T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARTIN İŞİ TEL KIRMA GELENEKSEL EL SANATININ HALK BİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

SEVİM GÖREN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ŞERİFE SEHER EROL ÇALIŞKAN

BARTIN-2021

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BARTIN İŞİ TEL KIRMA GELENEKSEL EL SANATININ HALK BİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevim GÖREN

BARTIN-2021

KABUL VE ONAY

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN danışmanlığında hazırlamış olduğum "BARTIN İŞİ TEL KIRMA GELENEKSEL EL SANATININ HALK BİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ" başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımı kabul edeceğimi beyan ederim.

26.07.2021

Sevim GÖREN

ÖN SÖZ

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının halk bilimsel açıdan incelenmeye çalışıldığı bu tezde, gelenekte geçmişten günümüze yaşanan değişime ve gelişmeler belirlenmiş, geleneğin bugünkü durumu değerlendirilmiştir. Alan araştırmasına dayanan tez için 2019 yılının son aylarından 2020 yılının son aylarına kadar çeşitli zamanlarda ve yerlerde Bartın'da araştırma yapılmıştır.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı Bartın'ın tarihi, sosyal, coğrafi, kültürel yapısından etkilenmiştir. Gelenek benimsenmiş, Bartınlılara kimlik ve aidiyet duygusu kazandırmıştır. Bartın'ın kültürel bir imgesi olan tel kırma, 2009 yılında Coğrafi İşaret Tescil Belgesi almış, markalaşma yolunda adım atmıştır.

Bartın işi tel kırmanın cinsiyet olarak kadın ve mekân olarak ev içi üzerine şekillenen bir yapısı bulunmaktadır. Bartınlı kadınlar; hayallerini, duygularını işlemelerine yansıtmışlardır. Tel kırmanın insan psikolojisine etki eden yönleri bulunmaktadır. Tel kırma aynı zamanda, Bartınlı kadınların kendi ayakları üstünde durmasına vesile olan bir geçim kaynağıdır.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı geçmişte daha çok kadınlar tarafından çeyiz amaçlı yapılıp kullanılırken günümüzde sanatın kullanım alanını genişlemiş, günlük hayatın pek çok alanına taşınmıştır. Kullanım alanındaki genişleme, tel kırmanın modernize olmasına bağlı olarak gerçekleşen arz-talep artışıyla da ilgilidir. Modernize olan tel kırma bugün moda endüstrisinde yoğun şekilde kullanılmaktadır. Tel kırmanın malzemelerinde, eğitiminde ve aktarımında, pazarlamasında vb. değişen yönler söz konusudur.

Geleneğin değişimi, tel kırmanın kuşaklar arası aktarımında, kalitesinde, üretiminde ve pazarlamasında bazı sorunları beraberinde getirmiştir.

Araştırma sürecinde gerçekleşen Covid-19 pandemisi, tel kırmayı olumlu ve olumsuz değerlendirilebilecek yönlerden etkilemiştir.

Geleneğe Bartınlıların verdiği emek geçmişten günümüze devam etmektedir. Tel kırma alanında somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları geleneğin devamlılığında etkin rol oynamaktadırlar.

Benimle görüşmeyi kabul eden Bartın'daki kaynak şahıslar olmasa elbette bu tezin ortaya çıkması imkânsızdı. Görüşülen bütün kaynak şahıslar canı gönülden araştırmama destek vermeye, bana referans olmaya gönüllü olmuşlardır. Benim için gerektiğinde uzun vakitlerini ayırma teveccühünü gösteren bütün kaynak şahıslarıma teşekkürü bir borç bilirim. Kaynak şahıslar içinde benim için yol göstericiliğini hiçbir zaman esirgemeyen Tuba KAZANCI'ya ve Hatice KARADAĞ'a ayrıca teşekkür etmek isterim.

Çalışmamın akademi ayağında; Gazi Üniversitesinden sonra ikinci üniversitem olan Bartın Üniversitesinde yüksek lisansa başladığım zaman kendime çok da güvenmezken verdikleri bilgilerle akademik bakışı öğreten, bakış açımı genişleten, her anlamda destek olan, alçak gönüllülükleriyle bir nevi akademideki usta-çırak ilişkisini gösteren, derslerine girme şansı elde ettiğim, ilham aldığım saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Macit BALIK'a, Doç. Dr. Haluk ÖNER'e, Doç. Dr. Can ŞEN'e teşekkür ederim. Halk bilimi alanında yetişmemde önemli emeği olan, kendimizi sürekli geliştirmemizi salık veren hocam Doç. Dr. İbrahim GÜMÜŞ'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez konumun belirlenmesinde ve çalışmamın her aşamasında bana ışık tutan sevgili danışman hocam Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN'a ayrıca teşekkür ederim.

Koronavirüs sürecinde, alan araştırmamı tamamlamakta zorlandığım zamanlarda beni teşvik eden, gerektiği zaman benimle alan araştırmasına gelen, büyük teyzemin kızı Zehra GÖREN'e tüm destekleri için teşekkür ederim.

Son olarak tez çalışmam sırasında; alan araştırmamda ve evde tüm anlayışıyla yanımda olan sevgili aileme, özellikle de anneme ve kız kardeşim Selma'ya teşekkür ederim.

Sevim GÖREN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BARTIN İŞİ TEL KIRMA GELENEKSEL EL SANATININ HALK BİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

Sevim GÖREN

Bartın Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN

Bartın-2021, sayfa: xviii+557

Bu tez çalışmasında, Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı halk bilimsel açıdan ele alınmıştır. Çalışmanın temeli alan araştırmasına dayanmaktadır ve araştırma Bartın'da gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında farklı yaş gruplarında, çoğunluğu kadın olmak üzere kırk altı kişiyle görüşülmüştür. Görüşmeler daha çok Bartın il merkezinde ilgili kişilerin evlerinde, dükkânlarında ve Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu tel kırma kurslarında gerçekleştirilmiştir. Amasra, Bartın'ın civar köyleri ve Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nde de görüşmeler yapılmıştır. Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının bilinen bazı yönlerine dair farklı bilgi ve bakış açıları elde edilebilmiş, bu sanatın şimdiye kadar üzerinde durulmadığı düşünülen diğer halk bilimsel yönleri ele alınmıştır. Bartın işi tel kırma geleneğinin geçmişten günümüze geçirdiği değişimler üzerine odaklanılmıştır. Bartın işi tel kırmanın ne olduğu, malzemeleri, düğüm tekniği, işleme teknikleri, kullanım alanları ele alınmış; geçmişten günümüze geçirdikleri değişimler tespit edilmiştir. Bartın işi tel kırmanın kurumsallaşma süreci, tel kırma üzerine kitap-dergi faaliyetleri, tel kırmanın yer aldığı projeler ve dernek kurma faaliyetleri, Bartın'da tel kırmanın ortaya çıkışı, yeni Bartın'dan eski Bartın'ın tel kırma gelenek ortamlarına bakış, benimsenen ve ait hissedilen tel kırma geleneği, terapi olarak tel kırma, Covid-19 pandemisi sürecinde tel kırma, tel kırmada değişen aktarım mekânları/modelleri, tel kırma ve moda

endüstrisi, kent imgesi/simgesi/markası olarak tel kırma, sanat/zanaat ayrımında tel kırma, tel kırmanın meslek veya ev ekonomisine katkı olup olmaması, tel kırmaya yansıyan bazı inanış ve uygulamalar, tanıtım-pazarlama-turistik ürün bağlamında tel kırmanın değerlendirilmesi konuları üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Tel kırmada tespit edilen bazı sorunlar; kuşaklar arası değişme, usta öğreticiler ve üründe kalite, artan maliyet ve sanayileşme ihtiyacı, aracıların kazanması ve kooperatifleşme ihtiyacı üzerinde de durulmuştur. Son olarak Bartın'da tel kırma alanında somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları ve geleneğe emek verenler ele alınmıştır. Geleneğin değişimi ve günümüzdeki durumu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bartın işi tel kırma, geleneksel el sanatları, işleme, gelenek ve yeni(lik), gelenek modası, moda endüstrisi, halk bilimi

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

THE INVESTIGATION OF BARTIN STYLE TRADITIONAL HANDICRAFT "TEL KIRMA" IN TERMS OF FOLKLORE

Sevim GÖREN

Bartın University
Graduate School
Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN
Bartın-2021, pp: xviii+557

In this thesis, Bartın's traditional handicraft "tel kırma" has been discussed in terms of folklore. The study is mainly based on field research and has been conducted in Bartın province. Forty-six people, mostly women, were interviewed from different age groups within the scope of the study. The interviews were mostly held in the houses and shops of the participants living in Bartın Center and in "tel kırma" courses given at the Bartın Public Education Center and Evening Art School. In addition, interviews were held in Amasra, the surrounding villages of Bartın and the Bartın Traditional Handicrafts Association. Different knowledge and perspectives on some known aspects of Bartın's traditional handicraft "tel kırma" could be obtained and, on the other hand, other folklore aspects of this handicraft, which were thought not to be emphasized until now, have been discussed. The study has focused on the changes that Bartın's "tel kırma" tradition has undergone from past to present. Within the scope of the study, what Bartin's "tel kırma" tradition is, its materials, knotting methods, embroidering techniques and usage areas have been discussed; and their changes from the past to the present have been identified. The institutionalization process of Bartın's "tel kırma", book and magazine activities on "tel kırma", projects involving "tel kırma" and association establishment activities, the emergence of "tel kırma" in Bartın, a look at the traditional environments of "tel kırma" from the new Bartın to the old Bartın, the adopted tradition of "tel kırma", "tel kırma" as a therapy, "tel kırma" during the Covid-19 pandemic,

changing transmission spaces/models in "tel kırma", "tel kırma" and fashion industry, "tel kırma" as a city image/symbol/brand, "tel kırma" in art/craft distinction, contribution of “tel kırma” to the profession or home economy, some beliefs and practices reflected in "tel kırma", evaluation of "tel kırma" in the context of promotion-marketing-touristic product have all been discussed within the scope of the study. Changes between generations, master trainers and product quality, increasing cost and the need for industrialization, intermediaries' making profit and the need for establishing cooperatives have also been discussed as some of the problems identified in "tel kırma". Finally, the carriers of the intangible cultural heritage in the field of "tel kırma" and those who work on this tradition have been discussed. The change of tradition and its current situation have been determined.

Keywords: Bartın's tel kırma, traditional handicrafts, embroidery, tradition and innovation, traditional fashion, fashion industry, folklore

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ii
BEYANNAME iii
ÖN SÖZ iv
ÖZET vi
ABSTRACT viii
İÇİNDEKİLER x
ŞEKİLLER DİZİNİ xiii
EKLER DİZİNİ xvii
KISALTMALAR DİZİNİ xviii
GİRİŞ 1
1. ARAŞTIRMANIN TANITILMASI VE KAVRAMSAL-TARİHSEL TEMELLER 5
1.1. Araştırmanın Tanıtılması 5
1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı 5
1.1.2. Araştırmanın Önemi 5
1.1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar 6
1.1.4. Alan Çalışmasına Dair Notlar 8
1.2. Kavramsal-Tarihsel Temeller 12
1.2.1. Bartın ve El Sanatları 12
1.2.2. Geleneksel El Sanatlarında İşleme 17
1.2.3. İşleme Geleneği ve Türk Kadını 26
1.2.4. Gelenek ve Yeni(lik) 37
1.2.5. Gelenek Modası ve Moda Endüstrisi 45
2. BARTIN İŞİ TEL KIRMA GELENEKSEL EL SANATININ HALK BİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ 52
2.1. Bartın İşi Tel Kırma 52
2.1.1. Nedir ve Ne Değildir? 52
2.1.2. Kullanılan Malzemeler 54
2.1.2.1. Tel 54
2.1.2.2. İğne 68
2.1.2.3. Gergef / Kasnak 80
2.1.2.4. Kumaş 85
2.1.2.5. Desen / Motif 91

2.1.2.5.1. Geleneksel Motifler, Motiflerin Oluşumu ve Değişimi..... 93
2.1.3. Düğüm Tekniği 106
2.1.4. Kullanılan Teknikler 114
2.1.4.1. İşleme Teknikleri ve Tel Kırmada Matematik Zekâ..... 114
2.1.4.2. Tel Kırma Teli ile Uygulanan Teknikler 125
2.1.4.2.1. Tel Sarma 125
2.1.4.2.2. Diğer Teknikler..... 137
2.1.5. Kullanım Alanları..... 143
2.1.6. Yıkanması, Muhafaza Edilmesi, Ütülenmesi 145
2.2. Bartın İşi Tel Kırma Geleneksel El Sanatının Kurumsallaşma Süreci 147
2.3. Bartın'da Tel Kırma Üzerine Kitap-Dergi Faaliyetleri 149
2.4. Bartın İşi Tel Kırmalı Projeler..... 151
2.4.1. Devlet Eliyle Gerçekleştirilen Projeler 151
2.4.1.1. Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği..... 151
2.4.1.2. Bartın Valiliği El Sanatları Satış Ofisi..... 156
2.4.1.3. Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı El Sanatı Projeleri 156
2.4.1.3.1. Proje Uygulama Eğitim Merkezi..... 157
2.4.1.3.2. Bartın Kadın Mesleki Eğitim ve Beceri Merkezi..... 157
2.4.1.4. "Bir Usta Bin Usta" Projesi ve Tel Kırma 158
2.4.2. Diğer Projeler..... 159
2.4.2.1. Puduhepa ve Kız Kardeşleri Projesi ve Tel Kırmalı Kıyafetiyle Dilhan Ege Eryurt Bez Bebeği 159
2.5. Tel Kırma Derneği Kurma Faaliyetleri..... 163
2.6. Bartın'da Tel Kırma Geleneksel El Sanatının Ortaya Çıkışı Üzerine 165
2.7. Yeni Bartın'dan Eski Bartın'ın Tel Kırma Gelenek Ortamlarına Bakış..... 186
2.8. Benimsenen Gelenek: "Tel kırma" mı, "Bartın İşi Tel Kırma" mı? 210
2.9. Terapi Olarak Bartın İşi Tel Kırma 226
2.10. Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bartın İşi Tel Kırma Geleneği..... 236
2.11. Bartın İşi Tel Kırmada Değişen Aktarım Mekânları-Modelleri ve Usta Öğreticilikten Sanal Öğreticiliğe Geçiş Örneği Olarak Emine Gökçimen..... 245
2.12. Bartın İşi Tel Kırma ve Moda 259
2.13. Kent İmgesi / Simgesi ve Markası Olarak Bartın İşi Tel Kırma..... 284

2.14. Sanat / Zanaat Ayrımında "Güzel Sanatlar"ın ve "Bartın"ın Gözünden Tel Kırma Geleneksel El Sanatı Algısı 295
2.15. Bartın İşi Tel Kırmanın "Meslek" veya "Ev Ekonomisine Katkı" Boyutu .. 322
2.16. Bazı İnanış ve Uygulamaların Bartın İşi Tel Kırma Geleneksel El Sanatına Yansıması: Nazar ve Yeminli Örnek 331
2.17. Bartın İşi Tel Kırma Geleneksel El Sanatının Tanıtım, Pazarlama ve Turistik Ürün Bağlamında Değerlendirilmesi 340
2.17.1. Bartın İşi Tel Kırmanın Tanıtımı 340
2.17.2. Bartın İşi Tel Kırmanın Pazarlanması 348
2.17.3. Turistik Ürün Olarak Bartın İşi tel Kırma 359
2.18. Bartın İşi Tel Kırmada Ele Alınması Gereken Bazı Sorunlar 361
2.18.1. Eğitim ve Aktarım Sorunları 361
2.18.1.1. Bartın İşi Tel kırma ve Kuşaklar Arası Değişme 361
2.18.1.2. Bartın İşi Tel Kırma Usta Öğreticileri ve Üründe Kalite 372
2.18.2. Artan Maliyet ve Bartın'da Sanayileşme İhtiyacı 383
2.18.3. Aracıların Kazanması ve Kooperatifleşme İhtiyacı 387
3. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TAŞIYICILARI VE GELENEĞE EMEK VERENLER 392
3.1. Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları 394
3.1.1. Hatice Karadağ 394
3.1.2. Sönmez Tığ 399
3.1.3. Hülya Köseoğlu 402
3.1.4. Rukiye Semiz 406
3.1.5. Yüksel Gündüz 408
3.1.6. Oya Güngör 413
3.1.7. Değerlendirme 416
3.2. Geleneğe Emek Verenler 417
3.2.1. Servet Çınçın 417
SONUÇ 423
KAYNAKLAR 434
KAYNAK ŞAHISLAR 448
EKLER 451
ÖZGEÇMİŞ 556

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No — **Sayfa No**

2.1: Gerçek gümüş tel kırma telleriyle yapılmış tel kırma işlemesi örneği. 64

2.2: Gerçek altın tel kırma teli kullanılarak yapılmış tel kırma işlemesi örneği. 64

2.3: Mustafa Küçüktabak'ın eskiden tarak da yapılan büyük baş hayvan boynuzuna gerçek altın telle işlenmiş tel kırma düğümlerini nakşettiği kolye tasarımı 65

2.4: Sağdan sola gümüş, bakır ve altın reni tel. Arka sıralarda firmaların sattığı renklendirilmiş ve oksitlendirilmiş tel örnekleri görülmektedir. 65

2.5: Telli Baba Türbesi ve tel kırma işlemesinde kullanılan gümüş renkli tel 66

2.6: Bartın'da bir dönem çokça kullanılan gelin teli örneği. Fotoğrafın arkasında Osmanlı Türkçesi "Sevgili Sabiha'ya izdivacımın hatırası 5 Eylül Perşenbe 1928" yazmaktadır. 66

2.7: 17.02.1955 tarihinde Sadettin Saraç ve eşi Kâmuran. Gelinin başında gelin teli olduğu görülmektedir. 67

2.8: Mustafa Küçüktabak, dededen kalma mesleği olan tel kırma-sarma iğnesi yapımını Bartın'da Kırmızı Cadde'deki dükkânında devam ettiriyor. 77

2.9: Tel kırma iğnesi yapımında geçmişten günümüze değişen hammaddeler 78

2.10: Geçmiş dönemden kalan tel kırma iğneleri 78

2.11: 1940-1965 tarihleri arasında Mustafa Küçüktabak'ın dedesi tarafından yapılan ve bir müşteri tarafından 12.04.2019 tarihinde değiştirilmek için getirilen, döneminde sigara jelatinine sarılı olarak müşteriye verilen tel kırma iğneleri 79

2.12: Bir tel kırma iğnesinin sağdan sola doğru yapım aşamaları 79

2.13: Nadide Özkal'ın (K.Ş. 9) genç kızlığından kalma gergefi 83

2.14: Nadide Özkal, gergefinde tel kırma işlerken 83

2.15: Silikon kasnaklardan önce tel kırma yapımında kullanılan, Bartın'da eski dönemlerden kalan bir tahta kasnak örneği 84

2.16: Günümüz tel kırma işlemesinde tercih edilen silikon kasnak örnekleri 84

2.17: Günümüzde tel kırmada her renkli petek tül örnekleri 89

2.18: Petek tülün yakından görünümü. Makine iğneleri ve bir duruşunun olduğu, kendini bozmadığı söylenen (K.Ş. 5) Taç marka tel kırma teli makarası 90

2.19: Tel kırma işlemesinde Bartınlıların onayından geçmeyen, daha çok başka şehirlerde tercih edildiği söylenen, yeni çıkan "kare tül" 90

2.20: Kilim deseni motifi 103

2.21: Nadide Özkal'ın; *"Öldüle bayanlar, şu Sıtmayan'da bi tanıduğumuz uzaktan akraba birisi vardın, gızlar "gaymak taba" dellerdin tülden bana yazma işleyvedile."* (K.Ş. 18) diyerek tarif ettiği, 65 sene önce keten tüle işlenmiş "kaymak tabağı" motifli tel kırma yazma. Özkal, bu örneği yaptırdıktan sonra merak ederek tel kırma işlemeye başladığını söylemiştir. 103
2.22: Sarhoş sokağı motifi 104
2.23: Kaynak şahıslarımızdan Meliha Çöme'nin (K.Ş. 24) *"Tülbent ama eski tülbentler böyleydi. Şimdikiler öyle değil işte. Buna galiba "kaymak tabağı" mı deniyor bu örneğe galiba. Mesela bak küçük küçük. Benim işlediklerimde de böyle yani. Benim öğrendiğimde bu vardı, düşün. 65 seneyi geçmiş yani garanti."* diyerek tarif ettiği, annesinden kendisine kalan pamuklu tülbent. Hatice Karadağ, bu desenin, döneminde birkaç farklı şekilde çalışılabilen "mihrap" deseni olduğunu söylemiştir (K.Ş. 11). 104
2.24: Kemerköprü motifi 105
2.25: Hatice Karadağ Kemerköprü motifi şalla 105
2.26: Tel kırma düğüm tekniğinin aşamaları 113
2.27: Çift batım tülü enine işleme desen çalışması 117
2.28: Çift batım enine işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli 117
2.29: İki petek boşluk bırakarak tülü boyuna işleme desen çalışması 118
2.30: İki petek boşluk bırakarak boyuna işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli 118
2.31: Tek batım tülü enine işleme desen çalışması 119
2.32: Tek batım enine işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli 119
2.33: Çift batım tülü boyuna işleme desen çalışması 120
2.34: Çift batım boyuna işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli 120
2.35: Tek batım tülü boyuna işleme desen çalışması 121
2.36: Tek batım boyuna işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli 121
2.37: Sayarak desen çizimi çalışması 122
2.38: Sayarak desen çizimi çalışmasının kumaş üzerine uygulanmış hâli 122
2.39: Tül üzerine tel kırma desen çalışması 123
2.40: Kumaş üzerine sayarak tel kırma desen çalışması 123
2.41: Tel kırma desen çalışması 124
2.42: Tel kırma-sarma desen çalışması 124
2.43: Tel sarma resim çerçevelerinin çok günümüzde çok rağbet gördüğünü ve

devamlı sipariş aldığını söyleyen Solmaz Ünlü'nün evinden kendi düğün fotoğraflarının olduğu pano ... 134
2.44: Şükran Yoğurtçu'nun evinden tel kırma-sarma pano ... 134
2.45: Çetin Asma'nın evinden tel sarma işlemeli pano ... 135
2.46: Farklı desen bir tel sarma pano ... 135
2.47: Tel sarma işlemeli Allah lâfzı ... 136
2.48: Tel sarma işlemeli Muhammed lâfzı ... 136
2.49: Tel kırma-sarma işlemeli kahve tepsisi ... 137
2.50: Tüle tel sarma tasarımlı ayakkabı ... 140
2.51: Tel sarma, muşabak, iğne ardı tekniklerinin bir arada olduğu bir işleme kasnağı detayı ... 141
2.52: Kanaviçe ve tüle tel sarma tekniğiyle işlenmiş takılar ... 141
2.53: Çarpı işi bir örtü ... 142
2.54: Çarpı işinin kasnakta işlenmesi ... 142
2.55: Tel kırma ve tel sarmanın farklı tekniklerle kullanıldığı çantalar ... 143
2.56: Bartın'da Moda Düğme adlı tuhafiyenin önünde Bartın Tel Kırması dergileri ... 150
2.57: Tel Kırma 2 ... 150
2.58: Bartın İşi Tel Kırma ... 150
2.59: Bartın Kent Müzesi arkasında yer alan Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği ... 154
2.60: Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nin camekânında kadınların yaptığı ürünlerden… Üstte tel kırma-sarma fularlar; altta tel kırma-sarma tepsi, çerçeve ve panolar ... 154
2.61: Covid-19 pandemisi öncesinde Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nde tel kırma-sarma işleyen bir kadın ... 155
2.62: Covid-19 pandemisi sürecinde Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nde tel kırma işleyen bir kadın ... 155
2.63: Dilhan Ege Eryurt bez bebeği ... 162
2.64: Dilhan Ege Eryurt bez bebeğinin arkadan görünümü ... 162
2.65: Hatice Ağaçkıran ... 185
2.66: Servet Çınçın koleksiyonundan, çocukların sarılık olmaması için yüzlerine örtülen aile yadigârı tülbent. Hatice Ağaçkıran'ın doğumundan daha önce yapıldığı ifade edilen tülbent, tel kırmanın geçmişini Ağaçkıran'dan önceye götüren kanıtlardan biri olarak gösterilmiştir. ... 186
2.67: Covid-19 salgını sürecinde Yeşim Tutumlu (bkz. K.Ş. 4) tel kırma işlemeli

maske üretmiştir ve bu süreçte gerçekleşen düğününde de kullanmıştır. 245
2.68: Tel kırma işlemeli yazmanın moda endüstrisinde kullanımı 277
2.69: Tel kırma işlemeli transparan elbise..... 277
2.70: Tel sarma işlemeli elbise 278
2.71: Tel kırma işlemeli pelerin 278
2.72: Tel kırma telinin Antep işi susma tekniğiyle uygulandığı pelerin ve elbise 279
2.73: Tel kırma ve tül işi tekniğinin kullanıldığı elbise 279
2.74: Tel kırma ve tül işi tekniğinin kullanıldığı elbise 280
2.75: Tel kırma ve tül işi tekniğinin kullanıldığı elbise 280
2.76: Nicole Scherzinger 281
2.77: Lady Gaga 281
2.78: Başak Dizer 282
2.79: Özge Özpirinççi..... 282
2.80: Tel kırma işlemeli elbise 283
2.81: Tel kırma işlemeli ceket 283
2.82: 2012'den beri modacı Zeynep Tosun'la çalışma yapan Hatice Karadağ koleksiyondan bir kıyafeti gösterirken..... 284
2.83: Yeşim Tutumlu'nun Dubai ve Katar'a gönderdiği feracelerden bir örnek 358

EKLER DİZİNİ

Ek No		Sayfa No
EK 1.	Coğrafi İşaret Tescil Belgesi	451
EK 2.	Fotoğraflar	455

KISALTMALAR DİZİNİ

AR-GE	: araştırma-geliştirme
Bkz.	: bakınız
Çev.	: çeviren
K.Ş.	: kaynak şahıs
KYK	: Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu
LoL	: League of Legends
NASA	: National Aeronautics and Space Administration - Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
SOKÜM	: somut olmayan kültürel miras
Sözleşme	: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi
t.y.	: tarih yok
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
WIPO	: Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü
…	: doğrudan alıntılarda atlanan kısımlar

GİRİŞ

El sanatları, insan ihtiyaçlarından doğan yapısıyla insanın olduğu yerde var olduğunu söyleyebileceğimiz ürünlerden oluşmaktadır. Medeniyetin ilerlemesiyle elde kullanılabilecek aletlerin artmasıyla el sanatı ürünlerinin de çeşitlendiği söylenebilir. Başta sadece insanın kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan el sanatı ürünlerinden, yine tarihini tespit edemeyeceğimiz zamanlarda maddi kazanç da sağlanmaya başlanmıştır. Halk anlatılarında bile yer edinebilen bu kazanç unsuru, el sanatlarının yapısında bulunmaktadır.

El sanatlarının insan geçimini sağlamaya yönelik bir meslek olarak benimsenebildiği görülmektedir. Çeşitli el sanatı alanında, o sanatın ustaları bulunmaktadır. Ustalar el sanatlarının insan ihtiyaçlarını temel alan kendi üretim sistematiği içinde, doyum sağlayabiliyorsa sanatını sürdürmekte, doyum sağlayamıyorsa sürdürememektedir. Bu anlamda, el sanatlarının çeşitlenmesine neden olan medeniyetin ilerlemesi ve zaman, bazı el sanatlarının yok oluşuna da neden olabilmiştir. Çağın şartlarına uyum sağlayabilen, ustasının maddi kazanç sağlayabildiği el sanatları devamlılık göstermiş, çağın şartlarına uyum sağlayamayan el sanatları ve doğal olarak da ustaları yok olmuştur.

Toplumun duygularını, estetik beğenilerini, kültürünü yansıtan bir yapısı olan ve bu nedenle "geleneksel" vasfı kazandığı belirtilen Türk el sanatları, zamanla, Anadolu çevresinin kültürlerinden de etkilenerek zengin bir mirasa dönüşmüştür (URL-25, 2021). Türk kültüründe yer edinen el sanatlarında oluşan gelenek, halk bilimciler tarafından ele alınan alanlardan biridir. Somut olmayan kültürel miras alanlarından olan el sanatları geleneği (Oğuz, 2018: 203), içinde oluştuğu toplumun kültürel özelliklerini kendinde barındırmaktadır. Bir el sanatı ürünü ele alındığında, o ürün sadece görsel bir malzeme değil, somut olmayan yönü de bulunan ve bu yönün bağlamıyla birlikte anlamlandırılması gerektiği bir üründür. Öcal Oğuz'un tespitiyle el sanatları, "ulusal kalıt" kavramı içerisinde değerlendirilen, içinde oluştuğu topluluğun kültürel kimliğine etki eden ve diğer topluluklar karşısında farklılık oluşturan ürünlerdir (Oğuz, 2014: 5).

Gelenek kavramını içinde barındıran el sanatlarının, geleneğin yapısından etkilendiği söylenebilir. Eskiye ait görülen ve değişmeyen bir yapısı olduğu belirtilen gelenek kavramının aslında sorgulanması gereken bir kavram olduğunu, geleneğin eskiye ait olduğu

kadar günümüze de ait bir kavram olduğunu ve geleneklerin yaşam şartlarına göre değişim geçirdiğini, çağa ayak uydurabilen geleneklerin yaşamaya devam edip uyum sağlamayı başaramayanların ise yok olduğuyla ilgili halk bilimciler tarafından tespitler yapılmaktadır (Ekici, 2008; Glassie, 2002a; Shils, 2003). Bu nedenle, geleneğin güncel ve yeni olanla birlikteliği, zamanla geçirdiği değişim, geleneğe eklenen veya gelenekten ayrılan yönler tespit edilmek durumundadır.

Geleneksel el sanatı alanlarından birinin işlemeler olduğu görülmektedir. İşlemelerin yapısı itibarıyla daha çok ev içi ve kadınla ilişkilendirildiği söylenebilir. Bu yüzden işleme geleneği de daha çok ev içi ve kadınla beraber oluşmuştur denilebilir. İşlemelerin geçmişten günümüze oluşturduğu gelenek; motiflerine, renklerine, şekillerine vb. yansımıştır ve dolayısıyla işlemeler, içinde oluştuğu veya yer aldığı toplulukta, kültürel bir yer edinmiştir.

Bartın, Türkiye'nin küçük bir ili olarak kendi kültüründe tel kırma işleme geleneğini barındıran, tel kırmayı benimsemiş bir şehirdir. Bu benimsemenin altı, Bartın'da elde bulunan en eski tel kırma örnekleriyle açıklanmaya çalışılırken geleneğe verilen emek de vurgulanmaktadır. Tel kırma 2009 yılında, Bartın şehrinin adını başına alarak Coğrafi İşaret Tescil Belgesi'yle "Bartın işi tel kırma" olarak markalaşmıştır (URL-45, 2009).

Bartın işi tel kırma el sanatı geleneği, Bartın'da ilk ortaya çıktığı günden itibaren, günümüze gelinceye kadar yok olma tehlikeleri atlatır fakat tezde de üzerinde durulan çeşitli yollarla yok olma tehlikesinden kurtularak günümüzün popüler denilebilecek el sanatlarından biri olmayı başarır. Tel kırma, kadınların daha çok çeyizleri için yaptığı bir işleme çeşidiyken bugün çeyizle birlikte pek çok alana uygulanan, uyarlanan bir hâle gelir. Moda endüstrisi, günümüzde tel kırma işlemesinin yer aldığı sektörlerden bir tanesidir. Tel kırmanın günümüze uyarlanması, Bartınlılar tarafından "modernize olma", "modernize etme", "uyarlama" gibi ifadelerle açıklanır ve bunun için çaba sarf edildiği görülür. Modernize olma; çağa, yeni olana yenilikle beraber ayak uydurma, tel kırma geleneğinin ölmemesi için elzem görülür (K.Ş. 1; K.Ş. 2; K.Ş. 4; K.Ş. 12; K.Ş.17; K.Ş. 22; K.Ş. 26; K.Ş. 33; K.Ş. 34)

Mit, efsane, masal gibi anlatı kahramanlarının değişim ve dönüşüm geçirerek günümüzün görsel dünyasında imgeden simgeye dönüştüğü, "yola çıkış-erginlenme-dönüş" süreçlerini tamamlayabildikleri görülmektedir (Campbell, 2010; Kayalı Orta, 2017: 10). Anlatı kahramanı olarak değil ama bir geleneksel el sanatının kendi geçirdiği yolculuk

düşünüldüğünde, Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının doğuşu, gelişmesi, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalarak ustalar ve bu geleneğe emek verenler tarafından tekrar canlandırılması, günümüzde popüler hale gelmesi gibi geçirdiği süreçler göz önüne alındığında, bu sanatın bir kahramanın yolculuğu gibi çeşitli aşamalardan geçerek günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının halk bilimsel açıdan incelendiği bu tezde, birinc(Erden Ayhün, 2013)i bölümde önce araştırma tanıtılmış, sonra da kavramsal-tarihsel temeller ele alınmıştır. Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını daha iyi anlamlandırabilmek adına Bartın'ın ve Bartın'daki el sanatlarının tel kırmaya etki eden yapısı, geleneksel el sanatlarında işlemeler, işleme geleneği ve Türk kadını, gelenek ve yeni(lik), gelenek modası ve moda endüstrisi üzerinde durulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı halk bilimsel açıdan incelenmiştir. Geleneğin geçmişten günümüze geçirdiği değişimler, geleneğin bugünkü durumu değerlendirilmiş ve farklı yönlerden halk bilimsel bakış açılarıyla tel kırmaya yaklaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda öncelikle tel kırmanın ne olup ne olmadığı, kullanılan malzemeler, motifler, teknikler, tel kırma düğüm tekniği, kullanım alanları, yıkanması-ütülenmesi-muhafazası üzerinde durulmuş, geleneğin geçirdiği değişimler belirlenmiştir. Daha sonra tel kırmanın kurumsallaşma süreci, tel kırma üzerine kitap-dergi ve dernek kurma faaliyetleri, Bartın'da tel kırma üzerine gerçekleştirilen projeler ele alınmıştır. Tel kırmanın Bartın'da ortaya çıkışı halk bilimsel anlamda değerlendirilmiştir. Tel kırma geleneğinin Bartın'da ne şekilde var olduğunu, ne şekilde değişim geçirdiğini tespit etmek için günümüzde gelenek adına tel kırmaya yaklaşılması beklenen halk bilimsel yönler olarak görülen; yeni Bartın'dan eski Bartın'ın gelenek ortamlarına bakış, benimsenen ait hissedilen tel kırma geleneği, terapi olarak tel kırma, pandemi sürecinde tel kırma, tel kırmada değişen aktarım mekânları-modelleri, tel kırma ve moda endüstrisi, tel kırmanın meslek veya ev ekonomisine katkı boyutu, bazı inanış ve uygulamaların tel kırmaya yansıması, kent imgesi/simgesi ve markası olarak tel kırma, sanat/zanaat ayrımında tel kırma, tel kırmanın tanıtım-pazarlama ve turistik ürün bağlamında değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Tel kırmada sorun olarak görülebilen tel kırma ve kuşaklar arası değişme, tel kırma usta öğreticileri ve üründe kalite, tel kırmada aracıların kazanması ve kooperatifleşme ihtiyacı, tel kırmada artan maliyet ve Bartın'da sanayileşme ihtiyacı gibi yönler ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde, Bartın'da tel kırma alanında somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları ve geleneğe emek verenler tanıtılmış; geleneği öğrenme, koruma, yaşatma, aktarma gibi yönlerden ne tür çalışmalar gerçekleştirdikleri, yaşadıkları sorunlar vb. üzerinde durulmuştur. Araştırmanın geneline ilişkin değerlendirme ise sonuç bölümünde yapılmıştır.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının halk bilimsel anlamda ele alındığı bu tez, Bartın'da gerçekleştirilen saha araştırması verilerinin üzerinde yükselmiş, literatür taramasında elde edilen verilerle desteklenip anlamlandırılmıştır. Bir el sanatı geleneğinin dünü ve bugünü anlamında geçirdiği değişime odaklanan, geleneğe farklı bakış açılarıyla yaklaşma gayreti içinde olunan tezin alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN TANITILMASI VE KAVRAMSAL-TARİHSEL TEMELLER

1.1. Araştırmanın Tanıtılması

1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusunu Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının halk bilimsel açıdan incelenmesi oluşturmaktadır.

Hep eski ve değişmeyen yönlerinin çağrışım yapabildiği gelenek kavramı, etkileri kısa sürede görülmese bile zaman içinde değişme, gelişme ve çağa ayak uydurma, güncellenme, modernize olma gibi kavramlarla ifade edilen şekilde değişme ve gelişme gösterebilmektedir. Bu çalışmada, Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının halk bilimsel anlamda ele alınmadığı düşünülen yönlerin yanında, bu sanatta geçmişten günümüze yaşanan değişme ve gelişmeleri anlamlandırmak ve halk biliminin verileri ışığında değerlendirmek amaçlanmıştır.

Genel olarak el sanatları, özel olarak da işlemelerle ilgili halk bilimsel anlamda yapılan çalışmaların azlığından dolayı bu çalışmanın literatüre katkı sağlayıp el sanatları ve işleme geleneği konusunda değişik bakış açıları geliştirmeye yardımcı olacağına inanılmaktadır.

1.1.2. Araştırmanın Önemi

Geleneksel el sanatları, somut olmayan kültürel miras alanlarından biridir. Diğer somut olmayan miras alanları gibi geleneksel el sanatlarının da korunması ve kültürel farkındalığın artırılması anlamında, bu alanda halk bilimsel açıdan araştırma yapılması gerekmektedir. Geleneksel el sanatı alanlarından olan işlemelerin folklor disiplinine mensup araştırmacılar tarafından değil daha çok tarih, sanat tarihi, tasarım, moda tasarımı, el sanatları eğitimi gibi farklı alanlardaki bölümler ve bu alanlara mensup araştırmacılar tarafından ele alınmakta[1] fakat bu çalışmalarda halk bilimsel yaklaşımın eksik kalmaktadır. Bartın işi tel kırma

[1] El sanatları alanını ele alan Güzel Sanatlar Fakültelerine bağlı "Geleneksel Türk El Sanatları", "Uygulamalı Sanatlar", "Tekstil" gibi bölümler, el sanatlarının "halk bilimsel" yönünden çok "sanatsal" yönü üzerinde durmaktadırlar (Oğuz, 2014: 8).

geleneksel el sanatı ile ilgili yapılan çalışmaların da daha çok "El Sanatları Eğitimi", "Sanat Tarihi", "Tarih" gibi bölümler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir (Demir ve Varol, 2019; Güldoğan, 1989; Karaçorlu, 2013). Bu anlamda tel kırma geleneği için de halk bilimsel bakış eksikliğinden söz edilebilir.

Somut olmayan kültürel miras, yaşatıldığı topluluğun çevreleriyle, doğayla ve tarihle etkileşimlerine bağlı olarak yeniden yaratılmaktadır. Bu anlamda, somut olmayan kültürel mirasın değişimi ve gelişimi önem arz etmektedir. Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını Bartın ilinde alan çalışması yaparak araştırmak, anlamlandırmak, bu mirası kültürel anlamda koruma yolunda da atılmış önemli bir adım olacaktır. Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatında geçmişten günümüze gerçekleşen olumlu veya olumsuz değişme ve gelişmeleri ele almanın ise kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunacağı öngörülmüştür.

1.1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar

Halk bilimi ürünlerinin derlenmesinde çeşitli araştırma yöntemleri kullanılabilmektedir. "Bartın İşi Tel Kırma Geleneksel El Sanatının Halk bilimsel Açıdan İncelenmesi" adlı tez çalışması için kullandığımız araştırma yöntemleri; yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş görüşme[2] ve katılımlı gözlemdir. Görüşmelerde derinlemesine mülâkat yöntemiyle de çeşitli bilgiler edinilmiştir.

Bartın'la sınırlandırılan çalışma alanını, genel olarak Bartın il merkezi oluşturmuştur. Bartın dışında var olan tel kırma geleneksel el sanatı icraları ve bunların halk bilimine etkileri kapsam dışıdır. Tel kırmanın Bartın il merkezi ve il merkezine yakın çevre ilçe, köylerde yoğunlukla yapılan bir işleme sanatı olduğu tespit edilmiş, görüşmeler gerekli alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu tel kırma kursları ve Bartın'ın çeşitli yerlerinde bulunan, referans kaynaklar vasıtasıyla tespit edilen işleme yapan kadınlarla kendi evlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Amasra ve Bartın'ın civar köyleri ve Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nde, tel kırmanın ve malzemelerinin satıldığı tuhafiyelerde, dükkânlarda da tel kırmayla ilgili bilgi toplanmıştır. Araştırmada kırk altı kaynak şahıs kullanılmıştır. Bir kaynak şahıs ismini vermek istememiştir. Kaynak

[2] Yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş görüşme yöntemleri hakkında bilgi için bkz. Ekici, 2019.

şahıslar haricinde, Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından alınan bilgiler, ses kaydına izin verilmediği için görüşmede alınan notlardan düzenlenen bilgilerdir. Görüşülen kaynak şahısların geneli kadın olmakla birlikte, erkek kaynak şahıslarla da görüşülmüştür. İşleme yapan erkek olarak ise tek bir kaynak kişi kullanılmıştır.

Tel kırma geleneksel el sanatını halk bilimsel olarak farklı açılardan ele alabilmek için ele alınacak tarafla ilgili özel olarak farklı kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Örneğin tel kırma iğneleriyle ilgili bilgi almak için tel kırma iğnesi yapan usta ile, tel kırmanın pazarlamasını değerlendirmek için bu el sanatını yurt içi ve yurt dışında etkin şekilde pazarlayan kişiyle, tel kırma moda birlikteliğini ele almak için şu an Zeynep Tosun adlı modacıyla çalışmalar gerçekleştiren kişiyle, tel kırmayı değişen aktarım mekanlarıyla değerlendirirken Bartın'da sanal öğretim yaptığı tespit edilen kişiyle görüşülmüştür.

Tez ile ilgili elde edilen veriler, ses kayıtları metin hâline getirilmiştir. Kaynak şahısların ağızlarından çıkan her söz değerli görülmüştür, derleme verileri gerektiğinde ağız özelliklerine bağlı kalarak değiştirilmeden[3] kullanılmıştır. Yaklaşık üç yüz elli sayfalık bir metin üzerinden analiz yapılmıştır. Veriler ışığında başta bir kavram haritası hazırlanmış, daha sonra değinilecek konu başlıklarının ne şeklide ele alınacağıyla ilgili fikir yürütülmüştür. Konu başlıkları hakkında fikir yürütme çalışması, tezin başından sonuna devam etmiştir. Tezin bazı başlıklarının en uygun hangi şekilde verilebileceğini anlamlandırmada birkaç literatür kaynağının tarafımıza ilham verdiği söylenebilir. Bu çalışmalar arasında M. Öcal Oğuz'un *Paldır Kültür Kentleşmeler* (2020), *Hem Varmış Hem Yokmuş Anlatı Kahramanları Üzerine Yazılar* (2017) adlı kitapları, Nebi Özdemir'in kitap ve makaleleri, Selcan Gürçayır Teke'nin *Resmî Eğitim Süreçlerinde Gelenek Aktarımı ve Kadın: Ankara ve Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü Örneği* (2013) adlı doktora çalışması sayılabilir.

Tel kırma geleneksel el sanatının ele alınan her bir yönüyle ilgili ayrıntılı literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatürle ve sahadan elde edilen bilgilerle birlikte tel kırma geleneksel el sanatının halk bilimsel anlamda değerlendirmesi yapılmıştır.

[3] Derleme verilerinin hiçbir şekilde değiştirilmeden kullanılması halk bilimi çalışmalarında önemsenmektedir (Gürçayır Teke, 2020: 271).

1.1.4. Alan Çalışmasına Dair Notlar

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatına dair alan araştırması 21.10. 2019 tarihinde, aslında bir makale çalışması olarak başlamıştır. Yüksek lisans ders döneminde "Halk Biliminde Derleme ve İnceleme Yöntemleri" adlı dersinin makale çalışması için toplanmaya başlanan verilerin yoğunluğu, danışman hocanın da desteğiyle araştırmacıyı Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı konusunda halk bilimsel anlamda tez çalışması yapmaya doğru yönlendirmiştir.

Araştırmacı, bu alan çalışmasında kendinden uzağa bir yolculuk yapmamıştır. Bildiği bir mekân olan Bartın'da bilmediği insanlarla tanışmıştır; evlere, dükkânlara, kurslara, tuhafiyelere vb. gitmiştir. Araştırmacının yabancı olmadığı bir mekânda araştırma yapmasının her ne kadar işini kolaylaştırdığı düşünülebilecekse de bilinmeyen mekân ve insanlara gitmek araştırmacı açısından farklı, içsel bir süreç olmuştur.[4] Bu anlamda, kendi kültürüne uzaktan bakmaya çalışan bir araştırmacı rolü üstlenildiği söylenebilir. Kendi kültürüne uzak kalmaya çalışan tavrın ne kadar başarılabileceği de araştırmacının düşüncesinde olan bir konu olmuştur.

Alan çalışmasına nereden başlanılacağı düşünüldüğünde, araştırmacı için referans bir mekân olabilecek, hemen hemen bütün tel kırma işleyen ve işletenlerin uğradığı bir yer olan Tuba Tuhafiye, başlangıç noktası olarak seçilmiştir. Tuhafiye sahibi Tuba Kazancı (K.Ş. 5) vasıtasıyla tel kırma usta öğreticileri, Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği ve diğer tel kırma işleyicileriyle bağlantı kurulabilmiş; tel kırma denildiğinde kimlere gidilmesi, işe kimden başlanılması gerektiği belirlenmiştir.

Görüşme yapılacak farklı kişilere genel olarak belirli referans kişiler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Görüşmelerde ilerleme kaydedildikçe tel kırma konusunda veri toplanabilecek farklı kişiler de tespit edilmiştir. Genellikle görüşme isteğine olumlu yanıt alınmakta birlikte görüşmeyi reddeden iki kişi ve iletişim kurulan ama olumlu veya olumsuz dönüt alınamayan bir kişi olmuştur.

[4] Farklı bir kültüre gitmeden, kendi mekânında alan araştırması gerçekleştirdiğini söyleyebileceğimiz Selcan Gürçayır, alan çalışmasının farklı kültürlerde gerçekleşmese bile araştırmacıda içsel bir süreç ve dönüşüm meydana getireceğini belirtir (Gürçayır, 2013: 26).

Araştırmacı genel olarak "yeni kent" veya "çağdaş kent" olarak nitelendirilebilecek bir mekânda araştırmasını gerçekleştirmiştir. Bir köyde veya bir beldede araştırma yapmakla zamanın hızlı aktığı, geleneklerin kaybedilmeye, ahlâkın yozlaşmaya başlayabildiği yeni kent olgusunda (Oğuz, 2020) araştırma yapmanın farklı olup olmayacağı araştırmacı tarafından düşünülmüştür. Tel kırmadan ticari anlamda en çok parayı kazandığı söylenen bir dükkândan görüşme isteğinin kabul edilmeyeceği belli edilerek çıkabilen araştırmacı, tel kırmadan kendi imkânlarıyla para kazanmaya çalışan, çok da iyi eğitim görmemiş kişilerin bulunduğu mekânlardan her seferinde daha alçakgönüllü bir şekilde karşılanarak çıkmıştır. Bu durum ister istemez araştırmacıya insanların, mekânların zamanla ve parayla değişimini sorgulatmıştır. Bunun yanı sıra araştırmacı, insani değerlerini kaybetmemiş; davranış anlamında hanımefendi veya beyefendi olarak nitelendirilebilecek pek çok kişiyle araştırma boyunca muhatap olmuştur ve görüşme yapılan kaynak kişilerin hepsi, araştırmaya ihtiyaç duyulduğunda destek olmaya gönüllü olmuşlardır.

Yeni kentin içinde eskinin komşuluk ilişkilerinin devam edebildiği, insani değerlerin kaybedilmediği, sohbet-muhabbet ortamlarının devam ettiği ev ve dükkânlar olduğu görülmüştür. Bartın il merkezinde bulunan ara mahallelerden bazıları komşuluk ilişkilerinin, Tuba Tuhafiye sohbet-muhabbet ortamının, Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği alçak gönüllülüğün, kadın dayanışmasının devam edebildiği yerler olarak araştırmacı tarafından tespit edilmektedir.

Yeni kentte yaşam hızlı akmaktadır ve insanların bilgi vermek, görüşme yapmak için çok da vakitleri yoktur. Araştırmacı pek çok kez istediği kişilerle görüşebilmek için o kişilerin zaman ve uygunluklarını kollamak durumunda kalmıştır. Bazen haftalar, bazen aylar sonra istenilen kişiyle görüşme sağlandığı olmuştur. Bir kaynak şahıs ise şehir dışında olduğu için ancak döndüğünde, bir sene sonra kendisiyle görüşülebilmiştir.

Araştırmacı, Metin Ekici'nin (2019) belirttiği gibi küçük bir hediye ile kaynak şahıslarla görüşmeye gitmeye çalışmış, bu durumun ona olumlu dönüt sağladığını fark etmiştir.

Araştırma boyunca bazı mekânlarda uzun vakit geçirilmesi ve tekrar tekrar görüşmeye gidilmesi neticesinde, araştırmacı ile kaynak kişiler arasında bir samimiyet de oluşabilmiştir. Bu yüzden, tezdeki kaynak şahıslardan yapılan doğrudan alıntılarda, araştırmacıya yönelik söylenen "Yeşim ablana sor…", "canım" gibi ifadelerle karşılaşılabilecektir. Eski nesil bir

kaynak kişi ise görüşme yaparken tel kırmanın ve gelenek ortamlarının yaşandığı eski Bartın zamanlarına gitmiş, düğünlerde ve kınalarda söyledikleri manileri ezgi eşliğinde söylerken araştırmacının ismini de söylenen mâniye ekleyebilmiştir. Kaynak kişinin söylediği şekliyle mâniler teze eklenmiştir. Bu anlamda, araştırmacı, istemsiz bir şekilde kaynak kişi tarafından tezin içerisine dâhil edilmiştir denilebilir.

Araştırma sırasında genel olarak Bartınlılar, özel olarak da Bartınlı işleme yapan kadınlar tarafından tel kırma geleneğinin ne kadar benimsendiğine, kendilerine ait hissedildiğine şahit olunmuştur. Geleneğe sahip çıkmanın yanında, gelenekten elde edilen maddi kazancın günümüzde artması, Bartınlı kadınların birçoğunun tel kırma geleneksel el sanatıyla haşır neşir olmasını sağlamıştır.

Bartın'da araştırma sırasında tel kırma geleneksel el sanatına iki farklı bakış olduğu tespit edilmiştir. Bir kesim, tel kırmaya tamamen ticari yönüyle bakmakta, tel kırmanın geleneksel, kültürel, eğitim ve aktarım yönüyle pek de ilgilenmemektedir. Araştırmacının geri çevrildiği bir yerin, tel kırmaya ticari yönden baktığı belirtilmektedir. Bu tespit, araştırmacının geri çevrildiğini kaynak kişilerle paylaştığında, onlardan cevap olarak da aldığı bir tespittir. İkinci kesim ise tel kırmadan maddi kazanç elde etse de tel kırmanın kültürel, eğitim, yaşatma, canlandırma, geliştirme faaliyetlerine önem veren taraftır. Bu kişiler, araştırmacının eğitimi dolayısıyla tez çalışması yürüttüğünü öğrendiğinde, çalışmasına destek vermeye gönüllü olmuşlardır.

Tel kırma kurs ortamındaki görüşmeler ve gözlem, referans kişinin aracılığıyla olduğu için araştırmacının kursa kabul edilmesi zor olmamıştır. Araştırmacının cinsiyetinin kadın olmasının, sadece kadınların bulunduğu bir mekân olan tel kırma kurs ortamına kabul edilişini kolaylaştırdığı söylenebilir. Kursta başta kimliği sorgulanan araştırmacı, görüşme yaptıktan sonra kursa devam etmek istediğini söylemiş ve vakit buldukça kayıtlı olmadan tel kırma kursuna devam etmiştir. Araştırmacı "Aslında kursa kayıtlı olmayan kimseyi buraya almıyoruz." söylemiyle karşılaşsa da kursa gittiğinde geri çevrilmemiştir. Araştırmacı kursta bulunduğu sırada kursun doğal akışına uyum sağlamış, kendisi de hocanın öğretimiyle ürün olarak tel sarma çanta ve kemer işlemiştir; öğle aralarında kursiyerlerin evden her gün getirdikleri ürünlerle yaptıkları yemeğe katılmıştır. Araştırmacı katıldığı tel kırma kursunda, fotoğraf çekimine izin verilmediği söylendiği için pek fotoğraf çekememiştir. Araştırma sırasında bir kurs ortamına devam edilse de ikinci bir kurs ortamı

daha araştırmacı tarafından deneyimlenmiş, bu kursta da vakit geçirilerek kurs ortamı, hoca ve kursiyerler gözlemlenmiştir. Bu anlamda iki kursun ortamını, hocalarını ve kursiyerlerini gözlemleme şansı elde edilmiş ve aralarında karşılaştırma yapılabilmiştir.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını bütün yönleriyle halk bilimsel açıdan incelemeye çalışmak bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Araştırma alanı daha çok Bartın il merkezi bile olsa araştırma yeri küçük bir alan ve kapalı bir mekânla sınırlı olmadığından sürekli çalışma yapmayı, gerekli kaynak kişilere ulaşmayı gerektirmiştir. Belirli bir mekâna girerek kendini kabul ettirmenin bile çeşitli zorlukları olabilirken farklı ev, dükkân, kurs, dernek gibi ortamların her birine araştırmacının kendini kabul ettirmesi gerekmiştir. Ev ortamı gibi mahrem bir ortama, hiç tanınmayan bir kişinin kabul edilmesinin zorluğu araştırmacı tarafından düşünülmüş, bu durum, referans kaynak kişiler bularak aşılmaya çalışılmıştır. Tel kırma kurs ortamına kabulde yaşanan araştırmacının kadın olması durumunun pozitif yansıması, ev ortamlarında da görülmüştür denilebilir çünkü evlerde de görüşülen kaynak kişilerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur.

Kamusal bir mekân olan kurs ortamı ve halka açık dükkân ve dernek ortamında yapılan görüşmelerin yanında, kaynak kişilerin özel mekânları olan evlerine gitmek daha farklı, samimi bir görüşme ortamına zemin hazırlamıştır. Evlerine gidilen kaynak şahıslar, araştırmacıyı evlerine gelen misafir olarak algılamışlardır. Ona, misafire nasıl davranılıyorsa o şekilde davranmışlar; kahve, çay, çikolata ikramlarında bulunmuşlardır.

Görüşme yapılan kaynak kişilerden bazıları eski Bartın dokusunun içinden gelen Bartın tarihî evlerinde çoğunluğu ise yeni kent dokusuna uyum sağlamış ve betonarme evlerde yaşamaktadır. Tel kırma işleyen kadınların evlerinde genel olarak yeni kente uyum sağlansa bile otantik bir dokunun da korunduğu görülmüştür. Gidilen evlerin birçoğunda tel kırma işlemesine duvar panosu, resim çerçevesi gibi ürünlerde rastlanmıştır. Bazı kaynak kişiler, kendilerine aile büyüklerinden kalan tel kırma ürünleri araştırmacıyla paylaşmıştır.

Araştırma sürecinin önemli bir kısmı Covid-19 pandemisi sürecine denk gelmiştir. Hastalık ve karantina süreçleri, korku, tedirginlik, panik araştırmanın gidişatını olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi sürecinden sonra görüşülmek istenen kişilerle görüşmek zorlaşmıştır. Uzun zaman aralıkları olsa da devletin belirlediği “maske, mesafe ve temizlik” (Gedik, 2020) kurallarına uyarak görüşmeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Araştırmayı olumsuz

etkileyen bu sürecin olumlu tarafı, tel kırma geleneksel el sanatında pandemi sürecinde yaşanan değişikliklerin bizzat yerinde kaynak kişiler aracılığıyla tespit edilmesi olmuştur. Yaşanan pandemi süreci, araştırma sırasında çekilen fotoğraflardan da tespit edilebilmektedir. Pandemi sürecinde kurs ortamlarının kapanması, düğün organizasyonlarının yasaklanması, karantina süreci, kaynak kişilerin evden çıkamaması gibi nedenlerden dolayı, araştırma için gelenek ortamlarının yaşandığı yerlerde fotoğraf çekimi yapma olasılığı azalmıştır.

Araştırmacı el sanatlarına ilgilidir. Tel kırma düğüm tekniği de araştırmacının aslında küçükken gözlemleyerek öğrendiği bir tekniktir fakat eğitim süreçlerinden dolayı, bu işlemeyi yapmaya vakti pek olmamıştır. Tel kırmanın yanında araştırmacının bilmediği teknik olan tel sarma, devam edilen kurs ortamında öğrenilmeye çalışılmıştır. Tel kırma teliyle yeni çıkan işleme teknikleri, terimleri hakkında araştırmacının kurslardan öğrendiği bilgileri anlamlandırmak için literatür taraması yapması gerekmiştir. Sanata belirli yönleriyle aşina olmak, tel kırmanın anlamlandırılmasında ve tel kırmaya farklı bakış açılarıyla yaklaşılmasında araştırmacıya katkı sağlamıştır.

1.2. Kavramsal-Tarihsel Temeller

1.2.1. Bartın ve El Sanatları

Araştırma mekânımız olan Bartın'ın tarihinin, coğrafyasının, demografik yapısının, kültürünün, el sanatlarının vb. tel kırma geleneksel el sanatını etkileyen yönleri bulunmaktadır. Tel kırma geleneksel el sanatının geçmişini, geleneklerdeki yerini, motiflerinin anlamını vb. anlamlandırabilmek için Bartın'la ve Bartın'ın bazı el sanatlarıyla ilgili bazı bilgiler gerekli görülmektedir.

Bugünkü Bartın, antik çağda Parthenios adı verilen Bartın Irmağı'nın kenarında kurulmuştur. Parthenios, Yunan mitolojisinde "Sular Tanrısı" dır. "Sular ilahı" veya "muhteşem akan su" anlamlarına gelmektedir. Bartın'ın Parthenia adıyla anıldığı ve zamanla Bartın'a dönüştüğü yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bartın, eski çağlardan günümüze gelene kadar pek çok kavim ve devletin egemenliği altına girmiştir. Bunlar, Bartın'ın ilk sahipleri olan Gaskalardan sonra Hititler, Bitinyalılar, Paflagonyalılar, Fenikeliler, Persler, Pontus Krallığı, Roma ve Bizanslılar, Anadolu Selçukluları, Çandaroğulları, Cenovalılar

gibi pek çok kavim ve devlettir. Bartın ve çevresi, 1392'den itibaren Osmanlı sınırları içinde yer almıştır. 1460 yılında Fatih Sultan Mehmet Bartın'a gelip ordugâhını bugünkü Orduyeri'ne kurmuştur. Amasra üzerine yürüyen Fatih, Cenevizlilerin teslim olmasıyla Amasra'yı kan dökülmeden almıştır. Amasra'yı fetheden Fatih Sultan Mehmet'le ilgili şöyle bir anekdot anlatılmaktadır: "Bakacak" tepesinde, şahlanan kır atının üzerinden Amasra'yı ilk defa gören Fatih, şehrin güzelliğini uzun uzun seyretmiş, dalgalarında hâlâ Amastris'in güzelliği saklı olan şehre bakıp, yanındaki lalasına büyülenmiş bir şekilde "Lala, acep Çeşm-i Cihan bu'mola." demiştir (E. Aşçıoğlu, 2001: 4). Bartın, daha sonra Osmanlı idaresi altında Bolu sancağına bağlanmıştır, 1924 yılında Zonguldak'ın il olmasıyla bu ilin ilçesi haline gelen Bartın 07 Eylül 1991 tarihinde il statüsüne kavuşmuştur (E. Aşçıoğlu, 2001: 1-4,; Bartın Ticaret ve Sanayi Odası, 2006: 15-16; *Mitolojiden Gezginlere Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*, 2007: 17-23).

Bartın'ın il merkeziyle birlikte Kurucaşile, Ulus, Amasra ilçeleri bulunmaktadır. TÜİK verilerine göre 2021 yılında Bartın'ın nüfusu 198.979'dur. Nüfusun %52,4'ü şehirde yaşamaktadır. 2000 yılında nüfusun %74'ünün köyde, %26'sının şehirde yaşadığı düşünüldüğünde, şehirleşmenin ve köyden kente göçün fazlalaştığı görülmektedir (URL-4, 2021).

Bartın, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde, denizden on kilometre içeride kurulmuş tarihi, turistik değerleri, ormanları ve doğal güzellikleri yönünden Türkiye'nin gelişmekte olan illerinden biridir. Bartın, Karadeniz Bölgesi'nin batısında Kastamonu, Karabük ve Zonguldak illeriyle komşudur; doğu ve batısından dağlarla çevrilidir. Şehrin merkezinde Arıt, Karasu, Aladağ dağları bulunur. Halatçıyaması, Orduyeri, Ömertepesi, Kırtepe şehrin önemli tepeleridir. Uluyayla, Ardıç, Gezen, Zoni ve Arıt yaylaları şehrin önemli yaylalarıdır. İklimi, ılıman Karadeniz iklimidir, dağlar kıyıya paraleldir. Ilıman iklime sahip olan Bartın, *"İlkbaharda ve yazda her tonu ile yeşilin, sonbaharda sarı, mor ve yine yeşilin birlikte oynaştığı dağları, tepeleri, yamaçları ile…"* şeklinde tarif edilmektedir. Bartın'ın en önemli akarsuyu Bartın Irmağı'dır. Irmağın başlıca iki kolu olan Kocaçay ve Kocanazçayı şehir merkezinde Gazhane Burnu'nda birleşmekte ve ırmak Karadeniz'e ulaşmaktadır. Bartın Irmağı, üzerinde taşımacılık yapılabilen bir akarsudur. Bu anlamda geçmişten günümüze ırmağın Bartın ekonomisine önemli katkıları olmuştur. Bartın Limanı yapılana kadar ırmak üzerinden taşımacılık (ithalat-ihracat) yapılmıştır. Şehrin önemli kaynak sularından Kavşak Suyu, *"çeşme başı sohbetleri ile, sevda kokan türkülere ve*

manilere de konu olmuş", şehrin imgelerinden biri hâline gelmiştir.[5] İnkum, Amasra, Güzelcehisar, Mugada Bartın'ın önemli tatil, beldeleridir ve turistlerin ilgisini çekmektedir. Bartın, bitki, ağaç türü çeşidi ve yaban hayvanları yönünden zengindir. Bartın'ın önemli ağaç türleri arasında; köknar, sarıçam, kayın, gürgen, meşe, dişbudak, akağaç, kiraz, ıhlamur, defne, kocayemiş, ardıç, yabani zeytin sayılabilir. Kızılcık, muşmula, kuşburnu, incir, böğürtlen, çilek, adaçayı, kuşkonmaz, papatya, hindiba, çobançantası gibi yüzlerce çeşit bitki ve ağaç türü Bartın'da mevcuttur. Ormanlık alan bakımından zengin olan Bartın'da geçmişten günümüze kereste ticareti yapılmaktadır. Tarım ve hayvancılığa uygun olan Bartın'da çilek yetiştiriciliği ve "Çilek Festivali" de yapılmaktadır (E. Aşçıoğlu, 2001: 7-13, 22, 28; *Mitolojiden Gezginlere Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*, 2007: 29-37; Ünal, 2020: 108-109).

Bartın'da Kemerköprü, Orduyeri Köprüsü ve Asma Köprü şehir merkezindeki önemli tarihi köprülerdir. Kemerköprü Kozcağız Irmağı üzerinde olup 1787 yılında Çalıkoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Orduyeri Köprüsü, Bartın-Amasra yolu üzerindedir ve 1891'de yapılmıştır. Asma Köprü, Kozcağız Irmağı üzerindedir, 1889 yılında Hacı Osman Paşa tarafından yaptırılmıştır (E. Aşçıoğlu, 2001: 64-65).

Bartın'da ahşap malzemeden yapılmış Bartın tarihi evleri bulunmaktadır. Bartın il merkezi, Amasra ve Kurucaşile'de bu konutların sayısı daha fazladır. Bu yerler çok eski bir tarihe sahip oldukları için evlerin çoğunun bu yerlerin kuruluşlarının ilk yıllarından kalma olduğu belirtilmektedir. Önceleri ahşap evlerin sayısı Bartın'da fazlayken günümüzde çok katlı betonarme yapılar gittikçe fazlalaşmış; ahşap evler, betonarme evlerin arasında kalmıştır. Ahşap binaların bugün bazılarının restore edildiği görülse de birçoğunun bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tuttuğu görülmektedir (S. Şahin, 1998: 132-136).

Bir dönem Bartın'da Müslüman nüfusla Rum ve Ermeni nüfus beraber yaşamıştır. Özellikle Rumlar ve Bartınlılar arasında birçok alanda olduğu gibi kültürel alanda da birbirinden etkilenme olmuştur. 1850'li yıllarda Mora Yarımadası'ndaki isyanlardan sonra Bartın'a gelen Rumlar, 1924'ten sonra Bartın'dan ayrılmıştır (E. Aşçıoğlu, 2006: 35).

[5] Günümüzde Kavşak Suyu'na başka su kollarının karıştırıldığı ve suyun bozulduğu üzerinde durulsa da Bartın il merkezinin her yerinde bulunan çeşmelerden günün belirli saatlerinde ücretsiz olarak Kavşak Suyu verilmektedir. Bartın'a gelerek Kavşak Suyu'nu bir içenin bir daha Bartın'dan gidemeyeceğine inanılmaktadır (K.Ş. 38).

Bartın'daki bazı el sanatlarının tel kırma geleneksel el sanatını etkileyen yönlerinin bulunduğu görülmüştür. Bu el sanatlarının işlemeler, yazmacılık, dokumacılık ve çatkı olduğu söylenebilir.

Bartın işlemelerinin en az iki yüz yıllık bir geçmişinin olduğu ifade edilmektedir. İşlemelere "yağlık" da denilmektedir. İşlemeler yaklaşık 40-50 cm eninde, 130-150 cm boyunda Bartın yöresel el dokuması bezler üzerine veya başka yerlerden getirilen bezler üstüne yapılmaktaydı. İşlemelerin yapımında gergef veya kasnak kullanılırdı. Bartın işlemelerinin motiflerinde genel olarak kırmızı renk hâkim olduğu için işlemelere "allı yazılı", "allı yazı" isimleri de verilirdi. İşlemelerin kenarları bir oya ile çevrilirdi. Bartın işlemelerinin eskiden çeyizde, günlük hayatta gelenekler içinde kullanımı önem arz etmekteydi. Günlük hayatta işlemeler Bartın eski evlerinin içinde kullanılmaktaydı: "*Bu işlemeler ahşabın vazgeçilmez güzelliği içinde, dokuma kilim yayılmış merdivenlerinden inilip çıkılan, hamamlık dolaplı odalarında soba üzerindeki suluklarda su kaynatılan, tahta kornişli kadife perdeli misafir odalarında sedirlerine dantelli beyaz örtüler serilen evlerde, bakır ibrikten su dökerek ev halkının içinde ellerini yıkadığı leğenin, sonraları da musluğun yanında asılı durur, mis mis sabun kokan eller bu işlemelerde kurulanırdı. ... Çeyiz için evlerde bir köşesinde kurutulmuş lavanta çiçekleri bulunan çeyiz sandığı bulunurdu. Genç kız evlenip "yük alma"ya gelininceye kadar bu sandık hazırlanırdı. Çeyizine işlemeler yapan Bartınlı genç kızlar, "evlilik hayalinin bahçelerinde işlemelerin zarif gölgesi altında dolaşır, sandıklarını dolduran çeyizlerin arasına işlemeleri itina ile"* yerleştirilerdi (E. Aşçıoğlu, 2006: 294, 2011: 315-317). Eski tel kırma işlemelerinin, diğer işleme tekniklerinin arasında kullanıldığı bilinmektedir (K.Ş. 33).

Yazmacılık sanatına bakıldığında, Bartın'ın "baskılı yazma" sanatında önemli merkezlerden biri olduğu görülmektedir. Yazmacılık sanatını Bartın'a 1915 yılında Trabzon'dan gelen Dursun Ofluoğlu getirmiştir. Ofluoğlu'nun ölümünden sonra, Ermeni Davit Saplıyakçıoğlu bu sanatı devam ettirmiş ve sanatın aktarımını yapmıştır. İşleri iyi yürütemeyen Saplıyakçıoğu'ndan sonra kardeşi Maşıg ve Mehmet Kalafat atölye açarak yazmacılık sanatını devam ettirmişlerdir. Eski Bartın motiflerinden etkilenerek değişik baskılı yazma motiflerinin kalıplarını hazırlayarak üretime geçmişlerdir. Yazmaların "Bartın yazması" adıyla tanınmasını sağlamışlardır. Sayın Ersöz'ün yazmacılık sanatının son ustası olduğu belirtilmektedir. Tel kırma işlemeli yazmalar Bartın'da yaygınlaşmadan yazmacılık Bartın'da çok yaygınken tel kırma işlemeli yazmaların yaygınlık kazanması, baskı

yazmacılığın zamanla kullanılmamasına neden olmuştur (*Mitolojiden Gezginlere Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*, 2007: 91-92; *Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 40). Bartın yazması motiflerinin değişik uygulamalarla bugün tel kırma işlemesinde kullanıldığı görülmektedir.

Dokumacılık Bartın'da önem arz eden bir sanatken makine dokumalarının yayılmasından sonra eski önemini kaybetmiştir. Eski yöresel Bartın dokuması el işleri bugün Amasra Müzesi'nde sergilenmektedir (*Mitolojiden Gezginlere Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*, 2007: 92). Eski tel kırma işlemelerinin de yöresel el dokuması bezler üzerine yapıldığı bilinmektedir (K.Ş. 33). Bartın yöresel el dokuması keten bezlerin elde edilişi şu şekilde açıklanabilir:

"Tarlalara ekilen ketenler olgunlaştıkça kökünden sökülüp pırasa demetleri gibi bağlanır, bu demetler güneşte iyice kurutulduktan sonra, ırmağın içine kazık çakılarak bütün köyün keteni bu kazığa bağlanırmış; üzerine konan taşlar ise selin ketenleri sürükleyip götürmemesi için… bu işlem ıslanan ketenin içinin çürümesini sağlıyor, çünkü iplik bitkinin dış yüzeyinden üretilecek. Bağlar yeniden kurutulunca, sıra imece usulüyle bütün keteni tahta tokmaklarla dövüp, çürüyen iç kısımlardan arındırmaya geliyor. Mengelez denen aletten ve demir taraklardan geçirilen keten çıkrıkta, o da yoksa örekede eğirilip ip halini alır. Çileler ırmağın yanına açılmış insan boyundaki kuyulara gömülür, üstlerine odun külü konur, bu yığının üzerine bir hafta boyunca kazanlarda kaynatılan sular dökülür. Kirli su kuyunun altına daha önce açılmış bir kanaldan ırmağa doğru ilerler. Kuyudan çıkan ise bembeyaz, yumuşacık, Bartın'ın bütün köylerindeki el tezgâhlarında dokunacak çilelerdir" (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 43).

Çatkı, Bartın'da tel kırmanın başörtüsü olarak kullanılmasından önce, kadınların özel günlerde başlarını örtmek amacıyla kullandığı, renkli pullarla ve payetlerle işlenmiş bir örtüdür. Genellikle yeşil tül üzerine işlenen çatkının en bilinen deseni "çark-ı felek" desenidir (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 47). Bazı kaynak kişilerimizin çatkıya "çatku" veya "çatgu" dedikleri görülmüştür (K.Ş. 24; K.Ş. 32; K.Ş. 33). Bugün kırmızı tüle "kınalık", "kına başı" (K.Ş. 38) olarak işlenen tel kırma başörtüsünden önce gelinler başını örtmek için çatkı kullanmaktaydılar. Servet Çınçın, tel kırma tekniğinin bulunmasından değil, tel kırmanın kına başörtüsü olarak kullanımından önce kına gecelerinde başa örtülen çatkı ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

"Şöyle, tel kırmadan önce değil de tel kırma kına başörtüsünden önce... Kırmızı tel kırma kınalık sonraki yıllarda. Bu çatkı Osmanlı döneminde de çok daha evvelki dönemlerde şeye, tülbende, yeşile boyanmış tülbent üzerine demir pullarla işleniyor. Gelin, duvak yani gelini kapatmak için sonradan kırmızıya boyanmış keten tüle tel kırma uyguluyorlar. O da hoşlarına gidiyor yapıyorlar ama o sonraki yıllarda… Demir pullardan sonra plastik pullar çıktı. Onlarda biraz şey yaptı, bozuldu, pek de güzel olmadı. Sonra artık beyaz gelinlikler ve beyaz tülden duvak çıktıktan sonra, kına gecelerinde kırmızı tül uygulaması dışında kalmadı çatkı. Çatkı örnekleri de var eski dönemlerden kalma, Osmanlı dönemi 19. yüzyıl ama 1800'lü yıllardan bazı çatkı örnekleri de kalmış. Amasra'da, etnografya bölümünde var müzede" (K.Ş. 33).

Bugün Bartın'da Halk Eğitim Merkezinde çatkı kursu bulunmamaktadır. Çatkı ile ilgili kurs açılması için girişimlerde bulunulsa da Bakanlık tarafından "pul, boncuk dikişi" dendiği için kurs isteği kabul edilmemiştir. Kursu bulunmasa da bir dönem öğrenilmesi için sırf çatkı gösterdiklerini ifade eden Hatice Karadağ, bu tekniğin pul, boncuk dikişi gibi görünse de çatkıda "yedi tane boncukta bir farklı boncukla" üstten dikildiğini ifade etmektedir (K.Ş. 11).

1.2.2. Geleneksel El Sanatlarında İşleme

Bartın işi tel kırma, bir işleme sanatı geleneği olarak geleneksel el sanatları kapsamında değerlendirilmektedir. Bu yüzden işlemelerle ilgili malumat vermeden önce, geleneksel el sanatları kavramının ele alınması yerinde olacaktır.

Cumhuriyet öncesinden günümüze doğru el sanatlarının ve el sanatı üretimlerinin adlandırmasında değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. "Köylü el sanatları", "köylü ailesinin el işçiliği", "sanayi ev işi (veya ev sanayi)", "halk sanatları", "el sanatları", "ev sanatları", "çarşı sanatları", "küçük sanatlar", "Türk el sanatları", "Anadolu el sanatları", "Anadolu Türk el sanatları", "Türkiye el sanatları", "Geleneksel Türk el sanatları", "turistik hediyelik eşya", "turistik el sanatları" gibi adlandırmalar, el sanatları yerine kullanılan adlardan olmuştur. Kullanılan adlardaki farklılaşmanın toplumdaki değişim ve gelişmelerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Geçmişte, toplumun büyük bir kesimi köylerde yaşarken el sanatları daha çok köyde yaşayanların kendi el emekleriyle ihtiyaçlarını karşılayan bir yapıya sahiptir. Toplumdaki değişme ve gelişmeler sonucunda fabrika ve atölyelerin

kurulması, köyden kente göçün artmasıyla köyde yaşayan nüfusun azalmaya başlaması, el sanatı adlandırmasında farklılaşmaya neden olmuştur. 1930'lu yıllarda "köylü el sanatları", "köylü ailesinin el işçiliği", "ev sanayi" gibi adlar kullanılırken 1940'lı yıllarda "el sanatları", "ev ve çarşı sanatları" olarak ayrılmış, 1960'lı yıllarda "küçük sanayi ürünleri" gibi adlar, el sanatları anlamında kullanılmıştır. 1960-1970'li yıllarda turizmin ön plana çıkmasıyla "turistik eşya", "turistik el sanatları", "turistik hediyelik eşya" adlandırmaları ön plana çıkmıştır. 1980'li yıllarda üniversitelerde "Geleneksel Türk El Sanatları" bölümleri açılmış ve el sanatları kapsamında düşünülmeyen hat, tezhip, minyatür, çini gibi sanat dalları da el sanatı kapsamına girmiştir. Öztürk'ün geleneksel Türk el sanatlarını geleneksel kesimde, kısmen korunarak gelmiş, göçebe kültürün izlerini taşıyan el sanatları (halı-kilim, çorap, oya gibi); değişim geçirmiş, saray ortamında gelişmiş el sanatları (tezhip, hat, minyatür gibi) şeklinde ikiye ayırarak değerlendirdiği görülür (Öztürk, 1994: 24-27, 131).

El sanatlarının toplumdaki değişme ve gelişmesine paralel olarak adlandırmasındaki değişme, el sanatı tanımlarına da yansımaktadır. Mustafa Arlı, el sanatlarını "köy el sanatları" olarak değerlendirmekte ve şöyle tanımlamaktadır: *"Asıl işi çiftçilik olan ve hayatını çiftçilikle kazanan, köyde oturan nüfusun boş zamanlarında yöresindeki hammaddeleri değerlendirmek, boş geçen zamanını değerlendirmek, boş işgücünü değerlendirmek, elde ettiği ürünlerle hem yaşam düzeyini yükseltmek hem de fazlasını satarak ek bir gelir elde etmek amacıyla uğraştıkları yardımcı sanatlara köy el sanatları denir"* (Arlı, 1990: 2). Arlı'ya göre köy el sanatlarıyla uğraşan kişilerin mutlaka köyde oturması, asıl olarak geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlaması gerekmektedir. Esas olan öncelikle el sanatının köylünün kendi ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Köy hayatında özellikle bazı dönemlerde çok boş zamanı olan köylü, el sanatı üretimini daha fazla gerçekleştirebilir. Hammaddesi yine doğal olarak köylünün elde ettiği ürünlerden yapılan el sanatı ürünleriyle köylü ürettiği hammaddeyi daha değerli, para getirebilecek ürüne dönüştürebilir. Ürettiği el sanatı ürünlerini satarak para da kazanabilen köylü, yaşam standardını da bu yolla yükseltmiş olacaktır (Arlı, 1990: 2-3).

Köyde kişisel ihtiyaçları karşılamak, fazlasını da satmak ve yaşam standardını yükseltmek için yapılan el sanatı üretimleriyle tamamen ticari amaçla, para kazanma amacıyla yapılan el sanatı ürünlerinin birbirinden ayrıldığı görülmektedir. El sanatı ürününün evde, öncelikle ailenin ihtiyacı için gerçekleştiriliyorsa "geleneksel", "günlük kullanım eşyası" olarak usta-çırak ilişkisiyle yapıldığı dile getirilmektedir. Üretimde ticari pay fazlalaştığında ise ustanın

sanatkarlıktan çıktığı ve patronlaştığı belirtilir. Arlı'ya göre de el sanatını doğrudan bir kazanç vasıtası olarak kullananların yaptığı köylü el sanatı değil esnaflıktır. Bunlara "küçük sanatlar" adı verilebileceği belirtilir (Arlı, 1990: 2; Öztürk, 1994: 17-18).

İsmail Öztürk'ün el sanatı ürünlerinde; kendine özgü teknolojisi olması, yoğun makine kullanılmadan gerektiğinde basit el araçlarıyla yapılması, hammaddesi standart olabilse bile üretiminin standart olmaması yani ürünlerin birbirinden farklı olması özelliklerini ön plana çıkardığı görülmektedir (Öztürk, 1994: 18). El sanatları ürünlerinin üretiminde geleneksel teknik, estetik bilginin yanında; el becerisi, el emeği, iyi işçilik, dayanıklılık gerekli görülmektedir (Aktan, 1989: 13).

Türkçe Sözlük'te el sanatları *"El tezhâhlarında bir yardımcı araç kullanılarak yapılan işlerin hepsi."* şeklinde oldukça genel şekilde tanımlanmıştır. Halkbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise el sanatı "sanat" ve "halk sanatı" kavramlarıyla aynı anlama gelecek şekilde; İngilizce "manual art", Fransızca "art manuel", Almanca "handwerk" karşılığı olarak *"İnce el uzunluğu isteyen ve ancak bu konuda yetişmiş yetenekli kişilerin uğraşısı olan sanat türü"* olarak tanımlandığı görülmektedir (URL-47, 2021).

El sanatlarının insanın belirli ihtiyaçlarını karşılaması veya ona maddi bir kazanç getirmesinin yanında, somut olmayan, geleneksel olan boyutu da bulunmaktadır. El sanatları, ortaya çıktığı tolumun kültürel özelliklerini de yansıtarak "geleneksel olma" özelliğini elde etmiştir. Geleneksel el sanatları, Anadolu tarihinin oluşmasına kaynaklık eden birçok uygarlığın kültürüyle harmanlanmış, "zengin bir mozaik" oluşturmuştur (URL-25, 2021). Toplumların kendi özel şartlarıyla meydan gelen el sanatları, kültürel kimlik taşıyan ürünlerdir (Sarıoğlu, 2005: 73). El sanatı ürününün yapım tekniğinde ve ürün çeşidinde var olan gelenek Öztürk tarafından şu şekilde açıklanır:

"Bir el sanatı ürününün biçimlenişinde, önceden yapılıp çizilmiş bir program ya da tasarım yoktur. Bununla birlikte, önceden bilinen form ve desen vardır. Bu forma ve desen de el sanatı yapımcısının belleğinde zaten vardır" (Öztürk, 1994: 127).

Ulusal kalıt, *"bir ulusun veya ülkenin kültürel kimliğini oluşturan, tanımlayan, destekleyen veya gösteren, bir ulus veya ülkenin "diğer" ve "öteki" olarak gördüğü uluslar ve ülkeler karşısındaki farklılığını ve varlığını belgeleyen, kültür tanımlamasının içine giren"* ulusal

yaratılar, varlıklar ve kazanımlardır. Bugün el sanatları ulusal kültürün sadece maddi kazanç getiren ekonomik boyutu olarak görülmemekte, Oğuz'un dile getirdiği şekliyle "ulusal kalıt"ın en kolay küreselleşebilir görsel ürünleri olarak değerlendirilmektedir (Oğuz, 2014: 5-6).

El sanatlarının araştırmacılar tarafından değişik şekillerde sınıflandırılabildiği görülmektedir. Öztürk, geleneksel Türk el sanatlarını kapsadığı konulara ve kullanılan hammaddelerine göre sınıflandırmıştır. Kapsadığı konulara göre günlük kullanım eşyaları (her türden kap kacak, avadanlık, mutfak eşyaları, iş aletleri vb.), kült eşyaları (günlük işlerden çok belirli günler veya önemli anlarda başvurulan nesneler), süsleme ve dekorasyon unsurları, kitap sanatları (hat, tezhip, minyatür, cilt, ebru) olarak gruplandırma söz konusudur. Hammaddesine göre el sanatları; hammaddesi lif olan el sanatları (işlemeler, keçe işleri, el baskıcılığı vb.), hammaddesi ahşap olan el sanatları (el baskı kalıpları, tezgâhlar, ip eğirme araçları, araba, kağnı, boyunduruk, mimber, kapı, pencere, müzik aletleri vb.) hammaddesi taş olan el sanatları (mezar taşları, çeşmeler, süs taşları işlemeciliği, mermer işleri, lüle taşından yapılan işler, oltu taşından yapılan işler vb.), hammaddesi toprak olan el sanatları (çanak çömlek işleri, çini eşyalar, seramik eşyalar vb.), hammaddesi maden olan el sanatları (demirden yapılan işler, bakır-pirinç işleri, altın-gümüş işleri vb.), hammaddesi cam olan el sanatları (göz boncuğu türleri, çeşmi bülbüller, vitray türleri vb.), hammaddesi deri ve hayvansal atıklar olan el sanatları (saraç işleri, deri giyim eşyaları, cilt işleri, gölge oyunu tipleri, tarım ve mutfak araçları, vb.), hammaddesi kabuk/saz/ince dal ve sap olan el sanatları (sepet örücülüğü, mobilya yapımı, hububat-saz bitkisi kullanılarak yapılan eşyalar vb.) şeklinde sınıflandırılmıştır (Öztürk, 1994: 103-117). Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yapılan sınıflandırmada geleneksel el sanatları hammaddesine göre ağaç, ahşap, taş, toprak, metal, deri vb. olarak sınıflandırılırken işlemenin ayrı bir grupta değerlendirildiği görülmektedir (URL-25, 2021).

UNESCO tarafından 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde "el sanatları geleneği" de koruma kapsamında değerlendirilmektedir. Sözleşme, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almayı hedeflemektedir. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasına kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme, okul içi veya okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma, mirasın değişik yanlarının canlandırılması çalışmaları dâhil edilmektedir (Oğuz, 2018: 135). Sözleşme'ye göre el sanatları geleneği

geleneksel sanat ve zanaat üretim alan ve tekniklerini kapsamaktadır. El sanatları geleneği "geleneksel meslekler" ve "giyim-kuşam ve süslenme" ana başlıklarına ayrılarak incelenmektedir. Geleneksel meslekler başlığı altında işlemecilik geleneksel mesleklerden biri olarak kabul edilmektedir. Giyim-kuşam ve süslenme başlığı altında ise işleme, süslenme alt başlığı içinde verilmektedir (Oğuz, 2018: 145, 151, 152; URL-42, 2021.).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını, bu sanatta kullanılan teknikleri, motifleri vb. daha iyi anlamlandırabilmek adına işleme terimi, teknikleri, motifleri, işlemenin tarihi ve sınıflandırılması vb. hakkında kısa bilgiler verilebilir.

Türkçe bir kelime olan "işleme" kelimesi şiş, tığ, iğne vb. araçlarla elde yapılan örgü, nakış, oya gibi işlerin genel adı, el işi olarak tanımlanmaktadır. El işlerinin genel adı olan işleme kelimesinin kökü "iş"tir. İş kelimesinin Türkçe Sözlük'te ilk anlamı, bir sonuç elde etmek veya herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik olarak verilmektedir (URL-47, 2021). Pek çok anlamı olan "iş" kelimesinin anlamlarından birisi de nakış, örgü, makrome gibi elde yapılan şeydir yani iş kelimesi genel anlamda kullanılabildiği gibi "nakış" anlamında da kullanılmaktadır. "İş" kelimesinin anlamı içinde verilen "nakış" kelimesi, Arapça isimdir (nakş) ve *"Genellikle kumaş üzerine renkli iplikler veya sırma ve sim kullanarak elle, makineyle yapılan işleme, el işi, ince iş."* karşılığıdır (URL-47, 2021). İş, el işi, nakış, ince iş ve bunların genelini kapsadığı belirtilen işleme kelimeleri, sözlükteki açıklamalarından da anlaşıldığı üzere birbirinin yerine kullanılabilen, yerini tutabilen kelimelerdir. Genelde bir kadın "Ne iş yapıyorsun?" sorusuna, iş kelimesini genel anlamında anlayarak cevap verebilirken "Elinde hangi iş var?" sorusuna, "el işi, nakış, ince iş, işleme" anlamını algılayarak cevap verebilmektedir. Biri işin elde yapılıyor olmasının iş kelimesinin hangi anlamda kullanıldığına etki ettiği düşünülebilir. Nakış yapan kişi "işlemeci" olurken nakış yapan kişinin yaptığı iş de "işlemecilik" olmaktadır. "İş işlemek" de yine nakış yapmak anlamında kullanılmaktadır.

Arapça kökenli nakış kelimesi dışında işleme, iş, el işi, ince iş kelimelerinde beliren "iş" vurgusu, insanlar tarafından işlemelerin de günlük hayattaki bir iş olarak algılanıp algılanmadığı noktasına götürmektedir. Arlı'ya göre tarımla uğraşan ve köyde yaşayan, kendi kendine yetmenin esas alındığı kapalı ev ekonomisinde üretim kaynaklarının temeli bitkisel ve hayvansal üretimdi. İnsanlar yaşamları için gerekli olan her şeyi kendileri üretiyorlardı. El sanatları da asıl işi çiftçilik olan, köyde oturup tarımla uğraşan nüfusun boş

zamanlarında yöresindeki hammaddeyi ve iş gücünü değerlendirmek, elde ettiği ürünlerle yaşam kalitesini yükseltip fazla ürününü satarak ek bir gelir elde etmesi amacıyla yaptıkları yardımcı bir sanattı (Arlı, 1990: 1-2). İşlemelerin adlandırılmasında ön plana çıkan "iş" sözcüğünde, geçmişte bir geleneğin insan hayatında mutlaka bir "iş"e yaraması ve bir pratiğinin olması gerekliliğinin de etkili olduğu düşünülebilir. Bu durum, geçmişte, bir geleneğin devam etmesi için elzem görülmektedir (Hart, 2011: 41-43). O zaman bir el sanatı olan işleme de günlük hayattaki işlerden birine, özel olarak da daha çok kadınların "elde" yaptıkları işlere karşılık gelmekteydi denilebilir.

İşlemenin "ince iş" kelime grubuyla olan karşılığına bakıldığında halk arasında, yapılan işlemenin özelliğinden dolayı "ince" sıfatını önüne aldığı görülmektedir. Yapılan işin "ince" olması, halk arasında vurgulanacak bir durum olup mânilere de ortaya çıkmaktadır:

"İnce yazmamın eni
Verem ettin sen beni
Nasıl verem olmayam
Eller alıyor seni

İnce yazmam[6] *başımda*
Kalem oynar kaşında
Öyle bir yar sevdim ki
On üç on dört yaşında" (K.Ş. 21)

Sözlük dışında, işlemenin araştırmacılar tarafından yapılan tanımlarından birkaçına bakılacak olursa Ayten Sürür'ün işlemeyi bir "süsleme sanatı dalı" olarak değerlendirdiği görülür: *"İşleme, dokumacılık tekstil alanındaki çeşitli bezeme teknikleri arasında iğne ya da tığla, beyaz ve renkli iplik, ipek iplik ve altın, gümüş teller ve iplikler kullanılarak, yün, keten, pamuk ya da iplikten yapılmış beyaz, renkli, kalın ve ince kumaşlar, bazen de deri üzerine yapılan ve çeşitli özellikleri bulunan bir süsleme sanatı dalıdır"* (Sürür, 1976: 7).

[6] Halk arasında "ince yazma" ile tel kırma işlemeli yazma kastedilmektedir. Bu durum farklı bir kaynak kişi tarafından söylenen, maninin farklı bir varyantından da anlaşılmaktadır:

"Telli yazma başında
Kalem oynar kaşında
Öyle bir yar sevdim ki
On üç on dört yaşında" (K.Ş. 14*)*

El sanatlarını, buna bağlı olarak işlemeleri Türk plastik sanatları arasında değerlendiren (H. Ö. Barışta, 1998: IX) Örcün Barışta; Türk işlemeciliğinin Türk sanat tarihinde, halk biliminde seçkin bir yeri olduğunu söyler. Bu alanda verilen eserlerin düzeyinin zaman zaman isimsiz sanatçılar aracılığıyla "el sanatları" düzeyinden "güzel sanatlar" düzeyine ulaşan ürünleri olduğunu ifade eder (Ö. Barışta, 2001: 1). Barışta işlemeyi *"İpek, yün, keten, pamuk, metal v.b. iplikler kullanarak, çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla; keçe, deri, dokuma v.b. üzerine yapılan bezemeler"* (Ö. Barışta, 1984: 1) olarak tanımlamaktadır.

Macide Gönül'e göre işleme, *"Beyaz veya renkli bir cins kumaşa ipek ve iplikle ve iğne vasıtasiyle gergef üstünde, kasnakda veya elde yapılan süs" iken işlemecilik ise "el emeği ve göz nuru ile işlemelerin vücuda getirilmesini sağlayan bir sanattır"* (Gönül, 1971: 6140).

Kenan Özbel tarafından, el sanatları arasında geniş bir sahaya yayılan ve "en fazla tatbik imkânı bulmuş" olmasıyla önem atfedilen işleme, *"dokuma ve ince derilerden yapılmış muhtelif eşyalara usullerine göre iğne vasıtasıyle türlü cins ve renkte ipliklerle yapılan süslerin umumu"* (Özbel, t.y.: 5) dur. Özbel'e göre işlemecilik "müstakil" bir sanat değil, bazı eşyaların içeriklerini değiştiren, bazılarının kıymetini artıran "tâli" bir sanattır. Örnek olarak bir çevre, işlenmeden önce sadece bir dokuma parçasıyken ancak işlendikten sonra çevre özelliği kazanır (Özbel, t.y.: 15).

İşlemenin bir kumaş üzerine ilk olarak ne zaman ve kim tarafından uygulandığı hakkında elde bir bulgu bulunmamaktadır (Y. Şahin, 2016: 17). İşlemenin iki ayrı kumaş birbirine ekleme yolu aranırken bulunduğu ifade edilmektedir. İki ayrı kumaş parçasının birbirine dekorasyon maksadıyla birleştirilmesi "dikişli süsleme"yi ortaya çıkarmıştır. Dikilen kumaşların kenarlarından artmasını önleyecek bir pekiştirmeye ihtiyaç duyulması da işlemenin ortaya çıkma nedenleri arasında gösterilmektedir (Sürür, 1976: 8). İşlemenin ortaya çıkışında, insanın beğenilme içgüdüsüyle süsü ve süslemeyi sevmesinin, giydiği ve kullandığı eşyaları bezeme isteğinin etkili olduğu düşünülmektedir (Berker, t.y.: 9). İşlemelerin tarihini milattan önceye dayandıran Gönül, yaşamaya başladığı günden itibaren süslenmeyi ihmal etmeyen insanın yenilikler oluşturduğunu; balık kılçığından, dikenden, madenden veya kemikten iğneyi icat ettiğini ifade eder (Gönül, 1971: 1140).

Anadolu ve çevresi Türk işlemeciliği 1071'de Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle başlamaktadır. Orta Asya, İslamiyet, Anadolu eski uygarlıkları gibi güçlü kaynaklarla beslenmiş olan Anadolu ve çevresi Türk işlemeciliği; Doğu, Batı kültürleriyle olan ilişkilerle yeni bir boyut kazanmıştır. Türk işlemeleri; Selçuklu, Beylikler, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Dönemi gibi büyük dönemlere ayrılarak incelenmektedir. Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri zamanından günümüze işleme parçası kalmamıştır fakat Anadolu Selçukluları zamanı için 1072'de yayımlanan Dîvânu Lugâti't-Türk içinde, bu dönemde işlemelerin bulunduğuna dair önemli kanıtlar elde edilmektedir. Anadolu Beylikleri zamanında ise Marco Polo, İbni Batuta gibi gezginlerden ve Âşık Paşaoğlu Tarihi gibi kaynaklardan işlemenin varlığına dair kanıtlar elde edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde, daha önceki dönemlere göre elde işleme parçaları bulunduğundan, işlemeler daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilmektedir. Devletin sanata ve sanatçıya verdiği önemden dolayı da bu dönemde işlemeler büyük gelişme göstermiştir. İmparatorluk Dönemi'nde Asya, Avrupa, Afrika gibi farklı coğrafyalarda yaşayan Türkler, işlemecilik alanında, o çevredeki toplumla etkileşime girmişler, bu sanat dalının çizgisini koruyarak ona değişiklik ve yenilikler eklemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu, diğer bazı imparatorluklar gibi Türk kültür ve sanatına önemli katkıda bulunmuştur. 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Batı etkisinden uzak kalmış görünen ve bu dönem içerisinde "millî" ve "klasik" bir çizgide ilerlediği düşünülen Türk işlemeleri, 18. yüzyıldan sonra Batı etkisinin güçlü bir şeklide hissedilmesiyle değişime uğramıştır. Avrupa yakasında başlayarak bazı Türklerin çevreye sağladığı uyum; giyim eşyasından mobilyaya, parfüm ve tütün takımlarından mutfak ve süs eşyalarına, mimari süslemeden bahçe ve ev biçimlerine kadar çeşitli yollarla, başta İstanbul olmak üzere bütün ülkeye yayılan Avrupa malları ve Batı endüstrisinde atılan yeni adımlar bu değişimde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son zamanları olan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, işleme sanatında bir duraklama görülmüştür. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar bu dalla uğraşanların sayısı giderek azalmıştır. Endüstriyel kalkınma, ekonomik ve kültürel değişmeye bağlı olarak bu sanat dalı yeni bir anlayışa doğru yönelmiştir. Son dönemde, yeni teknolojik gelişmelerle hem elle hem de makineyle yapılan işlemecilik, endüstriyel sanatlar içinde yeni bir kişilik kazanmıştır (Ö. Barışta, 1984: 2-88, 1999: 2-3, 2001: 1; Başbuğ, 1964: 16-17; Sözen, 2021).

Türk işlemelerinde eskiden beri geometrik motifler, hayvan motifleri, bitki motifleri, cansız tabiat motifleri kullanılmıştır. Hayvan motiflerinden başka Türklerin insan motifleri de yaptıkları görülmüştür fakat İslâmiyet'i kabul ettikten sonra kullanılması hoş görülmeyen

bu motifler, bir süre daha kullanılmaya devam etse de belli bir süre sonra bu şekillerin yerini bitki ve eşya motifleri almıştır (Celâl, 1939: 11-12). Uzun bir zaman bitkiler, Türk işleme sanatı için sonsuz bir kaynak oluşturmuştur. Bitkiler hiçbir zaman doğadan aynen kopya edilmemiş, özgün biçimde stilize edilerek istenilen renklerle kullanılmıştır (Sürür, 1976: 45). İşlemelerde kullanılan esas ve talî renkler bulunmaktadır. Esas renkler işleme kompozisyonunu meydana getiren esas motiflere uygulanır. Motife göre birden üçe kadar esas renk kullanılabilir. Ana renkler; kırmızı, mavi, mor, toprak sarısı, turuncu ve lâldir. Talî renkler ikinci derecedeki motiflere uygulanır. Başlıca talî renkler; yeşil, kahverengi, siyah, beyazdır (Özbel, t.y: 11). İşlemeler en çok kullanılacak, sonra giyilecek eşyaya yapılmıştır. Koleksiyonlarda en çok görülen eşya çeşitlerinden bazıları şunlardır: abânî, arakiye, ayakkabı, başörtüleri, bohça, cepken, cübbe, çevre, duvar, eyer takımları, elbise, entari, fermane, gömlek, havlu, hırka, hilat, kaftan, kap, kavlak, kavuk, kavuk örtüleri, kese ve kın, kılıf, kızlık bezleri, kuşak, makreme, mendil, mevlid takımları, nalın, nihâli, ocak yaşmakları, örtü, pelerin, rahle, sancak, sofra altlığı, somat, şalvar, terlik, tıraş takımları, uçkur, yağlık, yastık, yay kesesi (Gönül, 1971: 6144; Özbel, t.y.: 15-17)… İşlemelerde kullanılan iğnelerden (tekniklerden) bazıları ise düz iğne, verev iğne, muşebak (muşabbak), atma işi, tel kırma, antika, ince iş, susma, kesme, pesent, balık kılçığı, balık sırtı, civan kaşı, mürver iğne, renkli sarma, ciğerdeldi, Antep işi, sarma, Çin iğnesi, iğne ardı, kasnak, dival işleri, anavata, sırma ve gaytan işleri, parça iş (benaluka), oturtma (aplikasyon), boncuk işi (pulat) (Özbel, t.y.: 12-15; Sürür, 1976: 38-39) olarak sayılabilir.

İşlemeler, saray ve saray dışı olarak iki çevrede üretilmiştir. İşlemelerin üretildiği ilk çevre olan saray işlemelerinin belirli bir şekilde derlenmiş örnekleri Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır. 16. yüzyıl sonrasına dair incelenebilen işleme örnekleri bulunsa da bu tarihten öncesine dair elde örnek bulunmamaktadır. Sarayda, değişik çevrelerden gelen yerli ve yabancı sanatçıların çalışması, sarayın kültürler arası geçişi sağlayan bir köprü görevi görmesini sağlamaktadır. Bu sanatçılar vasıtasıyla saray, bir eğitim merkezi özelliği de taşımaktadır. İstanbul Sarayı'nda kurulan Ehl-i Hiref-i Hâssa teşkilatında; kumaşçılık, işlemecilik, hattatlık, kadifecilik, serâsercilik yapılmaktadır. Esnâf-ı Nakkaşân-ı Zerdûzan olarak isimlendirilen altın işleme esnafı; çarşıda, saraya ve saraylılara ait altın işlemeli eşyayı hazırlamaktadır. İşlemelerin diğer üretim yeri olan saray dışı ise ev ve çarşı olmak üzere iki bölümde incelenmektedir. Saray dışında amatör ve profesyonel ustalar tarafından işlenen işlemeler, sarayın da kaynağını oluşturmaktadır. Ev işlemeleriyle bir kız yedi-sekiz yaşına bastığında ilgilenmeye başlamaktadır. Bu işlemeler; fakir zengin, köylü, şehirli her

sınıftan insanın kendi evinde yapılmaktadır. İşlemeler anne ve nine gibi büyükler vasıtasıyla öğrenilmektedir.[7] Evde orijinal biçimde yapılan işlemeler, çarşıda daha çok siparişler üzerinden gerçekleşmektedir. Esnaf ve sanatkârlar üretimlerini devlet denetimi altında sürdürmektedir. Derneklere dağıtılan hammaddeler, localar kanalıyla ipek iplik, yün iplik, metal bükümlü iplik (sim), süsleyici gereç ve dokuma biçimine dönüştürülmektedir. Bu malzemeler; ev donatımı, giyim-kuşam türleri, tören ve günlük ihtiyaçları karşılayan biçime getirilerek kesilip biçilmekte ve işlenmektedir. Birçok iş yeri ve atölyede üretim yapılmaktadır. Çarşı işlemelerinin uygulandığı eşyaları; erkek giyimine ait işlemeler, kadın giyimine ait işlemeler, cihaza ait işlemeler, tefrişe ait işlemeli eşyalar, muhtelif işlemeli parçalar oluşturmaktadır. Bu parçalardan giyime ait olanlar, eskiden bazı yasalara göre düzenlenmiştir. Her sınıf için kabul edilmiş bir kılık bulunmakta, bunun dışında başka bir şey giyilmemekte ve giydirilmemektedir. Ev, çarşı ve saray işlemeleri; bir zincirin halkaları gibi birbirini tamamlamaktadır. İşleme sanatı, bir zümrenin değil herkesin yarar sağladığı bir sanat dalı olarak uygulanmaktadır. Sarayda başladığı düşünülen işleme sanatı zaman içinde halkın hayal gücü, zekâ ve yeteneğinin de etkisiyle zaman içinde bir halk süsleme sanatı haline gelmiştir denilebilir (Ö. Barışta, 1984: 17-20, 2001: 2; Özbel, t.y.: 5-9; Sürür, 1976: 14, 58).

1.2.3. İşleme Geleneği ve Türk Kadını

Geleneksel el sanatları içinde yer alan Bartın işi tel kırma, bir işleme sanatı olarak Bartın'da, geçmişten günümüze, arada istisnalar olmakla birlikte,[8] kadınların elinde doğup, büyüyüp şekillenmiştir. Günümüzde tel kırmanın öğrenimi-öğretimi daha çok Halk Eğitim Merkezi aracılığıyla yapılıyor olsa da işleme yapılan mekânın "ev içi" olduğu rahatlıkla söylenebilir. Tel kırma "hep evlerde", "zeki kadınların hayâl gücüne dayalı" (K.Ş. 33) yapılmıştır. Eskiden işten arta kalan boş zamanlarda, özellikle kışın, evde kadınlar tarafından yapılan tel kırma işlemeleri genç kızların çeyizlerinde, evde ve düğün geleneklerinde kullanılmak için kendine yer bulmuştur veya satılmak için yapılmıştır:

[7] Ev işlemeleri, tezin "İşleme Geleneği ve Türk Kadını" bölümünde ayrıntılı şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır.
[8] Tel kırma işleyen erkekler de bulunmaktadır. Bir örnek olarak kaynak kişilerimizden Mücahit Akarsu, tel kırmayı kendisini rahatlatmak için hobi olarak işlediğini ifade etmiştir (K.Ş. 16).

"Tabii, esgi garıla şey yaparmış, gışın iş olmaya ya evde… Demeg ki satılıyomuş o zaman da veyaud da çeyiz yapıyalarmış gızlarına. Satılmasa… O zaman herkes yapıyomuş bunu. Tamam mı, gızlarına çeyiz yapıyomuş. Mesela esgiden başçarçafı oludun, otuz-gırg dane başçarçafı oludun. Tabii, yatak çarçafları… Gayınnaya verülüdün, gayıntaya verülüdün. Gorümceye verülüdün, eltiye verülüdün, gayına verülüdün. Bohça verülüdün esgiden. Hep böyle ganaviçe, tel, sırma. Hep böyleydin. Tabii, benim çocugluğumu annadıyom sana, benden öncekiler ney? Öyle" (K.Ş. 32) …

Tel kırmanın cinsiyet olarak "kadın" ve mekân olarak "ev" üzerinde şekillenen yapısı sadece bu işleme sanatına has bir durum değildir. Kumaş üzerindeki bir bezeme/süsleme/sanat dalı olarak görülen işlemenin Türk kadınıyla özdeşleşmiş kültürel bir altyapısı bulunmaktadır. İşlemelerin Türk kültüründeki ve geleneklerindeki yeri incelendiğinde, el sanatları içinde değerlendirilen işlemelerin daha çok kadınlara has bir sanat olduğu üzerinde durulmaktadır. Halk sanatlarını el, ev ve çarşı sanatları olarak üç bölüme ayıran İsmail Öztürk'e göre el sanatları "en eski bir faaliyet kolu"dur. Bu sanatların çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığı için bu sanatlara "kadın sanatları" da denilebilir. "Örgü işleri, çeşitli işlemler" bu gruba girmektedir. El sanatlarının gelişiminde etkili olan unsur süs arzusudur. Kadın el sanatlarının, kadın ve erkek ihtiyaçlarını karşılayan iki bölümde ele alınabileceğini söyleyen Öztürk, iş bölümü kurulunca kadın el sanatlarının birçoğunun erkeklerin eline geçtiğini dile getirir. Kadın sanatları, Anadolu'nun birçok yerinde çeyizlik eşya olarak genç kızlara yapılma zorunluluğu nedeniyle uzun süredir yapılmaktadır (Öztürk, 1994: 22).

Tarihin Türk kadınını en eski devirlerden beri millî bir işlemeci olarak kaydettiğini belirten Semiha Başbuğ, Türk işlemelerinin tarihi karakterinin tespit edildiğini belirtir. Buna göre Türk kadını en fazla bez boyama, işlemecilik ve ipek boyamacılık, işleme usulleri ve tel işleme çeşidi, has boyacılığa ilgi duymaktadır (Başbuğ, 1964: 5).

Eskiden her evde kadınlar işleme sanatıyla meşgul olmaktadır. İşleme sanatının uygulayıcıları "kadınlar" ve yapılan yer de "ev" olarak belirlenmektedir. Kadın ve kapalı bir mekân olarak evin birlikte düşünüldüğü görülmektedir. İşlemeleri yapıldıkları yerlere göre ev, çarşı ve saray işlemeleri olarak üçe ayıran Özbel, bu ayrımın kendiliğinden, elde edilen parçalara göre oluştuğunu söyler. Örnek vererek bir nakış çeşidi olan Antep işini "ev ve kadın" işi olarak sınıflandırır. Deriden yapılmış bir silahlık ise "çarşı ve erkek" işidir. Saraya ait olan işlemeler de her iki muhitte işlenmiş örneklerin en güzelleri olarak görülür (Özbel,

t.y.: 5). Çarşı için nakış işleyen kadınlar veya nakış yapan erkeklerin olduğu bilinmektedir[9] fakat bu durumun işlemelerin cinsiyet olarak kadın kimliğiyle mekân olarak da evle bağdaşan yapısını bozmadığı söylenebilir. Kadın ve işlemelerinin ev içiyle erkek el sanatı ve işlemelerinin ise çarşıyla ilişkilendirildiği görülmektedir.

Kadınların cinsel kimlik olarak kapalı ve mahrem bir mekân olan ev içine ait görülmeleri, erkeklerinse açık, kamusal bir mekân olarak algılanabilecek çarşıyla bağdaştırılmaları, İslamiyet sonrası Türk toplumunun yaşayışına uyduğu gözlemlenen bir durumdur. Kadının evlenmeden önce evin dışıyla beraber algılanması uygun görülmez. Erkekse evin reisi olarak maişeti sağlayacak, evden çok açık bir mekân olan dışarıya ait görülecektir. Evrim Ölçer Özünel, masallardaki toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisini incelediği çalışmasında; masallardaki kızların kendisine ait yeni bir aile edininceye kadar babasının himayesinde, otorite baskısı altında ve ev içinde kapalı tutulduğunu, bakire bir kızın herhangi bir nedenle ev içinden ayrılmasının iffetine zarar gelmesi demek olduğunu söyler. Kız, evlendiğinde yeni bir ev içi üretmekle ve ev içinin sürekliliğini sağlamakla yükümlü olmaktadır (Ölçer Özünel, 2006: 38-39). Ev içinin, kadının sorumluluğunda ve ailenin sürekliliğini sağlayan bir mekân olarak kadınla özdeşleştirildiği görülmektedir. Erkeklerinse ev içiyle bağlantıları olmakla birlikte, mutlaka ev dışı olan kamusal alana çıkarak erginleme aşamasını tamamlaması beklenir (Ölçer Özünel, 2006: 115). Masalların genellikle *"kolektif bir bilinç tarafından, bilincin ve bilinçaltının insanlığın hangi problemlerini evrensel görüyorsa ona göre biçimlendirmesi ve bu problemler için uygun görünen çözümlerin üretilmesinin sonucu"* (Bettelheim 1982'ye atfen Ölçer Özünel, 2006: 23) olduğu düşünüldüğünde, masallarda yaşanan toplumsal cinsiyet mekân ilişkisinin gerçek hayatın bir yansıması olduğundan söz edilebilir.

Halk anlatıları; işlemelerin toplumsal cinsiyet olarak kadına ve mekân olarak ev içine ait görülmelerinde, kadının yeni bir ev içi edinmedeki işlevinde, kolektif bilincin bir yansıması

[9] Suraiya Faroqhi, Osmanlı Devleti'nde erkek zanaatkârların da satılmak için dükkânlara ve sipariş üzerine saraya nakış işleri yaptığından bahseder. Evliya Çelebi'ye göre de 1638'de, sadece İstanbul'da doksan erkek nakışçı bulunmaktadır (Faroqhi, 2005: 134). Ayrıca, Topkapı Sarayı'nda ele geçirilen bir vesikadan anlaşıldığına göre saray içinden saray dışına da işleme siparişi verilmiş, padişahın emriyle ince işle (kum iğnesi) işlenmek üzere gönderilen yedi çarşafı, kadın işlemeciler almamış ve çarşaf en sonunda erkek işlemecilere verilmiştir (Ö. Barışta, 1984: 18).

olarak görülebilir. Örneğin *Muradına Eren Kız* masalı; başlangıç formellerinden sonra, merkezî kişi olan kız ve annesinin anlatılmasıyla başlar. Kız çok güzel bir kızdır. Kızın annesi dikiş, yama yapmakta; kız da gergefte nakış işlemektedir. Geçimlerini, evde yaptıkları işlemeleri çarşıda satarak sağlamaktadırlar. Masalda gergefte işlemeler yapan kız, yaptığı işlemelerle yüceltilir. Kız, bir sanatçı gibi hayallerini işlemelerine yansıtır. Kızın işlemeleri o kadar güzeldir ki adeta canlı gibidir. Masalların *"ana fikir olarak doğruyu, erdemli insan olmayı"* (Gümüş, 2018: 37) vurgulamasından hareketle masalın sonunda şehzade ile evlenecek olan kızın (Alangu, 1993: 69) diğer iyi özelliklerinin yanında, ev içindeki işlemeleriyle tanıtılıp övülmesi, onun şehzadeye lâyık oluşunu ve iyiliğini anlatmak içindir. Ev içi ve kızla bağdaşan işleme, kızın evlendiğinde daha iyi bir ev içi edinebilmesi için bir vasıtadır:

"Bir varmış, bir yokmuş, Tanrı'nın kulu çokmuş. Çok demesi, yok demesi günahmış. Bir ihtiyar dul kadının pek sevgili bir tek kızcağızı varmış. Yanağının alı solmaz, güzellikte benzeri olmaz. Ana kız kenar mahallelerden birinin bir çıkmaz sokağında bir küçük evde otururlar, anası dikiş diker, yama yamar, bu kız da gergef işler, nakışlar düzermiş. Gördüğünden, duyduğundan, hayalinden hem düşünden, nice kuş, çiçek, yaprak tasvirlerini renk renk ibrişimle, ayrıca gümüş sırma tellerle kumaşlar üzerine nakışlar ki, insan elinden çıkmamış. Ne yazdı, ne dizdiyse canlı sanırsın. Kızı nakışlar, anası dikiş kakışlar, götürür çarşıda satar, rızklarını bu işlerden çıkarır, geçinir giderlermiş" (Alangu, 1993: 61).

Bir halk hikâyesi olan Ferhat ile Şirin'de, Şirin de evde nakış işleyen bir kızdır. Yine yaptığı işlemeler çok güzeldir. Şirin'in işlemeleriyle bir kız olarak becerikliliği ve iyiliği sezdirilir: *"Bir gün Şirin, pencere kenarında oturup Arusek gergefe tülbent çekip klaptan ve türlü elvan ipliklerle güzel bir köşk resmi yapınca aşka gelip babasından da bu köşk biçiminde güzel bir köşk ister"* (Sürür, 1976: 61)…

Hayatın üç ana dönemi olan doğum, düğün ve ölüm üzerine şekillenen bir yapısı bulunan (Ö. Barışta, 2001: 19) işlemenin kadın ve ev içiyle ilgili toplumsal rolleri tamamlayıcı işlevi; çeyiz hazırlama veya çeyiz düzme, çeyiz serme geleneklerinde belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. "Kız beşikte çeyiz sandıkta" deyimine uygun olarak bir kız, çok küçük yaştan başlayarak gelin olup yeni bir ev içi edineceği güne kadar işlemelerle meşgul olur. Kız, bir nevi kendi erginliğine hazırlanır. Kızın yaptığı işlemelerin güzelliği, miktarı; onun yeni

edineceği ev içinin iyiliğini de belirler. Genç kızın çeyizi görüldüğü zaman, onun diğer kızlar arasındaki yeri de belirlenir:

"Bir genç kıza, o zaman bir ev kadını olabilmesi yolunda öğretilmesi gerekli türlü işler arasında örgü gibi el sanatları da vardı. Fakat bütün bunların yanında işleme işleri en fazla zaman alırdı. Cihazının, ileride kuracağı yuvayı ve eşine hediye edeceği parçaların tamamlanması ile akranları arasında değeri belirmiş olur ve işlediği şeyler düğün gününde cihazı arasında herkesin önünde meydana konurdu. Bundan duyulan zevk her bölgenin geleneği halinde devam etmiş ve Türk kızının meziyetleri arasında sayılmıştır" (Özbel, t.y.: 5).

İşleme yapmayı kız, ev içinde öğrenmektedir yani bir "ev içi eğitim" ve "ev içi aktarım" söz konusudur. Barışta, Osmanlı toplumunda işleme sanatının yaygın bir biçimde kullanıldığını, evlerde "amatörce" yapılan uygulamaların kuşaktan kuşağa geçen bilgilerle aktarıldığını ifade etmektedir. Evlerdeki eğitim etkinlikleri, işleme tekniklerini iyi bilen "aşina kadınlar" aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Aşina kadınlar, bildikleri işleme tekniklerini evden eve ulaştırmaktadır. Gerçekleştirilen eğitimde, değişik işleme tekniklerini çeyizlerinde kullanan kızların, çeyiz serme geleneğinde bezedikleri ürünleri sergilemeleri de büyük önem taşımaktadır. Evden eve geçen eğitim etkinliklerinin daha geniş boyutlara ulaştığı da olmuştur. Osmanlı toprakları dışında "aşina kadın" görevini yapan "bulyalar" bulunmaktadır. Bulyalar, yeni öğrendikleri teknikleri kendi memleketlerine götürmektedirler. Saray ve çarşı da ev içi eğitiminin kaynaklarındandır. Saraydan üst düzey memurlarla evlenen kızlar da saray eğitimiyle öğrendikleri işleme tekniklerini gittikleri yere taşımaktadırlar. Çarşıdan hem eve hem de saraya taşınan yenilikler bulunmaktadır (Ö. Barışta, 1984: 19). Saray da kapalı bir mekân olması ve işleme eğitiminin verilmesiyle dikkat çekmektedir.

Kadınlar ve kızlar kendi aralarında eğlenmek için toplandıklarında da mutlaka işleme ile meşgul olmaktadırlar (Özbel, t.y.: 6). Türk kadını, bu toplantılarda önderlik vasfı sayesinde, hayırlı işlere de vesile olmaktadır. Bir genç kızın acele çeyiz hazırlığı da kadınlar arasında paylaştırılarak halledilmektedir:

"Asırlar boyunca Türk kadınları her semt ve mahallede evin hususi harem kısmı bulunan kimselerin evlerinde o semt ve mahallenin ileri gelenleri toplanıp sohbet ederlerdi, işlemeler

hakkında en ince iş bilenler de bu sohbetler arasında bulunurdu. Onlardan muazzam fikirler alınır. Âdet olduğu üzere yemek yerler ve bu yemekleri yapmak için kur'a çekerler, dâvetli halkın hangi gün ve kimin evinde toplanacaklarını ve kendi hisselerine düşen yemekleri kendi evlerinde yaparak davet edildikleri eve gönderirler veya kendileri götürürlerdi. Bu topluluklarda hayırlı işler yapmak için de konuşma olurdu. Mesela; Bir kızın çehizi acele ise hemen ayrı bir dâvet yapılır, aynı şekilde yemekler taksimatlı olarak yapılarak gönderilir, bu defa herkes hissesine düşen kız çehizini üzerine alır ve az zamanda mükemmel bir çehiz meydana gelirdi. Asırlar boyunca Türk kadınının işgüzarlığı sayesinde önderlik randımanını kazanmış ve kazanmaktadır" (Başbuğ, 1964: 42).

Türk kadını, yaptığı işlemelerle bir "sanatçı" olarak görülmektedir (H.Ö. Barışta, 1998; Ö. Barışta, 2001; Gönül, 1971; Özbel, t.y.; Sürür, 1976). O, sanat adamı gibi kendisine evde bir "okul" oluşturmuştur (Özbel, t.y.: 9). İşlemelerin öğrenilmesinde büyüklerin küçüklere öğrendiği bilgileri aktarması söz konusudur. İşleme yaparken yaşla birlikte kol ve göz kuvveti azalır fakat buna mukabil, sanatkârın bilgi ve tecrübesi artar. Yaşça büyük işleme sanatkârları, hürmet gösterilecek ve bilgisine başvurulacak kişiler olarak görülür. Bilgileri ileri derecede olduğundan onlar; "işlemeci başı", "boyacı başı", "dokumacı başı", "ipekçi başı" gibi isimler almaktadır (Başbuğ, 1964: 8-9).

Araştırmacılar tarafından "sanatçı" olarak görülen Türk kadınının, ataerkil aile yapısı içerisinde çok da ön planda ol(a)madığı bilinmektedir. Becerikli olan bir kadın dahi büyüklerinden veya eşinden onu methedecek bir söz işitmemiştir. İşitilmeyen sözler ise işlemelere yazılarak dile gelmiştir. İşitilmek istenilen onurlandırıcı söz kısa ve özdür, "Bu çarşaf ne güzel çarşaf"tır:

"Eskiden çok fazla övme büyüklerinden de görmedikleri için, onore edici yaklaşımlar içinde olmazdı aile büyükleri ama yemek çok güzel olmuş demeden altmış beşinci evlilik yıldönümünü kutlayan karı-kocalar gibi hiçbir şeyi beğenip onore etmeyen eşleri de suskun Anadolu kadını eserlerinde konuşur. Bazen, "Bu çarşaf ne güzel çarşaf." diye yazar Arap harfleriyle. O döneme yaptığı çarşafta yazıyor. Bu çarşaf ne güzel çarşaf... Kimse methetmemiş, kendi kendini methetmiş. İşte bu onore edilmekten uzak olanlar da onore edilmeseler bile kendi kendilerini onore ederek terapi yapmışlardır" (K.Ş. 33).

El sanatlarında veya başka bir konuda becerikli olan kadınların, yine de erkeklerin arka planında kalması durumu, Dîvân'ı elde bulunan ilk kadın şairimiz olan Mihrî Hatun (Arslan, 2014) tarafından eleştirilerek bir şiirinde şu şekilde dile getirilir:

"Çünki nâkıs 'akl olur dirler nisâ
Her sözün ma'zûr tutmakdur revâ
...
Bir mü'ennes yegdurur kim ehl ola
Bin müzekkerden ki ol na-ehl ola"[10] (Hakverdioğlu, 2016: 78)

Türk kadın kimliğine ait görülen işlemelere derin anlamlar yüklenmektedir. Türk kadını, ahlâkı ve işlemeleri yüceltilerek bir önder olarak görülmektedir. Türk kadınının yaptığı işlemeler sadece işlemeden ibaret değildir. O, işlemelerine bütün kültürel kodlarını aktarmaktadır. Bu kültürel kodlar, işlemelerin kompozisyonunda, motifinde, renginde, her türlü çizgisinde belirmektedir:

"Türk kadınlarına dair görünen işlemeler ve renkler çeşitli bilgiler bütün anlatılanlar çok büyük kıymet taşır. Sözlerinde, hareketlerinde değişmez hakikatlerin vecizeleri gizlidir. Onlar; ahlak, san'at, nezahet ve nezaket gibi bütünlükleri, güzelliklerin birer ölmez kahramanı olarak önümüzde eserlerile bizlere önderlik yapmaktadırlar" (Başbuğ, 1964: 4).

Yöreden yöreye farklı özellikler gösteren Anadolu işlemeleri, aynı zamanda kadının bir iletişim dili olarak da kullanılmıştır. Bu sembolik dil, kadın sanatçının "ruhundaki fanteziye çok uygun" (Özbel, t.y.: 11) düşmektedir. İşlemelerin içindeki motifler, renkler, kompozisyon vb. hepsinin millî karakteri yansıtan bir anlamı vardır. Anadolu'da kadın ve kızların pek konuşmaması, söylemek istediklerini, geçmişten günümüze, işlemeleri vasıtasıyla dile getirmelerine yol açmıştır (Berker, 1980: 32). Müslüman ve ataerkil aile yapısı içinde "âdetleri gereğince" (Korkusuz, 1971: VI) yaşayan kadının rolünün Türk işlemelerinin anlatım dilinin oluşumunda etkili olduğu düşünülebilir.

Türk anlayışına uygun gelen motifler; doğadan alınmış yapraklar, ağaçlar, çiçekler ve meyvelerdir. Motifler, geniş bir hayâl gücünün ürünüdür (Özbel, t.y.: 10). Motiflerde

[10] Kadının aklı eksik olur derler, bu yüzden her sözü mazur görülmelidir. … Becerikli bir kadın, beceriksiz bin erkekten daha iyidir.

çoğunlukla çiçek kullanılmıştır. Eski zamanlardan beri kullanılanlar; lâle, sümbül, karanfil, gül ve şeftali çiçeğidir. Gül ve karanfil genellikle diğerlerinden daha büyük yapılmaktadır. İşlemelerde geometrik şekillere de rastlandığı görülmektedir. Motiflerin bir özelliği de büyük motiflerin küçük motiflerle doldurulmasıdır. Türk işlemelerinin başka bir özelliği de işlenecek olan parçaların kenarlarında işlenmiş bir "su" bulunmasıdır (Celâl, 1939: 14, 15, 18, 24).

Anadolu işlemelerinde kullanılan "hayat ağacı" motifi uzun, sağlıklı ve geniş bir aileyi simgeler. "Hançer" motifi aşkı anlatmaktadır. Karpuz, kavun, nar, üzüm gibi bol çekirdekli meyvelerle yapılan motifler, bereket sembolü olarak kullanılmıştır. "Yılan" motifi kötülüklere karşı güç anlamı taşır. "Gamalı haç" motifi nazarın sembolüdür. "Çarkı felek" motifi uzun ve sağlıklı hayatı vurgulamaktadır. "Bir avuç altun" motifi Anadolu kadınları tarafından süs olarak kullanılan göğüs altınlarını simgeler. "Şahmeran" motif, bir halk efsanesine bağlıdır. Yarı beline kadar yılan olan ve Şahmeran adını taşıyan, yılanlara hükmeden genç ve güzel bir kız bu motifin esasını teşkil eder. "Mavili" veya "muska" motifi çeyizde mutlaka bulundurulur ve göz değmesine karşı bir tılsımı olduğuna inanılır. Mimari ögeli motifler, Anadolu insanının memleket hasretini ve yaşadığı yeri benimsemesini anlatır. Bunların dışında Türk işlemelerinde kullanılan pek çok motif, bir şeyin sembolü olarak çevrelerine bir şeyler söylemiştir (Berker, 1980: 32-35; Olguner Ergene, 2011: 108; Özbel, t.y.: 10-11). Motiflere uygun bir şekilde renkler de motifleri tamamlamaktadır. Türk işlemelerinin motiflerinde 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar acı bir renge rastlanmaz. Bir milletin ince zevk ölçülerinden biri de kullandığı ve hoşlandığı renklerdir. İşlemelerin renklerinden, işlemelere kibarlık, incelik ve asaletin hâkim olduğu anlaşılır. İşlemelerde parlaklığı artıran altın tel ve sırmalar ise işlemelerin kıymetini azaltmamıştır. İşlemelerin zevkli olmasının asıl nedeni, işlemelerde gün doğumu ve gün batımı renklerinin tercih edilmesidir. Bu nedenle Türk işlemecileri denizi mor, toprağı mavi ve güvez olarak görebilmiş ve bunu işlemelere uygulayabilmişlerdir (Başbuğ, 1964: 8, 20; Celâl, 1939: 18). Anadolu'nun her yerinde kadınların işlemelerinin motifleriyle beraber, renklerinin de vermek istedikleri mesajlar olmuştur. Süheyla Korkusuz bu durumu, el sanatları kitaplarından alıntı yaptığını belirterek şu şekilde dile getirir:

"Sevgilisine sarı bir çevre gönderen genç, âşıktır, sararıp solmaktadır. Eğer bu çevre, selvilere benzetilmişse hasretinden ölmeyi düşünmektedir. Yeşil ise arzulu; mavi ve çiçek bezemeli ise ümitli ve şevklidir. Anadolu erkeği, sevgilisinden gelen işlemelerin okunmasını

bilir. Bu gizli deyişler Anadolu'nun her bölgesinde ayrı ayrı sembollerle söylenir. ... Anadolu gelini eski geleneklere göre, koca evine geldiği zaman keyfine konuşamazdı. Ama, dili bağlı bir gelinin başında ışıklı bir kitabı vardı. Her gün genç kızlığında hazırladığı oyalı yemenilerden birini örterek sessiz ve sözsüz konuşurdu. Yeşilin çeşitli nüansları ile işlenmiş bir ibrişim oyası, "Yeni evimden memnunum, orada herkesle aramız çayır-çimen gibi (...) anlamını taşırdı. Başına biber motifleri sıralanmış bir yazma bağlayan gelin, "aramız biber gibi acı" demek ister" (Korkusuz, 1971: VI).

Her devirde Anadolu işlemelerinde kullanılan renk ve motiflerin özelliğinin ancak geçmişten itibaren Türk etkisinin hissedildiği yerlerdeki işleme örneklerinin incelenmesiyle ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Özbel, t.y.: 11). Ayrıca işlemelerin renk ve motiflerinin barındırdığı anlatım dilinin yanında, sevgiliye söylenemeyen sözlerin Türk işlemelerinde yazılarak dile getirildiği de görülebilmektedir. Örnek olarak menşeinin Bartın'ın Amasra ilçesi olduğu belirtilen bir çarşaf, 19. yüzyılda, şu beyitle bezenmiştir: *"Ey çarşafım yarin başının altına yayılasın, Gördüm göreli gör bunun aşkına düştüm, Her derdi unuttum güzelim derdine düştüm, Aşık oldum ezeli soldu benzim gazeli, görmedi senin gibi güzeli ey yarim aşıklığı bekler idim ah efendim"* (Ö. Barışta, 1999: 127). Yine Bartın'daki sandıklardan çıkan eski bir sırma işleme örtünün (bkz. Fotoğraf 32) dört kenarında şu yazı yazmaktadır: "Çevremin ucı penbe, hiç canım kalmadı tende, efendim nazlı yârim hiç insâf yok mıdur sende âh efendim / Çevremin ucı sarı, çekmem âh ile zârı, elimden aldırmam nazlı yâri âh efendim gice gündüz hasretinle / 'Arz eylerim hâlimi, 'aşkına yanıyorum kimse bilmez hâlimi, âh efendim firkatinle Ahmed'im yandırırım 'âlemi / Kimse bilmez hâlimi, hasretine hüsranla âh efendim, maşallah işleyen ellere âh efendim".[11] Bir şairin, yazarın kendini ifade ettiği yer kâğıt, ressamın tuval olurken işleme yapan kadının kendini ifade yeri de işlemesinin üzeri olmuştur.

18. yüzyıldan sonra Türk işlemelerinde Batı etkisi güçlendikten sonra (Ö. Barışta, 1984: 51), bu etkinin Türk işlemelerinin renk, kompozisyon, motif yapısını bozduğu düşünülmektedir. Batı etkisine kadar işlemelerde "klasik"[12] denilebilecek eserler ortaya konsa da son zamanlarda verilen eserler "ikinci sınıf" olarak görülmüştür. Buna rağmen yine de Türk

[11] İşleme üzerindeki Osmanlı Türkçesi yazı tarafımızdan okunmuştur.
[12] Melek Celâl'e göre şekillerle renklerde daima bir sentez gayesini güden, tabiatı taklit etmeyi asla düşünmeyen, sonsuz bir oluşturma gayretiyle konusunu şahsiyetine göre kendisi meydana getiren işleme sanatkârının yaptığı işlemelere "klasik" unvanı verilebilir (Celâl, 1939: 16).

kadınının "Avrupaî havadan" korunmaya çalıştığı vurgulanır (Başbuğ, 1964: 16-17). Türk işlemelerini eskiden beri hayranlıkla takip eden yabancı gezginler, Türk işlemelerinin ilham verici hayâl gücü ve tasarımlarının 20. yüzyılın başlarında artık kaybolduğunu ifade etmiştir. Türkiye'ye gelen Alman gezgin Bernhard Dietrich Kapalı Çarşı'da ilham verici yeni tasarımlar aramıştır. Bazı güzel ve eski parçalar bulabilse de Dietrich, yeni Türk işlemelerini beğenmemiştir. Ona göre eski ve geleneksel bir sanat artık ölmüştür. Dietrich tarafından bu durumdan, kısmen Alman Singer dikiş makinesi sorumlu tutulmuştur (Ther, 1994: 14, 19).

Erkek işlemecilerin varlığı bilinse de işlemelerin "kadınlara dair" olarak görülmesi, kadın ve kapalı bir mekân olan ev içinde şekillenen yapısı, bizi işleme sanatının "kadın kültürü" olarak sayılabileceği genellemesine götürmektedir.[13] Bu konuyla ilgili; halk kültürünün tartışma konusu olduğunu belirten Peter Burke, "kadın kültürü"nün olup olmadığının da tartışma konusu olduğunu ifade etmektedir. Buna göre aynı toplumdaki erkek kültüründen ayrı olarak özerk bir kadın kültürünün olup olmadığı sorusuna "Hayır yoktur." demek belirgin bir ayrılığı inkâr etmektir fakat "Evet vardır." demek de o ayrılığın abartılmasıdır. "Daha çok veya daha az özerk", "bağımlı kadın kültürleri" veya "altkültürleri" olduğunu düşünmek aydınlatıcı olabilir. Bu kültürel ayrım, kadınların erkeklerden daha keskin bir biçimde ayrıştığı, örneğin geleneksel Akdeniz dünyasındaki manastırlar veya İslâm kültürü gibi durumlarda daha fazla görünür olmaktadır (Burke, 2008: 38).

Bartın'da "kadın sanatı" olarak varlığını sürdürdüğü görülen tel kırma işleme sanatı için kaynak kişilerden bazıları, tel kırma işleyen erkeklerin de bulunduğundan söz etmişlerdir. Kadın kaynak kişiler, erkeklerin tel kırma yapışını normal ve anormal olarak iki farklı yönde algılayabilmiştir. Normal olarak algılayan kaynak kişi, *"Bi erkeğin de dahi, ben bi erkeğe dahi bunu öğrettim."* (K.Ş. 22) demektedir. Bir erkeğe dahi öğrettiğini vurgulaması bile bu sanatı kadına ait gördüğünü ortaya çıkarsa da kaynak kişi, bir erkeğin işleme yapmasına olumsuz bir tepki vermemiştir. Tel kırma işlemeyi öğrettiği erkek, memleketi Konya'da, işlediği tel kırmalarla sergi dahi açmıştır. Tel kırmayı öğrenen erkeğin eşi de öğrenmek istemiş ama başarılı olamamıştır yani kadın değil erkeğin işleme konusundaki başarısının vurgulandığı görülmektedir:

[13] Nakışın kadın kültürü olarak algılanışıyla ilgili Lary Shiner'in, erken Rönesans döneminde nakış için bir cinsiyet ayrımı bulunmazken Rönesans'la birlikte profesyonel nakışçılığın ince ve sabır gerektiren bir el işi olduğu ve *"soylu kadınların boş vakitleri için bir meşgale oluşturmada ve dolayısıyla iffetin korunması ve kadınlığın pekiştirilmesinde ne denli önemli olduğunun"* vurgulanmaya başladığı tespitini yaptığı görülür (Shiner, 2013: 79).

"Bartın erkeklerinin yaptığını bilmiyorum ama benimki mesela Konya tarafındandı. Çok merak ediyordu. Eşine öğretmem için bana gönderdi. Öğretmendi eşi, beceremedi ama eşi dedi ben bunu yaparım ve adam gerçekten güzel bir konumdaydı. Gerçekten eliynen işledi ve gittiği yerde sırf kendisine yaptığı tel kırmaların sergisini yaptı. Hâlen de yapıyomuş" (K.Ş. 22).

Erkeklerin tel kırma işlemesini anormal algılayan kaynak kişi ise bu konuda açıklama yaparken jest ve mimikleriyle bir erkeğin işleme yapmasını hiç de normal karşılamadığını belli etmiştir. Tel kırma "kadın" işidir. Kaynak kişiye göre tel kırma yapan erkek olsa bile o ancak "kız gibi" davranışları olan bir erkek olabilir:

"Yok ya erkek duymadım genelde, bilmeyom. Belki bir iki nadir vardır da hani o biraz böyle kadınımsı... Bizim mesela genç gızlığımda, Zonguldak'ta hani kendi evimizde buraya gelmeden, genç gızken bir arkadaşımız vardı. Biz beraber oturup kalkıyoduk, "bacım" deyi gonuşuyoduk. O da bize "bacım" ... El işi yapıyorduk beraber, erkek yani gulakları çınlasın. O hiç erkeklernen oturmazdı ki hep biz beraber oturup galkıyoduk. Bacım bacım… Gulakları çınlasın Ferat'dı ismi ama bacım aşa, bacım yukarı gonuşurduk" (K. Ş. 26).

Türkiye'de nakışlara olan bakışı ve algıyı anlamak açısından örnek vermek gerekirse Türkiye'de yerel bir işletme olarak kurulan dantel, nakış ve örgü ipliği üreticisi "Ören Bayan" markasının (URL-38, 2021) logosunun "örgü ören bir kadın" olarak tasarlanmasına ve sloganının "Kadın güzeli seçer." (URL-40, 2011) olarak belirlenmesine dikkat çekilebilir. Reklama göre "bir sevgi başlatan" ören bayanların ördükleri ve işledikleri "bir şiir" gibidir. Markanın hem ürün üretimi hem de ürün kullanımı anlamında hedef kitlesinin kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Markanın logo ve reklam seçimin bir tesadüften ibaret olmayıp Türk halkının zihin kodlarında var olan işlemeler hakkındaki düşüncelerini yansıttığı ileri sürülebilir. Ayrıca aynı markanın başka bir reklamında oğluna kız arayan bir anne, bir evin camından düşen bir dantel işlemesiyle karşılaşır, aradığı kızı dantelin düştüğü evde bulacağını anlar ve eve girer. Evde dantel ören maharetli kızlar gösterilmektedir. Oğluna kız bakan anne, kızlar arasından hangisini seçeceğine, ördükleri dantellerin güzelliğine bakarak karar vermeye çalışmaktadır (URL-39, 2016). Bu durum, geçmişten günümüze kızların yeni ev içi edinmelerinde önemli bir kıstas olarak görülen çeyiz içindeki işlemelerin, Türk aile yapısında, varlığını ve önemini koruduğunun bir göstergesi olarak görülebilir. Başka bir örnek olarak *Türk İşlemeleri* adlı kitabının kapağında Semiha Başbuğ'un (1964), işlemeli

yöresel kıyafetiyle bir Türk kadınını tercih etmesinin dahi işlemelerin "kadına dair" olduğu algısını pekiştiren bir yönü olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç olarak bu bölümde kadına ve ev içine ait görülen Türk işlemelerinin geleneksel ve kültürel yönü üzerinde durulmaya çalışılmıştır. İşlemeler, bir kısım erkek tarafından her dönem yapılsa da kadın ve evle beraber düşünülen bir geleneksel el sanatı dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev içinin hem bir aktarım mekânı hem de bir kızın ev içinden yeni bir ev içine geçişte onun derecesini belirleyen bir faktör olan çeyizini işlediği yer olarak işlemelerde belirleyici bir yönü bulunmaktadır. Türk ve Müslüman kültürünün, ataerkil aile yapısının da etkisiyle evde işleme yapan Türk kadınının; işlemelerinin motif, renk ve kompozisyonlarına kendi millî karakterini, anlatım dilini yansıttığı düşünülmektedir. Türk işlemelerinin karakterinde, 18. yüzyıldan sonra Batı etkisiyle bozulmaların olduğu tespit edilmektedir.

1.2.4. Gelenek ve Yeni(lik)[14]

Gelenek, genellikle aklımıza maziyi, çok eskide oluşmuş olanı getiren bir kavramdır fakat kökü geçmişte oluşan gelenek ağacının dallarının günümüze kadar uzandığı görülmektedir. Biz geleneği bugün kullanmaya devam ediyorsak demek ki gelenek tamamen eskide kalmış olanı ifade etmemektedir. Eski ve yeni kavramlarına da göreceli yaklaşıldığı görülmektedir. En yeni diye öğrendiğimiz şeyler bile maziye aittir çünkü bizim onları öğrenmiş olmamız bu yeniliğin artık geçmiş bir anda kaldığını gösterir. Gelenek de aynı şekilde eski olduğu kadar yeniye de ait bir kavramı karşılamaktadır (Cingöz, 2010; Tatar, 2011: 202-203). Gelenek bugün günlük yaşantımızın bir parçasıdır, bir veya birçok yönüyle bugün de toplum hayatına tutunabilen, yeniliklere uyum sağlayabilen bir kavramı ifade etmektedir. Bugüne uzanan gelenek ağacının dallarının büyümeye devam ederek geleceğe de etki edeceği düşünülürse geleneğin geçmişi bugüne, bugünü de geleceğe bağladığından söz edilebilir. Yahya Kemâl Beyatlı'nın "Kökü mâzîde olan âtîyim." dediği gibi geleneğin de bir tarafı geçmişte tutunurken diğer tarafı geleceği işaret etmektedir. Gelenekte değişiklik yapmadan yeni olana, moderne de uyum sağlanamayacaktır. Geleneğin sürekli eskiye sadık kalması, değişmemesi, onun daha iyi bir gelenek olmasına hizmet etmeyecektir. Gelenekte, yeniye uyum sağlayacak yumuşak değişiklikler yapılmalıdır (Glassie, 2002a: 24-25). Değişim ve

[14] Yeni, yaşanan modern çağ, bugün; yenilik ise değişme, gelişme, güncelleme, modernize etme anlamlarında kullanılmıştır.

çağa uyum geleneklerin yaşayabilmesinin de ön koşulu sayılabilir. Modern dünyanın içindeki gelenek kaybı, geçmişe bağlı olan köklerin de kaybı olarak algılanabilir. Modern dünyanın içinde o kökleri kaybetmek, yarının inşasını da imkânsız hâle getirebilir çünkü gelenekler, geçmişimizdeki birer "kılavuz ipi" olarak bizi geleceğe de bağlamaktadır. Kılavuz ipleri olan gelenekler, bizim kültürel belleğimizdir. Kültürel bellek olmadan insan derine dalamamakta, geçmişten bugüne ve geleceğe anlam aktarımı sağlanamamaktadır (Arendt, 2020: 138-139; Assmann, 2015: 28).

Gelenek Türkçe Sözlük'te *"Bir toplumda, bir toplulukta, eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, an'ane, tradisyon"* (*Türkçe Sözlük*, 2011: 920) olarak tanımlanmaktadır. Verilen tanımda geleneğin eskilik, aktarım ve kültürel boyutunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Budunbilim Terimleri Sözlüğü'nde gelenek için *"Sözlü ve yazılı olmak üzere iki bölüme ayrılan ve bir toplumda kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıntıları, alışkanlıklar, bilgiler, töreler, davranışlar"* (URL-47, 2021) ifadeleri yer almaktadır. Bu tanımda ise geleneğin "sözlü ve yazılı" olduğu dile getirilirken yine aktarım boyutu ön plana çıkarılmaktadır.

Sedat Veyis Örnek, geleneği sözlü ve yazılı olarak ikiye ayırırken özellikleri açısından geleneklerin tutucu bir yapıda olduğunu belirtir. *"Bir toplumda kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıntıları = (mirasları), alışkanlıklar, bilgiler, beceriler, davranışlar vb."* unsurların geleneklerin içinde yer aldığını söyler (Örnek, 2018: 178-179).

Halkbilim Terimleri Sözlüğü'nde gelenek için *"Bir kuşaktan diğerine tarihsel ve toplumsal bazı değişikliklere uğradıktan sonra ve yalnız konuşma yoluyla geçerek çağımıza ulaşan, kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar"* (URL-47, 2021) tanımı yapılarak geleneğin diğer tanımlarda görmediğimiz, günümüze gelirken "tarihsel ve toplumsal bazı değişikliklere uğradığı" belirtilmektedir.

Gelenek tanımlarının bazı eksiklikler taşıdığını ve geleneğin ön planda tutulması gereken farklı özelliklerinin de bulunduğunu belirten halk bilimcilerden biri Metin Ekici'dir. Ekici geleneği, *"Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel*

yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı" (Ekici, 2019: 20) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda ön plana çıkan, Metin Ekici'nin de vurguladığı ve daha önceki tanımlarda pek bulunmayan yönler ise geleneğin "yaratıcılık" ve "değişme" yönleridir. Bireysel yaratıcılığa bağlı olarak gelenekte meydana gelen değişme olumlu (olumlu değişme ve gelişme) veya olumsuz (bozulma veya dejenerasyon) yönde olabilmektedir (Ekici, 2008: 34). Yenilenen toplum karşısında, gelenek de kendini güncelleyerek yaşanan değişime uyum sağlayabiliyorsa olumlu yönde gelişimini sağlayabilmektedir; aksi takdirde yaşanan değişimler geleneği olumsuz yönde etkilemekte, geçmişle bugün ve gelecek arasında bir bağ oluşturamayan gelenek bozulmaya uğramakta veya geçmişte kalabilmektedir. Gelenekte olumlu anlamda, bireysel yaratıcılıkla meydana gelen olumlu değişme ve gelişmeler "güncelleme" olarak adlandırılmakta, kaybolmaya karşı yapılan müdahaleyi ifade etmektedir (Ekici, 2008: 34-36).

Geleneklerin değişen ve gelişen yapı ve özellikte olduğu, durağan olmadığı Şükrü Elçin tarafından da belirlenmektedir. Buna göre gelenekler, ortaya çıktıkları andan itibaren "değişen, gelişen, ortadan kalkan, parçalanarak yeni geleneklerin doğmasını sağlayan" bir yapıdadırlar. Bu yüzden Elçin, geleneklerin yok olması endişesini de doğru bulmaz. Kaybolma da geleneklerin doğal döngüsü içerisindedir. Bilim ve teknoloji karşısındaki gelenekler ise milletlerin ihtiyacına cevap verecek niteliğe bürünmek için veya yeni gelenekler oluşturmak için bir zemin olmaktadır (Yıldırım, 1998: 82-83).

Henry Glassie, geleneğin varoluşundan itibaren değişim ve gelişim içinde olduğunu belirtir. Geleneğin doğal süreci içinde yaşanan değişim ve değişiminin engellenmesi, zorla bir gücün dayatılması anlamına gelir. Zorla aynı şeyi yapması istenen insan ise başkalarının kendisinden istediğini yapan bir köleye dönüşmüştür. Sanatçının gelenekle özgür birlikteliğinden, geleneğin modernleşmesinden korkulmamalıdır çünkü geleneği bozmaktan korkmadan özgürce hareket edenler, yaptığı işe kültürel belleğiyle ruhunu da katanlar, geleneğin yenilikler içinde ışıldamasına da vesile olacaktır. Yapılan işin ölçütü ise "içtenlik, aşk" olmalıdır (Glassie, 2002a: 18, 28). Glassie, Kütahya'da seramik ustalarında gözlemlediği gelenek deneyimini şu şekilde anlatmaktadır:

"Mehmet Gürsoy, Türkiye'nin batısında ve seramik ticaretiyle uğraşılan bir şehir olan Kütahya'nın tanınmış çömlekçilerindendir. Kendisi sufi benzetmesini bulmuştur. Gençliğinde soluduğu havadan bile deneyim kazanabiliyor. Aldığı o nefesle kendi ruhu

karışıyor. Sonra yaratıcılıkla dışarı veriyor ve çalışmaları belli bir hava yayıyor, öyle bir hava ki aynı atmosferdeki diğerlerinin çalışmalarını da etkiliyor. Mehmet'in aratıcılığı dünyada eşi olmayan eserler ortaya çıkardı. Belli ölçüler çerçevesinde, belli bir zamanda ve yerde yaptığı için diğer meslektaşları ve rakipleriyle benzerlikler ortaya çıktı. ... Ve aynı kültürel çevredeki müşterileri için hep taze ve benzer kaldı. Kütahya'daki sanatçıların ezberlemek ve korumak gibi bir kaygıları yoktur. İstediklerini yapabilirler -eski baş yapıtları taklit edebilir, etraflarındaki modellerden esinlenebilir, cesurca orijinal dizaynlar yapabilirler- çünkü kollektif deneyim genişlemiş, otantik davrandıklarından yarattıkları muhtemelen geleneğin atmosferinde kayıtsızca ışıldayacaktır" (Glassie, 2002a: 28).

Günlük hayat, her zaman geleneklerin ön planda tutulduğu bir yaşam alanı sunmaz. Günün koşullarına göre devam ettirilmesi gereken rutinler söz konusudur. Aile ve çocukların bakımını sağlamak için kazanılması gereken bir hayat söz konusudur. Devam eden yaşam döngüsünde, gelenekler belki çok az kişinin önceliği olabilir ve hayat hep "yenilik" istemektedir. Edward Shils, değişmeye en kapalı olan ve geleneklerin kalesi olarak görülen kiliselerin bile üzerinde hep bir yenilik baskısı olduğunu söylemektedir. "Modern zamana uygun ve "modern bilimsel bilgiye tutarlı" ibadet biçimleri aranırken kilise de değişimler gerçekleştirmiştir (Shils, 2003: 125). Geleneklerin değişmesi ve günlük hayata uyum sağlaması yaşam döngüsü içinde kaçınılmaz olmaktadır:

"... Kıtlık, gelenek üzerinde hep bir yüktü. Zanaatkârlar pazarlarda satabilecekleri, çeşit, fiyat, uygun malların niteliği ve müşterilerin zevkleri bakımından değişiklik gösteren mallar üretmek zorundaydılar. Tüccarlar pazarladıkları şeyi satmaya ve ticarî işlerinde kâr elde etmeye çalışırken sürekli seyahat ettiler; aynı zamanda pazarlar değişiyordu ve bu yüzden tüccarlar satılacak yeni mallar ve bu malları alacak yeni müşteriler bulmak zorundaydılar" (Shils, 2003: 126).

Geleneklerin yeniye uyum sağlamadığını düşünmemiz, onların değişirken kuşaklar arasında görülen değişmelerinin fark edilmeyecek kadar az olmasından kaynaklanabilir veya gelenekle özdeşleşme fikri, gelenekteki değişimlerin görülmemesine neden olabilir (Shils, 2003: 112) . Geleneğin değişim ve modern olan karşısındaki yeri, bakış açısına ve algıya göre de değişebilmektedir. Durağan ve eskiye ait görülen gelenek; modern ve değişken olarak da algılanabilir:

"Bir kişi, cesur dünyanın yeni yasal prosedüründe geleneğin yeri olmadığını düşünebilir, onun durağan olduğunu söyleyebilir. Bir diğeri ise geleneğin modern dünyada yeri olduğunu ileri sürer, değişken olduğunu düşünür. Fakat gelenek durağan da olabilir, değişken de. Bir yerde hızlı hareket eder, dönüşüm hâlindedir, ya da adım adım ilerler veya zaman içinde ilerlemeyen bir yoldur" (Glassie, 2002a: 25)

Geleneği yaşadığı düşünülen insanlarla gelenekten uzak olduğunu düşünen, geleneğe dışarıdan bakan modern insanın geleneğe bakış açısı farklı olabilmektedir. Kimberly Hart, Örselli'de DOBAG halı dokuma projesi kapsamında yürüttüğü alan çalışmasında, geleneği yaşayanlarla geleneğe uzaktan bakan insanın geleneği algılayışı arasında farklılıklar tespit eder. Hart'a göre Örselli'de, ekonominin tarım ve hayvancılığa bağlı olduğu zaman, dokumacılık ev eşyası olarak kullanılıp çeyizlerin bir parçasıyken geleneksel olarak görülebilir fakat bugün dokumacılar yaptıkları işi fabrikadaki herhangi bir işe denk görmekte ve o işten sigortalarının olmasını da beklemektedir. Bu anlamda moderne yapılan bir vurgu söz konusudur. Köylülerin gelenekle ilgili geçmişten gelen bir "değişime" işaret ettikleri görülürken halı satmak isteyen tüccarların amacı, değişimi tamamen görmezden gelmektir çünkü dokunan halılar, değişmeyen eskiyi imlediğinde değerli olmaktadır. Köyü ziyaret eden araştırmacılar ve turistler ise geleneği köylülerle de bütünleştirmek istemekte ve "gelenek ve saflık" düşüncesini ön plana çıkararak zihinlerinde bir nevi gelenek nostaljisi oluşturmaktadırlar. Köye teknolojiyle gelen televizyon, cep telefonu gibi araç-gereçler ziyaretçiler için geleneği bozan unsurlardır. Ziyaretçilere göre geçmiş "saf ve geleneksel", modern olan ise "yoz ve yozlaştırıcı" olarak algılanmaktadır (Hart, 2011: 29-30).

Gelenek-modern algısına farklı bir bakış açısının da Eric Hobsbawm tarafından getirildiği görülür. Buna göre bizim tarihini zihnimizde çok eskiye konumlandırdığımız geleneklerin bazılarının tarihi aslında çok da eskiye dayanmamaktadır hatta yeni bile sayılabilir. Toplumsal düzen içerisinde, modern olanın içinde "yapay ve uydurma" gelenekler icat edilebildiği görülür (Hobsbawm ve Ranger, 2020: 1-3). Bugün gelenek kavramı mazisi olmayan, çok yakın tarihli yapılan bazı faaliyetlerin hemen sonuna eklenen bir figür de olabilmektedir:

"İlk defa düzenlenen festivallere I. Geleneksel .... Festivali denilir. 50 yıldır bir işle uğraşan bir firma kendisini bu işin "geleneksel ustası" olarak ilan eder, Türk mutfağındaki bazı yemekler "geleneksel Türk yemeklerinin" örnekleri hâline gelir, partilerin kısa zamanda

"gelenekleri" oluşur, gelenekler zaman zaman yıkılır, zaman zaman yeni bir şeyler eklemlenir ve melezleşir" (Gürçayır Teke, 2013b: 33).

Geleneğin geçmişten çok bugüne ait bir kavram olduğu üzerinde durulmaktadır (Glassie, 2002a, s. 20). Bugüne, moderne ait bir kavram olan "moda" ile "gelenek" ilişkisi asında çok da uzak olarak belirlenmemektedir. Shils, geleneklerin oluşabilmesi için uzun veya kısa olmasına bakmadan en az üç kuşak geçmesi gerektiğini ifade eder. Bazen uzun kuşaklar tarafından benimsenen inanç ve uygulamalar geleneğe dönüşme eğilimindeyken tek kuşak içinde sınırlı süre için bazen tek kuşaktan da daha kısa bir süre benimsenen inanç ve uygulamalar moda olma eğilimindedir. Bu anlamda uzun süreli, kuşaklar boyunca tekrar eden bir modanın geleneğe dönüşme ihtimali söz konusudur (Shils, 2003: 113-114). Günümüzün modern dünyasında, şu an moda olan inanç ve uygulamalardan ortaya çıkabilecek geleneklerin olabilmesi; gelenek ve modern arasındaki ayrımın nerede başlayıp nerede bittiğinin, geleneklerin hangi bakış açısına göre algılandığıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Geleneğin günümüze uyarlanmasında, modernin içinde yer almasında geleneği belirli bir yere konumlandıran bir bakış söz konusu olmuştur. Batı'da Aydınlanma Dönemi'nde gelenek, geçmişten kalmış olması dolayısıyla önemseniyormuş gibi olsa da kendisine taraftar bulamamıştır. Benimsenen; devralınanı devam ettiren "gelenekselcilik geleneği" değil, "değişime geleneği" olmuştur. İlerleme taraftarları akıl ve bilimi önemsemiş, geleneği eleştirilmiştir çünkü gelenek ilerlemenin zıttı olarak algılanmıştır. Gelenek; "bilgisizlik", "cehalet", "hurafe" gibi kavramlarla bir tutulmuştur. Gelenek; değişmeyen, sorgusuz kabul edilen dogmalarla da birleşmiş, zihinde oluşturduğu imaj kötüleşmiştir. Geleneklerin kötü imajdan kurtulmasının yolunun ise akla ve bilimsel bilgiye yer vermesiyle olacağı düşünülmüştür (Shils, 2003: 101-105).

Geleneksel ve modern arasındaki ayrım, Türkiye'de Doğu-Batı ikilemi üzerinden yürümüştür. Batı; modern, seküler, materyal olarak algılanırken Doğu; geleneksel, dinsel, mistik olarak algılanmıştır (Cingöz, 2010). İlerleme, batılılaşma, modernleşme karşısında bizim geleneğe bakışımızın sorunlu olduğu söylenebilir. Osmanlı'daki Batı etkisiyle özellikle 19. yüzyıldan sonra tamamen Batı'ya çevrilen istikamet, kendi kültür ve geleneklerini değersiz gören bir düşünceyi beraberinde getirmiştir. Eski, geleneksel olduğu düşünülen ne varsa bir dönem hor görülmüştür. Parlak bir ışık olarak görülen yeninin

cazibesi, gelenekselin geçmişe bağlı köklerini koparmakta tereddüt göstermemiştir. Değişen anlayış karşısında geleneğin durumu, ediplerin eserlerinde de dile getirilmiştir. Necip Fazıl Kısakürek'in *Ahşap Konak* adlı tiyatrosunda, üç katlı bir apartmanın katlarıyla sembolleştirilerek anlatılan üç nesil arasındaki fark, yeninin eskiye, geleneksele olan olumsuz bakışını da göstermektedir. Geleneksel yaşantının yeni nesli çok rahatsız ettiği görülür (Şen, 2017: 180-182). Yine Haldun Taner'in *Fazilet Eczanesi* adlı tiyatrosundaki merkezi kişi olan Sadettin Dertsavar ne kadar dirense de yeninin, modernleşmenin karşısında; gelenekleri temsil eden klinik eczanesiyle birlikte yok olmaktan kurtulamaz. Eczaneyle birlikte geleneklerin geçmişe bağlı köklerinin göstergesi olan, eczanenin yanındaki incir ağacı da yeni taraftarları tarafından kesilir (Taner, 2020).

Yaşanan ideolojik ve kültürel değişimle geçmişimize duyduğumuz düşmanlık, gelenekler adına büyük bir tahribata yol açmıştır. Geçmiş tamamen yok sayılarak "ilerleme için ilerleme" anlayışı benimsenmiştir. Geleneklere değer veren aydın sayısı çok az olmuştur. Ayak altı edilen gelenekler, özelinde de maddi geleneklere bakış açısının, UNESCO Avrupa Konseyi'nin 1974 ve 1975 yıllarını "Mimarî Miras Yılı" olarak ilan etmesiyle değiştiği görülmüştür. Geleneklere düşman kesilenler artık maddi mirasların birer koruyucusu olmuşlardır. Tarihî çevreyi koruyarak geçmişle bağ kurmak artık gericilik değil ilericilik olarak algılanmaya başlanmıştır. "Geçmişimiz için bir gelecek" düsturu benimsenmiştir artık. Somut kültürel mirasa gösterilen bu ehemmiyetin yanında somut olmayan kültürel mirasların göz ardı edilmesi, zamanın rüzgârına şekillenen bir bakış açısını da göstermektedir. Güçlü ve baskın olanın yanında yer alma şeklinde bir gelenek benimsemesi, aslında çok da sahici olmayan bir benimsemeyi akıllara getirmiştir (Ayvazoğlu, 1997: 296-299).

Sağlıklı yeniliğin ve değişmenin ilk şartı olan gelenek Türkiye'de eski sıfatını taşıyan ne varsa ondan uzaklaşmak olarak anlaşılmıştır fakat burada düşünülmesi gereken nokta, "Biz medeniyetimizi değiştirirken insan olarak kültürel belleğimizi ne kadar terk edebiliriz ki?" olabilir. İçimizde Doğu-Batı, gelenek-modern ikilemlerini hep yaşadığımız Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından tespit edilir. *"Debussy'yi, Wagner'i sevmek ve Mahur Beste'yi yaşamak"* bizim kaderimizdir (Ayvazoğlu, 1997: 9, 225).

Geleneksel el sanatlarında da geleneğin değişimi ve yaşanan çağa uyumu söz konusudur. Modern ve geleneksele bakış açısında Hart, geleneksel el sanatlarından halı dokumacılığının

günümüzde değişim geçirdiğini belirtir. Örselli'deki halı dokumaları, eskiden doğal kök boyalarla yapılırken bugün artık doğal boyalarla değil, kimyasal boyalarla yapılmaktadır. Yine geçmişte köylüler dokumacılığı daha çok çeyiz veya kendi kullanımı amaçlı yaparken bugün daha çok maddi kaygılarla yapmaktadırlar (Hart, 2011: 23, 25). Bugün, değişim geçiren ve yeniye ayak uydurduğu söylenebilecek halı dokumaları ve dokumacıları Hart'a göre artık geleneği değil modernliği dokumaktadır.

Eskiden daha çok tarım ve hayvancılık etrafında hayatını sürdüren kadınların yaptıkları işlemeler, onların daha çok kendi kullanımları ve çeyizleri için yapılırken bugün daha çok maddi kaygılarla yapılabilmektedir. Tel kırma geleneksel el sanatında da ticarileşme durumu ön plana çıkmaktadır. Bartınlı kadınlar bu sanatı bugün daha çok para kazanmak amacıyla yapmaktadırlar. Ayrıca Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının da bugün kumaşından, tülüne, telinden gergefine, tekniğinden aktarımına geçirdiği pek çok değişim ve çağa uyum söz konusudur. Kullanım alanı olarak da çeyizden moda endüstrisine uzanan bir genişleme görülmektedir. Bartın'da geleneğin yeniye uyumu "modernize etmek", "bugüne uyarlamak", "geçmişi bugüne taşımak" gibi ifadelerle belirlenmekte ve olumlu algılanmaktadır. Modernize olmanın geleneğe zarar verdiği veya geleneğin sınırının ne olması gerektiği düşünülmemektedir. Bu durum bir kaynak şahsın en uçta verilebilecek örneğiyle *"Çok affedersin don getir, don işlerim. Biz işleriz, dedim; bir çizgiyi buldu mu yönüne doğru işleriz."* (K.Ş. 44) şeklide belirlenmektedir. Bartınlılara göre gelenek değişerek bugüne uyum sağlamalıdır. Bu durum, tel kırma geleneksel el sanatının da yaşaması için elzem görülmektedir. Modernize edilen geleneğin sağlaması da yapılmaya çalışılmaktadır. *"Geleneği bugüne taşıyoruz daha iyi değil mi hocam?"* (K.Ş. 44) sorusu, bu konuda araştırmacıdan da onay alınmak istendiğini göstermektedir. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları da dâhil olmak üzere tel kırma işleyicileri, geleneğin modernize olmadığı takdirde öleceğini düşünmektedir. Çeyiz işi olarak kalsa tel kırma ölecektir (K.Ş. 4). Tel kırmayı modernize etmek, onu geliştirmek ve yaşatmakla bir tutulmaktadır (K.Ş. 11). Bartın işi tel kırma için tespit edilen bu örnekler, gelenek ve modernliğin *"karşıtlık içinde değil birlikte"* (Gürçayır Teke, 2017: 72) ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bartın işi tel kırmada gerçekleşen modernize olma, yeniye uyarlama karşısında, talep edilen/istenen/aranan geleneksel olmaktadır.

1.2.5. Gelenek Modası ve Moda Endüstrisi

Türkçe Sözlük'e göre moda, "*değişiklik gereksinimi veya süslenme özentisiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik"*tir. (*Türkçe Sözlük*, 2011: 622). Sedat Veyis Örnek ise modayı *"göreneğe bakarak daha kısa süreli olan, çabuk değişebilen, öykünme yoluyla yayılan, temelinde değişiklik ve özgünlük dürtüsü yatan geçici davranış biçimi"* (Örnek, 2018: 182) olarak tanımlamaktadır. Yapılan tanımlardan modanın değişiklik ihtiyacından doğduğu, çabuk yayıldığı, belirli bir süre etkili olup sonra etkisinin kaybolduğu, birbirini etkileyerek yayıldığı söylenebilir. (Bir şey) moda olduğunda yaygın duruma gelerek herkesçe kabul edilirken modası geçen (şey), moda olmaktan çıkmakta yani demode olmaktadır (*Türkçe Sözlük*, 2011: 622, 1693).

Modanın doğasında "belirli aralıklarla tekrar etmek" yani belirli aralıklarla "mod" olmak vardır. Moda, aslında "mod" (mode) kelimesinden gelmektedir. Mod kavramı matematikteki mod ile açıklanacak olunursa modun matematikte, bir sayısal veri serisi içinde en çok tekrar eden sayı olduğu görülür (URL-36, 2021) ve mod belirli aralıklarla tekrarlar. Moda olan şey de belirli aralıklarla tekrar etmekte, insanlar tarafından kabul görerek çoğunluk tarafından tekrar edildiği için moda olmaktadır. Belirli bir süreden sonra ise en çok tekrar edilme, "mod" olma özelliğini kaybetmekte yani "demode" olmaktadır. Mod, nasıl belirli aralıklarla yeniden tekrar ediyorsa moda olan şey de üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra insanlar tarafından tekrarlanarak moda olmaktadır yani çok eskiden moda olmuş fakat sonra demode hale gelmiş bir ürünün bugün tekrar "mod" olma yani en çok tekrar edilerek "moda" olma olasılığı yüksektir. Açıklanmaya çalışılan durum "gelenekler" için de geçerli olabilmektedir. Bir dönem moda olan bir gelenek, çeşitli nedenlerden ötürü bir zaman sonra demode olacaktır fakat üzerinden belirli bir zaman geçtikten sonra demode olan geleneğin tekrar mod yani en çok tekrar edilen olma olasılığı yükselecek ve moda haline gelebilecektir.

Modası geçen geleneklerin bugün tekrar mod hâline gelerek moda olmaya başladığı görülmektedir. Gelenek yeniden keşfedilmektedir. Örneğin, çok eskiden evlerimizden eksik olmayan el sanatı ürünlerinden el işleri, dantel vb. ürünler bir zaman moda olmuşlar, daha sonra sanayi ve teknolojiyle gelen tekstil ürünleriyle modaları geçmiş ve demode hâle gelmişlerdir. Günümüzde ise bu demode olma hâlinin üzerinden belli bir zaman geçtiği için geleneğimizdeki ürünler bugün tekrar *vintage* (vintıç) adı altında, aslında bir nevi moda

olmaya başlamıştır. İşte bu durum, "mod"un belirli aralıklarla tekrar etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu döngü doğal olarak yaşanan bir döngüdür.

Günümüzün sanayi ve teknoloji toplumunda, Batı'nın modernliğini örnek alan ve hızlı yaşayanlar için geleneğin "yeninin içindeki farklılığı ve özgünlüğü" (Özdemir, 2021) oluşturduğu ifade edilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren; bilgi teknolojileri, sanal ve dijital teknolojilerle birlikte "geleneksel bilgi ve deneyim belleğine" ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Teknoloji ve sanayiyle bir dönem pabucu dama atılan çevreciliğe, doğal yaşamın korunmasına, organik veya doğal beslenmeyle gelenek kültürüne verilen değerin günümüzde gittikçe artmakta olduğu gözlemlenmektedir (Özdemir, 2018: 3). Ahmet Kutsi Tecer tarafından, bir dönem kendi doğal yaşamından insanın ne kadar uzaklaştığını gösteren *"Orda Bir Köy Var Uzakta"* şiirindeki yatılmayan-kalkılmayan, gezilmeyen-tozulmayan, duyulmayan-tınılmayan, inilmeyen-çıkılmayan, dönülmeyen-varılmayan o yer ve yaşantı bugün moda hâline gelmiştir denilebilir.

Geleneksel bilgi ile kültür ekonomisi ve endüstrisi arasında sıkı bağlar vardır (Özdemir, 2018: 9). Çağa ayak uydurmanın bir sonucu olarak geleneksel bilginin bugün kültür endüstrilerinin içinde yer aldığı görülmektedir. Kültür ekonomisi veya endüstrisi terimleri, elektronik, sanal ve dijital kültür ortamının toplum yaşamını hızlı bir şekilde değiştirmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır (Gümüş, 2019a: 229). Kültür endüstrisine karşı olumlu ve olumsuz bakış açılarının olduğu görülmektedir.

Max Horkheimer ve Theodor W. Arnordo, *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde kültür endüstrisini "Kitlelerin Aldatılışı ve Aydınlanma" adlı başlıkla okuyucularına verirler. Bu bölümde yer alan görüşlere göre kültür endüstrisi "kitlelerin aldatılışı" olarak algılanmaktadır ve kitle kültürüne hitap etmektedir. Buna göre toplum, kültür endüstrileri aracılığıyla aldatılmaktadır. Günümüzde kültür her şeye bir benzerlik bulaştırmakta; film, radyo gibi bir sistem meydana getirmektedir. Kültür endüstrisi, kültürün içini boşaltarak onu metalaştırmaktadır. Kültür, kültür endüstrisinin süzgecinden geçtiğinde, "mutlak" değil sadece "taklit" hâline gelmektedir. Kapitalist üretim sisteme hâkimdir, görünen bedenlerin içi boştur çünkü ruhlar tam teslimiyetle satın alınmıştır, onlar sadece gösterilmek isteneni görürler. Sanatçılar da özgür değildir, sistemin "itaatkâr kulları" olmuşlardır. Sistemde her şey hareket hâlinde olmalıdır, akıp gitmelidir. Kültür endüstrisinde iki zıtlık; eğlence ve sanat yan yana getirilmiştir ve amaca dönüştürülmüştür. Emek mekanikleştirilmiştir.

Düşünce yok edilmiştir, olmamalıdır; anlam aranmamalıdır, sadece verilmek istenenin alınmasına izin vardır, tüketici aptallaştırılmıştır. Doyum esirgenir. Sanat eserlerinin çileci ve utanmaz olmasına karşılık, kültür endüstrisi pornografik ve iffetlidir, aşk romantik bir aşk hikâyesine indirgenir. Kültür endüstrisi gündelik yaşamdan kaçışı vaat eder ama bu bir yanılgıdır; kaçma, tekrar başlangıç noktasına geri götürmeye kurgulanmıştır. Tüketicinin ipleri kesinlikle elden bırakılmamalıdır, en ufak bir direnişe tahammül yoktur. Endüstri insanla sadece "müşterisi ve çalışanı" olarak ilgilenir, aslında her şey bu formüle indirgenmiştir. Sitem sürekli yeniden üretmeye kurguludur, tekrar eden her şey yararlı ve sağlıklıdır. Kültür endüstrisinde yönetilenler için yapılan olumlu ve olumsuz yardımlar "dayanışma" olarak yansıtılır, herkes iyi yüreklidir. Metin yazarları, merhamet duygusunu ve hayırseverliği halk önderlerinin bir maskesi olarak yüceltir. Kültür endüstrisi para üzerine kuruludur, insanın para için neler yapabileceği bu sistemde görülür. Kültür endüstrisinde gösteri, herkesin sahip olduğunu ve yapabileceğini göstermesi anlamına gelir. Kültür endüstrisinde seri üretimle lüks eşyalar ucuzlamıştır, sahtekârlıkla birlikte sanatın bir meta hâline gelme süreci başlamıştır, asıl vahim olan ise olan biten her şeyi bilen sanatın bu sistemde gururla yerini almasıdır. Bazen sistem çıkar gütmüyormuş gibi davranır, örneğin bir konser bedava sunulur ama gerçek öyle değildir, bir şekilde sistem mutlaka kazanıyordur. Reklam, kültür endüstrisinin can damarıdır (Horkheimer ve Arnordo, 2010: 162-222).

Kültür endüstrisinin bütün eleştirilere ve olumsuzluklara rağmen dünyada hızlı bir gelişme gösterdiği görülmüştür. Bugün kültür endüstrisi, yatırım ve istihdamda önemli bir sektör hâline gelmiş ve olumsuz algısından sıyrılmaya başlamış, "yaratıcı sektörler ve endüstriler" olarak anılmaya başlanmıştır (Özdemir, 2009: 75-76). Kültür endüstrisi İngiliz yaklaşımında "*yaratıcı endüstri (creative industries)"*, İskandinav yaklaşımında "*deneyim ekonomisi (experience economy)"* veya OECD ülkeleri tarafından da "*içerik endüstrisi (content industry)"* gibi kavramlarla karşılanmaya başlanmıştır. Yaratıcı endüstri alanları "temel kültürel sektörler" (edebiyat, müzik, sahne sanatları, görsel sanatlar), ikinci temel kültür endüstrileri (film, müzeler, galeriler, kütüphaneler, fotoğrafçılık), daha geniş kültürel endüstriler (kültürel miras, yayıncılık ve yazılı medya, televizyon ve radyo, kayıt stüdyoları, video ve bilgisayar oyunları) ve ilgili endüstriler (reklamcılık, mimarlık, tasarım, moda) olarak sıralanabilir. (Gümüş, 2019b: 177-179). Yaratıcı endüstri alanları dört katmanlı, merkezden çevreye doğru yayılan bir daire şeklinde düşünüldüğünde; "moda" daire halkalarının en dışındaki dördüncü halkada "ilgili endüstriler" içerisinde yer alır.

Modanın daha çok ilişkilendirildiği alan olarak giyim-kuşam alanı, moda deyince akla ilk gelen alanlardandır. Kültür endüstrisinin içerisinde diğer alanların gösterdiği değişme ve gelişme, modada da yaşanmaktadır. Geleneksel bilgi ve deneyimin moda oluşunun bugün moda sektörüne de etki ettiği görülmektedir. Gelenek; modern, yeni modanın içinde yer almaktadır. "Sürdürülebilir moda", "yavaş moda", "yavaş tasarım" gibi hareketlerin moda sektöründe ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Sürdürülebilir moda, *"moda sektöründe hızlı moda anlayışına karşı gelişmiş, ekolojik bütünlüğü ve toplumsal adaleti savunarak moda ürünlerini ve sistemini değiştirmeyi hedefleyen bir akım"* (URL-43, 2021) olarak tanımlanmaktadır. "Yavaş moda" hareketinin ise modern hayatın seri üretimle var olanı çok hızlı tüketmesine karşı geliştirilen, uzun zaman giyilebilen doğal malzemeli kaliteli ürünler üzerine yoğunlaşan, etik değerleri de önemseyen bir hareket olduğu görülmektedir. Yavaş moda sonucunda ortaya çıkan "yavaş tasarım" ise el işini, emeğini, işçiliğini ön plana çıkarmaktadır. Sürdürülebilirlik adı altında hızlı üretim-tüketimi değil, yavaş üretimle "süreci" ön plana çıkaran (Özdemir, 2021) bu moda yaklaşımlarının mottolarının tamamen geleneksel bilgi ve deneyimler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu hareketler "öze dönüş" hareketleri olarak da adlandırılabilir (Özdemir, 2021). Gelenekte kumaş üretimi doğal malzemelerle yapıldığı için (keten, kenevir gibi) zaten uzun süreli kullanıma uygundur ve dayanıklıdır. Kumaşlara geleneksel yöntemlerle elde edilen kök boyalarla renk verildiği için kumaşlar solmamaktadır. Kumaşlara işlenen desenler, el işleri, el emeğiyle işlenmektedir. Geleneksel yaşam, hız ve rekabeti değil; birbirine, emeğe saygıyı öncelemektedir. Geleneksel hızlı değil, yavaş ve dingindir.

Bugün, seri üretim modasının geçmeye başladığı (Özdemir, 2021) ev işi, el işi modasının ön planda olduğu görülmektedir. Bir ürünün el işi (handmade) olması onun değerini artırmaktadır. Daha önceki yıllarda, fabrikasyona yenilerek son dönemlerini yaşadığı belirtilen el sanatları (Altuntaş, 1994) artık değer kazanmıştır. Bir zamanlar sanayileşmenin gölgesinde ilkel olarak algılanan el sanatı ürünleri artık özel ve seçkin ürünler olarak kabul edilmektedir (Öter, 2010: 183). Naylon, polyester kumaş ucuzdur, doğal yollarla elde edilen ve insan sağlığına faydalı olan keten kumaş pahalıdır; seri üretim ucuzdur, el işi pahalıdır… El işi yapan kadınlar bugün modacıların yakın markajındadır. Yavaş modayla birlikte, el emeğinin önem kazandığını ve seri üretim ürünlerden çok fazla değerli olduğunu fark eden

modacılar, el işiyle işlenmiş ürünleri yereldeki kadınlara yaptırarak ürettikleri kıyafetlerin değerini artırmaktadırlar.[15]

Moda endüstrisinin gelenekseli keşfederek kullanmaya başladığı görülmektedir. Bu durumun nedeni, geleneksel olanın şu an "mod", yani en çok tekrar edilen "moda" haline gelmesi olduğu kadar, fabrikasyonun dışına çıkmak, farklılaşmak isteyen kesimin de tercihlerinden kaynaklanmaktadır. El işiyle yapılan ürün söz konusu olduğunda, moda sektöründe ortaya çıkan kavramlardan biri de *haute couture* (otkutür) kavramıdır. Dünyada *haute couture* kavramı gittikçe daha çok önem kazanmaya başlamıştır. *Haute couture*, belirli kişilerin özel siparişi üzerine hazırlanmış, özel dikim giysi anlamına gelen ve Fransızca'dan gelen bir moda terimidir. Tam karşılığı ise "yüksek dikiş"tir (URL-30, 2020). *Haute couture* tasarımlar, daha çok zengin kesim tarafından satın alınabilmektedir. Bir üründe, kişiye özel tasarımın ve o tasarımda da el işçiliğinin bulunması değerini kat kat artırmaktadır. *Haute couture* modası, en iyinin iyisini yaratmak için yapılan değişikliği sembolize etmektedir; bu tasarımlarda en iyi kumaşlar, antika deriler, zincirlerden örülen parçalar, altın, gümüş gibi değerli materyaller kullanılmaktadır. *Haute couture*, tasarımcıya yenilikçi dikiş teknikleri, el dikimi ve boncuk işleme, hazır giyim koleksiyonlarından çok daha üst seviyede, hayali, üst düzey tasarımlar oluşturma imkânı vermektedir (URL-37, 2021). Modacıların hazır giyim koleksiyonlarından ayrı, bir de *haute couture* koleksiyonlarının olduğu görülmektedir. El işçiliğiyle, değerli kumaş ve malzemelerle hazırlanan bu ürünlere ancak özel siparişle sayılı zenginler ulaşabilmektedir.[16]

Geleneksel olanın bir geçmişi, bir hikâyesi bulunmaktadır. Örneğin, geleneksel el sanatları motiflerinin her birinde ayrı bir hikâye gizlidir.[17] Moda sektörünün bugün ürünlerinde gelenekseli kullanmasının yanında geleneğin hikâyelerinden de faydalandığı görülmektedir. El işlemesiyle, geleneksel motiflerle işlenmiş bir ürünü satın alan kişi o ürünle ürünün geçmişini, hikâyesini, hangi duygularla işlendiğini de satın almaktadır aslında. Bu yüzden

[15] Bir örnek olarak modacı Zeynep Tosun, bugün değişik yörelerde kadınlarla çalışmakta, tasarımlarında el işçiliğini ön plana çıkarmaktadır. Tosun'un el işçiliğiyle yapılan tasarımlarının fiyatlarının, sadece seçkin bir kesimin alabileceği fâhiş fiyatlarda olduğu görülmektedir (URL-61, 2021; URL-62, 2021; URL-63, 2021).
[16] Bartın işi tel kırma-sarma tasarımların da içinde olduğu örnek bir *haute couture* (otkutür) koleksiyonu için bkz. URL-62, 2021.
[17] Ayrıntılı bilgi için tezin "İşleme Geleneği ve Türk Kadını" adlı bölümüne bakınız.

modacıların geleneği pazarlarken ürünün el işçiliğiyle yapılmasının yanında, o ürünün geçişinden, ifade ettiği anlamdan da bahsetmeye başladığı görülmektedir.[18]

Moda endüstrisinde sürdürülebilirlik kapsamında el işi, el emeğinin yanında kadın emeğini, kadına verilen değeri de ön plana çıkardığı görülmektedir. El işlemeleri, geleneğimizde daha çok kadına ait bir kültür olarak bilinmektedir ve kadınların emeğiyle işlenmektedir. Ürünlerin hikâyeleri kadınlar vasıtasıyla oluşmaktadır.[19]

Moda sektörünün geleneği farklı şekillerde kullandığı görülmektedir. Bu durum bazılarına göre "yaratıcılık" olarak algılanabilirken bazılarına göre "geleneğe zarar veren" bir durum olarak algılanabilir. Moda sektörü tarafından kullanılan geleneğin kullanılma şekli, ne derece korunduğu tartışma konusu olabilir. Sektör geleneğe sunduğu popüler hâle gelme, tanınma ve yaygınlık kazanma gibi artıların yanında acaba ne derece zarar vermektedir? Geleneğin sahipleri elde edilen ekonomik faydadan ne derece yararlanabilmektedir? Gelenek yozlaşmakta, bağlamından uzaklaşmakta, aşırı şekilde ticarileşmekte midir? Halk bilimciler tarafından geleneğin korunma durumuna dikkat çekilmektedir.[20] Geleneksel bilginin korunması anlamında önleyici bazı aktif ve pasif koruma tedbirleri olduğu ifade edilmektedir:

"Geleneksel bilginin korunması kapsamında farklı türden (aktif- pasif koruma; defansif-pozitif koruma vb.) koruma türleri önerilmiştir. Hindistan'ın geleneksel tıp uygulaması örneğinde olduğu gibi, ilgili topluluk dışında geleneksel bilgi üzerinden fikri mülkiyet hakkının elde edilmesinin önlenmesi defansif (savunmacı/ önleyici) koruma olarak tanımlanmıştır. Önleyici koruma kapsamında özellikle manevi kültürel değerlerin ticarileşmesinin (bir ritüelin turistikleştirilerek, bağlamsızlaştırılarak ve içeriği boşaltılarak

[18] Tasarımlarında gelenekseli ve Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını kullanan modacılardan Zeynep Tosun'un sosyal medya sayfasında ürün fotoğraflarının üzerinde yer alan açıklamalardan biri şu şekildedir: *"Biz hikayesi olan ürünler tasarlıyoruz. Her bir parçada el işçiliğini ön plana çıkardığımız 2021 Yaz Couture koleksiyonumuzda ilham kaynağımıza özel tasarladığımız çizimlerimizi değişik tekniklerle hayata geçirdik. Tümü Bartın işi tel sarma, Kastamonu püskül tekniği ve ajur tekniği ile tasarlanmış bu görünümü ve geri kalan koleksiyonumuzu çok yakında randevu alarak Showroom'umuzda yakından görebilirsiniz"* (URL-61, 2021).

[19] Tasarımlarında gelenekseli ve Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını kullanan modacılardan Zeynep Tosun'un sosyal medya sayfasında ürün fotoğraflarının üzerinde yer alan açıklamalardan biri şu şekildedir: *"Yaptığımız her üründe el işini öne çıkartıyoruz. Kadınlarımıza becerilerini geliştirebilecekleri eğitimler veriyoruz. Bir çok STK kuruluşu ve Birleşmiş Milletler gibi devam eden proje ortaklarımız var. Biz moda yapmıyoruz, biz insanların hayatına dokunacak ürünler tasarlıyoruz. Hayatla bir derdimiz var ve bunun için savaşıyoruz"* (URL-61, 2021).

[20] Evrim Ölçer Özünel'in somut olmayan kültürel mirasın karşı karşıya olduğu tehlikelerle ilgili makalesi için bkz. Ölçer Özünel, 2017.

eğlence endüstrisi metasına dönüştürülmesi vb.), dolayısıyla yerel kültürel kimliğe zarar verilmesinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Pozitif korumada ise ilgili topluluğun sahip olduğu geleneksel bilgiyi kullanma, değerlendirmeleri kontrol etme ve bu bellekten ticari gelir elde etme konusunda yetkilendirilmesi söz konusudur" (Özdemir, 2018: 21-22).

Koruma kapsamında Coğrafi İşaret Tescil Belgesi uygulaması olumlu karşılanmaktadır. Somut olmayan kültürel mirası korumayla ilgili Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, Yaşayan İnsan Hazineleri Yönergesi ekseninde, UNESCO'nun getirdiği unsuru ve unsuru üreten kişiyi korumaya yönelik uygulamalar dışında Türkiye'nin geleneksel bilgiyi koruma anlamında herhangi bir hukuki düzenlemesinin bulunmadığı dile getirilmekte, bu konuda hukuki düzenlemeler yapan örnek ülke ve uygulamaların bulunduğu saptanmaktadır. Kanada, Kolombiya, Kırgızistan, Gana, Nijerya, Kongo ve Mali gibi devletlerin geleneksel bilgi motiflerini koruma anlamında gerçekleştirdikleri uygulamaların Türkiye tarafından da örnek alınabileceği dile getirilmektedir. Geleneksel bilgiyi koruma anlamında birçok eksiklik bulunduğuna dikkat çekilmektedir çünkü geleneksel bilginin korunma şekli bireysel ve özel mülkiyeti esas alan mevcut fikri mülkiyet sisteminden farklılıklar arz etmektedir, geleneksel bilginin korunması pratikte çok zor olmaktadır. Geleneksel bilginin izinsiz ve uygunsuz kullanımı sadece ekonomik yönden değil, manevi yönden de yerel halklara zarar verebilmektedir (Özdemir, 2018: 21-24; Semiz, 2015: 379-388)

2. BARTIN İŞİ TEL KIRMA GELENEKSEL EL SANATININ HALK BİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

2.1. Bartın İşi Tel Kırma

2.1.1. Nedir ve Ne Değildir?

İşleme sanatı ve nakış teknikleri üzerine araştırma yapanlardan Süheyla Korkusuz'a göre tel kırma, değişik ve güzel bir işlemedir. Kumaş kasnağa gerilerek çalışılır. İşleme yaparken tel; makas kullanılmadan, kıvrılarak koparıldığı için tel kırma ismini almıştır. Tel kırmanın diğer adı "Bartın işi"dir, ayrıca Bartın'da bu işlemeye "tel işi" de denilmektedir (Korkusuz, 1971: 311). Fatma Özcan'ın kitabında "Bartın işi" başlığıyla yer alan tel kırma için, "kırmatel işi" de denilmektedir. Tek işlemin tekrarıyla oluşan bu işin "+" veya "×" şeklinde yapıldığı ve genelde tül üzerine uygulandığı ama istenirse ipliği sayılabilen kumaşlar üzerine de uygulanabileceği belirtilmektedir (Özcan (Tuğtaş), 1994: 221-222). Örcün Barışta tel kırmanın yassı, metal, tel biçiminde, değişik kıratta gümüşle kaplanmış, iplik ve tek gözlü yassı bir iğne kullanılarak yapılan diagonal haç iğnesi (Ö. Barışta, 1999: 229) olduğunu söylerken Fatma Yetim ise tel kırma tekniğini, *"genellikle ipliği sayılabilen kumaşlar üzerine, kırma tel iğnesi ve yassı tel kullanılarak, iğne tekniği tek tek işlenen, tel makas kullanılmadan katlanarak koparılan, tersi ve yüzü farklı görüntüde bir işleme tekniği"* (Yetim, 2014: 3) olarak tanımlamaktadır. Bartın'da yaptığımız alan araştırmasında, Bartınlılardan aldığımız bilgilere göre tel kırma; *"kendine özgü bir iğnesi ve teli olan, önce Bartın yöresine özgü dokuma bezlere, sonra daha çok petek tül üzerine işlenen, gelenekte gümüş telle ama daha sonra farklı renk tellerle de yapılabilen, makas kullanılmadan telin kırılarak yapıldığı, kendine özel beş hamlede gerçekleşen bir düğüm tekniği olan, eskiden gergefte yere oturularak daha sonra tahta, çelikten yaylı, silikon kasnakta elde işlenen, Bartın iline özgü geleneksel bir işleme çeşididir (K.Ş. 1; K.Ş. 2; K.Ş. 3, K.Ş. 4; K.Ş. 5; K.Ş. 6; K.Ş. 9; K.Ş. 10, K.Ş. 11; K.Ş. 12; K.Ş. 16; K.Ş. 17)*" (Gören, 2020: 350-351).

Yapılan alan araştırmasında tespit edildiği kadarıyla ve kaynak kişilerin de verdiği bilgiye göre tel kırma geleneksel el sanatı, telkâri sanatı ile karıştırılmaktadır. Birbiriyle benzerlik göstermeyen iki sanatın karıştırılmasına, isim benzerliğinin olduğu kadar telkâri sanatının da telle yapılan bir sanat olmasının yol açtığı görülmektedir. Telkâri ile tel kırmanın isim

benzerliğinden dolayı karıştırılmasının, tel kırmanın Bartın'la özdeşleşmesi gerekliliğini ortaya çıkardığı düşünülmektedir:

"Sadece isim benzerliği var, onu da ayırt edemiyorlar. Biz mesela fuarlara gittiğimizde "Aa 'telkari', bak ne kadar güzel!" diyorlar. Biz de diyoruz ki hayır, bu "tel kırma" farklı bir işleme tekniği var. Bizimki "Bartın işi tel kırma". Ben hep gittiğim yerlerde, fuarlarda, festivallerde "Bartın işi tel kırma" diyorum. Özellikle diyorum çünkü neden diyorum? Arkadaşlarıma da öyle söylüyorum, bu "Bartın işi tel kırma", Bartın yöresine ait. Bartın'la özdeşleşsin istiyorum. Yani "Bartın işi tel kırma". Tel kırma dendiğinde Bartın akla gelsin istiyorum çünkü bu toprakların güzel bir nimeti, cevheri. Biz bunu işliyorsak bu şekilde özdeşleşmesi de bizim bir gururumuz. Ben bunun için uğraşıyorum" (K.Ş. 11).

Telkâri; tel durumundaki gümüşü, altını örerek veya bir şey üzerine kakarak yapılan iş, olarak tanımlanmaktadır (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2313). Bu sanat, ince tel halindeki gümüşün bükülmesiyle oluşturulan, küçük motifleri bir araya getirerek yapılan, tümüyle el işçiliğine dayalı gümüş işleme sanatıdır. İki el sanatı arasında kullanılan malzeme ve teknik açısından büyük fark vardır. Tel kırmada kullanılan tel yassıdır, telkârideki tel ise yuvarlaktır. Tel kırmada malzeme olarak kasnağa geçirilen tül veya dokuma bez vardır. Onun üzerine, kendi özel iğnesi ve düğüm tekniği ile tel kırılarak işleme yapılmaktadır (Gören, 2020: 359). Telkâride ise külçe halindeki gümüş önce eritilir, daha sonra hadde adı verilen araçtan geçirilerek inceltilir. Sağlam bir yere sabitlenen haddeden geçirilirken sertleşen gümüş, yumuşaması için kor halini alıncaya kadar ateşte bekletilerek tavlanır. Gümüş, haddeden kolay geçmesi için bal mumuna batırılır. Teli çeken usta, beline manda derisinden yapılmış ve üzerinde madeni halkalar olan bir kuşak takar. Gücünün yetmediği durumda telin ucunu derideki halkalara geçirir ve gövdesiyle çeker. Bu işlem, ortalama 1/2 cm olan gümüş tel, 1 mm inceliğine gelene kadar sürer. Tel haline gelen gümüş ufak pensler yardımıyla istenilen şekle getirilir. Yapılacak işin iskeletinin her parçası birbirine kaynak yapılarak birleştirilir. Ürünün fazla ısıdan etkilenerek erimemesi için gümüşün ısı ayarı belli bir ölçüye düşürülür (URL-51, 2020).

Kaynak kişilerimizden Hatice Karadağ tarafından tel kırma ile telkâri arasındaki fark şu şekilde açıklanmaktadır:

Telkari tekniği ile tel kırma işini çok karıştırıyorlar. O da gümüş işleme tekniği. Bunu da özellikle açıklamak gerekirse... Telkâri tekniği de belli yörelerde; Mardin yöresinde, Beypazarı yöresinde, Trabzon yöresinde yapılıyor. Telkâri, gümüş işlemeciliği... Telkâri gümüş teli işleyerek yapılıyor ama tel kırma kırılarak yapılıyor, kasnakta, elde yapılıyor. İkisinde de gümüş tel kullanılıyor fakat diğerinde kullanılan tel yassı değil yuvarlak. Bizde kullanılan tel yassı, kırılarak düğüm tekniği şeklinde yapılıyor. Oradaki de işlenerek yapılıyor yani işleme çeşidi o da ama gümüş işleme. Bizde nakış tekniği, oradaki teknik birazcık el sanatları alanında farklı bir teknik (K.Ş. 11).

Her ikisinin de geleneksel el sanatları arasında yer almasına rağmen tel kırmanın bir işleme çeşidi olması yönüyle telkâriden ayrıldığı görülür.

2.1.2. Kullanılan Malzemeler

2.1.2.1. Tel

Bartın işinin ana malzemesi olduğunu söyleyebileceğimiz tel, bu sanata "farklı bir büyü", "parlaklık" ve "ihtişam" (K.Ş. 34) verdiği düşünülen malzemedir. Tel kırmanın da adının "tel kırma" olmasını sağlayan, bu işte kullanılan teldir. Kullanılan telin her aşamasında kırılarak yapıldığı işleme, tel kırma adını bu yüzden almıştır:

"Gümüşle kaplanmış telle, tülün üzerine, küçücük gözlü çok ince bir kumaşa, teli kendi tekniğine göre kırdığımız için, kırarak çalışıldığı için tel kırma oradan kalıyor. Hani teli böyle oraya işlemiyoruz bir şey yapmıyoruz. Bir şekilde oraya kendine özgü düğümlerini attıktan sonra, teli kırarak başka bir ilmeğe geçiliyor. Bu sebepten, hep kıra kıra gittiği için de adı tel kırma. Bugünlere kadar tel kırma olarak gelmiş" (K.Ş. 5).

"Neye "tel gırma" deyola? Tel işleken gırıp gırıp yeniden başlanıya ya ondan tel gırma deniyo. Adı öyle galmış. Her goze iplik gibi öyle işip işip gidemeyosuy. Her gozde teli gırıyosuy. Gırıyosuy yenden başlayosuy. Onunçün tel gırma deniyo" (K.Ş. 9).

Tel kırma işlemesinde kullanılan tel, madensel tellerden yapılmaktadır. Görünüşü ve genişliği gelin teline benzemektedir. Tırnakların arasında hafif sağa, sola bükme ile kırılmaktadır (Korkusuz, 1971: 312). Tellerin çok sert yapıda olanları da bulunmaktadır ama

çok sert yapıda olan teller, kıvama sokulmadığı gibi tülün yırtılmasına da neden olduğu için tercih edilmemektedir (K.Ş. 24). Tel kırma telinin hammaddesi, yumuşak bir metal olduğu için bakırdır. Bu hammadde, telin kolay şekil almasını sağlamaktadır. Bunun üzerine gümüş kaplama, altın kaplama ve bakır rengi olmak üzere üç ana renk olarak satılmaktadır. Telin eni bir milimetredir (K.Ş. 1). Eni dar veya geniş olan; iki, iki buçuk milimetrelik teller bulunabilmektedir (K.Ş. 34). Tel kırma telinin üretimi, "gelin teli" adı altında geçmişten itibaren İstanbul'da yapılmakta, "tel kırma teli" adı altında pazarlanmaktadır. Bartın'da tel kırma teli üretimi yoktur:

"... Tel kırma telini İstanbul'dan alıyorlar. İğneyi de burada üretenler oldu; kuyumcular, bazı kuyumcular yaptı tel iğnesi. Hemen bulamıyoruz bize yapıverin dediler, gümüşten tel iğnesi yaptılar, tel iğnesini her zaman tedarik ettiler. Gerek kuyumculardan gerek tuhafiyecilerden halen da daha hâlâ tel iğnesi yapılıyor, Bartın'da tel kırma iğnesi yapılıyor ama tel; gümüşü de bakırı da altını da İstanbul'dan geliyor, burada üretimi yok. Telin, tel makaranın yani gelin teli olarak üretildiği için İstanbul'da devam etmişler tel kırma teli olaraktan her çeşidine" (K.Ş. 33).

Tel kırma önceleri sadece gümüş tel kullanılarak yapılan bir işleme çeşididir fakat günümüzde maliyeti düşürmek ve herkesin ulaşmasını sağlamak için telin altı bakır hammaddesindendir ve üstü gümüş renk kaplama yapılmaktadır. Bartın işi tel kırmanın esasını sırf gümüş kullanılarak yapılan tel oluşturmaktadır (K Ş. 11). Kaynak kişilerimizden, şu an seksen yaşını geçmiş olan Şükran Zırtıloğlu, tel kırma yaparken eskiden sadece gümüş renk tel kullandıklarını, tarafımıza genç kızlığından kalma tel makarasını göstererek şu şekilde açıklamaktadır: *"Aynı gumüş rengiydin. Şindi gırmızı oldu telle. Esgiden öyle gırmızı tel yokdun. Sade gumüş vardın. Da hala makaram va şurda durıya bi dane. Elime geldi orda torbada"* (K.Ş. 10).

Önceleri sırf gümüş hammaddesiyle tel ile yapılan işlemeler, 1950'li yıllardan sonra, gelin teli adı altında, bakır hammaddesi üzerine gümüş renk tel ile işlenmiştir. Bu tel, gelinlerin elinde veya başında, bir dönem çokça kullandığı gümüş renk teldir. Tel kırma işlemelerinin yanında, telin bu şekilde kullanımı, bir dönem Bartın'da da gelinler tarafından çokça tercih edilmiştir (Şekil 2.6-2.7): *"Telleri şey yaparlardı gelinlere. Ellerinde, üzerlerinde çiçek*

olurdu, gelin teli olurdu. Teli kopartıp herkes şey yapardı, onu saklardı bir hatıra olarak".[21] Ayrıca Telli Baba Türbesi'ne götürülen teller de tel kırma telidir (Şekil 2.5). İnanışa göre İstanbul'da, Boğaz'ı bekleyen dört evliyadan biri kabul edilen Telli Baba'ya en sık evlenmek için olmak üzere çocuk yapmak, ev almak ve şifa bulmak için gidenler, türbede bulunan tellerden keserek dua etmektedirler. Telin kısa kesilmesinin dileğin kabul olma süresini etkilediğine inanılmaktadır. Dileğin kabul olmasından sonra da yine Telli Baba'ya giderek tel bırakmak gerekmektedir. Gelin telinin moda olduğu dönemde, Telli Baba'ya özellikle gelinler tarafından daha çok ziyaret olurken günümüzde bu modanın ortadan kalkmasıyla ziyaretlerin azaldığı ifade edilmektedir (Kara, 2018; Yüksel, 2018). Bu ritüelde kullanılan tel, gelin teli adı altında üretilerek pazarlanan tel kırma telidir:

"Tel kırmanın gümüş tel, bakır tel ve altın telle yapılması 20. yüzyıl ortaları, 1950'li yıllardan itibaren. Daha önce sadece gümüş tel, devam eden bir şey, gelin teli ile yapılması özellikle. Eskiden gelinlerin ellerinde tuttukları bir tel vardı, pırıl pırıl parlayan bir bakır üzerine gümüş püskürtme tel, yumuşak bir tel. O telle yapıldığını biliyoruz. Eski gelin süsü, gelin teli ile yani senelerce Telli Baba türbesine götürülen teller de tel kırmanın malzemesidir, Bartın tel kırmasının. İstanbul'da üretiliyor yani üretimi İstanbul gümüşlü telin. Bakır daha yumuşak olduğu için erimiş gümüşe batırılıyor. Özü bakırdır içi, bakırdır" (K.Ş. 33).

Sırf gümüş kullanılarak yapılan tel, Bartın'ın eski insanları tarafından daha makbul görülmektedir çünkü gümüş tel, bazı kişiler tarafından sorun olarak gösterilen "kararma ve sararmayı" (K.Ş. 24) yapmamaktadır. Bugün her renkte tel kırma teli çıkmıştır, teller değişmiştir fakat kararıp sararmayan gümüş teller aranmaktadır:

"O zaman gumuş teldin, hiç gararmazdın. Şindikile sararvarya hemen. Elleriy tellemeycek ama saklaması zor işte, hemen sararya. Benim üstü bak olla gararmış. Esgiden gumuş teldin

[21] Bu bilgiyi veren kaynak kişi ismini vermek istememiştir.

Bartın'da bir dönem tel kırma telinin gelin teli olarak Bartın'da kullanımını göstermesi açısından, Bartınlı Erkan Aşçıoğlu'nun 1963 yılında yazdığı *Duvak* şiiri örnek verilebilir:

"Birden sen belirdin karşımda
Gözlerin gözlerimde ağlamaklı
-Buna deli bir sevda diyorlar oysa ki-
Rüyalarımdasın şimdi
Bembeyaz
Telli duvaklı" (E. Aşçıoğlu, 2006: 192).

onna. Sararmayodun. … Değişti, değişti. Şindi altun tel va, bakır tel va. Kimisi yeşil yapıya, kukurt sabunuynan renk veryala, yapıyala. Gaç tüllü tel va. Sarısı, kırmızısı, yeşili… Her rengi çıkdı" (K.Ş. 25).

Gerçek gümüş telle işlenmiş bir tel kırma işleme parçası, kaynak kişilerimizden Mustafa Küçüktabak tarafından tarafımıza gösterilmiştir (Şekil 2.1). Gerçek gümüşün yanında, gerçek altından da tel kırma teli yapılmıştır (Şekil 2.2). Küçüktabak, işlemede kullandığı gümüş ve altın teli kendisinin ürettiğini ifade etmiştir:

"Bu da gerçek gümüş telden tel kırma. Gerçek gümüş tel. Bulsam sana altınını da verecektim de… Sırf altın telden olanı da var. Nerde sakladığımı bilmiyorum şindi, bakındım, bulamadım. Ben hiçbir şeyi atmam, arayınca bulamam" (K.Ş. 18).

Tel kırmada kullanılan telin geçmişten günümüze değişiklik geçirmediği ifade edilmiştir. Kullanılan tel, gelin teli olarak bilinen kaplama teldir. Sadece günümüzde, oksitlendirilmiş tel elde etmek için kadınların bulduğu, kükürtlü sabunla yapılan bir eskitme ve renklendirme yöntemi vardır. Bunun haricinde sırf gümüş tel gibi sırf altın tel de tel kırmada kullanılan tellerden olmuştur. Sırf altın tel hem çok pahalı olması hem de çok sert olduğu için tülü yırtmasından dolayı fazla tercih edilmemiştir. Günümüzde kullanılan altın rengi tel, gümüş ve bakır renginde olduğu gibi bakır üzerine kaplama olarak yapılmaktadır:

"Gelin teli, bakır üzerine gümüş kaplama gelin teli hep aynı. Sadece sarartılmış tel bir sabuna, sabunla beraber kaynatarak sarartılmış tel elde ettiler değişik, bakırla altın rengi bir tel o. Ondan sonra sade bakır tel var ve altın tel... Gerçekten hani altın tel de erimiş altına gümüş gibi batırılan, bakırdan elde edildiği için saf altın değil çünkü saf çok pahalı ve çok sert ve yırtıyor tülü de bezi de. Onunla işlemek çok zor ve çok anormal pahalı. Onu kimse ulaşamıyor o rakamlara hani altın tel olarak kullanılan, gene aynı gümüş tel gibi, gümüşlü tel gibi altınlı tel, bakır üzerine altın kaplama. Erimiş altına sokulan altın olduğu için rahat işliyorlar altın tel yani değişime uğramadı aynı" (K.Ş. 33).

Bartın'da yirmi senedir tuhafiyecilik yapan Tuba Kazancı, bakır üzerine kaplama olan tellerin satışıyla ilgili bilgi vermiştir. Tellerde tekli satılan makaralar yerine çoklu ekonomik makaralar çıkması, tel renklerinin artması, tel renklendirmesinin çıkması tel kırma işlemesi yapımının arttığının da bir işaretidir:

"İlk başladığımızda küçük makara vardı, şimdi ekonomik çoklu makaralar... Tellerin sadece gümüş rengi vardı. Sonra akabinde renkleri; bakırı, sarısı, renkleri hani renkler de girdi bu işin içine. Pembesi, mavisi, yeşili, tel olarak... Ondan sonra renklendirmesi de girdi" (K.Ş. 5).

Eskiden tahta makaralara sarılı olarak satılan teller günümüzde plastik makaralara sarılı olarak satılmaktadır. Bir tel kırma makarasında, aşağı yukarı 30 metre tel bulunmaktadır. Sadece, altın rengi telin uzunluğu ve fiyatı gümüş ve bakır renginden daha farklıdır. Yine bakır üzerine altın renk kaplama olarak satılan tel, 10 metre uzunlukta kesilmiş halde satılmaktadır. Tel kırma tellerinde üç ana renk haricinde bugün hemen her renk tel kırma teli satılmaktadır (Şekil 2. 4). Bir de oksitlendirilmiş teller satılmaktadır. Oksitlendirilmiş tellerin de ana renk olarak satılan tellerle arasında fiyat farkı bulunmaktadır (K.Ş. 5). Bu teller, tel kırma işlemesine otantik bir görüntü vermektedir. Altın ve oksitlendirilmiş telin pahalı olması sonucunda, bu renk telleri evde elde etme yöntemi de bulunmuştur. Özellikle altın rengi telin çok pahalı olması ve yapılan işlerde de kullanılmak istenmesinden dolayı tel renklendirmenin tel kırma işlemesi yapan kadınların maliyet yükünü azalttığı söylenebilir. Bazı kişiler tarafından tercih edilen, oksitlendirilmiş tellerin verdiği otantik görünüm, bazı kişiler tarafından pek sevilmemektedir:

"Eski kalite yok tabi. Şindi beyaz teli kukurtlu sabunnan altun tel yapıyoz. Sararya. Altun telle çok bahallı. Onu alacana, kukurtlu sabunnan hemen yapıyosuy kendiy" (K.Ş. 25).

"... ama güzel bi şey. Her şeyden mesela ben seviyom teli. Şindi altını da geçiriyosuy. O hiç ne gırışıyo ne ediyo. Mesela kararsa da modası geçmeyo. Mesela bazı insan gara telnen işleyo, gara tel de çıkdı ama ben unnnarı sevmeyon. Mesela teli kesiyosuy, garbonata sokuyosuy, gararyo. Böyle asıyosuy guruyyo, ondan sora yapaken siliyosuy. Gara tel de çıkdı. O… Şey işleniyo onnan gıravat genelligle. Gıravat işleniyo. Aman gıravatı… Sevmeyon ben işde öyle" (K.Ş. 32).

Gümüş tel ve kükürtlü sabunla yapılan tel eskitme ve renklendirme, bilen kişilerin yardımıyla, deneme yanılma yöntemiyle bulunmuştur. Satılan oksitlenmiş tellerin fiyatları yüksek olduğu için bulunan bu yöntemde kullanılan sabun, Koza kükürtlü sabunudur çünkü en iyi sonucu bu sabun vermektedir. Bu yöntem, Hatice Karadağ tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

"Bizim özelliğimiz gümüş tel kullanmak; ama tabii ki yani gümüş yanında, sonraki zamanlarda bakırı (altındaki bakırı) da kullanmaya başladık. Hani böyle dallar falan yaparken birazcık daha renkli olsun da biraz albenisi olsun diye. Daha sonra altın kaplama teller üretilmeye başlandı. Yine altı bakır, üstü altın suyuna batırılmış teller... Tabii bunların da maliyeti fazla olduğu için, kimyacı arkadaşların da çabasıyla, onların da bize desteğiyle oksitlendirme yaptık tellerde. Nasıl yaptık? Denemelerle tabii oldu, ama biz de baktık çok güzel oluyor. Kükürtlü sabunla benim denemem, Koza kükürtlü sabunu var. Bu kükürtlü sabundaki alaşım, gümüşü oksitlendiriliyor ve renk değişimine uğruyor tel. Şimdi kükürtlü sabunun yapılışını da anlatayım: Rendeliyorsunuz, iki çorba kaşığı kükürtlü sabunu rendeleyip -yapacağınız şeye de bağlı bu- sonra bir litre suyu kaynatıyorsunuz. Kaynattığınız suyu ocaktan aldıktan sonra kükürtlü sabunu içine koyup eritiyorsunuz. Sonra, metre metre kestiğiniz telleri, bu kükürtlü sabunun içine atıyorsunuz. Bir de temiz su hazırlıyorsunuz yanınıza. Kükürtlü sabunun içinde attığınız teli istediğiniz renge ulaştığında çıkartıyorsunuz. İlk aşamada tel sarı renk alıyor. Açık sarı, altın rengi bir tel çıkıyor. Sonraki aşamalarda renk değişimine uğruyor. Bu renge ulaştığınız zaman teli içinden alıyorsunuz, soğuk suya atıyorsunuz. Onun içinde durulayıp sonra bir temiz bez üzerine alıp -pamuklu bez üzerine alıp- kurtuluyorsunuz. Kuruladıktan sonra o teli kullanabiliyorsunuz. Tabii ki sonraki aşamalarda yeşil, mor, koyu kahverengi bunlara kademe kademe ulaşıyorsunuz. Renge ulaştığınız zaman teli içinden alıp durulayıp kuruluyorsunuz. Soğuduğu zaman ısıtabiliyorsunuz. Suyu bu şekilde kullanabiliyorsunuz. Soğudu, renge ulaşamıyorsunuz; biraz ısıtıp öyle o istediğiniz renge ulaşabiliyorsunuz" (K.Ş. 11).

Koza kükürtlü sabunuyla tel eskitme ve renklendirmenin nasıl yapılacağı, kaynak kişilerimizden Emine Gökçimen tarafından, öğrenmek isteyenler için YouTube (Yutub) kanalında da ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir. [22]

Tel kırma işlemesinde kullanılan renkli tellerin, bazı kişiler tarafından işlemelere bir yenilik kattığı düşünülmektedir. Bugünün imkânlarından faydalanarak yeni bir uygulama gerçekleştirilmektedir. Tel kırmada "geleneksel" olanın gümüş renk tel olduğu vurgulanır. Bu gümüş renk tel de zamanla kendiliğinden oksitlenip karardığı için oksitli tel rengi de gelenekseldir. Ayrıca gelenekte gerçek altın tel de kullanılmıştır:

[22] Bkz. URL-53, 2020; URL-54, 2020; URL-55, 2020.

"... yenilik katmak aslında. Sadece renklendirildiği zaman mesela yenilik yani yaptığınız sanatı yeniye uygulama, teknoloji ile birlikte yeni uygulama. Bence olabilir ama geleneksel olanı gümüş renktir veya oksitli, oksitleniyor yani zamanla oksitlenmesi... Altın da çok eskiden varmış altın teller. Çok eskiden var, eski ama gerçek altın tel onlar" (K.Ş. 34).

Tellerin eski görünmesi, bazıları için de bir geleneksellik ölçütüdür. Eski olan artık yeniden moda olmuş yani gelenek modası başlamıştır. O yüzden, normalde telin zamanla geldiği sararmış ve kararmış görüntü ya tel eskitmeyle ya da bilerek güneşe koyulduğu için sararan tellerle verilmeye çalışılır:

"Eskiden, eski şey deyi moda etdile. Şindi ben birisine işledim, guneşe godu sarartdı. Esgiden galma gibi olsun, dedi. Esgiye dönüş va, esgiye dönüş" (K.Ş. 25)…

Tel kırma telinin zamanla kararması ve sararması bazı kişiler için bir sorun oluşturmaktadır. Telin karamasını istemeyenlerin arasında belirli bir yaşın üzerindeki kaynak kişilerin olduğu görülmektedir (bkz. K.Ş. 24; K.Ş. 32). Bu kişiler için tel kırma tellerinin parlak kalmasının istendiği anlaşılmaktadır. Bir taraftan da günümüzde oksitlenmiş teller çıkmıştır. Bartınlı kadınlar da tel eskitme ve renklendirmeye rağbet göstermektedirler. Bir taraftan telin parlaklığını korumasının istenmesi, bir taraftan da eskitilmiş tellerin çıkması bir tezat oluşturuyor gibi görünmektedir. Bazı kişilerin telin eski, otantik görüntüsünü sevdiği düşünülebilir. Zaten oksitli tel renginin, tel kırma işinin zamanla aldığı renk olmasından dolayı geleneksel olduğu vurgulanmıştır (K.Ş. 34). Yeninin hâkim olduğu günümüzde, kadınların eskiyi, gelenekseli eskitilmiş tellerle daha çok yansıtacaklarını düşündükleri görülmektedir. Yeninin içinde, tel kırmanın yıllar içinde ulaştığı oksitlenmenin, işlemenin en başında sağlanmak istendiği fark edilir. Oksitlenmiş tel, tel kırma işlemesine çok eskiden yapılmış olduğu görüntüsünü vermektedir. Halbuki yapılan uygulamalar, geleneğe değil moderne uygundur. Modern yöntemlerle eskitilmiş tellerle geleneksel olanın daha fazla yansıtılmaya çalışıldığı fark edilir. Bu durum Kimberly Hart'ın çalışmasından bir örnekle açıklanabilir. Hart, DOBAG (Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme Projesi) halılarının "gelenekseli" pazarlıyor göründüğünü ama aslında dokudukları halıların ipliklerinin renklerini elde etme yöntemlerinin bile geleneğe uygun olmadığını tespit etmiştir. Eskiden, doğal yöntemlerle elde edilen kök boyalarla dokunan halıların ipliklerini artık kullanan yoktur. İpliklerin boyanması modern yöntemlerle yapılmaktadır yani halılar "modernliği dokumak"tadır (Hart, 2011). Tel kırma işlemesinde, bir zamanlar mod olan telin

parlamasının istenmesi durumunun, günümüzde geçerliğini kaybettiği söylenemez. Telin parlaklığı yine önemsenir fakat oksitlenmiş tellerin satışının fazlalığı ve kadınların tel eskitme ve renklendirmeye gösterdikleri rağbet, yeninin içinde bir eskiyi arama çabası olarak değerlendirilebilir.

Tel kırma tellerini, gelin teli adı altında, hatırlandığı kadarıyla ilk satan markalardan birinin "Çifte Güvercin" olduğu ifade edilmiştir (K.Ş. 5). Daha sonra piyasaya çıksa da "Taç" marka telin bir piyasasının oluştuğu, başından itibaren kalitesinden ödün vermediği ve bir duruşunun bulunduğu ifade söylenmiştir:

"... makaram Taç, bu bir markadır, Taç marka. Piyasada bunun haricinde daha uyguna temin edebileceğin markalar da vardır ama Taç markası bu işi ilk yapan isimdir Taç tel. Markası ve kalitesi bellidir. Bu insanın duruşu da bellidir. Piyasada bir sürü bu işi yapan insan çıktı akabinde, arkasından. Çok da fiyatları cüzi fiyata verdi ama bu insanın bir duruşu vardı. Rekabete kapılmadı. Ben Taç firmasıyım, ben bu rekabetin içinde olamam, benim bir duruşum var, dedi" (K.Ş. 5).

Kaynak kişiler tarafından da "Taç" marka tel kastedilerek bu markanın diğerlerinden daha pahalı oluğu ama hiç kararmadığı söylenmiştir. Taç marka telin kaliteli bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, tel makaraların pahalı olması dolayısıyla bulunan tel eskitme ve renklendirme yöntemi, bazı kişiler tarafından çok da makbul görülen bir yöntem değildir çünkü bu şekilde elde edilen teller, daha sonra bozulabilmektedir. Bozulma olmaması için hangi renk tel kullanılacaksa altın veya bakır, o rengin kendisi satın alınmalıdır:

"Makaralar mesela çok pahalı. Birçok makara var ama bir tanesi var o hiç kararmayan. O en iyisi ama en pahalısı da o mesela. Bir makaradan üç dört renk makara yapanlar var kükürt sabunuyla ama tek şeyden şaşmayacaksınız. Bozulmaması için bakırı bakır telnen alacaksınız, gümüşünü gümüş, altın sarısını da altın sarısı alacaksınız. Kararma olmaz o zaman" (K.Ş. 22).

Tel kırma telinin Bartın'da üretilmemesi bazı kaynak kişiler tarafından bir sorun olarak görülmektedir. Bartın, tel kırma telini kendisi üretebilecek kapasitededir. Bu konuda Bartın'daki üreticinin desteklenmeye ihtiyacı vardır fakat tel kırma telinde geçmişten itibaren bir tekel oluştuğundan yakınılmaktadır. İstanbul'da gelin teli adı altında üretilip tel

kırma teli olarak pazarlaması yapılan bu tekelin ne kadar güçlü olduğu *"Vali bile yardımcı olamaz bana."* (K.Ş. 18) şeklinde ifade edilir:

"Şu anda Bartın'da mesela bu tel kırma (tel kırmanın teli) üretilebilecek kapasitede. Tel kırmanın telini üretebilecek bir insanım. Yarıya kadar makinelerim hazır, yarısına kadar hazır yani 20 bin lira ve 50 bin lira civarı bir yatırım daha gerekiyor ama bununla ilgili Vali bile yardımcı olamaz bana. Ben size söyleyeyim yani o kadar yani insanlar elini taşın altına sokmaktan korkuyorlar. Herkes sayın Kılıç diye bir arkadaş var İstanbul'da, bu arkadaşa teslim olmuş. Arkadaş orada ne yaparsa gelin teli adı altında. Metin Kılıç diye bir arkadaş, yani bu tel kırma telini "gelin teli" diye, gelin çiçeklerinin diplerine konulan tel olarak üretiyor. O teli de "tel kırma teli" olarak satıyor işte. Tahta makaradan sarıyordu eskiden. … Oradan geliyor, burada yok, yani tel kırma teli yok Bartın'da ve ben yani 96 yılından beri bunun mücadelesini veriyorum ama mücadeleyi tel kırma teline değil, tel kırmayı istemeyen insanlara karşı veriyorum" (K.Ş. 18).

Ayrıca Bartın'da tel üretimi yapılsa dahi satılmayacağı düşünülmektedir. Bu konuda, Bartın'ın tel kırma konusunda dernek kurup örgütlenemediğinden yakınılmaktadır:

"Hayır, burda satılmaz. Bunun İstanbul'da olması lazım işte yani bu sefer İstanbul giriyor işin içine yani benim İstanbul'da olmam lazımdı, benim Dubai'de olmam lazımdı. Burda organize eden bir derneğimiz olması lazımdı. Burdaki kadınlara biz özel atölye kurup arkadaşım sadece bana çalışacaksın" (K.Ş. 18)!

Tel kırma telinin parlaklığından ötürü göz sağlığına zararı bulunmaktadır. Kaynak kişilerimizden Şükran Yoğurtçu, kendi göz sağlığının çok tel kırma işlediği için bozulduğunu ifade etmiştir. Yoğurtçu, yine tel kırma işlemek istese de göz bozukluğu, tel kırma yapmasını engellemektedir. Aynı zamanda kaynak kişimizin bu konuda şahit olduğu durumlar da olmuştur. Örneğin, çok tel kırma işlemesi yapan yaşlı bir kadının gözü patlamıştır:

Gız iki dane üsd üsde gordun da… Bi de bu var ya bu tel gırma, Allah gorusun, pırlag ya, parlag ya gözüy bebeni dışına çıkarya. O kadın öyle oldu. O da çocuklukdan yapıyomuş Ümmü teyze rahmetli… İki gozlüğü üsd üsde gordu yakın gozlüğü, öyle yapadın. Gozleri patladı garınıy. Tel yapıyomuş yani. Ha… Benim gozünüy ferini de tel aldı. Tabi, devamlı

yapasay bu tel dokunıya. … Benim gozlerim şimdi gorse… Bak gozlerim gorse… Gozlerim görüyo gormemez değil, bende sarı nokta çıkdı. İki tane ameliyat oldum ben. Çok önüme bakduğum zaman, bi de dışarı bakduğum zaman kapkaranlık oluyo. E ben gozlerimi niye şey yapıyim ama böyle işleyom ama işlemeyom yani. Çoluğa çocuğa oda tagımları işledim. Birini vedim, ikisi durıya şindi evde. Biriniy altı geçecek. Bi şeyler yapıyom ya gene boş durmayom. Artu yapamayom. Yapsam tapacam gucüm guvvetim var (K. Ş. 32).

Tel kırma telinin, bazıları tarafından sorunu olarak gösterilen kararma ve sararma durumunun olmaması için dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Tel kırma telini, nemli ve güneşli ortamlar, bazı insanların eli karartabilmektedir. Yine tel işlemesi yaparken soğan ve sarımsak yemek de telin kararmasına neden olmaktadır:

"Mesela guneşde yapasay şey yapa, mesela İngumu'nda tel işleyemessiy, gararu deniziy havasından. Deniziy havasından gapgara gararu. Her yerde… Mesela benim elim garardmaz. Bazı gişiniy eli garardıya mesela teli. Tabi canım… Sovan, sarımsag yiyemesiy tel işleken. Gararu tel. Eliy terle, sovan yirsiy, sarımsag yirsiy, tel gararu. İşledüğüy şey gapgara olu. Gelemeya işde. Tel una gelemez. Sovan, sarımsag, bi de eliy terlemeyceg. Ben mesela yaz gış işlerim. Hiç duyman, elim terlemez benim. … Sovan, sarımsag mesela hu etdüğüy zaman, o işledüğüy yelle gapgara gararu. Guneşde tel işleyemesiy mesela, gararu. Güneşe go teli, gapgara gagaru. Mesela guneş gormeyceg tel işledüğüy yer de" (K.Ş. 32).

Tel kırma telinin Bartın'da kullanımı, geçirdiği değişim, etkileri vb. tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2.1: Gerçek gümüş tel kırma telleriyle yapılmış tel kırma işlemesi örneği.

Şekil 2.2: Gerçek altın tel kırma teli kullanılarak yapılmış tel kırma işlemesi örneği.

Şekil 2.3: Mustafa Küçüktabak'ın eskiden tarak da yapılan büyük baş hayvan boynuzuna gerçek altın telle işlenmiş tel kırma düğümlerini nakşettiği kolye tasarımı

Şekil 2.4: Sağdan sola gümüş, bakır ve altın reni tel. Arka sıralarda firmaların sattığı renklendirilmiş ve oksitlendirilmiş tel örnekleri görülmektedir (URL-57, 2021).

Şekil 2.5: Telli Baba Türbesi ve tel kırma işlemesinde kullanılan gümüş renkli tel (URL-58, 2021)

Şekil 2.6: Bartın'da bir dönem çokça kullanılan gelin teli örneği. Fotoğrafın arkasında Osmanlı Türkçesi "Sevgili Sabiha'ya izdivacımın hatırası 5 Eylül Perşenbe 1928" yazmaktadır (Fotoğraf: Çetin Asma).

Şekil 2.7: 17.02.1955 tarihinde Sadettin Saraç ve eşi Kâmuran. Gelinin başında gelin teli olduğu görülmektedir (Fotoğraf: Çetin Asma).

2.1.2.2. İğne

Tel kırma iğnesi özel bir iğnedir. İğnenin baş kısmı geniştir, uca doğru incelir (Korkusuz, 1971, s. 312). Tel kırma iğnesinin arkası tel geçebilmesi için yassıdır. Bir ucu sivri, diğer ucu daha geniştir. Tel kırma iğnesinin kenarlarının tülü yırtmaması için keskin olmaması önemlidir. İğnenin ucu da normal bir dikiş iğnesi kadar sivri değildir. Tel kırma iğnesinin uzunluğu 3–3,5, tel sarma iğnesinin uzunluğu ise 3,5–5 cm arasındadır (Gören, 2020: 352). Tel kırma iğnesi eskiden beri Bartın'da özel olarak yapılmaktadır. Tel kırmanın diğer malzemeleri İstanbul üzerinden pazarlanmasına rağmen, tel kırma iğnesi Bartın'da yapılmıştır (K.Ş. 33). Tel kırma iğnesinin makbul görülen malzemesi gümüştür. İğnenin gümüşten yapılması, sağlam olması ve kırılmaması açısından önemli görülmektedir: *"Artu her zaman gumüşü nerden bulacakla, gumüş bahallı. Sarı bi telden yapıyala, sarı bi şeyden. Bi madde, teneke gibi bi şey o öyle. Ondan yapıyala. Gerçek gumüş güzel oluya, ta iyi olu, hiç gırılmaz"* (K.Ş. 10). Tel kırma iğnesinde gümüş haricinde pirinç hammaddesi de kullanılmıştır fakat bu iğneler kararma yapmıştır. Gümüşün kolay şekil alan yapısıyla işleyenin de kullandığı iğneye elinin alışmasını sağlayan bir yapısı vardır. Çok uzun süre, yirmi-otuz yıl, alıştığı iğneyi bırakamayanlar bulunmaktadır:

"İğnesi de gene özel, el yapımı gümüş iğne. Gümüş iğne... Pirinç iğne de kullanıldı sarı madeninden yapılan. Çok karardı o, yaptıkça elde parladı ama pirinç madeni yerine gümüş daha yumuşak ve yaptıkça daha da "alıştırma" denilen bir şey var. O gümüş iğnede daha kolay oldu. İşledikçe alışan, kendi iğnesinden başkasıyla işleyemeyen insanlar vardı yani gümüş ne kadar aşınsa da onu belki kaybetmediği sürece 20-30 yıl aynı iğne ile işleyenleri biliyorum ben hani bu benim 30 yıllık iğnem, aman kaybolmasın, dediğini biliyorum. 30 yıldır aynı iğne… Var iğne, başka al! Hayır, ben buna alıştım, onun şeysi farklı, diyor. Öyle işte artık, onlar, insanlar, şey, değişik yani onu saklamış öyle iğnesini. Halbuki var üretimi hâlâ bile var, gümüş tel iğnesi, tek delikli. Sonradan çift deliklileri çıktı. Öyle o teknikte yapanlar da var ama yani tek delikli asıl orijinali iğnenin" (K.Ş. 33).

Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı Sönmez Tığ da elinin alıştığı için on senedir kullandığı tel kırma iğnesi olduğunu ifade etmiştir: *"Elim onu alıştığı için, ona alışkın artık elim hep. Ha, kırılırsa yenisini alabilirim ama kırılmadı da daha. Belki on senedir aynı iğneyi kullanıyorum. Kaybedersem alırım, mesela yedeklerim var, öyle. Şekli hep aynıdır, alışırsınız"* (K.Ş. 34).

Küçüklükten itibaren tel kırma işlemesi yapan yaşlı kaynak kişilerimizden genç kızlığında kullandığı tel kırma malzemelerini saklayanlar bulunmaktadır. Bu, tel kırmaya verdikleri değeri de göstermektedir. Saklanan malzemelerden biri de tel kırma iğnesidir:

"Hâlâ gızkenki yarım makara telim bile duruyo. Gızkenki elimnen sekiz on dane iğne almışım, sava sola bak, gelinnere vedim. İki tane da iğnem va şimdi şu durumda. Tele dakılı iğnelikde duruya aşada. Te gızkenden.... On on beş yaşlarımdaki aradaki iğnelerim duruyala, saklıyorum" (K.Ş. 9).

Bartın'da tel kırma iğnesini eskiden beri özel olarak yapan kişiler bulunmaktadır. Tel kırma iğnesi yaptırmak isteyen kişilerin siparişleri üzerine tel kırma iğnesi özel olarak yapılır. İğne yapan kişilerden bazıları aynı zamanda kuyumcudur. Tel kırma iğne yapımında usta-çırak ilişkisi söz konusudur. İğne yapımını nesillerdir devam ettiren, bu işi aile mesleği olarak benimsemiş kişiler de vardır. Mustafa Küçüktabak, şu an hâlâ Bartın'da tel kırma-tel sarma iğnesi yapan, bu işi aile mesleği olarak benimsemiş ustalardandır (Şekil 2.8):

"Ben bu mesleği 8 yaşından beri yapıyorum ama tel kırma iğnesini yaklaşık olarak 1990 yılından beri yapıyorum kendim yani dededen kalma bir meslek bize bu. ... Babam Hüseyin, dedem Mustafa benim. Dedemin dükkânı zaten karşıdaydı. Sonradan amcama kaldı o dükkân. Burası bize geçti ama amcam kuyumculuk yaptı biz sanatkarlık kısmını yaptık. Yani daha doğrusu amcam altıncılığa devam etti biz kuyumculuğa devam ettik" (K.Ş. 18).

Küçüktabak, dedesinden kalma, tarihî eser niteliğinde olduğunu söylediği tel kırma iğnelerini saklamaktadır. 2019 yılında dükkanına gelen müşterilerinden biri ona dedesinin yaptığı tel kırma iğnelerini yenileriyle değiştirmek için getirmiştir. Bu iğneler, o zamanın şartlarına, tülüne göre yapılmış, günümüz teknolojisine göre çok hatalı görülen iğnelerdir. Bu iğneler 1940-1965 arasında yapılmıştır. İğneler, yapıldığı zaman satılırken sarılan sigara jelatinine sarılı olarak getirilmiştir (Şekil 2.11):

"Biz çok uğraştık, benim dede mesleğim. Bakın ben baba mesleği bile değil, dede mesleğim. Dedemin yaptığı iğneleri ben hâlâ saklıyorum. Dedemin yaptığı müşterilerden iğneler geliyor. Bende hâlâ daha sakladım. Tarihi eser gibi koruduğum iğneler var. Yani çok kaba, çok hatalı, çok yanlış iğneler ama hatırası olan o zamanın tülüne göre, o zamanın malzemesi ile zorla yapılmış iğneler yani emin olun şimdi yaptığım iğneler bir kere o zamanın

iğnelerinin yarısı kadar ince. O kadar inceldi. İşçilik çok değişti. … 12.04.2019'da bir müşterim… Bunlar benim dedemden kaldı aldım ama ben bunları değiştirmek istiyorum diyen birisi bakın değiştirmeye geldi beş adet iğneyi. Ben bunun yerine yenisini vermişim. Dedem yapmış işte bunları. Eskiden böyle sigara jelatinine sarıyorlarmış. Bu böyle yani böyle, saklanmış, böyle geldi bana. Verilirken müşteriye böyle veriliyormuş" (K.Ş. 18).

Bir tel kırma iğnesinin yapım aşamaları, Küçüktabak tarafından; *"Kesiliyor, arkası deliniyor, delindiği zaman arkası bükülüyor böyle, düzeltiliyor, bir daha üçgenlik formu veriliyor, 925 vuruluyor, parlak hale getiriliyor."* (K.Ş. 18) şeklinde açıklanmıştır (Şekil 2.12).

Küçüktabak, tel kırma iğnesinin boyutunun 3-3,5 cm; tel sarma iğnesinin boyutunun 3,5-5 cm arası olduğunu söylemiştir fakat bu boyutlar haricinde kendisinin çok farklı şekillerde iğneleri olduğunu, aynı zamanda çift delikli iğneyi de kendisinin icat ettiğini ifade etmiştir. Bu iğneler, makine iğnelerinden farklıdır:

"Şimdi standart boylarımız bizim eskiden yaptığımız standart boylarımız 3-3,5 cm arası kırma boyudur, 3,5-5 cm arası da sarma boyudur, fakat benim yaptığım on on beş çeşit iğne çeşidim var. Dediğim gibi çift delikli iğneyi icat eden kişi benim. Aynı zamanda benim yaptığım iğneler Türkiye'nin hiçbir yerinde yapılamayacak kadar incedir ve kumaşı delmez yani şöyle normal makine işi yapılan veya piyasada yapılan iğnelerin her birisini kumaşa işliyorsanız kumaşa geçirdiğiniz zaman pat pat diye kumaşın bir lifini, bir telini kopartarak patlama sesiyle geçer. Bizimkilerin geçtiği bile belli olmaz sarma iğneleri özellikle. El yapımı olduğu için kaygan ve incedir. Telin kalınlığının bir milim üstündedir iğnemiz yani o kadar da hassas. Tel mesela diyelim ki 0,80 mikron, iğnemiz de 0,90 mikrondur anlatabiliyor muyum genişliği? Çok az bir şeyle geçer. Bunun dışında gümüş, altın ve krom iğne olarak yapıyorum ben. Krom sac üzerine işliyorum. Bir de en uzun 7 santime kadar iğne yapabiliyoruz, yani bizde şimdi şey sınırı yok" (K.Ş. 18).

Çift delikli iğnenin icat edilme nedeni, tel kırma işlerken oluşan tel sarfiyatını önlemektir. Çift delikli iğne sayesinde, tel kırma teli çok kısalana dek tel kırma düğümü yapılabilmektedir:

"Çift delikli iğnenin özelliği de şudur; bir iğneden ipliği geçirdiğiniz zaman yaklaşık olarak 5 santim falan geriye çekmeniz gerekiyor iğnenin ucundan geri çıkmasın diye yani teli geçiriyorsunuz, en az 5 santim geri çekmeniz gerekiyor. Bunu son dakikaya kadar kullandığınızda 5 santim bu tarafında 5 santim de öbür tarafında malzeme kalmış oluyor. Yaklaşık olarak 33 metrede her şeyden (makaradan) 3 metre falan da çöpe atıyorsunuz. Küçük, 10 santim 10 santim parçalar halinde. İşte tek delikli iğnede bu olu, ama çift delikli iğnede geçirirsiniz, hiç ikinci uç 5 santim geri çekmeden ucundan taktığımızda son ana kadar da kullanırsınız çıkmaz, kilitlenir. Sonuçta kilitlendiği için bu teli sona kadar kullanırsınız ve sarfiyatı önlemiş olursunuz yani atışı önlemiş olursunuz" (K.Ş. 18).

Bartın'da tel kırma işlemesi yapmak için özel gümüş iğne yaptırmak tercih edilen bir durumdur. Bu tercihin sebebi ayrıntılı şekilde açıklanmakta, özel yapılan tel kırma iğnesinin piyasa iğnelerinden çok farklı olduğu söylenmektedir. Makine iğnelerinin tüle, kumaşa takılması; tülü ve kumaşı yırtması, hasar vermesi özel tel kırma iğnesinin tercih sebebi olarak gösterilmektedir. Özel yapılan tel kırma iğneleri inceliği ve kayganlığıyla tüle, kumaşa hiçbir zarar vermemektedir:

"... Siz benim iğnemi kullanmayan bir insansanız benim iğnemin varlığını bilmiyorsanız rağbet etmezsiniz, aramazsınız, sormasınız, ama bir gün benim iğnemi kullandıysanız bir daha geriye asla dönmezsiniz. Sebeplerini açıklayayım: Eskiden tül gözlerinin genişliği daha büyüktü. Şimdi, Bartın tülü dedikleri tül inceldi ve telin kalınlığı kadar neredeyse ince tüllere işleniyor, fakat iğneler bu teknolojiye yetişemedi yani makine işi iğneler tülü yırtıyor veya işlerken tülün içinden geçerken tüle takılıyor. Özellikle tüle söylüyorum, tül halbuki kolay olanı. Kumaşta ise kumaşı parçalayarak geçiyor yani nasıl izah edelim bunu? Mesela bir ipek kumaş düşünün. İpek kumaşın üzerine tel işleme yaptıysanız sadece telin deldiği yer kadar orada hasar olması gerekir. Telin kalınlığı kadar, ama diğer iğnelerle kullanırsanız telin sağında ve solunda bir siyah delik, nokta, hava, boşluk görünür. Telden daha kalın bir boşluk görülür. Gözenekler zarar görüyor ve aynı zamanda %90 kumaşta bir lif, bir tel kopmuştur yani bizim iğnelerimiz asla kopmaz, kumaşı aralayarak girer yani kumaşın içinden parça koparark değil, liflerini veya tellerini yan yana iteleyerek veya aralayarak girdiği için iğnelerimiz kaygandır da kullandığınızı hissetmezsiniz" (K.Ş. 18).

Tel kırma iğnelerinin hammaddesinde değişiklikler olmuştur (Şekil 2.9). Eskiden tel kırma iğnesi elektrik kablolarının bakır tel kablolarından yapılmaktadır. Daha sonra sarı teneke

malzemeye geçilmiştir. 1990 yılından sonra ise Küçüktabak, gümüş tel kırma iğnesi yapımına geçtiklerini ifade etmiştir. Küçüktabak, kendi icat ettiği çift delikli iğne konusunda markalaşamadığı için iğnesini başkalarının (ç)aldığını da söylemiştir:

"Tabii çok değişiklik oldu. Bu mustarip de olduğum bir konu aslında benim şimdi. Eskiden elektrik kablolarının bakır tel kablolarından yapılıyordu. Kablonun arka kısmına bir çekiç vuruluyordu. Ezilen yere de göz açılıyordu. Öyle yapılıyormuş daha doğrusu. Onları ben çok az gördüm. Ondan sonra sarı tenekelerden veya bulunabilen malzemelerden sarı malzemesinden yapılmaya başlanmış. Ben o grupta yetiştim. Ben 86-90'a kadar onlara yetiştim. Ben 90 yılından sonra bu işin başına geldiğimde işi başka bir metale taşıdık yani gümüşe taşıdık. Tamamen has gümüşten yapmaya başladım. Zaten bu işi ele almak istemiştim. Bu işi ele almak için de markalaşmaya gitmek istedim. Kendime ait icatlarda bulundum. Mesela Türkiye'de ilk tel kırma iğnesinin arkasındaki çift deliği açan benim. Ben çift delikli iğneyi icat ettim. İğneyi icat ettikten sonra benim çift delikli iğnemi başkaları çaldı yani markalaşmada bunun üzerine gidemedik vesaire vesaire... Bir sürü problemler yaşadık" (K.Ş. 18).

Bir kaynak kişimiz tarafından, tel kırmanın ince iğneden önce, kalın olan şemsiye teli ile yapıldığının ve ilk etapta bu şekilde öğrenildiğinin duyulduğu da ifade edilmiştir (K. Ş. 12).

Küçüktabak ailesi haricinde Bartın'da eskiden tel kırma iğnesi yapan başka ustalar da bulunmaktadır. Kaynak kişilerimiz tarafından isimleri verilen Adil Tuncel, Çakmakçı Mecit Usta, Laz Muharrem eskiden Bartın'da tel kırma iğnesi yapan ustalardandır. Adil Tuncel ve Laz Muharrem aynı zamanda kuyumcudur, Çakmakçı Mecit Usta ise çakmak tamiri ve tel kırma iğnesi yapmıştır. Servet Çınçın, Mecit Usta'nın kendilerine otuz beş yıl boyunca iğne yaptığını, onun iğnelerini satıp işleyicilerine de verdiklerini ifade etmiştir. 1981 yılında dükkân açtıktan sonra, Servet Çınçın, vefat edene kadar tel kırma iğnesini Mecit Usta'dan almıştır. Mecit Usta pirinç hammaddesinden de iğne yapmıştır:

"Vallahi şimdi şöyle, burada rahmetli Ruhi Tuncel'in ferforjeci Altuğ Tuncel'in dedesi Ruhi Tuncel'in, hep rahmetli oldular, babası Adil amca vardı Adil Tuncel, o yapardı. Hem kuyum tamiri, kuyumculuk, şey, takıları tamir ederdi hem de tel iğnesi yapardı. Ondan sonra Adil amca yapardı, bir de birisi daha vardı. Sadece tel iğnesi yapardı o hatta onun yaptığı iğneler, o da rahmetli oldu, iğnelerden sakladıklarım vardır benim. Pirinç iğne yapardı o.

Pirinç, böyle sapsarı o böyle işledikçe altın gibi olurdu böyle, altın gibi işlendikçe rengi açılırdı. O da… Ah adı hatırıma gelmedi, adını hatırlayamadım şimdi rahmetli oldu. Hah Mecit, Mecit amca... Allah Allah yani aklıma gelmedi yani. Yani bize burada yani 35 yıl boyunca iğne yaptı, iğne üretip getirdi Mecit amcadan aldık. Bizden çok büyük yani şimdi yaşasa 100 yaşında olacaklar onlar yani ondan aldım, Mecit amcanın adını unutmama şaştım. Mecit amca yapardı. Ondan hep aldık, burada sattık. Kendimiz de işleyicilerimize verdik. Bizim bir özelliğimiz de bizim işleyicilerimize tel iğnesi kırıldığı zaman veya kaybolduğu zaman ücreti mukabilinde değil, hediye olarak iğne verirdik bize işleyenlere. Hep iğnelerini buradan hediye olarak alırlardı yani ücretsiz verirdik. Bize yapıyorlar, emek ücreti ödüyoruz tel kırma emeği, bir de ondan, parayla bizden iğne almalarını istemezdim. Onu ücretsiz, otuz beş yıl boyunca buradan artık onu... Evet" (K.Ş. 33).

Şu an seksenli yaşlarda olan kaynak kişilerimizden tel kırma iğnelerini Adil Tuncel'e yaptırdıklarını ifade edenler olmuştur:

"… Onu yapan vardın esgiden. Öldü o. Adil abi deyi bi adam vardın, yaşlıydın, öldü o. Çarşıda dükkânı vardın. Gumüşden yapadın onu. Başgaları da yapadın emme ben onnarı bilemeyon. Biz ona yapduryoduk. Oğlu vamış orda dükkânda şindi. Demür işi yapıyalarmış onna şindi orda. Söylenenneden duyuyon" (K.Ş. 10).

Mustafa Küçüktabak'ın verdiği bilgiye göre Adil Tuncel ve Küçüktabak'ın dedesinin dükkânları eskiden yan yanaymış. İkisi de tel kırma iğnesi yaparmış. Çakmakçı Mecit Usta ise Küçüktabak'ın dedesinin çırağıymış. O, sadece tel kırma iğnesi yaparmış. Adil Tuncel'in dükkânı şu an Bartın'da "B&Y Ferforje"[23] olarak satış yapan yermiş. Küçüktabak, anılara önem verdiği için kendisine gönderilen Adil Tuncel'in tamirde, iğne yapımında kullandığı kutuyu dahi sakladığını ifade etmiştir:

"İğneyi, iğneyi… Tabii, o da altıncı, tamirci usta. Dedemle beraber yan yana çalışmışlar. Dedemin burda dükkânı yandaydı, şurdaydı yani Ferforje olan yerin dükkân sahibi. Adil Usta… O da ustadır. Bak ben sana onunla ilgili bir şey göstereyim yani. Bu konuyu sen açtın. Bak şindi, bu eski kutuyu görüyor musun? Bu eski kutu fotoğraf kartı kutusu. İçinden yazı çıktı. Şindi… Ne yazıyor, oku! Rahmetli Adil Usta Tuncel'in tamiratta kullandığı

[23] Tezin bu bölümü yazıldığında açık olan Bartın'da Kırmızı Cadde üzerindeki bu küçük dükkânın pandemi döneminde kapandığı görülmüştür.

taşların kutusu. Bu kutuyu Ruhi amcam hediye getirdi. İçinden boncuk, mavi taş, yeşil ve kırmızı gül, küpe taşı ve 9.02 gram sarı kaynak çıktı. Adil Usta'mın ruhu şâd olsun. Ruhi amcamdan Allah razı olsun. 28.11.2019 Perşembe yani Adil Usta'nın kutusunu… Bak, tamirde kullandığı bir kutu. Adil Usta öleli 30 sene yani nerdeyse. Anladın. Kutunun içinde, bunları… Taşlar falan komuş, saklamış adam. Evde kalmış bu. Adil Usta'nın oğlu, şu anda 80 yaşlarında oğlu var. O oğlu da bunlar bana hediye getirdi yani. Bunun değerini sen bilirsin Mustafa, diye. İçindeki taşları ayırdım. Kutusunu da atmadım, saklıyorum yani. Tamirat kutusu… Kutunun hiçbir şeyi yok. Yok yani kutu… Bu fotoğrafçı kutusu, boş bir kutu ama ben kutu olarak saklıyorum yani. Adil Usta bu. Adil Usta dedemle beraber yan yana çalışmış. Dedem ve amcamla beraber çalışmış. Yan yana yani, yan dükkânda, bitişik, duvar duvar… Adil Usta neresi biliyor musun? Şu köşeyi dönünce Ferforje küçük bir dükkân var. Adil Usta orda çalışıyordu. Onun bu tarafkinde telefoncu vardı. Orası da benim dedemin dükkânı. İkisi de iğne yapıyordu işte. Tabii kuyumculuk… Benim dedem ve amcam kuyumculuğa yönelmişler tamamen yani tamamen kuyumculuğa yönelmişler. Adil Usta iğne yapmaya devam etti. Dedemin çırağı dedim ya Mecit Usta, Çakmakçı Mecit derlerdi. O da iğneye devam etmiş" (K.Ş. 18).

Eskiden tel kırma iğnesi yapanlar arasında Laz Muharrem'in olduğu bir kaynak kişimiz tarafından belirtilmiştir:

"Guyumcu yapıyodun, guyumcular yapar. Şey var, Laz Muharrem'den aluduk. O yapadın. Bi de Guyumcu Musdafala vardı, onlar esgi bubalarından galmış o şey işde. Çoluktan çocuğa, çoluktan çocuğa… Şindi torunları yapıyo. Herkes yapıyo şindi artu iğneyi. Gumüşdendir o. Gumüşdeni gumüşdür. Ben gumüşnen işleyom. Gumüş ta… Etekileriy gozü çıkıveriya. Tık da çıkar. İşlesiy işlesiy, aşınıyo ya ama gumüşler biraz ta dayanuklu oluyo" (K.Ş. 32).

Usta-çırak ilişkisi içinde tel kırma iğnesi yapan, sekiz çırak yetiştirdiklerini söyleyen Mustafa Küçüktabak bu durumdan, döneminde yaşanan bazı durumlardan dolayı mustarip olduğunu belirtmiştir. Tel kırma iğnesi yapan usta ve çıraklar arasında yaşanan olay, kapitalist düzende çırakların ustalarına saygıyı yitirdiklerini, usta-çırak ahlâkını öğrenemediklerini göstermiştir. Yaşanan olay, tel kırma iğnesi ustalarından olan Çakmakçı Mecit Usta'yla ilgili bilgi vermesi açısından da önemlidir:

"Yaptım ama güzel değil. Neden değil? Sekiz tane çırağımın bunun üç tanesi işlemeye gayret ettiler, ama ... Şimdi size bir hikâye anlatmam lâzım ki ancak öyle anlayabilirsiniz. Şimdi şöyle, dedemin çırağı sağ idi ve 85 yaşında bu adam vefat etti. Ben de kaç yılında diyeyim size 96-97 ben de bu işi yapmaya iki yıl falan olmuştu başlayalı. O bahsettiğim çıraklarımın üç tanesi de benim yanımda çalışıyorlardı bu tarihte. Şimdi gözünüzün önüne getirin 85 yaşında bir adam tel kırma iğnesi yapabilir mi? Dolayısıyla yapamıyordu ama bu adamın başka geçim kaynağı olmadığı için, kendi başına yaşayan yaşlı bir adam... Çakmakçı Mecit diye. Bartın'da belki Servet Çınçın'ı söylerseniz, konuşursanız notlarınız arasına alın Çakmakçı Mecit diye geçerdi. Çakmak tamiri yapıyordu ve tel kırma iğnesi yapıyordu. Dedemin çırağı diye ben bu amcaya yaptığı iğnelerin deliklerini deliveriyor, ham işlemesini yapıveriyordum ücretsiz. O, bazı ufak şeyleri yapıyordu ve iğneyi kendi yapmış gibi satıyordu ve geçimini karşılıyordu. Benim bunu yaptığımı da benim çırakların biliyorlardı ve benim çıraklarımın bu konuda eğitimi vardı. Yani neye eğittik? Biz emeğe ve ustamıza saygı duyacağız. Gümüş iğneyi zaten ben bu yüzden icat etmiştim. Şöyle söyleyeyim size, onun iğnesi örnek veriyorum bugünkü fiyatı ile 1 liraydı. Biz gümüş iğneyi icat ettik. 1 lira 50 kuruşa sattık, onun iğnesi satılsın diye yani çıraklarıma da ben bu eğitimi vermiştim. Demiştim ki çocuklara, arkadaşlar demiştim, biz bu iğneyi bir liraya satarsak, gümüş iğneyi, o satamaz. Onun için biz bu iğneyi gümüş yapacağız değişik bir şey çünkü talep geliyor. Onun iğneleri artık yapamıyor, bu amca yapamıyor falan diye şikayetler geliyordu. Biz onun iğnelerini satılabildiği kadar satıyorduk hatta kendi yaptığımız iğnelerden aralarına karıştırıyorduk ki memnun olsunlar diye. Biz ama kendi iğnemizi, gümüş iğnemizi ama bizimkine "pahalı" diyorduk. Çıraklarım da bunları biliyorlardı. Sonra çıraklarımın üç tanesi benden ayrıldılar, ayrı ayrı dükkân açmaya karar verdiler. Bartın'da tel kırmayı şu anda kitap bastırarak temsil ettiğini düşünen bir arkadaşımıza tel kırma alım satıcısı olan bir arkadaşımıza toptandan mal veriyorduk biz. Bu mal verdiğimiz kişi, bizim çıraklarımıza gitti ve "Siz bu iğneyi kaça yaparsınız?" diye sordu. "Mustafa'dan ayrıldınız, size yaptırayım, ona yaptırmayayım size yaptırayım." dedi ve benim çıraklarım da benim bir buçuk liraya yaptım iğneyi 80 kuruşa yapmaya karar verdiler. Çıraklarımın üçünü çağırdım. Bunların da şahidi var yani. Onların, çıraklarımın akrabası olan bir bayan hatta şahit. Çıraklarımın üçünü çağırdım, dedim ki arkadaşlar, bu iğnenin maddi olarak maliyeti 15 kuruş. Kaça satıyoruz? 1,5 liraya, çünkü emek satıyoruz. Amacımız, 15 kuruşluk iğneyi 1,5 liraya satmak değil, 1 liralık adamı ezmemek yani 1 liraya iğnesini satan yaşlı amcamızı ezmemek değil mi? Peki, ben size ne öğretmiştim çocuklar? Siz bunu öğrenemediniz. O zaman ben de bu iğneyi yarından itibaren 70 kuruşa veriyorum. O dediğimiz dükkâna

bundan sonra mal vermiyorum. Bana değil 1,5 lira, 2 lira da verse mal vermiyorum. Ben iğneleri de yarından itibaren 70 kuruş yapıcam. Hadi bakalım kim ekmek yesin? Bütün aldığım parayı da o yaşlı amcaya vereceğim, dedim. Bütün kazandığım parayı da ona verecem. Ben dedim bunu üç ay, beş ay, bir sene farketmez, dedim. Ben bunu bu şekilde yapıcam, dedim ama sizden beklerdim ki dedim o amcaya ben rekabet olmasın diye hani gümüş iğneyi icat ettik ya iğnenin maddesini değiştirdik ya keşke siz de dedim başka bir iğne icat etseydiniz, başka bir şekil düşünseydiniz, benimle keşke öyle rekabet etseydiniz. Biz ustamızdan daha iyi bir model çıkarttık, daha farklı bir şey yaptık diyerek beni geçseydiniz, ben de sizle gurur duysaydım dedim ve çocukları tabii biraz azarladıktan sonra gönderdim. Tabii icat edemediler, rekabet yapmaya devam ettiler, o bahsettiğimiz dükkân onlardan mal almaya başladı, fakat ben 70 kuruştan verdim ve kazandığım bütün parayı Mecit amcaya verdim. Tahmin ediyorum, hatırlamıyorum, ama şimdi yalan söylemiyim; altı ay, bir sene içinde de Mecit amca vefat etti. Mecit amca vefat edinceye kadar ben o çocuklarla tartıştıktan sonra yaptığımız şey çift delikli iğneyi icat etmek oldu. ... Çıraklarımıza kapitalist sistemde, paranın çok sevildiği bu düzende bu ahlakı eğitememişiz, öğretememişiz demek ki. Şimdi çok önemsemiyorum artık" (K.Ş. 18).

Özel olarak yapılan tel kırma iğnelerinden fahiş fiyatlar istenmediği söylenmektedir. Tel kırma iğnesi yapma noktasında Bartın milliyetçiliğiyle hareket edildiği görülmektedir. Önemli olan "Mustafa iğnesi" diyerek pazarlamak değildir, "Bartın iğnesi"nin ön plana çıkmasıdır, Bartın'ın temsil edilmesidir. Bu konuda aksi şekilde hareket edip, kapitalist sisteme uyarak kendi markasını ön plana çıkarmaya çalışanlar eleştirilir:

"Piyasada tel kırma iğnesi 3 liraya satılıyor. Benimkiler 5 lira ve 8 lira el yapımı olanlar. Benim yaptığım iğneyi Türkiye'de yapan yok. Ben tek kişiyim tel kırma iğnesini elde yapan yani siz kaliteli bir sarma iğnesi isteseniz benden başka hiçbir yerden alma şansınız yok ama bunu ben değerlendirip de benim iğnem 30 lira demiyorum yani öyle bir şey demiyorum. Kardeşim, bana yaptırırsan bu fiyat demiyorum. Tel kırma öğretmenliği yapanlara, altından tel kırma iğnesi yapıp hediye ediyorum yani hatırası olsun, bizi unutmasınlar falan gibi. Az önce İstanbul'dan bir sipariş aldım mesela sipariş aldım ama bayan bana beş tane para almadan göndermem için numune iğne istedi. Değişik değişik, şöyle şöyle numuneler yapar mısınız? Ben bunların parasını vermeyeceğim ama sipariş alacağım sizin adınıza, dedi. Ben yine bunu bedava yapıp göndermeyi taahhüt ettim. Para kazanmak da söz konusu değil biliyor musunuz? Temsil etmek önemli olan... Bartın iğnesi aransın, Bartın'ın iğnesi diye

söylensin, Bartın'da bu yapılıyor başka yerde yapılmıyor, desinler diye yani o desinler var ya insanın canını alıyor işte ama benim çıraklarım olsa veya dediğimiz kişiler olsa hemen bunu bu "Mustafa'nın iğnesi", "Mustafa iğnesi" diye örnek veriyorum "Mehmet, Hasan iğnesi" satmaya diye değer verirler ve en pahalı değerde satmaya çalışırlar. Belki de hata benim yaptığım ama ben uzun zamandır doğru olan şeyi yaptığımı düşünüyorum" (K.Ş. 18).

Tel kırma telinin Bartın'da yapımı, kullanımı, geçirdiği değişim vb. tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2.8: Mustafa Küçüktabak, dededen kalma mesleği olan tel kırma-sarma iğnesi yapımını Bartın'da Kırmızı Cadde'deki dükkânında devam ettiriyor.

Şekil 2.9: Tel kırma iğnesi yapımında geçmişten günümüze değişen hammaddeler

Şekil 2.10: Geçmiş dönemden kalan tel kırma iğneleri

Şekil 2.11: 1940-1965 tarihleri arasında Mustafa Küçüktabak'ın dedesi tarafından yapılan ve bir müşteri tarafından 12.04.2019 tarihinde değiştirilmek için getirilen, döneminde sigara jelatinine sarılı olarak müşteriye verilen tel kırma iğneleri

Şekil 2.12: Bir tel kırma iğnesinin sağdan sola doğru yapım aşamaları

2.1.2.3. Gergef / Kasnak

Tel kırma işinin malzemelerinden biri de gergef veya kasnaktır. Kasnak ve gergef, nakışın düzgün ve hızlı işlenmesi için kumaşı germede kullanılan araçlardır. Kasnağın, vidalı, vidasız veya ayaklı çeşitleri bulunmaktadır ve iki tahta çemberden oluşmaktadır (Dinçsoy ve Polat, 1963: 20; Korkusuz, 1971: 25). Gergef, kasnaktan daha önce kullanılan bir malzemedir. Kasnaklar daha sonra ortaya çıkmıştır. Gergef sert ağaçtan yapılmaktadır. Dört adet ince, uzun tahta, iki tane bez ve dört çividen meydana gelmektedir. Gergef, aynı anda birkaç kişinin işleme yapmasına imkân tanıyan bir malzemedir (Korkusuz, 1971: 27). Servet Çınçın, Bartın'da kendi çocukluğu, gençliğine kadar gergeflerin kullanıldığını, daha sonra ise işleme ve taşıma kolaylığından dolayı kasnağın tercih edildiğini ifade etmektedir. Gergefte işlenen tel kırma kasnaktan daha güzel olmaktadır çünkü işlenen örnek halı dokur gibi göz önündedir:

"Evet, önce gergef, önce gergef… 500 yıl önce nasılsa 120 yıl önce de aynı şekilde gergefte ve hatta bizim çocukluğumuza ve gençliğimize kadar da gergefle işlemeye devam edenler oldu ama kolaylık olduğu için kasnak çıktıktan sonra kasnakla yapmaya da başladılar tel kırmayı. Tel kırma yaparken eline alıp da misafirliğe komşuya gidebildikleri için onu da tercih ettiler ama gergef adı verilen ahşap yer tezgahına gerildiği zaman tül ya da tülbent ya da bez birer ucundan başlayıp da işleye işleye ortada birleştikleri, iki kişinin birlikte işlediği gergef üzerinde yapılan nakışlar ve tel kırma özellikle çok güzel bir ürün olarak ortaya çıktı. Şeyden, kasnaktan daha güzel tamamen gergefte görüyorlar deseni, her an ortaya çıkıyor halı dokur gibi" (K.Ş. 33).

Gergefin tarafımızdan hiç görülmediği düşünülerek nasıl bir malzeme olduğu, ayrıntılı şekilde tarif edilmiştir. Gergefin önce ortasından başlanarak bir yarısı, daha sonra ise diğer yarısı işlenmelidir. Eski büyükler kasnakta tel kırma işlemesi yaptırmamaktadırlar çünkü Bartın'da eski tel kırma tüllerinin yapısı ketendir. O da çabuk kırışan bir malzemedir. Eğer kasnakla işleme yapılırsa tül kırışmakta ve tülün kolası bozulmaktadır:

"Şindi iki tane böyle çıta, bak bi tane çıta, çıtanıy altına bacak, bu yankine de öyle… O, şu çıtaları şöyle delesiy yani burdan oyuyosuy. Burda da incecik çıtayı burdan sokuyosuy, onun delikleri var. Orayı geriyosuy ama burda bezleri var, delikleri var onuy. Delikleri var, buraya bez dikülü böyle iki barmag veyahud da bir buçuk barmag bez dikilir onlara,

kenarına. O bezlere dutturulu o tül. Ondan sora, o şindi gergef şöyle ya şurda da çubukları var. Onu böyle böyle böyle bu gergefe bu şeyi sarasıy, tülü sarasıy. Ondan sora başlasıy ortasından zate ikiye bükdüy mü sen onu. Ortasına başlasıy onu sen, tek tel vurusuy orta şeyi, yarsını bi yol işlesiy, yarsını bi yol işlesiy. O zaman gasnaglan falan değil, yapdumazlardın gırışıya deyi çünkü keten tüldü. Mesela gasnagnan yapduğuy zaman mıcıg mıcıg olur. Onuy şeyi gider. Özellivi bi de kolası gider. Onuy kolasınıy gidmemesi lazım. Eğer sen gasnagnan yapılıyosay sendeki o şey kesilir" (K.Ş. 32).

Gergef, işlemede sevilen ve makbul görülen bir malzemedir. Kaynak kişilerimizden Nadide Özkal, genç kızlığından kalma gergefi çıkararak üzerinde nasıl işleme yaptığını şu şekilde anlatmıştır (Şekil 2.13-2.14):

"Şunuy böyüklüğünde duruya benim hala,gergefim va. Essas onda çok güzel oluyo. Gergefi örnene göre açıyosuy, örnek enniyse enni açıyosuy. Bunuy altına burda oturuyosuy, şu iplere tülü geriyosuy; tül olsun, gumaş olsun mesela geriyosuy. Örnek burda, burda işleniya. Burdan bi başlayosuy sağ tarafıydan, iğneyle, emme ganaviçe olsun, emme sarma olsun, emme tel olsun, bunda istediğiy yapılıyo. Gergef bu. Ben bunu -hatıra- isteyen de oldu vemedim" (K.Ş. 9).

Tel kırma işlemelerinde eskiden daha büyük işlemelerin yapıldığı belirtilmiştir. Bu büyük işlemeler için uygun olan malzeme gergeftir çünkü *"büyük işlemeler kasnakta yapılacak olursa işlenen kısımlar"* (Korkusuz, 1971: 27) ezilmekte ve kirlenmektedir. Bunun için gergef kullanmak daha uygun olmaktadır. Komşuluk ilişkilerinin, birbirine yapılan ziyaretlerin yaygın olduğu ortamlarda büyük işlemelerde gergef, küçük işlemelerde ise kasnak tercih edilmektedir. Eskinin büyük ebatlı işleri günümüzde kalmadığı için gergefe de ihtiyaç kalmadığı ifade edilmektedir. Evlerde var olan gergeflerin kullanılmadığı için çürümeye terk edildiği anlaşılmaktadır:

"Önceden komşuluk ortamları çoktu. Birbirlerine oturmalar, ziyaretler... İşleyeceği nakışın büyüklüğüne küçüklüğüne göre; küçük olursa kasnak, büyük olursa gergef vardı. Onlara gererlerdi. O şeyi şöyle bir örtüyle sarıp koltukların altına alırlardı gergefi. Gittikleri yerde de işlerlerdi. Bu iki çeşit işleme tekniği vardı ama şimdi artık hiç gergef kullanılmıyo. Zaten o kadar öyle eskinin büyük işleri de yapılmıyor. Şimdi yapılanlar daha çok biliyorsunuz başörtüydü, şaldı, fulardı, örtüydü, masa örtüsüydü öyle şeyler" (K.Ş. 24).

"Şindi o gergefle böyle gapanudun. Goltuğuy altından sa otuma geliyala. Şeyi de va nağuşu gergefiy. Bi odada hep oturup komşula, işlenüdün. Te gergefi açıyosuy, onuy ganatları vadu. Vardın bizim emme çürümüş odunnukda. Çok gozel olu o. Bunda biraz eziya telleri. Şindi işledüğüy yeri çıkaryosuy, başka geriyosuy telleri eziya. O gergef ezmezdin. Çok gozel oludun. Şindi yok onna" (K.Ş. 25).

Gergef, yere oturularak işleme yapılmasını gerektiren bir araçtır. Aynı zamanda kasnakla karşılaştırıldığında, daha ağır ve büyük bir malzemedir. Gergefin zamanla bırakılıp kasnağa geçilmesinin nedeni olarak taşınmasının ve artık yerlere oturmanın zorluğu da gösterilmektedir:

"Gergef... Şindi tabii oturması... Herkes artık yerlere oturamıyo. Oturma zorluğu var, taşıma zorluğu var. Onun küçüğü vardı, büyüğü vardı. İşliycen örneğine göre. Mesela bir motifi tamamen çıkarabilecek tarzda büyük olan motifler vardı. Onlar gergefte rahat işleniyodu" (K.Ş. 24). "Büyük deyi. Şindi ben bunnan her yere gidiyon. Mesela çarşıya anneme gitsem bi yere gitsem onnan gidemeyom. Mesela elde büyük deyi" (K.Ş. 25)...

Sonuç olarak gergefin kasnağa yenildiği görülmektedir. Günümüzde tel kırma işlemelerinde ve diğer işlemelerde gergef kullanılmamaktadır. Günümüzde, önce tahta kasnaklar kullanılmış (Şekil 2.15), daha sonra ise çelikten, yaylı ve slikon kasnaklar çıkmıştır (Şekil 2.16). Başka yeni malzemeler de çıkmaya devam etmektedir:

"Sonra kasnak yardımıyla -gergef biraz taşınması zor olduğu için kasnak yardımıyla- yapmaya başlamışlar. Onlar da yuvarlak...Çok eskiden tahta kullanılmış, sonradan da çelikten yapılmış yaylı kasnaklar kullanılmış, şimdi de silikon kasnaklar var. Sürekli, günümüzde daha yapımını kolaylaştıran materyaller kullanılıyor" (K.Ş. 11).

Gergef ve kasnak malzemesinin tel kırma işlemelerindeki kullanımı, zamanla geçirdiği değişim ele alınmaya çalışılmıştır.

Şekil 2.13: Nadide Özkal'ın (K.Ş. 9) genç kızlığından kalma gergefi

Şekil 2.14: Nadide Özkal, gergefinde tel kırma işlerken

Şekil 2.15: Silikon kasnaklardan önce tel kırma yapımında kullanılan, Bartın'da eski dönemlerden kalan bir tahta kasnak örneği

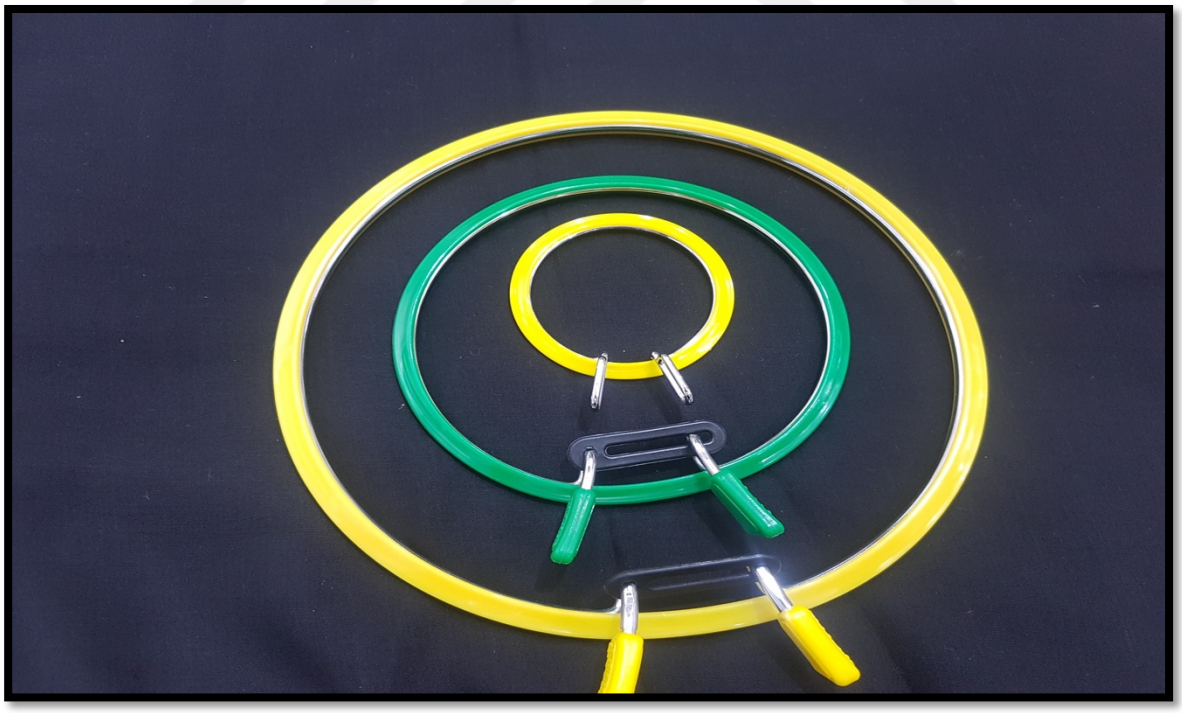

Şekil 2.16: Günümüz tel kırma işlemesinde tercih edilen silikon kasnak örnekleri (URL-57, 2021)

2.1.2.4. Kumaş

Tel kırma, başta tül olmak üzere her türlü kumaş üzerine işlenebilmektedir. İlk zamanlarda beze, çarşafa, tülbende yapılan tel kırma işlemeler, teknoloji ilerledikçe Avrupa'dan getirilen pamuklu-petekli tüllere yapılır olmuştur (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 74, 77). Tel kırma yapımında en fazla kullanılan kumaş "petek tül"dür. Bunun dışında üzerine tel kırma iğnesinin batabileceği her türlü kumaş üzerine işlenebilmektedir: *"Bu bez üstüne de oluyo, tül üstüne de oluyo. Her türlü beziy üstüne olabiliyo, ama accuk bez ayrı olacak ki batacay, sıraları takip edebilesiy"* (K.Ş. 9). Gelenekte tel kırma önce kumaş üzerine yapılmıştır, daha sonra keten tüller kullanılmıştır. Eskiden kullanılan keten tüller yurt dışından, özellikle Fransa'dan gelmiştir. Bartın liman şehri olduğu için özellikle de deniz yoluyla gelmiştir. Günümüzde ise keten tüller bulunamamaktadır çünkü maliyeti yüksek olduğu için yapılmamaktadır (K.Ş. 11). Yine tüllerden önce "grepdemur" denilen kumaşlar da kullanılmıştır (K.Ş. 24).

Bartın'da tel kırma öncelikle keten, yöresel el dokuması beze; pamuklu tülbende yapılmıştır (K.Ş. 33). Bartın'da dokumacılık gelişmiştir. Bartın'da yetiştirilen ketenlerden, tezgâhlarda dokunan yöresel el dokuması bezler elde edilmiştir. Dokunan bezler, iç göynek, uskufa denilen kıyafetlerde kullanıldığı gibi üzerine çeyizlik işlemeler de yapılmıştır:

"Tel kırma sanatının tam alaylı olarak yani kumaştan tüle geçiş evresi, şimdi bizde tüle işleniyor görünüyor ama aslında Bartın'da daha öncelerden dokumacılık, yerel ustaların dokumacıları, böyle iç göynek, uskufa dediğimiz kıyafetler var. O uskufalara kumaşlarını kendileri dokurlarmış ipekle keteni birleştirerek. Köylerde falan hâlâ o el tezgâhları var. Onları sonradan tel kırma tüle geçmeden önce çeyizlik ürün olarak yani çeyizlerde kumaşların üzerine işlenerek kullanılmış" (K.Ş. 34).

"Benim babaannem bana bu iplikten dokuma çarşaflar var ya... Pardon bez dokumalara… Ona tel kırma yapmış. Bartın bez dokuması...Ondan bana yatak örtüsü çarşafı yapmış. Sadece tülde kullanılmıyordu eskiden daha çok bezde kullanılıyordu bu tel kırma. Tüller de vardı ama en çok bezde kullanılıyordu benim bildiğim. Eskiden hani vardı ya yatak örtüsü, sedirlere örtü, yaşmak falan diyorlar onlara örtü, sedirin üst kısmına deniliyor yaslanma yerine... Oralarda kullanılıyordu. Örtü olarak kullanılıyordu" (K.Ş. 3).

Bartın işi tel kırmada yöresel el dokuma bezlerden sonra kullanılan tüllerin yapısında, renginde vb. geçmişten günümüze değişme olduğu görülmektedir. bugün Tel kırma tüllerinde renk olarak önceden siyah ve beyaz renklerin olduğu söylenmiştir: *"Şindi okuldan gelüdüm ben, evela navışımı işledim çünkü hep siyah tül, beyaz tül...Beyazı alamazdık, çocukyuz ya elimize bi şey sürerüz deyi. Ondan hep siyah tül üzerine yapardık"* (K.Ş. 32). Daha sonradan her renk tül çıkmıştır (Şekil 2.17): *"Şimdi ilk başladığımızda sadece siyah tül vardı ama şimdi aklına gelebilecek bütün renklerle çalışma yapılabilir"* (K.Ş. 5). Eski tüllerin yapısı da günümüz tüllerine göre daha farklıdır. Eski tüller keten tüldür. Keten tül daha dökümlü ve yumuşaktır ama yapısından dolayı çabuk kırışmaktadır. Daha sonra ise polyester tüller çıkmıştır. Polyester tüller, keten tüllere göre daha sert yapıdadır ama daha çabuk yırtılmaktadır. Son zamanlarda çıkan bir tül çeşidi ise "yırtılmayan tül" olarak nitelendirilmekte ve işleyiciler tarafından tercih edilmektedir. Bu tülün tok duran bir yapısı vardır. Yırtılmayan tüllerin de çıkmasından dolayı, tüllerin kalitesinde eskiye oranla bir artma olduğu düşünülmektedir:

"Eskiden naylon değildi, keten tüller vardı. Biz başörtü işleme, sarhoş soka deyi örnekler vardı, gaymak taba deyi bi örneklerimiz vardı. Biz başladık, annem bize geliyo tabi, gergeflede. Üç gergef biz, üç gardeş, bi odada, lambaynan, lambaynan biz onları işlerdik. Evela dersimi yapardım. Şindi evde lamba olmadığı için, ışık olmaduğu içün… Keten tül yırtılmaz işlerken ama naylon tül çıt çıt gider. Öyle… Şindi o tülleriy yerine iyi bi tül çıkdı şindi. Ha, o 10 lira metresi. Etegi bi bıçıg milyon falandın. O da iyi ama işlemesini bilmesey o tel kesiveriyo. Öyle" (K.Ş. 32)…

"Önce keten tül, sonra polyester tül... Keten tülde daha dökümlü durdu. Polyester tülde apresi olduğu için, apre, kolası olduğu için polyester tülün daha sert... Elde o nakış yaparken yavaş yavaş yumuşadı ama gene de bir sertlik var polyesterde yapısı gereği. Petrol ürünü olduğu için keten tül gibi değil; yumuşacık, dökümlü durmuyor. Bir sertlik var yani polyesterde" (K.Ş. 33).

"Tülle değişdi. Esgiden keten tül vardın. Ondan sora tul çıkdı, yırtılıya. Eccük şöyle çeksey yırtılıya. Şindi tekrarda yırtılmayan tülle çıkdı. Herkes ona rağbet oldu artu. Yırtılmayan tül alıyoz" (K.Ş. 25).

"Ha, tüllerde kalite biraz daha arttı, onu söyleyebilirim. Daha hani Bartın tülleri daha ince, daha narinken biraz daha hani artık hani kullanım alanları değişti. Kıyafete, abiye üzerlerine şey yapınca daha önceden daha tok tüle döndü kalite olarak. O şekilde değişikliklerimiz var" (K.Ş. 5).

"Eski tüller mutlaka işledikten sonra, yıkandıktan sonra daha doğrusu, hafif kola isterlerdi. Onlar böyle hemen bir şey olurdu, büzüşürdü yani işe yaramaz. Şöyle koyup da düzgün durmazdı ama şimdikiler bozulmuyo artık hangisi daha iyi bilmiyorum yani şimdi kilerin de tabii iyisi de var kötüsü de var" (K.Ş. 24).

Tül deliklerinin büyüklüğü, deliklerin şekli de yapılan işlemeleri değişikliğe uğratmaktadır. Bartın işi tel kırmanın da özelliği olan "petekli tül" kullanılması esastır (Şekil 2.18). Altıgen formda olan tüller Bartınlıların tercihidir. Bal peteği şeklinde olan tüle alışılmıştır, o tüle göre işlemenin uzunluğu, nasıl olacağı tahmin edilebilmektedir. Yeni çıkan tüller, daha değişik işleme sonucu verdiği için işlemenin yapısını bozmaktadır:

"Bir de şimdi değişik tüller çıkmaya başladı. Ben o tülleri de sevmiyorum. Asıl tül altıgen şeklinde, aynı bal peteği gibi olması lazım. O şey tüller, değişik olarak çıkan tüller biraz şeklini değiştiriyo işlediğin zaman. Onlar güzel değil bence. Tam altı köşeli olan, bal peteği şeklinde olan... Geçen Tuba'ya sordum işte. O gelen kişiyi oraya gönderdiydim, ordan al diye. Gittim, Tuba dedim ben tülü beğenmedim dedim böyle böyle dedim ama dedim ben dedim bal peteği şeklinde olandan istiyorum dedim. Onlar şimdi dedi çok dokunmuyomuş dedi bir ay sonra çıkacak dedi. Bana haber ver dedim ama daha haber çıkmadı. Şindi bal peteğine işlediğin zaman, işleme yönüne göre uzunluğunu tahmin edebiliyosun. Nasıl olucak, ne olucak? Mesela şeyde, o değişik dokumalılarda onu kestiremiyosun. Bir bakıyosun uzunlak olmuş. Halbuki onun işleme yönü, gidişi de vardır kitaplarda çıkışı da vardır yani. Sana, doğru olanını anlatır kitaplar fakat o tüller o anlatıma uymadı" (K.Ş. 24).

Yeni çıkan kare tüller, Bartınlılar tarafından tel kırmanın özelliğini bozduğu için hiç tasvip edilmemektedir (Şekil 2.19). Petek tülün dışına çıkmak, "Bartın işi tel kırma"nın özelliğini, geleneklerdeki halini bozmakla bir tutulmaktadır. Daha çok başka şehirlerde kullanılan bu kare tüllerin, Bartın tel kırmasıyla diğer şehirlerde yapılan tel kırmaların farkını oluşturan unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir:

"Öncesinde çok yaygın değilmiş ama şu anda Türkiye'nin her yerinde tel kırma gösteriliyor. Aynı tekniği ile mi? Acaba aynı yöntemle mi? Tabii ki o elden ele fark gösteriyor yani teknik olarak, yapış olarak... Mesela tül olarak kare tüle yapıyorlar, naylonumsu... Mesela ben daha hiç bu zamana kadar o tüle işletmedim. Tel kırmanın tülü "petek tül"dür. Kolaylık olsun, yırtılma olasılığı çok yüksek olduğu için, yeni başlayanlar bunu daha sağlam tül olsun, daha dayanıklı olsun diye değiştirebiliyorlar. Naylon tül sonradan çıktı ama günümüzde çok yaygın şu anda başka illerde. Burada o kadar değil. Burada yine petek" (K.Ş. 6)...

Tüllerin yapısı ve şeklinin zaman içinde değişim geçirdiği görülmektedir:

"Şimdi esgiden yuvarlak delüklüydü. E şindi kareler çıkdı. Tüller yuvarlak delikliydi, ketendi, ondan sora naylona döndü, naylon tüller çıkdı böyle yuvarlak delüklü. Ondan sora hadi oğlum bakdıg ki kare kare, petek petek çıkdı. Ha değişig değişig… Artu yaratıyala artu yaratıyola" (K.Ş. 32)…

Bartın'da, tel kırma tüllerinin geçirdiği değişimin bazıları kabul edilirken bazılarının da kabul edilmediği gözlemlenmektedir. Örneğin; keten tül, polyester tül, son olarak da yırtılmayan tül olarak çıkan tüller makbul görülürken yine sonradan çıkan kare tüller hiçbir şekilde tasvip edilmemektedir. Bunun nedeni olarak "geleneğe uygun olmayış" gösterilmektedir. Bir tezat olarak yeni çıkan kare tülün kabul edilmeyişi gibi bir durum kumaşlarda görülmez. Öncelikle Bartın'ın yöresel el dokuması bezlerine yapıldığı belirtilen tel kırma işlemeleri günümüze kadar pek çok farklı kumaşa işlenmiştir. Bu kumaşlar arasında pek çok yeni çıkan kumaş türünün olduğu da ifade edilmektedir fakat yeni çıkan kumaşların içinde "geleneği bozduğu" düşünülen herhangi bir kumaş çeşidi olduğu düşünülmez. Sadece kare tüle karşı gösterilen "gelenekselliği bozduğu" anlayışının nedeni düşünüldüğünde, tülün Bartınlılar için hassasiyet gösterilmesi gereken bir yapısının olduğu anlaşılır. Bartın'da petek tül, çok uzun süre kullanıldığından, Bartınlıların eli bu tüle alışkındır, Coğrafi İşaret de bu şekilde alınmıştır. Yapısı ve şeklinin çok farklı olduğunu düşündükleri "kare tül", bu yüzden hiçbir şeklide Bartınlıların onayından geçmemektedir. Yeni çıkan pek çok tül ve kumaş çeşidi arasından sadece kare tülün gelenekselliği bozduğunun düşünülmesi, tel kırmada "geleneksellik" algısının Bartınlıların kafasında belirlendiğini göstermektedir. Benzer durum tel kırma teli için de geçerlidir, denilebilir. Satın aldıkları gümüş renk telleri eskiterek elde ettikleri ve gelenekseli andırdığını

düşündükleri tellerin hiçbirinin gelenekselliği bozduğu düşünülmemektedir. Buna satılan diğer yeni çıkan renkli teller de dâhildir. Onlar tel kırmanın modernize olmasıdır. Modernizelik kötü olarak algılanmaz, tel kırmayı geliştiren bir durum olarak algılanır. Bu anlamda kabul görmeyen tel kırma malzemesinin yeni çıkan "kare tül" olması dikkat çekicidir.

Bartın işi tel kırmada kullanılan kumaşın yapısı, geçirdiği değişimler vb. açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 2.17: Günümüzde tel kırmada her renkli petek tül örnekleri (URL-57, 2021)

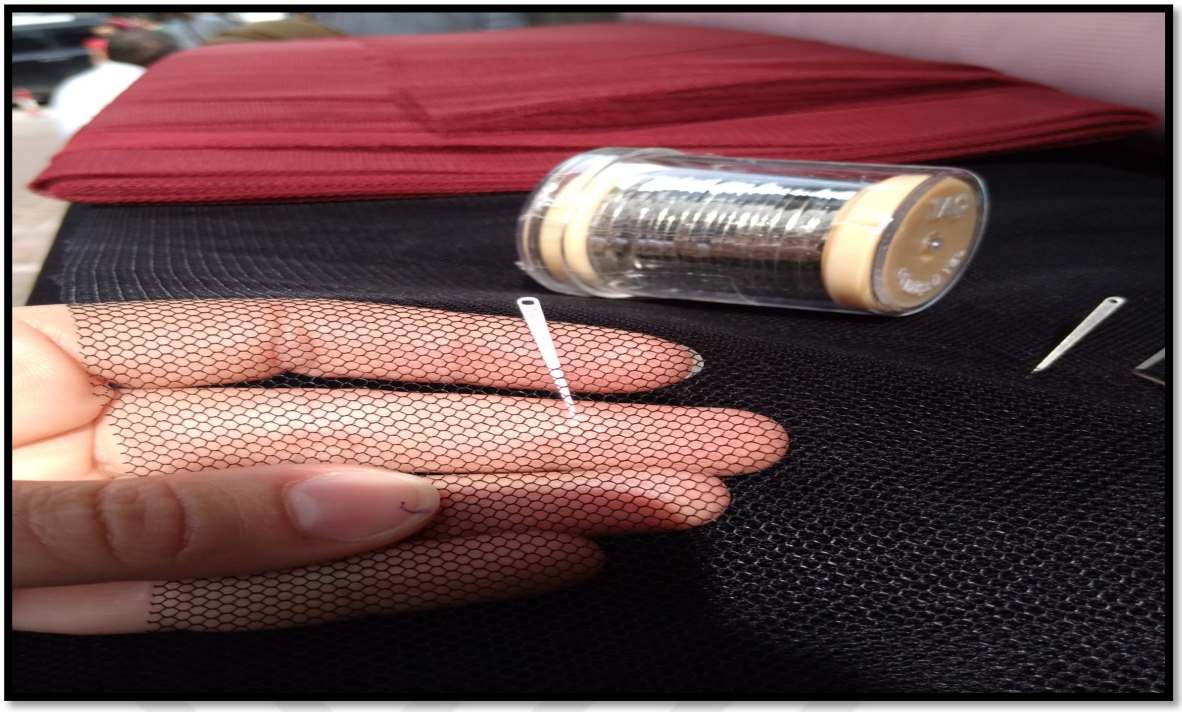

Şekil 2.18: Petek tülün yakından görünümü. Makine iğneleri ve bir duruşunun olduğu, kendini bozmadığı söylenen (K.Ş. 5) Taç marka tel kırma teli makarası

Şekil 2.19: Tel kırma işlemesinde Bartınlıların onayından geçmeyen, daha çok başka şehirlerde tercih edildiği söylenen, yeni çıkan "kare tül"

2.1.2.5. Desen / Motif

Tel kırma sayılarak yapılan bir işleme çeşidi olduğu için kareli kâğıda çizilmiş desenler kullanılır. Kâğıt üzerinde kişi kendisi de desen oluşturabilir. Daha çok çizilmiş veya örnek üzerinden kareli kâğıda çizilerek çıkartılmış desenler kullanılmaktadır (Gören, 2020: 354). Tel kırma işlemesinde kullanılacak deseni kim işliyorsa onun yaptığı örnekten kareli kâğıda çıkartılabilir veya işleyen kişi örneği kâğıda çıkartmışsa ondan da alınabilir. Günümüzde işlenmek istenen tel kırma örneklerinin kareli kâğıtta var olan desenleri rahatlıkla fotokopi edilebilmektedir. İşleme yaparken bu desen kâğıtlarına bakarak işleme yapmak gerekmektedir:

"Kim işlese onnadan kâda böyle işey yapıyodum ben… Laleydin, yaprakdın, kenar suyunu… Onnarı kareli keğadlara örneni ciziyoduk, galemnen işaretleyip ona gore işleyoduk" (K.Ş. 10).

"Bu işe başladıktan sonra ben, tabii ki çevremi çok gözlemledim. Nasıl yaptıklarına baktım; eskilerden bunu nasıl öğrenmişler, nasıl yapıyorlar? Yaparken onlara sorular da sordum. Sorduğumda "Bu deseni nasıl koyuyorsunuz?" dediğimde, ellerinde bir fotokopileri vardı. Biz bu fotokopiye bakarak işliyoruz, dediler" (K.Ş. 11).

Tel kırma desenleri, hayal gücü yoluyla oluşturulabilir fakat daha çok kanaviçe desenleri tel kırma deseni olarak kullanılmaktadır. Bir desenin yanında, istenirse var olan başka desenlerle farklı kompozisyonlar oluşturulabilir. Kanaviçe desenleri, tel kırmada her zaman istenen sonucu vermeyebilmektedir. Bu yüzden işleme üzerinde boy ve en mesafesi olarak desenin nasıl duracağı iyi hesaplanmalıdır. Kanaviçe desenini tel kırmaya uyarlarken desenlerin aynısı işlenememektedir. Kanaviçede bir çarpı bir kareyi oluştururken tel kırmada iki çarpı bir kareyi oluşturmaktadır. Tam olarak aynı desen çıkmadığı için bu dikkat edilmesi gereken bir noktadır:

"Genellikle tel kırmanın desenleri kanaviçeden uyarlanarak ortaya çıkar ama kanaviçenin birebirini işleyemeyiz çünkü aynı desen çıkmaz. Tel kırmanın en boy mesafesi vardır. Mesela iki tane yaparsınız tam bir kare oluşmuş olur. Tel kırmanın iki tanesi bir kareyi oluşturur, ama normalde kanaviçede bir tane çarpı bir kareyi oluşturur yani bu ne demek oluyor? mesela kanaviçenin bir çarpısı tel kırmanın iki tanesi olmuş oluyor. Biri iki ile çarpmış

oluyoruz. Kanaviçe desenini oluştururken, tel kırmaya uyarlarken, kanaviçenin bir örneği tel kırmanın iki tane kırmasına eşdeğer oluyor. Eskilerden bu şekilde ayarlanmış. Şu anda aynı şekilde... Ben de hiç olmayan bir örneği kanaviçe örneğine uygularken o şekilde uyguluyorum" (K.Ş. 6).

"Olan bir şeyden veya internetten arayıp buluyorum ya da komşumda varsa kareli deftere çizerek ya da bu kanaviçe örneklerinden de oluyor. Kanaviçe örneklerinden mesela beğendiğini kareli deftere çizdikten sonra ona göre işleniyor. Tabii bir de ama şu var; bazı desenler işlemede değişiyor. Tülü çok geniştir, iki göz atlayarak yapılırsa gül yaygın olur, büyür, genişler ama tül petekleri küçük olanlardan olursa normal petekli onlar yine ikişerli ya da tekli atılarak yapılırsa bazı güller çok güzel duruyor" (K.Ş. 23).

"Kanaviçeden, yok, kanaviçeden… Böyle şeylede falan yokdu, Moda Düğme öyle, onla soraki işle onla. Onlar bilmeyala… Şimdi kareliye kafaydan bi çiçek çizersiy. Kareliden, mesela şu tül, desenli tülden çıkarabülüsüy. Delikleri var ya onuy. Sayarak mesela, şunda bak mesela üçden başlamış, ney olmuş… Üçden başalyıncı üsdü beş olmuş. E bi fazla, bi ordan fazla, üç orta beş, üç de üsdüne yapmış, bak çiçek yapmış onu. Tamam mı? Tel kırma, şindi sarmasını da hepsini ben yapıyom, yapıyom yani. Sarmayı da yapıyom. Çiz, işle" (K.Ş. 32).

"Hayâl dünyasından oluşturduğum şeyler oluyor tabii ki ama mesela daha çok kanaviçe örneklerini kullanıyoruz desen oluştururken. Sarmada da şeyleri, delik işi örnekleri dediğimiz, sürekli olan örnekleri kullanıyoruz. Yaptığım örnekler oldu. Mesela çok eskilerden, kayınvalidemden kalmış olan desenler vardı küçük küçük. Onları çizerek büyüttüğümüz oldu deseni. Mesela içinden bir modelini alıp başka yere koyduğumuz oldu, onun yanına farklı şeyler ekleyebiliyorsunuz, o sizin zamanla edindiğiniz tecrübeye bağlı" (K.Ş. 34).

Tel kırmada kullanılan, kareli kağıtlara çıkartılarak işlenen desenlerin çeşitli desenlerin yanında, tel kırma işlemesinde kullanılan, tamamen hayal gücü ile oluşturulduğu söylenen (K.Ş. 33) "geleneksel motifler" de bulunmaktadır.

2.1.2.5.1. Geleneksel Motifler, Motiflerin Oluşumu ve Değişimi

İşlemelerde, her bölgenin ve yörenin farklı renk ve motiflere sahip olduğu görülmektedir. İşleme yapılan bölgenin iklim şartları, örf ve âdetleri, kullanılan motifleri de etkilemektedir. Her bölgenin ayrı bir zevki vardır ve her devirde görülen farklı olgunluk ve güzellik anlayışı mevcuttur. İşlemelerin en çok kullanılan motifleri arasında, tabiattan alınmış yapraklar, ağaçlar, çiçekler ve meyveler bulunmaktadır. Türk işlemelerinde eskiden beri doğadan alınan motifler çok yer tutmuştur. Bu motifler, doğayı olduğu gibi taklit etmemekte, geniş bir muhayyileden geçerek meydana gelmektedir. İşleme sanatçısı kendisi motif oluşturabildiği gibi diğer sanatlardan alınmış motifleri de kullanabilmektedir. Yabancı yerlerden gelmiş olan motifler bile Türk işleme sanatçısının elinden geçerek artık kendi malı haline getirilir (Başbuğ, 1964: 5; Gönül, 1971: 6140; Korkusuz, 1971: VI; Özbel, t.y.: 10-11).

Eski zamanlardan beri insanlar ürettikleri eşyalara yaşadıkları ortamların sosyal ve kültürel özellikleri temelinde estetik değer kattıkları gibi aynı zamanda el sanatı ürünlerindeki motiflere ve renklere anlam yükleyerek bir anlatım aracı olmasını sağlamışlardır (Sarıoğlu, 2005, s. 72). Motif dili görsel sanatlarda en çok kullanılan dildir. Zaman ve mekân kısıtlaması olmadan kullanılan bu dil, farklı zamanlarda farklı mekânlarda farklı koşullarda yaşayan insanlar tarafından şaşırtıcı bir şekilde toplumların ortak dili olmuştur. Bu ortak dil yüzyıllardır özelliğini koruyarak günümüze ulaşmıştır (Erol Çalışkan ve Kabak, 2019: 91). Türk işlemelerinde de motif ve renkler, pek konuşmayan Anadolu kadınlarının ve genç kızlarının söylemek ve anlatmak istediklerinin bir karşılığıdır (Berker, 1980: 32). Her motifin ortaya çıkışında aslında bir hikâye gizlidir. Sevinçler, acılar, umutlar, söylenemeyen ne varsa motiflerle dile gelir Türk kültüründe. Eskiden gelinler, kayınpederinin yanında konuşamadıkları için duygularını desenlerine, işlemelerine dökmüşlerdir. Söylemek istediklerini o şekilde anlatmışlardır (K.Ş. 11).

El sanatı ürünün biçimlenişinde önceden yazılıp çizilen bir program ya da tasarım yoktur. Bununla birlikte önceden bilinen, bir bölümünde usta çırak, bir bölümünde aile içi eğitimle öğrenilen, biçimlenmiş formlar ve desenler vardır. Bu bilgiler, el sanatı ürünü yapanın belleğinde vardır. Bu nedenle, yöresel pek çok el sanatı ürün, kuşaklar boyu genel özelliklerini koruyarak tekrar tekrar üretilmişlerdir (Öztürk, 2005: 71). Tel kırma geleneksel el sanatında da pek çok motifin gelenekteki hâli, isimleri ve hikâyeleriyle günümüze kadar

geldiği görülmektedir. Sarhoş sokağı, kaymak tabağı, kaymak tabağı yıldızı, lâle suyu, kilim deseni (Şekil 2.20), kabak çiçeği, Kemerköprü, yıldız, kaymak tabağı yıldızı, mihraplı (Şekil 2.23), bağdagül, komşu kavgası, değirmen taşı, eğrelti, bahar dalı, gülün üzerine kar yağdı veya ağız dosta kar yağdı, güllerin arasına kar yağdı, kar tanesi geleneksel motiflerdendir. Bu motiflerin dışında tel kırma işlemelerinde lâle, gül, karanfil, yaprak gibi doğadan alınan desenler ve canlı olarak da kuş motifi çok kullanılmıştır. (K.Ş. 1; K.Ş. 3; K.Ş. 5; K.Ş. 6; K.Ş. 9; K.Ş. 11; K.Ş. 24; K.Ş. 25; K.Ş. 32; K.Ş. 33; K.Ş. 34). Tel kırma işlemesinde ön plana çıkan lâle, gül, karanfil gibi çiçekler, Türk işlemelerinde de çoğunlukla tercih edilen çiçeklerdendir. Bunlar arasından özellikle lâle, görünüşünün çok sevimli olmasından dolayı rağbet görmüştür. Çiçeklerin yanında yer alan yaprakların da önemi büyüktür, bazen yaprakların işlemenin esas mevzusunu oluşturdukları bile görülür (Başbuğ, 1964: 5-6; Celâl, 1939: 14). Büyük motiflerin yanında usule uygun olarak örtünün bazı yerlerine yerleştirilen serpmeler (Başbuğ, 1964: 22) ve Türk işlemelerinin belirleyici özelliklerinden biri olarak görülen (Celâl, 1939: 24), motiflerin kenarlarına yapılan sular da tel kırma işlemelerinde çok kullanılmıştır:

"Bende lale vardın, yaprak vardın, öyle suları vardın, su gidedin, öyle möyle vardın. ... Şindi ben tele çok aluşgun olduğumdan teli çok bilüdüm hani. Her şeyiynen sırasıynan işleyodum. Bi de ganaviçeyi… Ganaviçeyi o zaman çok işledük. Gnaviçeynen teli çok yapdım hani evvelden. Ganaviçeyi de ganaviçesine gore gidecey, teli de sırasına gore gidecey tulüne gore, yan yana. Şindi şurdan şöyle gelüdüy, şöyle gidip şöyle su yapaduk; gayık su, tulleriy kenallarına, yazmalarıy kenallarına. Şindi onu kesince, burdan iş yapınca çıkışmazdın. Ona gore kesülüdün, o çıkışmazdın. Her türlü yapılıyodun zigzag da yapaduk kenallarına. Nası olsa yapılıyodun işde. Nası bilüsey öyle yapılıyodun" (K.Ş. 10).

"... Şöyle balo mendilleri vardı, 25 guruşa işleyon. Dörd darafına köpek izi derdük, kopek izi gordug sepme, bi de ortaya gordug, bi de aralara tek tel ataduk, 25 guruş" (K.Ş. 32)…

Geleneksel motifler, aslında yüzlerce sayıya ulaşmaktadır fakat elenerek günümüze ancak en tutulan sekiz-on tanesi kalmıştır. Diğerleri günümüze ulaşmamış, unutulup gitmiştir. Günümüze kadar gelen motifler hâlâ yapılmaya devam etmektedir. Geleneksel motiflerin oluşumunda kâğıda çizili herhangi bir desen söz konusu değildir. Bu motifler, kadınların tamamen hayâl gücüne dayalı olarak üretilmiş, tüle veya beze işlendikten sonra beğenilerek yapılmaya devam edilmiştir. O yüzden bu motifler kendi isimleriyle günümüze kadar

gelmiştir. Geleneksel motiflerin esasını doğa oluşturmaktadır. Diğer el işlemelerinde olduğu gibi doğa kadına ilham kaynağı olmuştur. Motiflere isimler verilirken de doğadan veya benzetilen eşyadan, insandan yararlanıldığı görülür. Geleneksel motifin adı söylendiğinde, yapacak olan kişi hangi motifi yapacağını anlamaktadır yani geleneksel motiflerin imgeleri Bartınlıların zihinlerinde mevcuttur. Örneğin, bir yabancı için "kaymak tabağı" dendiğinde onun için işlemeyle ilgili hiçbir çağrışım yapmazken bir Bartınlının gözünde tel kırmadaki kaymak tabağı motifini canlandırır. Bartınlı kadınların kültürel belleğine bu motifler yerleşmiştir denilebilir. Tel kırmada kullanılan ağır desenler arasında gül, karanfil, bağdagül, kilim deseni, bahar dalı, komşu kavgası; hafif desenler arasında yaprak, yıldız, kaymak tabağı, kaymak tabağı yıldızı, sarhoş sokağı sayılabilir. Günümüzde de üretilmeye devam eden yeni desenlere, benzetildiği varlığa göre isim verilmeye devam edilmektedir:

"Evet, gelenekteki motifler, yüzyıllar içinde, yüzyıllar içinde yüzlerce sayıya ulaşan motiflerin elene elene en revaçta olanları, en her dönem modası geçmeyenleri ve bazı dönemler yeni nesiller tarafından yeniden moda olarak yeni çıkmış gibi algılandığı, dört nesil önce çok sevilen ama şimdi sandıkta görülüp "A, bu ne güzel modelmiş, bundan gene yapalım." denilen modellerle karşılaşıyoruz. Onlar çok tutulan, her devirde beğenilen, isimleri de kendileri de orijinal hayal gücüne, zeki kadınların hayal gücüne dayalı milas ve aydınger kağıdına çizili olmayan, kafalarından hayal güçleri ile oluşturdukları ancak tüle ya da beze işlendikten sonra meydana çıkıp beğendikleri ve devam ettikleri motifler olduğu için onlar her zaman çok beğenildi. Her zaman kendi verdikleri isimlerle anıldı. 19. yüzyılda verilen isimleri neyse bugün de günümüzde de aynı oldu. Özellikle doğadan alınmış motiflerle, tıpkı iğne oyası yapan bir hanım bahçede oturup tülbendin kenarına iğne oyası yaparken aslanağzı çiçeğinin başında oturup, ona bakarak aslanağzı çiçeğini çıkardığı gibi baka baka, bir yerden, çizimden değil de tekniğini, çarpısını, şeyini yapmadan, ona bakarak aslanağzını burada çıkartıyor iğne oyası bir tane. O, çok güzel deyip ikincisini yapıyor, üçüncüsünü... O aslanağzı çiçeği öyle. Ondan sonra ayva çiçeği, erik dalında erik çiçeği, onun çiçeğini yapıyor. Ondan sonra gül yapıyor; ondan sonra, sonra başka motifler yapıyor. Kuzu kulağına bakarak, bir kuzunun kulağına bakarak böyle bir motif yapıyor, o kadar hoş oluyor ki o adı "kuzukulağı" oluyor. İğne oyasında kuzukulağı motif oluyor. Bunun gibi tel kırmada da bağ yaprağı motifi yazmada olduğu gibi, üzüm yaprağı, bağ yaprağı her zaman revaçtadır, güzeldir. "Bağ yaprağı"ndan başlamak üzere yıldız, kaymak tabağı isimli bir motif, kaymak tabağı yıldızı, mihraplı, camideki mihrabı andıran bir şekil olduğu için şekli mihraplı denilmiştir. O mihrap şeysi yani modelinin şeysi ona benzediği için mihraplı

denmiştir. Ondan sonra sarhoş sokağı, bir sarhoşun yalpalaya yalpalaya düz yürüyemediği için zikzaklar çizerek evini bulmasına benzer, zikzaklardan oluşmuş bir modele sarhoş sokağı adı verilmiştir. Yüz otuz beş senedir adı sarhoş sokağıdır. Onu öyle söylendiği zaman sarhoş sokağı diye, ben sarhoş sokağı istiyorum deyince kadına, tamam, deyip gidiyor. Anlamadım, ne o falan demiyor. Tamam. Yapıp, sarhoş sokağını yapıp getiriyor. Ben kaymak tabağı istiyorum, kaymak tabağı motifini yapıyor, ben yıldız istiyorum, yıldızın da farklı motifleri var. Sonra gül, karanfil bağ yaprağından sonra, yıldızdan sonra, sarhoş sokağından sonra bunlar… Gül ve karanfil en yaygın desenler. Ondan sonra kilim deseni isimli bir desen... Kilimlerde kullanılan motiflerin benzerlerinden... Çok benzeyen, çok güzel bir desen vardır kilim deseni diye, o klasik olmuştur. En çok ağır desenler de artık gül desen, karanfil desen, kilim deseni, bağdagül, ondan sonra "komşu kavgası" adında... Bir yazma motifinde vardır komşu kavgası bir de tel kırmada vardır, birbirine benzer. Komşu kavgası isimli model, bunlar, bir kısmı doğadan alınmış hafif desenler. Yaprak, yıldız, kaymak tabağı, kaymak tabağı yıldızı, sarhoş sokağı hafif desenler olmakla beraber; ağır desenler de gül, karanfil, bağdagül, bahar dalı, evet, bahar dalını unuttum, bahar dalı ve klasiklerden bir desen daha vardı şimdi hatırıma gelmedi. … Ha Kemerköprü deseni vardır, evet, Kemerköprü deseni var ama bir tane daha ağır desen vardı, adı hatırıma gelmedi şimdi. Bir desendi, ağır desen ama onun da unuttum adını, biraz sonra aklıma gelirse söylerim. … Belli başlı desenler bunlar ama gerçekten yani yüzden fazla isim olduğunu biliyorum, desenler olduğunu biliyorum yani var, 5-6 tane değil ya da 15-20 tane değil, çok desenler var. Sonradan kendileri ürettikleri ürünlere de desenlere de kendileri isim verdikleri için, benzettikleri bir şeye göre, sonradan çıkan desenlere… Sayısı arttı böylece. Ondan sonra, desenler genelde benzediği için bitkilere ya da bitki yani şeylere göre yani mor sümbül yani sümbüle benzediği için sümbül deseni, yasemine benzediği için yasemin, hanımeline benzediği için hanımeli, bu isimler verildi ama çok eskiden beri hiç değişmeyen isimler var. Onlar bu söylediğim belli başlı 8-10 isim. Eskiden beri yapılan ve eskiden yapılmış örnekleri günümüze ulaşan desenler… Şu anda yapılan 120 ayrı desenden geriye gittiğimizde 20 taneye anca ulaşırız, yok eski örnekleri. Halk Eğitim Merkezlerinde hocaların çalıştırdığı ve sonra buldukları yeni desenler, yaptıkları desenler, eskiden yok. Bayağı güzel desenler şimdi de çıkıyor ortaya, çok güzel" (K.Ş. 33)…

Gelenekte kullanılan motifler Şükran Yoğurtçu tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

"Mesela ne vardı? Serhoş sokaklarımız vardın. Ondan sora kilim deseni vardın. Gaymak tabakları vardın. Güllerimiz vardı çeşit çeşit. Çeşit çeşit ama… Tülüy üsdüne böyle işaretlerdik, parça parça, istedüğüy ne gülü beğenüsey o gülden çıkarıyosuy, goyosuy. Gabak çiçeğiydi, çok şeyler var, desenler var. Lâle, çok yani… Aklıma gelmeycek örnekler yapdım ben. ... Mesela bi kilim deseni yapadık, eski kilimlerde böyle nasıl biliyo musuy? Ortası böyle ulam ulam geliyo, kenalları su, artu o çatgu, ona biz çatgu derüz, şal oluyodu. Öyle omuzlarıya alıyosuy. Başıyda durmaz, çok ağır bi şey. Masanıy üsdüne de goy, bük. Nası isdersey… Çok desenlerimiz vardı" (K.Ş. 32).

Geleneksel motifler, Bartın'ın doğasından, ikliminden etkilenerek oluşturulmuştur. Bu motiflerde yabancı bir etki söz konusu değildir. Tel kırma motiflerinde dışarıdan etkilenme Rumlarla olmuştur. Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılan çok uluslu yapısından dolayı, işlemelerde diğer milletlerle arada etkileşimlerin olduğu zaten bilinmektedir (Ö. Barışta, 1999, s. 2). Bartın'da nüfus mübadelesine kadar yaşayan Rumların tel kırma motiflerini etkilediği ve aynı zamanda tel kırma motiflerinden etkilendiği görülmüştür (K.Ş. 33). Bartınlıların Rumlardan etkilendiği örnekler arasında "haçlı" deseni sayılabilir. Hz. İsa istavrozu şeklinde olan bu desenin, İslamî anlayışa ters düşmemesi için etrafı çiçeklerle süslenmiştir yani Bartınlılar bu deseni haç işareti olarak değil bir desen olarak alıp kullanmışlardır. İslamiyet'i kabul ettikten sonra yavaş yavaş canlı figürlerin işlemelerden kaybolması veya desenin değişikliğe uğraması gibi (Celâl, 1939: 10-11) İslamî anlayışa uymadığı düşünülen haçlı deseninin de değiştirildiği görülmektedir. Rumların farklı dinden olmaları kültürel etkileşimi engellememiştir:

"Bartın'ın doğasından etkilenerek... O çok çok önemli. Dışarıdan gelen bir şey, etki yok. Hep kendi Bartın'ın ikliminden, bitkilerinden hani bir etkilendilerse Rumlarla beraber burada otururken... Onların bazı motifleri var, bazı örnekler gördüm ben, haç şeklinde, "haçlı" diye geçer, "putlu" demezler, putlaştırılmış Hz. İsa istavrozu şeklinde algılanmaması için belki put demezler ama haçlı desen diye geçerdi o. Haç işareti var ama onun etrafı çiçekler, şeyler yani o amaçla yapılmadığı için yani Hz. İsa Peygamber'in, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği imajı vermediği için, sadece haç ama onlar o amaçla yapıyorlar da... Haç amacı ile yapıyorlar, bizimkiler onu o şekilde algılamıyor yani bir motif olarak görüyor hani ondan rahatsızlık duymuyor, Hristiyanların bir motifi, gavur motifi bunu almayalım gibi bir şey düşünmemişler. O da var, yaptılar, gördüm ben tel kırmada" (K.Ş. 33).

Tel kırmada kullanılan geleneksel motiflerden bazılarının nasıl oluştukları hakkında kaynak kişilerimiz tarafından bilgi verilmiştir. Bu motiflerin her birinin bir anlamı, bir hikâyesi bulunmaktadır. Motiflerin üzerindeki bir çiçek bile alelade yapılan bir çiçek değildir (K.Ş. 34).

Kemerköprü: Kemerköprü deseninin oluşumunda Bartın'ın coğrafî yapısının etkili olduğu görülmektedir (Şekil 2.24). Bartın'ın içinden geçen ırmaklar, şehir merkezine Orduyeri Köprüsü, Asma Köprü, Kemerköprü (E. Aşçıoğlu, 2001: 64-65) gibi köprülerin yapılmasına neden olmuştur. Kemerköprü, 1787[24] yılında, Çalıkoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılan, daha sağlam olmasını sağlamak için harcına binlerce yumurta akı katıldığı söylenen köprünün adıdır (E. Aşçıoğlu, 2001: 64; *Mitolojiden Gezginlere Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*, 2007: 137). Kemerköprü desenin oluşumu ile ilgili verilen bilgi şu şekildedir:

"En önemlisi Kemerköprü. Kemerköprü deseni burada nasıl olmuş? Bartın'da çok ırmak var yani hemen hemen her mahallenin arasında. Bu ırmakları bağlayan da köprüler yapılmış. Kemerköprü, Asma Köprü, Orduyeri Köprüsü gibi köprüler var. İşte bu Kemerköprü'den esinlenerek bir motif oluşturmuşlar. Onun adına Kemerköprü demişler. Orada çiçeklerden, doğadan da esinlenmişler. Bartın çok yeşil olduğu için hem böyle motiflerde yeşili kullanmışlar, doğadaki çiçekleri kullanmışlar hem de köprü yapmışlar. O desene "Kemerköprü" adı vermişler. Günümüze kadar da "Kemerköprü" deseni olarak kullanılmış. Biz de o şekilde kullanıyoruz. Ben kullansam bile desen özelliğini bozmadan kullanıyorum" (K.Ş. 11).

Mihraplı: *"Camideki mihrabı andıran bir şekil olduğu için"* (K.Ş. 33) bu desene mihraplı adı verilmiştir.

Sarhoş sokağı*:* Yüz otuz beş senedir adının sarhoş sokağı olduğu söylenen motiftir (Şekil 2.22). Bir sarhoşun yalpalaya yalpalaya düz yürüyemediği için zikzaklar çizerek evini bulmasına benzemektedir, zikzaklardan oluşmuş bir modeldir (K.Ş. 33):

[24] Köprünün yapılış tarihi için "Aşçıoğlu, E. (2001). *Bartın*. Bartın: Sanayi ve Ticaret Odası Yayını." adlı kaynak esas alınmıştır.

"Sarhoş sokağı da işte evde eşini beklerken evde işlemesini yapan gelin işte böyle beklerken çok bunalmış. Ne yapmış tel kırma işlerken? İşte o işlemenin adı da eşinden esinlenmiş. İşte böyle yalpalaya yalpalaya gelen eşini çizmiş, orada işlemiş. O motifte de böyle o desene de sarhoş sokağı demişler" (K.Ş. 11).

Kaymak tabağı: Kaymak tabağı motifiyle ilgili verilen bilgi şu şekildedir (Şekil 2.21):

"Biraz yıldıza benziyor. Kenarlarında da kaymak tabağı dendiği için küçük küçük, kare kare... İçine yıldız yapmışlar kenarlarına da kare kare motifler yapmışlar. Kaymak tabağı... Çok güzel bir motif "kaymak tabağı". Onda da yine böyle çiçek motifleri kullanmışlar, ona da kaymak tabağı demişler yani oradaki anlamını tam bilmiyorum, aslında onu da araştırmak gerekiyor" (K.Ş. 11).

Güllerin arasına kar yağdı: Motifin oluşumuyla ilgili verilen bilgi şu şekildedir:

"Mesela çok önceden, 100 yıl öncesinden tam tarihi belli değil "güllerin arasına kar yağdı" deseni var. Serpme yapmışlar gül deseninin arasına. Ağustos ayında kar yağmış. O arada da güller açtığı için, güllerin arasındaki karların pırıltısını serpme olarak işlemişler. Ona da "kar yağdı" deseni demişler. Büyük bir gül deseni var ve serpmeler yapmışlar. O serpmeleri de güllerin arasına kar yağdığı için oradan esinlenmişler ve biz o serpmeleri zaten hep desenlerin arasında kullanıyoruz şimdi" (K.Ş. 11).

Değirmen taşı: Motifin oluşumuyla ilgili verilen bilgi şu şekildedir:

"Sonra "değirmentaşı" diye bir motif var. Hani eskiden değirmende un öğütüldüğü için, bulgur öğütüldüğü için... Bulguru da eskiden taşlarda öğütüyorlarmış, oradan esinlenmişler" (K.Ş. 11).

Tel kırmada kullanılan motiflerin Bartın'ın doğasından, Bartın halkının yaşamından izler taşıdığı görülmektedir.

Tel kırma desenlerinde günden güne değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. Geleneksel desenler yeni dünyaya göre değişerek modernize olmuştur. İnsanların hayal gücüne ve tasarımına göre yeni desenler ortaya çıkmıştır (K.Ş. 3; K.Ş. 6; K.Ş. 12; K.Ş. 34):

"Düşünüyoruz. Gelenekseldi. Önceki geleneksellikler genelde gül, üzüm, kuş gibi desenlerden hep işlenilmişti. Şimdi artık günlük hayata daha modernize edilerekten daha günlük alanda kişinin zevk ve kullanım alanına göre daha da gelişerekten kullanılmaya başlandı. ... Geometrik şekillere çok yönlenildi hani o kuş motifleri falan bırakıldı, geometrik şekillere döndü" (K.Ş. 17).

Yeni desenler ortaya çıkarken gelenekteki desenler bozulmaya uğramamıştır. Şu an hâlâ gelenekteki haliyle bu desenler kullanılmaya devam etmektedir. Son yıllarda bazı "modern" olduğu söylenen geometrik desenlerinse pek rağbet görmediği söylenmektedir:

"Yok, olmuyor. Yıldız, yıldız gibi kalıyor. İki çeşit yıldız var: kaymak tabağı yıldızı ve açık yıldız. Yıldız aynı yıldız. Sarhoş sokağı aynı, mihraplı aynı, kilim deseni aynı, baklava içi yaprak ve yıldız aynı, bahar dalı aynı. Hiçbir değişiklik ve bozulma olmadı. Her desen başlı başına bir desen olarak devam etti. Birbirleriyle karıştırmadılar. Yeni denemeler yapayım derken bozmadılar. Ya sadece modernize edilmiş desenler olarak adlandırılan bazı geometrik şeyler çıktı ortaya, çok da fazla rağbet görmedi" (K.Ş. 33).

Tel kırmada yeninin "modern" desenlerinin Bartınlılar tarafından pek de tutulmadığı görülmüştür. Onlara göre eskinin desenleri daha sade, daha güzeldir, göz yormaz. Modern desenler ise karışıktır, göz yormaktadır, deseni bile tam belli olmamaktadır. Bu yüzden bu desenler pek sevilmemektedir. Günümüzde de "geleneksele bir dönüş" olduğu için gelenekteki desenler yine revaçtadır:

"Modern desen dediğimiz de yani ne bileyim… Şimdikiler de böyle uydurma... Oradan bir gül almış, buradan bir dal almış, onları karışım yapmış ama eskiden öyle değil. Nasıl şimdi bir halıyı eskiye bakaraktan dokuyorlar ya… Çizimleri daha simetrik. Şimdikiler karışık karışık desen... Öyle anlatayım. Onlar daha belirgin, daha göz yormayan desenler benim gördüğüm. Modern olanlar çok karışık. Biraz göz yoruyor onlar bana göre. Ben onları çok tercih etmiyorum; daha sade, daha geleneksel... Şimdilerde daha tercih edilmeye başladı gelenekseller. Eskiye dönüş var çünkü onlar göze daha iyi hitap ediyor" (K.Ş. 3).

"Geleneksel motifler modern tasarımlarda kullanılıyor ama geleneksel motifler değişmiyor. Tel kırmada geleneksel motifler değişmiyor tabii ki. Onlar daha makbul, daha çok tercih

ediyor yapmak isteyen tasarımcılar. Panolar yapılıyor, onlarda falan geleneksel motifler daha revaçta diyebiliriz" (K.Ş. 1).

Tel kırmanın geleneksel desenlerinin değişik yerlerde denenerek kullanıldığı görülmektedir. Tel kırmaya, tel kırma desenlerinin uygulanmasına hep bir farklılık katma gayreti söz konusudur:

"Ben mesela Kemerköprü desenini şeyde kullandım bir tane etekte kullandım, o Kemerköprü uyguladım. Tabii aynı motif ama eteğin üzerinde çok güzel oldu ama tül üzerine işledik kenarlarına da boru boncuklu oyalar yaptık çok güzel oldu ama bu 2014 yılı falandı yaptığımız bayağı arası geçti, şimdi böyle hep farklı farklı" (K.Ş. 11)...

Bir farklılık olarak tel eskitme ve renklendirme uygulamasının tel kırma motiflerinin kumaş veya tül üzerinde belirgin bir şekilde görünmesine, desenin ortaya çıkışına katkıda bulunduğu söylenmektedir. Özellikle çarpı işinde çok tercih edilen renklendirilmiş teller, işlenen desenin daha göz alıcı olmasını sağlamıştır:

"Onun da katkısı oldu mesela. Renkli tellerle desenlerin ortaya çıkması daha bir göz alıcılığı oldu, daha bir görselliği oldu çünkü desen ortaya çıktı mı, renklerle desenler ortaya çıkıyor. Tek renkten işleseniz o desen belli olmuyor ki nasıl bir desen olduğu ama renkli tellerle yapıldığında bir desen, bir görsellik çıkıyor ortaya. Bence bu renkli tellerle çarpı işi işte" (K.Ş. 6)…

Baskılı yazma sanatının merkezlerinden biri olan Bartın'da, "Bartın yazması" adıyla anılan ve eski Bartın geleneklerindeki motiflerden esinlenilerek oluşturulan yazmalar hâlâ kullanılmakta ve satılmaktadır.[25] Bartın'ın bir başka kültürel değeri olan Bartın yazmalarının desenlerinin de tel kırma işlemelerinde kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda iki farklı kültürün bir arada kullanıldığı ifade edilmektedir:

"Evet kullanıyoruz, neden? Hani iki farklı kültürü, burada yaşamış kültürü, motifi bir araya getirmek için onu da kullanıyoruz. Yazmacılık kültürü de bize dışarıdan gelmiş, ustası burada belli bir süre kalmış. Kitapta biz onun çalışmasını yapıp yazmıştık, sonra tabii ki o

[25] Kaynak kişilerimizden Servet Çınçın'ın (K.Ş. 33) Bartın Kent Müzesi arkasında, "Servet Yazma" isimli, Bartın yazmalarını sattığı bir dükkânı bulunmaktadır.

belli bir süre yaptıktan sonra bırakmış. Onun için bir motif, Bartın yazması diye bir motif oluşturmuşlar. O motif hâlâ var günümüzde. O motifi tel kırmada da kullanıyoruz" (K.Ş. 11).

Bartın yazmalarının motifleri, kesildikten sonra tel kırma işlemelerine monte edilerek kullanılabilmektedir:

"Evet, onlar monte ediliyor şimdi. Yazmalara, örtülere fularlara tel kırma ile monte ediliyor. İlk önce etrafı yapışkanla tutturuluyor zannedersem çünkü atan bir kumaş ya... Önce tutturuluyor, sonra kumaşa tel kırma ile monte ediliyor. Bu da meşakkatli bir iş yani" (K.Ş. 1).

Tel kırma işlemesini sürekli geliştirmeye çalışan Bartın halkının, tel kırma desenlerinde de "Daha farklı ne yapabilirim?" anlayışıyla hareket ettiği görülmektedir. Tel kırma işlemelerinde geleneksel desenlerden daha farklı olarak daha karışık ve göz yorucu olduğu düşünülen desenler ortaya çıkmıştır fakat bu desenlerin, gözü "geleneksel" olana alışmış olan Bartın'ın tel kırma işleyen kadınlarının büyük kısmının onayından geçmediği görülür. Geleneksel desenler daha çok beğenilmektedir, günümüzde daha fazla rağbet görmektedir. Geleneksel olanın mod haline gelerek moda olduğu görülmektedir. Tel kırma tellerinde kadınların bazılarının istediği, moda olduğu düşünülen eskimiş havası veren görüntüyle tel kırma desenlerinde gelenekselin yani eskinin günümüzde daha çok ön plana çıkmasının doğru orantılı olduğu düşünülebilir.

Tel kırmada kullanılan motifler, motiflerin oluşumu ve geçirdikleri değişim ele alınmaya çalışılmıştır.

Şekil 2.20: Kilim deseni motifi (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Şekil 2.21: Nadide Özkal'ın; *"Öldüle bayanlar, şu Sıtmayan'da bi tanıduğumuz uzaktan akraba birisi vardın, gızlar "gaymak taba" dellerdin tülden bana yazma işleyvedile."* (K.Ş. 18) diyerek tarif ettiği, 65 sene önce keten tüle işlenmiş "kaymak tabağı" motifli tel kırma yazma. Özkal, bu örneği yaptırdıktan sonra merak ederek tel kırma işlemeye başladığını söylemiştir.

Şekil 2.22: Sarhoş sokağı motifi (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Şekil 2.23: Kaynak şahıslarımızdan Meliha Çöme'nin (K.Ş. 24) *"Tülbent ama eski tülbentler böyleydi. Şimdikiler öyle değil işte. Buna galiba "kaymak tabağı" mı deniyor bu örneğe galiba. Mesela bak küçük küçük. Benim işlediklerimde de böyle yani. Benim öğrendiğimde bu vardı, düşün. 65 seneyi geçmiş yani garanti."* diyerek tarif ettiği, annesinden kendisine kalan pamuklu tülbent. Hatice Karadağ, bu desenin, döneminde birkaç farklı şekilde çalışılabilen "mihrap" deseni olduğunu söylemiştir (K.Ş. 11).

Şekil 2.24: Kemerköprü motifi (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Şekil 2.25: Hatice Karadağ Kemerköprü motifi şalla (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

2.1.3. Düğüm Tekniği

Tel kırma işinin kendine özgü bir düğüm tekniği bulunmaktadır (Şekil 2.26). Tel kırma işlemesi her tanede ortasından düğümlenen ve beş hamlede gerçekleşen bu düğüm tekniğiyle ilerlemektedir (K.Ş. 1).[26] Tel kırma işlemesinde Bartın'da, geleneksel düğüm tekniği + puan şeklinde olan düğüm tekniğidir (K.Ş. 11). Arkasından birbirine geçmeyen tel kırma düğümleri (K.Ş. 1) birleşerek tel kırma desenlerini oluşturmaktadır. Tel kırma düğümünün nasıl yapıldığı, tülün petek yönünden (enine) kullanıldığı haliyle kaynak kişimiz tarafından şu şekilde tarif edilmektedir:

"Normal tel kırma olarak; öncelikle tül, kasnak, telin ayrı bir iğnesi vardır. Normal nakış iğnesine benzemez. Onu güzel takıp tülümüzün iki yön işlemesi vardır; biri petek, biri çiçek diye geçiririz aramızda tabir olarak. Petek yönünden iki petek... İğnenin batışıyla çıkışı arasında iki tane delik oluyor. O şekilde teli çektiğimizde ucunu hafif içine bükeriz (saklama kısmı). Sonra aynı yerden bir daha batırıp soldan çıkarız. Sağdan batıp da aşağıdan çıkarız. En son da ortadan geçirip sıkılaştırıp teli tersinden kırarız. Bu şekilde kırmamız bir tane olmuş oluyor" (K.Ş. 6).

Tel kırma işlemesinin kaliteli mi kalitesiz mi veya doğru mu yanlış mı olduğunun anlaşılmasını sağlayan (K.Ş. 11; K.Ş. 34) bu düğüm tekniği, öğrenilmesi zor bir teknik değildir fakat yapılan düğüm tekniğinin oturtulabilmesi için bir-iki senelik bir süre geçmesi gerektiği ifade edilmektedir. Tel kırma işine yeni başlayan bir kişiyle bu işe senelerini vermiş bir kişinin düğüm tekniği aynı değildir. Bu farkı ise ancak bu işi iyi bilen bir kişi fark edebilir:

"Tekniğini öğrenebilir, batım tekniğini öğrenebilir bir günde. Nasıl yapılıyor, düğümü nasıl atıyor, onu öğrenebilir. Bunun üstüne çalışmaları yapa yapa, yapa yapa keşfetmesi gerekiyor. Sadece oradan geçirme, düğüm tekniği, bunun bir aşamalı tekniği var yani direkt batıyorsun, kırmıyorsun bir düğüm tekniği var. Sadece düğüm tekniğini öğrenir fakat belli bir süreçten sonra ancak bu düğüm tekniğini net oturtabilir çünkü yeni yapan kişinin yaptığı düğümle, bu işi iki aydır yapan, iki yıldır yapan kişinin düğüm tekniği aynı değil. Ben onu görebilirim ama alan kişi bunu göremeyebilir. Düğüm tekniği çok önemli, orada atış tekniği

[26] Bazı kaynaklarda altı hamle olarak gösterilebilmektedir.

çok önemli. O da zamanla, yaptıkça, keşfederek onu öğrenecek yani tam tekniğini en az bir iki yıl geçmesi lazım ki oturtabilsin yani bir günde öğrenerek gidemez" (K.Ş. 11).

"Alıcı gözle baktığınızda da farklılıklar ortaya çıkıyor. Düğümün atılmasından farklılıklar var. O da işlemiş oluyor, şey de… Ama mesela öyle bir ürün gelir ki elinize, sırma gibi işlenmiştir. Dersiniz ki a bu çok güzel görünüyor ama kimisi düğümü çok güzel atmaz. Kulakları kalır kenarda, tersini kullanır bazen, kabarık bırakır, ezmez. Mesela biz, tırnağımla ezerim ben, kabarık kalır hafif. Ondan sonra mesela çekerim, tek seferde koparıp şey yaparım. Aslında biraz görerek anlatmamız daha şey olur ama siz onu güzel izlediğiniz için anlamışsınız orda. Bir farklılık var" (K.Ş. 34).

Yaptığı tel kırma işlemeleri çevresi tarafından çok beğenilen Meliha Çöme, tel kırma düğümü tamamlanırken yapılan "kuşak sıkma"nın, tel kırmanın kaliteli ve güzel olmasında önemli bir nokta olduğunu ifade etmektedir. Bugün yapılan tel kırma düğümlerini beğenmeyen Çöme, bugün tel kırmaların özelliğini kaybettiğini söylemektedir:

"Ben on yaşımda öğrendim. Ondan sonra biraz yaptım çocuklukta, sonra bıraktım. Tel kırma artık Bartın'da hastalık haline gelince ben dedim millet yapıyor ben niye yapmıyorum, dedim. Ben de başladım ama küçükken öğrenilen tel kırma şimdi o özellikte yapılmıyo. Mesela benim tel kırmalarımı her gören, ustayım diye tel işleyenler bile, "Ay, ne kadar güzel!" diyolar, biz böyle düşüremiyoruz. Mesela kuşak sıkmadır. O kuşağı yeterince sıkmayı beceremiyolar. Onu gevşek bıraktıkları zaman tel kırmanın özelliği kayboluyor" (K.Ş. 24).

Tel kırma düğümü yaparken "kuşak sıkma" şu şekilde yapılmalıdır:

"Kuşak da şimdi şöyle işliyorsun. Şu orta yerinden geçen kısım var, onu dipten doğru sıkıştırman lazım. Artık kopartmaya yakınken. Şöyle arasından geçirirsin iğneyi, ondan sonra sıktırırsın. Onu yeterince sıkmazsan güzel durmaz, özelliği o. Ben de bu şekilde öğrendim" (K.Ş. 24).

Makbul bir tel kırma düğümünün boyunun yarım santimetreyi geçmemesi gerektiği ifade edilir, eskiden küçük yapılan tel kırma düğümleri günümüzde büyümüştür. Bu durum, kendini tel kırma işinde deneyimli gören eski nesil tarafından kabul görmemektedir. Şimdiki

tel kırma düğüm tekniğinin yanlış öğretildiği veya gerektiği gibi öğretilmediği düşünülmektedir. Tülün iki gözüne yapılması gereken tel kırma düğümlerinin üç göze yapılması, büyüklüğü karınca bacağına benzetilerek eleştirilmektedir. Bu şekilde yapılan tel kırmaları ancak işi bilmeyen bir kişinin satın alabileceği ifade edilmektedir:

"Ben bi şeyleri başardım, meydana çıkardım. O, beni mutlu eden o. Şimdi bir de herkes tarafından benim yaptığımın beğenilmesi... Mesela ben görüyorum başkalarında da işte çok güzel işliyo filanca. O filancanınkine bakıyorum, dediğim gibi hakkıyla değil mesela çok iri batıyorlar. Bazıları çift batım diyorlar telin çift batımı olmaz. ... O iri iri oluyo. O da hiç güzel olmuyo. Benimki küçük şöyle yarım santimi geçmez. O kadar olur yani öyle olması lazım, özelliği o" (K.Ş. 24).

"Şindi… Şindi oğrenenne yapamaya. Çok değişüg gosteryala çünkü… Bi değişüg gosteryala mesela çok değişüg. Mesela dedim, sana ne dedim? Dırnag basduryala, ondan sora yamug yumug olıya. Garınca baca gibi olıya. Tel gırma yapıyoz deyi yola mı çıkıyala? Garınca baca olıya bildüğüy. Ha, bilgüğüy bi garınca baca… O tel mi şindi? Ya… Mesela Reyhan'ı tel yapıyon deyi yapıya. Onu ben şöyle yapacay, şöyle yapacay… Anca… Anca yola geldi. Anca yola geldi, anca oğretdim, gene goparamaya. Şimdi ben… Sen tel oğrenmişiy, gelmişiy bana goster… Ben seniy gosdeydiyi yapıyon. Anladıy, öyle… Yok yok, kimisine bakıyom ben. Tel… Ay, yok. Ben beğenmeyon. Çoğusunu beğenmeyom yani. Bilmeyen alıya işde. Tel mi tel… Ba vesey almam. Bana gosdersey ben almam" (K.Ş. 32).

Eski Bartınlıların kendini tel kırma yapım tekniği konusunda yeni nesilden daha üstün tuttuğu gözlemlenmektedir. Yanlış, büyük yapılan düğüm tekniğiyle tel kırma desenlerinin de bozulduğu ifade edilir:

"Hep satten beraberdüg biz. Hep beraber yapıyoduk, tabi canım. Bunna yeni yetmelile, yeni yetmelile yapdıla onu. Guş baca, garınca baca gibi yapdıla. Löp löp, löp löp mesela biz iki delügden yaparuz, unna gocaman gocaman üç delügden yapa. Ondan sora onna olu şak şak şey gibi, orne de orne benzeme… Orne de bozalla. Orneg de vermem kimseye, ornemi bozıyalar çünki" (K.Ş. 32).

Tel kırma düğüm tekniğini yaparken yeni nesilde pek görülmeyen ama eski neslin aşina olduğu, tel kırmada "usta olma" aşaması olarak görülen nokta, tel kırma düğümünün "tek

seferde" kopartılmasıdır. Yeni nesilde bu işlemi becerebilenler çok azdır fakat eski neslin arasında da tel kırma düğümünü tek seferde kopartamayanlar vardır. Onlar bunu bilmemeyi, kendileri için bir eksiklik olarak görürler (K.Ş. 24):[27]

"Mesela tel kırmada ustalaşmak, tek seferde koparabilmektir o düğümü. Koparabiliyorsanız usta olursunuz, eğer koparamıyorsanız usta değilsinizdir daha. Öyle bir şey var. Tek seferde koparmaktır onun ustalığı" (K.Ş. 34).

Tel kırma düğümünün tek seferde koparılması sıkıştırmak demektir ve "tık diye koparmak" olarak adlandırılır. Bu hareket, tel kırma düğümünün sıktırılıp hafif tırnak vurulduktan sonra, son bitirişte, telin biraz yan tutulup düğüm üzerindeki teli bir hamlede kesmesidir denilebilir. Telin düz bir şekilde, ileri geri yaparak kopartılması makbul değildir. Tek seferde kopartırken tel araya sıkışmakta, yapılan işleme pürüzsüz olmakta, düğümün çözülme ihtimali kalmamaktadır. Bu işlem kumaş üzerinde daha kolay yapılırken tül üzerinde bunu uygulamak zordur çünkü tül çabuk yırtılabilmektedir. El hassasiyeti ve ince ayar gerekmektedir. Püf noktasını bildikten sonra tek seferde kopartmanın kolay olduğu ifade edilir:

"O sıkıştırmak demek. Böyle çekiyosuy, böyle çekdüğüy zaman o… Şu şegil goparu. Böyle yan, böyle gopar. O da içinde galır. Araya sıkışıyo ya… Şurdan gopduğu zaman sıkışır ama böyle yapduğuy zaman düz olur. O altından hemen çıkıverir. Hah, bunu sana hiç gimse söylemez. … Mesela bazı insanlarıy yapduğu teller sökülür. Sökülür. Neden, o şeyi çok çekdiği zaman yırtılacak deyi gorkuyola. Mesela ben onuy püf nogdasını biliyom, yırtılmaz. Sıkdırırım, çekerim, pırt gopardurum, bitti. Onuy gopartmasında... Koparuken, çekeken o sıkışıya zaten. Burdan çekdüğüy zaman o sıkışıya zatten. Böyle yapduğuy zaman o altı boş galıya. Böyle yapıyosuy ya o altı boş galır, o sökülür. Kasnag ellediğiy zaman başlar, ete yandan başlar sökülme tek tük aralarından. … Ne bileyim ben? Şindikiler niye yapamıyo çünkü yaparken bunu goparuken bu yırtılıyo, löp de çıka. Korkudan, korkudan yapamıyola. Bunu dutacay şurdan, çıkarcasıy" (K.Ş. 32).

"… Bir de yani bunu kumaşa işlerken daha kolay oluyordu. Tülde biraz daha hassaslık istiyor, el dengesi istiyor, hissetmek istiyor. Öyle yani" (K.Ş. 34)...

[27] Kaynak kişimiz Meliha Çöme tarafından, tel kırma düğümünü tek seferde koparan bir usta olarak şu an vefat etmiş olan arkadaşı Aysel Sakaoğlu'nun adı verilmiştir.

Tel kırma düğümünü tek seferde koparmadan yapılan işlemede, tel kırma düğümlerinin ucunda küçük parçalar kalacağı için ele takılacağı da ifade edilmektedir. Bu anlamda tel kırma işlemesinin bir usta tarafından yapılıp yapılmadığı, işlemenin üzerinde el gezdirilerek anlaşılır. Eğer tel kırma düğümleri ele takılıyorsa o işleme tek seferde koparılmamıştır ve makbul değildir. Tel kırma düğümünü tek seferde koparmak en makbulüyken iki seferde tel kırmayı kopartıp düğümün pürüzsüz olmasını sağlayanlar da vardır:

"Tabii sallayarak kopardığını zaman, ucunda küçük parçalar kalıyor. O, ele batar. Bizde mesela işlenen örtünün ne kadar güzel, kaliteli olmuş olduğunu elimizi üstünde gezdirerek anlarız. Gezdirdiğimiz zaman, eğer elimize takılmıyorsa, hiç takılan bir şey yoksa, onu iyi bir usta yapmıştır. İyi bir işleyici yapmıştır ama takılıyorsa tek seferde koparılmamıştır. Mesela ben onu anlarım. Tek seferde kopardığımızda, hemen hiç şey kalmaz ama bunu iki seferde de koparıp da düzgün işleyen var yani o onun işte dediğim gibi yetenek ve hissetme ile alakalı bir şey ama tek seferde kopardığında, genelde hiç kenarında şey kalmaz; parça kalmaz" (K.Ş. 34).

Tel kırma düğümünü tek seferde koparmanın gözlem yeteneğiyle öğrenildiği ifade edilir:

"… Bi iki yapdım, bakdım garşımdaki yapıyo, gopartıya. Bu nası gopartıya bu, dedim. Bakdım, eline bakdım. Ben çok akıllıyımdır. Ben gokyuzünden guşuy örneni çıkarudum. Tamam mı? Ben öyleydim. Ben hiç gormeden Çin iğne işledim. Hiç görmeden" (K.Ş. 32)…

"Onu işte ninemden şey yaptım. O tek seferde koparıyordu. Onu yapıncaya kadar da bir altı ay, yedi ay falan geçti. Cesaret de gerekiyor" (K.Ş. 34).

Teli tek seferde koparmayı öğrenmek insanın yeteneğine ve isteğine de bağlıdır. Bazısı çok kısa sürede öğrenirken kimisi bu püf noktasını uzun sürede öğrenir kimisi ise hiç yapamaz kimisi de öğrenmek istemez. Günümüzde tel kırma düğümünü tek seferde kopartmayı öğrenenler olabildiği ifade edilmektedir:

"O da yani bu insanın yeteneğine de bağlı. Yetenek yani sadece onu söyleyeyim. Yeteneğine bağlı. Kimisi 3 ayda öğrenir, kimisi bir yılda öğrenir, kimisi hiç yapamaz ama yapar tel kırmayı fakat tek seferde koparmaktır ustalık ama tek seferde koparmak istemiyordur. O kadar ne gereği var, der. 2-3 kere sallama ile koparabilir ama bunun kriteri tek seferde

koparabilmektir düğümü. … Ben onu tamamen yeteneğe bağlıyorum. Biraz da istemekle alakalı ilgili bir şey yani hem istemesi hem yeteneğinin olması… Mesela benim bir öğrencim vardı iki yıldır, algılama da önemli, iki yıldır örnek kurmayı öğretemedik, algılaması sıkıntılı. Algılama da sıkıntı ama genelde normal gelenlerin hepsi hemen öğrenebiliyor" (K.Ş. 34).

Tel kırma düğümünün iyi olması için yapılması gerekenlerden biri de "tırnak vurup kamaştırmak"tır. Bu işlem, tel kırma düğümü sıktırıldıktan sonra, tel kırılmadan önce, telin üzerine tırnakla yapılan bastırma hareketidir. İşlem her tel kırma düğümünde yapıldığı için elde aşınma olabilmektedir. Bu yapılmazsa yapılan iş kabarık olur, çözülebilir, ele değer, makbul olmaz. Tırnak vurma işlemi tel kırma telinin son hamlede koparılmasına da yardımcı olan bir harekettir:

"Sıkdumasını sıgdurcay. Böyle dırnak vuracay. Dırnak vurmasay o telleriy tepeleri öyle havada galu, dakulu. İşleken, söyle şöyle işleken onu, bi de söyle dırnak vuracay ona sen, sovundan. Ondan sora şöyle edecey kesilü o, gopa. Onu şöyle etdiy mi gopa o zaman o. Dırna vurup gamaşdurunca o zaman duzgün olu. Gabarug olmaz. Eliye böyle deymez. Bu dırnaklarım hep aşınudun benim şöyle şöyle vuraken. Üsdüne vurdukca yapınca ondan sora şöyle edip goparusuy onu. Şindikile şöyle şöyle gırıyalaş pek öyle çekip de gıramayala. Şöyle şöyle edip edip gırıyala. İşde onu böyle dırnak vurunca hiç gabarmaz. Yannaşuk dura, çözülmez" (K.Ş. 10).

Tırnak vurup bastırma işlemi yapılmalı fakat aşırı derecede olmamalıdır. Bastırma işlemi çok fazla yapıldığında da düğümün istendiği gibi gözükmeyeceği söylenir. Tel kırma top top durmalıdır. Tel kırmaların merdane, oklava veya şişe ile ezilmesi ise asla kabul gören bir işlem değildir, Bartın işi tel kırmaya terstir. Kaynak kişilerden aldığımız bilgiye dayanarak tel kırma tekniği ile ilgili verilen bilgilerde geçen *"diğer işlemelerden farklı olarak tel kırma tekniğinde, teller üzerinden şişe yuvarlanarak düzeltme yapılmaktadır"* (Yetim, 2014: 5) bilgisi, Bartın işi tel kırma için yanlış bir bilgidir denilebilir. Ezilen tel kırma düğümleri, tel kırıldığı için sonradan dökülmektedir, tel kırmanın kalitesiz olmasına yol açmaktadır. Kalite oklavada, merdane ve şişede değil, eldedir. Sıktırması iyi yapılan, üzerine tırnak vurulup tek seferde kopartılan tel kırma düğümü makbul şekilde duran tel kırmadır:

"Mesela çok dırnak vurmaycasıy. Bastırmaycaksıy. Yamaşıg olmaycak, top top olacag. Sıkduduğuy zaman, şöyle edecey, bitti o zaman. Bu gadarı… Bi de bitdükden sora işey vuruyolar, anla, o magbul değil, merdane… Ay, göya yamaşıyomuş. Yamaşug… O öyle olmaz. Yamaşuğu şey değil onuy, magbul değil. Böyle o şey olacak, top top duracak. Tel dedüğüy, top top duracak. … Mesela kadınıy bi tanesi geldi ben şey kilim deseni işledim amma bayılıyodu. … İşte o kadın gelmiş, işlemiş gelmiş, o da Sıtmayan'dan. Dedi ki ay bak, dedi Servet Bey dedi şey dedi ben dedi bak dedi oklava… Ne deyosuy sen, dedi Çınçın. Ney deyosuy sen, dedi. Al git bunu, dedi gızıyıy çeyizine go, dedi ama onuy tülü, onuy şeysi… Ne oklavası ya, dedi; ney merdanesi, dedi. Aha, dedi bak, dedi; şuna bak, dedi ya… Tel, budur, dedi. Tel bu işte, dedi. Pütür pütür olacak, dırnag çok vurmaycasıy. Ben hafif basdurun, böyle böyle, böyle böyle hafif… Her bi çekişde dırnag vurarın, her bi… Artu seniy alışganlığıy o ama pütür pütür olu benim yapduğum" (K.Ş. 32).

"Yani biraz gevşek yapıyorlar mesela şimdi. Biraz gevşek yapıyorlar mesela. Teli pürüzsüz olması için, yüzeyinin ele takılmaması için, nasıl diyeyim, oklava ile ezen var, şişe ile ezen var. Bu bizim işimize tamamen ters olan bir şey. Asla ezilmez. Tel kırmanın kalitesi tamamen sıfırlanıyor o ezme işlemi yapılınca. Neden? Onlar da takılmasın diye yapıyorlar. Bir usta işi olsun, takılmasın hani şey olmasın ama değildir işte. Kalite eldedir yani düğümü tek seferde koparırsın. Hiç parça kalmaz elinde. Kalite oradadır yoksa oklava ile ezersin şey... Onlar zamanla zaten dökülüyor. Tabii kırılıyor tel. Kullanımda da hareketli hale gelince düğüm de yapsan gevşek yapılanınki açılıyor. Takılmalar başlıyor. Bizimkilerde olmaz takılma" (K.Ş. 34).

Tel kırma işlemesi, her seferinde aynı düğüm tekniğinin tekrarlanmasıyla ilerlemektedir. Buna rağmen tel kırma işlemesinde herkesin kendine has bir işleme şekli olduğu görülmektedir. Bu durum "her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır" şeklinde ifade edilmektedir. Hiç kimsenin yaptığı tel kırma işlemesinin birbirine benzemediğinin söylenmesi, tel kırma işleyen herkesin yeteneğinin yanında, işlemesine kendi karakter özelliğini de katığının düşünülmesine neden olmaktadır. Elde tutulan kalemle yazılan yazı da herkes tarafından farklı şekillerde yazılmaktadır. El yazısına nasıl karakterimiz yansıyorsa (Altınköprü, 2015) elde iğne tutularak yapılan tel kırma işlemesinde de insanın karakter özelliklerinin görüleceği düşünülebileceğinden bu konu araştırılabilir. İşlemede yetenek de önemlidir fakat elin işlemeye yansıttığı bir özellik de söz konusudur. Bu durum, farklı kişiler tarafından yapılan aynı işlemenin ne kadar farklı olduğu tarafımıza gösterilerek anlatılmaktadır:

"Evet, her yiğidin bir yoğurt yiyişi varsa herkesin de bir tel kırma yapış tekniği vardır. O insanın karakteri ile de yansıyor yani bence öyle. ... Yapılış şekli aynı ama herkesin bir şeyi vardır; bir düğümü sıkılaması, atışı yani herkeste hemen hemen şey oluyor" (K.Ş. 34).

"Nasıl herkesin yüzü, şekli, şemali, karakteri farklıysa herkesin yapış şekli de farklı. Bak iki tane teknik... İki kişi yaptı bu örtüleri bak! Bak bu örtüleri iki kişi yaptı. Buna bak, buna bak, ikisi de çarpı işi. Bak iki el bu. Bak şimdi şunu incele, bunu incele, bunu da incele! Gördün mü? Kumaş da aynı, sadece yapan el farklı" (K.Ş. 6).

Bartın işi tel kırmanın kendine özel düğüm tekniğinin, tel kırmanın güzelliğinin, kalitesinin bir göstergesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu düğüm tekniğinin yapılışında eskinin yeniye göre üstün tutulduğu görülür. Tel kırma düğüm tekniğinin yapılışının günümüzde, eskiye göre bozulduğu ifade edilmektedir. Eski tel kırma ustaları yenilerin yaptığı tel kırma düğümlerini beğenmemektedirler. Bunun nedeninin tel kırma düğümünün püf noktalarından olan kuşak sıkmanın iyi yapılmaması, tek seferde koparılmaması, boyutunun büyük yapılması, doğru öğretilmemesi gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca her seferinde aynı düğüm tekniğinin tekrarlanmasıyla ilerleyen tel kırma işlemesinde herkesin yaptığı düğüm tekniğinin birbirinden farklı olması, yeteneğin yanında, işlemeye yansıyan bir karakter özelliği de olduğunu işaret etmektedir.

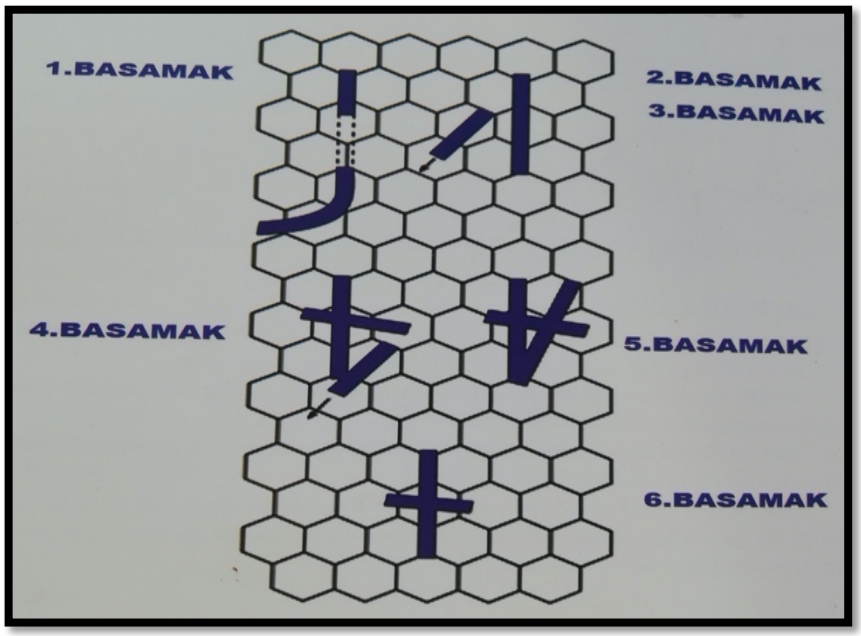

Şekil 2.26: Tel kırma düğüm tekniğinin aşamaları (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011)

2.1.4. Kullanılan Teknikler

2.1.4.1. İşleme Teknikleri ve Tel Kırmada Matematik Zekâ

Tel kırma işlemesinde tek batım ve çift batım olmak üzere işleme teknikleri olduğu ifade edilmektedir. Tek batım, tül üzerinde iki petek (delik) ara bırakılarak işlemedir. Çift batım, her iki kırma arasında bir delik bırakılarak yapılan işlemedir. Çizilmiş olan desen; tül eninden işlendiğinde iki batım, boyundan işlendiğinde tek batım olarak işlenmektedir (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 78). Tel kırma öğrenen bir kişinin bu batım tekniklerini öğrenmesinin gerekli olduğu söylenmektedir. Öncelikle, işlenecek tel kırma deseninin çizimini yapmak şarttır. İşlemenin daha gösterişli, dolgulu durması isteniyorsa çift batım işleme yapılmalıdır. Çift batımda harcanan tel makara sayısı, tek batıma göre fazladır. Daha az makara kullanılmak isteniyorsa, yapılan işlemenin gösterişi daha az olsun isteniyorsa desen tek batım olarak işlenmelidir. Tül eninden çift batım veya boyundan tek batım olarak işlendiğinde yapılan desenin duruşu, kapladığı alan vs. değişeceğinden ona göre ayarlama yapmak gerekmektedir. Bu durumda eğitim almanın ve matematik zekânın ön plana çıktığı görülmektedir (Şekil 2.27-2.28-2.29-2.30-2.31-2.32-2.33-2.34-2.35-2.36-2.37-2.38-2.39-2.40-2.41-2.42):

"Evet aynen öyle oldu çünkü eskiler ürünün üstünden fotokopi çektirmişler, hiç çizim yapmamışlar. Çizim şart... Tek batım, çift batım, iki petek boşluklu batım... Bu çalışmaları da kişinin öğrenmesi gerekiyor. Ürünümün gösterişli, ağır olmasını istiyorsam çift batım çalışma yapıyorum. Daha az makara kullanayım; ben bunu satacağım, gösterişi az olsun hafif olsun istiyorsam tek batım çalışma yapmam gerekiyor. Tek batım yaptığım zaman desenimin aynen birebir oturması için petek boşluklu çalışmam gerekiyor. Tek batım yapıp tek petek boşluk bırakarak çalışma yaparsam da ona göre çalışmamı düzenlemem gerekiyor çünkü de enim daralıyor hep bunları bilerek gitmem gerekiyor. Onun için de bunun için bir eğitim alması gerekiyor kişinin. Matematik zekâyı mutlaka kullanmamız gerekiyor hani bunu ben yaparım, çok kolay değil. Her şeyde matematik zekâmızı kullanmamız gerekiyor. Her yaptığımız üründe kullanmamız gerekiyor. Ben bu zekâmı kullanmamış olsaydım kalıplar üzerine desen çizimimi yapamazdım. Mesela bir bayrak çalışması yapıyorum, orada teyelleyerek bir çalışma yapıyorum. Ben bu bayrağı çalışırken daha düzgün nasıl yapabilirim, dediğimde bir dijital ortamda kestirme işlemi yapıyorum. Kullanacağım kumaşı kestiriyorum. Altını işleyerek monte ediyorum. Hep böyle, zekayı kullanarak bir işlemi

başlangıcından sonuna kadar sonuçlayabilmek için matematiksel zekayı kullanmak gerekiyor" (K.Ş. 11).

Sorunları veya sorun olması muhtemel şeyleri mantıksal açıdan detaylı ve hızlı bir şekilde analiz edip çözüm üretmeye yatkınlığı içinde barındıran matematik zekâ (Alkan, 2019), tel kırma işlemesinde, işlemenin başlangıç aşamasından sonuç aşamasına kadar kullanılmaktadır. Öğrenilen düğüm tekniği tel kırmanın ürün üzerinde uygulanması için yeterli değildir. Kullanılan desen, kumaş, desenin uygunluğu, hangi batım tekniğine göre işlenmesi gerektiği, ölçüsü vb. matematik zekâ kullanılarak ayarlanmalıdır. Bu ayarlamaları yapabilmek ancak iyi bir eğitimle mümkün olmaktadır. Bunun için de bir-iki yıllık bir sürenin mutlaka geçmesi gerekmektedir. Tel kırmada kullanılan matematik zekâ kaynak kişilerimiz tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

"Matematik zekâ... Bunu hep es geçiyorum da şimdi aklıma geldi matematiksel zekâ olması gerekiyor. Nasıl gerekiyor? Şimdi ben düğüm tekniğini öğrendim, bunu ürüne dönüştürmek istiyorum ama ürüne dönüştürürken ne yapmam gerekiyor? Yapacağım ürünü belirleyeceğim, ölçülerini belirleyeceğim, kumaşı belirleyeceğim, kumaşıma ve örtüme uygun ön bir çalışma yapacağım, desen araştırması yapacağım, desenimi araştırdıktan sonra bu deseni yapacağım ürüne uygun mu değil mi onu belirleyeceğim. Bunu netleştirdikten sonra desen çalışması, eskiz çalışması yapacağım. O deseni yapacağım işe göre çizimini yapacağım. Bu çizimini de nasıl yapacağım? Bu çizimini yaparken yapacağım kumaşta batım denemeleri yapacağım, ipliklerini sayacağım, peteklerini sayacağım. Kumaş yapacaksam ipliklerini sayacağım; tül yapacaksam peteklerini sayacağım. Bu peteklerine göre saydığım ipliklere göre desen çalışması yapacağım. Ne yapacağım 1/4 desenimi hazırlayacağım veya desenimin şekline göre 1/2'sini hazırlayacağım. Yani desenimin ne yapacaksam yuvarlak örtü yapacaksam yarısını hazırlayacağım, kare örtü yapacaksam dörtte birini hazırlayacağım, fular yapacaksam yarısını hazırlayacağım desenimin yani hep desen çalışmasını matematiksel zekâmı kullanarak yapmam gerekiyor. Bu da belli bir eğitimden sonra oluyor yani bu zekayı kullanmak da belli bir eğitimden sonra oluyor. Onun için işte diyorum bir-iki yıl gerekiyor bu işi öğrenmekte" (K.Ş. 11).

"Tel kırma yaparken başlamasından bitmesine kadar müthiş bir matematik içersindesin, çünkü sayılarnan uğraşıyosun. Batımları dediğimiz şey sayıdır. 3, 5, 4, 7, 10 gibi artı eksilernen gidiyosun" (K.Ş. 17).

"Tabii şöyle, mesela bizler şimdi Halk Eğitimde görev yaptığımız zamanlarda kursiyere bunu öğretiyoruz ama mesela bunların bir modülleri var şimdi. Öğrenme modülleri... Bu işte Millî Eğitim tarafından belli bir süreye sokulmuş.Üç aylık diyelim veya dört aylık bir sürede... Aslında o, tel kırmanın tam anlamı ile bilmek için yeterli bir süre değil çünkü bir tel kırmayı işlerken enine işlemek, boyuna işlemek, ondan sonra bir kumaşa nasıl işlenir? Bir desende, mesela biz petek işleme deriz; petek işleme, aykırı işleme dediğimiz şekilleri var bunun. Petek işlediğinizde o örnek nasıl durur, aykırı işlediğinizde nasıl durur? Onu öğrenci bilemiyor. Yine belli bir zaman geçmesi lazım. Mesela tel kırmada ustalaşmak, tek seferde koparabilmektir o düğümü. Koparabiliyorsanız usta olursunuz, eğer koparamıyorsanız usta değilsinizdir daha. Öyle bir şey var. Tek seferde koparmaktır onun ustalığı. Aslında bir deseni gördüğünüzde, bunu ben buraya uygulayacağım; o olur, diyebilmektir ama bunu gelen öğrenci üç ay içinde öğrenemez. Sadece düğümü atmayı öğrenir, desen çıkarmayı... Deseni nasıl koyacağını öğrenebilir ama tamamen bir bakışla, bir ustanın bakışıyla çırağın bakışın arasındaki fark odur zaten yani kolayla bence bir-iki seneden önce tam oturmaz. Yapar ama bir deseni koymak, bir şey yaratmak için biraz zaman geçmek gerekiyor. Bir tepsi örtüsü yapabilir, bir başörtünün kenarını yapabilir, dümdüz ama yeni gördüğü bir örneği mesela atıyorum, siz şimdi gelseniz bana deseniz ki hocam ben bundan bir kıyafet istiyorum. Ben onu hemen tasarlayabilirim kafamda ama bir yıllık birisine derseniz bunu, yapamaz" (K.Ş. 34).

Tülün enine veya boyuna işlenmesiyle ilgili; halk arasında enine işlemeye "petek" veya "çiçek", boyuna işlemeye "aykırı" işleme de dendiği görülmüştür. Petek yönünden işleme yapıldığında, tül üzerinde iğnenin batışıyla çıkışı arasında iki delik olmaktadır (K.Ş. 6; K.Ş. 34).

Tel kırma işlemesinde yaklaşık yetmiş yıllık deneyimi bulunan Meliha Çöme tarafından, tel kırma işlemesinde aslında tek batım veya çift batım diye bir şey olmadığı ifade edilmiştir. Tek batım, çift batım yeni ortaya çıkmış tabirlerdir. Tek, çift batım telde değil, kanaviçede bulunmaktadır, tel ise tek bir şekilde işlenmektedir:

"Kanaviçe de aynı şekilde mesela kanaviçenin tek batımı çift batımı vardır ama telin yoktur fakat şimdi tele de yaptılar onu nasıl yaptılarsa? Biz tek batım, çift batım diye bilmeyiz; tel teldir. Şindi onu şeye çıkardılar. Benim annemden kalan bir başörtü göstereyim. Bak bu tülbent üstüne işlenmiş. Hep böyle işlenirdi" (K.Ş. 24).

Tel kırma işlemesinde kullanılan işleme teknikleri ve matematik zekâ değerlendirilmeye çalışılmıştır.

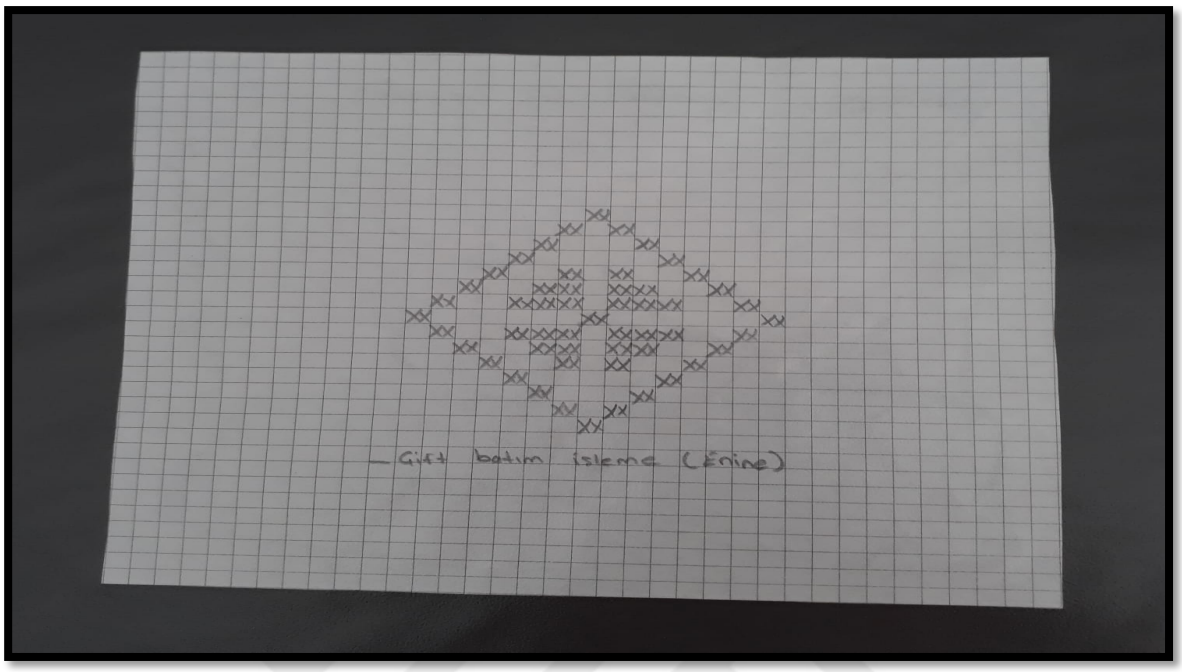

Şekil 2.27: Çift batım tülü enine işleme desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

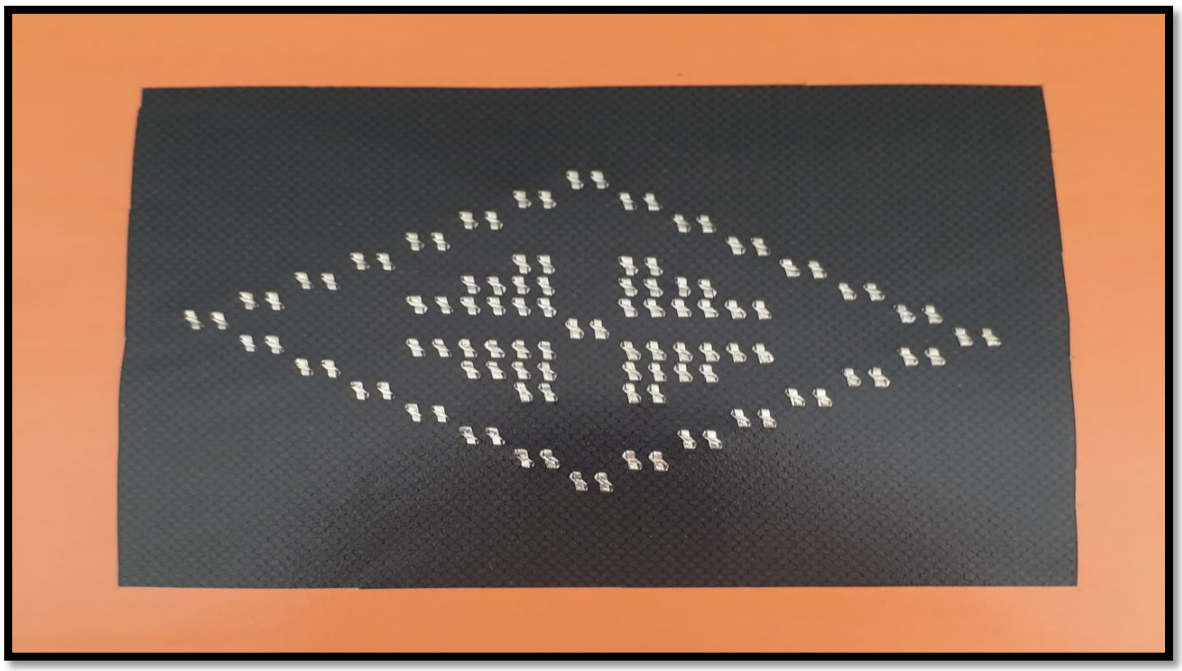

Şekil 2.28: Çift batım enine işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

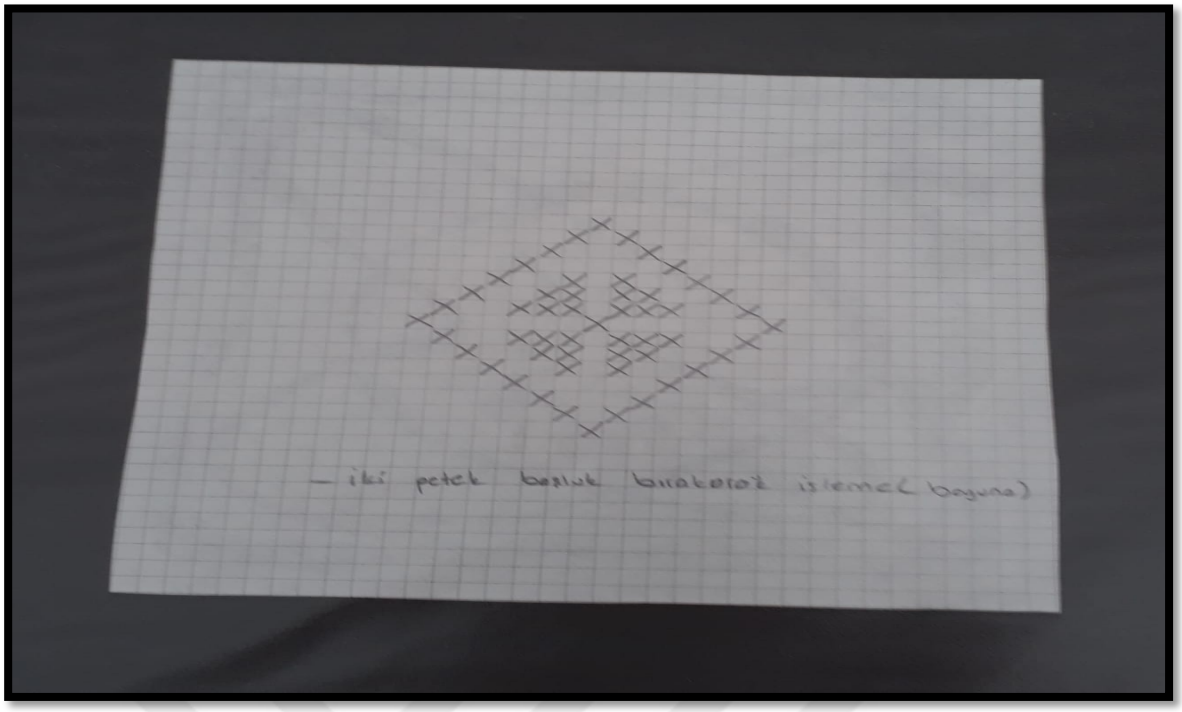

Şekil 2.29: İki petek boşluk bırakarak tülü boyuna işleme desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

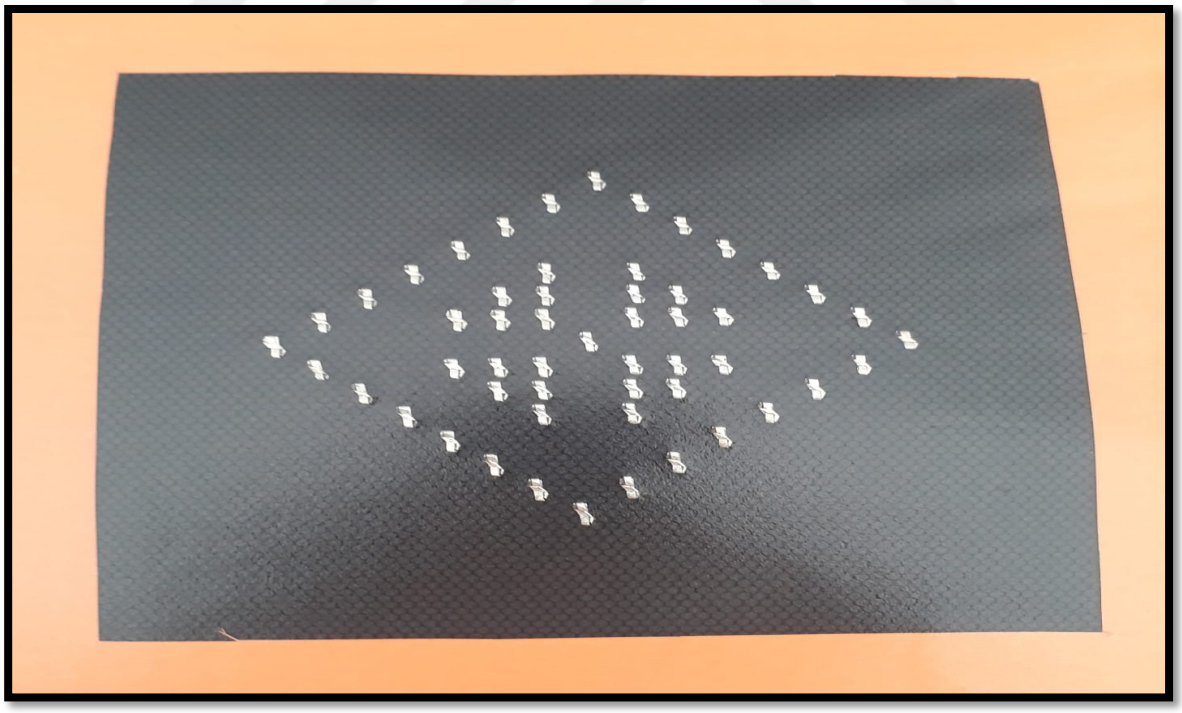

Şekil 2.30: İki petek boşluk bırakarak boyuna işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

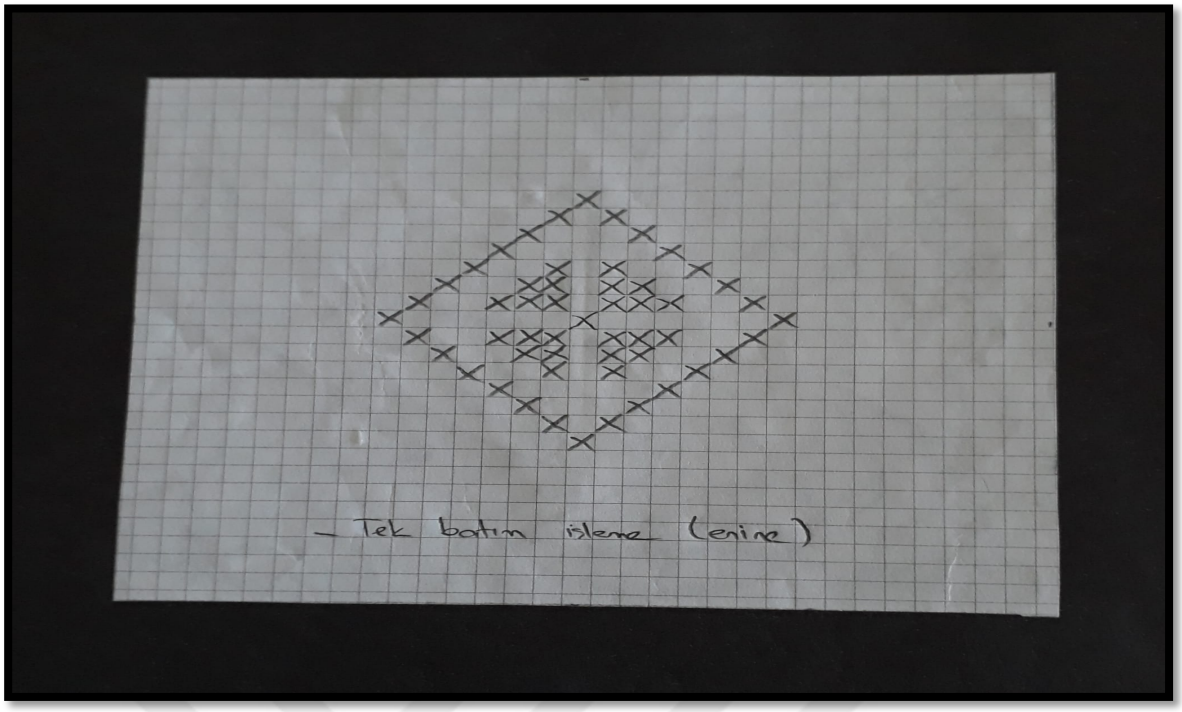

Şekil 2.31: Tek batım tülü enine işleme desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

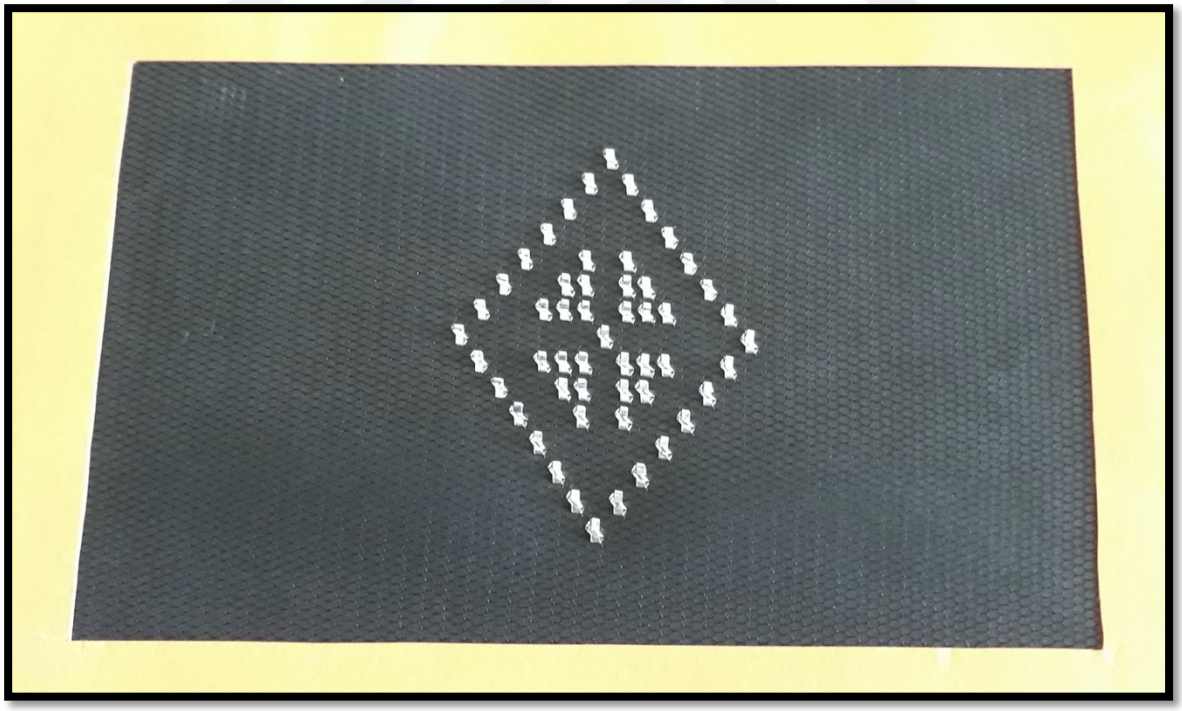

Şekil 2.32: Tek batım enine işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

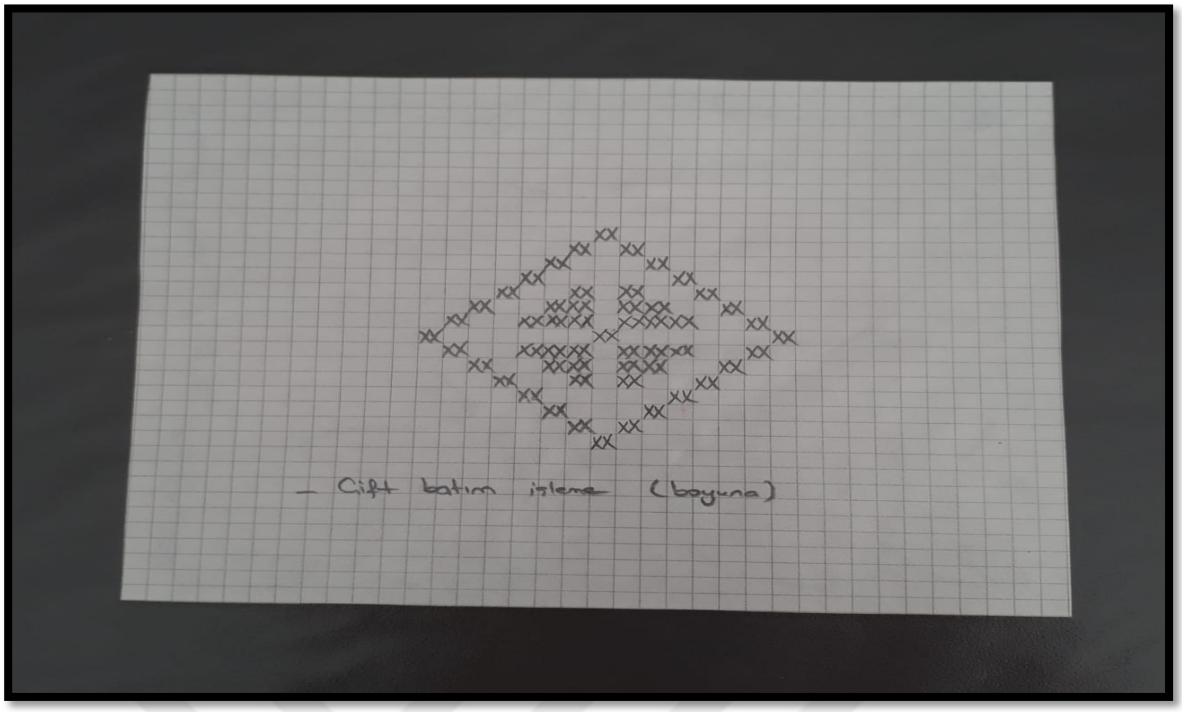

Şekil 2.33: Çift batım tülü boyuna işleme desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

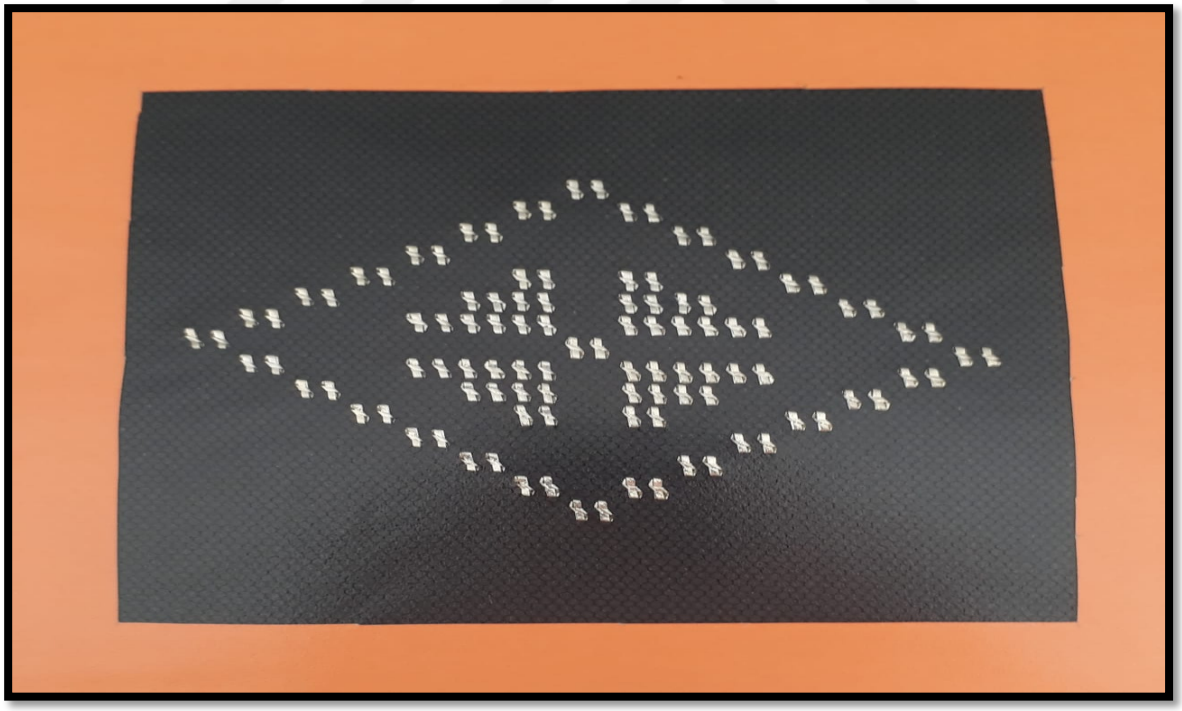

Şekil 2.34: Çift batım boyuna işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

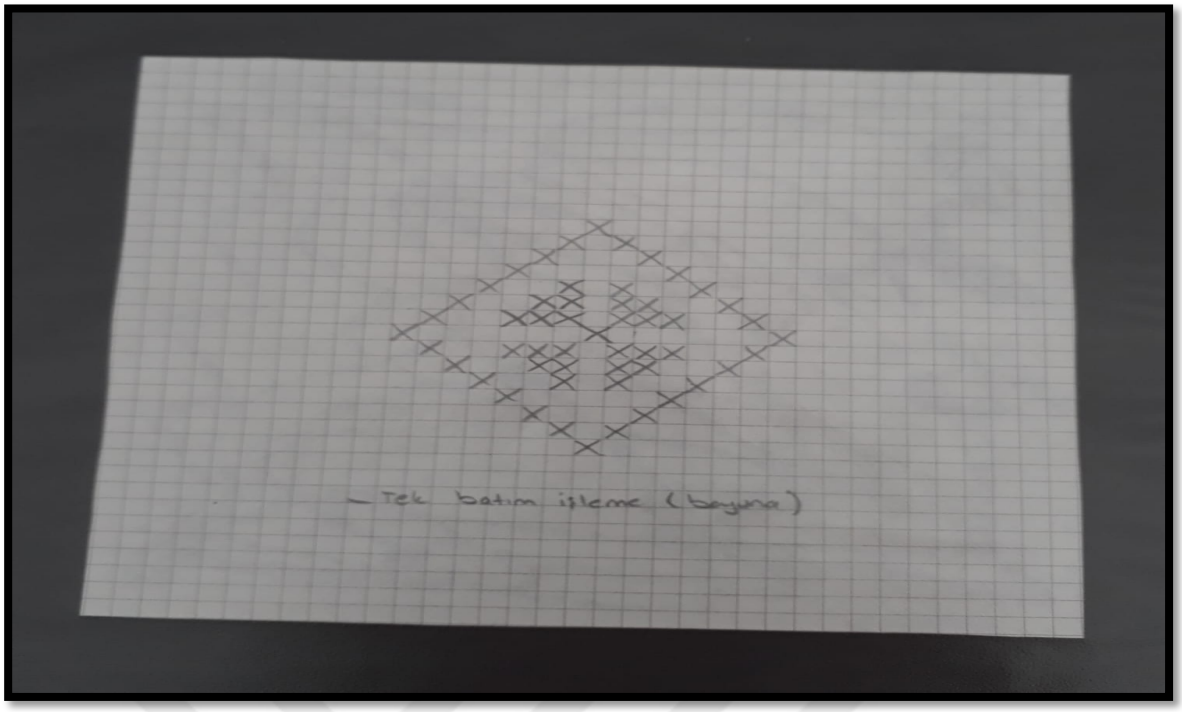

Şekil 2.35: Tek batım tülü boyuna işleme desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

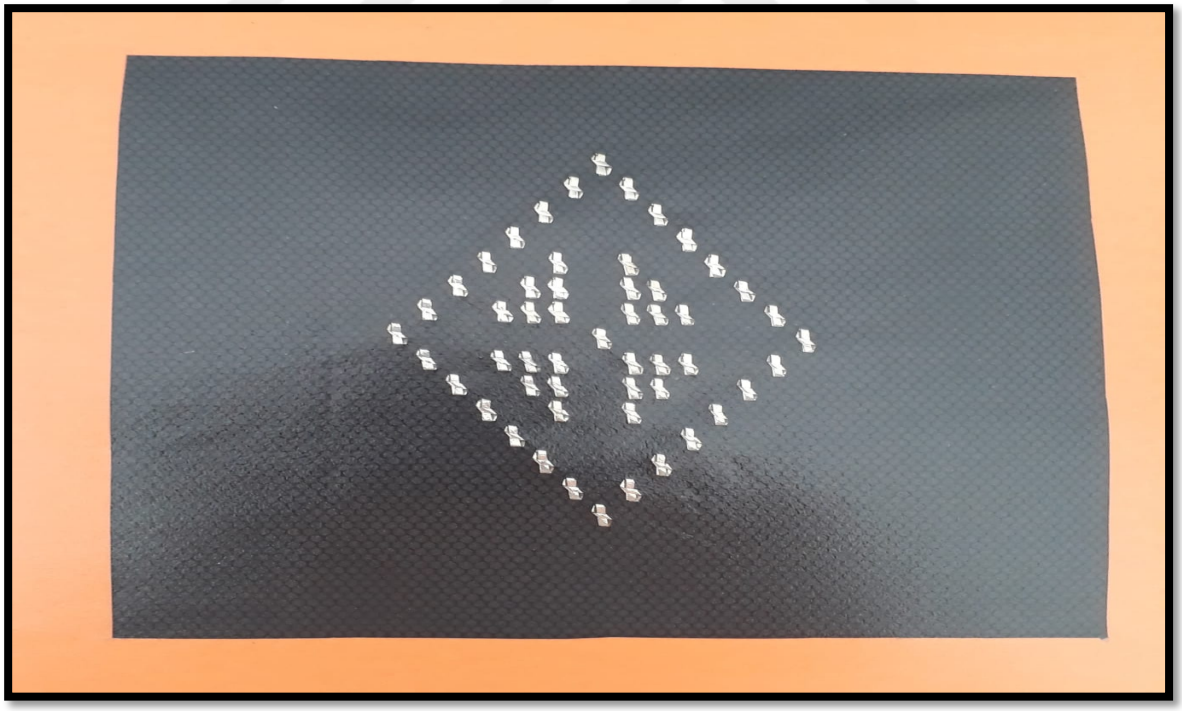

Şekil 2.36: Tek batım boyuna işleme desen çalışmasının tül üzerine uygulanmış hâli (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

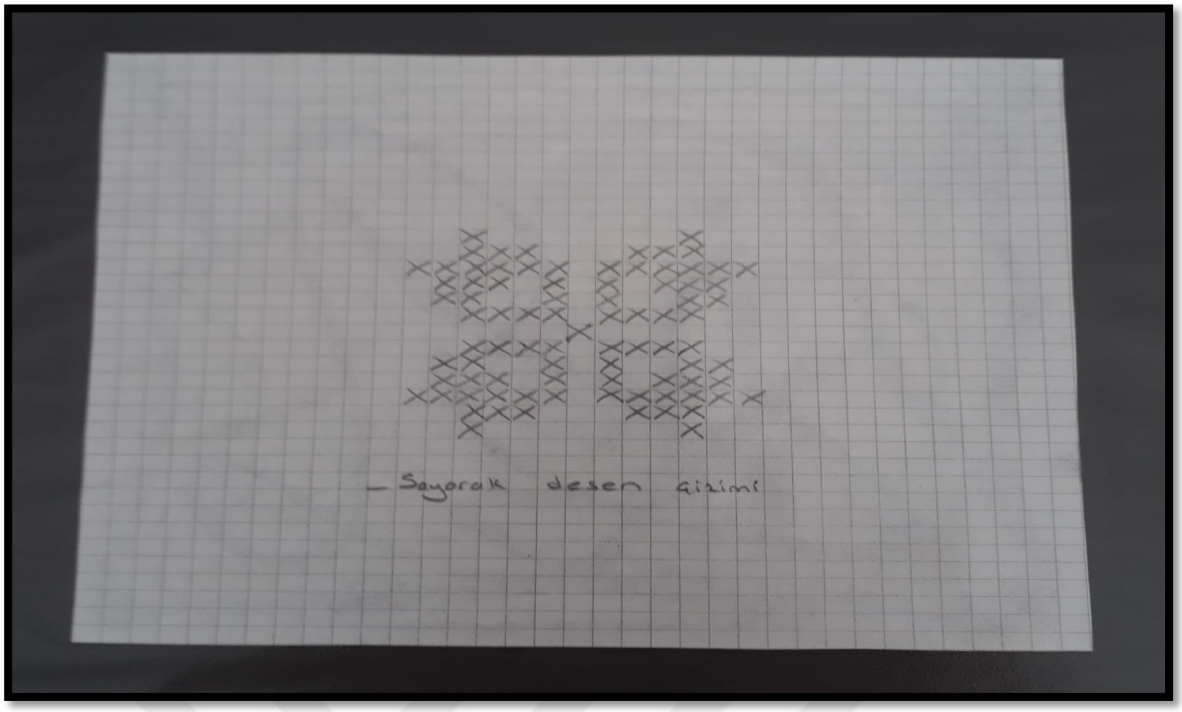

Şekil 2.37: Sayarak desen çizimi çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

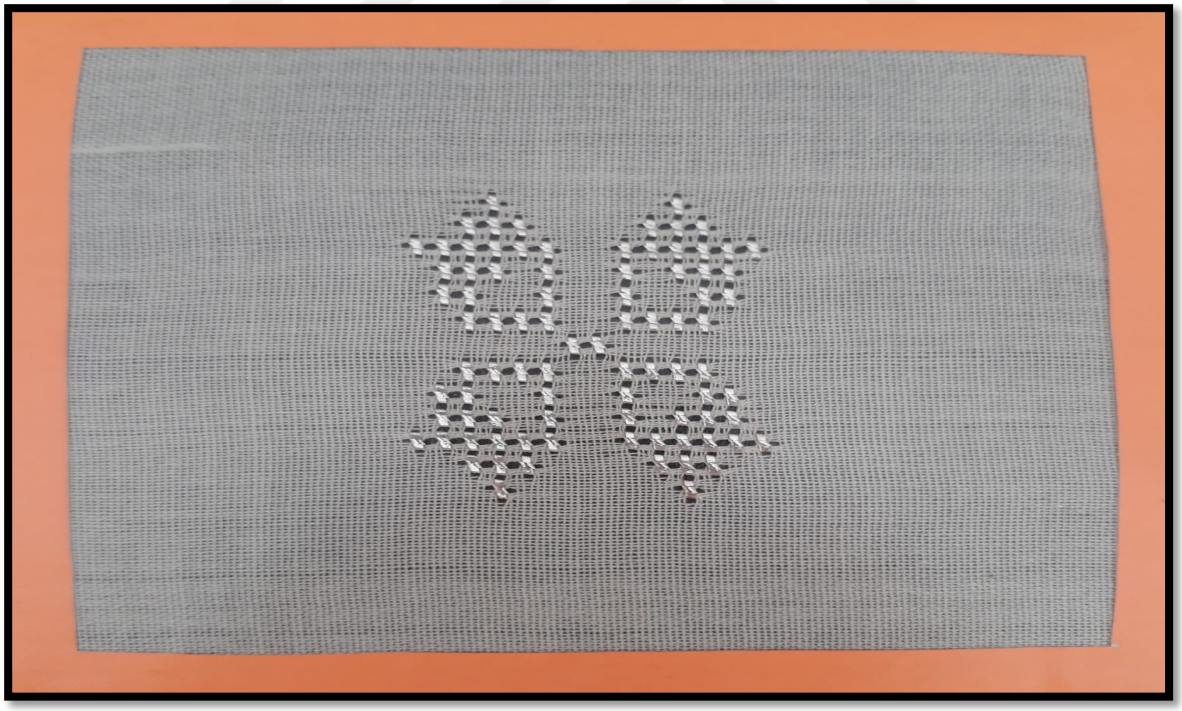

Şekil 2.38: Sayarak desen çizimi çalışmasının kumaş üzerine uygulanmış hâli (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

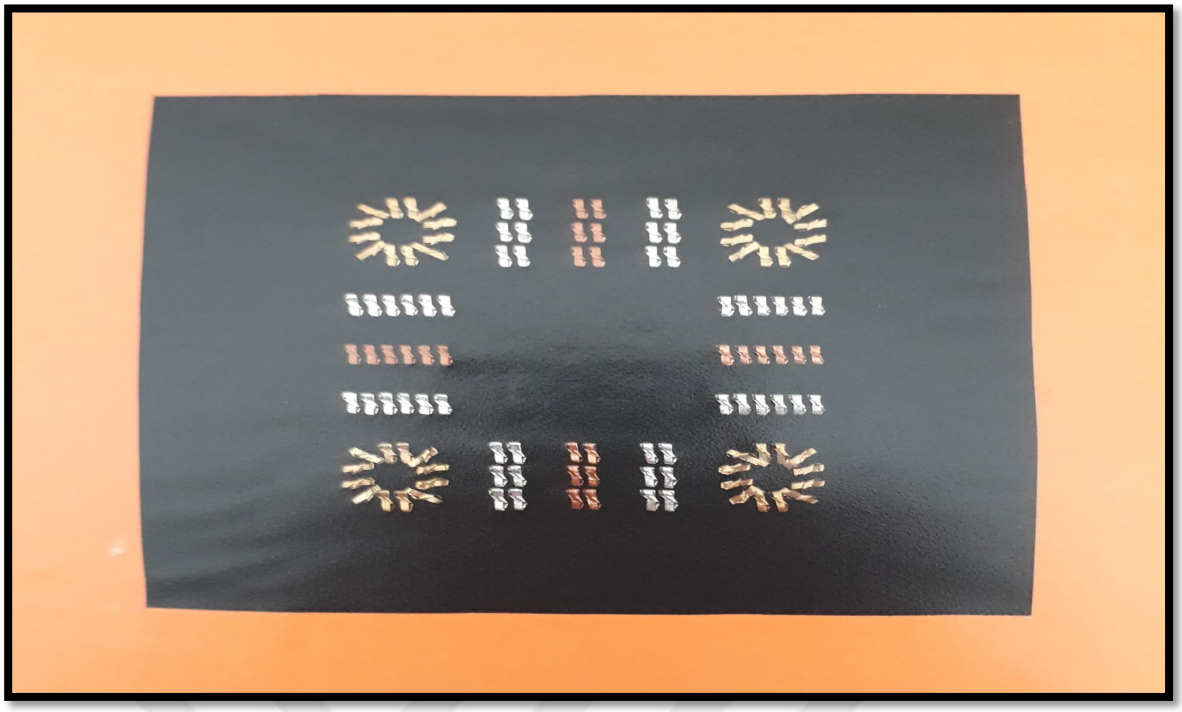

Şekil 2.39: Tül üzerine tel kırma desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

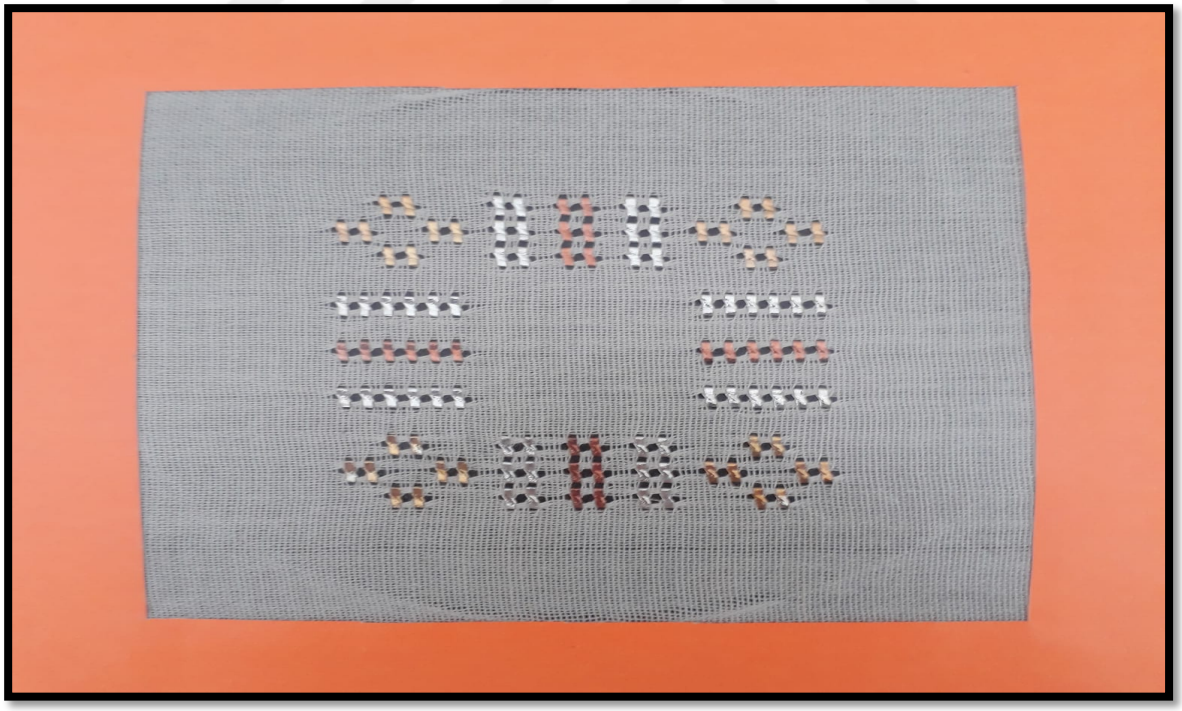

Şekil 2.40: Kumaş üzerine sayarak tel kırma desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

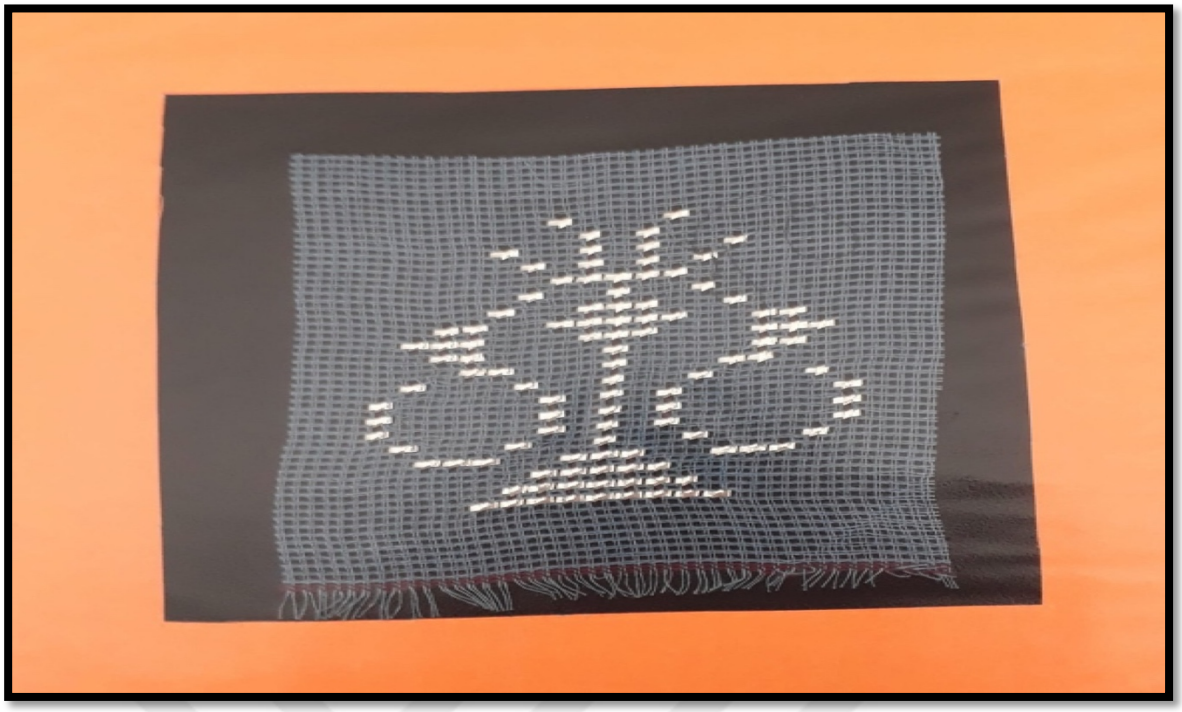

Şekil 2.41: Tel kırma desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Şekil 2.42: Tel kırma-sarma desen çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

2.1.4.2. Tel Kırma Teli ile Uygulanan Teknikler

Bartın'da, tel kırmada esas teknik olarak kabul edilen + puan tekniğinden ayrı olarak tel kırma teli ile bazı tekniklerin eski tarihlerden itibaren kullanıldığı, bazı tekniklerin ise günümüzde uygulanmaya başlanarak yaygınlaştığı görülmektedir. Tel kırma teli ile uygulanan tekniklerde her geçen gün bir gelişme ve değişmenin olduğu gözlemlenmiştir. Bu yüzden, tel kırma teli ile uygulanan teknikler başlığı altında bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür.

2.1.4.2.1. Tel Sarma

Sarma; çizilen desenin sınır çizgileri üzerinde, iğne ile ipliğin karşılıklı olarak bir noktadan batırılıp bir noktadan çıkarılması işlemiyle uygulanan bir serbest stil iğnesidir. Bu iğne (teknik), Türk işlemelerinin klasik döneminde yardımcı bir iğne, geç döneminde ise ana iğne olarak seçilmiştir. Sarmanın Türk işlemelerinde, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda yaygınlaşan bir uygulama biçiminin tel sarma olduğu belirtilmektedir. Tel sarma, iki gözlü özel bir iğne kullanılarak uygulanmaktadır (Ö. Barışta, 1999: 223). Tek telle olan kullanımından önce iplikle yapılan bir teknik olduğu anlaşılan sarma tekniği, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde de 16. yüzyıldan başlayarak kullanıldığı görülen bir tekniktir (Ö. Barışta, 1999).

Tel sarılarak yapıldığı için tel sarma adını almış olan (K.Ş. 2) bu tekniğinin nasıl yapıldığı kaynak kişimiz tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

"Tel sarma; desen kumaşa çizilerekten, çizgiler üstü takip edilerekten… Onun batış şekillerine göre verev, düz, balık sırtı veya hristo teyel olaraktan tel sarma teknikleri vardır. O tekniğine göre teli yönlendiriyorsun. İlk başlangıçtaki verdiğin eğim seni sonuna kadar götürebilmektedir" (K.Ş. 17).

Tel sarma tekniği, tel kırmadan farklı, çizim yapılarak uygulanması gereken bir tekniktir:

"E tabi tabi, cizmeden olmaz. Tulde cizmesiy de tel sarmayı yapaken ciziyala orneni. Ona gore her gozünü böyle böyle onuy çiçeni işleyalardın telnen. Duzgün yapacay sırasını.

Goparınca da onu gamaşdurcay. Ayrılmasın deyi. Onu ben yapmadım, onu başgası yapadın" (K.Ş. 10).

"Tel kırma deseni kareli kâğıt üzerine çizilir ve işleme kumaşa + puan tekniği ile geçirilir fakat tel sarmada ise önce desen kumaşa çizilir ve daha sonra sarma şeklinde işlenir" (K.Ş. 11).

Tel kırma-tel sarma işlemesinde yetmiş yıllık deneyimi bulunan kaynak kişilerimizden Nadide Özkal, tel sarma tekniğinin yapımını bir çocuğun yürümeye yeni başladığı hâle benzetmiştir. Buna göre tel sarma tekniği adım adım yapılmalıdır. Dikkatli ve nazik olunmalıdır yoksa telin kopabileceği, kumaşın da yırtılabileceği ifade edilmektedir. Normalde çizim yapılarak uygulanması gereken tel sarma tekniğini, Özkal çizim yapmadan işlemiştir, kumaşın ipliklerini takip ederek gençlik yıllarında işlediği ve Kumluca köçeklerine sattığı ay-yıldız motifi çıkarmıştır:

"Tel sarma gırılmadan, aynı ipiynen işle gibi, şurdan bi başlayosuy, böyle, accuk... Adımını çocuk şöyle ata, biraz ta ireri ata, aynı öyle oluya. Adım adım, bi irelden bi irelden her iğneye batışta... Bu gumaş üzerine ben ay yıldız yapadım da şöyle mendil gibi bi şeyle, satadım. Sarmasını, teliy sarmasını. … Tül değil keten gibi bi şeye yapıyodum. Sayması sıralı osun deyi. Keten söyle galın bi şeye… Koçekleriy bellerinde zıplayabilsin gibi. E yaptım mı yaptım, Alla'm ne biley inşallah... Gozlerim elvese şindi yaparın gene. Hiç şey yapman, gocunmam yani. Üşenci bi insan değilyin. Hiç cizim yamadan böyle kendiliğinden ben bunu… İplikden zatten belli oluya. Bi iplik iteye, bi iplik iteye; bircük eteye, ikicük eteye deyerekten örnek kendiliğinden döniya. Ay yıldız böyle yaptım, başka tüllü sarma yamadım da. Ay yıldız balki elli dane yamışumdu. … Dışına ay yapadım, içine yıldız yapadım, gıyılarına da pullu danter öredim. Bi pul bi moncuk, bi pul bi moncuk goyarakdan, firkete derdük biz, firkete yapadım, öyle satadım onnarı ama onu benden başga da ben hiç bilmeyon, ay yıldızı kimse yapduğunu bilmeyon. Telnen ay yıldızı teli hiç goparmadan, usulcuk usulcuk, gırmadan da teli böyle yavaş yavaş, yavaş yavaş... İpliknen de harır harır yapasıy ama telnen tel hart da gopunca bezi de yırta" (K.Ş. 9).

Tel sarma; tel kırma teli ile yapılan, Bartın'da her zaman daha fazla ön planda olan tel kırma tekniğinin yanında kullanılan bir teknik olarak göze çarpmaktadır. Tel sarmanın Bartın'daki geçmişi incelendiğinde, sarma tekniğinin eskiden tel kırma telinden çok simle yapıldığı yani

Bartın'da sim sırma, sim sarmaların yaygın olduğu ifade edilmiştir. Tel kırma ise ayrı bir teknik olarak ilk önce dokuma bezlere yapılmıştır:

"Var ama tel kırma daha çok rağbet görmüş. Tel sarma da var ama o işi daha çok o işi daha çok telnen değil de simle yapmışlar. Eskiden sırma derlerdi onun adına. Onla yapmışlar ya sonradan o sırmadan esinlenerek tel kırmayı tel sarmaya çevirdiler ama çok böyle. Şimdiki gibi öyle tel kırma olup o şekil yok eskilerden ama onun yerine sırmalar... Mesela annelerimizin çeyizlerinden kalma önceden yastık örtüsü derlerdi. Çarşaflar, onlar sırma ile işlenmiş. Sarmalar şeyler tel kırmalar tamamen ayrı. Onlar dokuma bezlere yapılmış ilk baştan ve onlardan büyüklerimizden çeyiz olarak bizlere kalan onlar. Benimkiler de benim çocuklarıma kaldı yani bildiğim gördüğüm onlar. ... Tel sarma yerine sırmayla... O sırma da şimdiki simin birazcık daha kalıncası. ... Mesela bu şeyde Gaziantep tarafında oranın meşhur işi o sırma sarmalar" (K.Ş. 24).

"Tel sarma… Yuvarlak bir teller var, ince simler vardı, şey, yuvarlak simler vardı. Onlarnan işlenürmüş daha önceden, tamam mı? Ben onu o zaman yapmadım. Biz tel gırma, çocukduk biz, onları yapanlar vardı, yaşlılar yapardı onu. Hep yaşlı garıla, gözlükleri dakadı iki dane… Ben de imrenirdim, nası yapıyola bunu deyi. Onlar ipek bez üsdüne oluyo. Böyle ipek, sim şeylerine, sim… O zaman patiskalar daha değişikmiş. Patiskalar ipek gibi çok güzel, ipe de benzemeya, çok güzel… Elde dokunan bir bez yani ipek ipliğiynen dokunmuş bi şey, çok güzel… Onlarnan… O sim, ona işlenüdü. A benim vardı da çocuklara vedim, hiç gıymetini bilemedile hiç. ... Ondan sora mesela benim babannemiy zamanında bu herkes yapıyodu. Babanem şindi olsa 140 yaşında olacadın, düşün. O da böyle eskiden simli simli şeyler vardı, varmış, halen de var. Sarma yaparlarmış onlar. O da tel sırmadan yaparlarmış. Bütün gelinleriy çarşafları, yatak odaları, perdelerine varıncaya gadarı simlernen işlenirmiş. Öyleymiş" (K.Ş. 32).

Bartın'da, eskiden, tel kırma teli ile yapılan sarma tekniğinden daha çok yapıldığı söylenen sim sırmaların metal iplikten elde edildiği görülmektedir. Metal iplikler ya altın ya gümüş ya da bakırdan çekilerek sonra altın, gümüşle yaldızlanan ipliklerdir. Metal ipliklerin bir de metal bükümlü ipek iplik olarak isimlendirilebilecek, metalle ipeğin birlikte bükülerek yapıldığı, halk dilinde "sim" olarak isimlendirilen bir çeşidi ve "sırma" adıyla bilinen gümüş çeşidi bulunmaktadır (Ö. Barışta, 1999: 220). Yüzyıllar boyunca rağbet gördüğü belirtilen sırma işlemelerinde kullanılan telin simkeşhânelerde üretildiği belirtilmektedir. 19.

yüzyılda, Thomas Allom'un çizdiği "Yerebetan Sarnıcı'nda Tel Çeken Simkeşler" tablosu, simkeşhânelerden sonra, bu sarnıcın da iplik üretiminde kullanıldığını göstermektedir (Ö. Barışta, 1999: 13). Sırma imali Semiha Başbuğ tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

"Sırmanın nasıl yapıldığını ve nerede imal edildiğini bilmeği arzu edersiniz elbet. Eski Beyazıt Hamamı karşısında harabe halinde bir han vardı. O hana Simkeşhane, yani Sim imalâthanesi denirdi. Bu imalathanede altın ve gümüş toparlaklar haddeler içine atılırdı. Tazyik ile diğer uçtan çıkarılan iplik gibi ince tellere kılaptan derlerdi. Bunların daha incelerini ipek üzerine sardırmaya da sırma denirdi, yâni işlemelerde kullandığımız simli ipek bu şekilde vücude getirilirdi. Asırlar boyunca Türk kadınlarının işledikleri işler kılaptan ve sırma ile olduğundan sırmacılık ve kılaptancılık çok revaç görmekte idi" (Başbuğ, 1964, s. 10).

Tel kırma teli ile yapılan tel sarma işlemesinden önce, yaşlı kadınların hep yaptığı söylenen sırma sarmaların, tel sarma tekniğine zemin hazırladığı yani bu konuda sırma işlemelerinden bir esinlenme söz konusu olabileceği düşünülmektedir. Tel sarma ile ilgili bu görüşün yanında, sırma şeklinde olan sarmalardan ayrı olarak tel kırma tekniğinin tel sarmadan daha önce olan bir işleme tekniği olduğu belirtilmiştir:

"Kırma önce, kırma çok önce. Sonradan sarma geliyor. Mesela Antep'in, Maraş'ın Maraş işi var ya, Maraş sarması, o da hemen hemen onlarla birlikte ortaya çıkan bir şey. Sarma da var, kültürümüzde var. O da ama kırma daha önce, sarma daha sonra. Sanırım sarmayı da Maraş'tan falan da etkilenmiş olabilirler. O zamankiler yani o sırmaları görüp, şeyleri görüp… Mesela uskufa dediğimiz, kızların gelin olacakları zaman giydikleri bir kıyafet var. Onların üzerindeki işlemeler vardı. Onlar mesela simle de sarılabilirdi ama burada sarmayla yapılanlar da var şimdi ama önceden yokmuş fakat uçlarını süslemekte kullanmışlar genelde. ... Kırmayı da sarma sonradan girmiş araya ama çok eski zamanlardan tel sarma da var hani arşivlerin içinde sarma da var. İnce telli olarak sarılmış. Hemen hemen aynı zamanlar ama kırma önce. ... Oradan etkilenilmiş olabilir diyorum ben de bakın onu, şeyi çok farklı tel çünkü bir de yassı ya bu, yassı tel olduğu için o şeyden etkilenmiş olabilirler. Sim sarma yani Maraş işinden etkilenilmiş olabilir. Maraş işi sim sarma denir" (K.Ş. 34).

Kaynak kişilerimizden Servet Çınçın, tel kırma teli ile yapılan tel sarma tekniğinin, tel kırma tekniğinden daha sonra geliştirilen bir teknik olduğunu ifade etmektedir. İlk örnekleri eski Bartın el dokuması bezler, Kastamonu ipeklisi veya bez üzerine işlenen tel kırma örnekleri arasında tel sarma tekniğine rastlanılmadığı belirtilmektedir. Buna karşın sim sarma örnekleri vardır. Tel sarma tekniği, sim sarma tekniğine benzetilerek işlenmeye başlanmıştır. 19. yüzyıldan çok az tel sarma örneği bulunmaktadır buna karşın tel kırmalar yaygındır. Tel sarma 20. yüzyıl içerisinde yaygınlaşmıştır. Çınçın'ın verdiği bilgilerin 19. ve 20. yüzyılda tel sarmanın yaygınlaştığını belirten Ö. Barışta'nın başta verdiğimiz bilgisiyle örtüştüğü görülmektedir. Bartın'da tel sarmanın yaygınlaşarak tel kırma kadar yapıldığı dönem olarak 1985 sonrası gösterilmiştir. 1985'ten sonra yaygınlaşan tel sarma tekniği ile masa örtüsü, şömentabla takımı, gelin bohçası yapımı artmıştır. Tel sarma işlemesi Ödemiş ipeği, Osmanlı ipeği, kıl tela, keten gibi çeşitli kumaşlara yapılmıştır ve yapılmaktadır:

"Şöyle, tel sarma sarma tekniğini sonradan yaptılar. Tel kırma daha eski. Tel kırmanın çarşaflardaki uygulanması çok eski örnekleri var el dokuması bez üzerine, Kastamonu ipeklisi üzerine veyahut da bez üzerine pamuklu ya da keten ya da ipek çarşaf... Orada tel sarmaya hiç rahatlamayız. Sim sarma vardır. Sim, sarı altın sim ya da boyanmış sim kullanılmıştır ama onun dışında tel sarma daha sonraki tarihlerde. Sarma tekniği, sim sarma gibi ona benzeterek, onun gibi yaparak işlenmeye başladı. Tel sarma da vardı eskiden ama çok yaygın değildi yani eskiden dediğin bizim için şu anda, sizin için eskiden sayılabilecek dönemler, 70'li yıllar... Bizim için de yani 19. yüzyılda 1800'lü yıllarda çok çok nadir tel sarma örnekleri var, hep tel kırma. Tel sarma sonradan 20. yüzyılda yani 20. yüzyıl içinde; 1930'lu, 40'lı yıllarda yaygınlaşan ama daha da yaygınlaşması hele 85'ten sonra neredeyse tel kırma ile başa baş gitmeye başladı. Ha bir de şöyle, daha sarmada, masa örtüsü, şömentabla dedikleri sehpa örtüsü masa örtüsü, bir kare, bir uzun bunlar, hep tel sarmada daha fazla, tel sarma yaygınlaştıktan sonra daha fazla yapılmaya başladı. Ödemiş ipeğine, Osmanlı ipeğine, kıl telaya, ketene, çeşitli kumaşlara... Tel kırma masa örtüleri var, tamam ama tel sarma yapılmaya başladıktan sonra masa örtüsünde de kullanımı ve bohçada, gelin bohçasında kullanımı arttı. Kullanım, bu motifler, tel sarma" (K.Ş. 33)…

Tel sarma ile ilgili Servet Çınçın'ın verdiği bilgilerle diğer kaynak kişilerimizden aldığımız bilgilerin genel olarak örtüştüğü görülmüştür:

"Tel kırma... Tel sarma aslında Bartın kültüründe sarma olarak değil de... Aslında biz telle bunu kumaşlara uyguladık. Bizim tel kırma; Bartın kültüründe eskiden, ananeden gelen geleneksel el işi. Tel sarma sonradan uygulama bir iş. Telin yumuşaklığı, onu ip gibi kullanmaya müsaade ettiği için sırmada kullandığımız şeyi telde kullanmaya başladık. Dedim ya hani bakış açısı, vizyon... Nerede görülmek istendiyse tel oraya uygulandı" (K.Ş. 5).

Tel sarma konusunda Servet Çınçın'ın verdiği bilgilerle örtüşmeyen bir görüş, kişilerimizden Hatice Karadağ'ın görüşüdür. Karadağ, tel sarma işleme tekniğinin tel kırmadan daha önce yapılan bir teknik olduğunu ifade etmiştir. Ona göre tel kırma işlemesi, tel sarma işlemesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni olarak da tel kırma işlemesinin düğüm tekniğinde var olan aşamalar gösterilmiştir. Hatice Karadağ tarafından tel kırma düğüm tekniğini bulduğu söylenen Hatice Ağaçkıran'ın da önce anneannesine geldiğinde komşularından tel sarma tekniğini öğrendiği, daha sonra tel kırma düğüm tekniğini bulduğu ifade edilmiştir:

"Varmış, evet; çünkü ben müzelere gidiyorum, gittiğim yerde araştırıyorum. Hangi teknikler kullanılmış ama sarma tekniği İzmir'e gidiyorum İzmir'deki müzede de var, İzmit'teki müzede de sarma tekniğini kullanmışlar çok eskiden. Sarma tekniğinden geliştirilerek yapılmış bir düğüm tekniği tel kırma çünkü kırılarak yapılıyor, aşamaları var onun" (K.Ş. 11).

Günümüzde tel sarmanın Bartın'da çok rağbet gördüğü ifade edilmektedir. Tel kırmanın yanında, tel sarmanın da görsel bir güzelliği bulunmaktadır. Tel sarma ile yapılan işlemelerin içinde yine tel kırma tekniği kullanılabilmektedir:

"Çok rağbet görülüyo. Şimdi sarmaya düşdü millet. Bak benim şeyde var, gel bakalım. Ha tamam mı, onları alabülüsüy oraya şeye goyabülüsüy. Şindi, sarmaya çok rağbet düşdü. O sarma yapıyosuy ama gene saplarını bilmem şeylerini tek telnen yapyosuy. Tek tel de yapıyosuy, sarma da yapıyosuy. Şimdi bu gulleriy içini şey deyolar, dolduruyolar şimdi. Tel gırmadan içini böyle böyle, böyle böyle dolduruyosuy, o da çıkdı. ... Yeni çıkdı. Hiç gırmadan böyle böyle, az az alıyosuy böyle hep içini, yapranı, gulünü bunna dolduruyosuy" (K.Ş. 32).

"... ama tel sarma da bayağı yaygınlaştı yani. Onun da mesela tel sarma oda takımı yapılabiliyor ya da masa örtüsü yapılabiliyor, tepsi yapabiliyorsun; çay tepsisi, kahve tepsisi yine sehpalar yapıyorsun. Bunlar da güzel oluyor. Sarma da daha değişik oluyor. Tabii bu renkli tüllerde şeyler daha güzel gösteriyor, teller" (K.Ş. 23).

Bartın'da her zaman daha fazla yapıldığı ifade edilen tel kırma tekniğinin yanında tel sarma tekniğinin eskiden daha çok pano içlerinde, tablo olarak yapılan resim çerçevelerinde görüldüğü (K.Ş. 17) ifade edilmiştir (Şekil 2.43-2.44-2.45-2.46). Bu çerçeveler; 19. yüzyıldan sonra yaygınlaşan, ortasına fotoğraf yerleştirilen, üzeri işlenmiş kumaştan yapılmış resim çerçeveleridir (Ö. Barışta, 1999, s. 211) :

"Ama ben eskilerden tel sarmayı en çok nerede görüyordum? Pano içlerinde... Duvara asıyoruz ya panolarda... O ipek böceği ile falan onları bütünleştirip resim koyuyorlar ortaya. Ben çok bizim büyüklerin yaptığı sarma görmedim ama kırma gördüm. Tel kırma her zaman daha fazla vardı" (K.Ş. 3).

Günümüzde tel sarma tekniğinin Bartın'da çok yaygınlaşmasının da etkisiyle eskiden yapılan tel sarma pano şeklinde fotoğraf çerçeveleri tekrar moda haline gelmiştir. Çerçevelerde kullanılan eski desenler bu rağbet neticesinde tekrar bulunmuştur. Günümüzde bu çerçeveler, çok sipariş almakta ve çok yapılmaktadır:

"Ben de şindi hep bunnadan işleyon. Bartın'da ne gada varsa kimiy evinde varsa ben işledim bunnarı. Angara'ya, Antalya'ya, Gonya'ya... Sipariş veryala ba, ben işleyon, yollayon. ... Bu önce varmış. Şindi benim annem 44 senesinde evlenmiş. Annemiy va böyle cerçefesi, resimleri de gonmuş. Hâlâ o Ebru'da. 1944'de işlenmiş o. Şindi bunna da yeni moda çıktı artu. O eskileden örnek buldum ben, bigaç tüllü örnek, onnarı... Hangisini istellerse ona gore işleyon. ... Buna çok rağbet va işde. Hele buna... Gaç gişi isteya gorsey" (K.Ş. 25).

Günümüzde tel sarma yapımı Bartın'da rağbet görse de çok yapılsa da bu tekniğin inceliklerini bilenin, bu tekniği hakkıyla yapanın çok az olduğu söylenmektedir. Tel kırma düğüm tekniği konusunda yakınılan düzgün işlememe durumunun tel sarma işlemesinde de söz konusu olduğu görülmektedir. Tel kırma tekniğinin Bartın işi, sarma tekniğinin ise asıl Kahramanmaraş tarafının işi olduğuna vurgu yapılmaktadır:

"Mesela hâlâ daha tel sarmayı herkes hakkıyla işleyemez. Bir iplikle işlemiş gibi. Bir iplik ileride bir iplik beri batamazsın, çirkin görünür. Onun püf noktasını veren çok az usta var Bartın'da. Herkes işliyor tel sarma ama herkesinki tel sarma gibi olmuyor ama asıl şey tel kırma Bartın'ın işte. Maraş tarafı filan sim sarmalar o tarafların işleri" (K.Ş. 24).

Günümüzde tel kırma teli ile değişik tekniklerin denenmeye çalışıldığı görülmektedir. Yeni ortaya çıkan tekniklerden biri de "tüle tel sarma"dır. Bu teknik hiç olmayan bir teknik üretme değildir aslında yani bir "geleneğin icadı" (Hobsbawm ve Ranger, 2020) olarak görülmemelidir. Zaten Türk işlemelerinde var olan bir teknik, tül üzerine uygulanmıştır. Normalde tül üzerine tel ile tel kırma düğüm tekniği uygulanmaktadır. O yüzden değişik malzemeler üzerine uygulanan tel sarmanın, tül üzerinde denenmesi bir yenilik olarak görülmektedir. Tel kırma teli ile yapılan bu yeniliğin, hayal gücü ve esinlenme yoluyla oraya çıktığı ifade edilmiştir. Tel kırma teli, tül vb. ile hep daha farklı ne yapabilirim anlayışı ile hareket edildiği görülmektedir. Yeni uygulanan teknik, dijital ortamda ve arkadaşlar arasında paylaşılarak yaygınlaşmıştır:

"Ben mesela tüle tel sarmayı ben çıkardım geçen senelerde. Tüle tel sarmayı hiç görmemiştim yani… Ben bir tane örnek çıktı Pinterest'te karşıma. Şey böyle; damla damla, damla damla bir silikonla yapılan bir desen çıktı önüme ama şey, geometrik bir desendi. Tüle tel sarma yaptığımız zaman, çiçek deseni yapamazsınız. Geometrik bir desen olması lazım. Benim o deseni gördüğümde, ilk aklıma gelen şey, ben bunu tüle yapabilir miyim yani tel sarmaya yapabilir miyim? Aldım elime; deneme yanılma, deneme yanılma, sökme falan, çıktı! Tel kırma da var içinde, tel sarma da var, bir başörtü örneği çıkarttım ortaya. Mesela o başörtü örneğinden çanta çıkarttım. O başörtüyü yaptım, aynı şekilde tel sarmayı yaparak, iç içe iç içe renklerde bakırla sarıyı da kullanarak bir çanta modeli çıkarttım. Bunu çıkartan benim. Tel sarmayı tüle yaparak yani geçen sene… Ben şimdi bilgiyi kendime saklayan bir insan değilim. Benim öğrencim gördü, ona gösterdim. Ben bunun videosunu bile çektim, Yutub'a attım mesela. Ben bunu çıkardım da bende saklı kalsın demedim, örneğini paylaştım. Farklı bir şey, farklı bir desen… Tülü tel sarma yaptık. Farklı bir görünüş oldu, değişik bir teknik oldu. … O kişinin hayal gücü, yaratıcılığına kalmış yani bunu genişletmek, ne bileyim farklı şekillerde kullanmak, ortaya çıkarmak kişiye kalmış yani. Dediğim gibi o mesela silikonla damla damla bir şekil oluşturmuşlar Pinterest'te gördüm ben onu bilgisayarda, sosyal medyada mesela. Ben o örneği gördüğümde gözümde canlanan, acaba ben bunu tüle yapabilir miyim yani sarmasını yapabilir miyim oldu mesela. Onu düşündüm

yani ben bir şeye baktığım zaman, ben hep işimle alakalı, uğraştığım işle alakalı hep o şekilde, o gözle bakıyorum yani. Her şeye öyle. Mesela bir desen gördüğümde, ne bileyim normal bir fabrikasyon bir masa örtüsü gördüm. Hemen desenine bakıyorum. Acaba ben bunu tel sarmaya uyarlayabilir miyim ya da başka bir teknikte çıkarabilir miyim? Model güzelmiş, şunun şurasını yok ederim. Bunun burasını kullanırım gibisine, hep o gözle bakıyorum yani bu aslında dediğim gibi farklılık, farklılık ya farklı düşünme… Sevdiğim için belki bilmiyorum ki yani benim derdim sadece bu işten para kazanmak değil, değil. Benim para kazanmak ikinci planımda. Ben işimi seviyorum, ben yaptığım işi seviyorum ve içimden geldiği gibi yapıyorum" (K.Ş. 6).

Bartın'da tel kırma tekniğinden sonra, tel kırma teli ile yapılan, en fazla kullanılan tekniğin tel sarma olduğu görülmektedir. Tel kırma tekniğini kendilerinin gören Bartınlılar, tel sarma tekniğinden önce sim-sırma sarmaların yapıldığından bahsederek tel kırma teli ile yapılan sarma tekniğinin bu işlemelerden esinlenerek ortaya çıkmış olabileceği üzerinde durmuşlardır. Sim sırma işleri için Maraş tarafı işaret edilmiştir. Tel sarmanın tel kırma işlemesinden daha önce var olduğu ve tel kırmanın aşamalı bir teknik olduğundan hareketle daha sonra uygulanan bir teknik olduğu görüşü bir kaynak kişimiz tarafından dile getirilmiştir. Tel sarma işlemelerinin eskiden özellikle fotoğraf çerçevelerinde görüldüğü söylenmiştir. Günümüzde tel kırmayla beraber gittikçe yaygınlaşan tel sarma çok rağbet görmektedir. Gelenekselin tekrar moda haline gelmesiyle pano şeklideki eski resim çerçeveleri de gelenekteki motifleriyle şu an ön plandadır. Tel kırma teli ile hep bir arayış içinde olmanın sonucu olarak "tüle tel sarma"nın bulunduğu ve yapıldığı söylenmektedir.

Şekil 2.43: Tel sarma resim çerçevelerinin çok günümüzde çok rağbet gördüğünü ve devamlı sipariş aldığını söyleyen Solmaz Ünlü'nün evinden kendi düğün fotoğraflarının olduğu pano

Şekil 2.44: Şükran Yoğurtçu'nun evinden tel kırma-sarma pano

Şekil 2.45: Çetin Asma'nın evinden tel sarma işlemeli pano

Şekil 2.46: Farklı desen bir tel sarma pano (Fotoğraf: Yeşim Tutumlu)

Şekil 2.47: Tel sarma işlemeli Allah lâfzı (Fotoğraf: Emine Gökçimen)

Şekil 2.48: Tel sarma işlemeli Muhammed lâfzı (Fotoğraf: Emine Gökçimen)

Şekil 2.49: Tel kırma-sarma işlemeli kahve tepsisi (Fotoğraf: Emine Gökçimen)

2.1.4.2.2. Diğer Teknikler

Bartın işi tel kırmada, Bartınlıların eskiden beri uyguladığı iki tekniğin tel kırma ve tel sarma (K.Ş. 22) olduğu söylenebilir:

"Evet tel kırma dediğimiz tek tek kırılarak işlenen... Sarma da sürekli atılıp atılıp işlenen... Tabii şimdi tel kırma ile sarma var ama onu şimdi teknikleri başka. Bir tek tek kırılan var, sarma vardı ama şimdi çarpı işi var bir sürü işleri var, çıkarttılar ama normalde bunun kökeni tek tek kırılıp tel kırma ve sarma" (K.Ş. 22).

Kırma ve sarma haricinde günümüzde Bartın'da tel kırma teli ile uygulanan değişik tekniklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Uygulanan bu yeni tekniklerin Bartınlılar nezdinde tel kırma ve sarma gibi eskiye dayandırılan bir yönü yoktur. Bu tekniklerin, tel kırmaya daha farklı ne yapabilirim anlayışıyla farklılık katmak için uygulanan teknikler olduğu ifade edilmektedir. Tel kırmaya yenilik katmak amacıyla tel kırma teli ile uygulandığı söylenen teknikler arasında; çarpı işi, muşabbak, hristo teyeli, balık kılçığı, balık sırtı, güğümcü düğümü, iğne ardı, ciğerdeldi, Antep işi susma gibi teknikler sayılabilir. Tel kırma teli ile uygulanan, sayılan yeni tekniklerin, Türk işlemelerinde zaten var olan teknikler olduğu

görülmektedir yani bu teknikler hiç olmayan yeni tekniklerin üretilmesi değildir. Türk işlemelerinde var olan, iplikle uygulanan tekniklerin tel kırma teli ile günümüzde denenmesi ve tel kırma-sarma işlemelerinde kullanılmasıdır. Tellerle uygulanan teknikler; tel kırmaya farklılık ve yenilik getirme, tel kırmayı geliştirme, teli günümüze uyarlama olarak düşünülmektedir:

"Muşabak zaten bizim Türk işi tekniğimizin içinde olan bir teknik. Bunu telle uyarlama, eskilerde var bu. Eskilerde var, yapılmış. Bu yeni bir teknik değil aslında. Eskiyi günümüze çıkarmak oldu. Muşabak tekniği telle yapımı, eskiyi günümüzde çıkarmak oldu. Hristo teyeli, ha o biraz evet, o yeni. İple var, gölge işinin bir tekniği ama kültürümüzde tabii ne kadar değeri var, onu tam bilmiyorum açıkçası. O da sap işlerinde mesela bir desende, sap işlerinde kullanıyorum ben o hristo teyelini. Şekil olarak, görsellik olarak hoşumuza gittiği için… O şekilde… İğne ardı… İğne ardını da kullanıyorum sarmada mesela. İğne ardı da normal, basit nakış tekniklerinden biri mesela. Yeni çıkan bir teknik olarak hristo teyelini diyebilirim ama iğne ardı, muşabak, onlar zaten günümüzde olan tekniklerin, başka tekniklerin içinde olan teknik... Telle versiyonu olmuş oldu" (K.Ş. 6).

"Tel kırmayı modernize ettik. Şu anda kullanacağımız ürünlerde tüle tel sarma yaptık" (K.Ş. 4).

"Evet, biraz Maraş işi ile normal eski tel işi biraz birbirine karıştırdılar. Mesela şimdi tel işlerinin o tel kırmaların yanında başka isimleri var. Onların şimdi onları da bilmiyorum biraz işleme tekniği var ama Antep işi, Maraş işi oralarda işlenen işlerin tarzını tellerle yapıyolar şimdi" (K.Ş. 24).

Tel kırmada görülen yeni tekniklerin nedeninin tel kırmanın çok yaygınlaşması ve talep görmesi olduğu düşünülmektedir. Talep artınca, bu işten para da kazanılınca tel kırma işinde daha farklı ne yapabiliriz düşüncesi doğmaktadır:

"Tabi, yeni yeni çıkıya bunlar. Yeni yeni çıkıyo. Yenilik neden biliyo musuy? Edirafa çoğal… Ay şu da mı olu, bu da mı olu deyi bunu kitaplara artu yaydılar. Artu bunu kitaplara yaydılar, bundan para gazanıyala. Biz yapamaduk, gazanamadug. Mesela benim oğretdüklerim oğretmen oldu, hoca oldu. Ben yapmadım. Yapsaydım yapardım ama yapmadım. Yapmadım, ben onnan mı uğraşacam, dedim. Benim zate erken evlen… On altı yaşında evlendim. Ben

onnan mı uğraşacam? Öyle… Zatte alıyodum, oğretmenlik parasından fazla alıyodum. Dedim ya sana uşag okutdum ben, bu evi ben, biliyala işde Bayramla… Ya" (K.Ş. 32)…

Tel kırma teli ile uygulanan tekniklerden çarpı işi, tel kırmanın yapıldığı iki düğüm tekniğinden biridir (Karaçorlu, 2013: 47-48). Tel kırmada eskiden beri uygulanan bir teknik olan çarpı işinin diğer teknikler arasına almamızın nedeni, Bartın işi tel kırmada esas tekniğin artı tekniği olduğunun Bartınlılar tarafından ifade edilmesidir. Çarpı işi Bartın'da sonradan uygulanmaya başlanan bir tekniktir: *"O sonradan çıktı, ilk olarak artı* (K.Ş. 17). Bu tekniğin, eskitme ve renklendirme sırasında ortaya çıkan renkli tellerle beraber kullanımı tercih edilmektedir. Kullanılan renkli tellerle çarpı işiyle yapılan desenin daha güzel ortaya çıktığı ifade edilmektedir (K.Ş. 6).

Tel kırma teli ile uygulanan nakış tekniklerinin yanında, diğer nakış tekniklerinden uygun olanların tel kırma işlemesinin içinde iplikle kullanılabildiği görülmektedir. Deneyerek bulunan bu yeni kullanımlar da tel kırmayı zenginleştirmek adına yapılmaktadır. Tel kırmayı yeni teknikler katarak zenginleştirirken özelliğini bozmamanın hedeflendiği ifade edilmektedir. Tel kırmanın içinde iplikle kullanılan nakış tekniklerinden biri "tül işi tekniği"dir. Bu teknik halk arasında "oyulgama" adıyla bilinmektedir. Tel kırma motiflerinin aralarında kullanılabilen tül işi tekniği *"tülün deliklerine kotonun desene uygun olarak atılması veya alt üst olarak geçirilmesi"* (Korkusuz, 1971: 141) şeklinde yapılmaktadır. Tel kırma işlemesinde tül işi tekniğinin kullanılmasını ilk olarak Hatice Karadağ denemiştir. Sonrasında bu teknik başarılı olmuş ve tel kırmada yeni bir akım olarak Bartın'da yaygınlaşmıştır:

"Tabii ki böyle bir şeyler yaparken... Daha nasıl olabilir? Zaten ben yaparken ne yaptım, ilk başta tel kırmayı kullanırken? Tel kırma işini yapıp onu ben nasıl zenginleştirebilirim? Öğrettikten sonra bunu nakış teknikleri ile birleştirdim. Değişik değişik teknikler denedim, mesela "tül işi tekniği" ile. Halk arasında "oyulgama" deniyor. "Tül işi tekniği" ile birleştirdim. Bir yarışma ürünü hazırlamıştık öğrencilerimle, iki kez ödül aldı. Onun denemesini ilk ben yaptım, daha sonra da çok yaygınlaştı. Şimdi herkesin işinde "tül işi tekniği" ile tel kırmayı görüyoruz. Başka tekniklerle geometrik şekiller yaparak denemeler yaptım. Hep böyle, bununla ilgili farklı farklı çalışmalar yaptım yani zenginleşsin ama özelliğini de bozmayalım diye... Tül işi tekniğini de ben kız meslek lisesinde giyim okurken (Bunu hiçbir yerde söylememiştim size söyleyeyim. En azından şey olsun, ben de oradan

esinlendim.) Giyim öğretmenimizle giyim süsleme tekniklerinde biz hep özgün şeyler çalışıyorduk. "Tül işi tekniği"ni bize gösterdi. Motiflerinizi siz hazırlayın, "tül işi tekniği" ile bir örtü hazırlayalım, demişti. Tabii biz çok teknik göreceğiz, derken o tül işinden yaptığım örtüyü tamamlayamamıştım. Benim içimde o ukde kalmıştı ama Bartın'a ilk görev yerim başlamasıyla" (K.Ş. 11)…

Bartınlıların kendilerine ait bir el sanatı olarak benimsediği tel kırma, bir düğüm tekniğinden oluşmasına rağmen tel kırma teli ile yapılan bütün tekniklerin Bartınlılar tarafından benimsendiği, Bartınlı kadınların hayatlarında yer edindiği görülmektedir. "Telin bir sürü işi var." söyleminden, tel kırma ile kullanılan bütün tekniklerin bir bütün olarak algılandığı anlaşılmaktadır: *"Tabii var. Tel kırma kırarak yapılıyor bir, kaydırma tekniği var, önden arkadan doğru iki türlü yapılıyor kırma, çapraz işleme tekniği var. Telin muşabağı var, hristo işi var, sarması var. Telin bir sürü işi var yani"* (K.Ş. 2). Sarma tekniği veya tel ile uygulanan diğer tekniklerin kökeninin Bartın'a ait olduğu düşünülmese de bu tekniklerin tel ile uygulanması bir yenilik olarak algılanır. Tel kırmanın yaygınlaşmasının tel ile yeni tekniklerin oluşumunda etken olduğu anlaşılmaktadır yani tel kırmada talep çoğaldıkça arzın da bu talebin isteklerine göre şekillendiği görülmektedir.

Şekil 2.50: Tüle tel sarma tasarımlı ayakkabı (Fotoğraf: Emine Gökçimen)

Şekil 2.51: Tel sarma, muşabak, iğne ardı tekniklerinin bir arada olduğu bir işleme kasnağı detayı (Fotoğraf: Emine Gökçimen)

Şekil 2.52: Kanaviçe ve tüle tel sarma tekniğiyle işlenmiş takılar (Fotoğraf: Yeşim Tutumlu)

Şekil 2.53: Çarpı işi bir örtü (Fotoğraf: Emine Gökçimen)

Şekil 2.54: Çarpı işinin kasnakta işlenmesi (Fotoğraf: Emine Gökçimen)

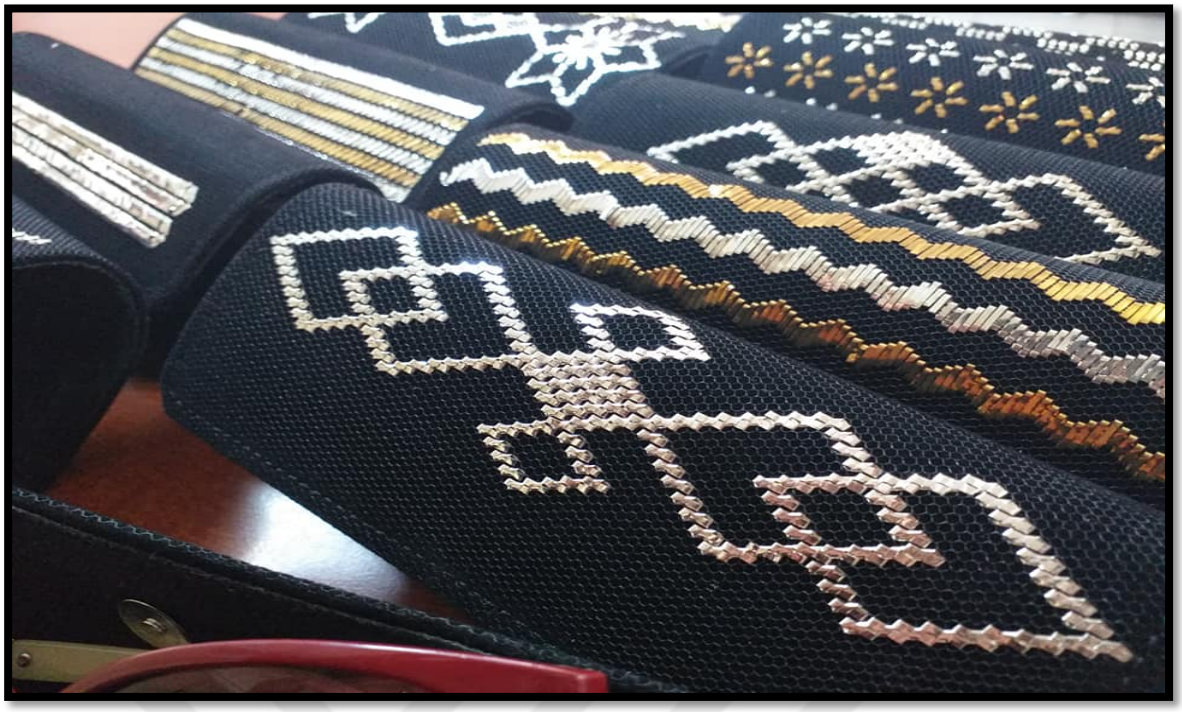

Şekil 2.55: Tel kırma ve tel sarmanın farklı tekniklerle kullanıldığı çantalar (Fotoğraf: Yeşim Tutumlu)

2.1.5. Kullanım Alanları

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının kullanım alanlarının geçmişten günümüze değişerek ve gelişerek geldiği görülmektedir. Verilen bilgilere göre tel kırma öncelikle 1750'li yıllarda, "döşek eteği" veya "yatak eteği" adı verilen yerlerde kullanılmıştır. Kumaş olarak Bartın yöresel el dokuması bezler tercih edilmiştir. Bu el dokuması bezler ensiz olduğu için işleme yapılan çarşaflar, el dokuması bezlerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yine aynı dönemlerden itibaren tel kırmanın çeyiz için Türk işi ip sarma veya hesap işi tekniğiyle işlenen nakışlar arasında görüldüğü saptanmaktadır. O dönemde tel kırmanın kullanıldığı görülen ürünler; yastık kılıfı, havlu, yağlık (peşkir), uçkurluk gibi ürünlerdir.[28] Bu ürünlerde tel kırma, işlemelerin bir süslemesi olarak kullanılmıştır. Daha sonra tel kırmanın kullanım alanı, bütün çeyizlik eşyalara yayılmıştır (K.Ş. 33). Karyola eteği, yatak çarşafı, yastık kılıfı, ocak perdesi, kırlent, sedirlerin yaşmakları, yazma, kına başörtüsü gibi yerlerde tel kırmanın kullanıldığı görülmektedir (K.Ş. 3; K.Ş. 9; K.Ş. 10; K.Ş. 33). Kına

[28] Geçmiş dönemden kalan yağlık, yastık kılıfı, uçkurluk gibi ürünlerin üzerinde sandık lekeleri bulunmaktadır. Bu sandık lekelerine "şeytan bızlaması" adı verilmektedir. Bızlamak, Bartın ağzında "doğurmak" anlamındadır. Şeytan bızlaması; üzerinde şeytan doğurmuş, lekelenmiş mânâsındadır (K.Ş. 33).

başörtüsü olarak kullanılan çatkının yanında tel kırma kırmızı tüle ve beyaz tülbende; önce pamuklu tülbende, el dokuması pamuklu bez ve ketene yapılırken daha sonra keten tül ve en sonunda yakın tarihte çıkan polyester tül üzerine yapılmaya başlanmıştır. Tel kırmanın tül üzerindeki örnekleri yayılmış, büyümüş ve genişlemiştir. Çilsüleymanoğlu tarafından tül üzerine tel kırmanın ilk olarak Bartın'da "tel yazma" şeklinde kullanıldığı belirtilmektedir (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 685).

Bazı kaynak kişiler tarafından tel kırmanın önce ağırlık yapsın ve uçmasın diye, tel kırma başörtülerin uçlarına yapıldığı ifade edilmiştir (K.Ş. 1).

Bartın yöresi halk oyunları ekipleri de yöresel Bartın kıyafetlerinin üzerine tel kırma yazma (tel yazma) takmaktadırlar (K.Ş. 5).

Eski Bartın geleneklerinde var olan sünnet çocuğunun atla gezdirilmesi âdetinde de tel kırma işlemeli ürünler, sünnet çocuğunun gezdirileceği atın süslenmesinde kullanılabilmiştir (K.Ş. 33).

Günümüzde çok çeşitli alanlarda, Türkiye'nin her yerinde Bartın işi tel kırma olarak çeşitli tekniklerle beraber kullanılan tel kırma; yatak örtüsü, oda takımı, salon takımı, masa örtüsü, fiskos masası (yuvarlak) örtüsü, şömentabla, bohça, gelin bohçası, servis örtüsü, örtü, kahve ve çay tepsisi içi, abajur, şemsiye, tablo, pano, gelinlik, kravat, albüm kapağı, her türlü kıyafet üzeri, küpe, toka, bileklik, yüzük, kolye, ayakkabı, çanta, fular, şal, (namaz) başörtüsü, lokantadaki menülerin üst kapakları, kitap ayracı, ajanda kapağı gibi pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır (K.Ş. 1, K.Ş. 2; K.Ş. 3; K.Ş. 4; K.Ş. 5; K.Ş. 6; K.Ş 9; K.Ş 11; K.Ş. 12; K.Ş. 17; K.Ş. 33)…

Tel kırma, Bartınlı kadınlar tarafında özel günlerde tercih edilen bir işleme olmaktadır. Düğün, nikâh, mevlid, kına vb. cemiyetlerde üzerinde tel kırma işlemesi olan fular, başörtü, gelinlik, kaftan, ayakkabı, çanta, tepsi gibi ürünler üzerinde kullanılmaktadır (K.Ş. 1; K.Ş. 3; K.Ş. 4; K.Ş. 5). Tel kırma bugün moda tasarımı kıyafetler üzerinde de tercih edilmektedir. Tel kırmanın diğer işleme çeşitlerinden daha fazla tercih edildiği belirtilmektedir. Tel kırma bugün yaygınlaşmış hemen her eve girmiş durumdadır. Tel kırmanın farklılığı ve pırıltısının onu ön plana çıkardığı belirtilmektedir (K.Ş. 1; K.Ş. 3; K.Ş. 4; K.Ş. 5; K.Ş. 11; K.Ş. 12; K.Ş. 17):

"Pırıltılı olması, albenisi olması, bir de farklı bir teknik olması... İplikle yapılan çoğu el sanatı hemen hemen her yörede yapılabiliyor, biliniyor. İşte bunun çok bilinmeyen, sonradan gün yüzüne çıkması, sonra da tekniğinin çok farklı olması diğerlerinden... Bir düğüm tekniği var. Başka bir şeyde bunu yapamıyorsunuz, iplikte yapamıyorsunuz bunu, ne bileyim işlemede bu tekniği yapamıyorsunuz, kanaviçede yapamıyorsunuz. Burada farklı bir teknik olduğu için herkesin daha çok ilgisini çekti. Böylelikle günümüzde bayağı bir yaygınlaştı, hemen hemen her eve girdi diyebiliriz" (K.Ş. 11).

Bugün tel kırmayla yapılabileceklerin sınırının hayallerin sınırı olduğu tarafından şu örnek verilerek açıklanmaktadır:

"Tel kırma her yerde, diye resimde bile kullanmışlar tel kırmayı. İnternette bir yer gördüm. Bir ressam portre çizmiş, siyahî bir kadın portresi ve tel kırmadan şapka çalışmış. Kullandığı madde gerçek. Şapkayı resim olarak çalışmış ama tülü önümüze koyarız ya - İngilizlerin tarzında vardır- orada tel kırma... Kel bir kadın resminin üzerine gerçekten atmış onu (tel yazma). Kişinin vizyonuna göre değişiyor, bakış açısına göre değişiyor. Bunu bir ressam bile kendi resmi ile bütünleştirebilmiş, çok güzeldi. Ben çok etkilendim" (K.Ş. 5).

2.1.6. Yıkanması, Muhafaza Edilmesi, Ütülenmesi

Tel kırma işlemesini muhafaza ederken en büyük sorunlardan birinin telin kararması ve sararması olduğu ifade edilmektedir. Eski teller gümüş olduğundan kararmazken yeni çıkan teller sararmaktadır (K.Ş. 25). Tel kırma işlemesi muhafaza edilirken kararma yapmaması için tellerin birbirine değmemesi gerekmektedir. Bu yüzden işleme, kâğıt arasına teller birbirine değmeyecek şekilde katlanarak saklanmalıdır. İşlemesini beyaz tülbende sararak saklayanlar da bulunmaktadır. Saklanan yerde rutubet olmaması önemlidir:

"Saklarken de bu tel kırmaları normal beyaz toprak kağıtlarımız var bizim. Aslında beyaz yazısız kağıtların arasına katlıycaksınız. Teller birbirinin üzerine denk gelmemesi lazım veyahut beyaz tülbentle de saklayabilirsin. Mesela benim sandığımda ta çocukluğumdan on üç yaşımda ilk işlediğim yazmam duruyo hâlâ. Mesela onu güzel muhafaza edersen bir ömürlüğü var tabii ki. ... Hiç kararmadı ama şimdiki teller mesela yapısı değişti ve onlar da hemen mesela elinde dururken sararma veya kararma mutlaka oluyo. Önceninkinin telleri

yok zaten. … Saklaması da kolay. Rutubet olmayacak. Yıkanması da kolay aslında" (K.Ş. 22).

Zamanla sararan teller, tül koyu renk ise sigara külü kullanılarak bir pamuk yardımıyla altına samanlı kâğıt konularak işleme yönünde dikkatlice silinebilir, sigara külü yerine karbonat kullanılarak da aynı işlem uygulanabilir (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 82). Servet Çınçın'ın, tel kırmayı muhafaza ederken gazeteye sarılmasını salık verdiği belirtilmektedir. Yine de tellerin yapısının değişmesinden dolayı işlemede sararma olduğu ifade edilmektedir:

"Sararya. Çok gozel saklaycay ama şindi benim damat Servet, gazeteye sarıy deya. Gazeteniy gokusuynan… Onu ben hep gazeteye sardıydım. Sararmaya deya ama mutlaka sararya yani gız çeyizi olup da yapıp şuraya gorsay… Sararya, olmaya. Durunca da sararya. İşte esgi telle gumuş tel olduğundan onna sararmayodun. Bazısı işleken sararya" (K.Ş. 25).

"Gasdeye gorun, gasdeye sararın. Beze sararın, gasdeye sararın. Öyle" (K.Ş. 32)…

Tel kırma işlemesi yıkanırken suda deterjanla yıkanabileceği söylenmektedir (K.Ş. 22). Şükran Yoğurtçu, tel kırma işlemesinin her zaman yıkanmayacağını, gerek duyulduğunda, bulaşık deterjanı ile yıkanabileceğini söylemiştir:

"Tabi, pırıl pırıl alusuy, pırıl pırıl teslim ede… Adam ne yapasa yapsın bana ne. Ben tembih ediyom. Ben bunu neynen yıkaycam? Prillen yıkaycasıy, derdim, o gadarı. Prilnen, bulaşug deterjanınnan böyle böyle böyle böle… Onuy yıkamasından ne olacag? Böle böle akıvarya zaten o. Her zaman da yıkanmayo. Ha, her zaman yıkanacak bi şey de değil" (K.Ş. 32).

Emine Gökçimen, tel kırma işlemesini bulaşık deterjanıyla yıkarken çitileme yapılmaması, yavaşça ufalayarak yıkanması gerektiğini söylemektedir. Kararan ve sararan teller, eğer antik görünümlü olması istenmiyorsa, beyazlatılmak isteniyorsa bir miktar diş macunu ile parlatılabilir. Saklanmak istenen tel kırma için değişik görüşler bulunduğunu söyleyen Gökçimen, saklanmak istenen işlemenin poşet içerisinde, parşömen kâğıdına sarılı olarak saklanabileceğini söylemektedir (K.Ş. 6).[29]

[29] Emine Gökçimen'in YouTube kanalındaki konuyla ilgili videosu için bkz. URL-56, 2020.

Tel kırma işlemesi ütülenirken düşük ısıda üzerine tülbent veya parşömen kâğıdı koyarak tersinden ütülenebilir. Ütüleme yapıldığında tülün kolası sıcaklıkla eski hâline gelmektedir (K.Ş 38; K.Ş. 45). Şükran Yoğurtçu, eski nesil bir tel kırma işlemecisi olarak tel kırmayı ütülemediğini, düzelmesi için halının altına koyduğunu söylemiştir. Halının altına koyulan işleme, bir günde düz hale gelmektedir:

"Ütülemen, halınıy altına gorun. Tabi, halınıy altına goruz biz işledüklerimizi. Gasdeye goruz, bi şey...Halınıy altına goyva, zabahdan agşama şey, agşamdan zabaha gada o tahda gibi olu. ... Öyle, ütülemen, galıp gibi vörün hem de herife. Böyle mıcıg mıcıg götürüledin. Çınçın da şuraya bag, derdin; yenge şuna bag ya, derdin" (K.Ş. 32).

Tel kırmanın yıkanması, muhafazası, ütülenmesi ele alınmaya çalışılmıştır.

2.2. Bartın İşi Tel Kırma Geleneksel El Sanatının Kurumsallaşma Süreci

Bartın'da tel kırma geleneksel el sanatı 1930, 1940 ve 1950'li yıllarda çok ilerlemiş, Türkiye'ye kendini tanıtmıştır. Adı yurt dışında bile duyurulmuştur. 1960'lı yılların sonunda ise tel kırma sanatına ilgi azalmış, sanat unutulmaya yüz tutmuştur (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 685). 1981 yılında Servet Çınçın artık neredeyse unutulmuş tel kırma geleneksel el sanatını canlandırmak amacıyla girişimde bulunmuştur ve bu sanatı işlemeyi bilen, kalan son ustalarla iletişime geçmiştir. Bu girişimler ve son kalan ustalar neticesinde, 1980'li yılların sonlarına doğru sanat tekrar gelişme göstermeye başlamıştır.

Bartın Halk Eğitim Merkezinin il merkezinde ve il merkezine bağlı köylerde açtığı biçki-dikiş ve nakış kursları, tel kırma geleneksel el sanatının unutulmamasını sağlayan aktarım ortamlarından biri olmuştur. 1997-1998 eğitim-öğretim yılında "Bartın işi tel kırma" eğitim programı hazırlanıp tek başına bir ders olarak gösterilene kadar tel kırma, bu kursların içinde haftada bir gün olmak üzere (aslında perşembe günleri iki saat) usta öğreticiler tarafından gösterilmiştir (K.Ş. 11). 1990-1992 yılları arasında Bartın il merkezine bağlı Akağaç köyünde dikiş-nakış kursuna devam eden kaynak kişimizin kursta tel kırma geleneksel el sanatının belirtilen yıllarda gösterilme durumu ile ilgili verdiği bilgilerden, o yıllarda bu sanata kurs ortamında ilginin çok fazla olmadığı anlaşılmaktadır:

"Onun günü vardı galiba. Şimdi tam hatırlayamayacağım ama perşembe miydi acaba? Perşembeleri mi tel kırma yapanlara ders veriliyordu? Öyleydi sanırım ama tel kırmaya çok talep yoktu. Birkaç kişi yapaydi, öyle hatırlayrım çünkü bana da tül aldırdılardı, ben yapamadım tel kırma hem sevmedim onu, yapmadım. Tül aldım, siyah tül aldım, makara da aldım ama yapmadım. Yapanlar oldi" (K.Ş. 39).

1994 yılında Bakanlık tarafından, unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarının canlandırılması amacıyla bir genelge yayımlanmıştır. Bu genelgeye istinaden 1994 yılında, "Bartın işi tel kırma"nın eğitim programının hazırlanması ve tek başına bir ders olarak gösterilmesi çalışmalarına başlanmıştır. İşi bilenlerden oluşan bir ekip kurulmuştur. Bu çalışmaların içinde Hatice Karadağ bizzat görev almıştır. Kurulan ekip eğitim programını hazırlamıştır. Sandıklardan çeyizler çıkartılarak sergilenmiştir. Yöresel isimleri olan motiflerle (bağdagül, Kemerköprü, mihrap, kaymak tabağı, karanfil, yıldız gibi) ürünler hazırlanmış, sergilenmiş ve çok beğenilmiştir. İl merkezinde ve köylerde tel kırmaya talep olması için tanıtım çalışmaları yapılmıştır. Tel kırma kursunun merkezde açılması için yoğun talep olmuştur. Yapılan çalışmalardan sonra, eğitim programı hazırlanarak Bakanlığa gönderilmiştir. Bakanlık da "Bartın işi tel kırma"nın Türkiye genelinde Halk Eğitim Merkezlerinde ders olarak gösterilmesi için ders koymuştur. 1997–1998 eğitim-öğretim yılında tel kırmanın eğitimine başlanmıştır. Bu tarihten sonra tel kırma daha hızlı ve programlı bir şekilde öğretilmiş ve daha geniş bir kitleye yayılmıştır. O tarihten günümüze yılına gelene kadar şehir merkezlerinde ve merkeze bağlı köylerde pek çok tel kırma kursu açılmıştır. Kurslara talep artarak devam etmiştir. Şehir dışından gelerek kurslara katılan kursiyerler, memleketlerine döndüklerinde, öğrendikleri "Bartın işi tel kırma"yı da beraberlerinde götürmüşlerdir. Tel kırma işi, Türkiye'nin pek çok ilinde yapılmaya başlanmıştır (K.Ş. 3; K.Ş. 11). Tel kırmanın kurslarda ders olarak gösterilmeye başlanması, bu sanatın yayılma hızını artırmıştır:

"Programı olmadığı için, ders olarak gösterilemediği için, bilenler bunu yaygınlaştırıyordu ama şimdi birilerine öğretip de gittiği ilde başkalarına öğretmesi veya kurs olarak açması, bunu daha fazla kitleye daha hızlı bir şekilde yaydı. O da bir avantaj oldu aslında" (K.Ş. 11).

2.3. Bartın'da Tel Kırma Üzerine Kitap-Dergi Faaliyetleri

Bartın işi tel kırma ile ilgili Bartınlıların kitap yazdığı ve dergi çıkardığı tespit edilmiştir. Kitap ve dergi faaliyetleri, bu geleneksel el sanatının daha geniş kitlelere ulaşmasına, yaygınlaşarak unutulmamasına katkı sağlamaktadır.

Bartın Tel Kırma işi üzerine hazırlanan ilk dergi çalışmasının Bartın'da "Moda Düğme" adlı tuhafiyenin çıkardığı dergi olduğu belirlenmiştir. Derginin birinci sayısı Mayıs 2007'de çıkmıştır. Derginin adı *Bartın Tel Kırması*'dır (Şekil 2.56). Dergi yılda bir kere olmak üzere günümüze kadar çıkarılmaya devam etmiştir (URL-12, 2021). *Bartın Tel Kırması* adlı derginin Moda Düğme adına imtiyaz sahibi Suriya Çetin'dir. Derginin içinde tel kırmanın değişik kullanım alanlarına göre gelenekselden moderne örnekleri ve bu örneklerin paftaları yer almaktadır (Çetin, 2011: 3-70).

2011'de Bartın Halk Eğitim Müdürlüğü ve Akşam Sanat Okulu tarafından *Bartın işi Tel Kırma* adıyla bir kitap çıkmıştır (Şekil 2.28). Hatice Karadağ, bu kitabın hazırlanmasında, her aşamada görev aldığını belirtmiştir. Kitabın içinde tel kırma haricinde, Bartın kültürü, Bartın geleneksel el sanatlarından yazmacılık, keten dokuma, çatkı, tel sarma hakkında da bilgiler bulunmaktadır. (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011; K.Ş. 11).

Hatice Karadağ adına 2012'de Tuva Yayıncılık'tan *Tel Kırma 2* adlı bir kitap çıkmıştır (Şekil 2.57). Hatice Karadağ bu kitabı öğrencileriyle hazırlamıştır. Kitabın içindeki ürünlerin tasarımları Hatice Karadağ'a aittir. Kitap, Türkiye genelinde tel kırma üzerine çalışanlara yol göstermesi amacıyla çıkarılmıştır (Karadağ, 2012; K.Ş. 11).

Son olarak da henüz çıkmayan fakat 2019 yılının son aylarında kişisel görüşme yaptığımız Yeşim Tutumlu'nun verdiği bilgilerden, "Sultan's" adıyla bir dergi çıkarma girişimlerinin olduğu öğrenilmiştir. Tutumlu ve ailesi, tasarımcılarla çalışma aşamasında olduğunu söylemiştir. Şu an basıma hazır yirmi tane desen toplamışlardır (K.Ş. 4).

Bartın'da tel kırma adına basılan kitap ve çıkarılan dergiler haricinde, tel kırma ile ilgili kısa bilgilerin yer aldığı kaynaklar da bulunmaktadır.

Şekil 2.56: Bartın'da Moda Düğme adlı tuhafiyenin önünde Bartın Tel Kırması dergileri

Şekil 2.57: Tel Kırma 2

Şekil 2.58: Bartın İşi Tel Kırma

2.4. Bartın İşi Tel Kırmalı Projeler

2.4.1. Devlet Eliyle Gerçekleştirilen Projeler

Kültür, Muharrem Ergin tarafından; *"bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden farklı kılan hayat tezâhürlerinin bütünüdür"* (Ergin, 2002: 23) şeklinde tanımlamaktadır. Türkçe Sözlük'te ise kültür *"bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü"* (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1558) ifadeleriyle yer almaktadır. El sanatları, milletleri geçmişten geleceğe taşıyan, ait olduğu milletin bağrından kopup gelen yapısıyla kültür yapbozunun parçalarındandır. Kültür yapbozundan bir parçanın bile eksilmesi o milletin kimliğinin geleceğe tam olarak yansıtılamamasına neden olacaktır. Geçmişten geleceğe taşınmada kültürel kayıpları engellemek için, el sanatlarının devlet tarafından desteklenmesi ve korunması önem arz etmektedir. Devlet, bütün organlarıyla milli kültür değerlerimizin muhafazasını ve yaşatılmasını sağlayabilecek etkili bir güçtür (Sarıoğlu, 2005: 73). Tarihi ve felsefi bir dayanağı olan, sanatı ve sanatçıyı koruyan, kendimize has, uzun süreli ve değişmeyen bir kültür-sanat politikası Türk el sanatlarımız açısından gerekli görülmektedir (Kahveci, 1998: 392) fakat resmi kurumlar aracılığıyla el sanatlarının pazarlanması düşüncesi pek de eskiye gitmemektedir. Örneğin ancak 1970-1980'lerden sonra Kültür ve Turizm Bakanlığının Döner Sermaye İşletmeleri ve el sanatları satış mağazaları faaliyete geçmiştir (Oğuz, 2014: 9).

Bartın işi tel kırmanın şu an Türkiye'nin hemen her ilinde, Halk Eğitim Merkezlerinde kursu açılmaktadır. Bunun haricinde tel kırma, Bartın Belediyesi, Bartın Valiliği, Bartın İl Özel İdaresi gibi devlet kurumları tarafından da destek görmektedir. Bu durum, bir geleneksel el sanatının ilerlemesi, yayılması, tanıtılması gibi açılardan olumludur. Devletin toplumun rehabilitesinde geleneksel el sanatlarından faydalandığı da görülmektedir.

2.4.1.1. Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği

Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği 2010 yılından beri[30] Bartın'da faaliyet göstermektedir. İrtibat bürosu, Bartın Kent Müzesi ve Arap Camisi'nin arka tarafında bulunmaktadır. Bu dernek Bartın Belediyesinin bir projesidir. Projenin adı, Bartın

[30] Bartın Belediyesi basın-yayın ve halkla ilişkiler şubesinden aldığımız bilgiye göre proje 2010 yılında başlamıştır (K. Ş. 35).

Belediyesi Geleneksel El Sanatlarını Destekleme ve Geliştirme Projesi'dir. Derneğin başkanı Gülay Demir'dir (bkz. K.Ş. 1). Dernek'te, ev hanımlarının yaptıkları el işleri sergilenmektedir. Dernek'in Bartın'da, biri Yalı mevkisinde biri de İnkum'da olmak üzere iki tane satış yeri bulunmaktadır. Dernek binası ve dükkânlar Bartın Belediyesi tarafından Dernek'e tahsis edilmiştir, Dernek binası ve dükkânlardan Belediye tarafından herhangi bir kira bedeli alınmamaktadır. Belediye, yurt içi ve yurt dışındaki fuarlara gidildiğinde Dernek'e destek olmaktadır. Dernek vasıtasıyla, Bartın'daki ev hanımlarının yaptıkları el işleri müşteri ile buluşmaktadır. Ürünler dernek binasından alınmakta Yalı ve İnkum'daki binalara dağılmaktadır. Gelenler, derneğin bu şubelerinden alışveriş edebilmektedirler. Derneğin internet satışının da olması planlanmaktadır (K.Ş. 1). Dernek'te ürününüzün satılabilmesi için önce Dernek'e üye olmak gerekmektedir. Üye olduktan sonra, yapılan el işleri Dernek'e verilmektedir. El işi satılınca satılan ürünün ücreti bir zarf içinde üyeye teslim edilmektedir. Ücretten küçük bir miktar pay (%10) kesilmektedir (K.Ş. 3). [31] Dernek'te satılan ürünlerin büyük bir bölümü, ev hanımlarına getirdiği kazançtan dolayı, Bartın işi tel kırma-sarmadan oluşmaktadır. Ev hanımlarının el işleri, Dernek'in satış yerlerinde görünür olmaktadır. Aracısız olarak el işleri müşteri ile buluşmaktadır.

Bartın Belediyesinin Dernek'e her zaman destek olduğu ifade edilmektedir. Dernek üyeleri, Belediyenin organizesiyle satış ve tanıtım anlamında fuarlara katılabilmektedir. Belediyenin kadınlara yer temini konusundaki desteği olmasa Dernek'in ayakta kalamayacağı ifade edilmektedir:

[31] Dernek'te araştırma yaptığımız sırada üyelerden biri Dernek'e gelmiştir. Yaptığı bir el işi satıldığı için üyeye telefonla haber verilmiştir. Aysel Demir (K.Ş. 26) ve üyeyle aramızdaki konuşma, Dernek ve üyeler arasında dönen sistemi daha anlaşılır kılabilir:

Üye: Ben paran var, gel al dediler de.

K.Ş. 26: İşte bak böyle işi satılan... Zarflıyoruz, ondan sonra telefon ediyoruz, parasını almaya geliyor. Nesi satılmış mesela iki tane fuları satılmış.

K.Ş. 26: Seniy 12 lira aidatını almışlar canım bu senenin.

Üye: Tamam. Senelik aidatlarımız da var da. Ya biz evden müşteriyi bulamıyoruz mesela yani küçük bir şey de buraya kesiliyor ama çok bir şeysi yok. O, o kadar olcak tabii.

K.Ş. 26: Yüzde onu işte buraya kesiliyor. Kaçmış, altmışmış bak. Altmış altmış, yüz yirmi, yüz yirminiy on iki lirası şey kesiliyo yüzde onu, bi de senelik aidatımız var bizim ayda bi lira. On iki lira da aidat… Öyle işte canım be…

"Belediye Başkanı'mız evet, mesela bu dükkânı verdi bize. Kirasını almıyor, fuarlara götürüyor, bize destek hani orada satışlarımız gene bize kalıyor hani Belediyeye bir şeyimiz yok. Belediye bizim 3-5 liramıza muhtaç değil yani sağ olsun o destekçi olmasa biz buranın altından kalkamayız çünkü kazancımız yok o kadar. Yüzde on... 100 liralık bir şey satacaz da 10 lirası bize… Onu vergiye mi vercen, telefona mı vercen hani neye harcaycan ki her gün de 1000 liralık satış yapmayoz ki 100 lira kalsa o yüzden yani sağ olsun Başkan'ımız" (K.Ş. 26)...

Bartın Belediyesi basın-yayın halkla ilişkiler bölümünden alınan bilgilere göre Bartın Belediyesi Geleneksel El Sanatlarını Destekleme ve Geliştirme Projesi'nin 2010 yılında Belediye tarafından başlatılma ve Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nin kurulma amacı Bartın kültür-sanatına, maddi açıdan dezavantajlı durumda bulunan kadınlara destek vermektir:

"Mevcut Belediye Başkanı'mız Sayın Cemal Akın'ın göreve geldiği ilk günden itibaren, geleneksel el sanatlarının ayrıca spor dallarının ön plana çıkması gerektiği düşüncesiyle zaten hareket etti. Dolayısıyla aile ekonomisine katkı projesi kapsamında, Bartın'da el sanatlarına yönelik çalışmalar yürüten ev hanımlarına özellikle, ihtiyaç sahibi ailelerin de tespiti yapıldı bu noktada, dolayısıyla hem kadınların ev ekonomilerine katkı sağlamaları anlamında büyük bir adım oldu. Belediye Başkanı'mız Cemal Akın'ın da girişimiyle bu tespit edilen bayanların bir çatı altında toplanması gerekliliği ortaya çıktı. Dernek çalışmaları başlatıldı Başkan'ımızın talimatıyla" (K.Ş. 35).

Şekil 2.59: Bartın Kent Müzesi arkasında yer alan Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği

Şekil 2.60: Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nin camekânında kadınların yaptığı ürünlerden… Üstte tel kırma-sarma fularlar; altta tel kırma-sarma tepsi, çerçeve ve panolar

Şekil 2.61: Covid-19 pandemisi öncesinde Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nde tel kırma-sarma işleyen bir kadın

Şekil 2.62: Covid-19 pandemisi sürecinde Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nde tel kırma işleyen bir kadın

2.4.1.2. Bartın Valiliği El Sanatları Satış Ofisi

2019 yılında Bartın Valiliği koordinesinde; Bartın İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Bartın İl Özel İdaresi ve Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulunun, el sanatları ile uğraşanlar için başlattıkları bir proje bulunmaktadır. Bu proje de Bartın Belediyesinin Dernek projesine benzemektedir. El sanatlarıyla uğraşan kadınların yaptıkları ürünleri aracısız bir şekilde müşteriye ulaştırabilmesi hedeflenmektedir. Gazhane Kültür Parkı'nda 16 Aralık 2019'da, mikro kredi kullanan ve Halk Eğitim Merkezi kurslarına katılan kadınların el sanatı ürünlerini satmaları için Bartın Valiliği El Sanatları Satış Ofisi açılmıştır (URL-14, 2019). Bartın tarihî Millet Konağı, restore edilerek halkın hizmetine açılmıştır. Bu konağın içinde bir de Halk Eğitime bağlı el sanatları kursu bulunmaktadır. Kursiyerler daha çok tel kırma-tel sarma alanında çalışmaktadır, yapılan çalışmalar sergilenmektedir. Kursun usta öğreticisi Emine Gökçimen'in Bartın Valiliği öncülüğünde başlatılan proje için verdiği bilgiler şu şekildedir:

"Ayriyeten bu kursa özel dükkânlar açılacak. İnkum'a, burada Gazhane Parkı'nın orada bir dükkân verdiler. Burada yapılan, öğrencilerimizin yapılanları; orada, dükkânlarda kendi emeklerinin fiyatlarıyla satılacak. Aynı Belediyenin açtığı Dernek'e benzer olacak. Kendileri işleyecekler, fiyatlarını koyacaklar. Orası da belli vergi koymak zorunda. Onu koyduktan sonra satışa sunulacak. Aynı zamanda, dükkânlar açıldıktan sonra, internet satış sayfası da açılacak. Artık ismi ne olur onu bilemeyeceğim. Bu üç kurumun oluşturduğu bir proje oluyor: Bartın İl Özel İdaresi, Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu, Bartın Valiliği. Halk Eğitim beni görevlendiriyor, bu bina Bartın İl Özel İdaresi ve Bartın Valiliğinin himayesinde. Üçünün ortak çalışması oluyor. Amaç bayanların kazanması, aracılar değil de kendileri kazansın" (K.Ş. 6).

2.4.1.3. Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı El Sanatı Projeleri

Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından genelde el sanatları, özelde ise Bartın'ın yöresel el sanatı tel kırma ile ilgili projeler gerçekleştirilmektedir. Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 06.11.2020 tarihinde verilen bilgilere göre vakfın 2017-2020 yılları arasında, Vakıftan sosyal yardım alan kadınlar için gerçekleştirdiği "Proje Uygulama Eğitim Merkezi" ve 2021 yılında faaliyete geçmesi planlanan, toplumdaki dezavantajlı durumda bulunan kadınların hedef kitlesi olacağı, yurt

dışı hibe destekli "Bartın Kadın Mesleki Eğitim ve Beceri Merkezi" projeleri bulunmaktadır. Projelerde Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatına önem verildiği ve sanatın Bartın dışına çıkarılarak yaygınlaşmasının ve Bartın'la özdeşleşmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Ayrıca Vakfın, toplumdaki dezavantajlı kadınların topluma kazandırılmasında geleneksel el sanatlarından, tel kırmadan faydalandığı görülmektedir.

2.4.1.3.1. Proje Uygulama Eğitim Merkezi

2017-2020 yılları arasında yürütülen proje kapsamında Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından yardım alan, dezavantajlı konumda bulunan kadınlara meslek edindirmek amacıyla "Geleneksel El Sanatları" kursu içinde tel kırma, tel sarma, ipek kozacılığı gibi kurslar açılmıştır. Bu kurslarla sosyal yardımla geçinmek durumunda olan kadınların para kazanmasının sağlanması amaçlanmıştır. İl merkezindeki kurslarda malzemeler Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından sağlanmıştır. Usta öğretici desteğini Bartın Halk Eğitim Merkezi vermiştir. Bir dönem İŞKUR'dan harcırah desteği de olmuştur. Gerçekleştirilen el sanatı kurslarına katılan kursiyerlerden kendisi satış yapıp para kazanmaya başlayanlar olmuştur. Evden çıkmayan, sosyal yardımla geçinmek durumunda olduğunu düşünen, konuşmayan kadınların bilinçlendirilmelerine, ev ekonomilerine katkı sağlamalarına katkıda bulunulmuştur. Bartın Valiliği binasında yapılan bu kurslar ve proje 2020 yılında sonlanmıştır. Bu projede somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı, tel kırma-tel sarma usta öğreticisi olarak kaynak şahıslarımızdan Sönmez Tığ kurs vermiştir. Proje, tel kırma-sarma geleneksel el sanatının toplumdaki dezavantajlı bireyler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.[32]

2.4.1.3.2. Bartın Kadın Mesleki Eğitim ve Beceri Merkezi

Açılması planlanan Merkez'le ilgili 2019 yılında, Japonya Büyükelçiliği tarafından, "Japon Büyükelçiliği Yerel Projelere Hibe Programı" kapsamında 89.000 USD'lik bir hibe desteği alındığı ifade edilmiştir. 2019 yılında seçilen proje için 2020 yılında sözleşme imzalanmıştır. Bartın Kadın Mesleki Eğitim Merkezi'nin 2021 yılında açılması planlanmaktadır. Bu alınan hibe desteği ile Kozcağız'da açılacak olan bu Merkez çok yönlü bir Merkez olacaktır.

[32] Gerçekleştirilen projenin kadınlar üzerindeki etkilerinden tezin "Terapi Olarak Bartın İşi Tel Kırma" bölümünde bahsedilmiştir.

Bilişim, bilgisayar, geleneksel Türk mutfağı, girişimcilik gibi pek çok kursun yanı sıra bu Merkez'de el sanatları ve beceri atölyeleri de bulunacaktır. Tel kırma, tel sarma, ipek kozacılığı, çanta dikimi, giyimde temel teknikler el sanatı ve beceri kurslarından bazıları olacaktır.

Kozcağız, Bartın'da mağdur bir bölgedir. Bekar anne, engelli çocuğu olan anne gibi yine toplumda dezavantajlı konumda olan kadınların öncelikli hedeflendiği bu projede isteyen her kadın merkeze başvurabilecektir. Usta öğreticiler Bartın Halk Eğitim Merkezi tarafından sağlanacaktır. Girişimcilik, aile planlaması gibi pek çok konuda kadınlara konferanslar verilecek olan bu projede daha bilinçli bir nesil yetiştirmek amaçlanmaktadır.

Devlet kurumlarının geleneksel el sanatlarının, Bartın özelinde de daha çok tel kırma-tel sarma için verdiği destekler önem arz etmektedir. El sanatları ile uğraşanların emeklerinin karşılığını alabilmeleri yapılan işin devamlılığı açısından gereklidir. Tel kırma geleneksel el sanatının toplumun rehabilite edilmesine de katkı sağladığı görülmektedir.

2.4.1.4. "Bir Usta Bin Usta" Projesi ve Tel Kırma

"Bir Usta Bin Usta" projesi, 2010 yılında Anadolu Sigorta tarafından bir sosyal sorumluluk projesi olarak başlatılmıştır. Çalışmalar, Kültür Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünün teknik danışmanlığında sürdürülmüştür. Projenin amacı, kamuoyunun ilgisini kaybolmaya yüz tutan mesleklere ve yerel değerlere çekmek, bu mesleklerin yeniden canlanmasını sağlamak ve meslek ustalarının deneyimlerinin geleceğe taşınmasına yardımcı olmaktır. Proje için yıldan yıla belirli meslekler ve iller belirlenmiş, bu illerde üç ile altı ay arasında değişen sürelerde mesleki kurslar düzenlenmiştir. Belirlenen yerel sanatla ilgili bütün bilgiler kursiyerlere verilmiştir (ATLAS, 2015). Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı da "Bir Usta Bin Usta" projesinde 2015 yılında yer almıştır. *"Yassı iğne gider, gelir. Gümüş tel petekli tülle birleşir. Hayaller, hatıralar motiflerde dillenir. Anadolu'nun hafızası, Bartın'da tüllere tel tel işlenir."* denilerek Bir Usta Bin Usta projesi için Anadolu Sigorta tarafından çekilen videoda tel kırma tanıtılmaya başlanmış, daha sonra projede yer alan usta öğretici Sönmez Tığ tarafından tel kırma ve kurs hakkında bilgiler verilmiştir, yaşanan deneyimler aktarılmıştır (URL-18, 2015). Projeyi 29 kursiyer tamamlamıştır (URL-17, 2015). Tel kırmayı geleneksel aktarımla öğrenen Tığ, kursiyerlerinin onun öğretme şekliyle tel kırma öğrendikten sonraki deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır:

"Mesela ben Bir Usta Bin Usta projesini verdim. Orada da Kültür Bakanlığı sanatçılarının katıldığı bir projeydi. On yıllık bir proje, Bir Usta Bin Usta diye. Orada da görev yaptım, otuz tane öğrencim vardı. Alaylı yani onlar da biliyorlardı bazıları. Hiç bilmeyen de vardı kursuma gelen ama kursa geldikten sonra dediler ki hocam, biz buraları bilmiyormuşuz. Bartınlıyız ama öğrenmişiz ama buralarını bilmiyormuşuz, diye söyleyenler de oldu. Faydalandıkları yerler de oldu" (K.Ş. 34).

2.4.2. Diğer Projeler

Bartın işi tel kırmanın bazı özel projelerde de yer aldığı görülmektedir.

2.4.2.1. Puduhepa ve Kız Kardeşleri Projesi ve Tel Kırmalı Kıyafetiyle Dilhan Ege Eryurt Bez Bebeği

2019 yılında "Bartın işi tel kırma"nın dâhil olduğu projelerden biri "Puduhepa ve Kız Kardeşleri" adlı sosyal sorumluluk projesi olmuştur. Puduhepa, 3000 yıl önce Anadolu topraklarında yaşamış, tarihin ilk barış antlaşması Kadeş'e mührünü basmış, güçlü bir Hitit kraliçesidir. Projenin rol modelidir. Proje, Renan Tan Tavukçuoğlu tarafından başlatılmıştır. Projenin üç önemli hedefi bulunmaktadır: Kız çocuklarına ilham vermek, okuyan kızlara maddi destek sağlamak, kadınlara iş imkânı sunmak. Projeyi Renan Tan Tavukçuoğlu, şu şekilde anlatmaktadır:

"Yeni yetişen kız çocuklarının hayallerine sarı saçlı plastik bebekler değil, gerçek Anadolu kadınlarının başarı hikâyeleri ilham olsun diye geri geldi! Puduhepa, gerçek bir süper kahraman. Ben tarih okumayı severim, istedim ki herkes tanısın bu müthiş kadını ve 'Puduhepa ve Kız Kardeşleri' diye bir proje başlattım. Amacım da kız çocuklarının güçlü bireyler olarak yetişmelerine destek olmaktı. Hikâyesi olan bez bebekler bizimki. Geliri de TOÇEV aracılığıyla kız çocuklarının eğitimine burs olarak dönüyor. Bu arada, el yapımı ürünlerimizi biçen, diken, dokuyan kadınlar da para kazanıyor" (Arman, 2019). Bartın işi tel kırma, "Puduhepa ve Kızkardeşleri"[33] projesine, Puduhepa'nın kızkardeşi, astrofizikçi, NASA'da çalışan ilk Türk, Dilhan Ege Eryurt'un bez bebeği ile dâhil olmuştur. Dilhan Ege Eryurt'un kıyafeti Zeynep Tosun imzalıdır ve Bartınlı kadınlar

[33] Proje ve Dilhan Ege Eryurt bez bebeğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. https://puduhepavekizkardesleri.com/

tarafından tel kırma tekniğiyle işlenmektedir. Projenin Bartın ayağında, bebeğin pelerinli, tel kırmalı kıyafetinin tasarım ve yapım sürecinde Hatice Karadağ ve ekibi yer almaktadır. Hatice Karadağ, bu projenin oluşumu, tasarım süreci ve amaçları ile ilgili şu şekilde bilgi vermiştir:

"Şimdi söyle de bir çalışma var, şimdi bir proje çalışması var. "Puduhepa" diye bir proje var. Yine tabi bu çalışmaları yaparken bizim çalışmalarımızdan etkilenen kesim oluyor. Bu etkilenen kesim de "Böyle bir şey yaptığımızda destek olur musunuz, katkı sağlar mısınız?" dediğinde, "Ben zaten bu tarz çalışmalarda hep varım." diyorum çünkü nasıl yaygınlaştıracağız, nasıl gelecek nesillere aktaracağız? Hep bunlar var; çünkü bir eğitimci olduğum için, ilk önce bunu nasıl değerlendirebilirim, bunu gelecek nesillere aktarırken hem yararlı hem de katkı sağlayan katma değer sağlayan hale nasıl getirebilirimi hep düşünüyorum. Bu projeyi hazırlayan kişiler işte bu el sanatını kullanmayı istemişler, sonra Zeynep Hanım'a gitmişler. Zeynep Hanım'a demişler: Sen bize nasıl nasıl destek verebilirsin, bunu bize dikebilir misin, nasıl katkı sağlarsın, bu tel kırmayı yapan arkadaş bize işleyebilir mi? Zeynep Hanım da bana şöyle dedi: Böyle böyle bir proje var Hatice Hanım, destek sağlar mısın, katkı sağlar mısın? Ben de seve seve yapacağımı söyledim. Sosyal sorumluluk projesi... Burada çok güzel bir proje olduğu için o projeye dâhil oldum, çünkü burada satışından elde edilen gelir TOÇEV vasıtasıyla TOÇEV'e aktarılacak. TOÇEV vasıtasıyla kız çocukları okutulacak. Esas amacı bu, kız çocuklarını okutmak... Ne kadar çok kız çocuğu okursa o kadar çok güzel bir toplum, güzel bir ülke olacağımız için... Sonra bu işlemeyi yaparken de kadınlara istihdam sağlamak, gelir elde etmelerine olanak sağlamak, ikinci amaç da bu, çünkü biz işlemesini yapacağız. Hem sanatımızı tanıtacağız, bu sanatımızı tanıtırken de bir sürü kız çocuğuna ilham olacağız, -en önemli amaçlardan bir tanesi- çünkü kız çocuğumuz bu bebekle oynarken (çünkü biz işlemesini yaparken başka bir hanım grubumuz da bu bebeğin bez dikimini, dolumunu onları yapacaklar başka bir grup saçlarını ipliklerden günlerden yapacak yani tamamen elde yapılan bir ürün olduğu için kız çocuklarının da ilgisini çekeceği için böyle bir projede yer almanın da gururunu aynı zamanda taşıyorum.) o elbisesini çıkartacak, pelerinini çıkartacak. Sonra oradaki işlemenin çok farklı olduğunu görecek. Sonra bu işleme nasıl yapılır diye annesine soracak, işleme nerede yapılıyor diye soracak, ben oraya gitmek istiyorum, diyecek. Belki de yani o toprakları görmek istiyorum, diyecek. Anadolu'daki bu üretilen yere bir sürü gelen olabilecek. Hem tanıtım açısından hem de kız çocuklarına ilham olmak açısından çok amaçlı olduğu için bu projede yer aldım. O projemiz devam ediyor şu an. Burada da NASA'da

çalışan Dilhan Ege Eryurt'u canlandırıyoruz biz o bebek kıyafetiyle, çünkü Dilhan Ege Eryurt NASA'da çalışan ilk Türk. Burada çalıştığı için zaten bizim bir gurur kaynağımız. Bebek zaten ilham alacak o şeyden. Ne yapabiliriz? Ben ürün hazırladım. Hazırladığım desenlerden ürünleri çalışıp gönderdim bu projeyi üreten arkadaşlarımıza (Renan Tan Tavukçuoğlu). Onlar oradan seçtikleri modeli, deseni bana gönderdiler. Ben tekrar ondan çalışmaya devam ettim. Zeynep Hanım'a gönderdim, o dikişlerini yaptı. Dikişlerini yaptıktan sonra bebeğe giydirildi. NASA'da çalıştığı için, gökyüzü bilimcisi olduğu için, biz o yönde bir çalışma yaptık. İşte bir pelerin hazırladık ay, güneş, yıldız motiflerini de kullandık orada ve onun adına da yakışır bir şekilde hem bir pelerin, NASA'da çalıştığı için pelerin onun hakkı diye düşündük, gökyüzü bilimcisi olması için de güneş, ay, yıldız motiflerini kullandık. Çok güzel bir kıyafet hazırladık. Zeynep Hanım dikişlerini yapıyor, maddi manevi destek veriyor, biz işlemesini yapıyoruz, hanımlarımız özverili çalışıyor bu konuda. Ben de kesimlerini, çizimlerini, teyellerini, kontrollerini yapıyorum. Organize ediyorum, ekip arkadaşlarımla beraber çalışıyoruz" (K.Ş. 11).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının değişik alanlara sıçradıkça görünürlüğünün artmasının, işlemenin farklı projelerde kullanımına olanak sağladığı görülmektedir. Yapılan açıklamalardan Puduhepa ve Kız Kardeşleri projesinde yer alınmak istenmesiyle tel kırma işlemesi adına bazı hedeflerin gerçekleştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Proje bir sosyal sorumluluk projesi olduğu ve geliri okuyamayan kız çocuklarına gideceği için tel kırmanın bu projede yer alması olumlu karşılanmaktadır. Proje ile tel kırmanın görünürlüğü artacaktır ve tel kırmanın adını daha çok kişi duyacaktır. Projenin tel kırmanın aktarımına da olumlu katkı sağladığı düşünülebilir. Tel kırmalı bez bebekle yetişen çocukların tel kırma işlemesini merak ederek yapma olasılığı artacaktır. Projede de "kız çocuklarına ilham olma" fikri vurgulanan yönlerden bir tanesidir. Ayrıca projenin çocuklara artık "sarı saçlı plastik bebek"lerin değil, Anadolu kadınlarının, geleneklerinin ve hikâyelerinin ilham olmayı amaçlaması da vurgulanmaktadır. Tel kırma işlemesinin Dilhan Ege Eryurt'un kıyafetinde tercih edilmesinin nedeninin, kendisinin gökbilimci olması olduğu söylenebilir. Kıyafetteki tel kırma işlemeleri, gökyüzündeki yıldızların parlaklığını kıyafete yansıtarak Eryurt'un mesleğini anımsatmaktadır. Tasarlanan bez bebeğin ve kıyafetlerinin geleneği ne derecede yansıtma amacında olduğu tartışılabilir olsa da proje, kadın istihdamına katkı sağlama boyutunda, bebeğin kıyafetini işleyen pek çok Bartınlı kadına gelir sağlamaktadır.

Şekil 2.63: Dilhan Ege Eryurt bez bebeği (URL-64, 2019)

Şekil 2.64: Dilhan Ege Eryurt bez bebeğinin arkadan görünümü (URL-65, 2019)

2.5. Tel Kırma Derneği Kurma Faaliyetleri

Günümüzde, tel kırma adına Bartın'da özel bir dernek bulunmamaktadır ama geçmişte Bartın'da tel kırma için dernek kurma faaliyetleri olmuştur. Kaynak şahıslarımızdan Mustafa Küçüktabak, 1993, 1994 yıllarında, on bir kişilik bir ekiple "Tel Kırma Derneği" kurduğunu, kendi dernek kurma faaliyetinden önce tel kırmanın derneğinin bulunmadığını fakat belli bir süreden sonra, bazı nedenlerden ötürü kurduğu derneğin kapandığını ifade etmiştir. Kurulan Tel Kırma Derneği'nde, tel kırma işlemesinden elde edilen kazancı artırmak ve işlemeye süre, kalite gibi yönlerden belli bir standart getirmek amaçlanmıştır. Bu anlamda, tel kırma işlemesini aranılan standartlarda yapan işlemeciler belirlenmeye çalışılmıştır. Tel Kırma Derneği'nin kapanmasında Bartın'da tel kırma konusunda yaşanan siyasi, ekonomik vb. rekabetin etkili olduğu anlaşılmaktadır:

"Bartın'da ilk Tel Kırma Derneği'ni kuran kişi benim. Ben size ayrıntılı bilgi vereyim. Bartın'da bir kere tel kırma bitmişti. 85'li yıllarda bitmişti. Yedi kişi kaldığında Servet Çınçın diye birisi vardır eski Belediyenin arkasında. Servet Çınçın bunu canlandırdı ve o yedi kişiyle başladı bu işe. Servet Bey daha detaylı bilgi verir size bu konuda, o eski kısımla ilgili. O canlandırdıktan sonra ben askerliğimi yapıp da 90 yılında askerden geldikten sonra tel kırmanın iğnesini yaptığımız için, bu işe bir de kuyumculuk sektörüne atıldığımız için, tel kırmayı yapmaya karar verdik yani tel kırmayı işleme olarak yapmaya karar verdik. İşlemeye de ben dedim ki gümüş yapacaksam gümüşü orijinal olsun, altın tel yapacaksam altını orijinal olsun. Şimdi fakat bunun için bu konuda uzmanlaşmış insanlara ve onların seviyelerinin derecelendirilmesine ihtiyacım vardı yani herkese sorarsanız herkes ustadır ama benim gözümde ne kadar ustadır? Mesela aynı deseni bir kişi kaç dakikada yapıyor, ikinci kişi kaçıncı dakikada yapıyor, on kişi kaç dakikada yapıyor? Aynı işi bir kişi kaç delik fire verdi, yırttı, yırtmadı? On kişi nasıl yırtmadı? Bunu yapabilmek için de "Tel Kırma Derneği"ni kurdum. Yanılmıyorsam yıl 93-94 olabilir. 11 kişi ile kurduk ama burada bir anekdot söyleyeceğim size. Bunu kayıtlara geçin diye, aklınızda olsun diye. ... 150-200 yıl önce yapılan bu tel kırmanın dediğimiz 94'lü yıllara kadar hiçbir derneği kurulmamış. 94'lü yıllarda Tel Kırma Derneği'ni ben hedeflerim olduğu için, İngilizceyi çok iyi bilen İngilizce dili uzmanı arkadaşımla, Avrupa Birliği projelerini inceleyen bir erkek arkadaşımla ve diğer sekiz tane bayan arkadaşımla derneğini kurdum. Derneğini kurduğum zaman 200-300 yıllık Bartın'da var olan tel kırmanın derneği olmadığı hâlde, ben kurduğum hâlde benim peşimden hemen birileri rekabet yapar gibi Dernek kurdu ve bize rakip oldular. Bu konudaki

çok kötü örnekleri size açıklamayacağım şimdi yani size dediğim gibi ben fuarlara falan katılmaya başladım. Fuarla ilgili çalışmalarda bunlara patent almaya çalıştım. … Size çok resimlerle, dokümanlarla da ilgili bilgi verebilirim. Derneğimizle ilgili de bilgi verebilirim. … Yani mesela benim hikâyelerimden bir tanesini söyleyeyim size. Bunu çok değişik insanlar temsil ettiklerini sanarak aldılar, götürdüler ama işte başka yere götürdüler. Mesela ben size bir örnek vereyim Vali Bey ile biz bir çalışma yaptık benim fuara gitmem için bir proje yaptık. O projeyi çalışırken misafirim olarak yanımda oturan ve tel kırmadan hiç anlamayan, benim yaptığım projeleri ve Vali'yle yaptığımız çalışmaları gören bir kişi, şu anda tel kırmayı temsil etmeye çalışıyor ve temsil ediyor. Bazı insanlar gidip ondan bilgi dahi alıyorlar. Benim Dernek'imde, kurduğumuz Dernek'te yani bunları isimlerle verebilirim, Dernek'in başkanı olarak ben yedi kere ihtilal geçirdim yani yedi kere. Dernek'in başkanı olarak başımızdaki kişi, Tel Kırma Derneği'nin başkanı erkek olmaz diye yedi kere ihtilal geçirdik ve bu ihtilalden her seferinde… Sekizinci defa kazandım. Sekizinci kazandığımdan sonra istifayı ben verdim. Dernek'te ihtilal çıkartan ve yedi defa yenilen ve benim sekizincide bıraktığım kişi şu anda Tel Kırma Derneği'ni temsil etmeye çalışıyor ve televizyonlara çıkıp şov yapıyor halbuki eline tül ve desen verseniz tel kırma işlemesini dahi bilmez. … Abdullah Gül Bartın'a geldiğinde bizim Dernek'imiz vardı ve Tel Kırma Derneği olarak dış işleri bakanıyken bizi ziyaret etti. Onunla resimlerimiz var. Dernek'imin resimleri var, yani bize değer verdi. Yanlış anlaşılmasın ben kelimesini kullanmayı doğru bulmuyorum ama bu Dernek'i kuran benim. Abdullah Gül'le birleştiren benim. Ondan söz alıp yurt dışına temsilcilik açmayı, temsilci olmasa Dubai'ye gitmeyi onunla konuşan ve insanların beynine bu vizyonu sokan kişi benim. Şimdi bunun dışında mesela George Bush'un hanımına Bartın'dan tel kırma gitti. Tel kırma işlemeyi ben bilmiyorum ama benim eşim yapıyor. Benim televizyon kayıtlarımı, televizyondaki çekimlerim var benim de yani CNR Fuarı'nda olan çekimlerimiz var. Hâlâ daha duruyor. O çekimlerdeki kullandığımız tülü, duvağı, eldiveni, ayakkabıyı, çantayı eşim ve benim grubumdaki arkadaşlarla birlikte yaptık yani ben icat ettim mi diyeyim, bir şeyi yenilemeye çalıştık yani tel kırmanın masa örtüsü olmasından çıkıp günlük hayatın her bölümüne girebilecek hediyelik eşya olmasını istedim ben. Meselâ, örnek veriyorum siz burdan kalktınız, sallıyorum yani Ankara Valisi'ni ziyarete gideceksiniz. Ne götürürsünüz? Eskiden bakraç bakraç yoğurt gidiyordu burdan. Şimdi demode oldu bu tür şeyler. Gene güzeldir ama… Bursa'dan buraya gelirken insanlar kestane şekeri getiriyorlar meselâ de mi? Burdan da giderken istedim ki ben meselâ bir valiye, bir yere gidiyorsanız Zonguldak'a veya meselâ sallıyorum Ankara'ya gidiyorsanız oraya kravat, mendil getirebilin mesela bir kutu içinde ben meselâ tel kırmanın kutusunu

yapan da ilk kişiyim yani dört köşe kutu yaptım. Kutunun üzerinde cam bir pencere bıraktık, içindeki desen de görünüyor yani cam değil de ince jelatin elyaftan böyle şeyden jelatinden pencere bırakılmış orijinal kutusunu yaptık. Bartın tel kırmasının Amasra'da ve Safranbolu'da bildiğiniz film çeker gibi ben oralarda fotoğraf çekimleri ve tanıtım filmleri çekimleri yaptım" (K.Ş. 18).

Bartın Halk Eğitim Merkezinde de bir dönem dernek kurulmuştur. Hatice Karadağ, derneğin kurucularındandır, kurulma aşamasında da çalışmıştır. Daha sonra ise yer sorunu olduğu için, daha fazla kurs açabilmek adına dernek kapanmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden Hatice Karadağ, daha büyük kitlelere ulaşabilmek için Valilikten, Belediyeden ve diğer kuruluşlardan daha çok destek beklediklerini söylemektedir (K.Ş. 11).

2.6. Bartın'da Tel Kırma Geleneksel El Sanatının Ortaya Çıkışı Üzerine

İşleme sanatının ilk ortaya çıkışına bakıldığında, kumaş parçalarını ekleme yolu aranırken iki ayrı kumaş parçasının birbirine dekorasyon amacıyla birleştirilmesinin "dikişli süsleme"yi oluşturduğu ifade edilmektedir (Sürür, 1976: 8). Daha sonra asırlar geçtikçe, değişik işleme tekniklerinin (iğnelerinin) icat edildiği görülmektedir (Başbuğ, 1964: 35). İşleme sanatını ilk kim, ne zaman ortaya çıkarmıştır? Bunu tespit etmek, bir örnek olarak dil oluşurken "t-a-ş" seslerini yan yana getirerek "taş"a kimin ilk kez "taş" dediğini bulmak kadar zor görünmektedir. İnsan ve işleme yapılan eşyaların ömrü ancak belirli bir yıla kadar geriye gitmeye izin vermektedir. Örneğin Osmanlı Devleti dönemindeki işlemeler, o dönemden kalan parçaların yanında ancak bazı belgeler, yazılı kaynaklar, yerli yabancı sanatçıların yapmış oldukları minyatürler, gravürler, suluboya resimler, yağlı boya resimler, fotoğraflar ve bazı mezar taşlarındaki tasvirler, bu dönem işlemelerinin yapıldığı merkezler üzerinden incelenebilmektedir (Ö. Barışta, 1999: 13). Yazılı bilgi ve belgelerin yanında halk hafızasının da ancak bir bilgiyi en fazla yüz elli yıl hatırlayabileceğiyle ilgili tespitler söz konusudur (Raglan, 2019: 186-187). Bartın'da tel kırma geleneksel el sanatının ortaya çıkışı üzerine bir bölüm yazarken amacımız, bu işleme sanatının kesin olarak hangi tarihte icat edildiğini bularak bu geleneğin ne kadar eskiye dayandığını göstermeye çalışma çabası değildir.[34] Daha çok, bu geleneğin geçmişine dayalı hem Bartın halkından hem de yazılı

[34] Eric Hobsbawm ve Terence Renger'a göre geleneklere bir tarihsel süreklilik oluşturmaya çalışmak, icat edilmiş geleneklerin yapay ve uydurma olmasıyla ilgilidir (Hobsbawm ve Ranger, 2020: 2-3).

kaynaklardan edinilen bilgilerden hareketle Bartın'da tel kırma geleneğinin geçirdiği değişimlerin, oluşturduğu etkileşimlerin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamaya çalışmaktır.

Bartın'da, tel kırma geleneğinin ortaya çıkışı ve kim tarafından ilk defa yapıldığı bilgisi, Selahattin Çilsüleymanoğlu tarafından derlenerek hazırlanan Bartın Halk Kültürü kitabının "Bartın'da Tel Kırma Yazmacılık Sanatı" adlı bölümünde yer almaktadır. Kitapta tel kırma ile ilgili, *"Yaptığımız araştırmalara göre, 1800-1900 yılları arasında yaşayan Bartın'lı "Kâtip Kızı" adıyla bilinen Hatice Ağaçkıran tarafından ilk defa yapıldığı bilinmektedir."* (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 685) denmektedir.[35] Yaptığımız alan araştırmasında, tel kırmanın ilk defa Hatice Ağaçkıran tarafından yapıldığı bilgisinin Bartın insanında da karşılığının bulunduğu görülmüştür. Hatice Ağaçkıran bilgisiyle beraber, geçmiş dönemde Bartın'ın göç alan bir yer olması ve etnik yapısından dolayı bu işleme sanatının çoğunlukla Rumlardan veya bir başka azınlıktan kalmış olabileceği, kalmasa bile arada bir etkileşimin bulunduğu fikri Bartın halkında hâkimdir.[36]

Rumlar, Mora Yarımadası'ndaki isyanlardan sonra Bartın'a gelmişler, Asma Mahallesi'ne yerleşmişlerdir. Bartın yaşantısında önemli yer ve görevlerde bulunan Rumlar, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla gerçekleşen nüfus mübadelesinden sonra Bartın'dan ayrılmışlardır. Rumların Bartın'a gelişini ve Bartın yaşantısında nasıl bir yer edindiklerini Erkan Aşçıoğlu şu şekilde anlatmaktadır:

"1850'li yıllarda, Mora yarımadasındaki isyanları takiben deniz yolu ile Bartın'a gelen Rum halkı Asma semtine yerleşerek önemli yerlerde ve görevlerde bulundular. 1887 yılında Aya

[35] Aynı bilgiyi teyit eden bir diğer bilgi, Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu tarafından hazırlanan kitapta da yer almaktadır. Yapılan kapsamlı araştırmalar sonucunda tel kırmanın Bartın'ın Asma Mahallesi'nde oturan "Kâtip Kızı" lakaplı Hatice Ağaçkıran tarafından yapıldığının kabul edildiği söylenmektedir (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 72). Ayrıca tel kırma üzerine yapılan tez çalışmalarına bakıldığında, "Amasra Müzesinde Bulunan Tel Kırma (Bartın İşi) ve Hesap İşi Ürünler Üzerine Bir Araştırma" adlı tez çalışmasında tel kırmanın geçmişiyle ilgili sadece *"1890-1900 yılları arası ilk defa Bartın'ın Asma mahallesinde oturan katip kızı lakaplı Hatice Ağaçkıran tarafından yapıldığı sanılmaktadır."* bilgisi yer almaktadır (Karaçorlu, 2013: 24). "Bolu İli Mengen İlçesinde Bulunan Tel Kırma İşlemelerinin İncelenmesi ve Yeni Tasarımlar" adlı tez çalışmasında, tel kırmanın geçmişiyle Hatice Ağaçkıran bilgisi yer almamakta yine "1890-1900" tarihlerine işaret edilerek tel kırmanın Bartın'da yaygın olarak işlenmesinden dolayı "Bartın işi" adı aldığı üzerinde durulmaktadır. Bolu ili Mengen ilçesinde de tel kırmanın görülme nedeni olarak "yörelerin coğrafi konumlarının birbirlerine olan yakınlıklarından" söz edilmektedir (Öznehir Çakır, 2017: 25). "Beypazarı İlçe Merkezinde Yapılan Tel Kırma İşi" adlı tezde ise tel kırmanın geçmişiyle ilgili herhangi bir bilgi yer almazken tel kırma işleme sanatına "Bartın işi" denildiği görülmektedir (Güldoğan, 1989: 5).

[36] Bu el sanatının Bartın'da yaygınlaşmasında, 19. yüzyıldan sonra artmaya başlayan gayrimüslim nüfusun etkili olabileceği fikri, Mine Demir ve Abdülhalim Varol tarafından da dile getirilmiştir (Demir ve Varol, 2019: 1346).

Nikolas Kilisesi ile okul binası yaptırdılar. Kilise'nin bulunduğu semt uzun yıllar "Kilseyanı" ile anıldı. Rumların önde gelenlerinden ve zenginlerinden olan Cevahircioğlu Bodosaki, kızı Anastasya için Asma semtinde, ırmağa karşı, yer altından kiliseye yol da açılarak ahşap bir konak yaptırdı. Cevahircioğlu Bodosaki, kızı Anastasya'yı Safarim isimli bir Rumla evlendirdi. ... Cevahircioğlu Bodosaki'nin damadı Safarim, 1902 yılında Belediye Meclisi üyeliğinde bulundu. Katibi olan ve para işlerine bakan Bodosaki Konstatinidis ise 1906 yılında Ticaret ve Sanayi Odası'nın kurucuları arasında yer aldı. Cevahircioğlu Bodosaki bir süre Amasra Tarlaağzı maden ocaklarını da işletti. Rumlar, ayrıca belediyede değişik görevler alarak ihalelere katıldılar ve eczane işlettiler. Rum halkı, 1924'ten sonra Bartın'dan ayrıldı" (E. Aşçıoğlu, 2006: 35).

Rum halkı ile Bartın halkı kaynaşmıştır. Bu durum, 1890 yılında Bartın'a gelen bir Alman heyetinin ülkelerine döndüklerinde bir gazetede Bartın'ı anlattıkları yazıda da dile getirilmiştir. Bu yazıda, *"Ticaret hayatının, yardımlaşmanın, yaşamanın ne olduğunu görmek isterseniz Bartın'a gidin."* İfadesi yer almıştır. (E. Aşçıoğlu, 2006: 37). Rumlar Bartın'dan ayrılmadan önce, Bartın'da tarih-coğrafya öğretmeni olarak görev yapmış lise öğretmeni A. Şeref, 1922'de yazdığı eserinde Bartın nüfusunu; Müslüman nüfusu 62013, Rum nüfusu 1396, Ermeni nüfusu 435 olarak kaydetmiştir (Şeref, 2020: 18).

Rumlar Bartın'dan ayrıldıktan sonra, Asma Mahallesi'nde yaptırdıkları evler ve konaklar satılmış veya el değiştirmiş, Bodosaki'nin konağı bir süre ortaokul olarak kullanılsa da zaman içinde harabe olmuştur (E. Aşçıoğlu, 2006: 36). Rumların ardından Asma Mahallesi'ndeki anılar kaybolmaya yüz tutarken 2003 yılında Asma Köprü'nün yıkılıp yerine yenisinin yapılacağı haberi, Bartınlıları üzüntüye uğratmıştır. Rumlarla Bartınlıların kaynaşmasını da gösteren; beraber yapılan eğlenceler, sandal sefaları, mâni-türküleşmeler ve bütün anılar Asma Köprü göstergesiyle beraber yok olacaktır. Bu durum, Bartın Gazetesi'nde yazılan bir yazıda şu şekilde ifade edilmiştir:

"... Yanında bugün yabani otlar basmış yorgun ve perişan has bahçedeki Rum meyhanesinden ne sazendeler ne hanendeler tatlı nağmeler döktürmüş köprüye karşı. Akşamları gavur taşına yaygı sermiş Kırtepe'nin kızları. Ne türküler ne maniler atmış Asma Köprü'ye doğru. Etrafında sandal sefaları ayrı bir renk vermiş. Antik değerini Bodosaki'nin görkemli evi ile tamamlamış ve uzun yıllar öğrenci cıvıltıları kampana sesine karışmış" (E. Aşçıoğlu, 2006: 172).

Kitaplardaki tel kırma yapımına Hatice Ağaçkıran ile başlandığı bilgisi Bartın halkı tarafından da kabul görmekte ve tarafımıza bu bilgi verilmek istenmektedir. Sonrasında ise Rum etkileşiminin olduğu kastedilerek bu işin Rum cariyelerinden öğrenildiği söylenirken kitaplarda yer almadığı için bunun kesin bilgi olmadığı da eklenmektedir:

"18. Yüzyılın sonu ile 19. Yüzyılın başlarında ilk olarak Kâtip Kızı Hatice isimli kadın ile tel kırma yapılmaya başlanmış. Bir de Bartın'da eskiden Rum cariyeleri konaklıyorlarmış. Tel kırma yapımına onlardan öğrenilerek başlandığı da söyleniyor ama onunla ilgili kesin bir kayıt yok. İlk önce ağırlık yapsın ve uçmasın diye, tel kırma başörtülerin uçlarına yapılırmış" (K.Ş. 1).

Tel kırma işinin Bartınlılar tarafından Rumlardan öğrenilerek yayıldığı söylenirken "-miş"li geçmiş zaman ifadeleri kullanılmaktadır. Büyüklerden duyulanlar veya söylenenler bu şekildedir. Bu işlemenin tarihi çok eskidir:

"Benim bildiğim kadarıyla çok eskiden, hatta bize söylenenlere göre Osmanlı döneminden Rumlardan kaldığı söyleniyor burada. Onların el işiymiş. Oradan Bartınlılar öğrenerek yayılıyor, geleneksel el nakışı olarak günümüze kadar geliyor" (K.Ş. 5).

"Çok eskilere dayanıyor çok eskiden Asma'da Rumlar yaşarmış, Rumlardan öğrenilmiş" (K.Ş. 12).

Rumların Bartın'a geldikten sonra önemli yer ve görevlerde bulunmaları, ince sanatlarla uğraşmaları tel kırma işleme sanatının Rumlardan öğrenilmiş olduğuna dair kanıtlar olarak sunulmaktadır. İnce işler hep Rumlara mahsustur. "Kaynakta kesin bir şey yok"tur ama "tahminen Rumlardan olduğu" belirtilir:

"Bu bence Rum işi bu. 1820… Hep ince sanatları… Eski işler; kuyumculuk ve sarraflık dahil olmak üzere, terzilik, kunduracılık dahil olmak üzere, maden ocağı çalıştırıyorlar. Hep Rumlara mahsus. Bizim Türklerde bir şey yok. Beni yanlış anlamayın" (K.Ş. 37).

Bartın Halk Eğitim Merkezi emekli usta öğreticilerinden ve tel kırma-tel sarma alanında somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olan Hatice Karadağ, Halk Eğitim Merkezinde çalıştığı zaman yaptıkları araştırmalar sonucunda tel kırma düğüm tekniğini ilk bulan kişinin

Hatice Ağaçkıran olduğunu tespit ettiklerini tarafımıza ifade etmiştir. Yine Rumlarla olan etkileşime vurgu yapan Karadağ, Hatice Ağaçkıran'ın ailesine ulaştıklarını ve elde ettikleri bilgileri bizzat kaynağından aldıklarını belirtmiştir. Buna göre tel kırma tekniğinin bulunması tel sarma tekniğinden daha sonradır. Hatice Ağaçkıran önce tel sarma tekniğini anneannesinden öğrenmiş, daha sonra deneme-yanılma yöntemiyle tel kırma düğüm tekniğini bulmuştur. Teknik beğenildikten sonra yaygınlaşmıştır. Tarih olarak 1800'lü yılların sonu işaret edilmiştir:

"Çok eskiden burada değişik kültürler yaşamış. İşte Rumlar yaşamış Türklerle birlikte, böyle bilgi alışverişi olmuş onlar arasında. Bunu ilk yapan kişi Hatice Ağaçkıran diye bir büyüğümüz, Asma Mahallesi'nde oturan Kâtip Kızı lakaplı. Bu işi anneannesinden öğreniyor. Anneannesine geldiği zaman komşularından tel sarma işi tekniğini öğrenmiş. Tel sarma, tel kırmadan daha öncesi olan bir işleme tekniği. Tel sarma sarılarak yapılan bir işleme. İşlemeyi yaparken Hatice Ağaçkıran telin kırıldığını fark ediyor ve bunu "Kırılarak yapılıyorsa ben burada bir düğüm atabilirim." Düşüncesiyle düğüm tekniğini geliştiriyor ve çok heyecanlanıyor. Çok hoşuna gidiyor. Onunla bir şey yapıyor şalvarının üstüne. Çok eskiden giyilen böyle altı metreden yapılan şalvarlar olurmuş, onun üstüne bir kuşak yapıyor kemer şeklinde ve onu tel kırma ile yaptıktan sonra arkadaşlarına gösteriyor. Arkadaşları da çok beğeniyorlar. Diyorlar ki, bunu bize de öğret nasıl yaptın, diyorlar. Onlar da bunu yapıyorlar ve sonra düğünlerde tel kırmayı hepsi de böyle şalvarının üstünde kuşak şeklinde yapıyorlar ve bu zamanla yaygınlaşıyor. Çeyizlerine kadar, sonra düğünlerde kına başlarına kadar uzanıyor. Sonra çok çeyizler yapıyorlar; işte sünnet çeyizleri, gelin çeyizleri, yatak çarşafları, yastıklar, kırlentler… Kendi dokudukları bezlere yapıyorlar bunları. Yöremizde yöresel dokunan bezler üzerine yapılmış; hatta keten-kenevir karışımı Bartın'da dikilen bir kenevir maddesinden üretmişler, dokuma yapmışlar. Onların üstüne bu işlemeleri yapmışlar. Kendi dokudukları beze yaparak yaygınlaştırmışlar. … 1800'lü yılların sonlarında, 1870-80 o yıllarda yapılmış, bu şekilde biliyoruz. Zaten patenti de alındığı için, Bartın yöresinde doğmuş bir işleme tekniği olarak biliniyor zaten" (K.Ş. 11).

Hatice adlı kişinin tel kırma tekniğini buluşuna dair, halk arasında inanışlar da bulunduğu görülmektedir. Buna göre tel kırma tekniğini, Rum olduğu düşünülen Hatice adında bir bayan kar yağarken bulmuştur ve "kar tanesi" adlı geleneksel motif bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu inanış, diğer bir kaynak kişi tarafından da doğrulanmıştır:

"Hatice diye bir bayan kar yağarken böyle damla damla, camdan bakarken bunu uygulamış yani. Bunu çıkarmış. "Kar tanesi" diye örnek çıkmış. Öyle tel işlerken olmuş. Teli işlemiş yani. Öyle dedilerdi. Bir bayan çıkarmış diye duydum onun da Rum olduğunu duydum. Ondan doğru çıkmış bu tel kırma. Kar yağarken damla damla "kar tanesi" diye bir örnek çıkmış. "Kar tanesi" diye bir örnek var, kına başı yapıyorlar" (K.Ş. 7).

"Olabilir çünkü çok eski bir örnek (kar tanesi). Ben öyle duydum. Rahmetli halam hep öyle anlatırdı. Öldüğünde 80 yaşından daha fazlaydı" (K.Ş. 8).

Bartınlı Mustafa Aşçıoğlu da 2004'te kaleme aldığı bir yazısında, kaynak kişilerimizin anlattıklarına benzer, tel kırmanın ortaya çıkışıyla ilgili büyüklerinden duyduğu bir anekdotu şu şekilde anlatmaktadır:

"Çocukken dedem de, babaannem de, anlatırdı. Tarihi onlar da bilmez, "yüz yıl önceymiş" derlerdi. 100 yıl önce Bartın'a Ağustos ayında kar yağmış. Bunun üzerine örtünün dört köşesine iri güller, güllerin arasına da kar tanelerine benzer tel kırma işlenmeye başlamış. Motifin adı da, 'Gülün Üzerine Kar Yağdı' olmuş" (M. Aşçıoğlu, 2004).

Bartın işi tel kırmanın geçmişinde, etkili olduğu düşünülen yönlerden biri de Bartın ırmağı ve ırmak vasıtasıyla gerçekleştirilen ticarettir. Bartın, Bartın ırmağının etkisiyle geçmişten beri ticarî faaliyetlerin ön planda olduğu bir şehir olarak dikkat çekmiştir. Bartın'ın fiziki ve çevresel çehresini, Bartın ırmağı üzerinde gerçekleştirilen ticari faaliyetler belirlemiştir. 18. Yüzyılda, Bartın'da canlı bir ticaret hayatının olduğu Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi'den öğrenilmektedir (Ünal, 2020: 107). Evliya Çelebi de Seyahatnâme'sinde *"Karadeniz sahilinde şehri Bartın ile Akçasar arasındaki Bartın Ereğlisi ile ticareten namdar olup adı çok duyulmaktadır."* (E. Aşçıoğlu, 2001: 22) demektedir. Bartın Limanı kurulmadan önce de ticarî faaliyetlerin yoğun olduğu Bartın ırmağı, liman kurulduktan sonra da ithalat ve ihracatta önemli rol oynamıştır. 1927 ve 1933 yıllarında Bartın Limanı'na ithal edilen mallar arasında manifatura ürünlerinin önemli bir yer tuttuğu görülürken iplik de ithal edilen ürünler arasında yer almaktadır (E. Aşçıoğlu, 2006: 97; Ünal, 2020: 110). Bütün bunların Bartın'ın gelişimi açısından önemli olduğu; halkın yaşamına, kültürüne etki ettiği düşünülmektedir. Daha çok İstanbul ile gerçekleşen ticari faaliyetler; Avrupa kumaşları, dantelleri, giysileri, çeyiz işleri gibi İstanbul'un bazı işleme ürünlerinin Bartın'a ulaşmasını kolaylaştırmıştır (Y. Şahin, 2016: 38). Geçmişten beri Bartın'da yoğun olarak gerçekleşen

gemi ticareti yoluyla Bartın'a, tel kırmanın yöresel el dokuması bez üzerine yapılmasından sonra kullanılan "tül"ler de gelmiştir.[37]

Hatice Ağaçkıran'ın tel kırma düğüm tekniğini bulan ilk kişi olmadığını fakat tüle uygulayan ilk kişi olduğunu söyleyen kaynak kişiler bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak Bartın'da eskiden gemi ticaretinin yapılması ve o yıllarda gemilerle gelen tüller örnek gösterilmiştir:

"Asma'daki bir hanım vardı, ismini şimdi tam hatırlayamayacağım, Kâtip Kızı, o tüle uygulayan… O da tüle uygulayan ama tül eskiden de mesela burada gemi ticareti çok yapılırmış. Gemilerle gelip giden tülün üzerine o zaman uygulamışlar. O da 1800'lü yıllara denk geliyor sanırım. 1700-1800 falan, o yılların başlarında tüllere… Sonradan işte o da işleyerek… Tül oradan kalıyor ama keten tül kullanılmış hep şimdi tabii ki haliyle sentetiğe geçildiğinden… Ondan sonra öyle geliştirmişler" (K.Ş. 34).

Tel kırma tekniğini Hatice Ağaçkıran bulmamış fakat kaybolmakta olan bir el sanatının canlanmasına 1960'lı yıllarda vesile olmuştur:

"Hatice Ağaçkıran mı öyle bir kadın burada onu tekrar 60'lı yıllarda ihya etti. Tel kırma… Eskiden gocagarıla, yaşlı gadınlar, şöyle gergef vardı. Gergefe tülü gererdi. Gomşudan gomşuya gittikleri zaman gece, efendim, bu tül işlerlerdi" (K.Ş. 37).

Hatice Ağaçkıran[38] ve tel kırmanın geçmişi adına söylenilecek bir diğer bilgi de saha çalışmamız sırasında kaynak kişilerimizden bazılarının kendisini hayattayken çok iyi tanımasıdır (K.Ş. 25; K.Ş. 33). Yaşı epey ilerlediği hâlde vefat eden Ağaçkıran, çok el işi yapan bir kişidir. Tel kırma bir zaman çok işlenirken daha sonra unutulduğu sırada, tel kırma işini canlandıran bir kişi olarak adı zikredilmektedir:

[37] Tel kırmanın Bartın'da kumaştan daha sonra tül üzerine yapıldığı, tüllerin ise Bartın'ın liman şehri olmasından dolayı, gemi ticaretiyle özellikle yurt dışından geldiği bilgisi kaynak kişimiz tarafından da vurgulanmıştır: *"… Kumaşlardan sonra keten tüller kullanılmış. O da bizim çok eskiden beri gelen çeyizlerde, eskilerin kullandıklarında bunu görüyoruz. Yurt dışından gelmiş hep keten tüller. Genellikle Fransa'dan gelmiş deniz yoluyla bilhassa. Bartın da liman şehri olduğu için deniz yoluyla gelmiş buraya"* (K.Ş. 11).

[38] Hatice Ağaçkıran'ı tanıyan kaynak kişimiz onun Bartınlı olduğunu söylemiş ve şu şekilde tarif etmiştir: *"Uzun boylu, zayıf bir garıydı. Her şey yapadın. Dantel öredin. E… Tel işledin. Oturup gidedin. Yalı'dan odun, komür; kepek mepek daşırdın sırtıynan. Zollu bi garıydın hani sobada yagmak üçün… Çalışgan bi garıydın. … Türk, buralı, Bartınlı"* (K.Ş. 25).

"Bizim bezlere işlellerdin yatak çarçafı file büyüklerimiz, Kâtip Gızı Hatice Ana vardın, o da çok işledin. Biliyom, 97 yaşında öldü o. Tanıyyodum, çok işledin o. Ondan benim damat[39] *da işleme başladı. İşletdüdü, satdudu. İşte onuy üçün yeniden çovaldı bu, moda oldu tekrar ama buraya Bartın'a has bu tel kırma. Şimdi her yellede kursla va, oğreniyala. … Önceden herkes işleyodun, soğundan artu battı hani pek işleyen olmadı. Tekrar o cannandudu. Hatice Ana"* (K. Ş. 25) …

Tel kırmanın Bartın'daki tarihi çok eskilere dayandırılmaktadır. Şu an seksen yaşına yakın olan kaynak kişimiz tarafından, annesinin annesine dayandırılarak yapılan hesaplamalar sonucunda, tel kırmanın en eski hangi tarihe dayanabileceğini bilen olmadığı sonucuna varılır. Tel kırmanın varlığından önce tel sırmaların bulunduğu belirtilirken telin geçmişi milattan da önceye götürülür. Tel kırmanın çok eskiden işlerden arta kalan zamanlarda, bu yüzden de daha çok kışın yapıldığı anlaşılır. Çeyiz geleneklerinde kendine yer bulan tel kırma, satılmak için de yapılmıştır:

"Ha ha, o çok… Yatsın, temiz yatsın, yasduğuy üsdüne sersin deyi. Öyle… Ta esgiden öyleymiş yani. Esgiden öyleymiş. Tey… Bu tel gırma çok zamandan beri… Mesela şindi benim annemiy… Nerdeyse… Annem öleli gaç sene oldu? Anam öldü 82 yaşında. 30 sene oldu öleli. Anası dersey ta ananem… Düşün ki gaç sene yani bunu bilen bile yok. Bilen yog bunu haggaten. Bilen yok. Sırmalarnan başlanmış mesela bu. Teller o zaman da varmış. Tabii, teller, sırmalar, onlar o zaman da varmış işde. Miladdan önce onlar varmış demek ki. Tabii, esgi garıla şey yaparmış, gışın iş olmaya ya evde… Demeg ki satılıyomuş o zaman da veyaud da çeyiz yapıyalarmış gızlarına. Satılmasa… O zaman herkes yapıyomuş bunu. Tamam mı, gızlarına çeyiz yapıyomuş. Mesela esgiden başçarçafı oludun, otuz-gırg dane başçarçafı oludun. Tabii, yatak çarçafları… Gayınnaya verülüdün, gayıntaya verülüdün. Gorümceye verülüdün, eltiye verülüdün, gayına verülüdün. Bohça verülüdün esgiden. Hep böyle ganaviçe, tel, sırma. Hep böyleydin. Tabii, benim çocugluğumu annadıyom sana, benden öncekiler ney? Öyle" (K.Ş. 32) …

[39] Kaynak kişilerimizden Servet Çınçın, diğer bir kaynak kişimiz olan Solmaz Ünlü'nün damadıdır. Servet Çınçın'ın, 1981 yılında, tel kırma işi Bartın'da tekrar ölmek üzereyken canlandırmak için gittiği kişiler arasında Hatice Ağaçkıran da vardır. Bu bölümün sonraki kısımlarında Servet Çınçın'ın kendisinden alınan bilgilerle konu üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Bartın'da tel kırmanın kökeninin çok eskilere dayandığı bilgisinin bütün insanlar tarafından kabul edildiği söylenebilir. Tel kırmanın geçmişi tam tarih veremeyecek kadar çok eskilere dayanmaktadır. Kabul edilen bir diğer bilgi ise tel kırmanın merkezinin Orduyeri tarafları olduğudur:

"Yıllardır var. Çok seneler önceden beri… Bizim babaannelerimizin zamanından daha önceden beri var. Sene olarak bilmiyorum ama çok önceden beri olan bir meslek bu" (K.Ş. 2).
"Çok eskiden anneannelerimiz ninelerimizden belki daha öncesine dayanıyor yani. Benim bildiğim… Benim annem 80 yaşında şu anda. Babaannem 95 yaşında vefat etti. Babaannemin çok küçükken anneme hediye ettiği tel kırma yazmayı hatırlıyorum. Belki onun daha öncesine dayanıyor yani kökü. Daha da öncesine gidiyor yani. Bayağı bir eskiye dayanan bir el sanatı Bartın'da" (K.Ş. 3).

"Of gaç senele… Nerdeyse iki üç yüz seneden beri varmış. Benim Hacı Anne'm vardın, o işlermiş. Onuy ocak perdesi falan vardın, onnarı ben aldım da burda örnek yapdım" (K.Ş. 10).

"Eskilerden… Ben okula gideken bizim mahallemizde hep yaşlıla işledin. Ben Sıtmayan'da böyüdüm, orda. Hep bunu yaşlıla, sonra ablalarımız onla işledin. O zaman da çok modaydın. Ben de çok hevesliydim" (K.Ş. 25).

"Kim bunun menşei, bilen yok. Rıfat abim dedi ki yani iki yüz yıla yakın, benim anneannemin anneannesinden kalma deyince böyle iki yüz yıla yakın bir örtü varmış böyle, tel örtü. Çok eski menşei var. Rumlar buraya 1821'de, 22'de gelmişler Mora İsyanı'ndan sonra. 1923'te de mübadele ile gidiyorlar yani bu tel işi çok eski yıllara dayanıyor" (K.Ş. 37).

"Bartın'ın yöresel el işi bu, ben de Kavaklı-Orduyeri'ne yakın yerde oturuyorum, asıl tel kırmanın çıktığı yer burasıdır" (K.Ş. 4).

*"Benim çocukluğumda Orduyerler denir, Orduyeri o kısımdaki kişiler çok yapardı, oranın geçim kaynağıydı. Ben çocukluğumdan beri tel kırmayı yapan bayanları görürdüm daha sonra bütün Bartın'a yayıld*ı" (K.Ş. 12).

Tel kırma düğüm tekniğinin bulunuşunun savaş zamanlarında askerlerin kıyafetlerindeki sökükleri dikerken telle attıkları düğümlerle bulunduğunu söyleyenler de olmuştur. Sönmez Tığ, Bartın'da çok eski tel kırma ustalarından dinlediğine göre tel kırmanın bu şekilde bulunduğunu ifade etmiştir:

"İlk çıkış, benim o zamanki ninemden duyduğumuz, mahallede de bir ninemiz vardı bizim, Mihrican teyze, çok eski ustalardandı o da. Onların nineleri bu tel kırmayı düğüm sanatı olduğu için, bu bir düğüm aslında, telle yapılan bir düğüm. Askerlerin atletlerinde yani iç giyimlerinde dıştan doğru, tenlerinde zarar vermeyecek şekilde, savaşta sökülüp yırtılmaması için oralara, diktikten sonra üstlerine bununla da düğüm atarlarmış yani tel kırmayı kırarak oralardan düğüm atarlarmış ama tenlerine değdirmezlermiş yani dışından atletin. Öyle var olduğu söyleniyor. Onu da o ustamız söylemişti. Yırtılma olasılığı olmadığı için… Mesela şu kıyafetin, buradan dikiyoruz ama bunu buradan tenine değmemesi için dışarıdan, şöyle ikiye katlayıp böyle dışarıdan sağlamlaştırdıkları söyleniyor. Gümüş telle" (K.Ş. 32) …

Yine konuşulanlardan dinlediğini anlatan bir diğer kaynak şahıs da tel kırma düğüm tekniğinin askerlerin sökükleri dikilirken bulunduğunu ifade etmiş, zaman olarak da Fatih Sultan Mehmet zamanını işaret etmiştir. Söylediklerinin doğruluğunu artırmak için bu bilgiyi tel kırmanın merkezi kabul edilen "Orduyerili" birinden duyduğunu vurgulamıştır:

"Fatih Sultan Mehmet zamanından başlamış. Askerler buraya gelip mesela -büyük olasılıkla konuşulanlara göre- Orduyeri'nde bir dergâh kuruyorlar. Orada söküklerini dikmek için bu tel kırmayı yapıyorlar. Yani telle tutturma… İp, iğne değil de… Askerlerin söküklerini telle tutturma olarak tel kırmayı kullanıyorlar. O şekilde başlamış diye bir bilgim var. Ben bunu Orduyerili bir kadından duydum" (K.Ş. 6).

Tam kesin olduğunu bilmemekle birlikte Tel kırmanın Rumlar gibi Bartın'a gelen bir diğer azınlık olan Arnavutlar tarafından öğrenilmiş olabileceği düşüncesi, Meliha Çöme tarafından kendi büyüklerinin de oradan geldiği söylenerek anlatılmıştır:

"İşte tarihçesini öylesine bilmiyorum. Onlar mı başlattı yoksa dışarıdan gelen göçmenler mi? Mesela mübadele zamanı yurt dışından çok insanlar gelmiş. Benim babamlar da yurt dışından gelme, Arnavutluk'tan hani onlardan mı geldi bu, ne oldu? Onu tam bilmiyorum.

Aslında Bartın'ın işi ama mutlaka buna önayak olan bir şey olmuştur ama o ne? Nereden ne oldu çünkü Bartın göç alan bir şey" (K.Ş. 24).

Tel kırma düğüm tekniğinin ortaya çıkışı ile ilgili bilgiler arasında, bu tekniğin başka şehirlerden gelmiş ve Bartın'da daha sonra öğrenilmiş olduğuyla ilgili bilgiler de vardır. Eski Orduyerili olduğunu belirten, yetmiş senedir tel kırma işleyicisi olan Şükran Yoğurtçu, bu geleneğin ortaya çıkışıyla ilgili yaşlılardan duyduğu bilgileri anlattığını söyleyerek bu işlemenin Bartın'a yerleşim yeri olarak çok yakın olan Çaycuma'dan geldiğini ifade etmiştir. Askere giden oğlu için annesinin işlediği bir baş çarşafının Bartın'a ulaşması ve bunu Bartın'da gören yaşlı bir kadının bu tekniği beğenmesi üzerine, baş çarşafındaki tel kırmanın düğümlerini sökerek tel kırma tekniğini öğrendiğini ifade etmektedir. Anlattığı olayı babaannesinden duyduğunu söyleyen Yoğurtçu, yaşasaydı yüz kırk yaşında olacaktı, diyerek anlattığı olayın ne kadar eskilere dayandığını vurgulamaktadır:

"Bunuy kokeni Çaycuma'danmış. Eskiden askerlik üç sene veyahut da altı sene oluyomuş. Evden giderken baş çarşafı, baş çarşafı deyi bi şey vardı. Baş çarşafı, yastuğuy üsdünü örten… Ha… Ondan sora, bu askere gideken annesi bu tel kırma baş çarşafını vermiş. Çaycuma'dan ama… Çaycuma'danmış. Bu, ordan yayılmış. Tel kırma… Çok seneler önce, çok seneler önce… Bu tabi, Bartın yakın Çaycuma'ya ya… Ondan sora, ordan buraya Çaycuma'dan kız gelmiş. Kız gelmiş. O asker, benim bildiğim kadarıyla anlatıyom şimdi, yaşlılarıy söyledüğünü anlatıyom size, ondan sora, askerden gelince Bartın'da bir işe girmiş yani bi çalışıyomuş. O baş çarşafiynan beraber, eskimemiş, gelmiş. Bunu gören yaşlı bir kadın, çok el işi yaparmış ama çok… Ondan sora, görüyo merak ediyo. O yaşlı kadın seneler önce bak ben milatını bilemeyom. Ondan sora mesela benim babannemiy zamanında bu herkes yapıyodu. Babanem şindi olsa 140 yaşında olacadın, düşün. O da böyle eskiden simli simli şeyler vardı, varmış, halen de var. Sarma yaparlarmış onlar. O da tel sırmadan yaparlarmış. Bütün gelinleriy çarşafları, yatak odaları,perdelerine varıncaya gadarı simlernen işlenirmiş. Öyleymiş. Sora o kadın, bunu yapıya ya, bu kadın bunu görüyo, çok beğeniyo. Ondan sora onu çıkartıyo. O teli nasıl 175ökerse… Soküliya ya altından doğru sökiya böyle. Nası yapduğunu göriya. Tek tek kırmış bunu deyo. Bu nası olıya deyo. Sora kadın, bir beziy üsdüne, bir beziy üsdüne bunu yapıyo. Yapabiliyom mu deyi… Bir, yaşlı bir kadın bunu icad ediyo. Yaşlı bir kadın icad ediyo. Bu artu Bartın'ımızda yayılıyo" (K.Ş. 32).

Tel kırmanın kökenini Bartın dışına dayandıran bir diğer görüş Mustafa Küçüktabak'tan gelmiştir. Ona göre tel kırma Bartın'ın sanatı değildir, Manisa'ya ait bir işleme sanatıdır. Türkiye'nin her yerinde bu işlemenin yapıldığını ifade eden Küçüktabak'a göre tel kırma, 150-200 yıl önce Manisa'dan gelen bir gelin vasıtasıyla Bartın'a gelmiştir. Bartın'da istediği kumaşları bulamayan gelin, tül üzerine tel kırma işlemiş ve bu işleme Bartın'da yaygınlaşmıştır yani Bartın'da ilk defa uygulanan, tel kırmanın "tül üzerinde" uygulanmasıdır. Diğer yerlerin sadece "ara desen"i olan tel kırma işi, Bartın'da tül üzerinde "ana işleme" olarak var olmuştur:

"Şimdi sorun herkese tel kırma Bartın'da 200-300 yıllık tarih söyleyebilirler. En az 150-200 yıl söylerler. Tel kırma bir kere Bartın'a ait bir işleme sanatı değil. Tel kırma Manisa'ya ait. Türkiye'de özellikle, evet, Türkiye'nin hemen hemen her yerinde yapılan bir şey ama oralarda ölmüş. Oralarda kumaş üzerine yapılıyormuş yani bizim aldığımız bilgileri aktarmaya çalışıyorum. Oralardan 150-200 yıl önce buraya gelen bir gelin sayesinde ve burada aradığı Buldan ipeği gibi veya keten kumaş gibi kumaşları bulamadığı için tül bulduğu için tüle işlemiş ve Bartın'da tel kırma tüle işlendiği için devam etmiş ve "tül tel kırması" markalaşmış. Onun için Bartın'a mâl edilmiş. Ondan sonra, Türkiye'nin birçok yerinde yapılıyor olmasına rağmen, ara desenler, ara süsler olarak yapılan bir desen olmasına rağmen, Bartın'da sadece tel kırma tül üzerinde tel kırma olarak yapılmış; hiçbir kumaş, ip vesaire kullanılmadan" (K.Ş. 18).

Tel kırmanın Bartın'a başka bir şehirden geldiği görüşü haricinde, tel kırma işleme sanatının başka şehirlerde de var olmasının bu geleneğin kökeni hakkında oluşturduğu tereddüt*, "... ama Maraş'ta da var, Afyon'da da varmış bundan."* (K.Ş. 37) denilerek ifade edilebilmektedir.

Bartın halk kültüründe ve folklorunda önemli katkıları olan, özel olarak tel kırma ve Bartın yazmalarıyla ilgilenen (E. Aşçıoğlu, 2006: 232) kaynak kişimiz Servet Çınçın, tarafımıza tel kırmanın geçmişi ile ilgili oldukça ayrıntılı bir şekilde bilgi vermiştir. Buna göre Orta Asya'da yaşadıkları dönemde Türkler, yaptıkları çeyizlik işlerde, el dokuması bezler üzerinde, metal parçalarını, beze küçük fiyonklar atarak kullanmışlardır. Bunlar çok eski dönemlerden kalan örneklerdir ve bunların tel kırmaya benzeyen ilk örnekler olduğu söylenebilir. Orta Asya Türklerinden (Pomaklar, Kırgızlar ve Kıpçaklardan) Bartın'a göç eden atalarımızın, tel kırma ile ilgili bu ilk örnekleri elde yoktur. Eldeki tel kırma ile ilgili

tarihlenebilen ilk örnekler, 1750'lerden itibaren döşek eteklerinde karşımıza çıkmaktadır. Bartın'da dokunan yöresel el dokuma bezleri[40] birleştirerek onların üzerine, o zaman bulunabilen metal parçalarından tellerin, Türk işi ip sarma veya hesap işiyle yapılan renkli nakışların arasına tel kırmanın işlendiği görülmektedir. Yine 1750'li yıllardan itibaren "yağlık"[41] adı verilen peşkirlerde, erkeklerin giydikleri "uçkurluk"larda tel kırma görülmektedir. Bunun haricinde; Rumlar ve Bartınlılar uzun yıllar, mübadeleye kadar birlikte yaşamışlardır ve kültürel olarak da birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu yüzden; Rumların motifleri bizde, bizim motiflerimiz de onlarda bulunmaktadır. Tel kırma işinin hem Bartınlılarda hem de Rumlarda bulunması, bu etkileşimden dolayıdır:

"Tarih süreci içinde çeşitli topluluklar birbirlerinden kültürel olarak, sanatsal olarak hatta siyasal olarak ve inanç boyutunda etkilenmişlerdir. El sanatlarının geçmişine baktığımızda Türkler ve Rumlar… Bir arada yaşayan Türkler ve Rumlar birbirlerinden etkilenmekle beraber, bizim Türk atalarımızın ta Orta Asya'da yaşadıkları dönemlerde, el dokuması bezler üzerine işledikleri çeyizliklerde metal parçaları kullandıklarını biliyoruz. Metal parçaları da kılıç yapımında kullanılan bazı metallerden artanları, süs olarak küçük fiyonklar atarak beze, küçük fiyonklar atarak kullanmışlar o dönemlerde. Bazı el sanatları örnekleri, çok eski dönemlerden kalan örneklerde, tel kırmayı andıran ilk örnekler çıkıyor. Bazı yani örnekler ama bizim buraya Orta Asya'dan; bir kısmı Kıpçak Türklerinden, bir kısmı Pomaklardan, bir kısmı Kırgız Türklerinden göç eden Bartın'a atalarımızın da ilk örnekleri elde olmamakla beraber, sandıklarda saklanan, nesilden nesile geçen çeyizlik eşyalarda tarihlenebilen dönemi 18. Yüzyıl olan, 18. Yüzyıl ortaları olan, 1750'li yıllardan itibaren Bartın'da "döşek eteği" adı verilen "yatak eteği" yer yataklarının üzerine el dokuması bezleri, ensiz tezgahlarda dokudukları el dokuması bezleri, birbirlerine ekleyerek ortaya çıkarttıkları çarşafların uçlarına demircilerin ince metal parçalarından, bakırdan,

[40] Bartın'da yöresel el dokuması bezlerin ipliğinin elde edildiği keten yetiştiriciliğinin tarihi eskilere dayanmaktadır. Kâtip Çelebi 1600, İbrahim Hamdi Efendi, 1700-1750 yıllarında Bartın'da keten yetiştiriciliğinin olduğunu yazmaktadır. Ketenden özellikle iç çamaşırı, yolluk ve yol keçesi dokunmuştur (E. Aşçıoğlu, 2006: 95). Top top keten bezler, evin bütün kumaş ihtiyacını görmekte, üzerlerine tel kırma ve nakışlar yapılarak kızların çeyizlerini süslemektedir (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011: 43). Narh Defteri'nde, 17. yüzyıl işlemelerinde kullanılan araç ve gereçler hakkındaki bilgiler arasında, Es'ar-ı İplikiyan ve Kazzazazan başlığı altında *"Bartın'ın bükülmüş beyaz keten ipliği"* (Ö. Barışta, 1999: 56) yer almaktadır. Ayrıca 19. yüzyılın en ilgi çeken iplikleri arasında Kastamonu ve Amasra'da var olan yün ipekleri gösterilmekte (Ö. Barışta, 1999: 104), Bartın'ın yöresel dokumalarına vurgu yapılmaktadır. Yöresel el dokumalarının Bartın'da eski dönemlerden beri var olmasının, tel kırma işlemelerinin de ilk olarak bu yöresel el dokuması bezlere yapıldığının kaynak kişiler tarafından ifade edilmesinin, tel kırma işleme sanatının Bartın'daki geçmişini destekleyen yönlerden olduğu düşünülebilir.

[41] Yağlık, gelinlerin ve kızların bellerine bağladıkları dikdörtgen ve iki ucu işlemeli bir bez örtüdür (Başbuğ, 1964: 56).

gümüşten ve diğer metallerden, tellerden variyetlerine göre sim sırmadan da daha önce hesap işi tekniği ile yaptıkları renkli nakışların içine, günümüzde adına tel kırma dediğimiz ilk örnekleri işledikleri görülmüş. 18. Yüzyılın ortalarına tarihlenen bu örnekler 1750'li yıllardan itibaren çeyizliklerde yastık kılıfı, havlu, yağlık adı verilen peşkir, bazı yerlerde peşkir denilen ve hatta uçkurluk adı verilen, erkeklerin giydikleri uçkurlara gene Türk işi ip sarma yahut hesap işi tekniği ile işlenen, renkli nakışlarla işlenen motiflerin etrafına süslemek için özel iğnesiyle metal, ince metali fiyonklar atarak, kırarak işledikleri örnekler var. Bu yüzden eski örneklere bakarak ve 40'lı 50'li yıllarda, tamamen o yıllarda yapılan örneklerin bolluğunu, çeşitliliğini de göz önüne alırsak 1920'li yıllardaki mübadele, Rumların Yunanistan'a gönderilmesine kadar geçen süre içinde Rumlarla Asma'da yaşayan, Rum azınlık ile birlikte yaşayan Müslüman Türklerin, onların motiflerinden de etkilenerek bazı motifleri kendilerine aldıklarını, onların da bizim motiflerden aldıklarını, onlarda da tel kırmanın bulunduğunu, bizde de tel kırmanın bulunduğunu görüyoruz" (K.Ş. 33).

Tel kırmanın çok farklı yerlerde görülmesinin nedeni, Bartın'a gelip, burada tel kırmayı öğrenip daha sonra gittiği yere götürmesiyle gerçekleşmiştir. Farklı illerde tel kırmanın görülmesinin nedenini Çınçın bu şekilde açıklamaktadır. 20. Yüzyıl başlarından itibaren bu yayılma durumu, Halk Eğitim Merkezi kurslarının olmadığı dönemlerde de devam etmiştir. Tel kırma işinin başka illerde başlayıp Bartın'da sonradan öğrenildiğine dair elde bir kanıt yoktur fakat başka şehirlerde 200 yaşında bir tel kırma işleme örneği bulmak mümkün değilken Bartın'da sandıklardan çıkan eski örnekler bulunmaktadır. Etnografya müzelerinde de 200 yaşında farklı bir yerin tel kırma ürününe rastlanmamaktadır. Bu işleme sanatının Bartın'dan çıktığının kanıtı şu an Servet Çınçın'ın da koleksiyonunda bulunan, sandıklardan çıkan eski tel kırma işlemeli örnekler olarak görülmektedir:

"Bazı bölgelere zaman içinde o dönemlerde de buraya gelip, buradan öğrenip götürdükten sonra yaydığı söylenilen kişiler tarafından orada da tel kırma var, şurada da… Bartın'a ait değil, burada da var şeklinde söylenmesi… Bartın işi öğrendik, eşim hükümette zabıt kâtibiydi. O burada çalışırken tayin olana kadar Bartın işi öğrendik, buradan memleketimiz Gaziantep'e gidene kadar uğradığımız 7-8 ilde, ilçede her gören beğendi, onlara öğrettim, diyen kadınlara rastlandı o dönemlerde. Burada öğrenmiş, Bartın'da gitmiş, Diyarbakır'a, Gaziantep'e yani buradan gitmiş bu Devrek Çaycuma'ya. Çaycuma'dan gelip burada… Mesela eşi burada çalışıyor, sonra Karabük'te görev alıyor. Karabük'e giderken buradan

tel kırma yaptırıp Karabük'e götürüyor, orada satıyor ve orada işlemek isteyenlere öğretiyor. Bunun gibi… 20. Yüzyıl başlarında 1905, 1910, 1915 ve 1926 ve sonra Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1923'ten sonraki, 1924'ten sonraki dönemde, senelerce, bilenlerin, Halk Eğitim Merkezi kursları yaygınlaşmadığı dönemlerde bile, öğrettikleri, bu yüzden Bartın'dan yayıldığını biz biliyoruz ama bilmediğimiz bir bilgi var da başka memleketlerde gerçekten çıkmış da sonradan mı Bartın'da öğrenilmişse o konuda bir kanıt yok elimizde yani. Onu şu şekilde, kesin böyledir demek için bir kanıtımız yok ama Bartın'da eski örnekleri, sandıklarda çıktığı zaman tarihlendiği için, başka memleketlerde 200 yaşında bir tel kırma ürünü bulmak hiç mümkün olmadığı için, başka memleketlerin, illerin, ilçelerin etnografya müzelerinde tel kırma örneklerine rastlanmadığı için bizim kadar yaşlı, bu bakımdan Bartın çıkışlı diye bir kanıtımız elimizde oluyor" (K.Ş. 33).

1930, 1940 ve 1950'li yıllarda Bartın'da çok ilgi gören tel kırma sanatına 1960'lı yılların sonlarına doğru artık rağbet gösterilmemeye başlamıştır (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 685). 1980'lerin başına gelindiğinde ise bu sanat Bartın'da artık unutulmaya yüz tutmuştur. Bunun nedeni, sanayileşmeyle beraber hazır konfeksiyon ürünlerinin çıkmasıdır. Hazır çeyiz ürünleri çıktığı için tel kırmaya olan rağbet de azalmıştır. El işlemeleri "eski moda" olarak görülerek yeninin "rengarenk" ve "fabrika işi" ürünlerinin albenisine yenilmiştir:

"Evet, çok az kişi tarafından yapılıyordu. Çok zayıflaması, rağbet görmemesi yani herkesin, her evde her genç kızın zamanında çeyizlik olarak yaptığı tel kırmalar ve diğer danteller, hesap işleri, her şey fabrikasyon ürünler çıkmaya başlayınca, nevresim takımları çıkmaya başlayınca, hazır çarşaflar… İlk defa el dokuması çarşaf, Kastamonu çarşaf yerine rengarenk büyük çiçekli desenli çarşaflar çıkınca eski moda şeyler, eskilerin şeyleri yıllardır biliyoruz, hepimiz yapıyoruz, artık bıktık, yeni şeyler olsun diye yeni nesiller öğrenmek istememiş. Her zaman olur ya şu anda bile bazı işleme tekniklerine uzaktır genç kızlar. Olağanüstü güzel olsa bile hiç bakmaz onlara. Modern, yeni, çağdaş, fabrika işi şeylere bakarlar. Aylarca üzerinde durulmuş el sanatları, çok da fazla ilgisini çekmeyebiliyor insanların, nesillerin" (K.Ş. 33).

1980'li yıllarda Bartın'da tel kırma işlemesi yapan çok az kişi kalmıştır. 1981 yılında dükkân açan Servet Çınçın, dükkânında tel kırma işlemesi yaptırmak istemiştir fakat bu işlemeyi yapan çoğunluğu yaşlı olmak üzere Bartın'ın Orduyeri Mahallesi ve civarında son kalan 10-15 kişiye ulaşmıştır. Bu sanat için "kaybolma endişesi" duyan Çınçın, tel kırma

malzemelerini alarak o yaşlı insanlara gitmiş ve onlardan bu işlemeyi devam ettirmelerini istemiştir. Bu son kalan kişiler hem Servet Çınçın'a ücreti karşılığında tel kırma işlemesi yapmışlar hem de mahalledeki genç kızlara kaybolmaya yüz tutan tel kırma işlemesini öğretmişlerdir. Bugün, kaybolmaya yüz tutan tel kırma işlemesini canlandıran kadınlardan hayatta sadece üç kişi kalsa da 1981 yılından 1990'a kadar iki yüze yakın kişi tel kırma işlemesini öğrenmiştir. 1991 yılında Bartın il olduktan sonra ise Halk Eğitim Merkezinin açtığı kurslarla binlerce kadın, tel kırma işlemesini öğrenerek ev ekonomisine de katkı sağlamıştır:

"Daha yakın tarihte 1960'lı yıllarda daha da çoğaldı, sonra 1980'lere doğru azalmaya başladı. Fabrika ürünü çeyizlikler çoğaldıkça hazır, tıpkı konfeksiyon ürünlerinin çoğalması gibi, konfeksiyon ürünlerindeki çoğalmadan dolayı manifatura ürünlerine rağbetin azaldığı gibi, hazır çeyizlere rağbet artınca tel kırma biraz zayıfladı. Bu sefer 80'li yıllarda ben, 1981 yılında dükkânı açtığım zaman, tel kırma yaptırmayı düşündüğümde, sadece 15-16 kişiye ulaştım Bartın'da, Orduyeri Semti'nde. Son kalan 10-15 kişi… Birkaç kişi Hendekyanı'nda, bir kişi Sıtmayanı'nda, toplam 20 kişi ya vardı ya yoktu bilen. Diğerleri, büyükler vefat ettikten sonra, sonraki nesle fazla geçmemiş. Onlar da yaşlanmışlar, benim ulaştığım 10-15 kişinin 8-10 tanesi, 10 kişi yaşlıydı. Onlar da vefat edip ayrıldıktan sonra bu dünyadan sanki bu sanat kaybolacakmış gibi bir şeye kapıldım. O zaman böyle tel kırma kitapları, dergileri, tel kırma tekniğini anlatan şeyler de yayımlanmadığı için, Halk Eğitim Merkezleri kurulmadığı için, Bartın il olmadan önce, 1981 yılında, kaybolabilir, biz de dükkânda satarız yapıp kaybolmasın. Ben öğretenlere şey yapayım diye, göstereyim diye bir düşünce hasıl oldu. Malzemesini alıp o yaşlı insanlara gittim. Bu malzemelerle genç kızlara mahallede öğretip, bize de işleyip, emek ücretini alarak bunu devam ettirmeye ne dersiniz, dediğimde memnun oldular ve yapmaya başladılar, bize işlemeye başladılar. Şu anda sadece 3 kişi kaldı; sağ, hayatta kaldı o işleyenlerden. Diğerleri hep vefat etti ama yeni nesillere öğrettikleri için onlar bile artık ellili yaşlarda şu anda. Aşağı yukarı 1981'den 1990'a kadar, 9 yılda, aşağı yukarı bir 200 kişi yayılarak öğrendi. Sonra il olduktan sonra, Bartın Halk Eğitim Merkezleri kurslar vermeye başladı. Daha sonra köylerde kurslar açılmaya başlandı ve böylece binlerce genç kızımız, el sanatlarından tel kırmayı öğrenmeye başladı. Bu sevindirici bir gelişme oldu, biz de dükkânda sattık, onların da ev ekonomisine katkısı oldu" (K.Ş. 33).

1750'li yıllardan itibaren, Bartın'da sandıklardan çıkan, Servet Çınçın'ın koleksiyonunda da bulunan tel kırma işlemeli örnekler, bu sanatın Bartın'dan çıkmış olduğuna kanıt olarak gösterilmektedir. Bunun haricinde bir diğer kanıt da Servet Çınçın'ın da çok iyi tanıdığını söylediği Hatice Ağaçkıran'dır. 1981 yılında Servet Çınçın, kaybolmaya yüz tutmuş tel kırma sanatını tekrar canlandırmak için son kalan kişilere gittiğinde, Hatice Ağaçkıran'ın da kendilerine bilgi verdiğini söylemektedir. Hatice Ağaçkıran onlara, genç kızlığında kendi büyüklerinin de tel kırma işlediğini ve bu işin geçmişten beri yapıldığını söylemiştir. 1981 yılında 95 yaşında olan Hatice Ağaçkıran'ın genç kızlığına denk gelen 1895'li yıllarda, kendi büyüklerinin de tel kırma yaptığını söylemesi, tel kırmanın Bartın'daki geçmişini çok eskilere götürmekte ve bu işin "Bartın çıkışlı" olduğuna inanılmasına vesile olmaktadır. 1895'li yıllarda, Türkiye'de hiçbir ilde ve müzede tel kırma işlemesi yapıldığına dair kanıt olmadığı söylenmektedir. Diğer yerlerde görülmesi, daha önce de belirtildiği gibi Bartın'a gelip giden insanlar vasıtasıyla olmuştur:

"Yani 18. Yüzyıldan, 1700'lü yılların ortalarından günümüze kadar gelen Bartın tel kırmasının serüveni, çıkış noktasının Bartın olduğuna bize inandıran çok kanıtlar elde ettik. Eski örnekler çıktığı için sandıktan ve onlardan da dinlediğimiz yani 1981 yılında gittiğimde bunu bilen, bunu Bartın'da ilk örneklerini kendi döneminde yapan, kaybolmaya yüz tutmuş tel kırmayı yeniden ayağa kaldıran, Kâtiplerin Hatice Ana isimli, 90 yaşın üzerinde teyzemiz vardı, çok iyi tanıdığımız nine. O bize anlattı geçmişten beri yapıldığını. Yani 1981 yılında 95 yaşında olan bir insanın, genç kızlığında büyüklerinin tel kırma yaptığını söylemesi bile 1920'li yıllarda da yapıldığını, onlar dört padişah sekiz cumhurbaşkanı gören, Sultan II. Abdülhamit döneminde dünyaya gelmiş insanlar olduğu için, 1800'lü yıllarda onlar çocuktular. 1895 yılında, daha 1900 yılı olmadan, genç kızlığında tel kırmayı öğrenmiş Bartın'da. 1895 yılında Türkiye'nin hiçbir ilinde, ilçesinde, o dönemde tel kırma yapıldığına dair, üretildiğine dair bir şey yok, müzelerde bu örnek yok. Oradan kaynaklanıyor bizim bu Bartın çıkışlı diye inanmamız, buradan devam ediyor diye düşünmemiz yoksa yayılması 40'lı yıllarda, 50'li yıllarda, 60'lı yıllarda olabilir, buraya gidip gelen insanlar tarafından götürülmüştür. Bu Bartın ev ekonomisine senelerce katkıda bulunan tel kırmanın tarihçesi 18. Yüzyıla kadar götürülebilir Bartın'da, bunu biliyorum ve örnekleri var elimizde" (K.Ş. 33).

Hatice Ağaçkıran'ın tel kırma düğüm tekniğini ilk bulan kişi olmasının muhtemel olmadığına dair Servet Çınçın tarafımıza durumu ayrıntılarıyla açıklayarak bilgi vermiştir.

Buna göre; Kâtiplerin Hatice Ana, tel kırma düğüm tekniğini bulan ilk kişi değildir. Servet Çınçın, Hatice Ağaçkıran'ı yakından tanımaktadır. Ağaçkıran, büyük ninesinin de okul arkadaşıdır. Tel kırma işleme sanatı belli dönemlerde tercih edilmemiş ve kaybolmaya yüz tutmuştur. Servet Çınçın, 1980'li yıllarda yeniden canlanmasına vesile olmuştur, Hatice Ağaçkıran ise kendi yaşadığı dönemde kendisi bir ev hanımı ve işleyici olarak tel kırma işleme sanatının canlanmasını sağlamıştır. Çevresindeki kişiler kendisinden çeyiz olarak tel kırma işlemesini istemiş, o da kabul etmiştir. İstanbul'dan gelen malzemelerle o da tel kırma işlemesi yapmıştır. Önceki nesiller vefat edip sonraki nesil, ölmeye yüz tutan bir el sanatını Ağaçkıran'ın yaptığını gördükleri için veya bu sanatı o zamanlar ondan öğrendikleri için onu tel kırma düğüm tekniğini ilk yapan kişi olarak görmüşlerdir. Tel kırma işleme sanatı Hatice Ağaçkıran'dan daha öncesine gitmektedir çünkü 1885 yılında doğan Hatice Ağaçkıran'dan daha önce işlenmiş olan 1870'li yıllarda bebeklerin yüzüne örtülen sarı tülbendin üstünde tel kırma işlemesi bulunmaktadır. Servet Çınçın'ın 1887 doğumlu, dedesinin annesinin yüzüne örtülen, Çınçın'ın da koleksiyonunda bulunan bir sarı tülbent, tel kırma işleme tekniğinin, 1885 doğumlu Hatice Ağaçkıran'dan daha öncesinde var olduğuna kanıt olarak gösterilmektedir:

"O Kâtip Kızı şey, Kâtiplerin Hatice Ana, biz de onu tanıyorduk. O da tel kırma yapıyor ama ilk defa değil. O şimdi, sonraki nesiller onda gördüğü için, zayıfladığı zamanlar yeniden canlandırmak için, büyüklerinden öğrendiği o örnekleri yeniden yapıp çeyizlerine kızların koymak için, sipariş alıp ev ekonomisine, kendi ekonomisine de katkıda bulunmak için yapmaya başlayınca tıpkı su böreği yaptıran, evlere siparişle su böreği yaptıranlar gibi ona da kızların çeyizine eski zamanlarda olduğu gibi gene tel kırma yapar mısın diye ona isteyince o da ben yapıyorum, yaparım deyip ücreti mukabilinde yapmaya başlamış. Çok önceki nesillerden sağ kalanlar olmadığı için, hatırlayan, bilen, yeni nesiller, o dönemin yeni nesilleri yani 30'lu, 40'lı yıllarda "A, ilk defa başlamış." Diye onu şey yapıyor, öğreniyor ve ondan başladı diye… Evet, tekrar canlandıran bir dönem için, her dönemde canlandıranlar var. Kimi benim gibi 80'li yıllarda yeniden; 70'lerde, 80'lerde yayılmasına uğraşan bir kişi olarak ben yardımcı olmaya çalışmıştım ama onlar işleyici olarak, ev hanımı olarak İstanbul'dan malzeme getirip yeniden tel kırma yapmış, başlamış. O zaman ondan tekrar, yapan pek kalmadığı için onu başlatmış olarak biliyorlar. Eski nesillerden devam eden bir şey çünkü tel kırma. Örnekleri olmasa hani sandıklarda, Kâtiplerin Hatice Ana evet, doksanlı yaşlarda, bizim gençliğimizde vefat etti, benim de büyük ninemin arkadaşıydı, okul arkadaşıydı o. Onlardan çok kişi gördü ama onlardan önceki dönemlerde

sandıklarda, çeyizlerde tel kırma olduğu için, mesela bebeklerin yüzüne örtülen sarıya boyanmış tülbendin üzerinde tel kırma var. 1885 yılında dünyaya gelen Kâtiplerin Hatice Ana'dan önce, 1870'li yıllarda bebeklerin üzerine örtülen sarı tülbendin üstünde tel kırma var mesela. O tel kırma, ondan önce, o dünyada yokken yapıldığı için ilk başlatan o olamaz diye düşünülüyor yani. Sandıklardan çıkıyor. Benim yani dedemin annesi 1887 doğumlu. Onun yüzüne bebekken, beşikteyken örtülen sarı tülbent vardı. O sarı bebek örtüsünü kendisi bana hediye etti bu benim yüzüme örtülmüş diye. 1887 yılındaki bir bebeğin yüzüne tel kırma sarı örtü örtüldüğüne göre, bende şu anda elimde hâlâ o, Kâtiplerin Hatice Ana'dan daha önce yani bir ürün tel kırma, tel kırma ürünü" (K.Ş. 33).

Sonuç olarak Bartın'da geleneksel el sanatlarından tel kırma işleme sanatının ortaya çıkışında, Bartın'da uzun süre yaşayan Rumlarla olan etkileşimin etkili olduğu düşünülmektedir. Rumlar Bartınlılardan, Bartınlılar da Rumlardan etkilenmiştir. Arada kültürel anlamda alışveriş olmuştur. Bartın'a geldiklerinde önemli görevlere gelen Rumların, bazı mesleklerde de ön plana çıkmalarından dolayı, tel kırma işleme sanatının da onlara ait bir sanat olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Bunun haricinde, bu sanatın Osmanlı dönemindeki diğer azınlıklar aracılığıyla Bartın'a gelmiş olabileceği de düşünülmektedir.

Bartınlıların belleklerinde tel kırma işleme sanatı, kendilerinin de tam olarak tarih veremeyeceği kadar "eski"ye konumlandırılmıştır. Geleneğin geçmişini eskiye götürme endişesi cümlelerinin bir yerinde de olsa hissedilmektedir.

Tel kırma geleneksel el sanatının merkezi olarak işaret edilen yer hep "Orduyeri" ve civarı olmuştur. Bartın halkı bunun üzerinde hemfikirdir. Geleneğin geçmişine dair elde edilen bilgilerin inandırıcılığını artırmak için de söylenen bilgileri "Orduyeri"li birinden duymak dahi önem arz etmektedir.

Tel kırma işleme sanatının savaş zamanında askerlerin sökülerini dikmek için kullanılan tel vasıtasıyla bulunduğunu yine büyüklerinden duyan kaynak kişiler bulunmaktadır. Buna göre askerlerin sökükleri iplikle değil telle dikilerek tutturulmuş, bu sırada atılan düğümlerle de tel kırma düğüm tekniği ortaya çıkmıştır.

Tel kırma işleme sanatının Bartın'a yakın veya uzak başka bir yerden bir gelin yoluyla geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Tel kırmanın Bartın dışından geldiğini söyleyen kaynak kişilerin birinci görüşü tel kırmanın Çaycuma'dan Bartın'a gelmiş olduğudur. Bu görüşte, bir askere işlenen baş çarşafı ve bir gelin yoluyla Bartın'a gelen bir tel kırma işinden bahsedilmektedir. İkinci görüşe göre de tel kırma Manisalı bir gelin tarafından Bartın'a getirilmiş ve tülde tel kırma olarak ilk defa Bartın'da yapılmış ve yaygınlaşmıştır. Yine tel kırmanın başka yerlerde de bulunduğu söylenerek bu sanatın kökeninin Bartın olup olmadığı konusunda tereddüdü olduğunu ima eden de olmuştur.

Tel kırma işleme sanatının Bartın'da bulunuşu ve yaygınlaşmasıyla ilgili hem kaynaklarda hem de Bartın halkında hâkim olan bilgi Hatice Ağaçkıran'la ilgilidir. Kaynaklarda da tel kırma işini Bartın'da ilk uygulayan kişi olarak kendisi kabul edilmektedir. Bartın halkı arasında Hatice Ağaçkıran'ın tel kırma düğüm tekniğini bulmasıyla ilgili değişik inanışlar bulunmaktadır. Bazı kaynak kişiler ise tel kırma düğüm tekniğini Hatice Ağaçkıran'ın bulmadığını fakat kaybolmaya yüz tutmuş bir el sanatını onun canlandırdığını ifade etmişlerdir. Bir görüşe göre de Hatice Ağaçkıran tel kırmayı ilk bulan değil, tül üzerinde uygulayan ilk kişidir. Tül üzerinde tel kırmanın Bartın'da yaygınlaşmasının nedeni olarak Bartın'da ticaretin eskiden beri yoğun olması, gemilerle İstanbul veya Fransa'dan tül gelmesi gösterilmiştir.

Kaynak kişilerimizden Hatice Ağaçkıran'ı bizzat tanıyanlar da bulunmaktadır. Kitaplarda tel kırma düğüm tekniğini ilk uygulayan olarak adı geçen kişiyi tanıyanların bulunması, kendisi hakkında birinci ağızdan bilgi edinilmesini de sağlamaktadır. Ağaçkıran'ı tanıyanlardan edinilen bilgilerden çıkarılacak sonuç, tel kırma geleneksel el sanatının Bartın'da Hatice Ağaçkıran'dan çok daha önceye gidiyor olduğudur.[42] Tanıyanların ifadelerine göre "Hatice Ana", tel kırmayı genç kızlığında kendi büyüklerinin de işlediğini söylemiştir. Kendi döneminde kaybolmaya yüz tutan bir sanatı, kendisi bizzat işleyerek ayağa kaldırmıştır. Yeni nesiller, eskileri tanımadıkları için "Hatice Ana"yı tel kırmayı ilk yapan kişi olarak bilmektedirler. Bazı kaynak kişilerin Rum olduğuna inandığı Ağaçkıran'ı

[42] Tez çalışmamızdan önce alan araştırmasına dayalı olarak yayımlanan makalemizde, elde edinilen bilgilere göre tel kırma düğüm tekniğini Hatice Ağaçkıran'ın bulmuş olma ihtimalinin yüksekliğine değinilmişti (Gören, 2020) fakat tez çalışması için yapılan kapsamlı alan araştırması sonucunda Hatice Ağaçkıran'ı bizzat tanıyan kaynak kişilere ulaşılmıştır. Onlardan alınan bilgiler ve Servet Çınçın'ın koleksiyonundaki Hatice Ağaçkıran'ın doğumundan önce kullanılan tel kırma işlemeli sarılık önleme tülbendi gibi kanıtlar, tel kırma düğüm tekniğinin ilk uygulanışını Hatice Ağaçkıran'dan çok daha önceye götürmektedir.

tanıyanların, kendisinin Bartınlı olduğunu söylemeleri, bu fikri çürütmekte fakat yine Rum ve Bartınlıların kültürel alışverişini düşündürmektedir.

Servet Çınçın'dan alınan bilgilere göre; Türklerin Orta Asya'da el dokuması bezler üzerine metal parçalarıyla attıkları fiyonklar, tel kırmayı andırmaktadır fakat Bartın'a Orta Asya'dan göç eden ataların bu ilk örnekleri elde yoktur. Bartın'da tel kırmanın geçmişte tarihlenebilen ilk örnekleri ise 1750'li yıllarda sandıklardan çıkan döşek eteklerinde görülür. Yine aynı yıllarda, Bartın'ın yöresel el dokuması bezlerinin eklenmesiyle yapılmış yağlık ve erkeklerin bellerine taktıkları uçkurluklarda tel kırmanın ilk örnekleri bulunmaktadır. Bartın'da eski tarihlerden itibaren keten üretimiyle beraber dokumacılığın gelişmiş olması, tel kırma işleme sanatının Bartın'daki geçmişini desteklemektedir. Rumlarda da tel kırmanın bulunmasının nedeni, Bartınlılarla uzun yıllar bir arada yaşamış olmalarından dolayı, arada kültürel etkileşimin olmasıdır. Başka yörelerde geçmişten itibaren görülen tel kırma, Bartın'a gelerek tel kırma sanatını öğrenmiş ve gittiği yerde bu sanatı yaygınlaştırmış olanlar vasıtasıyla olmuştur. 1960'lı yıllara kadar çok rağbet gören tel kırma, 1980'lere doğru unutulmaya yüz tutmuştur. 1981 yılında, Servet Çınçın'ın aracılığıyla Orduyeri ve civarında çoğu yaşlı, son kalan on-on beş işlemeci ile tekrar tel kırma işleme sanatının canlandırılmasına vesile olunmuştur.

Şekil 2.65: Hatice Ağaçkıran (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011)

Şekil 2.66: Servet Çınçın koleksiyonundan, çocukların sarılık olmaması için yüzlerine örtülen aile yadigârı tülbent. Hatice Ağaçkıran'ın doğumundan daha önce yapıldığı ifade edilen tülbent, tel kırmanın geçmişini Ağaçkıran'dan önceye götüren kanıtlardan biri olarak gösterilmiştir (Fotoğraf: Erhan Ertosun).

2.7. Yeni Bartın'dan Eski Bartın'ın Tel Kırma Gelenek Ortamlarına Bakış

Bartın işi tel kırma geleneği ile ilgili yapılan alan araştırmasında, kaynak kişilere yöneltilen sorulardan biri de tel kırmanın Bartın insanının gözünden ne olduğu ve onlara ne ifade ettiği ile ilgili olmuştur. Sorulan bu soru, özellikle altmışlı yaşlardan seksenli yaşlara kadar olan insanları hemen Bartın'ın eski günlerine götürmüştür ve tel kırma geleneğini Bartın'ın içinde bulunduğu o döneme göre değerlendirmeye başlamışlardır. Yeni Bartın'dan yani günümüzün kültürel ortamından tel kırmaya bakan belirli bir yaşın üzerindeki kişiler, tel kırmada eski Bartın'ı görmektedirler. Yaşlı kişilerin geçmişle bağ kurmalarında, kolektif hafızanın etkili olduğu söylenebilir. Yazılı olmayan, sözlü bir pratik olarak değerlendirilebilecek bu hafıza, geçmişin bugündeki sürekliliğinin temelini oluşturmaya da yarar. Yaşlılar, biriktirdiği ve anlattığı hikâyelerle geçmişle olan bağın temsilcisi olurlar (Hart, 2011: 30-31). Aslında fark etmeden de olsa tel kırmayı, o eskiden bulunduğu ortam içinde yaşayan ve konuşmasıyla karşısındaki kişiye de yaşatan kaynak kişiler, bizlere de yön

göstererek yeni Bartın'dan eski Bartın'ın tel kırma geleneğine bakmayı gerekli kılmaktadırlar.

Eski Bartın[43] denildiğinde Bartın'ın 1950'li, 1960'lı yıllardaki hâli kastedilmektedir. Kaynak kişilerimizden şu an altmış yaş üzerinden seksen yaşına kadar olanların çocuklukları, gençlikleri bu yıllara rastlamaktadır. Bu yıllarda Bartın, Zonguldak'ın bir ilçesidir ve bu yıllardaki Bartın fotoğraflarına bakıldığında, Bartın'ın küçük bir kasaba olan şehirleşmemiş hâli görülebilmektedir. O zamanki nüfusu, şimdikine oranla çok daha az olan Bartın, Karadeniz ikliminden dolayı ormanlık alan bakımından da zengindir. Bartın'da bir diğer dikkat çeken husus ise Bartın'daki tarihî evlerdir. Bu evler konak tarzında, bahçeli ve ailelerin bireysel olarak yaşamasına uygun tasarlanmışlardır. Bizim burada "eski Bartın" olarak bakacağımız yer; şehirleşmenin ve insan kalabalığının olmadığı, insanî değerlerin korunduğu, komşuluk ilişkilerinin devam ettiği, etrafı yasemin ve diğer çiçek türleri ile bezeli, yeşilin bol olduğu, bahçeli ve daha çok ahşaptan yapılmış konaklarda yaşayan insanların bulunduğu (K.Ş. 32, 33) bir Bartın'dır. Kültürün korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması için örgün eğitime fazla ihtiyaç duyulmayan bu ortamlarda aktarım büyük oranda aileler, akrabalar, sokaklar ve mahalleler tarafından gerçekleştirilmektedir (Oğuz, 2020: 11).

Günümüze doğru gelindiğinde, Bartın'ın 1991 yılında il olduğu, nüfusunun eskiye oranla artış gösterdiği görülmektedir (URL-32, 2021). Bugün kentleşme ve nüfus artışıyla beraber, il merkezinin değişmeyen, dar cadde ve sokaklarında, yolun bazen bir bazen de her iki tarafının boydan boya araba park yeri olarak kullanıldığı görülmektedir. Şehirde; yeşil alanların yerini hızla yeni yerleşim yerleri ve binalar almıştır, almaktadır. Bugün, tarihî Bartın evlerinden bir kısmı restore edilme şansı bulsa da bir kısmı harabeye dönmüştür, bir kısmı ise çıkan veya çıkarıldığı düşünülen yangınlara teslim olmuştur.[44] Günümüz kentlerinin hareketliliği ve değişkenliği, bu değişkenlikle beraber hızlı teknoloji kullanımı, yoğun kentleşme ve küreselleşmenin sirayet ettiği (Oğuz, 2007: 31) bir Bartın, yeni

[43] Eski Bartın coğrafyası, insanı, yaşantısı, gelenek ve görenekleri, hatıraları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. E. Aşçıoğlu, 2006.

[44] Erkan Aşçıoğlu, 2011'de Bartın Üniversitesinde katıldığı bir programda, eski Bartın evlerinin günümüzdeki durumuyla ilgili şunları söylemiştir: *"Bartın'ın geçmişi şatafatlı ve hareketlidir. Ramazanda iftar sofralarının kurulduğu, bahçesindeki fırında ev ekmeklerinin yapıldığı eski Bartın evleri; şimdi koyu bir karanlığa gömülmüş, soğuk, harap ve yalnızlar." Her terk edilmenin, arkasında bir yıkıntı bıraktığını belirten Aşçıoğlu, "İşte bu evler de terk edilmenin ve unutulmanın yalnızlığı içindeler. Sanki içlerinde hiç yaşanmamış, odalarında hiç oturulmamış gibi. Aile büyüklerimizi son yolculuklarına uğurladığımız eski evlerimiz; şimdi kapıları kapalı, perdeleri çekilmiş, ışıkları sönmüş, tozlu, bakımsız ve soğuklar"* (URL-24, 2011).

Bartın'da göze çarpmaktadır. Yeni Bartın'da eskinin *"aktarım, imkân, mekân ve alanlarının hızlı kentleşme ile ortadan kalkmakta olduğu görülmemiş veya önemsenmemiş"* (Oğuz, 2020: 11) olabilir.

Eski Bartın'dan yeni Bartın'a yaşanan bütün değişiklikler; değişen kent, değişen insan, tel kırma geleneksel el sanatı için, içinde oluştuğu, geliştiği sosyal çevre ve şartların değişmesi anlamına gelmektedir. Halk bilimi çalışmalarında, bağlamsal kuramın ön planda tuttuğu, göz ardı edildiği düşünülen sosyal çevre ve şartların (Ekici, 1998: 27) incelenmesi, o geleneğin kültürel bağlamını anlamlandırmanın da önünü açmaya vesile olabilir.

Richard M. Dorson, bağlamsal kuramı açıklarken Alan Dundes'in Amerika Birleşik Devletleri'nde bir Yoruba öğrencisiyle çalışarak her metni takip eden analitik betimlemelerle Nijerya atasözlerinin kültürel bağlamını ortaya koyduğunu söyler:

"... "Bir çocuğun eli yüksek rafa ulaşamaz, daha yaşlı bir kişi de su kabağına giremez." ve ardından bağlamsal açıklamanın olduğu uzun bir paragraf eklemiştir. Yoruba toplumu yaşlılarla gençler, ebeveynlerle çocuklar arasındaki karşılıklı sorumluluk ilkesini vurgular. Bir amca yeğeninden birçok kez kendisine su getirmesini isteyebilir. Bir gün yeğen amcasından ananas ister ve reddedilir. Ertesi gün yeğen amcasının ayak işlerini yapmayı reddeder. Amca bu tavırla ilgili bir akranına şikayette bulunur ve o da amcaya bu atasözünü aktarır. Şimdi bağlamdan dolayı anlam açıktır. Büyükler ve küçükler birbirlerine yardım etmek zorundadır" (Dorson, 2011: 79).

Atasözlerinin bağlamıyla beraber değerlendirildiğinde ortaya çıkan bütünsel algılama, tel kırma geleneksel el sanatı için de yeni Bartın'dan eski Bartın'a bakarken insanın, yaşam şartlarının, gelenek ve göreneklerinin, doğasının ve benzeri unsurların değerlendirilmesiyle ortaya çıkabilir.

Bartın'da geçmişten günümüze tel kırma, bir geleneksel el sanatı olarak işlenmeye devam etmektedir fakat geçmişte tel kırmanın yapıldığı ve kullanıldığı ortam ve sosyal çevre, gelenek ve görenekler günümüzde farklılaşmıştır. Bu durum tel kırmayı yani ürünü etkileyen bir durumdur. Bir halk bilimi ürününün üretimi, üreteni ve üretim yerinin değişmesinin, ürünün kendisini önemli ölçüde etkileyeceğini M. Öcal Oğuz, bir benzetme ile şu şekilde açıklamaktadır:

"... XXI. yüzyıldan geriye doğru baktığımız zaman üç yüzyıla yayılan macerasında, ürünün her zaman üretim, üreten ve üretim yerinin ününde geldiği görülmüştür. Bu dönem kuramlarının, folkloru akmaya devam eden bir ırmak gibi görerek, incelediği konulara bu ezelden beri akan ırmaktan alınan bir bardak durgun su gibi yaklaştığı görülecektir. Tıpkı suyun şişeye konulup taşınması, korunması ve tahlil edilmesi gibi, bu dönemde folklor ürünleri kayda geçirildi, kente taşındı ve tahlil edildi. Irmağın eskisi gibi akmaya devam ettiği veya öyle kabul edildiği dönemler boyunca, bu işlem heyecanla tekrarlandı. Irmağın suyu bulanmaya, yatağı değişmeye, kaynağı kurumaya başlayınca, yani eski kuramlara göre eski halk eski şeyleri üretmemeye başlayınca sorunlar baş gösterdi. Herkes okuryazar oluyordu, her yere teknoloji giriyordu ve köylü nüfus azalıyordu. Folkloru eski köyde eski ürün olarak tanımlayan kuramlara göre çalışanlar için bu durum folklorun sonu demekti. Çünkü artık saf, temiz ve en önemlisi binlerce yıl ötelerden süzülüp gelen ürün bulmak zorlaşıyordu" (Oğuz, 2007: 30).

Günümüzden geçmişe bakarken Bartın'ın eski günlerinde yaşayan insanlar kendilerini o günlerde yaşadıkları için şanslı addetmektedirler. Gelenek ve göreneklerde bulunan incelik ve zarafet, yaşamın bütün alanlarında bulunmaktadır. O günler, onlar için Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönem olan "Asr-ı Saadet" gibidir:

"Evet yani ben sanki Asr-ı Saadet'i anlatır gibi geliyor bazen insanlara ama gerçekten çok olağanüstüydü. Ben 70'li yılların ortalarına kadar bunları yaşadım" (K.Ş. 33).

Eski zamanlar, özlenen zamanlardır. Artık yeni Bartın'da bu ortamlar kalmamıştır. Şimdiki dedikodunun yerine, o zaman muhabbet olduğu söylenilerek "eski" övülürken "yeni" yerilir:

"Tabi, çok güzel ortamlardı. Şindi artu öyle yok, artu öyle yok. Bizde bak dedikodu yokdu, hiçbi şey yokdu, muhabbet vardı, gülmeg gonuşmag vardı, el işi yapmag vardı. Ya... Öyleydik yani... Öyleydik" (K.Ş. 32).

Tel kırma, Servet Çınçın'ın gözünden birçok değerli taştan daha farklı bir pırıltıdır. Bu farklı pırıltı onu geçmiş günlerde Bartın'da bir hafta boyunca süren düğünlere, kına gecelerine ve kına gecelerinde uygulanan "sıraya çıkma" âdetine götürmektedir. Tel kırmanın eskiden Bartın'da kullanıldığı yerlerden biri bu düğünler ve kız evi kına gecelerinde uygulanan sıraya çıkma âdetidir. Çınçın, bir taraftan da üzgündür çünkü kendi tabiriyle tel kırmanın

büyülü atmosferini oluşturan unsurlardan biri olan "sıraya çıkma" âdeti 1965-1966 yıllarında kaldırılmıştır. Bir hafta süren ve her gün için farklı bir âdetin uygulandığı düğün gelenekleri[45] de çok masraflı görüldüğü için artık yoktur:

"Aslında bir pırıltı, bir parlaklık yani elmas taşların, değerli taşların, Beyoğlu taşlarının pırıltısından çok daha farklı bir pırıltı tel kırma benim gözümde çünkü ben 1965-1966 -ya 1965 ya 1966 yılında Bartın'da zannediyorum katıldığım son sıraya çıkma, düğün, kına gecesi eğlencelerine katıldım. Ondan sonra bir daha sıraya çıkma adeti kalmadı. Nikah salonundaki nikah kıyılma töreninden sonra her şey bitti. Bir hafta süren düğün eğlenceleri, âdetleri sona erdi. 1969-70'ten itibaren görünmemeye başladı. Çok masraflı falan diye şey yaptılar halbuki değil. Eskiden insanlar daha mı variyetliydi? Bir hafta boyunca düğün yaparlardı; şu gün şu, bugün bu... Damat alayını, fenerlerle, çıralarla eve… Yukarı Cami'den damadın çıkarılıp da eve götürüldüğünü, ben çocukken babamın elinden tutup akşam karanlığında gördüm, hatırlıyorum 60'lı yıllarda. Sondu onlar da. Damat camiden çıkıp eve götürülürdü, onu da hatırlıyorum, evet. Sonra kına gecesinde işte düğün, şeyden" (K.Ş. 33) …

Eski Bartın'ın bir hafta süren düğünlerinde çarşamba akşamı kız evinde kına gecesi yapılmaktadır. Sıraya çıkma âdeti de bu gecede uygulanmaktadır. Sıraya çıkacak olan genç kızlar; şalvar, uskufa, ipek bluz, yelek, çatgu ve başlık gibi birbirinden güzel, renkli giysilerini giymektedirler. Elmas, Mahmudiye dizisi ve altınlarını takıp takıştırarak sıradaki yerlerini almaktadırlar. Sıraya çıkan genç kızlardan ut çalmasını bilen, güzel türküler ve mâniler söyleyenler geceyi renklendirmektedirler (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1239). Sıraya çıkma âdetinde genç kızların oturacağı sıra, bugünkü tabureye benzeyen eski sandalyelerin üstüne tahta kalasların konularak bir sıra yapılması, giyinip süslenmiş genç kızların da bu sıranın üzerine oturmasıyla gerçekleşmektedir. Sıraya çıkanlar içinde, diğer kızlardan farklı giyinerek ön planda olan, gelindir. Erkeklerin genç kızlara sevgilerini belli ediş şekilleri, onlardan düğün organizatörü olan "düğüncü kadın"[46] aracılığıyla türkü ve mâni söylemesini isteme şeklinde olmaktadır ve bu mâni, türkülere erkekler de karşılık vermektedir. Bu dünyada yaşanan kız-erkek ilişkileri, bugün bazı değerleri çok çabuk tüketerek senli benli

[45] Eski Bartın'da düğünler bir hafta sürmekteydi. Cuma günü başlayan düğün, diğer hafta cuma günü akşama kadar devam ediyordu (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1231).
[46] Düğüncü kadın, eski Bartın düğünlerinde bir hafta boyunca düğünü yöneten kadındır. Bu düğüncü kadınlar, hoş sohbet ve tatlı dillidirler. Yanginculuktan yani sevda işlerinden anlayan, kız ve oğlan arasında haberleşmeyi sağlayan insanlardır (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1230-1231).

olan ilişkilere benzememektedir. Bugün, derslerde nota ve puana dönüşecek bir ders olmaktan öteye gidemeyen "değerler eğitimi" (Oğuz, 2020: 78) eski Bartın'da yaşamın içinde doğal olarak zaten vardır ve sargın eğitim yoluyla öğrenilmektedir denilebilir:

"Sıraya çıkma, adı verilen, yerden biraz yüksek, ahşap, bugün tabure denilen eski sandalyelerin üzerine tahta kalaslar, yüksek tahta kalaslar koyuluyor, o sıra yapılıyor. Böyle onun üzerine yüksekçe çıkıyorlar genç kızlar, oturuyorlar ortada. Gelin, gelinliğiyle, uskufa yeleğiyle, yanında arkadaşları, nedime, gelinin arkadaşları, akrabaları, onlar da oturuyorlar. En altın rengi, pırıl pırıl parlayan, hele ki ipeğinden yapılmış uskufa yeleğini giymiş gelin... Ve çevresindekiler biraz daha basit kıyafetle… Eğer onda bindallı varsa diğerleri sarı uskufa, onda sarı uskufa varsa bağlamada, diğerleri kırmızı veyahut çizgili yelekler... Daha basit, onun kadar güzel olmayan kıyafetleri giyerek oturuyorlar, türkü söylüyorlar, mâni söylüyorlar. Erkekli-kızlı karışık olmadığı için erkekler "daraba" adı verilen tahta perdelerin arkasından bakarak onlara; benim için şu türküyü söyler misin, diye seslenmesi, geçmiş dönemlerde seslenme de yok. "Düğüncü kadın" adı verilen, düğünü organize eden, yemek yapan düğün organizatörü kadına işte, Ayşe'ye söyler misin, benim için bir türkü söylese benim için bir mâni okusa, diye söyleyip kadının gidip oraya; Ahmet oğlumuz senden şu türküyü istedi, "Gidiyon, gidemeyon, az doldur içemeyon" türküsünü. A olur, okuyayım, diye onun için bir türkü söylüyor veyahut senin için bir mâni söylemesini istedi. O, onun dediğini yapıyor, söylüyor dörtlük. O da onun için bir mâni söylüyor, karşılıklı. Bugünkü kafelerde oturan veyahut telefonlarda birbirlerine resim gönderen, daha tanışır tanışmaz, biraz fazla çabuk olmadı mı, diye rahatsız olmadan el ele tutuşup evlilik öncesi yaşamaya başlayan gençlerden tamamen uzak bir dünya olduğu için" (K.Ş. 33) …

Düğünlerde ve kına gecelerinde "sıraya çıkma" âdetinde söylenilen mânilere birçok örnek verilebilir. Bu mâniler arasında tel kırmalı mâniler de bulunmaktadır:

"Gemi üstünde urgan
Altında telli yorgan
Yârimi alır isem
Kesecem çifte kurban"[47] (K.Ş. 13)

[47] Kaynak kişiden tespit ettiğimiz bu mâni, Selahattin Çilsüleymanoğlu'nun kitabında "sıraya çıkma" sırasında söylenen mâniler arasında yer almaktadır ve devamında aşağıdaki mâni gelmektedir:

Gençliğinde nasıl sıraya çıktığını gururla anlatan Şükran Yoğurtçu, şimdi bu "sıraya çıkma" âdetinin kalmadığını söylemektedir. Güzel giyinmekten başka, bir de başlarına zenginlerin verdiği elmas taçlar[48] taktıklarını, bu taktıkları elmas taçları şu an hiç kimsenin birbirine güvenip de değil elmas taç en ufak bir şey bile vermeyeceğini, eski Bartın insanlarının arasında güven bulunduğunu ifade emektedir, eski iyidir:

"Sıralara çıkaduk mesela, şalvallar giyedük esgiden, şindi var mı onu "sıraya çıkmak"? Taşlar gordug, böyle elmaslar, zenginle vörüdü. Şindi sana taç vörüle mi, elmas vörüle mi? Biz gidedük, biz sıraya çıkacak… Artu Sevim'iy sırasına çıkacaz, gınasına. E biz mesela şalvar aludug, gadife şalvar, üstüne şeyler, uskufalar, kafamızda böyle elmas taçlar… Kim vörü şindi onu? Hiç… Güccük altun isdesey vemezle ama emniyetti, iyiydi, haggaten esgi iyiydi" (K.Ş. 32).

En güzel kıyafetlerini giyen, tel kırma başörtülerini takarak sıraya çıkan, mâni ve türküler söyleyen genç kızlar arasında doğal bir güzellik yarışı da bulunmaktadır. Evlenmemiş bir kızın makyaj yapması, pudra kullanması görülmemiş bir hafiflik olarak algılanmaktadır (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1185). Makyaj yapmayan ve arkadaşları arasında "taş bebek" olarak isimlendirilen Şükran Yoğurtçu, makyaj yapmadığı ve doğal bir güzelliği olduğu için övünmekte, kırk yaşındaki halinin fotoğrafını tarafımıza göstermekte, arkadaşları tarafından da o zaman çok beğenildiğini ifade etmektedir:

"Tabi, bana o zamanları "taş bebek" dellerdi. Ha ha güzelmişim ki taş bebeğ... Bak resimlerim orda. Kırk yaşındayken halim o. Öyle derlerdi bana. Arkadaşlarım böyle, ben bi şey sürmezdim yüzüme. Böyle yapallardı, şuraya bak, derdi; taş bebek, dellerdi. Şey, Zonguldak'da da öyle arkadaşalar dellerdi, taş bebeğmiz bizim, dellerdi" (K.Ş. 32).

Eski Bartın düğünlerinde, kına gecesi akşamlarında, gecenin çok aydınlık olabilmesi için konu komşudan gaz lambaları, şehir kahvelerinden lüks lambaları ödünç olarak alınırdı

"Ağla bozuk değil mi?
Teli eksik değil mi?
Söz mendilin verilmiş
Bana yazık değil mi" (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1239)?

[48] Eskiden genç kızlar sıraya çıktıklarında, çatkı denilen, pul ile işlenmiş bir başörtü de kullanmaktaydılar. Başlarına fes giyip üzerine de çatkı örterler ve çatkıyı toka ile tuttururlardı. Fesin üzerine, alına gelecek kısmına ise elmas taçlarını koyarlardı. Elmas tacı olmayan kız sıraya çıkamazdı (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1182). Kaynak kişilerimizden öğrendiğimiz bilgiye göre sıraya çıkma sırasında, tel kırma yazma da yine eskiden kullanılan çatkı gibi kızların başlarında kullandıkları bir örtü olmuştur (K.Ş. 32; K.Ş. 33).

çünkü eskiden elektrik yoktu (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1239). Bu şekilde aydınlatılan kına gecesi ortamlarına bir de ay ışığının aydınlığı eklenmektedir. Ay ışığında, düğünde gelin indirilirken[49] ve sıraya çıkma âdetinde, gelin ve kızların başlarındaki tel kırmanın gümüş telinin parlaklığı başka hiçbir şeye benzemeyen bir güzellik oluşturmaktadır. Bu âdetler 1960'lı yılların ortalarına kadar sürdürülmüştür. Genç kızların ve gelinlerin başında ağır desenleri olan tel kırma başörtüler vardır. Ağır desen; tülde çoğunlukla gümüş telin bulunduğu, görünen tül kısmının ise az olduğu desenlerdir. İşlenmiş kısımlar fazla olduğu için de parlaklık iyice artmaktadır. Sadece ay ışığı ile mümkün olduğu belirtilen bu parlaklık, insana huzur vermektedir. Günümüzün teknolojisi olan elektriğe, ay ışığı tercih edilmektedir. O akşam, bu şekilde sihirli bir atmosferde; maniler, türküler ve ay ışığıyla tel kırmanın gümüş renginden yansıyan pırıltılarla geçmektedir:

"Gelinlerin başındaki o tel kırma da -onu anlatacaktım asıl- özellikle yaz akşamları olağanüstü güzel, ay ışığında, bir de elektrik aydınlatma çok yoğun değil öyle. İki günün biri elektrik kesiliyor, daha önce o da yokmuş, fenerlerle… Ay ışığında gümüş telin parlaması hiç başka bir şeye benzemez. Onu bilen, bilenler, tel kırma başörtülerini takmış, 1930'lu 40'lı yıllarda da aynı, 60'lı yıllarda da ben çocukken gördüm. Sıraya çıkan genç kızların başının

[49] Kaynak şahıslarımızdan olan Şükran Yoğurtçu, tel kırma işlemeleri yaptıkları ortamlarda söyledikleri manileri, âdeta o eski zamanları yaşayarak ezgiyle söylerken genç kızlığında, düğünlerde gelin indirirken söyledikleri türkülere de örnek vermiştir. Aşağıdaki türküler, eski Bartın düğünlerinde gelin indirirken söylenmektedir:

"Merdivenden ineriken
Tıkır tıkır ideriken
Aman felek sen kavuştur
Bakraçları susuz koyan
Anneleri kızsız koyan
Aman felek sen kavuştur" (K.Ş. 32)

Bu bölüm bittikten sonra aşağıdaki kısım eklenmektedir:

"Geline bak geline
Kınalar da yakmış eline
Yazık olmuş da geline
Düşmüş zalim
Düşmüş zalim eline" (K.Ş. 32)

Mualla Murat tarafından yapılan tez çalışmasında gelin indirme havası olarak geçen, Şükran Yoğurtçu'nun söylediği "Merdivenden İneriken" türküsünün sonunda;

"A gız senin saçın telli
Alaylarda adın belli
Askerin var beş yüz elli
Aman felek sen kavuştur" dörtlüğü yer almaktadır (Murat, 2002: 238). Burada, "saçın telli" denilirken gelin indirme sırasında tel kırma başörtülerin kullanılmasından dolayı, tel kırmalı başörtü veya tel kırma telinin kastedildiği düşünülebilir.

her birinde tel kırma başörtü var, bir de ağır desen, ağır desen... "Baklava içinde kaymak tabağı yıldızı" ve "baklava içinde yaprak" en ağır desen. Küçük, küçük böyle baklava şekillerinin içinde küçük çiçekler var, yapraklar var. Bütün, baştan sona onunla dolu, en ağır desen o. Ondan daha ağır desen yok. Tülde neredeyse boş yer yok. İşte o ağır desenle gelinin başına tel kırma örtülüyor. Ay ışığı, gümüşî ışıklarını vururken gümüş tel, ikisi birbirine çok yakın bir tonda olduğu için, ay ışığının ışıması ile öyle bir yansıyor ki gümüş tel tel kırmanın parlaklığı inanılmaz bir şey yani onu size sözle anlatmak çok zor, yaşasanız onu görün. Ay ışığında bir tel kırmayı birinin başında görün, resmini çekin, hiç şimdiye kadar ne ben öyle bir şey gördüm ne şimdiden sonra görebilirim, nasıl bir parlaklık, nasıl bir nuraniyet, dersin yani başka bir ışık çıkıyor sanki yansıyınca. Elektrik ışığında olmuyor o. Tel kırma bugün bakalım pırıl pırıl tel, biliyoruz ama ay ışığı nedense gümüşü ay ışığı daha parlatıyor, daha farklı bir parlaklık veriyor, onu diyeyim. İşte o, sihirli bir akşam oluyor; sihirli bir atmosfer oluşturuyor. O atmosferdeki söylenen neşeli bir türkü bile herkesi ağlatıyor, söylenen neşeli bir mâni bile herkesi duygulandırıyor. Kına gecesinde söylenen "Merdivenden inerken / Ayağıma battı diken / Goca evleri ıssuz goyan / Aman felek sen gavuşdur" sözünü birden hatırlayamadım, ilahisiyle, ellerinde çıralarla, fenerlerle, şamdanlarla yahut mumlarla yahut da idare lambası, lambasıyla, dönemine göre daha da eskiden küçük kandillerle inen genç kızların başındaki o tel kırma ay ışığında parladı mı kala kalırsın, bakarsın böyle, büyülenirsin. Burada ne oluyor, dersin hani çok değişik bir şey" (K.Ş. 33).

Bu yaşanan büyülü ortamdan şimdiki nesil mahrum kaldığı için üzüntü duyulmaktadır. Günümüzde de uygulamalı olarak tel kırmalarla gelin indirmelerin yapılması istenmektedir. Buradan, günümüz gençlerinin bu gelenekleri yaşayarak görmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Bu gelenekler, aktarım da olmadığı için unutulup gidecektir. O günlerin görülmemesi, o âdetlerin yaşanmaması, o zamanın insanlarının tanınmaması esef edilecek bir durumdur. Eski Bartın insanının bilgeliği, feraseti, irfanı ve kavrayışı hep vurgulanmaktadır:

"Onu yaşayabilselerdi keşke. Tekrar yapılsa ay ışığı olan bir akşamda gelin indirme yapılsa tel kırmalarla, izleyenler her hafta bunu izlesek bıkmayız. Ne olağanüstü bir gösteriymiş, derler. Onun için onu söylemek istedim. Herkes bilmediği için, bizden sonra da yaşamayanlar unutup gidecek böyle sihirli bir atmosferi. Kına gecesi atmosferine nereden bilsinler? 1965 yılında ben o zaman çocuktum, o bakımdan böyle şeyler yaşanıyor ve o

dönemlerin insanlarının bilgeliği, feraseti, irfanı, kavrayışı, bugün eğitim görmüş birçok insandan daha ileri derecelerde olabiliyordu. Çok farklıydı. Onlardan da çok örnekler var ama tel kırma ile ilgisi olmadığı için, konumuz dışı diye anlatamıyorum şimdi. Tel kırmalı kına gecelerinin o esrarengiz gibi görülen, baştan sonra büyülü, sonra sihirli gibi görülen, o değişik pırıltılarla dolu, o maniler okuyan genç kızların güzelliği hiç gözümün önünden gitmiyor. Şu anda hiçbirisi hayatta değil. Benim çocukluğumun genç kızları çünkü annem yaşında tabii onlar ama ben o zaman onların güzelliğini fark ettim" (K.Ş. 33).

Tel kırmanın ay ışığıyla birleşen parlaklığındaki büyülü atmosfer, düğün bahçesinde değişik motiflerle oyun oynayan erkeklerin ayaklarını yere vurduğunda toprağı sallamalarında da hissedilmektedir. Tel kırmalı kına gecesi ortamlarının artık kalmaması gibi, yeni Bartın'da eskinin halk oyunu motifleri de kalmamıştır. Günümüzde kaybettiğimiz eskinin birçok değeri vardır. İnsanlardaki içtenlikle düğüne katılma ve damadın mutluluğuna iştirak etme bunlardan bazılarıdır. Şimdiki düğünler salon düğünleridir ve hızlı yaşanmaktadır.[50] Nikâh, düğün hemen olup bitmekte, ardından gelin-damat balayına gitmekte ve daha sonra hayat hemen hızla kaldığı yerden devam etmektedir. Eski Bartın'ın kaybedilen bütün gelenek-göreneklerine, insanî değerlerine özlem duyulmaktadır:

"Sonra başka bir bahçede oynayan erkeklerin, ayaklarını yere vurarak oynadıkları Bartın oyunlarının hiçbir motifi de şu anda kalmadı. Ben orada otururken yerin hafif hafif sallandığını çocukluğumda hissediyordum. Onların tempolu bir şekilde yere vurarak ayaklarını oynarken toprağın zın, zın, zın yaptığını 5-6 yaşında çocuk olarak orada otururken hissediyordum. Olağanüstü bir şey vardı orada da yani böyle kendini vererek oynama, düğüne katılma, düğünde damadın mutluluğuna iştirak etme hani çok şey yitirilmeseydi keşke hani sadece bir nikah, düğün salonu hadi tebrik herkesi, yüzlerce kişi

[50] Bartın'daki lüzumsuz görülen düğün âdetlerinin kaldırılması ile ilgili Bartın Gazetesi'nde 1935 yılında bir haber yayımlanmıştır. Bu haberden, Bartın'da bir hafta boyunca yapılan düğünlerdeki lüzumsuz görülen âdetlerin kaldırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Belediyenin vermek istediği bu kararın hangi âdetleri kapsadığı tam olarak belirtilmese de günümüzün hızlı salon düğünlerine gidişin yolunu açtığı ve sıraya çıkma âdetinin de uygulandığı tel kırmalı kına gecesi ortamlarının yok oluşuna zemin hazırladığı düşünülebilir. Kaynak kişilerimizden Servet Çınçın'ın söylediğine göre de salon düğünlerine geçişin nedeni, eski düğün geleneklerinin çok masraflı görülmesidir. Çınçın, bunun doğru olmadığını, *"Eski insanlar daha mı variyetliydi?"* diyerek belirtmektedir (K.Ş. 33). Bartın Gazetesi'nde yer alan "Düğün Adetleri" başlıklı haber şu şekildedir:

"Belediye Meclisi Azasından Sezai Ünyeli'nin düğünlerdeki israfın önüne geçilmesi hakkında bir teklif yaptığını yazmıştık. Öğrendiğimize göre tatbik şekli incelenmek üzere, başkanlığa tevdi edilen bu teklifin mahiyeti daha ziyade lüzumsuz düğün âdetlerinin kaldırılmasıdır (İ. Cemal Aliş: "Düğün Âdetleri"; Bartın Gazetesi, Yıl: 28.11.1935, Sayı: 521, Sayfa: 1)" (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1257).

gelin-damadı tebrik ediyor, takı takıyor, gidiyor. Oradan onlar da balayına gidiyor, sonra geliyor, hayat devam ediyor ama bir akşam önce, bir bahçede kına gecesi yapılsa o insanlar onu görse hayranlık duyarlar ve ağlayarak ve sevinçle hem gülerek hem ağlayarak sözleri anlamlı manilerini birbirlerine okudukları dörtlükleri duysalar, bu ne zekâ ne buluş ne hoş ne güzel derler. Ne o zamanın yemekleri kaldı hani 5-6 tane sadece Bartın su böreği, Bartın baklavası, ısput zannediliyor yemeklerin çeşidi. 200'ü aşkın yemeğin olduğunu, nesli tükenmekte olduğunu bilmedikleri için" (K.Ş. 33)…

Eski Bartın'ın tel kırmalı gecelerinin insanlar üzerinde bıraktığı etki, o zamanın doğasıyla, insanların yaşayışı ve davranışlarıyla bir bütündür. Tel kırmayı algılamak; eski Bartın'ı ve Bartın insanını algılamakla bir tutulmaktadır. Eski Bartın'ın doğası da çok temizdir. Her taraf yasemin ve hanımeli kokmaktadır. Bu koku bugünkü gibi parfümlerle oluşturulmaya çalışılan yapay bir koku değildir. Gece-gündüz bu çiçek kokuları Bartın'a hâkimdir. Tel kırmalı düğünler de Bartın'ın bu çiçek kokularıyla dolu ortamında yapılmaktadır. Bu ortamda her şey temizdir; insanlar, doğa… Atılan hiçbir atık ziyan olmamakta, tekrar doğaya karışmaktadır. İnsanlar, temiz doğa ve hayvanlarla beraber yaşantısını sürdürmektedir yani "sürdürülebilir bir yaşantı" eski Bartın'a hâkimdir. O günlerde teknoloji de günümüzdeki gibi gelişmiş değildir. Örneğin, televizyonun yerine tatlı sohbetler vardır. Psikiyatriste ihtiyaç yoktur o günlerde çünkü insanların derdini dinleyen, onlara terapi yapan büyükler vardır. Bu durum gelenekseldir, usta-çırak ilişkisi gibi büyüklerden küçüklere geçmektedir. O zamanın masal anlatan teyzeleri de incelik ve feraset sahibidir. Bu masalcı teyzeler, çocukların fiziksel özelliklerine ve ihtiyaçlarına hassasiyet gösterirken vermek istedikleri bir mesaj olduğunda da masalın bazı yerlerini değiştirebilmektedirler. Kahramanları aracılığıyla vermek istedikleri mesaja ikna olunmasını beklemektedirler (Oğuz, 2020: 103). Bugün ise böyle bir dünyadan uzak olunduğu, o dünyanın nasıl bir dünya olduğu vurgulanarak belirtilmektedir. Bugün, eskinin "muhabbet" dedikleri o "tatlı" sohbet ortamları artık kalmamıştır (Oğuz, 2020: 85). Çağdaş kent, buluşma, görüşme ve konuşma mekânlarının geleneksel olanlarını modernlerle değiştirmiş, sayılarını da azaltmıştır (Oğuz, 2020: 85). Eski Bartın dünyasına şahit olunması, kendini "şanslı" olarak addetme vesilesidir çünkü o dünyayı yaşayan kişi, orada var olan bütün incelik ve feraseti kendinde barındıracaktır. Eskinin incelikleri, o günleri yaşayanlar tarafından gözetilmeye çalışılır. Eskinin incelikli davranışlarını devam ettirenler az da olsa vardır fakat ay ışığının yansımasıyla oluşan sihirli bir atmosfer yani tel kırmalı kına geceleri ve yasemin kokuları artık yeni Bartın'da kalmamıştır:

"Şey, tabiat da çok temiz olduğu için yani yasemin ve hanımeli kokan bahçelerde yaşanan düğünler, desek abartılı olmayacak hani o kadar güzel kokular geliyor bir de gece hani kimsenin parfüm şeyi sürdüğü yok, parfüm falan ama çiçek parfümleri, çiçek kokuları… Gece bile çiçek kokuları… O hanımeli kokusu, o yasemin kokusu… Şu anda yasemin kolonyasıyla karşılaştığımda hemen 1960'lı yıllara gidiyorum, hep o akşamlara hep o günlere… Yasemin çiçeğinin bende öyle bir şeyi vardır. Çocukluğumda olağanüstü temiz yani insanlar temiz, bir de her şey doğaya… Yani bahçeye camdan bir şey atıldığında kimse kızmıyor; o atılan şey, mutlaka tavuklar tarafından yendiği için ya da kediler tarafından, hiçbir şey orada sinek yapmıyor, şey yapmıyor, çöp burası, rezil olmuş, bahçe berbat falan diyen yok. Bahçede her şey toprağa karışıyor, her şey doğaya karışıyor, tabiata. O bahçeler yani neredeyse hayvanat bahçesi gibiydi, maymun hariç yani her şey vardı yani tavşan da vardı, kediler, köpekler zaten var da tavuklar, ördekler, kaz… Bahçe, kocaman bahçede ben koşuştururdum, kümesin içine girerdim. Benim resmimi çekmişler, kümeste resmim vardı. Öyle büyümüştüm, onun için eski günlerimi hep hatırlarım, o yılları özellikle, çok başkaydı. Buzdolabı bile 1969'da geldi düşünün, televizyon 74'te geldi.[51] *74'e kadar biz gençtik o zaman, televizyon yok. Şimdi anlatıyorum da çocuklara, televizyon yokken nereye bakıyordunuz, diyor. Ne, hiçbir yere bakmıyordum. Duvarlara bakılır mı? Şimdi duvarda televizyon var. Onlar zannediyor ki televizyon hep vardı. Yok. Televizyon 74'te geldi. Daha dünki mesele onlar, 74 yani şey, sadece tatlı sohbetler vardı, olağanüstü, psikiyatrist gibi terapi yapan büyükler vardı. Derdimizi anlattığımız zaman, öyle rahatlatırlardı ki sizi hiç kimse ruh doktoru, sinir doktoru aramadığı gibi yok zaten o zaman bir de. Sadece muayenehanelerde dahiliye doktorları vardı birkaç tane. Belki bir tanesi çocuk doktoru, sonradan geldi iki tane dişçi, o kadar yani bir üzüntünüzü anlatmak için mahallede insanlar vardı dertleşmek için. O insanlara misafirliğe gidildiği zaman anlatırlardı. Siz derdinizi anlattığınızda, şu oldu, bu oldu diye… O öyle bir terapi yapıyor ki siz iyileşiyorsunuz, yarım saat içinde iyileşiyorsunuz. Ne ilaç kullanmak zorunda kalıyorsunuz ne bir şey. E o insanlar ücretsiz, karşılıksız, hiçbir karşılık beklemeden sizi niye iyileştiriyorlardı? Onları da zamanında büyükleri iyileştirdi. O öyle geçen bir şey nesilden nesile, mahallenin masalcı teyzeleri gibi ki o masalcı teyzeleri bile ya da misafirliğe gelen, bulmacalar soran, masallar anlatan teyzeleri bile öyle feraset sahibi ki eğer çocuklar, on-on beş tane çocuk bazen misafirlerin çocukları, mahallenin çocukları toplanıyor bazen beş-altı tane. Masal anlatırken hafifçe ayağı aksayan bir çocuk varsa aralarında katiyen "Topal Karınca"*

[51] Bartın'a 1974'te televizyonun gelişiyle ilgili Erkan Aşçıoğlu tarafından yazılan "Siyah-Beyaz Televizyonlar" adlı yazı için bkz. E. Aşçıoğlu, 2006: 213.

masalını anlatmıyor o akşam. Eğer onlara onun anlatacağı masalda "kabak burması" tatlısı geçecekse canları ister, diye önceden kabak burması yapılıyor. Sonra o masal anlatılıyor, kabak burması, a, methederek anlatıyor. Herkes, ah olsa da yesek derken evin gelini gabak burmasını çocuklara tabaklarla sunuyor. Herkes, önünde kabak burması, masalda dinlediklerini yiyorlar. Bu incelikleri kim düşünür yahut sırtında hafif bir eğrilik olan birisi varsa "Kambur Kirpi" masalı katiyen anlatılmaz. O çocuk alınır diye o masal, varsa aralarında öyle birisi anlatılmaz. Kim onu düşünür şu anda, o nasıl bir dünyaydı acaba? Ben hepsine yetiştiğim için kendimi çok mutlu hissediyorum. Şanslı değil de mutlu hissediyorum. Gördüm ve ben oradan öğrendiğim gibi şimdi birisinnen bir şey konuşurken alınabilir, üzülür belki, diye hiç çocuğu olmayan birinin yanında çocukları, torunlarımı methetmiyorum, torunumu. Herkes bahsetmek ister çocuklarından ama onun çocuğu hiç olmadığı için, üzülür diye onun yanında onu konuşmuyorum. O, çocukluğumdan aldığım bir şey o benim. Bir inceliktir o üzülmesin diye. Her şey konuşulur ama o gücüne gider, üzülür. Aman, konuşmayalım, çocuklardan bahsetmeyelim! O gelip seviyor senin torununu, o, mutlu oluyor ama bir gün onun, bir kerecik bana anne diyen bir çocuk olsa diye senin torununa gizlice "Bana anne der misin?" dediğini duyarsan… Neden bunu istedi acaba? Anne, dese, o, senin torunun… Onun annesi değil o, teyzesi veyahut mahalleden birisi. Hiç çocuğu olmadığı için, "anne" sözünü duymak için söylüyor. Onu da duyuyorsun, üzülüyorsun, çok üzülüyorsun ama bir kerecik "anne" deyen bir çocuk istiyor. Bir kere… Annesi değil, başkasının çocuğu, torunu o. İşte bu incelikleri o zaman çok yaşadık. Çok farklıydı. Çocuklara kötü alışkanlıkları olmasın diye bir şeyi anlatmak istediklerinde masalda geçen masal kahramanını çok farklı anlatırlardı ve o zaman o masal kahramanı sizin bugün idolünüz olur, diyorlar ya ben onu beğenmiyorum. Kahramanımız olurdu. Sadece Keloğlan ve Nasreddin Hoca'dan ibaret değildi bizim kültürümüz. Çok olağanüstü bir kültürümüz vardı" (K.Ş. 33).

Tel kırmayı kendi gözünden tarif ederken, aslında kendisi için tel kırmanın ifade ettiği dünya, eski Bartın insanının yaşantısı, gelenek ve görenekleriyle bir bütünken, anlatılanların tel kırma ile hiçbir bağlantısının olmadığı düşünülmektedir. Eski Bartın insanının ince düşünceli olmasına örnekler verilmeye devam edilmektedir:

"Benim babaannem, onu da anlatayım size, tel kırma ile ilgisi yok ama orda kapatacağım. Çok canım istemişti, bana muz aldılar; çok pahalı olduğu konuşuluyor ama çocuk aklı, biz öyle şeyleri yani… Çok pahalı yani bir kilo kıymayla aynı fiyat, 18 lira, ne kadar pahalı diye

konuştuklarını biliyorum. O zaman muz almışlardı eve. Sonra ben mutlu oldum, yedim falan. Misafirler geldi bir akşam sonra, misafirler geldi. Babaannem meyvalar koydu. Portakal, mandalina aman şey, diğer meyvalardan neyse işte, hatırlayamayacağım şimdi. Sadece muz koymadı, muzu koymadığını biliyorum. Acaba benim için mi koymadı, neden koymadı, misafire koymamazlık etmezdi gibi düşündüm. Çocukluk… Babaanneme dedim ki neden muz koymadın misafire? Bütün meyvaları koydun, tabakta görüyorum, muz koymadın, muz da koysaydın. Yavrum, dedi; onlara muz koyardım ama biz onlara iade-i ziyarete, misafirliğe gittiğimizde, onlar da bize koymak için muz almak isterler. Bu da çok pahalı, alamazlar, alamayınca da üzülürler, onun için koymadım, dedi bana. Bunu bana izah ediyor, çocuk aklıma. Hiç unutmam onu. Bir de o incelikleri vardı onların, o incelikleri vardı. Misafire koymadı, diye ben eleştiriyorum, ondan muz sakındı gibi geliyor ama onların biz gittiğimizde, biz Garellilere gittiğimizde muz koydular Çınçınlar, biz de onlara koyalım, diyecekler ama onların durumları iyi değil yani onlar muz alamazlar. Başkasının yanında konuşma sakın bunları, ben sana söylüyorum. Onlar alamazlar, alamayınca da üzülürler, dedi, hiç unutmam. Yani bunları yaşadık. Tabii ki her insanın ekonomik durumuna göre o zaman da alabilen vardı, bugün alamayıp yarın alabilen vardı o ayrı ama bunları, incelikleri düşünürlerdi. Şimdiki gibi değildi. Patavatsız değillerdi" (K.Ş. 33).

Tel kırmanın kullanıldığı ortamlar olan düğünlerden başka, bir de eskiden Bartın'da tel kırmayı işlemek amacıyla, mahalledeki genç kızlar toplanmaktadırlar. Komşuluk ilişkileri, birbirine gidip gelmeler oldukça fazladır (K.Ş. 24). Bu toplanma ortamları, bir araya gelerek toplu halde el işi yapma yönüyle, bugünün Halk Eğitim ortamlarına benzetilmektedir yani bir geleneksel aktarım-öğrenme ortamı da söz konusudur. Bugünün teknolojisinden uzak olan o zamanlarda, her akşam birinin evinde toplanılmaktadır. El işi yapma haricinde bu ortamlar, muhabbet, yeme-içme ve eğlenme ihtiyacını da karşılamaktadır. Dışarıdan bakıldığında, kızların toplandıkları evde "imeci" veya "nişan" olduğu izlenimi uyanmaktadır:

"Toplaşarak elişi yapadık amma sade ben değil, beş on gız bi yere toplaşıdık. Kimisi dantel yapadın, kimisi gazak öredin, kimisi ganaviçe yapadın, kimisi tel işi yapadın. Hepimiz birden tel işinde değildik. Halk Eğitim gibi aynı, böğün aşam -otuz iki gızdık biz köy içinde- seniy eviyde, yarin aşam ötekiniy evinde, yarın aşam öbürki aşam benim evimde… Ay gozel gozel potlaklar yapadık. O evde tavuklar kesilüdün, börekler yapıludun, sohbet, muhabbet… El işini hepimiz bırakuduk, tefinen oynama gakaduk. Otuz iki gız, imeci va işte. Bu evde ney

var, nışan var gibi. "Aman of" deyerekden oyun havaları, her türlü şeyle… Of Allah'ım yapmaduğumuz şeyle yokdun gızım. Bizim ortamımız çok çok iyiydin. Yirmi yaşımda evlendim ben, keşke yirmi yıl ta duraydım. Evlendim oğul uşa garışdım, gocaya garışdım, geçinmeye garışdım olmadı. Buvamıy evinde de iş çok avurdun. Ben çok çalışkandım ama o çalışkanlığıy içinde bu tel işlerini de hiç bırakmazdım. Tarlaya ben elişiynen gidedim. Herkeş çıkımı çıkadın oturudun, ben elişimin başına oturudum yani şu gadacuk bi yer işledüğüme kâr sayadım tallada. Dantel osun, el işi osun" (K.Ş. 9)…

Eski Bartın'da tel kırma yapılan ortamlarda birincil sözlü kültür ürünü olan mâni ve türküler söylenmektedir. Nadide Özkal'ın da vurguladığı hiç boş durmamayı, Şükran Yoğurtçu da vurgulamaktadır yani eski insanlarda bir çalışkanlık söz konusudur. Saat olarak da büyükler tarafından kullanılan alaturka saat[52] kavramı vardır:

"Şimdi esgiden maniler, türküler söylenüdü. Aluduk el işlerimizi, evlere… O bana gelirdi, biz onlara giderdik, arkadaşlara... Hiç el işisüz oturmazdık, annelerimiz çok gızardı. Tabi, ben beş dakkamı veyahud da on dakigamı boş… Geçmemişdir. Beş dakka, on dakka, katiyen… Bende çünkü çok el işi vardı. Mesela pantul dikedim. E Çongullara gömlek

[52] Eski Bartın'ın büyükleri tarafından alaturka saat kullanılmaktadır. Alaturka saat, *"Güneşin batışında 12'yi gösterecek bir biçimde ayarlanmış saat, ezani saat."* (*Türkçe Sözlük*, 2011: 84) anlamına gelmektedir. Alaturka saat, Şükran Yoğurtçu tarafından şu şekilde tarif edilmektedir:

"Alaturka saatler mesela… Üçken dört mü oluyo, ne oluyo, bi şiy oluyo, ben de anlama… Ben anlamam, büyükanam bilüdün alaturka saat. Babanneme şindi sorallardı, Ömür Ana saat gaç, derdi. Böyle yapadın, şöyle edirafa bakadın, saat alaturka üç, derdi. Kendi duruken bildüğümüz saatdin. Bilüdün, bakallardın saate o zaman esgi saatler vardı erkekleriy bilende, bizde saat nerde bulacaz? A bakallardı haggaten saat üç veyahud da iki. Benim babanneme sorallardın saati" (K.Ş. 32).

Alaturka saatlerden sonra günümüzde kullandığımız Ahmet Haşim'in deyişiyle "yabancı" saatlerin Müslüman yaşantısına girişi eski yaşayış, düşünüş, giyiniş gibi milletimize ait geleneklerden de çok şey kaybettirmiştir. Ahmet Haşim, "Müslüman Saati" adlı yazısında eski saatle beraber kaybedilen değerleri dile getirir:

"… Işıkta başlayıp ışıkta biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslümanın mes'ut olduğu günler, işte bu günlerdi; şerefli günlerin vak'alarını bu saatlerle ölçtüler. Gerçi, astronomi hesaplarına göre bu "saat" iptidaî ve hatalı bir saatti. Fakat bu saat, hâtıraların kutsî saatiydi. Alafranga saatin âdetlerimiz ve işlerimizde kabulü ve alaturka saatin geri safa düşüp camilere, türbelere ve muvakkithanelere bırakılmış battal bir "eski saat" haline gelişi, hayata bakış tarzımız üzerinde korkunç bir tesire sahip olmamış değildir. Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi. Bunlar, hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş, kayıtsız dostlardı. Gelen yabancılar ise hayatımızı bozup onu meçhul bir düstura göre yeniden tanzim ettiler ve ruhlarımız için onu tanılmaz bir hale getirdiler. Yeni "ölçü" bir zelzele gibi zaman manzaralarım etrafımızda altüst ederek, eski "gün" ün bütün sedlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni "gün" meydana getirdi" (Haşim, 1988: 102-103).

dikedim. Bak, Çongullara, topdancıya gomlek dikedim. Kırg guruşa… O biterdi, rahmetli annem onuy bana iliklerini, düğmelerini dikerdi. Onları ütülerdim ben, annem gotürüdün. O arada gelinceye gadar ben tel gırma yapadım. Hiç boşluğum yokdun. Bi de kendi nagışımı işlerdim gece saat alaturke, bak alaturke derdi rahmetli babannem… Babam artu ışık gelince şurdan bana şey, lamba indüdü önüme. Bubam yatadın, babannem de başucumda beni uyumasın deyi başucumda bekledin. Ben yere oturudum, bu lambadan, bubamıy gözüne ışık vurmasın deyi el işi yapadım" (K.Ş. 32).

Tel kırma ve diğer el işlerini beraber işledikleri ortamlarda söylenilen manilere Şükran Yoğurtçu tarafından örnekler verilmiştir. Mâniler şu şekildedir:

"Otur ayağa kalkma
Sakın ellere bakma
Sen ellere de bakıp da
Beni de ateş
Beni de ateşe yakma

Karşı karşı duralım
Gel beraber olalım
Seni türkücü diyolar
Senin ile imtan
Senin ile imtan olalım

Alektriği çak yarim
Karanlıkda durulmaz
Yaşayalım da sevdiğim
Böyle de sıralar
Böyle de sıralar bulunmaz

Keçi çıkmış meşeye
Kıtır kıtır gevşeya
Sesiy sedan da çıkmıyor
Sıkışa mı galdın
Sıkışa mı galdın köşeye

Bugün ayın onudur
Yüküm buğday unudur
Evliye gönül verme
Eve de gider
Eve de gider unudur" (K.Ş. 32)

Bu manilerin ardından, bir de "satmalarımız" vardı diyerek şu maniler[53] söylenmiştir:

"Mavili mavili ela gız
Bilemeyon kimleriy Sevim gız
Gelini bilemeyom kimleriy
Bilemeyom kimleriy gelini
Yangunu Ahmed
Çok seviyormuş Ahmed'i yâri

Ahmed armud yer misin?
Mahallede bir misin?
Sana Sevim'i de alıverecem
Ona da gadunum
Ona da gadunum der misin?

Tam altında malaklar
Ahmed Sevim'i kovaklar
Eğer duttuğu yerde
Saçını da başını
Saçını da başını yonaklar" (K.Ş. 32)

Tel kırma ve diğer el işlerini yapmak için toplandıkları ortamlarda kızlar tarafından söylenilen mâni ve türkülerle beraber ut çalınmakta ve oyunlar oynanmaktadır. Dörtlü

[53] Sükran Yoğurtçu tarafından söylenen bütün maniler, sanki eski günleri yeniden yaşıyormuş gibi içten bir şekilde söylenmiştir fakat bu yaşta kendisini başkalarının duyacağı ve türkü çağırdığını söyleyecekleri için endişelenmiştir:

"Ah beni türkü cıvırıyo deycekle gız, Allah canıyı… Gız aşada... Gız aşada işeyiy gocası dinle" (K.Ş. 32).

oyunu, bu ortamda ön plana çıkan oyundur. Eskiden Bartın'da ut çalmayan olmadığı vurgulanmaktadır:

"Söyleyosuy tabi, ud çalmak, oyun oynamak, gıyamet gopıya tabi. Ud çalma… Esgiden ud vardı. Tabi ud da çalıyoz, ud da çalınıyo. Ud çalmayan yokdun ki o zaman. Herkez ud çalıyodu. Şimdi elime vesey çalamayon işde. E barmakla gitmeya, öküz olmuş. Oynamak, dörtlü oynamak… Dörtlü… Demin söyledim ya "Ah gidiyon gidemeyon" deyi işde dörtlü oyun o" (K.Ş. 32).

Dörtlü oyunu, "Gidiyon Gidemeyon"[54] adlı Bartın-Zonguldak türküsü eşliğinde oynanmaktadır:

Hayır, hepimiz söyleyoz onu. Hep dörtlü gakıyoz, dörtlü oynayoz. Zonguldak'da bilen yokdu mesela. Günlere gideken gız or.sbu, gız gakıy, derdim. Gız gakıy, derdim. Onnarı galdurudum ben, Hadi Şükran şu dörtlü oyunu oynallım, derdin arkadaşla. Galdurudun, ben söyledim, onna da dinlellerdin, el vurallardın. Dört dört kişi mesela iki kişiynen "Eşşim amman amman amman" deyi ben bunnan oynadım, sen bunnan oynadıy. Da bi döndükden sora bu sefer bu yannan oyna. O da ötekiynen oynadın (K.Ş. 32).

Tel kırma yapılan ev ortamlarında da söylenebilen "Gidiyon Gidemeyon" türküsü, kaynak kişimiz tarafından şu şekilde söylenmiştir:

"Ah gidiyon gidemeyon
Az doldur içemeyon
Ah sen benden geçdin ama
Ben senden geçemeyom
Haydi de ben senden geçemeyom
Eşim aman aman aman eşimden gel
Kavşak Suyu'na gideriken peşimden gel
Hey hey, oy oy ille de sana varacam aman
Almazsan da kaçacam aman

[54]Zonguldak'ın Çaycuma ilçesine ait bir türküdür. Yörenin ozanı Hüseyin Çakır tarafından yazılıp söylenmiştir. Genelde Bartın ve Zonguldak yöresi halk oyununda bu müzikle oynanır (URL-28, 2021).

Eğer annen almazsa
Asri de nişan yapacam aman" (K.Ş. 32)

Eski Bartınlıların hayatında el işi yapmak, mâni-türkü söylemek, ut çalmak arada sırada yapılan etkinlikler değildir. Devamlı olarak yapılmaktadır. Bir mahalle kültürünün eski Bartın'a hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Aileden başlayarak mahalleye, kente doğru genişleyen halkalar halinde ve kuşaktan kuşağa "benim" veya "bizim" denilerek sahiplenilen mekânlarda kültürel kimliklerin inşa edilip sürdürüldüğü (Oğuz, 2020: 17) anlaşılmaktadır. Eski Bartın evleri ahşaptandır. Evin içinde el işi ortamlarında oyunlar oynanırken "tıngır tıngır" sesler, geleneklerin devam edişinin ayak seslerini işaret etmektedir:

"Biz her zaman yapıyoduk. Her zaman mesela el işlerimiz va genç gızlığımda falan. El işlerimizi aluduk. Benim… Ben büyükleriy otumasını çok sevedim. Benim mesela ablamıy arkadaşı vardı, rahmetli oldu, Nebahat Aba… Arkadaşımız, benden büyük gene Ruhinaz vardı. Ondan sora biz ona, evine gidedük. Esgi evler tabi. Bizim evlerimiz esgiydi, ahşapdı ama bizim evimiz Orduyeri'nde en yeni bizim evimizdi. … Hani en güzel ev bizim Orduyeri'nde, öyle dellerdi. Garaşad (?) ne gozel ev yapmış dellerdin. Ev mi şindi en kotü bizim evimiz mesela. Hep ahşap evler, şeyden… Ney deyala böyle, galın galın hatıllarnan yapılmaydın Orduyeri'nde. Tabi canım, hiç böyle kerpiç falan bi ev yokdu, hiç yokdu. Gidiyoduk merdiven, tıngır tıngır esgi evler, tıkır tıkır tıkır tıkır oynuyoduk. Öyle" (K.Ş. 32)
…

Eski Bartınlı kadınların kendi ev ortamlarında da gergefler ve gaz lambaları vardır. Evde, işlerden arta kalan zamanlarda el işi, tel işi yapılacak ortam anneler tarafından kızlarına hazırlanmaktadır. El işleriyle uğraşmak kadınların günlük yaşantısının içindedir. Elektrik olmaması da el işi, tel işi yapmaya engel değildir. Yeni Bartın'da elektrik teknolojisiyle beraber algılanması zor olabilecek bir kavram haline dönüşen "beş numara gaz lambası" eski ortamların teknolojisidir:

"Tabi canım tabi, üç gergef… Üç gız biz, üç gergef… Şu gada odamız vardı, üç gergefi böyle garşılıglı gordug. Birimize böyle gordu, ortaya da beş numara gaz lambası gordug. Tabi, üçümüz de işledük. Ben, üçümüz de işlerdik, o arada Çongullara gomleg dikiyon gundüz. Okuldan gelinci öyle boş durmag yok. Bi de rençberyüz. Ben tarlaya gitmezdim. Beni gotümezdi annem. Ben ev işiynen yoruldum hep. Böyük ablalarım giderdi, ben gitmezdim.

Babannemlendim, ev işini, işte eviy içini… Altı-yedi yaşımda ben ev işi başladım. Rahmetli babannem hamur yoğurtdurudu bana. Onla gelesiye tabi makarna yapaduk. Açma açamazdım, yuvarlama makarna derdi kesme işte, öyle… Babannemlen ben evde haşır neşir oldum, öyle" (K.Ş. 32)…

Her seferinde "sihirli bir atmosfer" olarak gözde canlandırılan eski Bartın; insanların yaşantısı, konuşması, doğası, gelenek ve görenekleri doğal ortamlarında ugulayışlarıyla, Walter J. Ong'un tabiriyle "birincil sözlü kültür" (Ong, 2010) ortamının o günlerde yaşatıldığını veya yaşatılmaya çalışıldığını göstermektedir. Söze verilen önem, sözün akılda kalmasını kolaylaştıran kalıplaşmış ifadeler olan mânilerin ön planda olması, sözün ön planda olduğu yaşantının insanlara verdiği mutluluk ve huzur, teknolojinin olmayışının vurgulanması, bu kültür ortamının o günlerde yaşandığının kanıtları arasında sayılabilir. Ong'un sözü bozduğunu söylediği yazı (teknoloji), 1950'li yıllarda Bartın'da tabii ki vardır ama yazının olmasına rağmen sözlü niteliklerin kaybolmadığına dair pek çok kanıtın da eski Bartın ortamlarında mevcut olduğu görülmektedir. Ong'a göre de yazı yazmanın bilinmesine rağmen, esasen sözlü nitelikler yitirilmemiş olabilir (Ong, 2010: 86). "Mutluluk üretim fabrikası" olarak adlandırılan o günlerde, mutluluğun sebebi olarak "misafirliğe gitme, tel kırma ve diğer el işlerini işleme, mâniler, sohbetler, ikramlar, masallar, bulmacalar" gösterilir. Yeni Bartın'da veya genel olarak yenide, bu ortamlardan uzaklaşılmıştır. Yeni olanın hızlılığı ve değerleri çabuk tüketmesi "lan, oha, çüş" tabirleriyle örneklendirilerek eleştirilir. Sevenlerin birbirine "siz" diyerek hitap etmesi bugün alay edilecek bir durum haline gelmiştir. Öcal Oğuz'un deyimiyle, eski kentte en çok eşler arasında gözetilen hürmet ve muhabbet; kadının kocasına "beyim", kocanın da karısına "hanım" diye hitap ettiği, derin anlam olarak "sultanım, baş tacım" demek olan sözler (Oğuz, 2020: 128), yeni Bartın için utanılacak sözler hâline gelmiştir:

"Evet, bizim gibi insanlar, kıymetimiz bilinmiyor, diye yüksünmüyoruz hiçbir zaman, bizim insanlar az sayıda diye düşünüp de kendimize gurur payesi vermiyoruz ama bir şeyler yapılması için katkıda bulunup da bu dünyadan geçip giderken güzel şeyler yapmanın verdiği mutluluğu yaşamak için insanların kıskançlıklarına, kaprislerine, çeşitli saldırılarına göğüs germeye bile değmeyen tuhaflıklarına göz kapatıp biz o güzel bir dünya var, siz de o dünyaya aitsiniz diye sevdiklerimizi, sevebilecekleri bir dünyaya davet ediyoruz yoksa öyle insanlar vardır ki onlar sanki bir söz sihirbazıdır, onlar konuşmaya başladığında, büyülenmiş gibi dinlersiniz, hiç susmasa sonuna kadar, sonsuza kadar konuşsa anlatsa

dersiniz. Sihirbazların, illüzyonistlerin oyunlarında hile vardır ama söz sihirbazı söze başladığında, sözünde bir tane hile bulamazsınız, yalan çünkü o içinde hile olmayan bir illüzyonla konuşur. Geçmiş, güzel günleri anlatabilme becerisi gelişmiştir onda, o sevdadan dolayı. Şu anda hiçbiri hayatta olmayan o kutsal bilge gibi konuşan mahallenin yaşlı ve zeki kadınlarının… Anında dörtlük üretebilen, mâni üretebilen zekâlarını hayranlıkla dinlerken bu insanlar, keşke şimdi olsaydı o insanlar, televizyona çıkıp anlatsalar Adile teyze gibi millet televizyonda onları izlese başından ayrılamaz, diyeceğiniz kadar usta konuşmacılar vardı. Nasıl gelişti o, nasıl yetişti, nasıl bir zekâydı, bilmiyorum. "Gidiy bulutla gidiy / Yârime selam ediy / Yârim gan uykudaysa / Uykusun haram ediy" diyecek bir dörtlüğü söyleyebilecek bir zekâ… Okuma yazması yok, hiçbir şey yok, eğitimi yok ama onu söylemek, o dörtlüğü söylemek, o bir şeydir yani şair ruhlu, o da karşılıklı… Yüzyıllar içinde gelişmiş maniler söyleniyor ama herkesin bildiğini söylemek marifet değil. O anda ilk defa duyulan bir dörtlük orada oluşturabiliyorlar karşılıklı. Bence kafelerde oturup da birbiriyle kavga eden sevgililerden çok daha zarif ve güzeldi o karşılıklı türküleşmek, mânileşmek. Şimdi olamaz artık ama oradaki zarafeti şimdi bulmak çok zor. Kabalık, anlayışsızlık çok fazla olduğu zaman işin tatlılığı bozuluyor. Çok hızlı tüketiyorlar karşılıklı sevginin, saygının düzeyini yani çapkınlıkla, terbiyesizliği birbirine karıştıran insanların… Kadınların, erkeklerin birbirine "lan" diye hitap ettikleri bir dünyada, şaşırdığı zaman "oha, çüş" diye bağırıp çağıran yahut birbirleriyle konuşurken en alt düzeye indirecek kadar şeyi, konuşmayı, üslubu, bir noktaya gelince o zaman şarkı sözleri de bozuluyor, şarkı sözleriyle beraber onlar da bozuluyor. "Bir bahar akşamı rastladım size, / Sevinçli bir telaş içindeydiniz, / Birden bakınca gözlerinize, / Neden başınızı öne eğdiniz?" şarkısındaki zarafeti bugün hangi şarkıda bulabiliyorsunuz? Hangi müzikte bu zarafeti… Yani sevdiğine "siz" diye hitap edecek kadar zarif, şimdi alay konusu olurlar o kibar insanlar. O kibar, o bambaşka ama mutluluk da o kibarlıkta ve zarafette oluyor yoksa kaba saba konuşmalarla sevgi oluşturulmaz, kaba saba sözlerle güzel duygular yeşermez, yıpranır sevgi. Demin söylediğim gibi, söz sihirbazı söze başladığında, onun sözü hiç bitmesin diye bekleyenler, sözlerinde yalan bulmadıkları için. O kalplere şifa olan tatlı sohbetleri eden insanlar, eskiden ruh doktoru yerine geçen insanlardı. Psikiyatrist gibiydiler. Allah canımı alsa da buradan kurtulsam, diyen kimse yok o zaman, herkes mutlu. Hiçbir şey yok ne televizyon ne bir şey, hiçbir şey yok, hiç. Ne internet, cep telefonu… Daha dünkü mesele, dedim ya 1974'te geldi televizyon Bartın'a. Hiç mi canları sıkılmıyordu insanların ama sohbet ediyorlardı. Misafirliğe gidip orada tel kırma işliyorlar, maniler, sohbetler, ikramlar, masallar, bulmacalar… Biten hiçbir şey yok. Rahatsız olan, birbirini tekrar eden, şunlar gitseler de

biz de yatsak dedirten bir şey yok. Evin çocukları ayakkabılarını saklıyorlar misafirlerin. Demir kapıların arkasına şey koyuyorlar, kapıların arkasına "diremeç" derlerdi eskiden. Onları koyuyorlar. Bazıları kapıları kilitleyip anahtarı saklıyorlar gitmesin misafirler diye. O kadar mutlu oluyorlar. Demek ki mutluluk üretimi, mutluluk üretim fabrikası gibi çalışıyor evler eskiden. Evler birer mutluluk ünitesi, bunalım geçirecek yerler değil" (K.Ş. 33).

Eski Bartın'ın tel kırma geleneğine yaşı diğer kaynak kişilerimizden daha genç olan Sultan Ergüntaş gözüyle bakıldığında, kendisi tarafından tel kırmanın kullanıldığı ortam olarak eski bayramlar örnek gösterilmektedir. Bayramlarda şalvar giyen kızlar, siyah üzerine gümüş işlemeli tel kırma yazmalarını takmaktadırlar fakat kaynak kişi, bu âdetleri kendisinin uygulamadığını ancak başka birisinden duyduğunu ifade etmektedir. Ergüntaş'ın uygulanan bayram geleneklerini büyüklerinden duyduğu düşünülebilir:

"Şimdi bayramlarımızdan bahsedeyim ben hatırladığım kadarıynan. Köylerde kızlarımız şalvar giyerdi. Her kızın tel kırma yazması vardı, siyah, siyahın üzerine gümüş işlemeli. Düğünlerde o tel kırmaları şalvarın üzerine takarlardı. Türküler çağırırlardı, manili türküler. Ben hiç katılmadım ama ben duydum yani" (K.Ş. 22).

Tel kırma geleneğinde bugünden eskiye bakarken eski Bartın'da kendisi o günleri bizzat yaşayan kişiler, kendi yaşadıklarını bizlere anlatırken yaşı nispeten daha genç olanlar, eski geleneklerle ilgili büyüklerinden duydukları bilgileri veya kendilerinin şahit oldukları eski geleneklerden belki son kalan uygulamaları aktarmışlardır. Günümüz Bartın'ından eski Bartın izlerinin neredeyse silindiği anlaşılmaktadır:

"Oluyormuş. Evlerinin avlularında toplanıyorlarmış. Daha çok ya bahçelerinde, evlerinin kapı önlerinde ve mahalle aralarında... Ben mahalle aralarında, kapılarının önünde oturup işleyen bayanları çok görüyordum 1900'lü yıllarda. Şu an evlerde daha çok var" (K.Ş. 11).

Günümüze yaklaştıkça eskiden tel kırma ve el işi yapmak, yiyip-içmek, mâni-türkü söyleyerek eğlenmek ve muhabbet etmek için toplanılan ortamların yerini; yemeğini yaptıktan sonra kapının önüne çıkıp oturarak tel kırmasını işleyen kadınlar almıştır. Beraber kapının önünde oturmalar olsa da eskinin sanki "imeci" ve "nişan" ortamı gibiydi şeklinde aktardıkları ortamların kalmadığı görülmektedir. Burada belirtilen mahalle arasında toplanılarak yapılan tel kırma ortamı da yıllar öncesidir. Bu kapı önünde oturmaların da

şehirleşmenin artması ve mahalle kültürünün azalmasıyla gittikçe yok olduğu düşünülebilir. Yaşı daha günümüze yakın olanların eskiye bakışında artık verilecek bilgiler daha kısıtlı, kısa ve "-di"li geçmiş zamanda kalmıştır:

"Biz bu mahalleye geldiğimizde kaç yılında geldik tam olarak hatırlayamıyorum ama komşularda burada mahallede o kadar çok yaygındı ki o kadar çok işleniyordu ki herkes böyle kapının önüne çıkıyordu, oturuyordu, akşama kadar yemeğini yapan oturup tel kırmasını yapıyordu böyle. Kapı önlerine çıkıp oturuluyordu" (K.Ş. 23).

Bartın'da artık mahalle aralarında toplanmaların yerini de mahalle aralarında açılan Halk Eğitim kursları almıştır. Artık tel kırma ve el işi yapan kadınlar buralarda toplanmaktadırlar. Bu durum, geleneksel toplanma ve aktarım yerlerinin yerini daha modern tarzda ve yaygın eğitim kurumlarının kurs ortamlarında toplanmaların aldığı görülmektedir. Bakılan yer ise artık eski değil, bugündür:

"Evet, merkezde var kurslarımız. Bayağı var. Mahalle mahalle olarak da ayırıyorlar. Halk Eğitim Merkezinin kendi içinde de var yani bu şekilde ilerletiyorlar" (K.Ş. 6).

Eski Bartın'ın "büyülü veya sihirli" olarak nitelenen atmosferinde, ay ışığındaki kına gecelerinde kendine yer bulan tel kırmaya, yeni Bartın'da hızlı salon düğünü olarak nitelenen düğünlerinde kına başı veya kaftan işlemelerinde günümüz gençleri tarafından artık eski Bartın atmosferi olmadan yer verilmektedir:

"*Kına başörtüsü olarak tercih ediyorlar, (...) ama kına elbisesi olarak tercih eden de var"* (K.Ş. 3).

Bartın'da, belirli bir yaşın üstündeki kişilerin gözünden tel kırma geleneği, kendi küçüklük ve gençliklerindeki Bartın zamanlarına konumlandırılmıştır. Yeni Bartın'dan eski Bartın'a baktıklarında tel kırmayı Bartın yaşantısının, gelenek ve göreneklerinin içine adapte olmuş bir şekilde görürler. Tel kırma onlar için "gündelik kültür"ün içinde yer almaktadır denilebilir. Gündelik kültür kavramı, hayatın bütün alanlarına yayılmış şekilde var olan kültürü ifade etmektedir:

"Gündelik kültür geniş bir kavram. Komşu ziyaretlerinde dikkat edilmesi gereken nezaket kurallarından yemeğin nasıl hazırlandığına, ya da çocukların nasıl yetiştirildiğine kadar pek çok öğeyi içeriyor. Gündelik kültürde, renklere yüklenen simgesel özelliklerden, erkeklerin kahvelerde ya da kadınların örgü örerken anlattıkları hikayelere kadar pek çok şeyin yeri var" (Faroqhi, 2005: 4).

Birincil sözlü kültürün henüz tamamen unutulmadığı ortamlarda tel kırmanın yapıldığı ve kullanıldığı görülmektedir. Bu kültür ortamındaki eski Bartın, paldır küldür kentleşmemiştir. Tel kırmanın düğün gelenekleri içinde, gelin indirme ve "sıraya çıkma" âdetleri içerisinde kendisine yer bulduğu görülür. Bu düğün gelenekleri içinde tel kırmanın kullanımının "sihirli bir atmosfer" oluşturduğu vurgulanmaktadır. Aslında sihirli atmosfer, sadece tel kırmaya ay ışığının vurmasıyla oluşan parlaklıktan ileri gelmemektedir. Sihirli atmosferi, eski Bartın'ın insanı, doğası, evleri, gelenek ve görenekleri bir bütün olarak oluşturmaktadır. Eski Bartın insanında incelik ve feraset, doğasında hanımeli ve yasemin kokuları, gelenek ve göreneklerinde yapılan âdetleri içtenlikle uygulama vardır. Tel kırmanın işlendiği Bartın'ın ahşap evlerinde ise sohbet, muhabbet, masal, bulmaca, mâni, türkü, eğlence dolu mahalle kültürü bulunur. Tel kırmanın Bartın mânilerinde de kendisine yer bularak Bartın insanı tarafından ne kadar benimsendiği görülmektedir. Eski Bartın'ın, tel kırmanın da içinde yer aldığı bu kültürel dünyası "mutluluk üretim fabrikası" olarak nitelendirilir.

Kentleşme, sanayileşme ve teknolojileşmeyle beraber yeni Bartın'da eski Bartın'ın birincil sözlü kültür ortamına dair korunanların yitirildiği veya değişime uğradığı görülür. Düğün gelenekleri değişir, kına gecesi "sıraya çıkma" âdeti de kaldırılır. Mahalle kültürü ile tel kırma işlenilen eski ahşap evleri ve o ortamlarla beraber mâni-türkü, muhabbet, masal, bulmaca ortamları da kaybolur veya kaybolmaya yüz tutar. Yeni kentin insanı için, eski insanların söz ve davranışları artık alay konusu bile olabilmektedir. Eskinin insani değerlerinin de yeni Bartın'da kendine yer bulamadığı söylenir. Eski Bartın'ın "yasemin ve hanımeli" koktuğu söylenen doğası da hızlı kentleşmeden nasibini almıştır. Değişen yaşam şartlarının tel kırma gelenek ortamlarını değişmeye zorladığı düşünülebilir. Bugünkü durum, değişen gelenek ortamıyla çoğunlukla hızlı salon düğünlerinde kendine yer bulan tel kırmanın bir kullanım ortamı bulabildiğine razı gelmeyi düşündürür hale gelmiş

görünmektedir.[55] Sonuç olarak Bartın insanının gözünden tel kırma geleneği ile ilgili eskiden yeniye değişen ve kaybolan pek çok kültür ve değer vardır.

2.8. Benimsenen Gelenek: "Tel kırma" mı, "Bartın İşi Tel Kırma" mı?

Tel kırma geleneksel el sanatının Bartın'da ortaya çıkışının ele alındığı bölümde amacın, tel kırmaya tam bir tarih ve belirli bir yer aramaktan çok tel kırmanın Bartın geleneğindeki ve dolayısıyla kültüründeki yerini anlamlandırmaya yönelik olduğu belirtilmişti. Tel kırma geleneksel el sanatının tarihte ilk olarak nerede yapıldığını bulmaya çalışmak, bir tarihçi veya sanat tarihçisinin ilgi alanına girebilecek bir araştırma konusu olabilir. Nitekim de tel kırmanın ilk olarak nerede yapıldığını araştırmış görünen tarih veya sanat tarihçileri bulunmaktadır. Kaynak kişilerimizden de tel kırma ile ilgili kendileriyle görüşen tarihçi veya sanat tarihçilerinin, tel kırmanın farklı bir şehirde ilk kez yapılmış olabileceği ihtimalini belirtenler olduğu görülmüştür (K.Ş 11).[56] Tel kırmanın daha çok tarihî geçmişine odaklanan tarihçi veya sanat tarihçilerinin tel kırmayı folklorik açıdan ele alma gayretlerinin ön planda olmadığı söylenebilir. Tel kırmanın daha çok tarihî geçmişine odaklanılması, tel kırmayı gelenek unsurlarıyla beraber anlamlandırmaya yetmemektedir. Bir geleneği, belirli bir tarihe ve yere dayandırmak, o geleneğin sizin belirlediğiniz yer ve tarihe aidiyetini tam olarak göstermeyebilir. Bir gelenekle ilgili folklorik değerlendirmeden geçmeyen tarihî bilgi, pek çok yönüyle eksik kalmaktadır.[57]

Tel kırma geleneksel el sanatı için araştırmacıların pek çok tarih ve yer üzerinde durdukları görülmektedir. Ayten Sürür'ün 16. ve 17. yüzyıllarda altın ve gümüş telden başka bakır telin de kullanıldığını söylediği tel kırma, Konya bölgesinde yaygınlaşmıştır. Bu bölgede yaygınlaş tığı belirtilen tel kırma; alttan çapraz, üstten bir N harfi biçimindedir (Sürür, 1976: 39). Kenan Özbel de "kırmatel"e Konya'da, özellikle Sille işlemelerinde önem verildiğini

[55] Selcan Gürçayır Teke, günümüzde geleneklerin kültürel mekânlarının değiştiğini fakat yaşanan değişim sonunda, geleneğin kendine bir şekilde bir devam ortamı bulabilmesini olumlu karşıladığını ifade etmiştir (Gürçayır Teke, 2016: 58). Gittikçe azalan geleneklerin kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasının geleneğin yeni aktarım mekânlarına olumlu bakışı getirdiği görülmektedir.

[56] Örneğin Hatice Karadağ (K.Ş. 11), Bartın işi tel kırma ile ilgili kendisiyle görüşmeye üniversitelerden gelen tarihçi veya sanat tarihçilerinin, tel kırmanın kökeninin başka bir ile, örneğin Niğde, dayanabileceğini söylediklerini ve bu konuda araştırma yaptıklarını söylediklerini ifade etmiştir.

[57] M. Öcal Oğuz, anlatı kahramanları üzerine yazılardan oluşan kitabında, anlatı kahramanlarının tarihî açıdan değerlendirildiğinde, temel uzlaşı cümlesinin "hayatı ve şahsiyeti hakkında çok az bilgimiz vardır" olduğunu belirtir. Anlatı kahramanlarının değerlendirilmesinin folklorik açıdan da (özellikle 20. yüzyıl folklor kuramlarına göre) mutlaka yapılması gerektiğini söyleyen Oğuz, aksi takdirde çok mekânlı ve çok mezarlı anlatı kahramanlarını değerlendirmenin mümkün olamayacağı sonucuna varır (Oğuz, 2017).

ve bu işin fazlaca tercih edildiğini belirtir (Özbel, t.y.: 6). Örcün Barışta tarafından 18. yüzyıldan itibaren kullanılan iğneler (teknikler) arasında gösterilen tel kırmanın ait olduğu yer hakkında bilgi verilmez fakat bu iğnenin metal iplik kırılmadan, sürekli işlenen bir türünün Yozgat ve Konya'da çeşitlemelerine rastlandığı belirtilir. Ayrıca Tekirdağ Hayrabolu'da da tel işleri yapılmaktadır (Ö. Barışta, 1984: 52, 1999: 229, 2001: 23, 190).[58] Semiha Başbuğ, yer belirtmeden 16. yüzyılda, "yüksek zevkin en güzel numunelerinden biri" olduğunu söylediği, koyu renk ve ince keten bez üzerine kırma tel ve ipekle işlenmiş olan erkek mendillerinden bahseder (Başbuğ, 1964: 24). Baypazarı'nda görülen tel kırma ile ilgili Tuğyan Müfide Güldoğan ve Fatma Yetim, tel kırmayı "Bartın işi" olarak adlandırırlar. Güldoğan, Beypazarı'nda, otuz altı yıldan fazla tel kırma işi ile uğraşanların oranını %21.21 olarak verir (Güldoğan, 1989: 5, 19; Yetim, 2014: 3). Bolu ili Mengen ilçesinde bulunan tel kırma işlemelerinin kaynağı olarak Bartın'a coğrafî konum olarak yakınlık gösterilir (Öznehir Çakır, 2017: 25). Bartın işi tel kırmadan farklı olmadığı fotoğraflarda görülen, Elazığ'ın Palu ilçesinde bulunan tel kırma işi de vardır. "Geçmişten günümüze" Palu'nun gelenek ve göreneklerinde yer aldığı belirtilen bu tel kırma işinin adı "Palu çakması" olarak verilir. Palu çakmasının Palu'daki kaynak kişilerden alınan bilgilere göre önce Palu'da yapıldığı, daha sonra Bartın'a gelen bu işlemenin Bartın'da yayılarak yaygınlaştığı belirtilir (Begiç ve Öz, 2019: 183-185). Bilgi şu şekildedir:

"Nuray Sanaç'ın Palu'lu yaşlılardan dinlediği bir hikayeye göre; Bartın'dan bir genç askerlik yapmak için Palu'ya gelmiş. O sıralarda Palu'daki genç kızlar, gelinler, hanımlar süslenmeye meraklı ve tel kırma işleyen kişilerden oluşmaktaymış. Bartın'lı genç çakma işleyen Palu'lu bir kızla tanışmış, askerliği bitince kız bu çocukla kaçıp Bartın'a gitmiş. Bartın'da nakış işlemeye devam etmiş. İşlemelerin güzelliğini gören Bartın halkı arasında bu nakış türü yayılmış. Tek tek işlenirken tel çıtır çıtır kırıldığı için çakma adını aldığı da söylenir" (Begiç ve Öz, 2019: 186-187).

Tel kırmanın köklü bir geçmişe dayandırılarak yüz elli yıldan daha fazla zamandır yapıldığı söylenen yerlerden biri, Denizli'nin Tavas ilçesidir. Yayımlanan bir haberde tel kırma, Tavaslı kadınlara ait olarak gösterilir (URL-34, 2019).

[58] Tekirdağ Hayrabolu'da yapılan tel işlemeleriyle ilgili Rahmiye Oktay'ın yaptığı, tarihi belli olmayan bir yayımlanmamış lisans tezi bulunmaktadır: Rahmiye Oktay, Hayrabolu'da Tel ve Sırma İşleri, Gazi Eğitim Fakültesi-Resim-İş Eğitimi Bölümü, Yayımlanmamış Lisans Tezi (Ö. Barışta, 2001: 190). Söz konusu teze ulaşılamamıştır.

Elde edilen bilgilerden, pek çok yere ait gösterilen tel kırma işlemesinin olduğu görülmektedir.[59] Tel kırmanın çok mekânlı olması; ne kadar fazla yapıldığını göstermektedir. Bazı yerler, tel kırmanın kendi geçmişlerindeki eskiliğinden hareket ederek tel kırma işlemesini kendi geleneklerine dayandırmaktadır. Kendi geleneklerine dayandırdıkları tel kırma, büyüklerinden yeni nesle kalmıştır ve tarih olarak da çok eskidir. Tel kırmanın büyüklerinden kalmasının ve eskiliğinin onları tel kırma geleneğinin sahibi yaptığı varsayılır, tel kırma nerede doğmuşsa bu gelenek oraya aittir. Bir geleneği kendi kültürel imgesi haline getirmeyi başarabilen yerin; o geleneğin ekonomik, ticari, turizm gibi pek çok anlamda ekmeğini de yiyebileceği düşünüldüğünde;[60] tel kırmanın, hangi mekân için 20. yüzyılda ortaya çıktığı söylenen "folklorun sahtesi" (Gürçayır, 2007) kapsamına girebileceği sorusu akla gelir. Tel kırma bu yerlerin hepsinde yapılsa da neye göre hangisine aittir? Tel kırmanın pek çok yerde yapılmasının yanında, "Bizim geleneğimizde çok eskiden beri var.", bu gelenek bize ait diyenler de bulunmaktadır. Bunların yanında Bartın'ın, tel kırmayı, Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alarak "Bartın işi tel kırma" yaptığı görülmektedir. Peki, tel kırmanın Bartın işi tel kırma olarak tescillenmesi; tel kırmayı Bartın'ın "gerçek folklor"u, diğer yerlerin "sahte folklor"u mu yapmaktadır? Bartın, tel kırma için diğer mekânların yapamadığı neyi yapmıştır veya Bartın'da tel kırma geleneği ile ilgili diğer mekânlarda olmayan ne vardır da tel kırma, "Bartın işi" ve "Bartın işi tel kırma" olmayı başarmıştır? Konuyla ilgili, kaynak kişilerden elde edilen bilgiler ışığında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Bartın halkı tel kırmanın diğer illerde yapılıp yaygınlaşmasından memnundur fakat artık iyice yaygınlaşan tel kırma geleneğinin başka şehirlere ait gösterilmesi, kabullenilen bir durum değildir. Bu işin Bartın'a ait olmadığı görüşü, Bartın'da çeyizlerden çıkan tel kırma işlemeli parçalarla çürütülmektedir. Bartın'daki tel kırma işlemeli parçalardan daha eskisinin diğer şehirlerde veya etnografya müzelerinde bulunmadığı belirtilmektedir. Tel kırmanın Bartın'a ait olduğunu belirlemek için elde kanıt varken aksi bilgiler için elde kanıt yoktur. Tel kırmanın başka şehirlerde görülmesi de Bartın'a zaman içinde gelip gidenlerin, daha sonra gittikleri yerlerde tel kırmayı yapıp yaygınlaştırmalarıyla olmuştur (K.Ş. 33).

[59] Araştırıldığında tel kırmayı sahiplenen pek çok mekân olduğu görülmektir. İnternette yayımlanan bir gazetenin haberinde tel kırma Yozgat'ın yöresel el sanatlarından tel kırmanın düzenlenen defilelerle tanıtıldığıyla ilgili haber yer almaktadır (URL-50, 2010). Bu örneklerin çoğaltılabileceği görülmektedir.

[60] M. Öcal Oğuz, Yunus Emre gibi çok mekânlı ve çok mezarlı anlatı kahramanlarının yerel veya ulusal duygular veya turizm gibi kaygılarla özellikle 20. yüzyılda büyük değişimlere uğradığını belirtir. Belirtilen kaygılar, pek çok Yunus Emre mekânı ve mezarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Oğuz, 2017: 51).

Ayrıca Bartınlıların hatırlayabildikleri büyüklerinin tel kırmayı gelenek ve görenekleri içinde çeşitli yerlerde kullandıkları belirtilmeleri, bu geleneğin Bartın'ın günlük kültürüne ne kadar yerleştiğini de göstermektedir. Yüzyıllardır Bartın'da devam ettirilen bir geleneğin Bartın'ın mirası olduğu düşünülmektedir. Asıl önemli olan, Bartın kadınlarının bu işe verdiği "emek" olarak görülmektedir. Başka mekânlarda, tel kırmayı tüle ilk uygulayanın Bartın olarak tespit edilmesi de geleneğin sahiplenilmesini artıran faktörlerdendir:

"... mesela Aydın'da da yapılıyor, Denizli'de de yapılıyor, birçok yerde bu yapılıyor ama oralara gitmesi gelin gelmeyle, gelinle, gelin gitmeyle, tayinle öğrenilip de gidip yayılması. Mesela burada, çok eskiden mesela, Gaziantep'te olsun, Maraş'ta olsun işleyiciler var. Zamanında, Bartın'da da öyleymiş. İşleyiciler; herkesin yaptığı gibi işliyorlardı, götürüyorlardı. Biz şimdi nasıl pazarlıyor, satıyoruz ya, o şekilde gidiyor. Zamanında da bu şekilde gitmiş. Ya, hoşlarına gitmiş insanların. Şey... Yapılmış, yayılmış o şekilde yayılmış ama geleneksel olarak Bartın kültüründe. Tamamen bizden mi çıkma bilmiyoruz ama bir 300-400 yıllık, bir 500 yıllık bir geçmişi olan bir sanat, oranın kültürel mirasıdır diye düşünüyorum ben. Bir de buranın hanımları emek vermişler bu işe. Tüle uygulayan başka yer de yok mesela. Önümüze çıkan yerlerde, yaptığımız araştırmalarda; Aydın, Denizli, o taraflarda var fakat tülde yok. Tülde Bartın'da var o da 1800'lü yıllarda" (K.Ş. 34)…

Tel kırma hakkında araştırma yapıp tel kırmanın Bartın'ın olmadığını söylemek isteyenler bulunmaktadır fakat böyle söylenmesine rağmen tel kırmanın tescilini Bartın'ın almaya hak kazanması, bu geleneğin buraya ait olduğunun bir kanıtı sayılır. Önemli olanın sadece geleneğin bir yere tarih olarak ait olduğunu söylemek olmadığı, o geleneğin kültürle de bütünleşmesi gerektiği vurgulanır. Bir geleneğe, belirli bir yerindir diyebilmenin şartı yine yüzyıllardır devam eden gelenekler olarak gösterilir. Bir örnek olarak baklavaya da pek çok şehir sahip çıkmak istemiştir ama baklava Gaziantep'indir. Onun hakkı yenemez çünkü baklava Gaziantep'in kültürüyle yoğrulmuştur:

"O nasıl? Mesela şey, tel kırma Bartın işi değil, demek isteyenler oldu. Mesela değil, oranın işi değil. Şimdi bazı araştırmacılar da bunları şey yapıyor, söylüyor ama tescili alan burası oldu fakat şöyle bir baktığımızda da ben 56 yaşındayım, babaannem rahmetli olduğunda 80 küsur yaşındaydı, onun annesini düşünün. Bu, buranın mirasıdır. Düşünün yani 300 yıllık bir geçmişi olan bir el sanatı, sürekli burada yapıldıysa işlenip buradan dışarıya verildiyse oranın... Niçin o zaman Aydın ya da Denizli yapmadı ya da bu sanatı… Bu baklava işine

benziyor. Antep'le şeyin baklavasına benziyor. O bizimdir, o bizimdir ama çıkış yeri Antep'tir, Antep baklavası mesela denir. Diyarbakır'ın kadayıf sarması var mesela. Şimdi onun hakkını alabilir misiniz, mümkün değil. Mesela oradan çıkmıştır. O kültürle yoğrulmuş bir şey yani orada yaşayan insanların kültürü ile yoğrulmuş bir şey oluyor. Kırma da buranındır o yüzden. Kültürümüzle yoğrulmuş, insanımızla" (K.Ş. 34).

Bartınlıların benimsediği tel kırmanın Bartın işi olmadığını söyleyenlerle gerekirse tartışmaya da girilir. Bartın işini almak istemektedirler. Geleneği kaybetme tehlikesi Bartınlılarda savunmaya geçmeyi gerektirir. Bu iş Bartın'ındır ve bu işi en güzel de bir Bartınlı yapıp öğretebilir. Bartın'ın bu işe yüzyıllardır hayatında verdiği yer nedeniyle yapılan savunma tereddütsüzdür:

"... Şimdi artuk bu tamamen yayıldı. Çok yayıldı edirafa. Mesela Mersin'de, Esgişehir'de, ben Esgişegir'e gitdim elimde el işi vardı benim tabi her şey gasnaknan artu yapıyosuy, gergef yok esgidendi gergefle, bi hafta falan durdum orda. Yanıma gelenle mesela derdi ki biz işte... Hayır, ben iddia etdim o insannan bu bizim işimiz, bu kimseniy işi değil. Ben Ankara'ya çocuk rahatsızdı, altında... Ney deyala bilive. Kurs vardı. Çankaya'da oturıyarlardı bizim tanudukla. Oraya hasta işte rahmetli çocuk... Orda tabi gene de yapıyon. Aşaya beni mesela kursa çağrulardu. A tel gırma... Şaşırdı yani ya bunu nası yapıyosuy deyi. Sora ben bi iki gösderdim, gösderdim. Dedi bize dedi hocalığa gelü müsüy? Ben dedim burda değilim. Ben eliy evinde dedim ne gadar galabilirim, galamam dedim. ... Almak isdeyolar. Aslında bizim işimiz bu. Bu Bartın'ıy işi. Beyaz baklavası, su bere, ondan sora bu tel gırma bunlar bizim işimiz. Biriniy işi değil bu, biz yayduk bunu, tamam mı? Bartın yöresine ait" (K.Ş. 32).

Tel kırma Bartınlılar tarafından paylaşılmak istenmektedir ama bu el sanatına başkalarının sahip çıkması, sanatı almak istemesi kabul görmemektedir. Hatice Karadağ, Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı için yazdığı şiirinde bu duygusunu *"Sen bizimsin, vermeyiz başka yâre / Vermeyiz ama / Paylaşırız güzelliğini."* (K.Ş. 11) mısralarıyla dile getirmektedir.

Tel kırmanın başka mekânlar tarafından sahiplenilmek istenmesine bir örnek olarak Amasya'da yapılan, tanıtılan ve satılan tel kırmaların kendi işleriymiş gibi gösterilmesi örnek verilebilir. Bartın Valiliğinde yapılan görüşmede tutulan notlardan aktardığımız bilgiye göre Amasya'da yapılan tel kırmalar Amasya'nın kendi işiymiş gibi

pazarlanmaktadır, Bartın'ın adı hiç geçmemektedir. Çoğu kişi Bartın'ın adını bile bilmemektedir. Bu yüzden Barın işi tel kırmayı tanıtmak için daha çok çalışma yapılmalı; Amasya dendiğinde elmanın, telkâri dendiğinde Midyat'ın akla gelmesi gibi tel kırma dendiğinde de Bartın gelmelidir. Bilgileri tarafımıza veren kişinin Bartın işi tel kırma ile ilgili bir tespiti, tel kırmanın Bartın'la özdeşleşmesi için yapılacak her türlü çalışma ve projenin de önemini vurgulamaktadır. Görüşme yaptığımız kişi, Amasya'ya gittiğinde yöresel ürünler satan bir tezgâhta tel kırma ürünlerle karşılaşmıştır fakat bu ürünler için "Bartın işi" veya "Bartın işi tel kırma" denmemektedir. Bu işler, kendi yörelerinin işi olarak gösterilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin hemen bütün kentlerinde bu şekildedir. Çoğu kişi sorsan Bartın'ın nerede olduğunu bile bilmemektedir. Amasya ile elmanın özdeşleşmesi gibi bir durumun Bartın işi tel kırma için de söz konusu olması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Amaç tel kırmayı Bartın'ın dışına çıkartmaktır.[61]

Bartın, tel kırmayı sahiplenme noktasında "milliyetçi" duygular içine girmektedir. Bu milliyetçi duygular, Bartın işi tel kırma geleneğinin, imgesinin başka bir şehir tarafından alınacağı, sahiplenileceği hissedildiğinde devreye girmekte ve duruma karşı önlem alınmaktadır:

"Ben size bir anekdot daha vereyim. Şimdi ben bir gün, bu tel kırma iğnesini ve tel kırmayı pazarlamak için Antalya'ya gittim. Bir hatıramı da anlatacağım size vaktiniz varsa. Antalya'ya gittim. Antalya'da amacım tel kırmayı pazarlamaktı, özellikle altın tel kırmasını insanlara empoze etmeye çalıştım. Şimdi burada, amaç da oradaki lüks otelleri gitmekti. Oradaki lüks otellerdeki Rus zenginler veya Dubai'den gelen zenginlere ulaşmak gibi düşüncemiz vardı. Girdiğim dükkanlarda tanıtım yapmaya çalıştım fakat Antalya'da bir dükkân dedi ki bana, dedi; ürün ver. Şu, şu, şu ürünleri ver. Siparişi aldım ama dedi; bir şey daha istiyorum senden, dedi. Kadife çanta üzerine kuyumcu çantası gibi çanta üzerine portakal resmi yapıp altından, altına da firmamın ismini yazabilir misin, dedi. (Portakal Antalya'nın amblemi olduğu içinmiş) Ben, tabii dedim fakat eve döndüğümde kişiye telefon ettim Çok ciddi bir rahatsızlığımdan dolayı Siparişinizi yapamıyorum özür dilerim dedim ve konuyu kapattım şimdi bu size garip gelebilir neden böyle oldu diye çünkü eğer ben bu

[61] Bartın Valiliği-Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfında 6.11.2020 tarihli görüşmede alınan notlardan düzenlenmiş bir bilgidir. Yapılan görüşmede kaynak kişi bilgisi verilmesi ve ses kaydı yapılması istenmemiş, sadece not tutulmasına izin verilmiştir.

siparişleri alsaydım o saatten sonra sipariş Antalyalı olurdu yani tel kırma Antalyalı olurdu. Bartın milliyetçiliğine mâni olmamak için bunu yaptım bunu, özellikle söylüyorum" (K.Ş. 18).

Milliyetçi duygular, tel kırma ile ilgili yapılan işlerde ön plana çıkmaktadır. Bartın adı duyulmalıdır. Bu geleneği Bartın adıyla duyurmak bir nevi boyun borcu olarak algılanmaktadır. Tel kırmaya Bartınlıların verdiği emek, millî duygular eşliğindedir:

"Bartın'ın ismini satış yaptığım bütün yerlerde duyuramıyorsam 'Bartın işi tel kırması' olarak adıyla defilelere çıkartamıyorsam daha olmadım demektir. O da olacak inşallah, hissediyorum bunu, eminim, o da olacak" (K.Ş. 4).

Bartın işi tel kırmanın Bartın kültürüne aidiyeti noktasında, milliyetçi davranmayan kişilerin eleştirildiği görülür. Herkes, Bartın tel kırmasına sahip çıkmalıdır. Bartın'da bu şekilde davranmayanlar da bulunmaktadır. Onlar tel kırmayı kendi şahsiyetlerine mâl etmeye dahi çalışmaktadırlar. Tel kırmayı işlemeyi dahi bilmeyen bazı kişilerin tel kırmayı "Bartın" adıyla anmaktan çok "kendi adlarını" ön plana çıkarmaya çalıştıkları, kızgın ve eleştirel bir şekilde dile getirilir:

"Şimdi demin bir arkadaşın ismi geçti. İstanbul'da tanıtımlar yapıyor falan diye mesela Bartın'ın hiç ismi geçmiyor. Onun yaptığı bütün işlemlerde, isterseniz siz arayıp bir sorun. Bir sipariş… Mesela o kişinin telefonunu vereyim size arayın, sorun. Almanya'dan arıyormuşsunuz gibi sorun. Hiç Bartın tel kırması ile ilgili bir şey söylemez. Tel kırma işlemeyi dahi bilmez. Bu söylediklerimi kişilerle ispat edebilirim, eline örnek verin yapamıyordu, bilmiyordu zaten. Bunun gibi bir sürü bu işin içinde hiç olmamış insanlar, başkalarına yaptırıp televizyonlara çıkıp şov yapıp satmaya çalıştılar" (K.Ş. 18).

Bartınlılarda, tel kırmayı başka mekânların alıp sahipleneceğiyle ilgili korku da sezilir fakat bu korkuyla hareket edilmemelidir. Tel kırmanın yayılmasının getirisi her zaman çok daha fazla olacaktır. Tel kırmanın makinesi de yapılsa bu iş elde işlendiğinde değerlidir:

"… Japonya'da mesela bir sergi, sadece tel kırma, olağanüstü ürünler var, oraya sergi getiriliyor. Onu yapanlar da oturucaklar, Japonlar bakacaklar. İnanılmaz hoş bir şey, hemen taklit edecek, çalacaklar diye korkuyla gidilmemezlik edilmez. Oradan siparişler

alınacak ülkemize. Onu karşılanacak. Onlar onu yapıp edip şey yapıncaya kadar, isterse makinasını yapsınlar, el işi olarak çok güzel, el işi olarak kalması önemli. Bilgisayardan, makinesini yapıp da seri üretime geçseler ne olacak? Bütün dünyaya yaygınlaşıncaya kadar Türkiye kaç şey atar? Kaç sefer ekonomik katlar el sanatları boyutunda" (K.Ş. 33)?

Tel kırmanın Bartın tarafından sahiplenilmesi, kaynak kişilerin konuşmaları sırasında kullandığı birinci çoğul şahıs ekinden de anlaşılır. Tel kırma "biz"indir, Bartın'ındır. Bu konuşma şekli, geleneğin ne denli kendilerine ait hissedildiğini ön plana çıkarır:

"Şimdi bizim gençlerimiz bunu yine eskisi gibi devam ettirmeye çalışıyor, çok güzel de devam ettiriyoruz. Ev hanımları evde yapıp satıyor, belirli bir kazanç sağlıyor kendine, eşlerine yardımcı oluyor, ev bütçesine yardımcı oluyor. Tel kırma ile fuarlara katılıyoruz. Yapılan bu tellerimiz İstanbul'da İSMEK Fuarı'na katılıyor. Başka ülkelerde de tanıtımı oluyor, sadece bize değil" (K.Ş. 3).

Bartın'daki kadınlar tel kırmayı içinden gelerek yapmakta ve tel kırmaya karşı özel bir ilgi beslemektedirler. Tel kırmanın onlar için vazgeçilmez olduğunu, bir alışanın bir daha bırakamadığını söylemeleri, bu sanata ne denli bağlı olduklarının bir ifadesidir. Bu işlemeyi yapanlardan *"Aşkla yapıyorum yani çok severek yapıyorum."* (K.Ş. 6) diyenlerin, Bartınlı kadınların çoğu olduğu söylenebilir. Kaynak kişilerimizin ifadelerine birkaç örnek vermek gerekirse şu şekildedir:

"Benim; elişi hayatım, diyebilirim yani benim için el işi hayatım yani. Geçen Feysbuk'ta (Facebook) karşılaştım; bir tane yaşlı kadın, 90 yaşında belki ama o kadar ünlü bir dansçıymış ki balerinmiş. Balerinmiş. Tekerlekli sandalyede kadın... Tekerlekli sandalyede, gördüğümde çok duygulandım mesela. Torunu kulaklığı takıyor, o balerinken çalan müziği kulağına veriyor. Bak! Kadın 90 yaşında yani kolunu oynatacak hali yok. Ayaklarını hiç kıpırdatamıyor mesela. Balerinmiş. Bir yandan da videosunu gösteriyor yeni hali, eski halini. Kadın müziği duyduğu anda var ya öyle eller hareket etmeye başlıyor. Bak! Böyle hareket etmeye başlıyor, eller böyle... O kadar duygulandırdı ki beni böyle, bak! O müziğin şeyinde, o kadar oturmuş ki bedenine o sanat onun, o müziği duymasıynan bu eller kendiliğinden böyle hareketlenmeye başlıyor. Böyle o balerinken yaptığı dansı elleriyle yapıyor. Ben de dedim ki eşime; bak, kaç yaşında, o müziği duyduğu anda bile bunu elleriyle yapmaya... Ayakları hareket etmiyor ama elleriynen yaşıyor. O anı yaşıyor. Ben de herhalde,

dedim; gözüm gördüğünce, bu kollarım çalıştıkça, ben de bu işi yaparım herhalde çünkü içimde var, içimden geliyor. Aşkla yapıyorum yani çok severek yapıyorum. Diyorum ya, el işi benim hayatım, olmazsa olmazlarından biri hayatımda. Olmazsa olmaz. Duramam, bir şey yapmam lazım. Bir şeyle uğraşmam lazım yani. Ben de öyle diyorum işte; gözüm gördüğünce, ellerim tuttukça, ben bu el işini oturduğum yerde yaparım herhalde. Ayaklarım çalışmasa bile, bedenim sağlam olduğunca yaparım, diyorum. O kadının o hali gözümün önünden gitmiyor. Çok böyle tüylerim ürperdi mesela. Doksan yaşında kadın, o müzikle hareket etmeye başladı. Düşün" (K.Ş. 6)!

"Severek yapadım. Onu alışıncı severek yapılu o. Halbıki o mücürüm işi emme, sevdükden sora onu sen yapasıy gelü. Ha, bi dane iki dane yap, öyle gopar derken… Öyle, sevülü, sevülü" (K.Ş. 10).

"Bana göre hem zevkli hem de maddi getirisi olduğu için... Çok zevkli, ben mesela zevkle yapıyorum. Çok severek yapıyorum, severek kırıyorum yani. Sevmeden yapılmaz, sevmek gerekiyor bunu yapmak için" (K.Ş. 3).

"Yani kim başladıysa da severek yaptı. Ay ben bunu sevmiyorum, bırakayım; hiç öyle bir şey duymadım. Olduysa da çok ender…Yüz kişide bir kişi çıkar" (K.Ş. 5).

Tel kırmanın yeri, Bartınlıların gözünde diğer el işleriyle karşılaştırıldığında da farklıdır. Tel kırma, bazıları tarafından diğer el işlerine tercih edilir. Diğer el işleri terk edilebilir ama tel kırmanın bırakıldığı düşünülemez, tel kırma Bartınlılar için ayrı bir zevktir. Bu durumun da tel kırmanın Bartınlılar tarafından sevilmesi ve benimsenmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir. Tel kırma işlemeyenlerden, tel kırmayı sevmeyecek olanın ancak metalik pırıltıları sevmeyenler olacağı ifade edilir. Tel kırma, Türk işi ve hesap işi tekniklerinin yanında yardımcı bir işleme olarak görülse de Çin iğnesi ve Maraş işinin yanında apayrı bir güzellik olarak addedilir:

"Tel gırmanıy zevki çok başga. Çok, zevki çok başga. Mesela kanaviçeler işledim, edirafa çok işledim. Kanaviçe böyle, ağırlığında ama… Tel gırma gelince ganaviçeyi atadım. Sora veridim onları hani şu Gadıköylerine, Gadıköyü vadu üsdümüzde, onlara işlemedüğüm şey galmadı. Sora tel şeysi geldi, başçarşafları geldi bez üsdüne. Bu sefer başladım ben

kanaviçeden çıkarmağa. Kanaviçemden çıkartıyom, tamam mı? Başçarşafları işleme… Örneğini kanaviçeden çıkartıyom" (K.Ş. 32).

"Benim gözümde tel kırma, tabii öğretici hanımlar, bu işin tekniğini bilenler daha iyi bilir belki ama ben tel kırma yıllarca yaptırdığım için, tel kırma üretimine katkıda bulunmuş olarak gördüğüm için kendimi tel kırma başka yörelerden daha fazla Bartın'da, diğer tekniklere göre yardımcı olarak görülse de hesap işinin yanında, Türk işi ip sarmanın yanında hep bir aksesuar, bir süsleme sanatı olarak görülse de ana karakterlerinden biridir tel kırma tekniği ve sanatı. Tek başına da çok güzel ürünler ortaya çıktığı için, başka yerlerde ya da ilk zamanlar buralarda çeyizlik eşyalarda kullanılmakla beraber, çok yaygın bir şekilde kullanılabilecek, çok yerde kullanılabilecek, çok güzel bir ürün. Kıyafetlerde de yani her şeye uygulanabilecek kadar güzel bir süsleme sanatı olduğu için, ben eski sanatların, eski tekniklerin pabucunu dama atacak, demiyorum ama bir hesap işiyle yarışamasa da bir Türk işi ip sarma bir taraftan duruyor, çok beğeniliyor, çok güzel ama metalik pırıltıları beğenmiyorum, deyenler hariç diğerlerinin ilgisini çekecek tül ya da tülbent üzerine ya da ipek üzerine çok güzel örnekleri olduğunda olağanüstü bir masa örtüsü yani renkli ipliklerle işlenmiş hesap işi bir nakışın muhteşemliği yanında Maraş işinin ya da Çin iğnesinin güzelliği yanında bu da apayrı bir şey. Bence bu da onlardan aşağı kalmaz diyebilecek kadar etkili olduğuna inanıyorum. Çok güzel bir sanat tel kırma, iyi yapılırsa" (K.Ş. 33).

"Ne diyeyim? Ne bileyim? Bir tel kırma yapan bir insan, alıştıktan sonra, yapmaya başladıktan sonra, ondan vazgeçemiyor. Neden bilmiyorum ama bir büyüsü var. Bir ne bileyim çekiciliği mi var? Nasıl diyeyim zevki mi var? Ya onu yapmaktan zevk alıyorsunuz. O tel kırmayı yapmaktan, o tel sarmayı sarmaktan yani onu alışan bir daha bırakamıyor diyebilirim yani benim için senelerdir, on beş senedir yapıyorum. Bana deseniz ki bir hesap işi, Türk işi mi? Bence tel. Tel kırma, tel sarma, ben bundan yapmayı hiç... Yapmamayı düşünemem. O ipleri yapmam ama tel kırma-tel sarmadan vazgeçmem. Böyle diyebilirim yani. Farklı bir büyüsü var. Parlaklığı, belki de gümüşün ihtişamı olabilir. O telin parlaklığı... Ne bileyim görselliği... Sevmekle alakalı işte dedim ya herkesin bir alanı olabilir belki. Sevme alanı, görselliğ... Benim de o. Beni tatmin ediyor. Görünüşü, benim hoşuma gidiyor duruşu" (K.Ş. 6).

Tel kırmanın Bartın kültür ve geleneklerindeki yeri, birincil sözlü kültür ürünü olduğunu söyleyebileceğimiz manilerde de ortaya çıkmaktadır. Tel kırmayı kendisinin bilen Bartın

halkı tel kırmaya, tel kırmanın motiflerine, işleme ve nakışlara manilerinde yer verir. Atışırken, eğlenirken, düğünlerde ve benzeri değişik ortamlarda söylenen bu manilerle tel kırmanın Bartınlıların hayatındaki yeri belirginleşir. Saha çalışmamızda, bu manilerin bir kısmının şu an yaşamaya devam ettiği görülmüştür. Mânilere aşağıdaki örnekler verilebilir:

"Gemi üstünde urgan
Altında telli yorgan
Yârimi alır isem
Kesecem çifte kurban" (K.Ş. 13)

"Telli yazma başında
Kalem oynar kaşında
Öyle bir yar sevdim ki
On üç on dört yaşında" (K.Ş. 13)

"Başıydaki yazmanıy
Dalı var çiçeği yok
Verdiy yârim sevdayı
Bundan geçeceğiy yok" (K.Ş. 14)

"Tel yazma düreyim
Aç kollarını gireyim
Uyan uyan sar beni
Yâr olduğunu bileyim" (K.Ş. 15)

"Gergefte sırma mısın
Bağdat'ta hurma mısın
Ben burda ah ederim
Sen orda duymaz mısın" (K.Ş. 15)

"Duvar üstünde kilim
Yârimin adı Selim
Selim sana varınca
Olacam telli gelin" (K.Ş. 19)

Dereleriy uzunu
Gıramadım buzunu
Yırtılası yazmaydan
Göremedim yüzüyü (K.Ş. 19)

"Nakışçı başı mısıy
Değirmen taşı mısıy
Sana bir mâni versem
Cebiyde taşır mısıy" (K.Ş. 20)

"İnce yazmamın eni
Verem ettin sen beni
Nasıl verem olmayam
Eller alıyor seni" (K. Ş. 21)

"İnce yazmam başımda
Kalem oynar kaşında
Öyle bir yar sevdim ki
On üç on dört yaşında" (K.Ş. 21)

"Gergefimde tel yazma
Motifi sarhoş sokak
Ben gidiyom yârimle
Sizlere kimler bakar" (*Bartın İşi Tel Kırma*, 2011)

"Ben armudu dişledim
Sapını gümüşledim
Yangunumun adını
Tel yazmaya işledim" (Murat, 2002: 162)

"İnce yazmam sendedir
Bir ucu da bendedir
Dünya güzelle dolsa
Yine gönlüm yârdedir" (Murat, 2002: 184)

"Eğdirmiş yâr fesini
İşliyom ben telini
Epeydir yârim yoktur
Duymaz oldum sesini" (Murat, 2002: 189)

Birincil sözlü kültür ortamına ait olarak görülebilecek manilerden başka geçmişten günümüze tel kırmanın Bartın'ın gündelik kültür ortamında, günlük yaşantı içinde kendine önemli bir yer edindiği görülür.[62]

Tel kırma geleneğinin Bartın tarih ve kültüründeki yeri, Bartınlıların, Bartınlı kadınların bu sanatın işlenmesi ve gelişmesi için verdikleri emek neticesinde "Bartın işi" olarak bilinen tel kırmanın "Bartın işi tel kırma" olmasına doğru giden yolun taşlarının döşediği düşünülebilir. 2004 yılında patent başvurusu yapılan tel kırma, 2009 yılında Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından "Bartın işi tel kırma" olarak tescillenmiştir. Tescil Belgesi'nde, tel kırmanın ilk kez Bartın'da yapıldığı, Bartın'ın bir liman şehri olması sonucunda yapılan ticari faaliyetlerin ve Bartın'ın dışa açık sosyal yapısının bu sanatın başka şehirlerde yayılmasında etken olduğuna vurgu yapılmaktadır (URL-45, 2009). Ayrıca tel kırma adıyla Türkiye'nin diğer illerinde açılan kursların, artık "Bartın işi tel kırma" adıyla açılması, bu ürünü satan iş yerlerinin de "Bartın işi tel kırma" adını kullanması ve işleme türünün bu şekilde markalaşması ve yaygınlaşması kararlaştırılmıştır (URL-11, 2020; URL-15, 2020).

Coğrafi İşaret Tescil Belgesi aldıktan sonra, tel kırma Bartın'da yapılan malzemesi ve şekliyle tescillenmiştir. Bu yüzden de Bartınlılar tarafından eskiden beri kullanılan malzeme ve teknikle yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde yapılmayan tel kırmanın Bartınlıların gözünde hiçbir değeri yoktur. O, makbul tel kırma olarak görülmez. Petek tül yerine kare tül ve farklı, yeni çıkan değişik tellerin kullanılması, yapılış tekniğinde farklılık olması gibi unsurların Bartın işi tel kırmayı diğer yerlerin tel kırmasından ayırdığı düşünülür. Bartın'da Tescil Belgesi almış haliyle tel kırmanın gelecek nesillere kalması istenir:

"... Bartın işinin özelliği petekli tül olması. Bizim kullandığımız petekli tül. Ona yapılıyor, özelliği bu, onun dışına çıkmamaya çalışıyoruz. Şimdi kare tüller var. Onlar yeni çıktı. Kalın,

[62] Ayrıntılı bilgi için tezin "Yeni Bartın'dan Eski Bartın'ın Tel Kırma Gelenek Ortamlarına Bakış" adlı bölümüne bakınız.

yapımı kolay, yırtılmadığı için tercih ediliyor ama biz bu petekli olan tülleri kullanıyoruz. Daha narin, daha böyle tel kırma içinde hoş görünen, estetik görünen, elimize aldığımızda böyle uçuş uçuş olan daha güzel tül... Onu kullanıyoruz. Öbürlerini daha çok yeni öğrenenler kullanıyor. Bunu tercih etmiyoruz yani burada çok önemli bir şey petekli tül olması. Petek tülden çıkmak istemiyoruz, çünkü patenti alınmış bu yöreye ait "Bartın işi tel kırma" olarak patenti alınmış. Onun özelliğini bozmadan gelecek nesillere ve etrafımızda bu şekilde yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. Bunu yapmak farklı ama bunun ötesinde bunu gelecek nesillere bilgi olarak aktarmak bizim için daha önemli. Amacımız bunu en doğru şekilde öğretmek bizim" (K.Ş. 11).

"Biz Bartın'da petek tül kullanıyoruz yani onlar kare tül... Parlak, öyle değişik bi tül yani o. Biz onu kullanmıyoruz mesela hani bizim işimiz ordan daha farklı, onlardan" (K.Ş. 26).

Tel kırma yaparken diğer şehirlerde kullanılan, yeni çıkan kare tüller, Bartınlılar tarafından çokça eleştirilir. Kare tüle yapılan tel kırma işlemesi, tel kırma olarak görülmez. O tül, tel kırmanın orijinal tülü olan petek tüle göre daha sağlamdır, yırtılmaz ama o tüle yapılan işlemeler tel kırma kültürünü devam ettiren bir örnek olamazlar. Bunu ancak bilmeyenler yapıp, alıp, kullanabilir. Sadece tel kırma yapmak değildir önemli olan, Bartın kültüründeki haliyle yani tescillenmiş haliyle tel kırma işlemesini devam ettirmektir:

"... Mesela petek tülümüz, bizim tel kırmanın tülü petek tüldür. Petek tül, öncekilerde yırtılma olasılığı çok yüksekti. Çok iri gözü ve yırtılabiliyordu ama şu anda petek tüllerde daha dayanıklı daha kolalı bir tül çıktı mesela. Onu kullanıyorum genelde çoğunluğu ama başka şehirlerde kare tüle döndü. Kare tül biraz daha sağlam. Başka şehirlerde bu çoğunluğu kare tül. Ben onu tel kırma olarak saymıyorum. Saymıyorum yani… O, sağlamlık açısından işte daha kolay olduğu için tercih ediliyor. Bence tercih edilmesi bu kültürün ilerlemesi değil. Nasılsa aslı, böyle devam etmeli. Başka şeylerde işte… Bilmeyenler bunu alıyor, kullanıyor. Aynı şekilde devam ettiriyor. Zaten bir kültüreli devam ettirmek değil onların maksadı. Tel kırma… Tel kırma yapmak yani… Bunu neye yaptığının önemi yok, sonuçta tel kırma, kare tül veya petek tül onlar için fark etmiyor ama benim için fark ediyor. Ben kare tülü kullanmıyorum. He, bir müşterim illa, özellikle ben kare tül istiyorum dediğinde o şekilde yapıyorum yoksa ki ben, hiçbir şekilde, hiçbir öğrencime kare tüle çalıştırmadım. Çalıştırmayı da düşünmüyorum" (K.Ş. 6).

Bartınlılara göre tel kırma her şehirde yapılsa da hiçbir zaman yapılışı ve değeri açısından Bartın'da yapılan tel kırma gibi olmamaktadır. İğnenin batışı çıkışı bile başka şehirlerde Bartın'daki gibi değildir:

"Şimdi bu her ilde varmış tabii. Bartın gibi işleyenler yok. Güzellik anlamında ve iğnelerin o iğnenin girip çıktığı delikler gibi çıkılmıyomuş, yapılmıyomuş mesela. Tel kırma var ama bizim Bartın gibi yapan yok o tel kırmaları. Düzgün bi şekilde yapan yoktur" (K.Ş. 22).

Bartın işi tel kırma ile diğer şehirlerde yapılan tel kırmanın farkı Kahramanmaraş dondurması üzerinden bir örnekle verilir. Kahramanmaraş dondurmasının kendine has bir özelliği vardır, uzamaktadır. Bu dondurma, diğer şehirlerde yapıldığında Kahramanmaraş'taki gibi olmamaktadır. Diğer şehirlerde de tel kırma yapılmaktadır fakat diğer şehirlerde kullanılan tülün farklılığı Bartın işi tel kırmayı diğer mekânların tel kırmasından ayırmaktadır: *"... hani burada da nasıl dondurma satılıyor o daha böyle... Onun gibi bi şey işte. Farklılık, anlaşıldı yani. O nasıl öyle uzayo falan şey, bizim dondurmalar öyle değil ama bizim de tülümüznen işte onnarıy işlediği tül... İşimiz orda bi farkı var yani"* (K.Ş. 26). Bir başka kaynak kişimiz de başka mekanlarla Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alan Bartın işi tel kırmanın farkını açıklarken diğer yerlerde yapılan tel kırmaların Bartın'daki kadar değerli olmadığı sonucuna varır:

"Bu topraklarda bu çok kıymetli, çünkü patenti alınmış. Bartın yöresinde yapılan her tel kırma çok kıymetli. Bu Bartın dışına taştığı zaman kıymetsiz değil, fakat bu buradaki kadar değerli değil çünkü Coğrafi İşaret tescili var, tescillenmiş. Bu yörede yapılan ürünler çok kıymetli. Yani bu aslında bir peynirde de aynı şekilde, dondurmada da aynı şekilde. Hani ne kadar da o yöre dışına taştığı zaman, yörede yapılan kadar değeri (burada yapılan kadar) olmuyor çünkü burada daha kat kat üstüne koyuyor" (K.Ş. 11).

Başka şehirlerde Bartın'daki halinden farklı olarak kare tül haricinde bir de kırılmayan teller çıkmıştır. Bu kırılmayan teller de Bartın işi tel kırmanın yapısını bozan ve başka şehirlerin tercih ettiği bir teldir. Bu tel, Bartın işi tel kırmanın teli gibi kırılmamaktadır. Onunla daha çok sarma yapılmaktadır. Bu telin hiç makbul görülmediği, "kırılmayan tel demeyin, plastik görünümlü tel deyin bari" diyerek eleştirilir:

"Tam hakkıyla vermiyorlar başka şehirlerde. Burda bakın, zaten görmüşündür, çoğunluğu petek tüle çalışır. Çoğunluğu… Kare tül nadirdir burda ama burdan çıktığınızda, başka şehirlerde kare tül ön planda. Petek tülü çok nadir çalışanlar var, tercihen bile tercih etmiyorlar mesela petek tülü. Ben çok diyaloğa girmişimdir, bizim tel kırmamızın tülü petek tüldür, bitti. Mesela "kırılmayan tel" diye bir şey çıkarttılar. Tel değil o, tel değil bildiğimiz plastik bir şey. Kopmuyor yani plastik yani ama tel görünümlü, tel gibi enli, tel gibi sarılıyor, kırılma olmuyor. Kırma yapamıyorsunuz onla. Sarma yapabiliyorsunuz, işte muşabak tekniğini yapabiliyorsunuz, işte hristo teyelini yapabiliyorsunuz. Kırılmayan tel… Yok böyle kırılmayan tel demeyin, plastik görünümlü tel deyin bari. Plastik ama tel değil kırılmıyor. İşte kolayına nasıl geliyorsa milletin, onu tercih ediyor. Bana geldi, bir numune geldi bir yerden, merak ettim tabii ki aldım, nedir bu kırılmayan tel diye. Yani eskiden bilir misin bilmiyorum, kasetler olurdu, teybe koyup kasetler… Kasetlerin içinden böyle şey çıkar plastik hani kaseti açtığımızda böyle yayılır böyle plastik şey içindeki hani dönen şey vardır plastik… Onun incesi… Kırılmayan tel dedikleri şey onun incesi yani. Bildiğimiz plastik" (K.Ş. 6)…

Ele almaya çalıştığımız tel kırma geleneğinin Bartın kültürü içindeki durumu ve tarihsel gelişimi değerlendirildiğinde, tel kırmanın Bartın'ın geçmişinde önem atfedilen, sahiplenilen, kültür ve geleneklerin içinde varlığını sürdüren bir yapısının bulunduğu görülmektedir. Bartınlıların büyük bir çoğunlukla kabul ettiği, bu geleneksel el sanatının Bartın'a ait olduğudur. Bartınlılara göre bu aidiyet kuru bir aidiyetten ötedir. Onlar, "Bu gelenek bizim." derken açıklamasını da eklemektedirler: Bartın, bu sanata emek vermiştir. Geleneğin geçmişi Bartın'da çok eskilere dayandırılmaktadır. Bartın'daki geçmişi çok eskilere dayandırılan tel kırma geleneği ve Bartınlılar, etle tırnak gibi ayrılmaz bir bütündür (K.Ş. 6). Bartınlılar tel kırmayı benimsemişlerdir, tel kırma onların "olmazsa olmaz"ları arasındadır. Birçok yerde de tel kırmanın bu anlamda "Bartın işi" olduğu bilinerek yapıldığı göze çarpmaktadır. Tel kırma işlemesinin Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne uygun olarak Bartın'da, kuşaktan kuşağa aktarıldığı, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla, tarihle etkileşime bağlı olarak sürekli biçimde yeniden oluşturulduğu, bu durumun Bartın halkına kimlik ve devamlılık duygusu verdiği (URL-42, 2021) görülmektedir. Kültürel kimliği oluşturan unsurlar içinde, *"tarih içinde süzülüp gelen, tabiî gelişmelerle şekillenen, gelenek ve göreneklerimizin yol açtığı değer, norm ve sosyal kontrol unsurları"* (Tural, 2021) yer aldığı düşünüldüğünde, tel kırmanın Bartın'ın kültürel kimliğinde kendine geçmişten itibaren, gelenek ve görenekler içinde kendine yer edindiği

söylenebilir. Benimsemeyle birlikte, Bartın kentinin kültürel imgeleri arasında yer alan tel kırmanın (Adaş, 2019: 53) kentsel imge oluşunu; o kente özgü folklorik bir değer olması, oluşturduğu yazılı olmayan fakat sosyal-kültürel hayata yön veren ve sosyal hayattaki düzeni sağlamaya yardımcı bütünleştirici normların uzun tarihsel bir geçmiş sonucunda kolektif anlayışla ortaya çıkması sağlamaktadır (Adaş, 2019: 13) denilebilir.

Birçok mekânda uygulandığı görülen tel kırma işlemelerinin varlığı bizleri bu işlemenin diğer mekânlar tarafından da yapılıp, benimsenip kullanıldığı sonucuna götürmektedir. Tel kırma işlemesinin yapıldığı diğer mekânlardan bazıları, tel kırma işlemesinin öncelikle kendi kültürlerinde doğup geliştiği görüşündedirler. Bu durumu tel kırmanın gelenek ve göreneklerindeki eskiliğine dayandırmaktadırlar. Bu, bizi 20. yüzyılda ortaya çıktığı söylenen "folklorun sahtesi" algısına da götürebilir. Diğer taraftan tel kırma, Bartın'ın kültürel kimliğinde, tezin diğer bölümlerinde de üzerinde durulduğu üzere, önemli yeri olan bir işleme sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum tel kırmanın "Bartın işi" ve daha sonra Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alarak "Bartın işi tel kırma" olmasının yolunu açmış görünmektedir. Tescil Belgesi'nde, tel kırmanın ilke kez Bartın'da yapılıp buradan yayıldığına vurgu yapılmaktadır. Bartınlıların, Bartınlı kadınların bu sanata geçmişten günümüze verdikleri emekten dolayı tel kırmayı artık kendi kültürlerinin bir unsuru olarak benimsedikleri, kendilerine ait hissettikleri görülmektedir. Diğer mekânlarda, özellikle günümüzde yapılan tel kırma işlemeleri, Bartınlıların gözünde, Bartın geleneklerindeki haliyle yapılmadığı için makbul görülmemektedir. Geleneğe uygun olmadan yapılan bu işlemelerin geleneği bozduğu söylenmektedir. Sonuçta, bir geleneğin tarihsel olarak doğduğu yer mi yoksa belki tarihî öncelikle beraber o geleneğin emek verilerek, benimsenerek büyütüldüğü yer mi sorgusunda; geleneği kendi kültürü içinde yaşatmaya, geliştirmeye, canlandırmaya, aktarmaya çalışma faaliyetleri göz ardı edilmemelidir.

2.9. Terapi Olarak Bartın İşi Tel Kırma

Alan araştırması sırasında tel kırma işlemesi yapanlar; sorduğumuz sorulara cevap verirken -başta görüşme sırasında sorulan sorular arasında bulunmamasına rağmen- tel kırmanın kafa dağıtmalarına yardımcı olduğuna, stres attırdığına, ruha iyi geldiğine dair bilgiler vermeye başlamışlardır. Neredeyse bütün kaynak kişilerin vermeye başladığı bu bilgilerden sonra, tel kırmanın psikolojik yönüyle ilgili yapılan görüşmelere soru eklenmiş ve bu yön üzerinde durulması gerektiğine karar verilmiştir.

"İnsanları neyin harekete geçirdiği, neyin onları birbirine bağladığı ve gelişmelerine neyin yardımcı olduğu ile ilgili" (Warman and Cleto, 2020) olan folklorun insanı sakinleştiren, sıkıntıyı ve stresi gideren bir yönü de bulunmaktadır. El sanatları ile daha özelinde de el işleriyle, işlemelerle uğraşmanın da önceden beri insanlara iyi geldiği görülmektedir. El işleriyle uğraşmak araştırmalara göre, ruha iyi gelerek mutlu olmayı sağlamaktadır; kişiyi sıkıntı ve stres oluşturan etkenlerden uzaklaştırmaktadır. Hayal kurmanın, yeni tasarımlar oluşturarak tasarlanan ürünü hayata geçirmenin özgüveni artırdığı, bilişsel çöküşü yavaşlatarak genç kalmayı sağladığı ifade edilmektedir (URL-22, 2014). Türk işlemeleri de yüzyıllar boyunca Türk kadınının bir rehabilitasyon ve mesajlarını iletme aracı olmuştur (Sain, 1990: 19). Konuşulamayan sözler, ifade edilemeyen duygular, işlemelerle anlatılmıştır.

Sanatın bir terapi olarak psikolojik danışmanlar, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, psikiyatristler, doktorlar, ergoterapistler tarafından uygulandığı görülmektedir. Sanat terapiden son çeyrek yüzyılda, bilimsel bilgiler ışığında, ergoterapi kapsamında faydalanılmaktadır. Ergoterapi, *"yaşamları boyunca insanların, günlük aktivitelerin terapi olarak kullanımı yoluyla istedikleri ve yapmaları gereken şeyleri yapmalarına yardımcı bir meslek"* iken sanat terapi, *"duygu ve düşüncelerin sözsüz iletişim kuran formu olan sanatı yaratma süreci içinde kullanarak hayatı zenginleştirmeyi amaçlayan tedavi süreci"* olarak tanımlanmaktadır. Ergoterapi geniş bir şemsiye olarak düşünüldüğünde, sanat terapinin ergoterapi içinde yer aldığı ifade edilmektedir. El sanatları, sanat terapi içinde, görsel sanat terapi içerisinde yer almaktadır. Tamamlayıcı bir tedavi yöntemi olarak ele alınan sanat terapiden, şizofreni ve bipolar bozukluk gibi birçok psikolojik rahatsızlıkta, tedaviden sonra sosyalleşme ve yalnız olmadığını hissetme gibi pek çok anlamda faydalanılmaktadır (Kaya Göktepe, 2015: 11, 19, 68, 130; URL-3, 2021).

Bartın'da yapılan alan çalışması neticesinde, tel kırma geleneksel el sanatının bireysel rehabilite aracı olduğu kadar açılan kurslarla özellikle dezavantajlı bireylerin rehabilitesinde de kullanıldığı anlaşılmıştır.

Tel kırma işlemenin zevkli bir uğraş olduğu belirtilmektedir. Bartın'da tel kırma işlemesi yapanlar, bu sanatın duygu ve düşünce dünyalarını değiştirdiğini, ruhlarına iyi geldiğini, psikolojilerini düzelttiğini ifade etmektedirler. Tel kırma yaparken tel kırma düşünülmektedir, başka bir şey düşünülmemektedir. Belki gün içinde değişik işlerle,

sıkıntılarla boğuşan Bartınlılar, tel kırma işlemelerini ellerine aldıklarında, kendi dünyalarına çekilmektedirler. Bir el sanatının başlangıcından bitişine kadar olan süreçte, kişiler yaptıkları işe yoğunlaşmaktadırlar, işlemelerinde kendilerini bulmaktadırlar. Tel kırma işlemek, ruhsal açıdan rahatlama sağlarken satış yaparak kendi el emeğiyle para kazanan insanlara bir özgüven de kazandırmaktadır:

"Geliyo, ruhumu dinlendiriyo. Vücudum dinlediyo, kafam dinleniyo. Beynimi dinlendiriyo, psikolojimi düzeldiyo. Ben tel gırma yaparken çok, ben çok dinlenirdi kafam. Bi başladım mı şurda sen beni hiç gorme. He, öyle… Ben tel kırmayı… Hiç edirafa da bagmam yani. Sennen hem gonuşurum hem yaparım ama yapmayom iki seneden beri elime almadım. Aldım da uşaglara tepsi falan işleyvedim, oda takımı işleyvedim. Boş da durmadım gene. Ha, hepsine yapdım çocuglarıy hepsine yapdım" (K.Ş. 32).

"... Üstelik yapması da çok zevkli, stres atıyorsun onunla. Dünyan değişiyor yani kafanı onunla yorduğun için diğer sıkıntıları çok umursamıyorsun. Bir de üzerine maddi bir kazanç getiriyorsa kendine güvenin geliyor. Ben çok memnunum hayatımdan bu konu ile ilgili. Bu işten ev geçindiren insanlar da var. Dernek'ten kaç tane ev geçindiren insan var" (K.Ş. 1).

"Bir de şöyle; işlerken çok zevkli giden, başlayınca çok zevkli giden bir uğraş. Bugün bıraksan yarın canın sıkılıp el işi yapmak istersen yine tel kırma ile başlarsın. Öyle bir uğraş. Hatta ben müşterilerimden duyuyorum ki: "Ben çok seviyorum, yaparken stresimi atıyorum, deşarj oluyorum, bir şey düşünmüyorum.". Öyle diyorlar yani. Terapi gibi geliyor herhalde insanlara, öyle bir şey… Yani kim başladıysa da severek yaptı. Ay ben bunu sevmiyorum, bırakayım; hiç öyle bir şey duymadım. Olduysa da çok ender… Yüz kişide bir kişi çıkar. Yorumlar güzel, beğenilerek yapılıyor. Görseli de güzel, günümüz modernliğine de uyuyor" (K.Ş. 5).

"Aklımdan hiçbir şey geçmez, sadece işime odaklanırım. Kulağım televizyonu duyar ama elim, gözüm işte. Başka hiçbir şeyle ilgilenmem. O kadar da dalarım ki evin içerisinde, çocuklarım konuşur anlamam. … Bir nevi terapi olarak düşün yani stresinizi alır. Başka yerlere götürür, sakinleştirir" (K.Ş. 6).

"Zevk verya zevk. Hasta da olsam yatmadan yanı başımda bu benim. Yünüm yanımda dura, dantelim va, bi de bu va. Hangisini canım alusa mutlaka işleycem ben gece saat ikiye bire

gadarı. İşleyom, o ba zevk verya. … Rahatlatıya. Stres atıya. Kimi sıgara içe, kimi başka bi şey yapa, kitap da okurun. Kitaplarım da va. Bunu bırakıyom ben kitap okuyyom. Roman okurun, sora Peygamberlere ait gomşuda varmış aldım geldim şindi şurda Peygamberleriy hayatlarını anlatıya, onnarı file okuyyon. Kuran'ım burda dura. Her namazdan sora… Gaç gere hatim endüryon" (K.Ş. 25).

"Valla zevkle yapıyoruz. Psikolojimiz yerine geliyo, unutuyorsun bir şeyleri. Ona dalıyorsun çünki yani ben mesela öyle bir şey oldu, bunu elime aldım mı... Bi iğne, iki iğne derken kafadaki o an unutuluyo yani. Daha zevkli… Terapi… Aynen terapi, zevkle yapılıyo yani. Dediğim gibi elin becerisi olacak, zevkle yapacan ama... Zevkle yapılan her şey sana daha tatlı" (K.Ş. 26)…

El sanatlarının yapmaya, üretmeye teşvik eden bir yönü bulunmaktadır. Sevilerek yapılan her iş, insanı iyileştirebilir. Tel kırma yapan bir kadın da bir şeyler üretmenin, yaptığı üretimle takdir edilmenin hazzını yaşayarak mutlu olmuştur. Ataerkil aile yapısı içinde, büyüklerin yanında kendini ifade edemeyen kadınlar, içlerini işlemelerine, işlemelerin motiflerine dökmüşlerdir. Tel kırma da bu yönüyle bir terapi aracı olarak düşünülebilir. Tezin bir başka bölümünde[63] de dile getirildiği gibi işleme yapan kadının kendini ifade yeri işlemesinin üzeri olmuştur:

"İnsan psikolojisine etki eden çok tarafları var. Rehabilitasyon, rehabilite ediyor yani önce yapan, üreten insanların ruhunda bir ferahlık var. Bir şeylerle ilgilenen, her el sanatıyla ilgilenen, her sevdiği işi yapan insana şifa verdiği gibi çoğunlukla tel kırma da şifa verebilir ruhsal bir terapi çeşitlerinden biridir. Bir şeyle meşgul olunuz efendim, derler büyükler. Doğru, bir şeyle ilgilenmek, bir şeyler yapmak… Tel kırma, güzel şeyler ürettim, düşüncesiyle başkalarına gösterip başkaları tarafından onore edilmenin mutluluğunu yaşayabilen insanlar için bir terapiydi. Eskiden çok fazla övme büyüklerinden de görmedikleri için, onore edici yaklaşımlar içinde olmazdı aile büyükleri ama yemek çok güzel olmuş demeden altmış beşinci evlilik yıldönümünü kutlayan karı-kocalar gibi hiçbir şeyi beğenip onore etmeyen eşleri de suskun Anadolu kadını eserlerinde konuşur. Bazen, bu çarşaf ne güzel çarşaf, diye yazar Arap harfleriyle. O döneme yaptığı çarşafta yazıyor. Bu çarşaf ne güzel çarşaf… Kimse methetmemiş, kendi kendini methetmiş. İşte bu onore

[63] Bkz. İşleme Geleneği ve Türk Kadını

edilmekten uzak olanlar da onore edilmeseler bile kendi kendilerini onore ederek terapi yapmışlardır. Onun için tel kırmanın terapi edici bir özelliği olduğuna inanıyorum ben. ... Kütahya'da çini vazo boyayan bir genç hanım nasıl ruhsal olarak rahatlıyorsa tel kırmada da aynı rahatlığı, belki daha fazlasını motiflere kendisinden de bir şeyler katarak yeni motifler de üretme şansı olduğu için belki Kütahya'da da vardır da çini sanatında da vardır da çok şeyler kattığına, katacağına inanıyorum. Tel kırmanın rahatlatıcı bir özelliği olduğunu düşünüyorum yapanlardan dinlediğim kadarıyla" (K.Ş. 33).

Yapılan işi sevmenin çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Herkesin sevdiği işte yaşadığı tatmin duygusu, ortaya koydukları sevginin gücüyle farklılaşmaktadır. Tel kırma işlemesini severek yapmak da işlemenin her aşamasında insana tatmin duygusu vermektedir. Sevdiği işi yapmanın sonucu da mutluluk getirmektedir:

"Sen mesela öğretmenliği çok seviyorsun. Onun alanında vericiliğin fazladır, kendini mutlu hissedersin mesela. Ben kendimi çok mutlu hissediyorum. Bunları ben şimdi çiziyorum ya çiziyorum, seyrediyorum. Yaptıktan sonra ayrı seyrediyorum. Karşısına geçiyorum mesela. Ya ayrı bir zevk... Mesela şunlar bitmiş örtüler, mesela bunların kenar köşelerini yaptım, antikaları yapılacak, çekilecek. Ben bunları şöyle çekiyorum, şöyle bakıyorum, inceliyorum. Bakıyorum, nasıl olmuş? Ya bunu seyretmek bile bana mutluluk veriyor, mutlu ediyor beni mesela. Böyle bir şey" (K.Ş. 6).

Her insanın hayatında zor atlattığı hastalık, ölüm gibi süreçler yaşanabilmektedir. Bu zor süreçlerde bir el sanatı ile uğraşmak, kişinin bu zorlu süreci atlatmasına yardımcı olabilmektedir. Yeşim Tutumlu, babasının ağır hastalık geçirdiği bir süreçte, hastanede tel kırma işleyerek psikolojisini ayakta tutabildiğini ifade etmiştir. Yaşadığı zorlu süreç sonunda, tel kırma onun ailesi için geçim vasıtasına da dönüşmüştür. Annesi tel kırma hocası olan Sevtap Pala da babasını kaybettikten sonra, annesinin kendisini tamamen tel kırma yapmaya verdiğini söylemektedir. Tel kırma işlemek, yaşadığı kayıp sürecinde annesine dertlerini unutturmuş, başka bir şey düşünmemesini sağlamış, kafasını meşgul ederek onu bir nebze de olsa dertlerinden uzaklaştırmıştır:

"Bu tel kırmayı kırarken insanlar kafasından neler geçiriyorlar biliyor musun? Beş sene önce benim babam kanser tedavisi gördü. Bir sene kadar Ankara'da kaldık. Gündüz hastanedeydim, akşam da eve geldiğimde onun başında beklerken bir hobi ile ilgilenmem

gerekiyordu. Stresimi atmam gerekiyordu. Baktım strese giriyorum ve babama olan faydam azalacak. Tedavi sürecimiz uzun, yaşayacak mı ölecek mi bilmiyoruz. Doktor her gittiğimizde yeni bir şeyler söylüyor. Kendi kendime şöyle dedim: "Ben kendimi sakin tutmalıyım ki babama faydası olsun." O dönem içerisinde de kamudaki işimden ücretsiz izne ayrıldım. Ev tuttum Ankara'dan, babama baktım. Kendimi rahatlatmak amacıyla tel kırma yapmaya başladım. Baktım büyük bir kutuyu dolduracak kadar tel kırma yapmışım. Annem: "Sen hediye almayı vermeyi seviyorsun, para veriyorsun, al geçirt bunları da hediyelerini öyle dağıt." dedi. Derken ben insanlara sıkıntımı attığım işimle hediyeler dağıtmaya başladım. Sonra o hediyeler sipariş olarak gelmeye başladı. Bu hediyelerden sonra baktım insanlar para kazanmaya başladı. Şükür benim işim var, paraya ihtiyacım yok, ailemin de paraya ihtiyacı yok. Bu işe para olarak başlamadık stresimi atmak için başladım. Şu anda da para gözüyle bakmıyorum. Bu işi hakkıyla yapmak istiyorum" (K.Ş. 4).

"Kadınların arasında en yaygın rahatlama şekillerinden biri örgü örmektir, dantel yapmaktır. Ben ne yazık ki örgü örmeyi beceremiyorum hani danteldir, tel kırmadır ya da ne bileyim kanaviçedir sevmiyorum o ayrı mesele ama örgü örebilmeyi isterdim şahsen yani kesinlikle rehabilite aracı. Annem canı çok sıkkınken tel kırmanın başından saatlerce kalkmıyor. O benim kafamı dağıtıyor, diyor. Özellikle babamdan sonra kadın ürettikçe üretti, kendini tel kırmaya verdi. Önceden sipariş üzerine yapıyordu sadece. Şimdi tamamen kendine yapıyor, hediye ediyor öylesine, rahatlıyor. Evet, kafasını dağıtıyor. Onu yaparken onu düşünüyormuş, başka bir şey düşünmüyormuş" (K.Ş. 27).

Genelde el sanatlarının özelde ise tel kırmanın kadının özgürlüğüne, kendine güvenine etki eden bir yönü bulunduğu söylenebilir. Eşi tarafından maddi destek görmeyen, kendine güvenini kaybetmiş bir kadın, tel kırma işlemelerini satarak kendi ayakları üzerinde durmuştur, artık kocasına muhtaç değildir. Evinin geçimini ve çocuğunun okul masraflarını yaptığı tel kırma işlemesiyle sağlamaktadır. Çalışmayan, evde çok da bir işe yaramadığını düşünen kadın için tel kırma ile hayatında pek çok şey değişmiştir:

"Bir tanıdık var. Kızı evlenecek. Eşi çok destek olmuyor maddi yönden. O da çocuğuna bir şeyler… Çok da güzel el işi yapıyor, tel kırma yapıyor. İnanır mısın, çocuğuna o kadar güzel şeyler hazır… Bu sadece çeyiz olarak değil; hiç eşine müdanasız şekilde, kendi ihtiyaçlarını da çocuğunun ihtiyaçlarını da karşılıyor. Bu bile onun kendine, psikolojisini düzeltme açısından, eşin eline bakmama olayını yani ne yapıyor? Normalde kalkıyor. Haftanın bir

günü temizliğini yapıyor, diğer günler oturuyor, tamamen buna yönlendi. Tabii ki güzel de yaptığı için de siparişler de oluyor. Çok güzel para kazanıyor. Üniversitedeki çocuğuna anne, babasından para istemeden para gönderiyor. Bir üniversiteli öğrenci için 100 lira çok büyük paradır, 200 lira çok büyük paradır. Anne onu kendi yapıyor, gönderiyor, emek veriyor yani bunlar sosyologların araştırması gereken şeyler. Kesinlikle el sanatları ile sosyolojinin, sosyal yaşamın çok alakası var. Ben buna inanıyorum" (K.Ş. 34).

Bir kadın kültürü olarak ön plana çıkan işlemelerin erkekler tarafından da meditasyon amaçlı kullanıldığı görülmüştür. Kaynak kişilerimizden Mücahit Akarsu, tel kırma işlemesi yaparak stres attığını ve motivasyon sağladığını söylemiştir:

"Boş zamanlarımda, küçük bir odada tel kırma ile vakit geçiriyorum. Tel kırma benim için bir dinlenme, stres atma diyebilirim. İnsanlar nasıl kitap okuyarak, spor yaparak, gezerek kendilerine vakit ayırıyorlarsa ben de tel kırma ile kendime vakit ayırıyorum. Tel kırma yaparken o günlük yapmam gereken işlerimin bittiğini ve artık dinlendiğimi ve kendime vakit ayırdığımı hissedebiliyorum. Nasıl bir işçi mesai saati bitirdikten sonra evine dinlenmeye gidiyorsa ben de tel kırma sanatını bir dinlenme ve tabiri caizse meditasyon olarak görüyorum. Bu da benim rahatlamamı ve hayata daha motive olmamı sağlıyor" (K.Ş. 16).

Tel kırma ile bireysel terapinin yanında Bartın'da Halk Eğitim Merkezi aracılığıyla açılan bazı tel kırma kurslarının, toplumda dezavantajlı durumda olan bireylerin rehabilitesinde ve topluma kazandırılmasında kullanıldığı görülmüştür. Bu anlamda; Bartın Toplum Ruh Sağlığı Merkezinde, Bartın Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumunda, Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından dezavantajlı durumda olan kadınlara, özel eğitim gören bireylerin ailelerine tel kırma kursu açılmıştır:

"Bartın'da, Toplum ve Ruh Sağlığı Merkezinde halk eğitimin tel kırma kursu var. Halk eğitimin bir usta öğreticisi var. Orada görev yapıyor. Oraya tedaviye gelen veya stres bozukluğu rahatsızlığı olan herkes öğreniyor, bir şeyler başarıyor. Onları topluma kazandırmak için cezaevinde bir kurs açıldı (Şimdi değil evvelki sene açıldı). Tel kırma yapan erkek bile var. Cezaevinde bile tel kırma kursu vardı. Onları topluma kazandırmak; boş vakitlerini, el becerisini değerlendirmek... Orada paraya döndüğünü çok düşünmüyorum. Bir el becerisi, boş zaman üretimi olsun. Tel kırma orada bile verildi. Şu an özel eğitime gelen çocukların annelerine bile özel eğitimin olduğu yerlerde kurs veriliyor.

Valiliğin böyle bir programı var. Özel eğitim alan çocukların annelerine, tabii onların ailelerinde de sıkıntı var stres var çünkü özel bir çocukla uğraşıyorlar, kurs veriliyor. Orada anneleri çocukları eğitim esnasında beklerken Valilik onlara tel kırma kursu açıyor. Bir terapi" (K.Ş. 5)...

Bartın Toplum Ruh Sağlığı Merkezinde görev yapan usta öğretici Hülya Sallantı, bize kurumda açılan el sanatları, tel kırma kursu ile ilgili bilgiler vermiştir. Hastaların daha çok şizofreni ve bipolar rahatsızlıkları bulunduğunu söyleyen Sallantı, buradaki amaçlarının hastaları evden çıkarıp toplum içine sokmak olduğunu söylemektedir. Hastalar Merkeze geldikleri zaman hem birbirlerini görmekte hem de el becerilerini geliştirmektedirler yani hem bir şeyler öğrenmekte hem de o rahatsızlığın sadece kendilerinde değil, başka kişilerde de olabildiğini öğrenmiş olmaktadırlar. Birbirleriyle dertlerini, sıkıntılarını paylaşmaktadırlar. Hastalar merkezdeki kursta sadece tel kırma yapmamaktadır, hastanın durumuna göre hareket edilmektedir. Kırk beş senedir tel kırma ile uğraşan öğrenci bile bulunmaktadır. Hastalar, yaptıkları tel kırma ürünleri müşteri çıkarsa satabilmekte, tel kırmayı iyi bilenler sipariş bile almaktadır. En azından ev ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar bir kazanç sağlayabilmektedirler. Hastalar elindeki işi işlerken kendi dertlerini, sıkıntılarını unutabilmekte kafalarını başka şeylerle meşgul edebilmektedirler yani el sanatları rehabilite amaçlı kullanılmaktadır. Her sene, hastaların ürünlerinden oluşan bir sergi de açılmaktadır:

"Tel kırma da gösteriyorum şimdi bizim hastalarımız her istediğini yaptıramıyorsun. Canları ne isterse onu yapıyorlar yün de örüyoruz çok güzel tel kırma yapan öğrencilerim de var. Bir tane öğrencim kırk beş senedir tel kırma yapıyor çok eskilerden bazıları yün örüyor. Biz modüle bağımlı olarak çalışamıyoruz orada. Hastanın şekline göre… Ürünlerini satabiliyorlar. Müşteri çıkarsa ürünlerini satıyoruz hatta bazıları ile iyi çok iyi bilenlerle sipariş ayarladık, sipariş çalışıyorlar. En azından ev ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir ücret kazanıyorlar. Kendi dertlerini sıkıntılarını onu işlerken unutabiliyorlar, kafalarını başka şeylerle meşgul edebiliyorlar. Her sene zaten sergisi de açılıyor. … El işini rehabilite amaçlı kullanıyoruz. Zaten amaç onları evden çıkarıp toplum içine sokmak bizim oradaki amacımız evden dışarı çıkmasını sağlamak. Bizim oraya geldikleri zaman hem birbirlerini görüyorlar hem el becerilerini geliştiriyorlar hem bir şeyler öğreniyorlar hem de o rahatsızlığı sadece kendilerinin değil başka kişilerin de olabildiğini öğrenmiş oluyorlar birbirleriyle dertlerini sıkıntılarını paylaşıyorlar" (K.Ş. 12).

Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından toplumda dezavantajlı durumda olan kadınlar (maddi durumu düşük, eşinden ve ailesinden ayrı, yalnız yaşayan, şiddet görmüş vs.) için açılan kursta tel kırma öğreticiliği yapan usta öğretici Sönmez Tığ, dezavantajlı durumda olan kadınlarla yaşadıkları deneyimlerden ve tel kırmanın onların hayatlarında nasıl bir değişiklik oluşturduğundan bahsetmiştir. Başta, kursa zor ikna edilerek gelen bir kadın, bir süre sonra tel kırmanın hayatına kattığı olumlu değişiklerden hocasına bahsetmiştir. Tel kırma onun rahatlamasına vesile olmuştur. Kadın, içini tel kırmaya döktüğünü, sevincini, üzüntüsünü yaptığı tel kırmayla paylaştığını söylemiştir. Yaptığı işleme, onu gittikçe sakinleştirmiştir. Tel kırma, zor şartlarda yaşama tutunmaya çalışan bir kadına ışık olabilmiştir:

"Bir kursiyerim bir gün dedi ki çok sıkıntılıydı eşi, ailesi tarafından. İlk zamanlar pek gelmek istememişti kursa, sonradan geldi. Ben bir de Valilikte özel durumu olan hanımlarla falan çalışmıştım hani nasıl diyeyim, gelir durumu çok düşük, eşinden, ailesinden, yalnız yaşayan, işte darbeli biraz, o tür hanımlarla çalıştıydım. Onları biraz ikna etmek zor oluyor. İlk zamanlar gelmek istememişti. Ondan sonra oturduk, bunları yapıyor. Sonra dedi ki hocam, dedi; aradan birkaç ay geçtikten sonra, iyi ki bana bunu öğretmişsiniz. Ben, dedi; şimdi, dedi; o kadar rahatladım ki dedi. Kocamla kavgamı da bununla yapıyorum. Eğlenmemi de bununla yapıyorum. Çocuğuma söylemek isteyip söyleyemediğim şeyi de dedi, bunu yaparak atıyorum kendimi dedi. Ya, o da onun bakış açısı veyahut da tünelin ucunda gördüğü bir ışık oldu yani onu işleyerek kendi stresimi atıyorum, dedi. Eşim söyleniyor, dedi; önceden cevap veriyordum, şimdi hiç cevap vermiyorum, dedi mesela. Daha sakinleştim, dedi. Evdekiler belki ben dedi cevap verdiğim için dedi daha çok ortalık kızışıyordu dedi yani daha çok birbirimizi… Eşime de dedi çok takılmamaya başladım, o da bana çok takılmamaya başladı, dedi hani bir iş yapıyorum, diye görüyor. Psikolojik yönü de orası bence yani kendinizi kanıtlıyorsunuz bir şey yapıyor olabilmek için. Çok küçük bir şey belki ama insanın hayata tutunmasını da sağlayabiliyor yani o yönden bence sadece tel kırma değil, bütün geleneksel sanatlar bence bu yönden çok önemli" (K.Ş. 34).

Toplumda dezavantajlı durumda olup açılan kursa katılan kadınlar, tel kırmanın hayatlarına ne tür olumlu değişiklik getirdiğiyle ilgili farklı cevaplar vermişlerdir. Yaptıkları tel kırma işlemeleri satan kadınlar, maddi kazanç sağlayarak ailelerinin geçimlerine yardımcı olduklarında çok mutlu olmuşlardır. Buradan, bir el sanatını yapmanın ayrı, sonucunda

satarak para kazanıp kendi ayakları üzerinde durmanın ayrı bir mutluluk ve özgüven getirdiği görülmektedir:

"Tabii belki bundan kazandıkları çok bir para olmayabilir ama ne var mesela ben bir gün aynı soruyu sizin sorduğunuz onlara sordum. Bu size ne kazandırdı kızlar, dedim. İşte hepsinden farklı farklı yanıtlar aldım. İşte kimisi bunu söyledi, kimisi dedi ki ben evde tamamen temizliğe vurmuştum kendimi, bu beni biraz kurtardı ondan, dedi. Bakın, bu da bir yön. Kurtardı, dedi. Ondan sonra, birisi dedi ki mesela sürekli çocuklardaydı gözüm, dedi. Çocuklar biraz rahatladılar ben bunu yapmaya başlayınca. Bir tanesi de şey dedi hocam dedi geçen seneden beri dedi çocuğum dedi bir oyuncak istiyordu dedi alamıyorduk yani şey parasıyla… Geçen gün dedi bundan… Ben bir iş yaptırmıştım ona, parasını da verince o paraya karışan olmadığı için dedi gittim çocuğuma o oyuncağı aldım dedi yani hem ağladım kendimce… Demek ki insan dedi bir şey yapınca küçük de olsa yani tahmin ediyorum ben ona 70 ya da 80 lira bir para vermişimdir. Onu aldı yani bu bile çok büyük bir kazanç. Ben paranın 10 lirasına da 100 lirasına da hiç küçümsemeden bakarım. O bile çok büyük bir avantajdı benim için. Küçük şeyler ama çok küçük noktalar… İnsanların hayatlarına dokunuyorsunuz. Ben buna kesinlikle çok inanıyorum. Dokunuyorsunuz yani insanların hayatlarına. Bu da işimizin keyifli tarafı. ... Bir el sanatı herhangi birisi de olmuş olsa sadece tel kırma için söylemiyorum. Mutlaka insanların hayatına bir güzellik getiriyor. Ben buna kesinlikle inanıyorum yani buna. Ne olursa olsun, bir el sanatı bilen, dikiş diksin, tel kırma yapsın, atıyorum boncuk işi yapsın, atıyorum Maraş işi yapsın, Antep işi yapsın. Mutlaka hayatlarına bir güzellik getiriyor. Örgü örmek, tığ işi yapmak çok farklı" (K.Ş. 34).

El işlerinin sayılarak yapılması ve her aşamasının takip edilmesinin gerekmesinden dolayı, çeşitli hastalıkların tedavisine yardımcı olabildiği ifade edilmektedir. Yine bu anlamda genel olarak el sanatlarının, özel olarak da tel kırmanın insanları topluma kazandırma işlevinden bahsedilebilmektedir:

"Mesela bir alzaymır hastalığı olan kişilere el işi yapın, diyorlar. El işi yapın çünkü saymalı, takipli, düşündürüyor. Beyni sürekli çalıştıran bir şeyi var. Mesela aynı şey, topluma kazandırmaya çalışıyor. Beyni çalıştırmaya vesile oluyor mesela" (K.Ş. 6).

El sanatları alanında herhangi bir işle uğraşmanın, insan hayatına psikolojik anlamda bir iyilik hali getirdiği anlaşılmaktadır. Bartın işi tel kırma da bir folklor ürünü olarak işleyenleri

psikolojik olarak rahatlatmaktadır. Sözle dile gelemeyen duygular, sözler işlemelere yansıtılmaktadır. Yaptığı tel kırma ürünleri satılanlar, ekonomik özgürlük kazanarak özgüven geliştirmektedirler. Sevgiyle yapılan ürünler, insanları mutlu etmektedir. Bartın'da, açılan kurslarla dejavantajlı bireylerin rehabilitesinde de tel kırmanın kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım, bir geleneksel el sanatının terapi amaçlı olarak kullanıldığının bir göstergesi sayılabilir. Toplumda dezavantajlı durumda olan bireylerin hayatlarında ergoterapi uygulamalarının verdiği olumlu sonuçlar, yapılan çalışmalarla da doğrulanmaktadır (Ercan Doğu, 2019; Salar, 2018). Tel kırmanın da bir geleneksel el sanatı olarak toplumdaki dezavantajlı bireylerin hayatlarına olumlu anlamda etki ettiği, onlar için "tünelin ucunda gördüğü bir ışık" olabildiği söylenebilir.

2.10. Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bartın İşi Tel Kırma Geleneği

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı için yaptığımız alan çalışmasının bir bölümü Covid-19 salgın sürecine denk gelmiştir. Bu süreç, alan çalışmamızı oldukça etkilese de çalışmanın önemli bir bölümü salgın süreci öncesinde gerçekleştirildiği için geri kalan bölümün salgın sürecinde, tedbirlere uyarak gerçekleştirilmesi göze alınmıştır. Salgın sürecinde gerçekleştirdiğimiz alan çalışması sırasında Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının yaşanan süreçten, olumlu veya olumsuz ne şekilde etkilendiğini belirleme fırsatımız olmuştur. Bartın işi tel kırma özelinde yapılacak değerlendirmenin, geleneksel el sanatlarının pandemi dönemindeki durumuyla ilgili de veri sağlayabileceği öngörülmektedir.

Aralık 2019 tarihinde Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan virüs salgını, tedavi edilemeyen zatürre görülmesiyle tespit edilmiştir. Tespit edildikten sonra her geçen gün hızla yayılan virüs, kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Virüsün hızla yayılması, insanları korku ve panik içine sokmuştur. Virüse dayalı ilk vakanın 11 Mart tarihinde Türkiye'de görüldüğünün açıklanmasından sonra, ülkedeki vakalar her geçen gün artış göstermeye başlamıştır. Artan vakalara bağlı olarak çeşitli tedbirler alınmıştır.

Türkiye'de pandemi sürecinde alınan tedbir ve yasaklar (karantina süreçleri, maske kullanımı, sosyalliğin azaltılması için uygulanan diğer yasaklar vb.), insanların günlük yaşamını değiştirmiştir ve yeni şartlara uyum sağlama gerekliliği ortaya çıkmıştır. Değişen yaşam şartlarından gelenekler de etkilenmiştir. Etkilenen geleneklerden biri de el sanatlarıdır. Pandemi, el sanatı ürünlerinin üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik

olumsuzluğun yanında, sözlü kültür ortamının azalmasından dolayı, somut olmayan kültürel mirasın korunması ve aktarılması güçleşmiştir. Alternatif olarak el sanatlarıyla ilgili bilgi ve deneyim aktarımı sanal ortamlara kaymıştır. Süreç içinde tüm dünyada el sanatları geleneğiyle ilgili çalışmalar yapıldığı görülmüştür. UNESCO, el sanatları geleneği hakkında çalışmalar ve projeler yürütmüştür. El sanatları özelinde koronavirüs temsilleri yapılmıştır. Kültürel motiflerle işlenmiş değişik maskeler üretilmiştir, bu maskelerle insanlar daha mutlu olduklarını belirtmişler ve maskeleri kültürel kimliklerinin ve aidiyet duygularının bir ifadesi olarak görmüşlerdir. El sanatlarının korunmasında e-ticaret yolu benimsenmiştir (Tüzel, 2020: 87-97). Pandemi sürecinden etkilenen el sanatları, olumsuzluklara rağmen değişen yeni şart ve ortamlara uyum sağlayabilmiştir. Bu anlamda Andrea Kitta'nın deyimiyle folklorik süreçlere "aşı yapılamayacağı" ve folklorik süreçlerin "karantinaya alınamayacağı" anlaşılmıştır (Kitta, 2019: 18).

Bartın işi tel kırma, bir geleneksel el sanatı olarak pandemi sürecinden etkilenen somut olmayan kültürel miras alanlarından biri olmuştur. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Bartın'da da 11 Mart 2020'den sonra, vakaların gittikçe artmasıyla karantina tedbirleri alınmaya ve çeşitli yasaklar uygulanmaya başlanmıştır. Yaklaşık üç ay süreyle tüm dükkanlar kapalı kalmış, 1 Haziran 2020 itibarıyla kontrollü normalleşmeyle açılabilmiştir (K.Ş. 33). İzolasyon sürecinde evde kapalı kalan insanlar hobilerine, el sanatlarına yönelmişlerdir. Tel kırma da daha çok kadınların evde işlediği bir el sanatı olduğu için bu süreçte tel kırma ile ilgili daha fazla ürün verilmiştir. Geçmişte yapılan ama günümüzde unutulan faaliyetlere dönüş yapılmıştır. Yeninin hızla ilerleyip eskinin unutulduğu düşünülse de en ihtiyaç duyulan zamanda yine eski hatırlanmıştır:

"Mesela ben işledim üç tane başörtü şeysi işledim yani şöyle bir başörtü değil yani sonuçta insanlar dışarı çıkamasa da evin içinde işini yapabiliyor. ... Daha çok el işi çıktı ve evde duranlar bizim yıllardan beri bahçe ekilip biçilmiyordu. Hülya ablan heves etti birkaç kök sebze, öteberi dikti yani değişik şeyler... Eskiden yapılıp da şimdi unutulan şeylere bir dönüş oldu bu pandemi. Yalnız Hülya yapmadı, pek çok kişi... Bahçesi olmayan saksılara yaptı. ... Vakit geçirmek amaçlı değerlendirildi" (K.Ş. 24).

"İşledim. Bu size gostedüğümden dört dane işledim ben o pandemi döneminde. Dantelle ördüm. Ben çıkamayon soka. E benim her şeyim... Gızım va şurda o alıvarya. E canım sıkılıya. Oturuyon, örüyon. Bazen kitap okuyyon bazen Guran'ımı okuyyon" (K.Ş. 25).

"Hobi yapanlar için yararlı geçti diyebilirim. Onlar hani el işlerini, evde can sıkıntısı, dışarı çıkamadıkları için mecbur boş zamanlarını el işi ile değerlendirdi. Tel kırma yapanlar, tel kırma yaptı. E tabii başka hobileri olanlar da başkalarını yaptı tabii" (K.Ş. 5).

Kendini ifade etmek ve yaratıclıkla ilgili olan folklorun, pandemi döneminin üstesinden gelmeye yardımcı olacağı belirtilmektedir (Warman and Cleto, 2021). Bu anlamda, bir folklor ürünü olarak el sanatlarının insan hayatında edindiği yer, pandemi döneminde daha iyi anlaşılmıştır. Korku ve tedirginlik içinde (K.Ş. 5) geçen karantina sürecinde insanları rahatlatan, stresini alan, el sanatları olmuştur. Tel kırma işlemek insanlara "iyi olma hali" getirmiştir. Pandemi döneminde cep telefonu, internet kullanımı çok artsa da insanların tamamen onlarla vakit geçiremeyeceği ifade edilmiştir. Bir folklor ürünü olan geleneksel el sanatlarımızın bir kriz döneminin kurtarıcılarından olduğu görülmüştür:

"... Şey de var, bu pandemi döneminde el sanatlarının çok kıymetli olduğu ortaya çıktı yani el sanatının ne kadar önemli olduğu, insanların psikolojik yapısında, nasıl diyeyim, kendilerini rahatlatma açısından çok insanı ben sosyal medya üzerinden takip ettiğimde, geleneksel sanatlarımızın kıymeti bir kere daha ortaya çıkmış oldu yani yoksa sadece telefonla geçiremezler yani insanlar. Cep telefonu ile internetle olmazdı yani. Bence kıymeti daha da anlaşıldı. Anlaşılsın da zaten. Benim hiç canım sıkılmadı evde mesela pandemi dönemince. Mart ayından beri hiçbir yere gitmedik, hep evdeyiz. Eşimle oğlum mesela işe gidiyor, geliyor. Hiç canım sıkılmadı benim, akşamın nasıl olduğunu anlamadım. Tabii ki bir gezmek, görmek güzel bir şey ama çok güzel işler yaptım kendimce ben de. Mesela şimdi bir tane kilim deseninden bir şey çalışıyorum kendim. Üretim yaptım, yarın bir gün fuarlar açılırsa diye. Onlara takı falan yaptım" (K.Ş. 34).

Tel kırma geleneksel el sanatının ticareti, pandemi sürecinden olumsuz yönde etkilenmiştir. Sürecin getirdiği panik ve tedirginlikle siparişler durmuştur. Çeyiz mağazalarından aldıkları siparişle çalışan kadınlar, iş alamayınca maddi gelir elde edememişlerdir, mağdur olmuşlardır. 1 Haziran 2020'den itibaren kontrollü normalleşmeye geçilse de işlerin eskisi gibi olmadığı ifade edilmektedir. Pandemiden bütün insanların hayatı az veya çok etkilenmiştir, sürecin meydana getirdiği bir belirsizlik söz konusu olmuştur. Bu belirsizlik ve etkilenme silsile halinde tel kırmaya da yansımıştır. Üretim çarkının dişlileri bozulmuştur. Örneğin bir düğünün iptal edilmesi; tel kırma ile işlenen kına başı, duvak, bindallı

ürünlerinin de üretilmemesi anlamına gelmiştir; çeyiz ticareti yapanlar, satış olmayınca sipariş verememişleridir:

"İlk zamandan itibaren çok önemli etkilendi çünkü şöyle; kapanınca insanlar bir panik oldu. Şimdi bu işi çeyize dökmüş, çeyiz ticareti yapan insanlar siparişleri bir durdurdu hani ne olacak, ne edecek? İşlerde bir yarı yarıya azalma var, oldu ticareti anlamında bu işin. Hobi anlamında olanlar için şöyle söyleyeyim; pandemide, evde can sıkıntısından, başka el işi bilmeyip sadece bu işi bilenler, öğrenmek isteyenlerde patlama oldu. Onlar hobi anlamında, can sıkıntısından bir uğraş için, o anlamda evde olanlar için güzel bir uğraş oldu ama ticari anlamda işlerde yarı yarıya azalma var. Olan bazı siparişler ertelendi. Ön sipariş vermek isteyen hani bu işi büyük çalışanlar için söylüyorum. Ha, benim öyle o kadar... Ben sadece malzeme veriyorum. Büyük çalışmam yok da bu işi çeyize dökmüş, çeyiz mağazaları ile yapan ev hanımları, onların işlerinde tabii sipariş alamadıkları için durma var. ... Normalleşme sürecinde dersek şu an çok fazla bir açılma yok hani bir en fazla yüzde onluk bir açılma var diyebiliriz. O da öyle çok da değil yani geçen seneki bu zamanlara kıyaslarsan, hayır. Pandemi her şeyi etkiledi. Herkesin hayatını, ticaretini, planlarını, her şeyini etkiledi. E malum, bu çeyiz olduğu için düğünler iptal edildi. E bunu kına başı, duvak, bindallı tarzında uygulayanlar vardı tel kırmaya. E tabii, bunlar iptal edilince siparişler de iptal ediliyor ya da sipariş alamıyorsun. Bunlara bağlı yani düğünler de iptal... Düğünler zaten temmuzda açıldı. Ne olacağı belli değildi. Kimse öyle şey yapmadı hani iş açılacak diye bekleyip de bir işe girmedi hani elinde bulundurduğuyla işini idare etmeye çalıştı, elindeki malıyla" (K.Ş. 5).

"Etkilendi. Geçen mart ayından beri dükkânlar üç ay kapandı 1 Haziran'a kadar. Ne olacağı belli olmadığı için nakış yapanlara malzeme veremedik. İşleyiciler kaldı. Yazın nasıl olacağını işlerin bilmediğimiz için daha da az yaz boyu az üretim yapabildik. Onun için eskisi gibi sadece bununla geçinmiyorlar ama ev ekonomilerine katkıda bulunduğuna inandığım bazı aileler mağdur oldu. Biz de onlara ücret ödeyip ürün yani bir şey yaptırıyoruz, ücretini ödüyoruz, alıyoruz, satıyoruz. E şimdi biz yaptıramayınca o da yapamayınca ürün ücreti alamadı. Onlar mağdur oldu çünkü 5-6 kişi olmadığı için çok fazla, yapan çok… O kadar çok insana verip sonra satış olmayınca insanlar turlar yok, şey yok, Amasra'da turist… İnternetten isteyenler, Türkiye'nin her yerine gönderiyorduk, hiç kimse yok. Ürünleri alıp da ödeme yapıp elimizde kalınca bu sefer satış yok. Biz zor durumda kalacaktık. Mecburiyetten kaynaklandı bizim için veremedik yani ama yeniden önümüzdeki

aydan itibaren başlayacağız tekrar üretime. Üretim için malzeme vermeye… Onlar da gene kazanmaya başlayacaklar inşallah" (K.Ş. 33).

Pandemi dönemi Bartın'da tel kırma geleneksel el sanatının bağlamını da etkilemiştir. Birbirine oturmaya giden kadınlar tarafından yapılabilen tel kırma geleneksel el sanatı için bu ortam pandemi döneminde kaybolmuştur. Halk Eğitim Merkezi tarafından mahalle aralarında da açılan tel kırma kursları kapanmış, kurs ortamındaki kültürel alışveriş de sekteye uğramıştır. Bartın Belediyesinin desteğiyle gerçekleştirilen "Bartın Belediyesi Geleneksel El Sanatlarını Destekleme ve Geliştirme Projesi" adı altındaki Dernek'te ve Dernek'in şubelerinde var olan kadınların tel kırma da yapabildiği, beraber vakit geçirebildiği ortam da pandemiden etkilenmiştir. Dernek'in şubelerinde kadınların yaptığı tel kırma ürünler de satılamadığı için yine kadınlar yaşanan durumdan maddi olarak etkilenmiştir. Dernek'in yönetiminde de yer alan Aysel Demir, pandemi döneminin etkilerini şu şekilde anlatmıştır:

"Kapalı kaldık tabii, nasıl dükkânlar hep kapandı, biz de kapandık yani çünkü kimse dışarı çıkmadı. Kim gelecek ki buraya? Açsan ne olacak zaten? Korku, öylesine kaç ay bayağı... 3-4 ay kapalı kaldık gibi bir şey. Gelmedik, açmadık, yapmadık yani hiçbir şey yok çünkü hiçbir dükkân açılmadı, hiç yani... Biliyorsun sokaklara çıkılmadığı için hani açsan da yani bir gelen olmayacak. Onun için hep kapatıldı, zaten yasaktı dükkanların açılması. Şurada 2 ay falan oldu galiba açalı. 2 ay oldu, olmadı. Evde üretim yapıldı yani boş oturulmuyor sonuçta hani biz kendi el işlerimizi evde otururken yapıyoruz ki zaten evde yaptık ama burayla bir bağlantımız olmadı, satışla bir şeyimiz olmadı. Aslında biz her gün günlük arkadaşlarımızın yanına, samimi arkadaşlarımız, kahve gibi buraya gelir otururduk yani hem muhabbet ederiz hem el işlerimizi yapardık hani evde oturacağımıza buraya gelirdik. He o gün açacak arkadaş sabah erken açar ama biz öğlen 1.00-1.30 gibi gelirdik. Mesela gelirdik, akşama kadar beraber otururduk ama bu dönemde gelip gitmeler şey oldu, durdu yani çok birbirimizin yanına deyi gelsek bile kapının ağzında otururuz, iki muhabbet ederiz, gideriz. Hiç öyle oturmayız yani hani oturmalar kalktı. Bozuldu, ortamımız bozuk çünkü çok güzel bir ortamımız vardı. Samimi, muhabbet işte dediğimiz gibi hem işlerimizi yapardık hem muhabbetimizi ederdik. Dükkânımızı açardık gelen giden hani daha yoğundu. Şimdi her şeyler biraz çekildi yani bizim muhabbet de bitti. Gelen giden de gelse bile insan hani çekinerekten yaklaşıyorsunuz. Acaba çünkü kimse kimseden ne olduğu belirsiz yani çekimser davranıyorsun. Gelen bakıyor, çok böyle hani alımkâr, alacağım gibi şey olursa yardımcı

oluyoruz indirip yoksa bazıları öylesine bakıyor öyle yani. Ne güzel geliyoladın. Toplu toplu geziyoladın, buralara giriyoladın. Alan oluyodu mesela kurs dönemleri. Sezon sonu gezmeleri oluyodu. Geliyolardın, mesela hem fikir alışverişi oluyodu. Kurs gezileri… Alışveriş yapan da oluyodu, şimdi yok, bi şey galmadı. Öyle toplu gezmek falan… O yüzden bizim mesela öyle eskisi gibi satışlarımız falan düştü" (K.Ş. 26).

Somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının da yaşanan süreçten olumsuz etkilendiği görülmüştür. Sene içinde değişik kültürel etkinliklere, yurt içi ve yurt dışı fuarlara katılan ustalar, ürünlerini satabilmekteydiler. Pandemi yüzünden bu imkân ortadan kalkmıştır. Bir alternatif olarak e-ticarete yönelme olsa da pandeminin etkileri büyük olmuştur. Dijital pazarlama konusunda *"her ustanın dijitale ulaşma imkânı ve becerisi bulunmayabilir"* (Tüzel, 2020: 95) tespiti, sürecin bir eksisi olarak görülmüştür. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı Sönmez Tığ, yaşadığı süreci şu şekilde anlatmaktadır:

"Olumsuz etkilendi. Şöyle; sosyal medya üzerinden satış yapanlar ya da sipariş olanlar, şey olanlar oldu ama mesela pandemi döneminde... Ben yazın o kadar çok fuara gidiyordum ki mesela yurt içi ve yurt dışı fuarlara gidiyorduk. Tamamen onlar kapandı, bitti. Siparişlerimiz oluyor, sosyal medya üzerinden oluyor ama pandeminin bunun üzerinde çok büyük etkisi oldu. Ben mesela yurt içi ve yurt dışı... İspanya'ya gittim, Türkmenistan'a gittim, Umman'a gittim. Ondan sonra, Almanya'da bulundum. Çok önceleri Suriye'ye gittik. Ondan sonra daha başka neresi var? Azerbaycan mesela, oralara falan, gittim hepsine" (K.Ş. 34).

Pandemi döneminden tel kırmanın satışı anlamında olumlu etkilenenler, sosyal medyayı aktif olarak kullanmayı bilen işleyiciler olmuştur. Bütün siparişler azalırken sosyal medyadan aktif olarak satış yapanların siparişleri, gelirleri oldukça artmış; kendi tabirleriyle "patlama" yapmıştır. Bu olumlu etki, pandemi döneminde sanal ortamın eskiye oranla çok daha fazla kullanılmasına bağlanmaktadır. Çalışırken ürün almaya çok da zamanı olmayan müşteriler, pandemi döneminde boş vakit bularak sanal ortamda çok fazla vakit geçirdikleri için tel kırma ile ilgili sosyal medya sayfalarından siparişlerini vererek ihtiyaçlarını giderebilmişlerdir:

"Patladı, patladı. Benim mesela çünkü neden patladı? Herkesin bir çalışma, kaos içindeydi. Bir anda eve kapanıp herkese aynı şekilde, ne yapabilirim? Aldılar ellerine telefonları mesela telefon yani internet ortamında mesela... Benim siparişim daha çok arttı bu pandemi

sırasında. Herkes işsizlikten kırıldı. Benim sipariş patladı yani bende sipariş patladı, neden? Millet çok ihtiyacını görecek zamanı yoktu çalışmaktan. Çalışıyor, akşam evine geliyor. Bir kadın olarak düşünüyorum, benim işimle kadınlar ilgileniyor. Erkek pek fazla benim işimle ilgilenmez, benim paylaştığımla ilgilenmez. Kadın çalışıyor, akşam eve geliyor, çocuğu ile ilgileniyor, yemek yapıyor, dinlenirken bir iki saat bakıyor ama bu pandemide çok zamanı oldu. İnternette İnstagram'da (Instagram'da) ya da sanal ortamda vakit geçirme olasılığı yüksek oldu. Ne oldu, benim görsellerimi gördü, benim sayfamı inceledi, ihtiyaçlarını gördü. He benim buna ihtiyacım var, ben bundan isteyeyim, buna düştü" (K.Ş. 6).

Tel kırma geleneksel el sanatının eğitim ve aktarımının sanal ortama kaydığı görülmektedir. Diğer el sanatlarında pandemi sürecinde görülen canlı çevrimiçi eğitimler (Tüzel, 2020: 93), tel kırma geleneksel el sanatında görülmese de YouTube (Yutub) aracılığıyla pandemi döneminde tel kırmanın aktarım ve eğitiminin yapıldığı belirtilmektedir. Kaynak kişilerimizden Emine Gökçimen, pandemi döneminde YouTube kanalında kendisinden istenen tel kırma eğitim videolarını çekip kanalına yüklediğini, tel kırma kursları kapandıktan sonra eğitim ihtiyacını bu şekilde karşıladığını belirtmiştir. Usta-çırak ilişkisiyle öğrenilen tel kırma geleneksel el sanatının eğitim ve aktarım ortamının değişmesinin olumsuz bir durum olarak algılanmadığı görülmüştür. Canlı, birebir verilen dersler söz konusu olmasa da iyi eğitim veren bir kişiden tel kırmanın video aracılığıyla öğrenilebileceği belirtilmiştir. Kursa gitme imkânı olmayanlar için de sanal öğrenme-öğretme bir alternatif olarak görülmektedir:

"Doğru kişilerin paylaşımıyla doğru şekilde öğrenilirse tabii ki çok faydası var. Herkesin kursa gitme imkânı yok. Herkesin yanında bilen biri ile irtibata geçme imkânı yok. Mesela nasıl diyeyim, bu pandemi yüzünden de mesela pandemi öncesi bu kadar değildi, tamam ama pandemi sırasında hiç kimse sokağa çıkamıyor. Herkes kursa gidemez oldu yani hiçbir yeriye, kapıdan dışarıya çıkamaz oldu. Ne yapacak yani kişi nasıl vakit geçirecek yani bunu öğrenmek istiyor. İlk öğrenim çok önemli. Her şeyde öyle. Nasıl en iyisini... İlk başta nasıl öğrenirsen öyle devam ediyor. En iyi yerden, en iyi şekilde öğrenirsen de öyle devam ediyor. Bana bir tane öğrencim öğrenmiş, tel kırmayı biliyordu, geldi ve ben onun elini düzeltemedim. Nasıl öğrendiyse hep öyle gidiyor. Ben şunu şöyle yap diyorum, yapamıyor. Nasıl öğrendi, öyle devam etti. Tamam, yapacak bir şey yok, dedim. Ben o yüzden de ilk öğrenim çok önemli. Eğer doğru kişi, doğru video, doğru tekniklerle anlatılıp izliyorsa öğrenebilir, öğrenebilir yani... Onu faydalı buluyorum çünkü herkesin kursa gidip ya da

bilen birini tanıyıp öğrenmesi mümkün değil, gerçekten değil. Zaten çoğunluk artık sosyal, internet ortamında öğrenilmeye başladı. Her şey öyle, okullar da öyle oldu yani. He tamam, bu sizin derslerinizde belki çocuk, çocuk olduğu için çok verimli değil ama büyük kişiler bunu çok iyi algılayıp yapabiliyorlar yani çocuğa benzemiyor. Ders anlatımı değil. Bir şey uygulamak daha çabuk oluyor, anlatımdan daha fazla akla giriyor çünkü onu tekrar tekrar izleme olasılığı var. Ses kaydedip tekrar tekrar izleme belki olmayabiliyor ama bu Yutub'da (YouTube) mesela, benim bir videomu yüz kere izleyip aynı o teknikte yapma olasılığı yüksek kişilerin mesela. ... Öğreti olarak da zamanımı nasıl geçirebilirim, ben neyle uğraşırsam bu boş vaktimi değerlendiririm, benden o şekilde faydalandı mesela. Benden faydalandı o kişi, hiç tanımadığı halde ben ona o öğretmenliği yapmış oldum sanal âlemden. Ne oldu, onun boş vakti değerlendi, ben de kendim öğretici şeyimi tatmin ettirmiş oldum. Evden doğru öğretmiş oldum yani bu şekilde döndü, dönüyor yani. ... Kurslar kapandı. Dediğim gibi işte sosyal medyadan ben video atmaya başladım. Kişinin mesela bana on tane işte muşabak yapımını gösterir misin diye bir yorum geldiğinde ben muşabak yapımının videosunu çektim, attım mesela" (K.Ş. 6).

Dünyada el sanatlarının pandemi sürecine özel olarak yansımasının görüldüğü yerlerden biri yüz maskeleridir. Bir folklor ürünü olarak bu yüz maskeleri, Jeana Jorgensen'ın *"Folklor, Pandemi ve Siz"* adlı yazısında; gelenek ve yaratıcılığın bir araya geldiği "kendimizi şimdiki zamanda yazmak ve geleceğimizi hayal etmek için geçmişin araçlarını kullandığımız yer" (Jorgensen, 2020) olarak görülmektedir. Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatında da pandemi döneminde maskeye dair folklorun bu yaratıcılığının görüldüğü tespit edilmiştir. Tel kırma işlemeli maskeler; düğün, nikâh, kına geceleri gibi özel günlerde tercih edilmiştir. Maske, pandeminin tel kırmaya kattığı bir kazanım olarak görülmüştür:

"Maske... Gelinlerimize tel kırma maske düğünlerde, kına gecelerinde işte kırmızı kınalıklara uygun tel kırmalı maske... Yeşim ablan kullandı. Evet, nikahında tel kırma maskesi vardı. Sorarsın. Ondan sonra bu şekilde oldu. ... Bazı şeyleri kazandırdı. Maske kattı, tel kırmalı maskeler hiç yoktu, gerçekten yoktu. Öyle yani abiyelerin üzerinde vardı, gelinliklerde vardı tel kırma maske hatta Yeşim ablandan fotoğrafını isteyebilirsin izin verirse ya da hani gerçi yüzünü, bilmem şeyini keser saklarsın belki. Maskesini fotoğraflamıştır o, fotoğrafında vardı, oradan kullanabilirsin, görürsün yani. Yeşim ablana sor, bizzat kullanıcısıydı" (K.Ş. 5).

Pandemi sürecinin bitimi ve sonrasında tel kırma geleneksel el sanatının durumunun düzeleceğiyle ilgili insanların ümitvâr olduğu görülmüştür. Pandeminin oluşturduğu psikolojik, maddi ve manevi etkiler geçtiğinde, hayatın ve tel kırma geleneksel el sanatının yoluna devam edeceği düşünülmektedir:

"Pandemi düzelirse niye düzelmesinin işler? İnsanlarda bir korku, bir tedirginlik... Sağlık sorunu, dünyayı etkileyen bir problem… Dünyayı etkilediği için insanlar da psikolojik, maddi, manevi, her anlamda etkilendi. Yapacağı varsa da yapmak istemedi. Düzelirse her şey, niye düzelmesin? Hayat normale döner her zaman, kaldığı yerden yani. Muhakkak bu da biter, bittiği zaman da her şey yeniden başlar. Normal hayatımıza dönünce her şey normale dönecektir yani ben öyle düşünüyorum. Zevklerimiz, hobilerimiz, isteklerimiz, kaldığı yerden ful taym (full time) devam edecektir yani niye etmesin" (K.Ş. 5)?

"Açılacağına inanıyorum. Biraz daha yavaş yavaş açılıp üretim gene devam eder el sanatlarında da tel kırmada da. Bartın'da inşallah Amasra'da yani onlar da hem biz ulaşırız tüketiciye hem onlara ürünlerinin ücretlerini ödemiş oluruz" (K.Ş. 33).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının pandemi koşullarından etkilendiği aşikârdır. Bu etkilenmeyle beraber bir işleme sanatı olan tel kırmanın, daha çok kadınların evde yaptığı bir sanat olması dolayısıyla pandemi koşullarında daha fazla yapıldığı, bir hobi olarak da insanlara geçirdikleri zor süreçte mutluluk veren bir sanat olduğu söylenebilir. Evde geçirilen karantina süreçleri, tel kırma geleneksel el sanatının öneminin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Geçmişle ilgili olan bir geleneğin, şimdiye ne kadar çabuk uyum sağlayabildiğinin bir göstergesi olarak salgın sürecinde tel kırmalı maske tasarımı ortaya çıkmıştır. Pandemi sürecinden tel kırma işleyicileri, kültürel miras taşıyıcıları maddi olarak olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Sürecin biriminde, durumun eski haline döneceği konusunda paydaşlar ümitvâr olsa da devletin, derneklerin vb. süreci izlemesi ve yaşanan mağduriyetleri gidermesi gerekebilir. Tel kırmanın eğitim ve aktarım ortamları da pandemi sürecinde değişmiştir. Kapanan tel kırma kursları sonrasında sanal ortamdaki videolardan ne derece öğretim-öğrenim yapılabildiği konusu tartışılabilir. Ev ortamlarında, tel kırma kurs ortamlarında kadınların birbirleriyle etkileşimleriyle oluşan kültürel ortamın pandemi sürecinde kaybolması, bu geleneksel el sanatı için önemli bir kayıp olarak görünmektedir. Sanal ortamdan satışlarının arttığını söyleyen, sosyal medyayı iyi kullanan işleyiciler

haricinde; bu süreçte sosyal medyayı kullanamayan işleyicilerin, pazarlama ve gelir elde etme durumunun, kendi arkadaş çevresi haricinde pek olmadığı anlaşılmıştır.

Şekil 2.67: Covid-19 salgını sürecinde Yeşim Tutumlu (bkz. K.Ş. 4) tel kırma işlemeli maske üretmiştir ve bu süreçte gerçekleşen düğününde de kullanmıştır.

2.11. Bartın İşi Tel Kırmada Değişen Aktarım Mekânları-Modelleri ve Usta Öğreticilikten Sanal Öğreticiliğe Geçiş Örneği Olarak Emine Gökçimen

Gelenek tanımının içinde ön plana alınacak yerlerden birinin, onun kuşaktan kuşağa aktarılarak gelen yapısı olduğu söylenebilir. Gelenekteki aktarım; sözlü, yazılı pek çok özelliği içine almaktadır (Tatar, 2011: 199). Gelenek, kendi doğal süreci içerisinde nesilden nesile aktarılırken gerçekleşen bir eğitim söz konusudur. Bu eğitim herhangi bir plana programa bağlı olmayan ve geleneğin var olduğu mekânda gerçekleşen eğitimdir ancak zaman içine geleneğin aktarımına "geleneksel tarzlar"ın yanında "modern modeller" de girmiştir (Gürçayır Teke, 2013a). Bu "modern modeller"in içine resmî eğitim süreçleri (örgün ve yaygın eğitim) olduğu kadar resmî olmayan eğitim yer ve süreçleri de (sanal ortam vb.) dâhil edilebilir. Geleneksel eğitim ve aktarım yöntemlerine modern modellerin dâhil edilmesi, geleneğin aktarım yöntemiyle birlikte aktarım yerini de değiştirmektedir. Önceden gelenek yaşandığı doğal ortamında aktarılırken bugün gelenek aktarımı planlı süreçlerle

gerçekleşebilmekte veya teknolojik imkânlarla gelen sanal ortam gelenek aktarımına vesile olabilmektedir. Bugünün şartlarında geleneksel eğitim, aktarım yöntem ve mekânlarının yanında, örgün-yaygın eğitim süreçleri ve sanal ortamda gelenekler yeniden yaratılmakta ve şekillenmektedir.[64]

Gelenek aktarım yöntemleri ve mekânlarındaki değişim, Bartın işi geleneksel el sanatına da sirayet etmiştir. Bu bölümde, tel kırma geleneksel el sanatının aktarım mekân ve yöntemlerinde gerçekleşen değişimler ele alınmaya çalışılacaktır.

Tel kırma gelenek ortamlarında[65] ve aktarım mekânlarında azalma olsa da Bartın'da tel kırma geleneksel el sanatının geleneksel aktarımı ölmüş değildir. Tel kırma öğrenmek isteyen bir kişi ailesinden, akrabalarından veya çevresinden veya sadece gözlem yaparak bu el sanatını öğrenebilmektedir.[66] Tel kırmanın aktarımında devam eden usta-çırak ilişkisinin varlığından söz edilebilir. Alan araştırmamızda kaynak kişilerimizin büyük bir çoğunluğu, Halk Eğitimin açtığı tel kırma kursuna sonradan devam etse bile ailesinden veya çevresinden tel kırma öğrendiğini ifade etmiştir. Hatice Karadağ bu konuda şu şekilde bilgi vermiştir:

"Hep bilenler bilmeyenlere öğretmiş, o şekilde gitmişler hep. Konuşmalarımda zaten büyükler diyor ki ben bunu anneannemden öğrendim, daha çok komşumdan öğrendim diyen var yani komşularından öğrenenler çok. Çok meraklı olup da hani tekniğini bir görmüş ondan sonra kendisi yapmaya başlamış (çünkü el becerileri önceden genç kızlarımızda daha çoktu çünkü ilkokuldan sonra belki okula gidiyordu belki gitmiyordu ama ne yapıyordu el işi yapıyordu. El becerileri çok olduğu için bu tekniği öğrendikten sonra kendi kendine de geliştirmiş.), öyle büyüklerimiz de çok var" (K.Ş. 11).

Günümüzde yaygın eğitimde, Halk Eğitim Merkezinin açtığı kurslarla tel kırma öğrenenlerin daha fazla olduğu söylenebilir. Tel kırma tekniğini bilenler de kursa gitmektedir. Mahalle aralarında bile bulunan tel kırma kurslarına giderek bu el sanatında

[64] Geleneklerin sanal ortamda yeniden var olmalarıyla ilgili çalışmalar yıllar öncesinden başlamıştır. Örnek bir çalışma için bkz. Gümüş, 2011.
[65] Tel kırma gelenek ortamları ve aktarım mekânları hakkında ayrıntılı bilgi için tezin "Yeni Bartın'dan Eski Bartın'ın Tel Kırma Gelenek Ortamlarına Bakış" adlı bölümüne bakınız.
[66] Tel kırmayı geleneksel tarzda öğrenenler kendilerini, tel kırmayı sonradan veya Halk Eğitim kursuna giderek öğrenenlerden ayırırlar veya üstün tutarlar. Bu işin bir "mekteplisi", bir de "alaylısı" vardır. Bu geleneği çocukluktan itibaren, Bartın'ın gelenek ortamlarında öğrenenler alaylıdır, tel kırmayı kursta veya daha sonra öğrenenler ise mekteplidir.

gelişen yeni teknikleri, desenleri vb. öğrenmek istemektedirler. Ayrıca bu işle iştigal eden bir usta öğreticiden işin püf noktalarını da öğrenmek gerekebilmektedir. Özellikle Bartın'a tayin olarak gelen subay eşleri, hemşireler, doktorlar, mühendisler gibi meslek grupları Bartın'da bu sanatı kurs ortamında öğrenmekte daha sonra da gittikleri yerlerde yaygınlaştırmaktadırlar (Gören, 2020: 356-357). Geleneksel aktarımın yanında, Halk Eğitim Merkezleri yoluyla aktarımın yaygınlaşmasında tel kırmanın kadınlara sağladığı ekonomik katkının da etkili olduğu belirlenmektedir. Bartınlı kadınların "ev geçimine yardımcı" dedikleri tel kırma işlemesinden siparişleri ve kazançları çoğaldıkça açılan kurslar yoluyla aktarım da artmıştır:

"Evde yaparken genç kızlar mesela evde annesinden evlenince eşine yemek yapmayı bilmesi için nasıl, nasıl yemek öğretilirdi onun gibi nakışları da öğretiyor. Meraklı olanlar çabuk öğreniyor, merakı olmayanlar öğrenmiyor ama hep evin kızları mutlaka dantel yapmayı öğrenir gibi, oya yapmayı öğrenir gibi, tığ oyası, iğne oyası yapmayı öğrenir gibi, tülbent kenarlarına tel kırma yapmayı da öğrendiler, öğrenmişler. Hep öyle geçti ama sonra, çok güzel gelir elde ettiklerini, ev ekonomisine katkıda bulunduğunu öğrenince genç kızlar Halk Eğitim Merkezlerinin açtığı kurslara, çevrede bütün köylerde kurslar açtı Halk Eğitim Merkezleri. Köylerdeki genç kızlar da tel kırmaları öğrenip sadece kendi çeyizlerine değil, üretim yapıp dışarıya satmaya başladılar. Şimdiki gibi internet, cep telefonu olmadığı için, dışarıyla bağlantıları o kadar olmamakla beraber, Bartın'da dışarıya ürün yapıp satanlar, onlara malzeme verip yaptırmaya başladı, tıpkı bizim gibi dükkânda yaptığımız gibi. Bartın'ın da tel kırması kayda değer, hatırı sayılır büyük bir yan sanayi gibi görülmemekle beraber, hatırı sayılır bir katkı oldu çok uzun yıllar Bartın'a, Bartın'daki ev hanımlarına, kırsal kesimde, köylerde oturanlara da. Kendi çeyizlerini yapıp bırakmayıp sonra devam edenlere büyük bir katkı oldu. Devam edenler oldu. Şu anda 15 kişiden şu anda 5-6 bin kişi tel kırma yapmayı biliyor çevre köylerde ve Bartın içinde. Biliyor, yapıyorlar mı? Belki 1000 kişi, belki 1200 kişi yapabilir. Bize 176 kişinin işlediği dönemler yıllar boyu sürdü. 200'e yakın… Bazen bırakan olurdu, bazen yapamayan olurdu, bazen vefat eden olurdu. 150 ile 200 kişi arasında, yıllarca, aşağı yukarı bir işte 40 sene civarında devam etti" (K.Ş. 33).

Halk Eğitimin açtığı tel kırma kurs ortamları, geleneksel aktarım mekânlarından sonra ayrı bir kültürel ortam oluşturmaktadır. Yaygın eğitim ortamları, planlanmış süreçler olarak tel kırmanın tel kırmanın sargın olarak da öğrenilebildiği doğal gelenek ortamlarının yerini

tutmasa da somut olmayan kültürel mirasın değer kaybedişi karşısında, geleneğin devamlılığı ve aktarımı açısından olumlu karşılanabilir.[67]

Tel kırmayı geleneksel tarzda öğrenenlerin "alaylı", yaygın eğitim yoluyla öğrenenlerin "mektepli" olduğu söylenir. Bazılarına göre alaylılar tel kırmayı "ezbere" işlerken kursa gidenler tel kırmanın "matematiğini" bilerek işlemektedir. Kursa giderek öğrenmenin geleneksel tarzda öğrenmeden bazen daha üstün tutulabildiği fark edilir:

"Ya nereden biliyala, onla bile bize sorıyala Nezahat abla. Onla sadece işleyela ve bu işi matematiğiynen de işlemeyala hani bunun okullusu, alaylısı vardır ya onlar dediğim gibi mahalle arasında, anasından, yengesinden, ablasından öğrenmiş insanla. Onu teknik olarak bilmiyorlar. Tülün gözünü bile çok anlamıyorlar. Sen bana doğrusunu ver, ben anlamam. Onlar sadece eline ver, onlar ezbere dökmüş bunu, işliyorlar" (K.Ş. 5).

Son yıllarda internet ortamının sosyal etkileşim ve iş birliği geliştirerek folklor için sınırsız bir ortam oluşturduğu görülmektedir. İnternetin halk bilimi üzerindeki etkisi, 1960'larda internetin hayatımıza girmesiyle halk bilimcilerin gözlemlediği bir durum olmuştur. Konuya ilk dikkat çekenlerden Alan Dundes, *"Teknoloji, halk biliminden farklı bir kalıptan çıkmamıştır hatta halk biliminin yayılması için çok önemli bir faktör haline gelmiştir ve yeni halk bilimi jenerasyonu için ilham verici bir ilham kaynağı sağlamaktadır"* demiştir. Folklorun gelişmesi sonucunda, internet folkloru ihtiyacı oluşmuştur. İnternetin folklor konusunda büyük bir arşiv olduğu; araştırma, keşfetme ve yeni olanaklar sunma anlamında yeni yolar sağladığı ifade edilmektedir. Bir dokümanın dijitalleşmesi; kültürel anlamda büyük bir veri ve depolama kaynağı oluşturarak bilginin, görselin vb. ortadan kalkmasına da engel olmaktadır. İstenilen bilginin, videonun, görselin yüklenebildiği internet, "kendine has bir kültür" oluşturmakta, folklorun "modern bir yolu" olmaktadır (Brronner, 2018: 49-51; Maria vd., 2018: 15, 18). Tel kırmanın aktarımında da bugün geleneksel tarzlar ve modern modeller diyebileceğimiz yaygın eğitim ve aktarım ortamlarına ek olarak yeni bir modern model olarak adlandırabileceğimiz sanal ortam dâhil olmuştur. Tel kırma geleneksel el

[67] S. Gürçayır Teke tarafından, geleneksel tarzda aktarımın azalmasına karşılık resmi eğitim süreçlerinin geleneğin devamlılığı açısından "yeni bir ortam" olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Resmi eğitim süreçlerinin, geleneğe karşı olumsuz algılarında kırılmasına yardımcı olabileceği belirlenir (Gürçayır Teke, 2013b, s. 34).

sanatının bugün özellikle YouTube ortamında eğitim ve aktarımının yapıldığı görülmektedir.

Sosyal medya ortamlarından olan YouTube, Instagram, Facebook gibi ortamlar, günümüz insanının "görünür" olma isteklerini tatmin eden ortamlardır. Sanal ortamlarda insanlar paylaştıkları bilgiyle, görselle veya videoyla milyonlarca insanla iletişim sağlayabilmektedirler. Bu ortamlarda gösteri toplumu ve kültürünün özellikleri görülmektedir. Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünürdür. Görünüyorum, o hâlde varım; felsefesiyle hareket edilir. Görünür olmak şöhret olmayı da getirir. Hayranlık beslenen kişiler, kapitalizmin temsilcisidirler, bu insanlar neyseler o olamadıkları için şöhret olmuşlardır. Bu ortamda para bir motivasyon kaynağı olduğu için gösteri de bir yatırım aracına dönüşür. Sosyal medyanın şöhret edici ortamıyla "sosyal medya fenomeni", YouTuber, Instagırl gibi kavramlar da Türkçe karşılıkları bulunamadan hayatımıza girmiş kelimelerdendir. Görünüyorum, o hâlde varım süreci artık bizim "yeni normal"imiz hâline gelmiş görünmektedir. Ne olmak istiyorsun, sorusuna çocuklar tarafından verilen öğretmen, doktor, avukat, mühendis olmak istiyorum cevapları artık geride kalmak üzeredir. Artık herkes bir şekilde "meşhur olmak" istemektedir. Günümüzde sadece çocuklar ve ergenler değil, yetişkinler de aynı arzunun peşindedirler. Bunun da yolu YouTube, Instagram, Facebook gibi ortamlardan geçmektedir (Atay, 2019: 15-16).

Sanal ortamda var olan kültürler, bir endüstrinin içinde kendilerine yer bulmaktadır yani folklor, Arnordo'nun tabiriyle her şeyin benzerlik bulaştırdığını ve metalaştığını (Horkheimer ve Arnordo, 2010: 162) söylediği bu endüstri ortamlarda var olmaktadır. Günümüzde kültür endüstrisi, kültürün ticarileşerek para kazanılan, kâr edilen bir nesneye dönüşmesidir (Fırat, 2020: 35). YouTube ve benzeri platformlarda da çarkın dişlilerini döndürenin para olduğu görülür.

Kültürün sanal ortamlarda para üzerinden ticarileşerek, meta haline gelerek döndüğü algısı olumsuz olabilir. Bu olumsuz algının yanında kültür endüstrilerini bugün olumlu olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Buna göre kültürel endüstri teknolojik gelişmelere ayak uydurma bağlamında üretim ve dağıtımla ilgili metotları kendine eklemektedir (Gümüş, 2019: 229).

2014-2015 eğitim-öğretim yılından beri Bartın Halk Eğitim Merkezi el sanatı usta öğreticisi olan, kaynak şahıslarımızdan Emine Gökçimen, aynı zamanda sanal ortamı (Instagram, Facebook vb.) aktif kullanmaktadır ve bir YouTube içerik üreticisidir. Emine Gökçimen'in tel kırma-sarma eğitim içerikleri ürettiği YouTube kanalı bulunmaktadır, kanalın adı "Emine Gökçimen"dir. Gökçimen, Bartın'da kendisinden başka tel kırma-sarma alanında bir YouTube içerik üreticisi olmadığını ifade etmiştir. Emine Gökçimen'i usta öğreticilikle beraber YouTube'a tel kırma eğitimi içerikleri üretmeye geçiren âmillerin neler olduğu, sanal ortamda eğitim içerikleri üretmenin tel kırmaya kattığı artılar ve eksiler, geleneksel el sanatına YouTube ortamının katkısı, usta öğreticilik ve sanal eğiticilik arasındaki farklar, bir kadın usta öğretici olarak sanal ortamdaki öğreticiliğin zorlukları vb. yönler bu kısımda değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Emine Gökçimen tel kırma-tel sarma alanında YouTube kanalı açmaya, sosyal medyayı aktif olarak kullanmaya başladıktan sonra, çocuklarının teşvikiyle karar vermiştir. Yeni nesil eski nesli teknolojiye adapte olma konusunda ikna etmiştir. Gökçimen YouTube kanalından önce Instagram kullanmaya başlamıştır. Orada tel kırma-sarma alanıyla ilgili paylaşımlar yapmakta, bu platformu kendi ve öğrencilerinin ürünlerinin satışı için ticari amaçlı kullanmaktadır. Yine ticari bir platform olan YouTube kanalını açmaya karar verdikten sonra Gökçimen, bu ortama para kazanma amaçlı girmediğini ifade etmektedir. Para kazanma ve YouTube onun için ikinci planda olmuştur. Gökçimen, evde işlediği ürünlerin satışına daha çok önem verdiği için YouTube'a içerik üretmeye fazla vakit ayıramamıştır. Bu platformun kurallarını başta bilmeyen Gökçimen, çektiği videolarda fon müziği kullandığı için telif hakkına da tabi tutulmuştur:

"Benim kanal açmaya hiç şeyim yoktu yani benim çocuklar, biliyorsunuz bu tip şeylernen teknolojiynen daha çok uğraştıkları için, ben İnstagram sayfamı açma sebebim, öğrencilerimin dediği şu; hocam çok masraflı ve biz bunları yapıyoruz ama satamıyoruz yani biz en azından bunları satıp başka bir iş yapmak için de bir paramız, kendimizin olsun, eşimizden istemeyelim çünkü malzemeler pahalı haliyle, bir çalışan olduğu zaman hangi birine yetsin? Ha, öyle mi, ne yapabilirim diye düşünmeye başladım. Bu İnstagram sayfamı o zaman, onlara yönelik açtım. Onların yaptıklarını yayınladım. Satılıktır, işte öğrencimin, işte ama arkasında duramayacağım acemi bir kişinin işini koymadım yani güzel, düzgün iş olsun çünkü müşteriye gidecek bu gibisine. O şekilde onlarla, İnstagram'ı o şekilde başlattım. İnstagram güzel gidiyor, bayağı iyi ama İnstagram'ı da şurada iki seneden beri

aktif yani iki, iki buçuk seneden beri çok aktif. Yutub kanalımı da mesela iki sene oldu mu olmadı mı hatırlamıyorum. Olmuş olabilir belki işte İnstagram çok aktif olduktan sonra oğlum dedi; anneciğim sen zaten dedi bunları İnstagram üzerinden atıyorum, yayınlıyorum ya, anneciğim, dedi yani sen dedi kanalını oluşturalım sana, dedi, kanal açalım. Oğlum, nasıl olacak, ben ne yapacağım, burada ne olacak falan bilmiyorum tabii ki. Anneciğim, bak sen dedi bunları dedi İnstagram'a koyduklarını Yutub'a video olarak koyabiliyorsun. Ondan sonra videolarını koyabilirsin, orada izlenme oluyor ama bu, belli bir zaman sonra para kazanmaya dönüşebiliyor. Ondan sonra; olur mu, olmaz mı? Ben oradan bir para kazanma amaçlı olarak başlamadım. Zaten hâlâ kazanmıyorum, oradan bir para gelirim yok. Ondan sonra, oğlumun demesi ile kanal açtım. Sonra, ben bu editlediğim videolara müzik eklemiştim, o müzik telif hakkına girdiği için ben onlardan hiçbir şey, hak talep edemiyor muşum mesela izlense bile. Ben mesela onu geçen sene öğrendim. Geçen sene öğrendikten sonra, ben o videoları kaldırdım yani o telif hakkı olan videoları kaldırdım. Şu anda telif hakkı yok. Mesela 1000 aboneyi Yutub'da 1000 aboneyi geçtikten sonra ve 4000 saat izlenmeyi geçtikten sonra bir para kazanma döngüsü başlıyormuş. Ben ona daha erişmedim çünkü onun üzerine düşmedim. Düşmeye de vaktim olmadı. Düşemiyorum çünkü o ayrı bir iş, ayrı bir uğraş yani her gün bir video atmanız gerekiyor, her gün bir güncellemek istiyor, bir yenilik istiyor. Benim ona ayıracak ayriyeten bir vaktim olmuyor açıkçası şu durumda. Yutub kanalımı o şekilde açtım. Ha, bunu aktifleştirir miyim, para kazanmaya döndüre… Döndürebilirim. O benim elimde olan bir şey yani zamanım olup ona da bir zaman ayırabilirsem olur. Oradan da devam edebilirim yani bu kişinin tamamen zamanı, uğraşısı, bıkmaması, sabrına dayalı. İşini sevmesi" (K.Ş. 6)...

Videonun nasıl çekileceğini bile bilmeden sanal ortamdaki öğreticiliğe başlayan Gökçimen, başta çocuklarından yardım alarak video çekmiştir. Daha sonra ise kendisi evde bulunan kalın bir telden "ilkel bir alet" geliştirerek videolarını çekmeye başlamıştır. Daha sonra video çekmek için ihtiyaç duyduğu aleti alsa da yine kendi geliştirdiği aletle video çekmeye devam etmiştir çünkü satın aldığı aletten istediği performansı yakalayamamıştır. Kendi alanında bir kadın girişimci örneği sayabileceğimiz Emine Gökçimen, başaramayacağını düşünerek sanal öğreticiliğe geçiş yapmayı bırakmadığını ifade etmektedir:

"Ben tiripot (tripod) varmış yani bu telefona sabitleyip videoyu çekmek… Bende tiripot yok. Çocuklarıma söylüyorum hani annecim beni bu telefonla yaparken çek. Anne öf, püf… Ya o kadar sıkılıyorlar ki benim başımda dakikalarca o telefonla durmaktan, şu anki çocuklar

mesela, hepsi aynı, hepsi aynı düşüncededir diye tahmin ediyorum. Çoğunluğu… Vardır aralarda binde bir ama benimkiler öyleydi. Benim başımda o videoyu çekmek… E elini sallıyor işte benim istediğim gibi çekmiyor. Çok sıkıntılar yaşadık. Ne yapabilirim, ne yapabilirim? Sabit bir şey olması lazım, kendi işimi kendim görmem lazım. Oğlum dedi ki anne, dedi; sana sabit bir şey gerekiyor. Ne yapabiliriz oğlum? Ondan sonra işte, dedi; bende tel var. Telle bir şey... Tamam, getir, bakalım, dedim. Tellerle birlikte, kalın bir telde şunu yaptık. Bunu yaptım. Bunu boynuma geçiriyorum şöyle, telefonu da buraya koyuyorum. Bunu şöyle iki yönden sıkıyorum. Böyle çekiyorum. Hem görüyorum nasıl çektiğimi hem hiç kimseye muhtaç olmadan kendi işimi kendim görüyorum. Bu şekilde çekiyorum. Ondan sonra, ilk başlardan işte çocuklara çektirdim birkaç videoyu falan… Ondan sonra o artık olmuyor, baktım olmuyor, bunu buldum. Sonradan tiripotlar var, bir tane tiripot aldık ama sabit tabii… Benim istediğim gibi, buradan çekmesi gerekiyor elimi. Önden çektiği zaman tam o şeyi veremiyorum mesela. Yine bu, ilkel ama yine bu yani ilkel ama bu. Ben aslında o tiripotların bu boyna takıp hani telefonu izleme şeyler vardır hani elde değil de şöyle yatarken de izleyebilirsin. O aletlerden çok aradım, bulamadım. İstanbul'da da birkaç yere sormuştum. Sonradan bunu geliştirdim işte. O aleti gördüğüm için bu çıktı ortaya. Bulamadığım için… Ondan sonra, bulayım yine aynı şekilde, bu şekilde bulayım yine alacağım mesela onu. Tiripot hoşuma gitmedi. Ayaklı olan tiripotlar var. He, onlardan almayı tabii ki düşünüyorum; bu Yutub'a ağırlık vermek için düşünürüm. Şu anda mesela düşünmüyorum" (K.Ş. 6).

Hem usta öğreticilik yapan hem de sipariş alan bir kişi olarak sanal ortamdaki eğitim içeriği videosu çekimine zaman ayırmanın çok zor olduğu dile getirilmektedir. Bir videonun çekilmesi bile başlı başına uzun uğraşlar gerektirmektedir:

"… Bu sanal ortam farklı bir iş yani farklı bir zaman ayırmanız gerekiyor. Onu bile ayrı bir zaman gerektiriyor. Bir uğraş gerektiriyor. Benim mesela bir tekniği çekmem için ben ortamı düzenliyorum, işimi ayarlıyorum mesela malzemelerimi hazırlıyorum. Bir tiripoddu ya da kendi ürettiğim bir şekilde o videoyu çekiyorum, editliyorum, işte düzenliyorum. Onu Yutub'a atıyorsun, kopyala yani o da ayrı bir zaman. O da ayrı bir iş" (K.Ş. 6).

Para kazanma amacı Gökçimen tarafından hep ikinci planda değerlendirilmektedir. Bunun nedenini, önce yaptığı işi "sevmeyi" ön plana alması olarak görmektedir. Tel kırma-sarma işlemeyi ve öğretmeyi sevgiyle yapan Gökçimen Youtube platformunu da insanlara faydalı

olması için, onlara bu alanda bir katkı sağlayabilmek için kullandığını söylemektedir. Sanal ortamda tel kırma öğrenmek isteyen kişilerle mesajlar üzerinden etkileşim kurmaktadır. YouTube platformundan gelen mesajlara göre video içeriği üretebilmektedir. Hiç tanınmayan insanlarla kurulan etkileşim; onların sorularını yanıtlamak, onlara eğitici bir video çekmek, bir öğretici olarak Gökçimen'i mutlu ve tatmin etmektedir. O, hiçbir zaman tel kırma-sarma kursuna gelemeyecek insanlara bir katkı sağlayabilmeyi sanal ortam vasıtasıyla başarmaktadır. Örneğin yurt dışından bile tel kırma-sarma öğrenmek isteyenler bulunmaktadır. Gökçimen YouTube'a içerik üretme ve insanlara el sanatı öğretme işinin gönüllülük esasına göre olduğunu, bunu hemen hemen hiçbir el sanatı hocasının yapmayacağını ifade etmektedir. İşin içinde hep ticari kaygıların ve para kazanma isteğinin ön planda olduğunu söyleyen Gökçimen, el sanatları hocalarının kurslarına öğrenci toplayarak para kazanma amacında olduğu eleştirisini de yapmaktadır:

"Benim para kazanmak ikinci planımda. Ben işimi seviyorum, ben yaptığım işi seviyorum ve içimden geldiği gibi yapıyorum. Öğretmeyi seviyorum. Karşılık beklemeden de öğretiyorum. Mesela ben bunu tamam öğretmenliğini yapıyorum, ücretimi alıyorum ama ben inanın bu sosyal medyadan gelen mesajlara hiç karşı… Tanımıyorum, her birine cevap veriyorum her bir sorularına. Özelliknen çekiyorum, video atıyorum, çekiyorum, resim atıyorum. Allah razı olsun, diyorlar; hocam, diyorlar ya sizin gibi böyle söylemiyorlar, mesaja cevap bile vermiyorlar, diyorlar mesela. Ben mesela tekniği, videosunu çekiyorum, Yutub'a atıyorum ya… Yutub'a atıyotum yani. Bana en çok sorulan sorulara yönelik bir video hazırlıyorum yani on tane, yirmi tane bir video mu geldi. İşte tel sarma nasıl yapılır hocam, şurada nasıl yapılır, dendiğinde tel bittiğinde nasıl eklenir ya da tersinde örnek bittiğinde nasıl saklanır, dediğinde ben ona yönelik bir video çekiyorum. Toplu bir şekilde herkes görsün diye herkes öğrensin diye ben onun videosunu atıyorum. Bunu yani nadir… Nadir yani… Hocalık yapan bir insanın bunu yapması nadir, neden? Hocalık yapan bir insan, kursuma gelsin, ben onu öyle öğreteyim gözüyle bakıyor. Kursum yürüsün, ben kurs açayım anlamında bakıyor ama benim tamam ben Bartın'da oturuyorum, bana buradan kursa gelenler var ama yani ben Belçika'dan bile, öğrencim diyebilirim. Üç bin kilometrelik yoldan bir insana ben iş öğretiyorum sosyal medya üzerinden. Düşünün yani onun buraya gelme şansı yok. Öğretme şansım yok. Ne yapacağım? Benim attığım Yutub'daki videoyla, tekrar tekrar, tekrar tekrar, izleyip izleyip öğrenenler var. Dün hele bir tanesi daha mesaj attı. Hocam, videonuzu izleye izleye bu kadar yaptım, nasıl oluyor, iyi mi, güzel mi, sizle paylaşmak istedim deyip bana mesaj atan var mesela. Bu beni çok motive ediyor mesela.

Yaptığım işte daha bir vericilik, vermeye çalışıyorum. Daha daha ne verebilirim, ne öğretebilirim? Benim ilkem deyim; bilgi, sevgi paylaştıkça çoğalıyor. Sevgiyi de verdikçe çoğalıyor, bilgiyi de verdikçe çoğalıyor. Ben bu sevgiyi, bilgiyi kendime sakladıktan sonra, paylaşmadıktan sonra bende kalıyor, çoğalmıyor ki" (K.Ş. 6)...

Ticari kaygıların ön plana çıktığı sistemde, Gökçimen, Bartın'daki bazı usta öğreticilerin tepkisiyle de karşılaşabildiğini ifade etmektedir. Bu tepkiler; neden bu kadar çok öğretiyorsun, neden video çekip gösteriyorsun, bu kadar teknik gösterme gibi tepkilerdir. Gökçimen; usta öğreticilerin bu tepkisinin nedenini, kendilerini geliştirmek istememelerine ve işlerinde sadece para kazanma amacında olmalarına bağlamaktadır. Usta öğreticiler sadece bir iki teknik gösterip geçeceklerdir ama Gökçimen'in videolarını izleyen ve videoları sosyal medyada gören öğrenciler, kurslara gelip "Biz de bundan yapmak istiyoruz, bize bunu öğretir misiniz?" gibi sorular sormaktadırlar. Tel kırma-sarma alanında kendini güncellememiş, çıkan yeni teknikleri bilmeyen usta öğreticiler, rahatları bozulduğu için, eski düzende ilerleyemedikleri için bu durumdan rahatsız olmaktadırlar. Buna göre sosyal medya ortamının ufuk açıcı, öğrencilerin yenilikleri görmelerini ve bunları talep etmelerini sağlayıcı yönü ortaya çıkmaktadır. Yine sosyal medya ortamından dolayı tel kırma-sarma usta öğreticileri de kendilerini geliştirme ve yenilikleri yakından takip ederek taleplere cevap verme durumunda kalmaktadırlar. Gökçimen ise kendini geliştirerek öğendiklerini öğretmenin meyvesini "Verdikçe daha fazla aldım." diyerek maddi anlamda da işlerindeki açılmayla açıklamaktadır. Paylaşma, öğretme arttıkça kul sıkışınca Hızır da yetişmektedir:

"Niye veriyorsun, niye gösteriyorsun çünkü internet ortamından bana gelmeden bile, onların öğrencileri internet ortamında görüp öğreniyorlar ya… Onlar hocalarına soruyorlar, aslında hocaların da eksikliği var. Burada ortaya çıkıyor. Hoca da tam anlamıyla bilmiyor mesela onu. Hocasına hocam, diyor; bak filanca Emine Hoca, diyor; şunu paylaşmış, diyor. Şöyle gösteriyor, diyor. Ha öyle mi, diyor mesela. Öyleydi zaten o, diyor mesela. Ben bunu bilmiyorum, demiyor ya da ben onu şöyle biliyordum, demiyor mesela. Aslında burada gözleri açılıyor kişilerin, öğrencilerin, başka öğretmenlere, kurslara giden öğrencinin. Benim o paylaştığım video belki onların bir yerlerinde bir şey açıyor ama öğretmenlerin de bana karşı tepki almasına sebep oluyor. Ben bu konuda burada tepki aldım. İşimi yapmam bana tepki olarak geri döndü. Benim vericiliğim bana tepki olarak döndü yani niye hepsini anlatıyorsun? Mesela tel renklendirmeyi... Niye gösteriyorsun? Niye göstereyim, ben onu hiç yapmasını göstermeden direkt satışa sunabilirim, para

kazanabilirim ama var ya inan ben onu gösteriyorum ama benim daha çok satışım arttı. Renkli tel de sattım. Mesela benim, kişisel ama geçenlerde ödemem var. Ödememe de 400-500 lira bir açığım var. Bu telleri renklendireceğim, gümüşleri. Hikâyeye attım. Kestim gümüş telleri. Gümüş telleri renklendirilecek diye böyle hikâyeye attım ama renklendirilmiş olarak atmadım. İki gün geçti; çekmedim, fotoğrafını dahi çekmedim şu camın kenarına doğru yere serdiydim onları. Hâlâ orada kuruyorlardı. Ondan sonracığıma, takipçimin biri hocam telleri renklendirdiniz ama o güzel renkleri biz göremedik, neden paylaşmadınız, dedi. Tamam, sizi mi kıracağım, dedim; paylaşayım, dedim. Çektim, fotoğraflarını paylaştım yani inan 500 liralık tel sattım. İşte kul sıkışmayınca Hızır yetişmez. O takipçimin bana öyle söylemesi... Ben o telleri atmayacaktım ama yapılışını da videosunu çektim attım mesela. Sen bakıp yapabilirsin deneyip. Bunu ama herkes tutturamıyor ki. Yapan yapıyor, yapamayan bana geliyor. Emine Hoca'm, bana tel gönderir misin? Şu şu renkleri gönderir misin? Türkiye'nin bir ucuna gönderiyorum ya mesela. Ne bileyim, bilmiyorum. Verdikçe ben tersine daha fazlasını aldığımı düşünüyorum" (K.Ş. 6).

Sanal ortam ve kurs ortamı karşılaştırıldığında; öğretme-öğrenme anlamında, sanal ortamın kurs ortamının yerini tutamayacağı ifade edilmektedir. Kurs ortamında öğrenciyle birebir ilgilenme, öğrencinin yanlışlarını düzeltme imkânı vb. olmadığı için sanal ortamdan ancak kursa gidemeyenler faydalanmalıdır. Sanal ortamda "doğru kişiler"den eğitim almanın önemine dikkat çekilmektedir. Sanal ortamda ancak işinin ehli olan öğreticiyi bulmanın doğru öğrenmeyi sağlayabileceği ifade edilmektedir:

"Tabii ki internetin verdiği zorluğu var. Birebir yanında olmaya tabii ki benzemiyor yani dokunmam gerekiyor, benim onun yaptığını yakından görmem gerekiyor. İşte resim yani video bazı gerçekliğini göstermiyor, göremiyorsunuz. Mesela ben diyorum ki yakın çek, netleştir çek, uzaktan çek yani zorluğu var. Tabii ki birebir olmuyor. Yok, hayır, birebir tabii ki olmuyor ama öğrenilebilir yani hiç yoktan öğrenilebilir. İmkânı varsa tabii ki gidip öğrenmesini tavsiye ederim. Tabii ki birebir, yüz yüze… Tabii ki eğiticiden birebir alması çok büyük fark var. … Doğru kişilerin paylaşımıyla doğru şekilde öğrenilirse tabii ki çok faydası var. Herkesin kursa gitme imkânı yok. Herkesin yanında bilen biri ile irtibata geçme imkânı yok" (K.Ş 6).

Sanal ortamda yapılan öğreticilik, özellikle manevi anlamda tatmin sağlamaktadır. Öğrenmek isteyenlerin sorularına cevap verme, bilmediklerini videolarla öğretme

sonucunda gelen mesajlar yoluyla elde edilen hisler, ben bu ortamda varım ve bu dönütleri aldığıma göre de doğru olanı yapıyorum, sonucuna vardırmaktadır. Gökçimen'in, sanal ortamdan para kazanmayı ikinci planda tutsa da içinde bulunduğu sistemin gereklerini de yerine getirdiği görülür; eğitici videoların sonunda "Kanalıma abone olmayı unutmayın!" (URL-52, 2021) klişesi tekrarlanır:

"Manevi, tamamen manevi... Ben mutlu oluyorum yani birilerine bir şey öğretmiş oluyorum. Ya, birileri benim sayemde bir şey öğrenmiş oluyor. Bu beni çok mutlu ediyor. Ya, paylaşıyorum, paylaştığımın meyvesini bana bu atılan resimler, videolar, olmuş mu, teşekkür etmeleri olarak geriye alıyorum. ... Hocam Allah razı olsun, diyor. Sizin sayenizde ben bunu öğrendim, diyor. Kaç yerlere sordum, hiçbir cevap alamadım. Öğrenememiştim, diyor yani bu şekilde yorumlar geliyor yani teşekkür yani sizin sayenizde ben bunu öğrendim, diyor mesela. İnternet ortamından benim sayemde öğrenmiş oluyor. Çok, bu tür gelen mesaj çok… Öyle sözler söylüyorlar ki gerçekten ben diyorum yani demek ki doğru, doğru bir şey yapıyorum yani yanlış bir şey değil benim yaptığım. Ben gerçekten doğru bir şey yapıyorum ki bu kişiler bunu alabiliyor, alıp bu yorumu bana yapıyorlar diyorum yani mesela" (K.Ş. 6).

Sanal ortamda tel kırma-sarma ile ilgili sorulan sorulardan, bu alana ilginin fazla olduğu anlaşılmaktadır:

"... Mesela hocam şurası nasıl yapıyorsunuz, bunu nasıl yapabilirim? Mesela benim hocalık yaptığımı takip edenler zaten biliyor. Mesela hocam, siz geldiniz aklıma, size sormak istedim, bana yardımcı olur musunuz? Şu konuda şunu yapamadım, şunu bilemedim, bana gösterme imkânınız var mı ya da anlatır mısınız, dediğinde ben ona dönüş yapıyorum. Mesela ona o konuda bilgi vermeye çalışıyorum ya da resim çekiyorum ya da video çekiyorum, gönderiyorum yani bundan bir... Teşekkür ediyor yani bir beklentim yok, bundan bir kazancım yok. Maddi olarak bir kazancım yok ama manevi kazancım var" (K.Ş. 6).

Sanal ortamda tel kırma-sarma eğitim içerikleri pandemi döneminde artış göstermiştir. Tel kırma-sarma kursları kapanmıştır fakat sanal ortam vasıtasıyla öğretme ve öğrenmeler artmıştır:[68]

[68] Bu konuda ayrıntılı bilgi için tezin "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bartın İşi Tel Kırma Geleneği" bölümüne bakınız.

"... Bunu ben ne yapıyorum, İnstagram'dan Yutub'dan videoları atarak, eğitim olarak vermeye çalışıyorum. Kendimi o şekilde motive ediyorum yani evde duruyorum ama başkalarına da yine faydalı. Kursum açılmıyor ama sanal âlemden de internet aleminden de öğretmeye çalışıyorum. Bu karşılıksız mesela, bunun karşılığı yok" (K.Ş. 6).

Kendini sanal ortamın ortaya çıkardığı terimlerden olan YouTuber olarak tanımlamayan Gökçimen, YouTuber olmak için sanal ortama ağırlık vermesi ve bu işe çok vakit ayırması gerektiğini ifade etmektedir. O zaman işin sanal ortamdaki öğreticiliğinin "para kazanma" olarak da karşılığı alınacaktır. YouTuber olmanın sanal ortam aracılığıyla para kazanacak hale gelmekle bir tutulduğu görülmektedir:

"Daha yutubır (YouTuber) olmam için işte dediğim gibi, ayrı bir iş yani ayrı bir iş yani. Onun üstüne düşmeniz gerekiyor. Benim çok uğraştığım şey var. Hocalık yapıyorum. Bir yandan kendim siparişlerim var. Başkalarına iş vererek sipariş yapıyorum. E benim çocuklarım var, eşim var, evim var yani ona ayıracak ekstra bir zaman olarak fazla zamanım yok. Ha atıyorum, aralarda tabii ki atıyorum. Canım sıkılıyor hadi diyorum şu tekniği çekeyim, atayım. Bu haftada bir oluyor, ayda iki defa oluyor ama onun için her gün bir video atmanız lazım. Yutub için en az, en az iki günde bir, üç günde bir video atmanız şart. Yutubır olacağım ben, bundan para kazanmak istiyorum. Benim bu eğitimlerim, çekimlerim boşa gitmesin; bana para olarak da geri dönsün istiyorum diyen bir kişi en az üç günde bir video atması gerekiyor. Benim şu anda o şeyim yok yani öyle bir amacım yok şu anda. He, ilerleyen zamanlarda ne olur, bazı şeyleri bırakmış olurum, zamanımı alan bazı şeyler hayatımdan çıkar. Heh, boşluğumu o şekilde doldurarak ona yönelebilirim ama şu anda ona tamamen yönelecek bir vaktim yok yani açıkçası (K.Ş. 6).

Emine Gökçimen için sanal ortamda eğiticilik yapmanın ve sosyal medyayı aktif kullanmanın artılarından biri "Emine Gökçimen" markasını oluşturması olmuştur. Görünür olmak, marka olmayı beraberinde getirmiştir. Sanal ortamda kendi ismiyle markalaşan Gökçimen, tel kırma-tel sarma alanında çok daha fazla tanınmıştır ve siparişleri de artmıştır:

"Evet, evet yani benim mesela ben İnstagram sayfamı tel kırma ya da tel sarma olarak değiştirmiştim ya da ben bir logo yaptım. Benim kendi şeyim olsun yani benim bir ayrıcalığım, farklılığım, bir farkındalığım olsun diyerekten benim hiç kimse ile işim karışmasın, benim işim üstündeki benim amblemimden belli olsun diye, "Emine'nin

Atölyesinden" diye yapmıştım ilk logumu. Bana yorumlar geldi. Hocam, biz sizi isminizle tanıyoruz, işinizle tanıyoruz, isminiz ve soy isminiz olsun dediler mesela. Ben ondan sonra "Emine Gökçimen" olarak yaptım. Benim bir ismim var yani. İsmim markam. Sosyal medyada da mesela Bartın Amasra'da da Emine Gökçimen dediğinizde tanırlar. Benim el işi öğretmeni olduğumu bilirler yani. O şekilde tanınıyorum. Ben tanımıyorum ama beni tanıyan çok kişi olduğunu biliyorum. … Sanal ortam tabii ki etken oldu. Hocalık yapmam da tabii ki… Bu benim için takviye oldu yani birbirini tamamlamış oldu. Hem öğretici olmam hem sanal ortamda da bunu sürdürmem tabii ki benim ismimin duyulmasına işte beni tanımalarına vesile oldu yani" (K.Ş. 6).

Sanal ortamı aktif olarak kullanan ve kendisinin bir marka oluşturduğunu düşünen Gökçimen'e kendi işleriyle başkalarının yaptıkları işler arasında fiyat farkı olup olmadığı kendisine sorulmuş, Gökçimen bu soruya "Olur belki." diyerek yanıt vermiştir. Kendisini kurs ortamında da araştırmacı olarak gözlemleme fırsatımız olan Gökçimen, bir öğrencisinin başkasına yaptırdığı tel kırma örtüyü görünce, ona örtüyü ne kadara yaptırdığını sormuş ve cevap olarak "İyi yaptırmışsın, ben o fiyata işlemem, benim fiyatım daha farklı olur." diyerek kendi işlemesiyle başka kişilerin işlemeleri arasında fiyat farkı olduğunu ifade etmiştir. Buradan, kendi markasını oluşturduğunu düşünen Gökçimen'in bu marka olma durumunu geleneksel bilgisinin ürününü satarken bir artı değere dönüştürdüğü sonucu çıkabilir. Kültürün kişiyle beraber görünür olması, tanınması onun değerini artırmıştır. Geleneksel bilginin kültür endüstrisinin de yardımıyla sanal ortamda görünür olması, ürünün ekonomik değerine de etki etmektedir denilebilir (Özdemir, 2018: 16).

Sonuç olarak Bartın'da tel kırma geleneksel el sanatının aktarımı, eski Bartın geleneklerinin içindeki gibi olmasa da geleneksel tarzda devam etmektedir. Bugün tel kırma öğrenmek isteyenler daha çok öğretimin planlanarak modern tarzda yapıldığı Halk Eğitim kurslarına giderek bu sanatı öğrenmektedirler. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle tel kırma geleneksel el sanatı için farklı bir modern tarz olan sanal ortamda öğrenme ortaya çıkmıştır. Bartın'da sanal öğreticilik şu an sadece Emine Gökçimen tarafından yapılmaktadır. Sanal öğreticilik anlamında Emine Gökçimen, sanal ortamı iyi kullanan kadınların daha fazla maddi kazanç sağlayabileceğinden hareketle bu işi yapmak isteyen diğer kadınlara ilham kaynağı olabilir. Vakit ayırmanın gerektiği bir iş olan sanal öğreticilik için işini sevgiyle yapmanın ve yapılan işin sonunda alınan dönütlerle yaşanan tatmin duygusunun ön plana çıktığı söylenebilir. Gökçimen için tel kırma-sarmayla sanal ortamda var olmak ve

öğreticilik yapmak "Emine Gökçimen" markasını oluşturmasını sağlamıştır, bu durum onun ürünlerinin değerini artırmıştır. Sanal öğretme-öğrenme usta-çırak ilişkisiyle öğrenmenin yerini tutmamaktadır. Sanal ortamda tel kırma öğrenmeye ilgi fazladır ve pandemi döneminde sanal öğretme-öğrenme faaliyetleri artmıştır.

2.12. Bartın İşi Tel Kırma ve Moda

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı moda endüstrisiyle tanışmadan önce onu bu sürece hazırlayan amillerden bahsedilebilir. Yaşanan süreçte, Bartın işi tel kırmanın modernize olmasının farklı alanlarda kullanımında etkili olduğu gözlemlenmektedir. Modernize etmek Türkçe Sözlük'te, *"yenileştirmek, çağcıl duruma getirmek"* (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1693) olarak açıklanmaktadır. Çağın gereklerine ayak uydurarak yenileştirilmiş ürünler modernize olmaktadır. Tel kırma geleneksel el sanatının 1960'lardan sonra unutulmaya yüz tutup, 1980'lerden sonra yapılan çalışmalarla tekrar canlanmaya başlayıp, 1997-1998 eğitim-öğretim yılından sonra ise Bartın Halk Eğitim Merkezinde ders olarak gösterilmeye başlamasıyla hem değişik alanlarda kullanımının artmaya başladığı hem de tel kırma teli ile farklı tekniklerin, desenlerin ve uygulama alanlarının denenerek tel kırmanın modernize olduğu görülmektedir. Tel kırma-tel sarma ürünler, gelenekteki gibi sadece çeyiz ürünleriyle kalmamış, bugün modernize edilerek kıyafete, çantaya, ayakkabıya, feraceye… Akla gelebilecek her türlü ürüne uygulanmıştır. Günümüzde ise özellikle son on yıldan beri tel kırma sanatında daha fazla ilerleme sağlandığı gözlenmektedir. Bu sanat bugün adeta altın çağını yaşamaktadır (K.Ş. 1; K.Ş. 2; K.Ş. 17). Aslında tel kırma, çeyizden öte günlük hayatta kıyafette ve ev eşyalarında daha önce de kullanılabilmekteydi (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 685) fakat Bartın işi tel kırmanın farklı alanlarda kullanımının daha çok yaygınlaşması, gelişmesi Bartın Halk Eğitim Merkezinin yaptığı "tasarım yarışmaları" sayesinde gerçekleşmiştir (K.Ş. 1; K.Ş. 3; K.Ş. 11). Bartın Halk Merkezinin her sene sonu sergisi açılmaktadır fakat tel kırma geleneksel el sanatının ders olarak gösterilmeye başladığı 1997-1998 eğitim-öğretim yılının sonunda, bütün öğrencilerin katılabildiği ayrı bir yarışma başlatılmıştır: "Tel Kırma Tasarım Yarışması". Başlatıldıktan sonra her sene düzenlenen bu tasarım yarışmalarında verilen bazı ödüller, tel kırmanın yaygınlaşması ve tel kırma kurslarına olan talebin artması için bir teşvik olmuştur. Yapılan çalışmaların etkili olduğu gözlemlenmiştir çünkü tel kırma eğitimine ilk başlandığında, bu işi sadece bazı evlerdeki yaşlı kadınlar yaparken tel kırmanın gittikçe her evde, her yaş grubunun yaptığı bir el sanatı hâline geldiği görülmüştür. Tasarım yarışmalarıyla tel kırma önemli bir ivme

gerçekleştirmiş, tel kırmanın önü açılmıştır, tasarım yarışmaları sonucunda çıkan tel kırma ürünlere bu işle ilgilenenler bile şaşırmışlardır (K.Ş. 11). Oluşturulan tasarımların, tel kırmada kavramların yeni imgelerle buluşarak yeni ilişkilerin doğmasını sağladığı düşünülebilir (Bayburtlu, 2017: 455).

Tel kırmanın yaygınlaştırılması için yapılan tasarım yarışmalarının yanında, 16.05.2012'de Bartın Sanayi ve Ticaret Odasının hazırlamış olduğu bir "Tel Kırma Tasarım Yarışması" olmuştur. Bu yarışma sayesinde tel kırmanın moda sektöründe "yoğun olarak" kullanımına adım attığı söylenebilir. Tek veya grup hâlinde katılım yapılabilen yarışmaya Hatice Karadağ, daha farklı ve zengin ürünlerin çıkabilmesi amacıyla oluşturduğu dokuz kişilik grubuyla katılmıştır. Bu yarışmada Hatice Karadağ ve ekibi birinci olmuştur. Birinci olan üründe tel kırma işlemesiyle "tül işi tekniği" birlikte kullanılmıştır.[69] Bu yarışmaya o zaman modacı Zeynep Tosun da jüri üyesi olarak gelmiştir ve yarışmada birinci olan Hatice Karadağ ve ekibi ile tanışmak istemiştir. Hatice Karadağ, Zeynep Tosun ile tanıştıktan sonra, bağlantılarını koparmamışlar, çalışmaya devam etmişlerdir. Karadağ, Zeynep Tosun'la sayısız kıyafet hazırlamıştır. Tel kırmayla hazırlanan tasarımlar, dünyanın her yerine tel kırmayı yaymıştır. Karadağ bu konuda şöyle demektedir:

"2012'de Zeynep Tosun'la tanıştıktan sonra onunla yedi yılı aşkındır bir çalışmamız var. Onun koleksiyonlarına hem tasarım yapıyorum hem de koleksiyonlarının işlemesini yapıyorum. Tabii ben ve ekip arkadaşlarımla beraber... Ben çizimlerini yapıyorum, kesimini. Gerekirse bana tülü gönderiyor, kalıbı gönderiyor. Ben tülü kesiyorum. Kestiğim tüle göre desen hazırlıyorum. Desene göre işlemesini yapıyoruz, ben gönderiyorum Zeynep Hanım'a. Zeynep Hanım dikişini yapıyor sonra. Onun defilesini, sergilemesini yapıyor. İşte satışı için birçok ülkeye gönderdik bunu. Londra'ya gönderdik, Paris'e gönderdik, Amerika'ya gönderdik, Arabistan'a gönderdik gibi … Yani bir dünyaya tanıtma da başladı bu sayede" (K.Ş. 11).

Bartın işi tel kırma, Türkiye'de ve dünyada bir modacı ve moda sayesinde daha çok tanınmaya başlamıştır. Bartın işi tel kırmayla tasarlanıp işlenen ve dikilen kıyafetler Türkiye'de (Başak Dizer, Özge Özpirinççi gibi) ve dünyada (Lady Gaga, Nicole Scherzinger gibi) sayısız ünlü tarafından giyilmiştir. Tel kırma işi, "sadece bir çeyiz işi" olarak kalmamış,

[69] Hatice Karadağ, tel kırmayla kullandığı tül işi tekniğini ilk kez 2009 yılında Bartın Halk Eğitim Merkezinde düzenlenen bir yarışmada kullanmış, o zaman da birinci olmuştur (K.Ş. 11).

kıyafetlere nakşedilmiş, günlük hayata da taşınmıştır. Tel kırmanın farklı alanlara da taşınması arzu edilen bir durumdur. Bartın işi tel kırmanın kıyafet üzerine taşınmasında, moda sektöründe yoğun olarak kullanılmasında, Hatice Karadağ'ın asıl branşının "giyim" olması etkili olmuştur:

"... çünkü benim branşımın da "giyim" olması... Zaten mesela ben bir ürün yaparken, çanta yaparken ne yapabilirim? Kalıp hazırlayarak ürünü öyle çalıştım, çünkü kalıp olması gerekiyor muntazam bir iş çıkarmak için. Hep kalıplı çalıştım. Bu şekilde de öğrettim. Mesela gözlük kılıfı yaparken, lavanta kesesi yaparken hep kalıplı çalıştım. Daha düzgün ve yaptığımız işin albenisi olsun diye. Bu şekilde çalışıyordum. Aksesuarlarda daha çok ama ben bunu kıyafetlere de koymak istiyordum çünkü artık çeyiz olmasın, çeyizlikten çıksın. Çeyizi bir kız çocuğuna yaparsınız, bir parça yaparsınız. İkincisini ne yapacak? Kullanacağından fazlasını yapmazsınız çünkü sandık bekleyecek yani artık öyle bir devirde olmadığımız için ben bunu daha çok güncel hayata geçirmek istedim. Kıyafet çalışmam da var zaten. Branşımın giyim olması da çok etkiledi beni, kıyafet hazırlama yönüne gittim bu sefer de. Artık örtüler, çeyizler olmasın, çantalar olmasın, tepsiler olmasın hani bunu üstümüzde giyerek görelim ki günlük hayatımıza taşıyalım istedim. Bunu da başardım. En büyük arzum oydu" (K.Ş. 11).

Diğer işlemelerin yanında tel kırmanın moda sektöründe modacılar tarafından tercih edilme sebebi; farklı, pırıltılı bir teknik olmasına bağlanmaktadır. Modanın da hep "farklı ve bilinmeyen"i aradığı vurgulanmaktadır. Tel kırmada bulunan düğüm tekniği iplikle uygulanamamaktadır. İplikle yapılan nakış tekniklerinin bilinmesi ama tel kırmanın sonradan adını duyurması tel kırmanın ilgi çekmesinde etkili olmuştur (K.Ş. 11). Moda tel kırmaya, tel kırma da moda uyum sağlayabilmiştir. Moda sektöründe her yıl tel kırma farklı kumaşlar üzerine, farklı tekniklerle beraber uygulanmakta, yeni tasarımlar yapılmaktadır. Tel kırmanın moda sektöründe adını daha fazla duyurması, tel kırmanın yine farklı işleme teknikleriyle kullanıldığı Zeynep Tosun'un "Kayıp Anadolu" koleksiyonundan sonra olmuştur. "Kayıp Anadolu" koleksiyonunun çekim ve tasarımında kullanılan renk, iplik ve işleme teknikleriyle bir "gelenek hikâyesi" oluşturulmaya çalışıldığı düşünülebilir. Tel kırma geleneğinin bir hikâyeyle beraber pazarlandığı görülür:[70]

[70] Zeynep Tosun'un Bartın işi tel kırma-sarma işlemelerini de yoğun olarak kullandığı "2021 Yaz Couture" koleksiyonu için gerçekleştirilen çekimlerden görüldüğü kadarıyla işlemelerin kendi gelenek hikâyeleriyle

"Aslında birbirine o kadar çok bağlantılı ki... Tel kırma moda ile tanıştı ama moda bu tel kırmayı kullanmak istedi tanıştıktan sonra çünkü o da baktı ki Anadolu'nun çok eski bir el sanatı bu, çok güzel olur. Bunu biz niye kullanmayalım? Bunu kullanırsak çok güzel kıyafetler ortaya çıkabilir hem de farklı olabilir, farkındalık yaratabilir çünkü zaten hep farklı şeylere gitmiyor muyuz? Modada da öyle. Hep değişik ve farklı, bilinmeyen şeyler... Tel kırmanın da bilinmeyen olması bir avantajı. Onu öne geçirdi ve modacı bu tel kırmayı kullanmak istedi ama tel kırma da ayrı bir moda akımı yarattı bunu da es geçemeyiz. Tel kırma moda akımı da yaratmış oldu, çünkü kullanıldığında çok güzel sonuçlar aldık kıyafetlerde. O kadar güzel ki... Yani ben Zeynep Hanım'a çalışmaktan kendime çünkü fırsatım olmuyor. Çok güzel şeyler çıkartıyoruz, yapıyoruz, bakıyoruz o kadar güzel şeyler oluyor, ondan sonra diyoruz ki biz bundan şunu da yapmalıyız, şu da çok güzel olur ve onu da yapıyoruz. Deriler üzerinde yapmalıyız, diyoruz. Deri üzerinde yapıyoruz. O kadar çok şeyler denedik ki…. Zeynep Hanım'la ikinci koleksiyonda... Ben yaz tatilimde farklı tasarım yaptım, bunları işledim. Tabii iki tane arkadaşımdan da yardım aldım. Bu yaptığım tasarımlarda, bunların arasına püsküller koydum iplikle ve işlemeler koydum, dantel anglezler koydum. İşte o yaptığım denemeleri Zeynep Hanım'a gönderdiğimde çok beğendi, sonra bir koleksiyon çıktı oradan "Kayıp Anadolu" diye ve çekimleri de Kars'ta yapıldı çünkü birazcık biz Kars'ın şeyinden de etkilendik orada kullanılan, doğadan alınan renklerden. Kahta çok güzel, işlemeler var. Onlardan etkilendik. Boncuk işlemelerinden etkilendik, canlı renkleri bir arada kullandık. Çok eskiden de kök boyalı iplikleri kullanmışlar. Telle onları birleştirdik, "Kayıp Anadolu" diye bir koleksiyon çıktı ortaya. O bir patlama oldu, sonrasında farklı farklı çalışmalarla devam ettik" (K.Ş. 11).

Zeynep Tosun'un kıyafetlerinde kullandığı tel kırma işlemeler Bartınlı kadınlar tarafından işlenmektedir. Tel kırma işleyen kadınlar, Zeynep Tosun'a işledikleri kıyafetlerin defilelerde kullanıldıklarını gördüklerinde çok mutlu olmaktadırlar. Tel kırmanın diğer el nakışlarına oranla fazla talep görmesi ve ünlü modacılar tarafından tercih edilmesi işleyen kadınlar için gurur kaynağıdır denilebilir:

pazarlanmadığı görülür. Tel kırma-sarma geleneksel el sanatı kullanılan kıyafetler, Bartın geleneklerindeki hikâyesiyle moda sektöründe yer almaz. Tosun, diğer tasarımlarıyla beraber tel kırma-sarma işlemelerini kullandığı kıyafetleri Efes Antik Kenti'nde *"İlhamını Amazon kadınlarının tanrıçalaşmış hikayelerinden"* aldığını söyleyerek tanıtır (URL-61, 2021).

"Çok mutlu oluyoruz. İlk sene ona ürün çalıştığımızda bizi İstanbul'da defileye davet etti, bizim ürünlerimizi yabancı mankenler giydi. Biz orada o kadar mutlu olduk ki anlatamam. O mutluluğumuzu… Çok güzel de ürünlerimiz satıldı, oradan beri sürekli her sene değişiyor. Zeynep Hanım Türkiye'nin her yerlerine bu araştırmacı olarak el nakışları, yöresel şeyleri geldiği halde, yine dönüp dolaşıp bize geliyor" (K.Ş. 12).

Hatice Karadağ, Zeynep Tosun'la olan çalışmalarında mutlaka kullanılan işlemenin adının "Bartın işi tel kırma" olarak belirtilmesini, gelecek nesillere de bu şekilde aktarılmasını, işlemenin Bartın'la ve bu adla özdeşleşmesini istediğini ifade etmektedir. Tel kırmanın uluslararası alanda tescillenmesi Karadağ'ın bir arzusudur (K.Ş. 11). Bunun yanında, tel kırmanın moda sektöründe kullanımıyla ilgili olarak Bartınlılar tarafından "Bartın işi tel kırma" yani bir marka olarak pazarlanamaması, dikkat çekilen ve eleştirilen bir durum olabilmektedir. Bartınlı kadınlar tel kırmanın tasarımını yapmıştır, işlemişlerdir ama bu "Bartın işi tel kırma" olarak değil de bir modacı aracılığıyla olmuştur yani adını duyuran modacıdır. Modacının tel kırma işlemesini ürünlerinde kullanarak kendi adını taşıyan ürünler tasarlaması, yüksek katma değer elde etmesi de eleştirilmektedir. Yöredeki kadınlar bu işten çok az kazanmaktadırlar, "Bartın işi tel kırma" markasıyla pazarlanamayan bir tel kırma işlemeli üründe, asıl kazanan modacı olmaktadır:

"Zaten çalışıyorlar, Bartın'da da çalışıyorlar. Birkaç tane, modacılarla çalışan ablalarımız var. Onlarla da görüşün. İsimlerini aldınız mı bilmiyorum. Burada özellikle tel kırma üzerine moda tasarımı yapan Zeynep Tosun vardır modacı, onlarla çalışan bir grubumuz var. Ablalarımız var. Çok güzel iş çıkartırlar. Tavsiye ederim, lütfen onlarla da görüşün. Onlar da vizyonu geniş ablalarımız, usta kişiler bunlar... Modacı ile çalışmanın etkisi ile de güzel eserlerle tel kırmayı dünyaya duyurdular, defilelere Bartın'dan ürünler gitti. O ablalarımızın açılımının nedeni, bir modacının imzası ile ürünlerin defileye gitmesi oldu ama bir firmaları olsaydı... Benim ürün verdiğim gibi onlar da firmalara verselerdi ürünlerini, on kat daha fazla başarıyı gösterirlerdi. Onların tek özelliği, işlemeci olarak onların yanında oldular, tasarımlarını yaptılar, gönderdiler" (K.Ş. 4).

"İşte ama burada onu modacı kendine mal ediyor. Affedersin Bartın'daki geri zekâlılar ne kazanıyorlar bu işten? Makarası 20 lira. Anladın mı bu olmamalıydı, yani bu olmamalıydı ama insanlar bunu kendileri istediler. Onun için yani ben yapsaydım "biz" olacaktık. Benim önümü açmayıp "biz" yapmama müsaade etmediler" (K.Ş. 18).

Tel kırmanın moda sektöründe kullanımında *haute couture* (otkutür) kavramının da etkili olduğu görülmektedir.[71] Geleneksel bir işleme olan Bartın işi tel kırmanın modacılar tarafından ilgi çekip kullanılmasında *haute couture* kavramına da uygun olan; el işçiliği ile yapılması, fabrikasyonun dışına çıkarak insanlara farklı olanı verebilmesi, kişiye özel çalışmayı öngörüyor olması da etkili olmuştur. Bartın işi tel kırma bir ürünün değeri; Bartın içi ve Türkiye genelinde başka, moda sektörü ve modacılar aracılığıyla *haute couture* değeri kazanarak Türkiye ve dünyaya pazarlandığında başkadır. Yurt dışına ürün gönderildiğinde üretici de iki kat daha fazla para kazanmaktadır (K.Ş. 4). Yurt dışında Bartın işi tel kırmanın ilgi çeken tarafı el işçiliğiyle yapılmasıdır. Tel kırma ve tel sarmayı yapmak için dünyada bir makine de yoktur. Örneğin Dubai ve Katar'a gönderilen feraceler, üzerindeki tel kırma-tel sarma işi desenler sayesinde kişiye özel hale gelmektedir ve gönderilen ülkelerde yapılan o ürünü sadece beş-on kişi giyebilmektedir (K.Ş. 4). Bartın'dan Katar, Dubai, Arabistan, İtalya gibi birçok ülkeye ürün gönderilmektedir. Bu ürünler moda defilelerine çıkmaktadır. Defilelerde kıyafet olarak veya tamamlayıcı parça olarak kullanılmaktadırlar (K.Ş. 4; K.Ş. 11). Bartın işi tel kırmanın modacı Zeynep Tosun aracılığıyla ve dünyadaki diğer modacıların ilgisi ile dünyaya pazarlandığı görülmektedir.

Bartın işi tel kırma ile tasarlanan *haute couture* değeri kazanan ürünlerin moda sektöründe, Türkiye'de ve dünyada sadece sayılı zenginlerin ulaşabileceği fiyatlara, haksız kazançla satılması eleştirilmektedir.[72] Tel kırmalı bir kıyafeti herkes satın alabilmelidir. Tel kırma işlemeli bir kıyafeti satın alabilen seçkin kesimden bazılarının geleneğe bakış açıları sorunludur, gelenek onlar için yok hükmündedir aslında. Sözü edilen seçkin kesim için önemli olan satın aldığı elbisenin fiyatıdır. Seçkin kesim birbiriyle üstünlük yarışındadır. Taşıdığı elbiseden bir tane olması, katıldığı davetteki bütün kıyafetlerden pahalı olması, onunla gösteriş yapabilmesidir önemli olan. Onların hayatlarının tüm alanlarında üstünlük yarışı vardır. Bu üstünlük yarışından gelenek de nasibini alır. Onlar sadece günümüzde pahalı ve moda olması, bir farklılık arz etmesi dolayısıyla tel kırma işlemeli kıyafeti bir satın almışlardır. Üzerinde bir "hikâye" taşıdıklarıyla ilgili en ufak bir düşünceleri yoktur. Bu bakış açısı hayatlarının tüm alanlarına sirayet etmiştir. Satın alma gücünün, kimsede

[71] Bartın işi tel kırma-sarma tasarımların da içinde olduğu örnek bir *haute couture* koleksiyonu için bkz. URL-63, 2021.

[72] Zeynep Tosun'un hazır giyim ve *haute couture* koleksiyonundaki tel kırma-sarma tasarımlı ürünlerin bile ancak seçkin kesimin satın alabileceği fiyatlarda olduğu görülmektedir (URL-62, 2021; URL-63, 2021).

olmayan en değerliyi elde etme hırsının ardında gelenek yok olur. Tarihi değerlerin, geleneğin bu şekilde satın alınamayacağı belirtilir:

"Onun dışında yani öyle insanlar var ki sadece bu bende var, başka hiç kimsede yok. Hiçbir dükkândan alamazsınız bu ürünü, bu sadece bende var. Bir partiye katıldığımda, benim aylık gelirim iki yüz bin lira, aylık iki yüz bin lira kazanan bir kişi olarak ben sizden farklı olmalıyım. Şu giydiğim kıyafetteki tavus kuşu modeli, tamamen gümüş tellerle işlenmiştir ve Beyoğlu'nda, Şişli'de, Osmanbey'de hiçbir mağazada bulamazsınız. Bunu ben özel yaptırdım, demek için ona yani diyelim ki kırk bin lira fiyat biçti modacı, onun modacısı. O, onu kırk bin liraya alıyor, o, onunla bayram çocuğu gibi seviniyor ve benim bu toplulukta gezerken o elimdeki likör bardağıyla verilen bu partide dolaşırken kadınlar, bütün zengin adamların eşleri, aman Allah'ım o nasıl bir kıyafet, diye bakmaları benim için milyonlara değer. Ben Boğaz'da altı milyon dolarlık yalıda oturmuşum veyahut da Levent semtinde dört milyon liralık evde oturmuşum, benim aylık gelirim iki yüz bin lira, hiç, onlar, benden zenginler var ama ben şu kıyafetle oradaki attığım hava için milyonlar harcamaya razıyım, diyen kişiler tarafından sipariş edilip yaptırılınca gelişme sağlayamıyor. Sadece bende olsun. Dükkân açarsan modacı, bu dükkânda bu kıyafetlerden doldurursan ben senden almam, diyor. Bende olacak sadece. Bu hastalığa mustarip olanların dışına taşırabilirse modacı şeyi, tel kırmayı, sadece bende olsun, başkasında olmasın, diye Sigapur'dan bir ev aksesuarı getiren kadınla aynı duruma düşen bu tel kırma elbise giyen kadın arasında hiçbir fark olmadığı için, o modacı onlardan sıyrılıp bir dükkân açmalı ya da o dükkânda bu tel kırma ürünleri satılmalı kıyafetler. Herkes alabilmeli alabilen. Hani çok ağır olanlar belki çok pahalı ama herkesin alabileceği fiyatlarda olanlardan olur yani 10000 liraya mâl ettiği bir şeye 40000 lira istediğinde onu alan kişi 40000 lirayı hemen oradan karttan, şeyden, makineden geçiyor onu hesabına. O 40000 lira onun için bir şey değil. Parayı nasıl harcayacaklarını bilemiyorlar. Öyle insanlar, bir de aralarında rekabet şey var, gösteriş şeyi, o bakımdan yani antikayı bile sırf şu anda üretimi yok, başka hiç kimsede yok, üretimi olmadığı için, antikacıdan aldım, bir daha da aynısından yok, o da evine koyamaz, o zaman ben antikayı seviyorum, alayım şuraya şu konsolu, deyip üzerine gaz lambalarını koyup a bak, bizim bu hangi? 19. yüzyıl… Bizde var 18. yüzyıl derse bitiyor o. Ne, 17. yüzyıl mı? 17. yüzyıl da var. Evliya Çelebi sağken yapılmış bu komodin İngiltere'de 1645'te, bunu getirdim, bakın. Bizde niye yok, kocasıyla kavga ediyor, bizdeki 19. yüzyıl, 1800'lü yıllar, o 1600… 350 yıllık konsolları var, bizim de olmalı. Böyle hastalıklarla antika sevilmez. Hava atmak için olmaz. Bir şeyi aldığınız zaman o bir mutluluktur, eskidir, seven sever. Gelen a

çok güzelmiş, der. Bizde niye yok, diye ağlanmaz. Herkesin kendine göre bir şeyi var. Fabrika üretmiyor, artık kimsede, dükkânlarda bulunmuyor, diye bir şeye sahip olunmaz. Bu bir sevgi, eskiden yapılmış bir sanat eserine sahip olmak. … Gerçekten bilmiyorlar, hiç ne olduğunu bilmiyorlar. Sadece o pul boncuk işlenmiş payetli bir elbise gibi giyiyor onu. Daha ilginç bir şey, diye… A, güzel, değişik, evet. Özelliğini falan hiç yani… Metalin cinsini bile bilmeyebilir yani tel kırma aldım ben, evet. Hayatım bak, şekerim, tel kırma, bitti. A o nereli? Bu Türkiyeli, Parisli değil. Konuşmaları da böyle. Nereli, o nereli? O Frankfurtlu, bu Parisli. Paris'ten değilse Paris Lafayette mağazasından alınmadıysa bu Türkiyeli, çok banal diyecektim ama ilginçmiş. Türkiye'nin neresinden? Trabzon mu? Yok Batı Karadeniz, Bartın'da çıkıyormuş, modacı üretmiş. Bitti. Lafları bu kadar, ondan sonra gene havuzun başında meyve kokteyli içmeye devam ediyorlar. Kültürel derinlik falan yok" (K.Ş. 33).

Tel kırmanın moda sektöründe kullanılması, genel olarak Bartınlılar tarafından olumlu karşılanmaktadır fakat tel kırmanın moda sektöründe kullanımında eksik bulunan taraflar vardır. Bu taraflardan bir tanesi tel kırmanın "kültürel yönü"dür. Bartın işi tel kırmanın Bartın'ın kültürel kimliğine ait olduğu da kullananın sorumluluğu olmalıdır:

"Moda sektöründe kullanılıyor, ben olumsuz bir tarafını görmedim. Belki bazı modacıların çok fazla izaha muhtaç görmedikleri bazı güzellikleri anlatmakta istekli olmadıkları vakidir, gerçektir ama kültürel bir hani Bartın çıkışlı olduğunu belirterek kültürel bir öğe, bu da bir teknik, Bartın tel kırması, bunu da uyguladık, güzel oldu, diye söylemelerini bekleriz" (K.Ş 33).

Tel kırma geleneksel el sanatının, modacıların kendi markalarının kıyafetlerinde bile yer alması, gurur verici bir durum olarak algılanmaktadır. Bartın, kendi geleneksel el sanatını modacı vasıtasıyla tüm dünyaya duyurabilmiştir ve kendini kabul ettirmiştir. Tel kırma işlemeli kıyafetler, dünya ünlüleri tarafından da tercih edilmektedir. Bu durum, Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının "görmezden gelinemeyecek büyük bir kültür" olduğunu göstermektedir. Tel kırmalı kıyafetleri satın alanlar onun üzerinde bir geleneğin taşındığını bilmeyip "sadece moda" olduğu için satın alsalar da dünyaca ünlü bir şarkıcının üzerinde tel kırmanın görülmesi bir "başarı" olarak algılanır. Milliyetçi duygular da devreye girer; Türk, Osmanlı kültüründen kaçış yoktur:

"Çok güzel buluyorum. Ne bileyim, bir kıyafete tel kırmayı taşırken, onu kombinlerken orada görmek bir Bartınlı olarak beni onore ediyor açıkçası. Bizim el sanatımızı ünlü bir modacının kıyafetinin üstünde görmek çok güzel. Mesela Tel Kırma Dernek Başkanı Gülay abla, onunla konuştun mu bilmiyorum ya da yine konuşursan Dilek Hanif'le bir çekimi oldu. Dilek Hanif'in elbisesine bir tel sarma işledi ve Dilek Hanım onu kreasyonunda kullandı ve sergiledi yani güzel bir şey, çok onur verici bir şey Bartın için. Ben şöyle düşünüyorum. Bu el sanatının tercih edilip o marka modacının kıyafetinin üzerinde onu uygulayıp taşıması bile bizim kabul gördüğümüzü gösteriyor bana. Kabul edildiğimizi, kültürümüzün kabul edildiğini, ne kadar entelektüel de takılsa etnik dokunuşlardan, etnik iğnelerden yararlanıp da bunu Avrupa'ya ya da Türkiye'de de kalsa hani fark etmez, taşıması bizim her anlamda kültürümüzü, kimde olursa olsun kabul edilirliğimizi gösteriyor bana göre. Beni es geçemiyor yani büyük bir kültür demek ki bu. Es geçemiyor. İlla ben bunu kullanmalıyım. Ürünümde görsel olarak taşımalıyım yani bir işareti var bunun. O kadar el işinin içinden sıyrılmış gelmiş. Hiçbir şeyi uygulamıyor, geliyor tel kırmayı uyguluyor. Bir kabul edilirliği var yani vazgeçilmez bir yeri var. Bir sürü modacı, Zeynep Tosun uyguladığına göre… Zeynep Tosun yabancıların kıyafetine bile uygulamış bunu düşünsene. Ne kadar bizi reddetmeye çalışsalar da hani ben bunu yurt dışı için söylüyorum. Mesela Zeynep Tosun'un kıyafetini, bak sen bunu daha sorarsın. Zeynep Tosun'la en çok kim çalıştı? Hatice Karadağ Hoca'mız çalıştı. Konuştuysan… O, anladığım kadarıyla Avrupa'daki birisine de dikti. Tel kırma vardı ama hocam daha iyi bilir. Konuyu geniş görüşebilirsin. Ben… Türk motiflerini es geçemiyor demek ki giydiğine göre bir Avrupalı. Her anlamda bizi görmek zorunda. Bizim bu kültürümüzün büyüklüğünü gösteriyor bence. … Moda kreasyonundan bir parça olarak aldığını düşünüyorum. Kültürel etkinlik, yok ben Türkiye'nin kültürünü tanıtayım diye düşünmüyor ama onun oraya girmesi bile... Girdik ya... Onu ya nasıl anlatırlar? Lady Gaga kendi çapında, kendi ülkesinde Türkiye'de de var hayranları. Milyonlara, belki de milyarlarca insanlara hitap eden, hayranı olan bir insan. O, onu belki o şekilde düşünmüyordur ama bu modacı için de ben bunu Lady Gaga'ya giydirdim, giydi yani. Başarı. Ben öyle görüyorum. Ben tel kırmayı onun üzerinde giydirdi mi, Türk'ün kültürü mü? Nerede, ne şekilde kaçmaya çalışırlarsa çalışsınlar; bizden, Türklerden, Osmanlı'dan, hiçbirimizin kültüründen kaçamıyorlar. Arkalarından geliyoruz" (K.Ş. 5).

Bazıları tarafından tel kırmanın yayılması, moda sektöründe yer alması bir "ekmek kapısı" olarak algılanmaktadır. Tel kırma, kazanç getirmesi için yapılmaktadır:

"Aslında olumlu, ekmeği çoğaltıyo. Şimdi Emine Hoca... Tamam, ben belki o tür, dediğim gibi ben çok şey değilim, çalışma hani dışarı ama mesela yapanlar için bir ekmek alacağına iki ekmek gazanıyo. Gazansın, yapabilen kazansın yani ben ona şey değilim hani ben değilim. Bilmeyom yapabilen yapsın, daha çok yapsın" (K.Ş. 26).

Dünyanın değiştiği ve geliştiği, bugünün teknoloji çağına geleneklerimizle de ayak uydurmamız gerektiği ifade edilmektedir. Gelenek korunmalı ve geliştirilmelidir ama sadece koruma yaklaşımıyla hareket edilirse geri kalınacağı günümüz müzelerinin durumuyla örneklendirilir. Müzelerdeki kültürün bugün yaşamamasının çağa ayak uyduramamasına bağlanabildiği görülür. Tel kırmanın yaşaması için çağa ayak uydurması gereklidir:

"Şimdi şöyle, ben genel anlamda var olan bir şeyin geliştirilmesi yanındayım. Bu sanat olur veya başka bir şey olur, dünya durduğu yerde durmuyor. Eğer dünya gelişiyor, toplumlar gelişiyor. Eskiden bizim hayatımızda bir cep telefonu yokken, bir "internet" kelimesi yokken şu an çok başka bir yerlerdeyiz ve bu bizim bu hıza ayak uydurma olması lazım. Biz var olan şeylerimizi, iki aşaması var bunun korumak ve geliştirmek. Sadece korumaya yönelik isek biz burada biraz geri kalırız diye düşünüyorum. Bakın, şu an bizim müzelerimiz de öyle, kendini tanıtmaktan çok korumayı amaçlıyor. O yüzden müzelerimiz hep kapalı kutular gibi oldu. Bu da bunlardan bir tanesi. Tel kırmamızı biz belli kalıpların aman dışına çıkarmayalım. Bu benim şahsi düşüncem. Tel kırma hakkında çok büyük fikirlerim, bir çalışmam, düşüncelerim yok" (K.Ş. 28).

"Hayır, yeniliğe girilmesi lazım. Bir geleneksel sanatın yaşatılması için modernize ve yeniliğe açık olması lazım bence hani bunun işte kaybolmaması için de önemli. Tamamen bitmesi şeyinde de önemli yani moda sektöründe kullanılıyor olması" (K.Ş. 34).

Bartın'da bazı kişiler tarafından tel kırma-moda birlikteliği uygun bulunmamaktadır. Tel kırma-moda birlikteliğini olumlu olarak değerlendirenlerden bazı kişilerin ise tel kırmanın moda sektörü içindeki kullanılış şekline bir eleştirisi olabilmektedir.

Tel kırmanın moda sektöründe kullanımının "gelenekten sapma", "gelenek dışı" olarak değerlendirildiği görülür. Kıyafette bugün gelenekselin kullanılması, satılan ürünü cazibeli hâle getirmek içindir. Modada geleneğin doğru kullanılması onun "geleneksel kıyafetler" üzerine uygulanmasıyla gerçekleşebilir:

"Evet, gelenekten sapma. Şu anda benim yaptığım modacıya elbiseler gelenek dışı. Normal günümüz modasına uyarladım ben mesela. Ben mesela bu modacıyla çalıştığımda tel sarma tamam geleneksel ama günümüz modasına yaptım. Kadının kendi şu anki moda tasarımına göre yaptığı bir kıyafete uyarladım. Eski bir kıyafete uyarlamadım. Bir bindallıya uyarlamadım ya da bir yeleğe, eski bir yelek modeline uyarlamadım. Bu sapma oluyor, bu sapma oluyor. Farklı bir şekilde kullanmak, geleneği kullanmak değil. Hayır, sadece farkındalık yaratmak, farklı bir şey ortaya çıkarmak, görselliği üstlerine çekmek... Mesela gümüşün bir pırıltısı var. Gümüşün bir görselliği var. Bunu çekmek, alıcıyı bu şekilde odak noktası haline getirmek mesela" (K.Ş. 6).

Tel kırma her yerde kullanılmaktadır. Bu anlamda el sanatının "aşırı görünür" olmasının değerini düşürdüğü düşünülebilmektedir. Tel kırmanın kullanılıp kullanılamayacağı yerler olduğu ifade edilmektedir. Tel kırmanın her ürün üzerine uygulamaya çalışılması eleştirilmektedir. Tel kırmanın günümüzün "tüketim çılgınlığı" uğruna feda edilemeyecek, hassasiyetle korunması gereken bir gelenek olduğu belirtilmektedir. Geleneğin yaygınlaşmasının bu tür olumsuz sonuçlara neden olduğu düşünülmektedir:

"Bence olumsuz etkiliyor çünkü gözümüze çok fazla sokulmaya başlanıyor. Değerini yitiriyor. Ufak bir detay olarak kullanmak varken her yerde her yerde bunları görmek böyle insanı irite edebiliyor. Cüzdanlarda, gözlük kaplarında, çantalarda, terliklerde, artık böyle maskelerde bile yani gelinlerin kullandığı maskelerde her yerde... Evlerde yatak örtülerinde, mutfaklarda... Çok irite ediyor beni şahsen ama küçük bir detay olarak bir masada kullansan evin bütünlüğünü sağlamış olur, gözümüzü yormaz ve orada tek kalır. Daha fazla önem gösteririz ona ama bu masada var, buradaki sehpada var, işte yatak odamda var, terliğimde var, kıyafetimde var, başörtümde var, olmuyor yani" (K.Ş 27).

"Yozlaşma da olabiliyor. Kötü niyetli şeyler de olabiliyor. Tabii, tabii yani hep bir şeyler yani çok farklı karakterler, çok farklı şeyler var, çok uygulamalar yani. Tel kırmadan "Türk bayrağı yapar mısınız?", "Atatürk portresi yapar mısınız?" siparişleri verenler olduğu gibi yani tel kırmadan yapılamayacak, yapılması uygun olmayan ne varsa onu düşünüp, bulup, isteyen… Sonra, onu yapamadığımız için bizi beceremedik, diye suçlayanlar da oldu yani her şeye uygulanmak zorunda değil. Her şeyin tüketilmesi modasına tel kırmayı da feda etmek istemiyoruz doğrusu. İstemeyiz. Bu sihirli bir akvaryum gibi içinde incelenmesi gereken çok şey olan çocuklar için hazırlanmış bir akvaryum gibi kültürümüzün

değerlerinden bir şey olarak görmek istiyoruz ama yaygınlaşınca bu tip handikaplar oluyor maalesef" (K.Ş. 33).

Yabancılar tarafından satın alınan tel kırmalı tasarımlar, sadece bir modacının koleksiyonunda o senenin bir ürünü olarak yer aldığı için satın alınmaktadır. Bir zenginlik, gösteriş ürünü olarak satın alınmaktadır. Bir sanatçı tarafından giyilen tel kırma işlemeli kıyafet merak edilse bile herkes tarafından satın alınamamaktadır. Halkın tel kırmaya ulaşabilirliği yoktur çünkü tel kırmalı kıyafetler yalnızca seçkin kesimden bazılarının satın fiyatlardadır. Tel kırmaya dokunulmalıdır, tel kırma hissedilmelidir. Hikâyesi, hatırası, geleneği merak edilmelidir:

"... yani Afrika'dan totem, Afrikalı eski yerlilerin tapınmak için yaptıkları ahşap, üstünü boyadıkları Tanrı heykellerini satın alıp gelen Amerikalı bir zenginin Lady Gaga'nın tel kırma kıyafeti almasından hiçbir farkı yok onlara. Onlar ona sahip olmak için alıyorlar, gösteriyorlar bir süre, modacının şeyi, bak kimsede yok, koca Amerika'da bir tek bende var. Tamam, bitti yani tel kırmayı herkese ulaştırmak yani bütün evlerde, kızların çeyizlerinde delik işi perde gibi, rahibe işi gibi yahut da işte bir masa örtüsü olarak bulunsun isteriz. Bir sanatçı tanıtmak için çok güzel giydi, tamam. Bu ne ki acaba? Ona ulaşamıyor ki onun ne olduğunu öğrensin. Sadece internetten olmuyor. O çok farklı bir şey. Eliyle dokunacak yani şey Brüksel'de bir sergide, ona böyle, tel kırmaya dokunacak. İpeğin üstünde kabartma gibi işlenmiş güller, olağanüstü bir masa örtüsü. Onu almalıyım, çok güzel. Biriye hava atmak için değil, beğendi, bu benim olmalı yani ben bunu almalıyım. Ondan sonra siparişler olacak, onun arkadaşı, onun çevresi derken yayılacak. Böyle istiyoruz tel kırmanın tanıtılmasını. Güzel bir hatırası olan, bir hikâyesi olan bir el sanatı tel kırma. Hikâyesi olan, hikâyeleri olan" (K.Ş. 33)…

Tel kırmanın moda endüstrisinde dejenere olabildiğinin altı çizilmektedir. Tel kırma işlenen bir kıyafete bakıldığında sanki bizim kültürümüz değil de "yabancıların kültürüymüş gibi" algılanmaktadır yani gelenek bizim gibi görünse de görünen resim yabancı kültürü çağrıştırmaktadır. Bu durum yabancı çizgi filmlerdeki masal ögelerin Türk kültürünün çizgi filmlerine girmesine benzetilmektedir. Tasarlanan ürünlerin kültürel-ahlâki-dini çizgiye uygun olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Hem sanatta hem hayatta bu şekilde huzurlu olunabileceği vurgulanmaktadır:

"Onda da pek başarılı değiliz, mutlaka ipin ucu kaçıyor yani çok böyle istekli olanlar daha sonra soğuyorlar, başka alanlara kayıyorlar, yarım bırakıyorlar işlerini. Her alanda aynı sıcaklıkta yürümeyebiliyor bu çıkışlar yani bu çok farklı insanların eline geçtiğinde dejenere olmuş gibi yani bizim kültürümüzde olmayan şeyler ekleniyor, yabancı kültürlerin etkisi oluyor. Bizim çizgi film, çocukların çizgi filmlerine yansıyan yabancı, ilk zamanlar yabancı çizgi filmlerde olan ögelerin girmesi gibi, bizim kültürümüzde sadece Keloğlan ve Nasreddin Hoca varmış gibi davranmak yanlış. Onlar var baş tacı ama başka şeyler de var. O öğelerle yapılan çizgi filmler son zamanlarda çıkıyor, yapıyorlar çocuk kanallarında görüyorum. Rafadan Tayfa gibi ün kazandı çizgi filmler, bunun gibi güzel üretimler var. Tel kırmada da çok daha farklı boyutlarda şeyler düşünülebilir ama dejenere etmemek lazım. ... Onlar olmamalı. Çok yani hayal gücüne sınır, ket vurulmaz ama hayal gücünün ahlaki temellere oturan bir rayda yürümesi aslında çok daha güzel sonuçlarla karşılaştırır bizi. Zarafeti, inceliği, naifliği, güzel şeyleri, güzel yaklaşımları elden kaçırmayan değerler üretebilir. Şöyle dua ederlerdi; Allah'ım vücuduma sağlık, gönlüme ferahlık, işlerime kolaylık, ahlakıma güzellik, ruhuma sükûnet nasip eyle Ya Rabbi, diye büyükler hep öyle dua ederlerdi. Biz de o yoldan gitmeye çalışalım. Negatif şeyler, bazı sınırları aşan bazı şeylerin ötesine geçme isteği insan nefsinde vardır ama insan hemen geriye dönüş bileti alma kabiliyetine de sahip bir varlıktır. İnsanı kötülüklere dûçar edecek, felaketlere sürükleyecek hatalardan geri dönebilme kabiliyeti de kişinin dualarıyla birlikte Allah'ın yardımcı olmasıyla ortaya çıkar. O zaman Allah'a sığınan kişi ne sanatında dejenere olur ne başka konularda çünkü hayattan geçip gidiyoruz bu dünyada. Yetmiş yıl, inananlar için yani İstanbul'a gideceksin biletini almışsın, hazırlığını yapıyorsun, ona göre saati gelince yola çıkıyorsun. Her an çağırabilir Rabb'imiz bizi, her an alabilir yanına. Bir hazırlığımız varsa gönül rahatlığıyla gideriz. Hiçbir hazırlığımız yoksa çağırdılar mı her an gidebiliriz. Çağırdılar mı ne hazırlığıyla gideceğiz, düşüncesine sahip olmak lazım çünkü herkes doksan yaşına girecek, diye bir şey yok. O yaşa bile gelsen nasıl geçti o koca ömür diye şaşırarak ölüp gidiyorsun. İnsanoğlu, kendinden önce geçen milyarlarca yılla kendisinden sonra geçecek olan milyarlarca yıl arasında yetmiş yıllık ömrüyle sıkışıp kalmış, enayiliklerine doymadan yaşayıp ölen bir varlık olmamalı. Mutlaka hayatın anlamı ve sahibi hakkında düşüncelere dalması gerekiyor yoksa hiçbir şeyden hayır göremez, zevk alamaz ne sanattan ne bu dünyadan ne hayattan. Her şeyden mutlu olabilmek için Allah'ın yardımına ihtiyacımız var. Her işten hayır bulabilmek için" (K.Ş. 33)…

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının moda sektöründeki kullanımının bu gelenek üzerinde oluşturduğu olumlu veya olumsuz etkileri daha iyi anlamlandırabilmek adına bir modacının koleksiyonundaki tel kırma işlemeli kıyafetleri giyen mankenlerin fotoğrafları kaynak kişilerimize gösterilmiş ve fotoğraflarda görülen gelenek hakkında değerlendirme yapmaları istenmiştir.[73]

Fotoğraflarda görülenin Türk kültürüne değil Avrupaî kültüre uygun bir giyinme şekli olduğu dile getirilmektedir. Bu tarz, tel kırmanın moda sektöründe kullanımının olumsuz tarafıdır. Moda gelenekseli bir kültür olarak değil bir "moda akımı" olarak kullanmaktadır. Kültürel anlamda tel kırmanın yozlaştığı ifade edilmektedir. Tel kırmanın üzerinde bulunduğu kıyafetin kendi kültürünü yansıtması beklenmektedir. Giyim konusunda kendi kültürümüzden kendi insanımızın bile uzaklaştığı eleştirisi yapılmaktadır. Ortada arz ve talebe göre şekillenen bir sistem vardır. Yabancının kıyafetiymiş gibi görünen, üzerine gelenekselin uygulandığı bu tarz, ilgi görmektedir:

"Avrupa'nın giyim tarzına uygulamış tel kırmayı. Biraz yozlaşma, kültürel yozlaşma ama bu kültürü doğru, yerli yerinde, daha Türk kültürüne, ananesine, örfüne göre kıyafetlerde kullandırırsam daha bütünleşmiş olur diye düşünüyorum. ... Bu evet, bu kültürel yozlaşma ama benim kültürümdeki kıyafet tarzında, giyim tarzında, gerçi bizim kıyafet tarzımız da yoldan çıkmış durumda ona bakarsan. Ben hani şöyle düşünüyorum; benim Türk kültüründeyse, benim tel kırma da Türk kültürümdeyse, kendi kültürümü yurt dışına tanıtır şekilde kullanılmasına taraftarıyım. Öyle de olsun isterim tabii yani arz-talep meselesi. Yurt dışındaki bir insana da istemediği bir şey ne alıp ne giydirebilirsin ne uygulayabilirsin. Hot kuturda (haute couture) yani onların giyim tarzı, yaşam tarzları bu. Demek ki modacı da bu şekilde uygun görmüş, uygulamış onların giyim tarzına göre. Ya zannetmiyorum ki orada bu tel kırma hani çok önemli diye giydiğini düşünmüyorum. Sadece bir akım olduğunu düşünüyorum şu gördüğüm resimlerden sonra" (K.Ş. 5).

Fotoğrafları yorumlayan bir başka kaynak şahıs, kıyafetlerin modelinden çok tel kırma işlemeli kıyafetlerle mankenlerin verdiği pozları uygun bulmamıştır. Geleneği üzerinde taşıyanın tavrı, hâl ve hareketleri önemlidir. Tel kırma işlemeli bir kıyafetle, kıyafete uygun, "usturuplu" poz verilmelidir, o zaman kültür "Ben burdayım." diyecektir. Kaynak şahsa göre

[73] Kaynak şahıslara gösterilen fotoğraflar, Zeynep Tosun'un sosyal medya sayfasından alınmıştır. Tel kırma işlemeli görseller için bkz. URL-60, 2021; URL-61, 2021; URL-63, 2021.

usturupsuz poz veren fotoğrafa, *"Şu pozda olmuyo ama düzgün bir poz verse gayetle güzel."* (K.Ş. 24) değerlendirmesi yapılmaktadır.

Tel kırmanın moda sektöründe kullanımı gelişme, yayılma olarak görülse de tasarlanan kıyafetlerin herkesin giyebileceği kıyafetler ve kullanışlı olmadığı dile getirilmektedir. Moda sektöründe kullanılan tel kırma işlemeli tasarımların genelde tülden yapılması ve giyildiğinde iç gösteren bir yapıda olması ayıp karşılanır. Bu kıyafetler, sahneye çıkan sanatçılara uygun görülür. Çok parası olan sanatçılar sahne kıyafeti olarak bu tasarımları alabilir:

"Ama ben bunu tül istemeyon. Tülde yapmaycagla bunu. Gerpdemor üstüne böyle, ipegleriy üsdüne yapacagla, o zaman oldu işde. Tül iç gosderya. Hiç hoş değil. Ben argadaşım tülden işledim amma içine şey giydi, asgılı atlet giydi, siyah. İçi belli değildi. Onna giyiyala. ... Yok canım… Böyle giyülü mü o? Ben isdemem. ... Sahneye çıgmag için… Ha, onna giyelle. Sahneye çıgmag üçün dünya para veriyalar. ... Pırlaya işde, nerden bilsin? Hoşuna gidiya, alıya işde onu. Ha, hoşuna gidiya, alıya işde. Sennen ben alu da giye miyin onu? Asla… Parası çog unnnarıy. Ben yapsam almazla benden. Teli de masgara etdile. Teli tel gibi işle, şöyle kullanışlı bi şeye koy. O ne olacag? Hiç olacag bi şey değil ki… Onnar sahneye çıkıyalar, onnar ayıp acak yog zatten. ... Sevmiş, almış. Sevmek önemli. Bunu mesela sevip de giymek önemli" (K.Ş 32).

Zeynep Tosun'un Bartın işi tel kırma işlemesini tasarımlarında bugün yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Zeynep Tosun haricinde tel kırma işlemesiyle tasarımlar yapan, yapmak isteyen başka modacılar da bulunmaktadır. Dilek Hanif, Cemil İpekçi, Bahar Korçan bu modacılardan bazılarıdır.

Dilek Hanif, kendisine geleneksel el sanatlarının ilham kaynağı olduğunu belirtmektedir; Anadolu'nun değerlerini yerinde araştırmak ve günümüze uyarlamak için yerinde araştırmalar yapmak için "Halkın Sanatı" adlı programı yapmıştır. Hanif, NTV'de yayımlanan program için Bartın'a gelmiş, Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını tanıtmıştır. Program çekimleri 2019'da yapılmış, televizyonda 17.05.2020'de yayımlanmıştır. Hanif tarafından tel kırma-sarma işlemesi kullanılarak bir kıyafet de

tasarlanmıştır (URL-30, 2020).[74] Dilek Hanif'in Bartın'a gelişinden, tel kırmayı televizyon programında tanıtmasından ve bir kıyafet tasarımı yapmasından Bartınlı kadınların memnuniyet duyduğu anlaşılmaktadır (K.Ş. 1; K.Ş. 11; K.Ş. 24).

Bahar Korçan, 1997'de Tarkan'a Bartın işi tel kırma işlemeli bir sahne kıyafeti tasarlamıştır (Korçan, 2004).

Cemil İpekçi, 2019 yılında İnci Bankoğlu Eğitim ve Kültür Vakfının bir organizasyonu için Bartın'a gelmiş ve Bartınlı kadınlara tel kırmayla ilgili bilgi vermiştir. Tel kırmanın çeyizlik olarak işlenmesinin artık geride kaldığını belirten İpekçi, bugün tel kırmanın kıyafet üzerinde nasıl kullanılabileceğini organizasyona katılan Bartınlı kadınlarla paylaşmıştır (URL-70, 2021). Bu organizasyona katılan bir kaynak kişimizin tespitine göre tel kırmayı tasarımlarında kullanmak isteyen modacılar arasında rekabet söz konusu olabilmektedir. Cemil İpekçi tel kırmayı anlatmamıştır, tel kırmayı moda sektöründe kendisi nasıl kullanabileceğini anlatmıştır, kendisine işletme ve işleyen kişi bulma çabasında olmuştur:

"Yok yani bence hiç güzel değil ama onlar bir beceri sanıyorlar kendilerini. Şuraya geçen sene Cemil İpekçi geldi modacı. O da tel üstünde toplantı yaptı. Bakayım dedim neler söyliycek, ben de gideyim. Gittim oraya. Adam şey yaptı pazen, divitin daha doğrusu üzerine çiçeklerin etrafında nakış işlemelerini ve onları kesip kıyafetleri aplike yapmayı düşündüğünü söyledi yani böyle bir kurs da açılırsa işte gelir misiniz? Benim siparişlerimi bana yapar mısınız? Mesela dümdüz bir şeyin bilmiyorum saten mi ister tafta mı ister çünkü onlara da işlenebiliyo. Onları kemer olarak kullanırım yaka olarak kullanırım. Ben size çizer patronunu gönderirim yani ne kadar ne işleyecekseniz onu gönderirim. Örnek gönderirim diye öyle bir sürü kişiyle konuştu. O konuştuklarının içinde bir tanesi de birisi dedi o da Orduyeri'nden bir kişiymiş. Başka bir şey söyledi, onun gibi modacıya söyledi. Biz de onunla çalışıyoruz, dedi yani ona sipariş yapıyoruz, dedi. O zaman Cemil İpekçi arkasını döndü o kişiye. E bununkini de almaya kalkarsa bu sefer Cemil İpekçi'ye yarattığı örnek ona gidecek. Onun için onunla ilişkisini kesti. Rekabet var yani ünlü modacı Cemil İpekçi biliyorsunuz orada Zehra Kendirci mi dediler bir şey dediler. … Şindi ben Cemil İpekçi'nin konuşmasına göre yani teli tanıtmıyo teli tarif filen etmiyo. Tarif etmedi, geçmişinden bir şeyler anlatmadı

[74] Kıyafette kullanılan işleme, kaynak şahıslarımızdan Gülay Demir (bkz. K.Ş. 1) tarafından yapılmıştır.

hiç. Başından sonuna kadar ben oradaydım, izledim. Yalnızca kullanabileceği, modada kullanabileceği ve işletme ve işleyen kişileri bulma çabasındaydı" (K.Ş. 24).

Yine aynı organizasyona katılan başka bir kaynak kişimiz ise modacılar arasında karşılaştırma yapmış, Cemil İpekçi'nin gerçekten ürünlerinde "geleneği ön plana çıkarma" çabasında olduğunu belirtmiştir. O da belki kıyafet dikecektir ama bu işi "kültürü öldürmeden" yapacaktır. Zeynep Tosun ise geleneği kıyafetlerde kullansa da kullanım şekli geleneğe uygun değildir, o geleneği "cinsellikle" kullanmıştır:

"Bu resmen geleneği kullanmak, bildiğin geleneği kullanmak, cinsellikle kullanmak bunu. O tarafı, bu tarafı açıp göstermekle kullanmak yani resmen öyle moda. Moda… Onda o yok yani şu zihniyet yoktu onda. O eski desenli, eski kumaşlar, pazen dediğimiz... Pazene yapılsın. O çiçek, eski desenleri ortaya çıkarmak… O telin birleşimi ile onu ortaya çıkarmaktı Cemil İpekçi'nin isteği. … Bireysel olarak yani farklı bir deseni çizip de normal günümüz kumaşına, günümüz modasına uyarlamak değildi. Bindallı bir yazmayı uyarladım teli mesela ona gittiğim zaman. O, onu beğendi. Onu beğendi, hoşuna gitti mesela. Anlatmak istediğim olay budur, dedi orada kadınlara. Mesela öyle oldu" (K.Ş. 6).

Bartın işi tel kırma bir gün "mod" olma özelliğini kaybettiğinde de yoluna devam edeceği Bartınlılar tarafından öngörülür. Buna göre tel kırma işi bugün Türkiye geneline yayılmıştır, hemen her ilde Halk Eğitim Merkezleri ve Belediyelere bağlı kuruluşlarda kursu bulunmaktadır. Artık ders olarak gösterilmektedir. Gösterildiği sürece de Türkiye genelinde işlenecektir. Bartın işi tel kırma artık bir gelir kapısı haline dönüşmüştür. Bartın ilinde yapılan tel kırma ürünler çok kıymetlidir çünkü patenti alınmıştır. Başka yerde yapıldığında kıymetsiz değildir fakat bu yöredeki kadar da kıymetli değildir. Örneğin aynı durum Kahramanmaraş dondurması, Gaziantep baklavası için de geçerlidir. O yüzden, Bartın yöresinde yapılan tel kırmanın kıymeti hiçbir zaman ölmeyecektir. Bundan sonra da yapılmaya devam edecektir. Daha farklı yerlerin daha farklı özellikleri de araştırılabilir. Örneğin Arabistan'da ne ilgi çekiyor? Tel kırmayı nasıl uyarlayabilirim, tarzında çalışmalar yapılabilir. Yine tel kırmanın turistik ürün bağlamında değerlendirilmesi konusunda çalışmalar yapılabilir (K.Ş. 11). Moda da sürekli geriye dönmeye mahkûm bil olgudur. Yirmi sene önce demode olan bugün moda olabilmektedir. O yüzden modacılar tarafından tel kırma kısa vadede bırakılabilir ancak bırakılsa bile daha sonra tekrar kullanacaktır (K.Ş. 5).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının bugün çağın şartlarına uyum sağlayıp modernleştiği, moda sektörü tarafından da keşfedildiği, kullanıldığı görülmektedir. Değişerek, gelişerek moda sektöründe kullanılan geleneğin durumu *"Moda eskiye dönüyor."* (K.Ş. 3) şeklinde tespit edilmektedir. El işçiliğiyle yapılması, kişiye özel *haute couture* tasarımlar, tel kırmanın moda sektöründeki katma değerini artırmaktadır. El işçiliğinin yanında geleneğin geçmişi, hikâyesinin, hatırasının, anlamının da moda sektörü tarafından kullanıldığı fark edilir, sadece geleneksel olan nakışı işletmek için sektör tarafından kadınlara ücret ödenirken geleneğin geçmişinin de satın alınmış olduğu gözlemlenir. Geleneğin geçmişi, ürün pazarlanırken yabancı bir kültüre eklemlenerek kullanılabilmektedir.

Geleneğin moda sektöründe kullanımının olumlu ve olumsuz sonuçlarının olduğu görülmektedir. Kültür endüstrisinin olumsuz bakış açısıyla "kültürü bir meta hâline getirdiği", olumlu bakış açısıyla "yaratıcı endüstri" olarak algılanmasındaki ikilik Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının moda sektöründeki kullanımında da tespit edilmektedir. Bazıları tarafından tel kırmanın moda sektöründe kullanımıyla ilgili bazı olumsuz bakış açıları ortaya çıkmaktadır. Moda endüstrisinin parayı önceleyen ticari bir sektör olması, geleneği sadece bir moda akımı olarak kendi bağlamından uzaklaştırarak, ticarileştirerek kullanması, geleneği sadece seçkin bir kesimin kullanabileceği herkes tarafından ulaşılamayan hâle getirmesi, geleneği aşırı görünür yaparak yozlaşmasına zemin hazırlayabilmesi gibi taraflar T. Arnordo ve Horkheimer'in (2010) kültür endüstrisinde kültürün bir meta hâline geldiği teziyle örtüşebilmektedir. Diğer taraftan moda endüstrisi sayesinde geleneğin çağa ayak uydurarak değişmesi-gelişmesi ve günlük hayatta yaşamasının sağlanması, kadınlar için ayrı bir kazanç kapısı olması, geleneğin tüm dünyaya tanıtılması imkânının doğması gibi yönlerden kültür endüstrisinin yaratıcı endüstri olarak olumlu bakış açısıyla algılanabileceği görülmektedir. "Bartın işi tel kırma" geleneksel el sanatının kendi yöresine, insanına getirdiği kazancın artması ve korunabilmesi için kendi adıyla markalaşması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Geleneğin moda endüstrisinde kullanımının denetlenebilmesi, gerekli önlemlerin alınabilmesi gerekmektedir. Yeni ürünler elde edelim derken tarihî ve kültürel mirasımızın yozlaştırılması veya kimliksiz bir üretime geçilmesine de müsaade edilmemesi durumu ortaya çıkmaktadır (Kahveci, 1998: 392). Korumayla devletin geleneksel bilgi kullanımıyla ilgili alması gereken tedbirler, düzenlemeler devreye girebilir. Modanın, moda sektöründe var olmanın geçiciliği

karşısında, tel kırmanın Bartınlı kadınların elinde, emekleriyle yaşamaya davam edeceği öngörülmektedir.

Şekil 2.68: Tel kırma işlemeli yazmanın moda endüstrisinde kullanımı (URL-63, 2021)

Şekil 2.69: Tel kırma işlemeli transparan elbise (URL-63, 2021)

Şekil 2.70: Tel sarma işlemeli elbise (URL-63, 2021)

Şekil 2.71: Tel kırma işlemeli pelerin (URL-63, 2021)

Şekil 2.72: Tel kırma telinin Antep işi susma tekniğiyle uygulandığı pelerin ve elbise (URL-60, 2021)

Şekil 2.73: Tel kırma ve tül işi tekniğinin kullanıldığı elbise (URL-63, 2021)

Şekil 2.74: Tel kırma ve tül işi tekniğinin kullanıldığı elbise (URL-61, 2021)

Şekil 2.75: Tel kırma ve tül işi tekniğinin kullanıldığı elbise (URL-61, 2021)

Şekil 2.76: Nicole Scherzinger (URL-71, 2021)

Şekil 2.77: Lady Gaga (URL-72, 2018)

Şekil 2.78: Başak Dizer (URL-67, 2021)

Şekil 2.79: Özge Özpirinççi (URL-68, 2021)

Şekil 2.80: Tel kırma işlemeli elbise (URL-63, 2021)

Şekil 2.81: Tel kırma işlemeli ceket (URL-63, 2021)

Şekil 2.82: 2012'den beri modacı Zeynep Tosun'la çalışma yapan Hatice Karadağ koleksiyondan bir kıyafeti gösterirken (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

2.13. Kent İmgesi / Simgesi ve Markası Olarak Bartın İşi Tel Kırma

İmge, Batı dilinde "image" kelimesinin karşılığı olarak dilimizde *"Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya; genel görünüş, izlenim, imaj; duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri"* (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1182) olarak tanımlanmaktadır.

İmge kavramını daha iyi anlamlandırabilmek adına dil göstergelerinden yararlanılabilir. İletişimdeki göstergelerin, "görüngü (gösteren, ifade) ve imge (gösterilen, içerik)" (URL-29, 2021) olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Harfler, sesler gösterenleri oluştururken gösterilenler zihinde canlanan imgelerden (gösterilen) oluşmaktadır. Bir örnek üzerinden açıklamak gerekirse "B-a-r-t-ı-n" kelimesi, dilsel bir ifade olarak "gösteren" iken "Bartın" kelimesinin zihnimizde canlandırdıkları imgelerdir (gösterilen). Gösteren ve gösterilenler (imge) boyutunun bir araya gelmesiyle Bartın göstergesi oluşmaktadır. Bir göstergenin birden fazla imgesi (gösterileni) olabilmekte ve imgeler zamanla farklılaşabilmektedir yani buna göre Bartın göstergesinin birden fazla imgesi zihnimizde canlanabilir.

Kevin Lynch tarafından parçalı yapıda ele alındığı görülen kent imgesinin kentte yaşayan insanlar ve hareketli ögelerin, insanların faaliyetlerinin, sabit yapıların duyu organlarıyla bütünlük meydana getirerek kent imgelerini oluşturduğu dile getirilir. Kişi, o andaki duygularıyla ve hatıralarıyla çevreyi yorumlayarak kendi imgesini oluşturmaktadır (Lynch, 2011: 4). Geçmiş deneyim, hatıraların uyandırdığı izlenimler söz konusu olsa da Lynch'e göre kent, fiziki özellikleriyle anlamlandırılmaktadır. Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise kent imgesinin *"tasarı, düzenlenişi, görünümü ve yapılarının yapıtasarcılık özellikleriyle, bir kentin insanda bıraktığı izlenim"* olarak tanımlandığı görülür (URL-47, 2021). Kent bilimciler de kent imgesini kentin fiziki yapılarıyla bağdaştırmaktadırlar. Yapılan tanımlarda kent imgesi içerisinde kültür ögelerinin yer verilmediği görülmektedir. Bir kentin meşhur yemekleri, el sanatları, anlatıları, gelenekleri gibi unsurları da kentin imgeleri arasında yer alabilmektedir. O zaman kent imgesi tanımlarında halk bilimsel bakış eksikliği söz konusudur. Halk bilimsel bakışı da işin içine katarak kent imgesi *"bir kentle ilgili kolektif bellekte yaşayan ve bireylerle kent arasında iletişim kuran geçmişten gelirken bünyesine yeni unsurlar katarak yaygınlaşıp meşhurlaşan, doğal, tarihi ve kültürel belleğinden beslenerek kentin kimliğiyle bütünleşip nesnesi ve anlatısıyla (ortak bir anlamı/hikâyesi olan) her bellekte sınırsız bir biçimde yeniden yaratılan görüntüler/tasarımlar"* (Akkaya, 2016: 33-34) olarak tanımlanabilmektedir.

Kent imgelerini kültürel boyutuyla anlamlandırabilmek aşamasında, kültürel belleğin ön plana çıktığı görülmektedir. Jann Assman'a göre kültürel bellek, belleğin dış boyutuyla ilgilidir ve bu belleğin içeriğini daha çok toplumsal ve kültürel çevre belirlemektedir (Assmann, 2015: 26). Belleğin dört farklı aktarım boyutu içinde kültürel bellek "anlam aktarımı" alanında yer almaktadır. Kültürel belleğin içerisine gelenekler de dâhildir. Bu anlamda kültürel belleğe sadece dışa dönük unsurların değil, içe dönük sembol, ikon ve semboller gibi unsurların da dâhil olduğu dile getirilir:

"... Gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak kültürel belleğin alanına girer. Bu saptama, anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren, semboller, ikonalar, temsiliyetler gibi içe dönük zaman ve kimlik dizinini dışa çevirmesiyle nesneler belleğinin sınırlarını aşan her şey için geçerlidir" (Assmann, 2015: 28).

Kent imgelerinin başka bölge veya ülkelerle aynılıklar değil "farklılıklar" üzerinden kurgulandığı söylenebilir. Kent imgesi tanımında yer alan "meşhurlaşan" ifadesi, kültürel bellekte edinilen yerle beraber bir farklılaşmayı göstermektedir. Örneğin Bartın dendiğinde, Bartın'la ilgili maddi veya maddi olmayan imgeler, Bartın'ın başka şehir veya ülkelere benzemeyen ve kültürel bellekte ön plana çıkmış özelliklerinden oluşmaktadır. Bu anlamda kent imgelerinin Öcal Oğuz'un "ulusal kalıt" kavramının kapsamı içine girdiği görülmektedir:

"Bir ulusun veya ülkenin kültürel kimliğini oluşturan, tanımlayan, destekleyen veya gösteren, bir ulus veya ülkenin "diğer" veya "öteki" olarak gördüğü uluslar veya ülkeler karşısındaki farklılığını ve varlığını belgeleyen, kültür tanımlamasının içine giren ve bütün ulusal yaratılar, kazanımları ve maddesel varlıkları "ulusal kalıt" kavramının kapsamı içinde görebiliriz" (Oğuz, 2014: 5).

Kent imgesi kavramının maddi olmayan boyutu Bartın için düşünüldüğünde Bartın işi tel kırma, Bartın yazması (kaba yazma), kadınlar pazarı (galla bazarı), Bartın ağzı, Bartın tarihi evleri, ahşap tekne yapımcılığı ve ağaç oymacılığı (çekicilik) (Adaş, 2019: 53-70), Kavşak Suyu, Bartın Irmağı gibi birçok kültür ögesinin Bartın'ın kentsel imgeleri arasında yer aldığı söylenebilir. Ayrıca ağda tatlısı, tatlı böreği, beyaz baklava, kabak burma tatlısı, incir dondurma tatlısı ve pirinçli mantı gibi bazı yöresel tatların da Coğrafi işaret Tescil Belgesi aldığından, görünürlüğünün artarak Bartın denildiğinde zihinde canlanan imgeler arasında yer alabileceği görülmektedir (URL-16-2021).

Tel kırma geleneksel el sanatının geçmişine bakıldığında, Bartın halkının kültürel belleğinde yaşayan bir el sanatıdır ve artık Bartın'ın sosyal-kültürel yaşantısıyla bütünleşmiştir. Bartın dendiğinde, zihinde canlanan imgelerden biri de tel kırma geleneksel el sanatı olmaktadır. Saha araştırmamız sırasında Bartınlılar tarafından, kent imgesi tanımında da ön plana çıkarılan "meşhuriyet" kazanmanın vurgulandığı görülür. Tel kırmayla beraber imge olarak görülen diğer meşhur unsurlar akla gelir. Tel kırma imgesi Bartın'ın diğer yerlerden "farklılığıdır":

"Tabi önemli. Bi şey yapaken… E Bartın'ıy nesi meşşur? Tel kırması… Esgiden beri yapılan şey deyala. Mesela Bartın baklavası… Bunna işdi Bartın'a has ama artu yok ki şindi. Bartın

baklavası yapan yok. Şindiki baklavala baklava değil. Esgiden çok guzel oludun. Yazanna vardın, hep beraber yapıludun" (K.Ş. 25).

Kentsel imge araştırmalarının henüz emekleme aşamasında olduğu belirtilmektedir. Kentlerin belleklerinden yararlanarak kent imgelerinin, özellikle kültürel imgelerin görünür hâle getirilebileceği ve kentin pek çok alanında bu imgelerden değişik tasarımlarla yararlanılabileceği, ülkede ve dünyada kültürel imgelere "görünürlük, yaygınlık ve farkındalık" kazandırılabileceği düşünülmektedir. Nebi Özdemir, *"Kentlerin Gezgin İmgeleri veya Kent İmgeleri Giydirilen Otobüsler"* adlı makalesinde, kent imgelerinin ulaşım sektöründe belki fark etmeden ne şekilde kullanıldığı ve geliştirilerek farkındalıkla görünür hâle getirilerek ne şekilde kullanılabileceği üzerinde durmaktadır. Geleneksel belleğe getirilen bu şekilde bir görünürlük ve farkındalığın Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin de amaçlarından olduğu belirtilmektedir (Özdemir, 2011: 49-51).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının "görünürlük ve farkındalık" anlamında Bartın'da herhangi bir alanda kullanılmadığı görülmektedir. Kent kimliğinin oluşumu ve geliştirilmesi anlamında Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı, diğer kent imgeleriyle beraber kullanılması ve geliştirilmesi gereken bir durumda görünmektedir. Nebi Özdemir'in kültürel imgelerin kullanımını önerdiği ulaşım sektörü veya diğer sektörler, tel kırmanın değişik tasarımlarla kullanım alanı olabilir.

Kültürel imgelerin değişik tasarımlarla imge olarak kullanımının yanında "kent simgesi"ne de dönüştürülebileceği düşünülebilir. Simge, *"duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, alem, remiz, rumuz, timsal, sembol"* (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2114) olarak tanımlanmaktadır. Yine dil göstergelerinden faydalanılarak açıklanacak olursa simge (sembol), gösteren ve gösterilenin (imgenin) arasında herhangi bir nedensellik veya benzerlik ilgisi olmadan, algılanabilenin dışında ve gerisinde bir anlama sahiptir (URL-29, 2021). Örneğin herhangi bir nedene bağlı olmadan elinde terazi tutan kadın adaleti, asaya sarılmış yılan tıbbı simgelemektedir. Bu anlamda, yöresel bir ürününü kentin simgesine dönüştürmüş bir kent olarak Amasya örneği verilebilir. Amasya, insanların aklına elma simgesini getirmektedir veya elma nedensiz bir şekilde şehir olarak Amasya'yı çağrıştırmaktadır. Kentin elma simgesini ön plana çıkarmaya çalışan logo tasarımları yaptığı da görülmektedir. Kentte elma simgesi tasarımlı heykelin bulunduğu görülmektedir (URL-

2, 2009). Elma simgesi; Amasya Valiliği, Amasya Belediyesi, Amasya Spor gibi çeşitli kurum ve kuruluşların logo tasarımlarında da ön plana çıkarılmaktadır (URL-44, 2021; URL-49, 2021). Bartın kenti için meşhur bir imgesinin (yöresel bir ürün veya kültürel bir öge) kent içi tasarımda veya kent logolarında bu şekilde bir tasarımla kullanımı söz konusu değildir fakat böyle bir kullanımın kentin farklılık ve zenginliğini ön plana çıkaracağı, kent markalaşmasına[75] da etki edeceği düşünülebilir. Özgün içerik ve imge belleğinden yararlanmada geleneksel el sanatlarının elverişli bir yapıda olduğu (Özdemir, 2011: 89) düşünüldüğünde, tel kırma geleneksel el sanatının kent imgesinden kent simgesine de dönüşmeye elverişli bir kültürel öge olarak değerlendirilmesinden bahsedilebilir. Bartın'da kent simgesi olarak Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının kullanılma/geliştirilme durumunun söz konusu olmadığı görülmektedir. Burada, Bartın'da diğer şehirlerde olduğu gibi simgeye dönüşebilecek tek bir imgenin ön plana çıkmadığı (K.Ş. 38) belirtilebilmektedir.

UNESCO'nun 2004 yılından beri devam eden Yaratıcı Şehirler Ağı Programı, kültür endüstrilerinin yaratıcı, ekonomik, sosyal potansiyelini geliştirmeyi amaçlamakta, UNESCO'nun kültürel çeşitlilik amaçlarına katkı sağlamaktadır (URL-48, 2021). Projenin yedi temasından biri olan "zanaat ve halk sanatları" alanında Kütahya'nın, 2017'de, çini el sanatıyla UNESCO Programı'na dâhil olduğu görülmektedir. Program kapsamında kentin sosyal-kültürel bir imgesi olan çiniden farkındalık kazandırılarak katma değer elde edilmesi hedeflenmektedir (URL-35, 2021). Yapılan çalışmalarla tanınırlığı, görünürlüğü, yaygınlığı artan çininin, Kütahya'nın gösterilen olan imgesinden, gösterge olan simgesine dönüşmesine katkı sağlayacağı varsayılabilir. Duruma Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı açısından bakıldığında, yapılan çalışmalarla tel kırmada gerçekleştirilecek farkındalığın, görünürlüğün, yaygınlığın; Bartın kimliğiyle özdeşleşen tel kırmanın uluslararası platformlarda yer almasına, katma değer kazanmasına ve Bartın'ın simgesi hâline gelmesine olanak sağlayacağı öngörülebilir.

Marka olmak tüketici için "ürünü tanımanın en kolay yolu" olarak değerlendirilirken üretici için "kalite ve güvence"yi ifade etmektedir. Marka olmak için zor süreçlerden geçilmesi gerekmektedir (Okumuşoğlu, 2020: 8). "Gelenek, kültür, rüya" bileşenlerinden oluşan markayı ön plana çıkaran unsur, onun farklılık boyutu olmaktadır (Akkaya, 2016: 44). Kent

[75] Logo, "sunulan markanın, ürünün veya kurumun simgeleşmiş hâli" olduğu için kent markasına etki eden yönleri bulunmaktadır (Karabulut, 2013: 40).

markalaşması, bir kentin marka olma aşamasında kaydettiği tüm aşamaları kapsamaktadır. Buna göre "ürün markalaşma stratejilerinin kent üzerine uygulanmasıyla kente ölçülebilir ekonomik, sosyal ve kültürel değer katmak" amaçlanmaktadır. Kentin marka olabilmesi için kent kimliğinin yanında güçlü bir kent imgesinin de oluşturulması gerekmektedir (Peker 2006'ya atfen Akkaya, 2016: 45). Bir kentin ekonomik, kültürel, sosyal yönlerinin kent markası oluşumunun zeminini oluşturduğu görülmektedir.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı 2009 yılında Coğrafi İşaret Tescil Belgesi almış, 2020 yılında da açılan bütün kurslarda ve kullanılan diğer yerlerde adının "Bartın işi tel kırma" olarak kullanılması kararlaştırılmıştır (URL-11, 2020; URL-45, 2009). Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alındıktan sonra tel kırma Bartın'ın bir kültürel markası durumuna gelme yolunda bir adım atmıştır.

Bartınlıların bir kısmı tel kırma geleneksel el sanatının Bartın'ın bir markası olduğu düşünmektedir. Coğrafi işaret Tescil Belgesi alınmış olan bir unsur, Bartın denilince akla ilk gelen imgelerden biri ve meşhur olması, tel kırmayı Bartınlıların bir kısmının gözünde kent markası yapmaktadır:

"Tel kırma deyince Bartın akla geliyor. Patenti, coğrafî bölge işaretlerini zaten İl Kültür Müdürlüğü aldı yani coğrafî işaretlerde, Bartın'ın patentli el zanaatı, el sanatı diye geçiyor. Bartın'ın bir markasıdır yani. İl dışına çıktığın zaman nasıl manda yoğurdu, su böreği, tel kırma, çilek gibi bir şey oldu bu yani anladın hani… Manda yoğurdu, Bartın çileği, su böreği ve tel kırma… Kesinlikle bir marka oldu" (K.Ş. 5).

Tel kırma geleneksel el sanatıyla ilgili resmi kurum ve kuruluşların, derneklerin, sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının tel kırmanın tanınırlığının artmasına yani marka olmasına etki ettiği ifade edilmektedir:

"Kurumlar, Halk Eğitim, hepsi, hepsinin emeği var. Hepsi bir bütün. Hiç kimsenin hakkı yenemez. Hepsi de bu işin yayılmasında mihenk taşı. Tek tek bu işle uğraşan hocalar yani onları fuarlarda temsil eden kişiler, hocalar, hepsi… Valilik, Belediye, Halk Eğitim, Akşam sanat Okulu yani bu iş için uğraşan dernekler, hepsi çünkü fuarlara gidip tanıttılar" (K.Ş. 5).

Tel kırmanın Bartın'a ait imgesel bir el sanatı olarak meşhuriyet kazanmasında televizyon programları, teknoloji, sosyal medya, diğer illerde açılan tel kırma kursları, yerli-yabancı turistler de etkili olmuştur:

"Tanınması televizyonlar çok program yaptılar Bartın'a gelip. TRT ve diğer kanallar çok yaptılar program. O kadar çok tel kırmayla ilgili program yapıldı ki bir de duyunca tel kırma ne ki diye internetten bakıyor, orada hemen ürünleri görüyor. Bir de bizim kart verip de internet adresimize girip oradan görebilirsiniz motifleri diyerek yıllar boyu internet çıktıktan beri tavsiye ettiğimiz müşterilerimiz de yaydılar bunu birbirlerine göstererek. Açılan tel kırma kursları da konuşuldu çeşitli illerde yani ben kursa gidiyorum, ne kursu? Tel kırma, Bartın tel kırma, a, ben de yapmaya çalıştım ama sonra usandım, yapamadım, beceremedim, diye bir konuşma geçince tel kırma, tel kırma, oradakiler duyuyor. Kastamonu'da ayrı, orada zaten biliniyor da misal olarak yani Mersin'de ayrı, İzmir'de ayrı, orada, burada konuşulurken, konuşulurken seneler içinde artık yaygınlaştı. Amasra'ya gelince, Safranbolu'ya gelince Safranbolu lokumu alır gibi Bartın'dan, Amasra'dan tel kırma… Buranın nesi meşhur, tel kırma...Ha, ne ki o tel kırma? Tel… Kırma… Kadın anlatıyor kocasına, bak bu böyle, bak şurada örnekleri var, a, ne güzelmiş, çok ilginç, başka bir yerde dükkânlarda hiç görmedik böyle şeylerin satıldığını çeyizcilerde bile. Pırıl pırıl parlıyor. Gümüş mü gerçekten bu? Evet, gümüş tel, ben televizyonda görmüştüm bak. İçeri gelip kocasına anlatıyor kadın. Bizim dükkânda bakıyorlar, fiyatlarını soruyorlar. Bölesini hiç görmemiştik. Tül üzerine bir fular görmüştüm ama bunlar çok şahaneymiş falan diye sadece burada İstanbul'da koca on beş milyonluk şehirde hiçbir dükkânda, hiçbir çeyizcide görmediğimiz için buraya ait olduğuna inandım diyerek çıkıyor" (K.Ş. 33).

Tel kırmanın Bartın'ın kültürel markası olma aşamalarının henüz tamamlanmadığı, markalaşmanın hemen gerçekleşmeyecek bir süreç olduğunu ifade edilmektedir. Markalaşma sürecinin hızlanması için Bartınlılar önce kendilerini değil, tel kırmayı ön plana çıkarmalı, bilinçli hareket etmelidirler. Tel kırma insanların zihnine o kadar yerleşmeli ki tel kırma işlemesi görüldüğünde direkt akla Bartın gelmelidir. Eskiye oranla tel kırmanın Bartın'la tanınırlığının arttığı görülmektedir:

"Tel kırmanın kültürel bir marka olması daha tamamlanmadı yani tamamlanmış olursa evet markalaşıyor ama tamamlanırsa kişiler önce ben, sonra tel kırma demekten vazgeçelerse kapris yapmayıp da bu desen benim, bana ait, bu deseni biz çıkardık, bu desen bizim, bu

kitap bizim, şu bizim, bu bizim şeklinde kavga, dövüş edilmezse markalaşması daha çabuk olur yani marka olabilir de markanın oturması, yaygınlaşması çok önemli yani marka öyle bir şey ki eskiden margarin olarak sadece "Sana yağı" markası vardı. Sonradan çıkan bir düzine markanın ismini hiç kimse kullanmayıp bakkallara ve yakın zamanlara kadar marketlere girdiklerinde ben iki paket sana yağı rica ediyorum, dediğinde ya da orada raftan iki tane "Evim yağı" alıp, "Terem yağı" alıp iki paket "Sana yağı" aldım. Burada "Sana" yazmıyor, ne "Sana yağı" falan diyor orada çalışan da anlamıyor. Ya "Sana yağı" işte… Margarinle "Sana yağı" bütünleşmiş. "Sana" bir marka ama hiç kimse diğer markaların adını söylemeden "Sana" adını da aramadan oradan margarini alıp "Sana yağı"... Öyle alanlar yıllarca sürdü, ben buna şahit oldum. Marka böyle bir şey yani oturması lazım. "Bartın tel kırması" diye tanınacak bir yerde, bir sergide görüldüğü zaman. Mesela diyelim ki Antalya'da bir sergi var. Tel kırma, a, Bartın tel kırması… O çok önemli, halk onu tanıyacak. Amasra'ya geldikleri zaman dükkâna; a, Bartın tel kırması değil mi bunlar, diyor. Tel kırma değil mi? Evet, tel kırma. A, Bartın tel kırması… Çıkış yeri burası mı? Evet, burası, Bartın ve Amasra el sanatları, diye söylüyorum. Tanıyorlar artık, eskiden bilmezlerdi. Ne bunlar, nedir bu? İşte tel kırma falan anlatırdım, bilmiyorlardı. Şimdi biliyorlar. Şimdi gelen müşteri profili yüzde doksan biliyorlar. Çok nadir, ne işe yarıyor bu, nedir bu, bakıyorlar, şey" (K.Ş. 33)…

Tel kırmanın "kişisel kaprislere kurban edilmemesi" üzerinde durulmaktadır. Bartınlı kadınlar, tel kırmanın Bartın'a ve Bartın ekonomisine getirebileceği katkıyı, kendi küçük anlaşmazlıkları yüzünden görememektedirler. Bu anlamda Bartınlılara tel kırmanın bir Bartın markası olma yolunda atılması gereken adımlar, terk edilmesi gereken bakış açıları anlatılmalıdır. Sonuç olarak tel kırmanın marka potansiyelinin atması için önce Bartınlıların kişisel gelişiminin önemli olduğu vurgulanmaktadır:

"Yani o şekilde de oldu, insanlarda nefs olduğu için. Kişisel olarak bir motifi, büyüklerinden gelen bir motifi yaptıysa birkaç kere, kursta da gösterdiyse o yayılıyor. Bu Ayşe ablanın motifi, Fatma ablanın bana ait diye… Onu şey yapmak istiyor, benimsiyor. Benden izinsiz bunu yapmışlar. Sanki yani onun türküsünü benim türküm, der gibi yaymışlar gibi morali bozuluyor gibi bir haller oluyor yani bizim el sanatlarımız küçük kaprislere heba edilmeyecek kadar değerli, deme durumuna getirilecek bir toplantılar dizisine ihtiyaç var o insanları da çağırarak. Millet Bahçesi'nde, nikah salonunda, büyük salonda herkesi toplayıp oranın kültür insanları böyle bir toplantı yapıp tel kırmayla ilgili konuşsalar iyi

olur, çok faydası olur yani. Bizi de çağırırlarsa biz de gideriz yani bu bizim kişisel kaprislerimize kurban edilmeyecek kadar değerli bir şey olduğunu bilirsiniz ama kusura bakmayın bu markalaşmayı bir türlü tamamlayamadığımız için dünyaya sunamadığımız bu değerli el sanatımız, hazine dairesinin yoksul bekçileri gibi bıraktı bizi. Bunu daha aşmalıyız, desek akıl sahipleri bundan bir şey anlar ve doğru söylüyor, şu kavgayı bırakalım, diyebilirler. Bazılarının bu kavgası maalesef var çünkü ben duydum birkaç yerde. Belediyenin şeyinde çalışan, Halk Eğitimde, dükkâna geliyorlar, anlatıyorlar. O onu kötülüyor, bu bunu. Ya yapmayın, bunlar artık yani… Ürünleriniz şahane, onun mutluluğunu yaşayın. Ürettiğiniz güzel şey bu. Benim çantamın aynısını yapmış, diye ağlıyor kadın. Ya yapsın. O aynı modeli, ben uydurduydum o modeli falan diye yani… E sen küçük çocuk gibi olur mu? Çok büyük boyutlarda düşünemiyorlar kendi aralarındaki çocuksu şeyler yüzünden. … O çok büyük çapta yani onu sergi… Mesela İskenderun'da bir sergi açılacak, gidelim desen hocam izin verir mi ki falan şey yani oradaki serginin ne anlama geldiğini, oradan nereye açılabileceğini, gelen insanlara adres verip, kart verip burada üretimden ona gönderebileceğini kendi iş potansiyelinin de artabileceğini falan düşünemiyorlar. Orada olur mu, gider mi, masraf olur mu orada falan gibi değişik şeyler, başka şeyler düşünüyorlar. Onun yolunu açmak lazım. Ne anlama geldiğini… Sergi nedir? O serginin o faydası nedir? Sadece üretim değil, kendimizin de beyinsel üretimimize katkıda bulunacak, görgümüzü artıracak ortam oluşuyor orada falan diye yani merak artarsa merak arttığı zaman çap genişliyor. Merak arttığı zaman, kendini geliştirdiğin zaman yanındakini de geliştiriyorsun. Kendisi geriye giderse yanındakiler de geriye gidiyor. Birlikte, birbirine bağlı bunlar hani önce kişisel gelişimin artması çok önemli" (K.Ş. 33).

Bartın işi tel kırmanın satış, pazarlamasında da markalaşma anlamında eksiklikler olduğu dile getirilir. Marka olmak, ürün için en ince ayrıntıyı düşünerek tasarım yapmayı gerektirmektedir. Tel kırmanın satış ve pazarlamada Bartın'da öncülüğünü yapan esnaf bu anlamda eleştirilebilmektedir. Bu esnaf, tel kırmanın pazarlama ve ticaretini yapmıştır ama tel kırmayı marka hâline getirmemiştir:

"Şimdi şöyle, büyüme öyle olmaz. Şöyle söyleyeyim yani tabii bu da kavramsal bir şey. Ben mesela kutusunu bastırdım dedim size. Şimdi büyümüş olan kişinin kutusu var mı ambalajı var mı bunun çantası var mı tel kırmanın yani kendine ait. Bir mesela Elsi Vaikiki'nin (LC Waikiki) örnek veriyorum. Marka verdim ama çantası var değil mi Vakko'nun çantası var" (K.Ş. 18).

Bartınlılar tarafından millî duygularla sahiplenilen tel kırma geleneksel el sanatının marka olarak yurt dışında "Bartın işi tel kırma" markasıyla Bartın'ın ön plana çıkartılarak tanınması/tanıtılması istenmektedir:

"Bartın'ın ismini satış yaptığım bütün yerlerde duyuramıyorsam "Bartın işi tel kırması" olarak adıyla defilelere çıkartamıyorsam daha olmadım demektir. O da olacak inşallah, hissediyorum bunu, eminim, o da olacak" (K.Ş. 4).

Bartın işi tel kırmanın "Coğrafî İşaret Tescil Belgesi" bulunmaktadır fakat bu ulusal alanda geçerliği olan bir belgedir. Tel kırma yurt dışında "metal work", "assuit", "gold work" gibi kelimelerle adlandırılmaktadır. Yurt dışında da bu adlarla tel kırma-sarmanın işlenebildiği gözlemlenmektedir. Kültürel mirasımızı kaybetmeden uluslararası alanda bir tescil belgesi gerekliliği vurgulanmaktadır:

"Yurt dışında geçen ismi farklı tel kırmanın. Benim istediğim "Bartın işi tel kırma" olarak onun adını duyurmak. Herkes "metal-iş" diyor, "metal el işi" diye geçiyor. "Assuit, metal work" diye geçiyor İngilizce'de, Amerika'da. Bu etiketlerle aradığınızda yine karşınıza tel kırma çıkacak. Mesela tel sarma da "gold work" olarak geçiyor "altın işleme" diye geçiyor. Altın işlemenin iki tanesi var: Sim sarmayla ve metal sarmayla. Metal sarma olan kısım bizim tel sarmamız, bizim tel sarmamız ya… Almış elin Rus'u, Hindistanlısı yapıyor bunu" (K.Ş. 4).

"Ben bilhassa Zeynep Hanım'a da söylüyorum "Bartın işi tel kırma". Özellikle bunu belirtilmesini de istiyorum Bartın işi tel kırma olarak, çünkü bu gelecek nesillere bu şekilde aktarılsın da istiyorum yani özdeşleşmesi benim için çok önemli Bartın'la. Gelecek nesiller de bu şekilde bilsin. Patenti alındı ama tabii bu Türkiye genelinde geçerli bir patent. İnşallah dünya genelinde de bir patent alırız. Bu çalışmayı da yapabilirsem ne mutlu bana" (K.Ş. 11).

El sanatı ürünlerimizin bir şekilde yabancıların eline geçebildiği, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde başka ülkelerin ürünleri gibi tanıtılabildiği görülmektedir (Kahveci, 1998: 392). Türk geleneklerine ait olan tel kırma geleneksel el sanatının yurt dışında herhangi bir koruma veya patent söz konusu olmadığı için kullanılması, bu geleneksel bilginin ait olduğu yerel halkın

da hak kaybı anlamına gelmekte ve yine amacına uygun olmayan kullanımlar, geleneğin yozlaşmasına neden olabilmektedir.

Uluslararası alanda geleneksel bilgi ve geleneksel kültür ifadelerinin fikri mülkiyet haklarının korunması anlamında WIPO (World Intellectual Property Organization) çalışmalar yürütmektedir. WIPO, tüm dünyada yerli kültürler, ritüel törenlerinin, müziklerinin, sembollerinin ve yaratıcı sanatlarının taklit edildiğini, yeniden çalışıldığını, kopyalandığını ve onay veya yetki olmadan ve genellikle kültürel ve dini önemlerine saygı gösterilmeden satıldığını gözlemlediklerini belirtmektedir. WIPO eğitim programı, yerel halklara müziklerini, performanslarını, sanatlarını, tasarımlarını ve diğer geleneksel kültürel ifadelerini koruma konusunda eğitim vermektedir. Bu anlamda geleneği korumak için önerilen yollardan birinin "geleneği korumak için teknolojiyi kullanmak" olduğu ve yerel halklara kültürü belgeleme, arşivleme ve fikri mülkiyet yönetimi alanlarında ihtiyaç duydukları beceri ve teknik bilgileri sağlamayı ve toplulukların kendi miraslarını yönetmesini amaçladığını belirtmektedir. WIPO içinde el sanatlarının da olduğu coğrafi işaretleri de koruma kapsamına almaktadır. Ürünün üçüncü kişilerce uygun olmayan şekilde kullanımı durdurulmak istenmektedir (URL-21, 2008; URL-27, 2021; URL-46, 2021).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı Bartın'ın imgelerinden biridir fakat Bartın'da herhangi bir alanda bu kültürel imgeden yararlanılmadığı tespit edilmektedir. İmgenin görünürlüğünün artması kültürel mirasın da kentin de görünürlük, tanınırlık ve farkındalığına etki edecektir. Bartın işi tel kırma imgesinin Bartın'ın bir simgesi olabileceği önerisi üzerinde de durulmaktadır. Bu konuda örnek logo tasarımlarından yararlanarak ve şehrin içinde farklı tasarımlarla tel kırmanın imgeden Bartın'ın simgesine dönüşümü gerçekleştirilebilir. 2009 yılında Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alarak Bartın'ın markası olma yolunda adım atan tel kırma geleneksel el sanatı ile ilgili atılması gereken adımlar bulunmaktadır. UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı Programı'na kentin simgesi sayılabilecek geleneksel el sanatı çiniyle dâhil olan Kütahya, el sanatına tanınırlık/görünürlük/farkındalık, marka değeri ve katma değer kazandırma anlamında Bartın işi tel kırma ve Bartın için örnek alınabilir. Bazı Bartınlılar tarafından Bartın'ın markası olarak kabul edilen tel kırmanın markalaşmasında bazı kaynak şahıslar tarafından eksiklikler tespit edilmektedir. Tanınırlığı/görünürlüğü/farkındalığı artırmak için markalaşma konusunda Bartınlılara bilgilendirme yapılması istenmektedir. Tel kırmanın markalaşmasındaki ekonomik potansiyel fark edilmelidir. Son olarak "Bartın işi tel kırma"

markasının uluslararası anlamda korunması istenmekte, bu konuda WIPO'nun geleneksel bilgi ve kültürel ifade çeşitliliği konusundaki koruma uygulamalarının alternatif olabileceği belirtilmektedir.

2.14. Sanat / Zanaat Ayrımında "Güzel Sanatlar"ın ve "Bartın"ın Gözünden Tel Kırma Geleneksel El Sanatı Algısı

Arapça bir isim olan sanat kelimesinin anlamı Ferit Devellioğlu tarafından *"ustalık; hüner, marifet; bir şeyi güzel yapmak, bir şeyin güzel, beğenilir olması için uygulanan kurallar"* olarak açıklanır (Devellioğlu, 2004: 919). Sanat sözcüğünün Türkçe Sözlük'te birden çok anlamı bulunmaktadır. Sözlük'te sanat *"bir duygu, tasarı, güzellik, vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık; belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım; bir şey yapmada gösterilen ustalık; bir meslekte uyulması gereken kuralların tümü; zanaat"* (URL-47, 2021) anlamlarıyla verilmektedir. Sanat sözcüğünün birden fazla anlamının olması bize bu kelimenin geniş anlamlı olduğunu da göstermektedir. Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü'nde *"yaratıcı biçimlendirme eylemi"* olarak karşılık bulan sanat kelimesi, Halkbilim Terimleri Sözlüğü'nde *"insanoğlunun iç ve dış dünyasının etkisinde kalarak oluşturduğu duyulara yönelik beğenisel ve güzelduyusal (estetik) yönleri, yararlı yönlerinden daha çok olan nesne ya da onun bir bölümü"* olarak tanımlanmakta halk sanatı, büyü, din gibi kavramlarla eş anlamlı olarak verilmektedir. Sanat kelimesiyle aynı anlamı karşılayan kelimelerden biri de zanaat kelimesi olmaktadır. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'te zanaat kelimesi "sınâat" şeklinde, *"san'at, zanaat, ustalık, maharet"* (Devellioğlu, 2004: 950) anlamlarıyla verilmektedir. Sanat anlamında da kullanıldığı görülen zanaat kelimesi Türkçe Sözlük'te *"insanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş, sınaat; el ustalığı isteyen işler"* (URL-47, 2021) anlamlarıyla karşılanmaktadır.

Orhan Hançerlioğlu Felsefe Ansiklopedisi'nde, sanat maddesini açıklarken kelimeyi etimolojik ve felsefi açılardan da anlam olarak inceler, sanat ve zanaat arasındaki ayrıma veya benzerliğe değinir. Hançerlioğlu'na göre sanat, etimolojik olarak insanın nesnel gerçekliği estetiksel biçimde yeniden yaratması ve bunu yapabilme yeteneğidir. Arapça sun' kökünden türemiştir. Yapma, anlamındaki sun'î sözcüğü de buradan gelmektedir. Arapların insansal gereksinimleri karşılamak için yapılan iş, sınaat anlamında kullandığı sanat

sözcüğü, Türkçede özdeksel gereksinimleri karşılamak için el uzluğuyla yapılan iş anlamında zanaat sözcüğünün de kaynağını oluşturmuştur. Arap ve Osmanlı yazarları Arapça sun'î sözcüğünü "tanrısal yaratma" anlamıyla sınırlandırsa da sanat ve zanaat terimleri her zaman insansal ürünler için de kullanılmıştır. Sanat kelimesinin Hint-Avrupa dil ailesindeki anlamlarına da değinen Hançerlioğlu, eski Yunanlıların sanat anlamında bugün "teknik" kelimesiyle dile getirilen "tekhne" kelimesini, bir iş ortaya koyan davranış anlamında kullandıklarını söyler. Avrupa dillerinde sanat yerine "art" kelimesi de kullanıldığı için "uransal sanatlar", "plastik sanatlar" ayrımı olmaktadır. Sanatın felsefi olarak açıklamasında Hançerlioğlu, günümüzde sanatı bilinçaltı duygu ve düşüncelerin ürünü olarak gören düşünce akımlarının yanlışlığına ve bilim dışılığına değinir. Nesnel gerçekliğin insan bilincinde estetiksel imgeler hâlinde yansıması olan sanat, doğa üstü güçlerin etkisiyle oluşmadığı gibi bazı ne olduğu belli olmayan duygu ve düşüncelerin ürünü de değildir. İnsansal yaşamada ve çalışmada her zaman güç verici olan sanatta bireysel ökeler yetişmiştir ve yetişecektir. Yetişen bütün ökelerin sanatsal kaynağı temelde bütün halk yığınlarının ortaklaşa gerçekleştirdikleri sanat olmuştur. Sanatın ilk yüzyıllar boyunca folklor şeklinde gelişmesi tesadüf değildir, ulusların halk sanatları, o ulusun sanatçıları için kaynak olarak bir değer taşımıştır (Hançerlioğlu, 1979: 32-33).

Sanatın deneyimle öğrenilen, beceri ve ustalık gerektiren iş yani bugün zanaat olarak algılanan anlamında kullanımı Türkçedeki atasözlerinde karşımıza çıkmaktadır. "Atanın sanatı oğla mirastır, babanın sanatı oğla mirastır, sanat altın bileziktir, sanatı ustadan görmeyen (öğrenmeyen) öğrenmez, sanatına hor bakan (sanatını hor gören) boğazına torba takar" (URL-47, 2021) gibi atasözleri nesilden nesile geçen beceriyi, sanatın (zanaatın) değerini, usta-çırak ilişkisinin önemini vurgulamaktadır.

Bugün sanat dendiğinde daha çok güzel sanatlar *"edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık, tiyatro vb. insanda coşku ve hayranlık uyandıran sanatlar"* (URL-47, 2021) anlaşılabilmektedir. *Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi* adlı eserinde sanat zanaat kavramlarını ele alan Lary Shiner, güzel sanatlar ve zanaatın eski dünyada ayrı kavramlar olmadığını, yüzyıllar içinde sanat ve zanaat ayrımının oluştuğunu dile getirir:

"Hakikaten, çoğu şey için kesin ayrımlar kullanmış olan Yunanlıların dilinde bizim güzel sanatlar dediğimiz şeyin karşılığı olan hiçbir sözcük yoktu. Birim genellikle "sanat" olarak çevirdiğimiz techne kelimesi, tıpkı Romalıların ars'ı gibi, bugün bizim "zanaat" dediğimiz

şeyleri de içine alıyordu. Techne/ars, marangozluk ve şiir, ayakkabıcılık ve tıp, heykelcilik ve at terbiyeciliği gibi birbirinden çok farklı şeyleri kapsıyordu. Gerçekten de techne ve ars, bir nesneler sınıfından ziyade, insanlardaki imal ve icra etme kabiliyetine işaret ediyordu. Buna rağmen, kuşaklar boyunca filozoflar ve tarihçiler Yunan ve Roma'da, bu kelime bulunmasa da, bizdeki gibi bir güzel sanatlar kavramını benimsediklerini iddia ettiler. Fakat tabii mesele böyle bir kelimenin olup olmaması değil, eldeki verilerin nasıl yorumlandığıdır ve ben eski Yunanlıların ve Romalıların güzel sanatlar kategorisi diye bir şeylerinin olmadığını gösteren yığınla kanıt olduğunu düşünüyorum" (Shiner, 2013: 45).

Shiner'e göre bir zamanlar zanaat, sanattır. Oluşan ayrım sonucunda sanat ve sanatçı itibar kazanırken zanaat ve zanaatkâr "sırf teknisyen diye" (Shiner, 2013: 368) ikinci planda yer almış, daha değersiz olarak algılanmıştır. Özellikle 18. yüzyıldan sonra görülen ayrım sonucunda "şiirsel" vasıflar sanatçıya ait görülürken "mekanik" vasıflar zanaatkâra yüklenmiştir:[76]

"Eski sistemde bir zanaatçı/sanatçıda olması gerektiği düşünülen ideal nitelikler dehayla kuralı, esinle hüneri, yenilikle taklidi ve özgürlükle hizmeti birleştirirken XVIII. yüzyılın akışı içerisinde bu nitelikler tamamen birbirinden ayrılıyordu. Bu bağlamda esin, hayal gücü, özgürlük ve deha gibi bütün "şiirsel" vasıflar sanatçıya atfedilirken, beceri, kurallar, taklit ve hizmet gibi bütün "mekanik" vasıflar zanaatçıya düşüyordu" (Shiner, 2013: 160).

Sanat kelimesinin techne ve art anlamlarında kullanımında zamanla "art"ın "techne"ye olan üstünlüğü, sanatçının zanaatkâra olan üstünlüğüne neden olmuş görünmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günlerden beri güzel sanatların, el sanatlarına karşı daha ayrıcalıklı tutulduğu dile getirilebilir. Güzel sanatların Batı'nın "evrensel" değerlerini ön plana alırken el sanatlarında görülen "yerel" nitelikler, bu ayrıcalıklı algılamada etkili olmuştur denilebilir (Gürçayır Teke, 2013b: 80-81).

El sanatlarında üzerinde durulması gerektiği belirtilen bir sorun olarak el sanatı (zanaat) ve sanat ayrımı veya benzerliği olduğu belirtilmektedir. Öztürk, *Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş* adlı kitabında sanat, zanaat ayrımı üzerinde durur ve sanat ve zanaat algısında yaşanan

[76] Shiner'in "Zanaatçı/Sanatçıdan Sanatçı-Zanaatçı Karşıtlığına" adlı bölünmeden önce ve sonra yaşanan durumu ele aldığı tablosu için bkz. Shiner, 2013: 165.

dönemlere göre değişiklikler olabildiğini belirtir. Loncaların yerini akademiler aldıktan sonra İtalya'da resim, heykel, mimari gibi sanatlar güzel sanatların en yüksek mertebesi olarak görülmüş; geri kalan tüm el sanatları ise çok daha aşağı bir seviyede görülmeye başlanmıştır. Öztürk'ün Geleneksel Türk el sanatları adı altında birleştirdiği bütün sanatlar ise el sanatı (zanaat) olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni, bu sanatların toplumun geleneksel kesimiyle ilişkili olması, ürününün sanatsal tarafından çok üretim çevresi ve toplumdaki işlevinin ön plana çıkmasıdır. Üretim çevresi ve toplumdaki işlevi; el sanatının az teknoloji kullanılarak yapılması, içinde geleneği barındırması, usta-çırak ilişkisinin bariz şekilde hissedilmesiyle ilgilidir. Öztürk, el sanatı (zanaat) ve sanat ayrımı, hangi dönemden ve ne şekilde bakıldığına göre de değişiklik gösterdiğini söyler. El sanatları, geçmişin teknolojisini oluştururken günümüzde az teknoloji kullanılarak el emeğiyle yapılan ürünleri imlemektedir. Yakın zamanda kadar el sanatları, sanat tarihçileri tarafından zanaat olarak aşağı seviyede görülse de son yıllarda sanat hızlı kültürel değişimle sanat kavramına belli eğitim aşamalarıyla elde edilen bilgiler de katılabilmiştir yani sanat terimiyle ifade edilen ürün çeşitliliğinde artma olmuştur. El sanatlarında artı olarak bulunan tarihsellik ve süreklilik, o sanatı üreten toplum hakkında bilgi sahibi olunmasını da sağlamaktadır (Öztürk, 1994: 123-130).

Oğuz Aktan, el sanatı ürünleriyle plastik sanat ürünlerinin ayrımının yapılmasını gerekli görmekte, bu ürünlerin birbirleriyle benzerlik ve farklılıklarını değerlendirmektedir. Aktan'a göre plastik sanat ürünü en üst düzeyde sanatsal duyarlılığa ve özgün yaratıma dayalıdır. Bu ürünler, profesyonel olarak yapılabileceği gibi sadece estetik amaçla da yapılmış olabilir. Plastik sanat ürünleri sipariş üzerine de yapılabilir. Örnek olarak Orta Çağ Avrupa kiliselerinin iç resimleri sipariş üzerine yapılmıştır ama sanatçı yaptığı resimlere kendi üslûbunu da katmıştır. Orta Çağ Avrupa'sında meslek loncalarına üye olan ressam ve yontucuların olması, eskiden plastik sanatların bir meslek olarak algılandığının da kanıtıdır. El sanatları ve plastik sanatların ortak noktaları hüner, estetik ögeler, motif gibi ögelerde ortaya çıkmaktadır. El sanatı ve plastik sanat arasındaki farklılık, el sanatı ürününün taşınabilirliğinin ve kullanılabilirliğinin ve ticari amacının daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Plastik sanat ürününde estetik yön daha ağırlıklıdır (Aktan, 1989: 18).

El sanatları, önce insan ihtiyaçlarını karşılamasının yanında turizm, ticaret gibi amaçlarla üretilebilmektedir. Henry Glassie'nin Türk ustalarda gözlemlediği, yapılan el sanatının "aşk"la ruhunu katarak yapılması, ürüne mükemmellik de katmaktadır (Glassie, 2002b). Bu

anlamda, ticari alanda, turizm, müze veya ev alanında insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretilen el sanatı ürünleriyle yaptığı işe ruhunu da katarak aşkla yapılan el sanatlarının kullanmaya kıyılamayacak, evlerdeki vitrinlerde sergilenen eserler hâline dönüşebildiği Metin Ekici tarafından dile getirilmektedir (URL-20, 2020).

El sanatları alanında faaliyet gösteren Ankara ve Trabzon Olgunlaşma Enstitülerinde alan çalışması gerçekleştiren Selcan Gürçayır Teke sanat-zanaat; sanatkâr-zanaatkâr algısına dikkat çeker. Kendilerinin sanat yaptığını düşünen Enstitülüler, dışarıdakilerin kendilerini sanatçı olarak görmediklerini anladıklarında, bu durumdan hayıflanırlar. Onların büyük emekler göstererek yaptığı ürünler, neye göre ve neden sanat değildir? Enstitülüler, sanat-zanaat ayrımında arafta kalsalar da kendilerini sanatçıya daha yakın görmektedirler. Geleneksel oldukları için ürünlerin, eğitimsiz oldukları için enstitülülerin eleştirilmesi Enstitülülerin savunmaya geçmelerine de neden olur (Gürçayır Teke, 2013b: 194-196). Küçümsenen ve değersizleştirilen gelenek karşısında; sanat-el sanatı-zanaat, sanatçı-zanaatkâr ayrımında Gürçayır Teke'nin tespitleri şu şekildedir:

"Geleneksel eğitim süreçleri ile öğrenme yolu ile kazanılan el sanatları kullanılan malzeme kadar "yaratıcılık" bakımından da güzel sanatlardan ayrı tutulur. Resim yapan sanatkâr ile halı dokuyan zanaatkâr arasında aşılamaz sınırlar konur. Bunun boyaların ve kağıdın özgürleştiriciliğine ve seçkinliğine karşın ipliklerin ve dokuma tezgâhının sınırlayıcılığına ve sıradanlığına mı yaslandığı bilinmez. Halı dokuyanın da resim yapanın da bir gelenekten beslendiği konusu da tartışılmaz bir gerçektir. Zanaatkârların kendilerinden önceki ustalarının tekniklerini, motiflerini gelecek kuşaklara taşıyorlarsa ve bunu dönüşen bir gelenek içerisinde yapıyorlarsa sanatkârlar da kendilerini önceleyen ressamlardan izler taşır. El sanatları güzel sanatlar arasındaki adlandırma farkından değil, bu adlandırmanın hiyerarşik bir konumlanmaya yol açması özellikle el sanatçılarını rahatsız eder. Bu hiyerarşik konumlanma da her iki tarafın birbirine yıkıcı eleştiriler geliştirilmesine yol açar" (Gürçayır Teke, 2017: 64).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının bir işleme sanatı olarak sanat-zanaat ayrımında Bartın'da ne şekilde algılandığı araştırılmak istenmiştir. Bu bölüm için verilerin toplanmasında Bartın Güzel Sanatlar Lisesi görsel sanatlar öğretmenleriyle, Bartın işi tel kırma işleyen kadınlar ve diğer Bartınlılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bartın Güzel Sanatlar Lisesi görsel sanatlar öğretmenlerinin sanat-zanaat kavramlarını ve Bartın işi tel

kırma geleneksel el sanatını değerlendirmelerinin "güzel sanatlar" penceresinden bir bakışı getirmesi hedeflenmektedir. Görsel sanatlar öğretmenleriyle görüşülmesinin nedeni, geleneksel el sanatlarının "görsel" boyutunun ön planda olmasıdır. Bartınlıların ve tel kırma işleyen kadınların sanat-zanaat, sanatçı-zanaatkâr kavramlarına bakışı, sanatı benimseyen ve uygulayan ve devam ettiren yani geleneği yaşayan kesimin bakışını göstermektedir. Öncelikle Bartın Güzel Sanatlar Lisesi görsel sanatlar öğretmenlerinin el sanatı geleneğine bakışı, daha sonra da tel kırma işleyen kadınlar ve Bartınlıların görüşleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bartın Güzel Sanatlar Lisesi görsel sanatlar öğretmeleri tarafından el sanatlarının adlandırmasında görülen geleneksel el sanatları, geleneksel Türk sanatları ayrımı söz konusu olabilmiştir. Bazı öğretmenler tarafından geleneksel el sanatları denildiğinde tezhip, hat, çini, minyatür, ebru gibi sanatlar işin içine katılabilirken bazıları tarafından da geleneksel el sanatları ve geleneksel Türk sanatları olarak iki grupta değerlendirme söz konusu olmuştur.

Bartın Güzel Sanatlar Lisesi görsel sanatlar öğretmenlerinin sanat ve zanaat kavramlarına bakış açısı değerlendirilecek olursa Nurten Aslı Şen'in bir ürünün sanat olması için o ürünün evrensele yani tüm dünyaya hitap etmesini önceledi̇ği görülür. Sanat evrensel olmasının yanında, süreklilik gözetmeli, özgün olmalı, estetik kaygılarla yapılmalı ve çoğaltılamamalı ve öznel olmalıdır. Örnek olarak resim, müzik ve edebiyat bir sanattır. Zanaatta ise aynı üründen birden fazla üretildiği, çoğaltılabildiği ve öznel olmadığı için ürün artık sanat eseri olmamaktadır (K.Ş. 46).

Sevtap Pala'ya göre sanat biricik ve duyguları ifade eden içsel bir süreci anlatırken zanaat işlevsel olan, işe yarayan, günlük hayatta işleri kolaylaştıran, seri üretim şeklinde ürünleri ifade etmektedir (K.Ş. 27).

Özer Başpınar'a göre insanın duygu ve düşüncelerini, yetenekli olduğu bir alanda yani bu resim olabilir, müzik olabilir, sahne sanatları olabilir vesaire birçok ritmik sanatlar olabilir, üstün yaratıcılıkla ortaya çıkarma işidir. Zanaat ise bir işi ustalıkla yapma işi olarak sanattan ayrılmakta yani tasarım süreci, bir düşünme süreci olmaktan çok ustalık işi ön plana çıkmaktadır (K.Ş. 28).

Kenan Kemer'e göre sanat estetik olarak göze güzel görünen yani insanların içindeki duyguları estetik olarak dışa vurmasıdır. Sanatçı eliyle, beyniyle ve işte kalbi ile çalışır. Zanaatçı da buna yakındır, aralarında çok bir fark yoktur. İkisi de eli, beyni ve kalbi ile çalışır, yaptığı işe emeğini ve sevgisini verir. Normal, standart, sanayi işlerinden farklı olarak zanaatçı eserine kendi sevgisini de katar. Sanatçı da zanaatçı da toplum için gereklidir. Biri olmadan diğeri olmamaktadır. Zaten sanatçı da zanaatçı da aynı kategoriye girmektedir (K.Ş. 29).

Fırat Yıldırım'a göre sanat özgündür, maddi kaygı gütmez ve estetik kaygı taşır. Zanaata ise seri üretim ve maddi kaygı vardır. Zanaatta estetik kaygı olabilir ama maddi kaygı güderek yapılan bir ürün, sanat için yapılmadığı anlamına gelmektedir (K.Ş. 30).

Abdüllatif Cemal Dağalp'a göre sanat duygu ve düşünceleri, herhangi bir tasarımı maddeye şekil vererek, kişinin kendi birikimiyle estetik kaygıları ön plana çıkararak, bu unsurları dünyaya bakış açısıyla beraber yoğurup ortaya koyduğu ışık tutabilen, özgün ürüne denir. Zanaatkâr, gelenek ve göreneklerimizden günümüze kadar alışılagelmiş herhangi bir konuda usta şekilde işi yapabilen kişidir. Ağaç oymacılığı, halı dokuma, tel kırma gibi alışılarak gelen yani bu geçmişten günümüze kadar oluşan birikimi usta bir şekilde öğrenmek sonucunda ortaya konan ürüne zanaat denir (K.Ş. 31).

Bazı görsel sanatlar öğretmenleri için sanatın evrensel olmaması kabul edilemez bir durumken bazıları içinse maddi amaçla yapılıyor olması bir ürünü sanat olmaktan çıkarmaktadır. Bunun yanında estetik ve özgün olması bir sanat eserinde aranan özelliklerden olabilmektedir. Bir görsel sanatlar öğretmeni ise sanat ve zanaat kavramlarını birbirine yakın görerek her ikisinde de el, beyin ve kalp ile çalışıldığını vurgulamaktadır.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını bazı görsel sanatlar öğretmenlerinin "sanat" olarak algılanabilirken bazılarının ise "zanaat" olarak algıladığı görülmektedir. Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını sanat olarak değerlendirmeyen bazı görsel sanatlar öğretmenlerine göre bunun çeşitli nedenleri vardır.

Tel kırmanın zanaat olarak değerlendirilmesi onda, güzel sanatlarda var olan "soyut aşaması"nın olmamasına bağlanabilmektedir. El becerisiyle yapılan bütün çalışmaların sanat eseri olarak adlandırılamayacağı düşünülür. Her estetik olan sanat demek değildir, sanatçı

estetik olmak zorunda da değildir. Tel kırma ile yeni ürünler oluşturmak "dekoratif ürün" oluşturmak demektir. Sanatçı, çok farklı bir boyutta değerlendirilir, o özgürdür:

"Kesinlikle zanaattır. Şimdi şöyle bir durum var. Şimdi her yapılan ürüne bir sanat eseri gözüyle bakamayız. İmza değerli midir, evet değerlidir. Şimdi Malevich'in yaptığı bir tane beyaz bir tuvalin üzerine siyah bir kareyi Malevich yaptıysa ve bu bir sanat eseri ise bunun geçmişini bilmek lazım yani soyut aşaması... Resimde soyutun nereden gelip nereye gittiğini, hangi amaçla yapıldığını bilmek lazım yani sanatla ilgilenmeden, bu düşünsel süreçleri yaşamadan, sadece el becerisi ile yapılan çalışmalar burada sanat eseri olarak adlandıramayız. ... Şimdi biz burada dekorasyonda veya başka ürünlerde kullanılmasıyla... Sanatçı biliyorsunuz çağın önde, biraz önünde düşünen ve çağın belki de anlayamayacağı düşünsel süreçleri yaşayan bir insan sanatçı. Biz sanatçıyı sadece tel kırma yapan veya bir ürünü dekoratif olarak güzel olabilecek şekilde gösteren olarak adlandırırsak hata yaparız çünkü sanat güzeli yapmak demek değildir yani bu kelime çok önemli. Sanat demek estetik demek değildir. Sanat estetik olmak zorunda değil ama sizin dediğiniz bir şeyi süslemek, bir şeye yeni bir şeyler katmak, onu oluşturmak bunlar bir dekoratif unsurlardır ama sanatın böyle bir mecburiyeti yok. O yüzden de sanatçı biraz daha özgür düşünecek, diye biraz konudan kaçtık mı" (K.Ş. 28)?

Geleneksel el sanatları daha çok zanaat kısmına yakın olarak değerlendirilmekte ve sanattan ayrılmaktadır. Sanat evrensel olmakla birlikte, zanaat "bölgesel, yöresel ve millî" özellikler taşımaktadır. Zanaatın geçmişten günümüze gelen belirli kurallarının olması, bu kuralların dışına çok da çıkılamaması onu sınırlamaktadır. Geleneksel el sanatlarında geçmişten gelen kuralları "kabul etmek" vardır. Sanat ise sınırsızlığı, özgürlüğü, illâ ki güzelliği aramamasıyla zanaata yaklaşan geleneksel el sanatlarından ayrılmaktadır. Resim, müzik gibi sanatlarda özgürlük vardır, kural yoktur:

"Şimdi sanatla her ikisinin ayrı bir yeri var yani sanat evrenseldir. Zanaat birazcık daha bölgesel ve yöresel etkiler taşır. Ulus şeyine dayalıdır. Müzik mesela evrensel. O da öyle. Müzik de evrenseldir yani güzel bir şeyi zaten herkes fark eder ya da mutlaka bir şey güzel olmak zorunda değildir. Mesela Japonlar ürettikleri bir şeyi, bir ürünü çok beğendikleri hâlde... Hepsinin bir felsefesi var. Alıyor kırıyor vazoyu. Kırdıktan sonra yeniden bütünleştiriyor. Sorduğunuzda diyor ki bu ürün mükemmel hiçbir şey mükemmel değildir diyor mükemmel olmadığı için bunu kırıp ben yeniden bütünleştirebilirim. Örnek bunun gibi

bir şey yani… Zanaatın şey var, geçmişten günümüze gelen kuralları var. Mesela tel kırmanın teli nasıl büküyorsunuz değil mi? Ondan sonra nasıl şekil vereceksiniz? İpi nasıl kullanacaksınız? Kuralın dışına çıkma olayınız yok, sınırları bellidir. Sanat öyle değil, sınırsızdır yani farkı budur ikisinin arasındaki. Diğeri daha özgür hareket edebiliyorsun, tek bir şeye sabit kalmıyorsun yani kendi alanının içinde istediğin kadar geliştirme imkânın var ama öğrendikten sonra zanaatta şey vardır basmakalıp şeyler devam eder onu belli bir ölçüde değiştirme imkânınız olur yenileyebilirsiniz ama onu geçmişten gelen şey var bir kere "kabul etmek" olayı var yani olan her şey ben kabul ediyorum ama geleneksel mesela tel kırmanın diyelim telleri… Çok ayrıntılı bilgim yok örnek verdim tel kırmayı. Orada yeni bir değişiklik yapmak istiyorsunuz ama onu öğreten kişi size ne diyor; bunun kuralı bu böyle, diyor anlatabildim mi? Oysa resim öyle değil, mesela müzik de öyle değil. Joan Miro diye bir ressam var diyor ki size anlamsız gelen her şey bir gün anlamlı bir hâl alabilir, diyor. Örneğin doğada ilk defa gözlüğe gözlük dendiği zaman hiç kimse bir şey anlamadı belki yani gözlük hiç dünyada yok, düşünün. Buna biri çıkıyor, gözlük diyor, sen bunu gözlük olarak algılıyorsun. O zaman ben diyor çıkarım, özetini ben şey yapıyorum, elime boyamı alırım. Mesela Rönesans'ta kas kemik yapısı üzerine bir sürü şey olmuş yani anatomik yapıya önem verilmiş; ışık, gölge, şuna buna. Empresyonizm dışavurumda şey vardır dışavurumda doğaya açılmak, ışığı çözümlemek olayı vardır. Joan Miro da şey diyor; ben bu kuralları tanımak zorunda mıyım diyor, tanımaya bilirim. Her şey kural mı diyor? Belki benim duvara atacağım bir leke kendiliğinden oluşacak, bir şekil çıkacak ortaya. O da yeni bir şeyin başlangıcı olacak bence diyor yani bunun gibi bir görüş anlayışı var" (K.Ş. 31).

Geleneksel el sanatları da sanat olarak kabul edilse de ürün birden fazla yapıldığı zaman zanaata döndüğü düşünülmektedir. Geleneksel el sanatını ilk yapan, uygulayan özgün bir ürün ortaya koymuştur ama sonrasında hep benzer üretimler gerçekleştirildiği için el sanatı zanaata dönüşmüştür:

"Geleneksel el sanatları... "Sanatı" olarak kabul ediliyor, ürün birden fazla çoğaltıldığı için zanaata dönüyor. Anlatabildim mi? Onu öğrenmek bir sanat. İlk öğreten, yapan, ilk uygulayan bir şey ortaya koymuş ama bunun dışında bu sürekli aynı şekilde üretime devam ettiği için birden fazla üretiliyorsa ve aynısını, benzerini yapmaya çalışıyorsa zanaata giriyor" (K.Ş. 31).

Sanatta, sanatçının bir birikmişliği ve geçmişiyle sanata dair görülen unsurları bir araya yeteneğiyle getirmesi gerekmektedir. Sanat-zanaat ve sanatçı-zanaatkâr arasındaki en önemli farklardan biri de "yetenek" olarak görülür. Zanaatta yetenek olmadığı düşülür. Tel kırmayı tekniğini öğrenerek herkes yapabilir ama resim, edebiyat gibi sanatları yeteneği olmayan bir kişinin ne kadar uğraşsa da yapamayacağı belirtilir:

"… Bu arada bir birikmişlik de olması gerekiyor. Sanat, tabii önce bir hayâl dünyası, birikmişlik, estetik kaygılar… Bunları bir araya getirmek için bir geçmişin de olması gerekiyor hani eğitim alsın ya da almasın. Eğitim kısmı bilemeyeceğim açıkçası ama yani bir geçmişten bir sürekli bunun üstüne… Nasıl sanatçılarımız hani öldükten sonra değerleniyor filan diyoruz ya mutlaka bir geçmişi olması gerekiyor ama zanaatta ise eline bir makine aldığın zaman onu yapabilme olasılığı bir olmasa iki olabiliyor ama sanatta ise belli bir zamanın geçmesi gerekiyor, o işin üzerine gitmen gerekiyor ve yetenek olması gerekiyor. En önemli şey de bence bu. Zanaatla sanat arasındaki fark bence bu. Şimdi zanaatta ben yetenek olduğunu düşünmüyorum. Şimdi ben tel kırmayı yapabileceğime inanıyorum hani sadece gördüm ama belli bir tekniği var. Ordan o oraya geçecek falan… Tabii ki şey yapmak istemem ama yetenek işi değil ama sanat ya da resim, edebiyat yani resim, edebiyat bunlar mesela ben asla hayatta bir şiir yazabileceğime inanmıyorum. Ne kadar duygum, düşüncem olsa bile onun genel geçerliliği olan nesnel ögeleri var artı duygun, ne bileyim yaşamsal şeyler de getiriyor bir yandan hani farklı bir şey. Edebiyat da bir sanat olduğu için… Orda da bir yetenek olması gerekiyor. Sanatla zanaat arasındaki farkın… Biraz da yetenek olması lâzım" (K.Ş. 46).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını zanaat olarak değerlendirilirken bu sanatın "geleneksel Türk sanatları" başlığı altında gösterilen ebru, çini, minyatür, hat, tezhip gibi sanatlardan ayrıldığı görülür. Tel kırma geleneksel el sanatının zanaat kısmına girmesinin nedeni, geçmiş birikimlerin gelecek kuşaklara öğretilmesinden kaynaklanmaktadır. Tel kırma hayâl dünyasıyla beraber sanatta olması gereken özellikler olan beş duyu organına hitap etmemektedir. Evrenselliğe ulaşamamıştır. Tel kırmada estetik kaygılar ve acabalar yoktur. O zaman tel kırma ürünler aynı motiflerin tekrar edildiği bir taklide, kopyacılığa, fotokopiye girmektedir. Ticari kaygıların ön planda tutularak yapıldığı bir tel kırma ürün sanat olamamaktadır. Geleneksel Türk sanatlarının sanat olup olmadığının tartışılabileceği düşünülse de bunların sanat başlığı altında kabul edildiği söylenir. Tezhip, hat, minyatür, ebru, çini gibi sanatların "sanat" şemsiyesi altına alınmasının nedeni olarak bir imparatorluk

geçmişlerinin olması gösterilir. Bu sanatlar Osmanlı'dan gelmektedir, tarihi belge niteliğindedirler ve evrensele yaklaşmaktadırlar. Örneğin ebru, geçmişten itibaren Batı tarafından da tanınmaktadır. Günümüzde UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne girmiştir. Ebruyu evrensele yaklaştırdığı düşünülen bu durumların yanında, bir yapılan ebrunun aynısının bir kere daha yapılamaması da tel kırmadan sanatsallık yönünden farkı olarak gösterilir. Tel kırmada aynı üründen tekrar tekrar çoğaltılabilmektedir:

"Şimdi estetik kaygılarımız dediğimiz şeyler, ürün ortaya koyarken mesela neler var içinde? Onun oranı var, onun orantısı var. Altı özellik var yani hayâl dünyan var, bakış açın var artı beş duyu organına hitap etmesi gerekiyor. Sanat zaten beş duyu organına hitap eden bir eserler bütünüdür sanat dediğimiz şey. Bu, beş duyu organına hitap etmiyor yani tel kırmamız yani bir duygunun, bir düşüncenin, bir taslağın estetik unsurlar göz önüne alınarak diyelim. Beş duyu organına hitap ettikten sonra zaten sanat ortaya çıkıyor. Bunlardan beş duyu organına hitap etmiyor tel kırma. Dediğimiz gibi el emeği olan ve evrenselliğe ulaşamamış hani tüm dünya kabul etmiş olsaydı, evrensel değerleri olsaydı, burada da şey devreye giriyor şimdi geleneksel Türk sanatları kısmına giriyor. Bunda ebru da var. Ben bir yan dalım da ebru olduğu için… Şimdi ebru sanat mı zanaat mı diye çok sorulmuştur yani ben bile hani… Şimdi ebrunun şöyle bir geçmişi var. Ebru bir imparatorluk sanatı yani ta Osmanlı'dan gelen, Osmanlı döneminde olan, tarihi belgeler niteliğinde yani kâğıt süsleme sanatı olarak geçiyordu yani Kur'an-ı Kerim'in etrafına, daha önce görmüşmüsün bilmiyorum ama Kur'an-ı Kerim yazılarının etrafına süsleme amaçlı artı tarihi belge o döneme ait, Osmanlı'dan olduğu için tarihi belgeler niteliğinde olduğundan bu evrenseldir ebru. Ya bugün mesela hatta benim bir hocam, ebru hocam, şu anda UNESCO'ya da girdi bu ebru sanatı, şeyde Londra'da mı ne, tabii tekniklerimiz farklı olabilir ama geçerliliği var yani genelgeçerliliğe sahip olması gerekiyor. Mesela ebruyu artık tüm dünya biliyor. Daha önceden de biliyorlardı. İmparatorluk sanatı olduğu için tarihi belge niteliğinde de olduğu için bu sanat olarak geçiyor yalnız daha sonra tabii matbaanın bulunması, el yazısı kitapların bulunmasıyla bu ikinci plana düşmüştür hani ebru sanatı ama normalde ebru bir sanattır. Peki, şu da olabilir mesela ebru tekrar edilebiliyor mu? Tel kırmada diyoruz ki mesela tekrar edilebilir ve çoğaltılabilir. Öyle ya sipariş aldınız, sipariş aldığınız zaman aynı şeyi bir kez daha yapabilirsiniz. Burda bu sefer hani resimde şunu diyoruz, kopyacılık hani kopyacılığa karşıyız çünkü kendi duygun yok, kendi düşüncen yok, hayâl dünyan yok, estetik kaygıların yok. Acabaların yok. Bunların olmadığı yerde, biz

kopya kısmına sanat demiyoruz ama tel kırmada ise ne oluyor? Aynı şeyi çoğaltabilirsin artı ticari amaçla… Tabii ki bizde ticari amaç olmuyor mu oluyordur mutlaka ama bir resim yaparken önce bir ticari kaygı gütmüyorsun. Hiçbir zaman hiç kimse ticari bir kaygı gütmüyor. O anda içinden geliyor, farklı duygular hissediyorsun, o şekilde ortaya çıkıyor. Sonrasında ticari kaygı girerse, isterse, istersem ama zanaatta yani nedir? Ticari kaygılar var, çoğaltıyorsun. Ücret almak için… Fotokopi gibi düşün hani… Sürekli fotokopi, çoğalttığın için… Tel kırma da böyle bir şey" (K.Ş. 46).

Geleneksel el sanatları (tel kırma, ahşap oymacılığı, hasır işlemeciliği gibi), geleneksel Türk sanatları (hat, tezhip, minyatür, çini, ebru gibi) ve sanat (resim, müzik, edebiyat gibi) ayrımı yapılabilmekte, bunlar birbirinden hiyerarşik olarak ayrılabilmektedir. Buna göre güzel sanatlar hepsinden ayrı bir yerdedir, üst konumdadır; geleneksel Türk sanatlarında "geleneksellik" unsuru bulunsa da bunlar sanat olarak kabul edilmektedir. Onlar, sanatın içinde olan sanattır. Biraz daha yerellik söz konusu olsa da bazıları tarafından sanat olarak kabul edilmese de geleneksel Türk sanatlarının bir geçmişi, ustaları vardır. Bu sanatlar, imparatorlukların tarihi belgeleri ve simgeleridir. Geleneksel el sanatları ise sanat olarak değil, zanaat olarak görülür. Bu sanatları çok da önemli bir geçmişlerinin olmadığı, geleneksel Türk sanatlarına göre daha özel kaldığı düşünülür. Bartın işi tel kırma dendiğinde, o iş Bartın'a özeldir, yereldir:

"Resim sanatı, sanat olarak ayrı bir kategoride zaten. Geleneksel Türk sanatları, sanatın içinde olan sanat zaten. Sanat geneldir, geleneksel Türk sanatları biraz daha özel, sanatın içindedir ama daha özel ama mesela ebru da bir daha özel hani herkes tarafından genel geçerliliği yoktur mesela ebrunun da. Bazıları hiçbir şekilde sanat olarak kabul etmiyorlar mesela ama resim kesinlikle bir sanattır ama her resim yapan, her resim de bir sanat değil o ayrı mesele. Mesela tezhip de tarihi belge niteliğinde. Ta geçmişe dayanıyor. Onun haricinde çinicilik aynı şekilde… İmparatorlukların belgesi bunlar. Bunların hepsinin ustaları var. … Tarihi belge. Geçmişe baktığımız zaman hepsinin bir ürünü var yani. Ne bileyim, Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait olan, camilerinin hani… Orda şeyler var, çiniciliği görebiliyoruz. Tezhipleri biliyoruz zaten hâlâ daha… Okullarda da başlanacak zaten. Minyatür mesela… Minyatür de bir sanattır. O da neden? O da bir İmparatorluğu simgeliyor. O da bir tarihi belge ama tel kırma ya da ahşap oymacılığı… Ona bakarsan demircilik de bir zanaat, bu da aynı şey. Demircilik de buraya ait ya da Trabzon'a ait olan

hasır, kırma işte o tür şeyler… Bunlar biraz daha özel, şehre ait olarak kalmış. O yüzden sanat olmuyor" (K.Ş. 46).

Sanat-zanaat, sanat-geleneksel el sanatı algısında Türkiye'ye gelen turistlerin bu ürünleri el emeği ürünler olarak algıladığı, ürünlere sanat olarak değil zanaat olarak baktığı düşünülmektedir. El sanatı ürünleri Türkiye'nin tamamına da ait değildir, tel kırma Bartın'a aittir, hasır örgü Trabzon'a aittir… Dışardan bakan bir göz, el sanatı ürünlerini "yöresel bir simge" olarak algıladığı düşünülmektedir:

"Mesela orda da ne oluyor, buraya ait bir şeymiş diye bakıyor. Sanat olarak bakmıyor, zanaat olarak bakıyor. El emeği, bunlara ait bir şey diye bakıyor. Buna derken Bartın'a ait olarak bakıyor ama Türkiye'ye ait bir şey yok ortada mesela hani bir şeyin sanat olması için hani resimde belli bir teknikler, onun haricinde belli bir çalışmalar olması gerekiyor, yarışmalara katılman gerekiyor, sergilere katılman gerekiyor hatta belli bir süre para bile kazanmaman gerekiyor yani ticari kaygın bile çünkü kendini ispatlaman lazım. O boyaları tamamen içselleştirmen gerekiyor ama burda bir turist olarak Amasra'ya gittiğiniz zaman nedir işte kayıklar, bilmeme neler falan… Evet, bir turist gelince neden? Hoşuna gider. A, buraya özgü, diyor. Bu memlekete özgü olarak kalıyor. Yine aynı şeye dönüyoruz. Evrenselliği yok, buraya ait. İşte Amasra'ya ait, Bartın'a ait, Trabzon'a ait, oraya ait, buraya ait… Trabzon'da olan mesela nedir? Meşhurdur kemençesi falan, o da bir sanat değil zaten. A, buraya ait diye… O, orayı temsil eden bir simge diyelim. Alınan şeyler bir simge, buranın simgesi bu. Geçmişte şu olmuştu, bundan dolayı bu. Gösterim yani" (K.Ş. 46)…

Geleneksel el sanatları veya geleneksel Türk sanatları olarak nitelendirilen sanatların, sanattan ne şekilde ayrıldığının aslında isminde saklı olduğu söylenmektedir. Bu sanatlar, sanat olmanın ön koşullarından evrenselliği sağlamadığı, yöresel kaldığı için önüne "geleneksel" sıfatını almaktadır. Bu sanatlar, gelenek-görenekleri yansıtan unsurlardır ve ancak yanına bir isim veya sıfat alarak sanat kelimesiyle yan yana getirilebilmektedirler:

"İşte sanatsalları biz kendi ülkemizdeki ve bunu benimseyen kişiler şey yapabiliyor. Ebrunun mesela duraklama şeyine girmesi matbaa ile başlıyor, işte evrenselliği orada bitiyor. Bakın şöyle düşünelim. Dedim ya imparatorluk sanatıdır. Sanattır ama hangi yüzyıla kadar matbaanın bulunmasına kadar şimdi el yazmaları kitapları yanına resim yapmışlar, belge

niteliğinde. Batı artık kitap basıyor, sizin el yazması bir şey yaptığınız geri planda kalıyor, geri kalınca benimsemiyor mesela ve belli bölgesel kalıyor. Bir şey evrenselse sanattır. Şeyse yine kendi geleneksel, o yüzden sınır konulmuş. Bakın "geleneksel Türk sanatları" diyoruz ama başka yerde bulamıyorsun mesela aynı özelliklerde bir şeyi. Yanına bir şey ekleyip koyup sanat diyorsunuz fark bu" (K.Ş. 31).

Geleneksel diyoruz bak, aslında bu sorunun cevabı burda yatıyor. Geleneksel… Gelenek görenekleri yansıtan bir unsur bu (K.Ş. 46).

Geleneksel el sanatlarında ve tel kırmada var olan bilgi birikimi yeni bir şeye çevrilmek için uğraşmaya başlanırsa, düşünme aşaması gerçekleştirerek sabırla istenilen ortaya çıkarılmaya çalışılırsa, yaratıcılık ortaya çıkarsa yani bir sanatçının geçirmesi beklenilen süreçler tel kırma için de gerçekleşirse o zaman sadece tel örme olan zanaat kısmından ayrılacak ve farklı bir konuma geçebilecektir:

"Zaten işte söylediğiniz şeyler zaten düşünme aşamasını başlatıyor. Bir fikir üretmeye başlıyor. Şu an bir şeyin var olan bilgi birikimini yeni bir şeye çevirmek için sanatçının uğraşmaya başladı ilk aşama bu. İkinci aşaması bunu uygulayabilecek mi? Uygularken bunda sabırla istediğini ortaya çıkaracak mı? Bu süreçlerin, aslında dediklerinizin hepsi sanatın ilk aşaması, düşünme aşaması. İşte zanaattan ayırdığımız nokta bu zaten yani bir tel örgü örme aşaması zanaat diyoruz ama ben bunu farklı bir... Bu ilk aşaması. Sonradan üstüne yaratıcılık ortaya çıkacak mı? Onun süreçleri başka süreçler. Onun değerlendirilmesi, onun ortaya konması, onlar daha sonraki süreçler" (K.Ş. 28).

Geleneksel el sanatı olan tel kırmada farklı desenlerle yeni ürünlerin ortaya konması da sanatın evrensellik unsurunu sağlamadığı düşünüldüğü için sadece bir "tasarım" olarak algılanabilmektedir. Sanatta Bartın'a veya başka bir şehre yani özele ait olma yoktur. Osmanlıya ait olan geleneksel Türk sanatları sanat olma şartını sağlamaya yaklaşsa da geleneksel el sanatı olan tel kırma bu şarta yaklaşamaz:

"Ben de öyle bir bilezik yaparım ki yani kendi düşüncemle… Bu sanat olması mümkün mü, o bir tasarıma giriyor bu sefer. O bir tasarım ürünü zaten ama dünyaca kabul edilen bir şey yok ki ortada, evrenselliği yok. Herkes tarafından bilinmesi, kabul edilmesi gerekiyor. Resim tüm dünyada kabul ediliyor, ebru tüm dünyada kabul ediliyor. Tezhip tüm dünyada kabul

ediliyor. Türklerin, onların, bunların diye ama genel olarak bir evrenselliği var yani Bartın'ın diye bir şey yok, şehirleri almıyoruz, özel yok ortada" (K.Ş. 46).

Kültür olmadan sanat eseri oluşturmanın zorluğundan bahsedilebilmektedir. Sanatın ortaya çıkmasında kültür, bunalım gibi unsurlar da etkili olmuştur. Geleneksel el sanatları, yöresel çeşitliliğimiz olarak algılanabilmekte, bunları asla görmezden gelmemek gerektiği ifade edilmektedir. Yabancıların güzel sanat ürünlerinden olan yağlı boya tablolardan daha fazla yöresel çeşitliliğimiz sayılan el sanatlarına ilgi duyduğu söylenmektedir. Kültürel değerimiz olarak algılanan geleneksel el sanatlarında kuralların olması, usta-çırak ilişkileriyle aynı formların tekrar edilmesi, dini düşünceler nedeniyle "günah" olarak algılandığı için el sanatlarının topluma uygun hâle getirilmesinin amaçlanması eleştirilebilmektedir. Bu anlamda, "geliştirmek ve sahip çıkmak" üzerinde yoğunlaşan kaygılar bulunabilmektedir. Geleneksel el sanatlarımızı, tel kırmayı geliştirmenin, değişik alanlarda kullanıma sokmanın, yenilikler geliştirmenin el sanatlarının sanatsal boyutunu artırmada faydalı olacağı düşünülebilmektedir. Türklerin geliştirmediği el sanatlarını yabancıların farklı alanlarda geliştirerek kullanabileceği ve bu ürünlere sahip çıkabileceği dile getirilmektedir yani geç kalmadan gelenek günümüze uyarlanmalı, farklı tasarımlar, farklı bakış açıları geliştirilmelidir:

"Şimdi şöyle... İki tane... Bir insanın ilk başta kendi başına bir sanatta bir ürünler ortaya çıkarırken muhakkak yaşadığı toplum, toplumun kültürel yapısı bunda çok fazla etkili yani bir kültürü tamamen ortadan çıkartıp da bir sanat eseri oluşturmak gerçekten biraz zor. Biz sanatta çeşitliliği de dünya sanatçılarına baktığımız zaman hep kendi kültürlerinin bir yansıması olarak biraz gördük veya kendi kültürlerini almasalar bile işte burada örnek olarak Pablo Picasso'nun Mısır kültürünü alıp da Mısır'daki ortaya çıkarılan fresklerden ve Afrika kabilelerinin maskelerinden esinlendiğini, bir kültürden esinlendiğini, Frida Kahlo'nun kendi yöresel kıyafetlerinden yöresel kültürlerinden esinlenerek çalışmalar yaptığını görmekteyiz. Tabii sanatı şöyle de adlandırabiliriz. Tek kültür de değil aynı zamanda baktığımız zaman Rönesans'ın çıkış nedenlerini... Rönesans çok bir ferahlıktan çıkmış değil. Orta Çağ'ın din baskısı olsun, efendime söyleyeyim o zaman kilise baskısı, derebeyliklerin baskısı, insanların bir bunalım... O toplumdan bir bunalım da bir dışavurumudur ama bir baktığımız zaman İsviçre'de 500 yıllık bir dönemde bir Avrupa ülkesinde bir ferahlık var. Bir tek buldukları şey bir guguklu saat yani sanatın ortaya çıkmasında aslında güzelliklerin yanı sıra biraz sorunlar da daha etkili olduğu söyleniyor.

Bizdeki el sanatlarında da ebru, tezhip, ondan sonra minyatür, çinicilik... Bunlar çok değerli. Bunlar değerli fakat şöyle bir kısıtlamalar var. Sanat biliyorsunuz ki muhakkak her zaman kendini geliştirmeli, üstüne koyarak gitmeli. Biz bu konuda çinicilikte biraz katı kurallara hapsolduk diyebiliriz çünkü biraz ben bu konuda da biraz araştırma yaparken bunların belli formları var. Çiniciliğin bu formları bozmak veya renkleri değiştirmek... Bunlar çok yeniliğe açamadık, öyle söyleyebiliriz. Bunlardaki usta-çırak ilişkileri ile geliştiği için herkes bir ustasından aldığını tekrar etmek durumunda kaldı ve biraz da üniversitelerimizde olsun, akademik kurumlarımızda Batı sanatı eğitimi yoğun olduğu için ve biraz daha gelişime açık olduğu için bu alana yönelindi diyebilirim. Minyatür... Minyatürün de kendine ait bir kalıpları vardır. Minyatür şöyle adlandırabiliriz. Açıklama yapıyorum ama hepsini de... Hepsinin çıkış noktası bir yazıyı açıklamak resmetmek yani nasıl söyleyebiliriz kralın bir ya da padişahın diyelim yaşadığı bir olayı veya o sultan olma anının resmedilmesi. Kendine ait bir şeyleri vardır, yine kuralları vardır. Bu kurallarda perspektif yoktur. Ay yüzlü, badem gözlü insanlar kullanılmıştır. Bu şekilde. Aslında gerçeklikten de biraz kopmuştur. Bu da aslında sanata biraz daha yaklaşmıştır diyebiliriz bu konuda da yani gerçeklikten kopmuş derken şöyle; biz artık sanatta şunu çok isteriz yani insanların bir doğaya veya bir çevreye baktığı zaman farklı anlamlar düzmesini, düşünmesini, bunu farklılaştırmasını. Perspektiften çıkması bunun bir adımıdır aslında. Ay yüzlü, badem gözlü insanların gerçekle aynısının yapılmaması, biraz farklılaştırılması belki de bilemiyorum yani gerçek resim veya heykel bizim kültürümüzde... Biz bunlara biraz günah kelimesi ile baktık. Biz bunlara işte halı desenleri gibi bunları bir soyutlaştırma yoluna gidilmiş olabilir yani perspektif, ışık, gölge bunlar bir resmi üç boyutlu yapan hallerdir. O zamanlarda perspektifi çıkartarak, ışık gölgeyi bunlarda uygulamayarak, üç boyuttan çıkartarak bunları biraz daha toplumumuza uygun hâle resimlerin getirilmesi amaçlanmış olabilir. ... Yani bunlar işte yöresel sanatlar. Bunlar bizim çeşitliliğimiz aslında yani dışarıdan, Avrupa'dan bir insan geldiği zaman bizim ya da işte farklı ülkelerden bir insan geldiği zaman bizim aslında yağlı boya tablolarımızı merak etmiyorlar. Bizim tel kırmamızı merak ediyorlar, ebrumuzu merak ediyorlar. Biz burada bunları kesinlikle yadsımamalıyız. Biz bunları ön plana çıkarmalıyız ama sanat konusunda da geldiğimiz zaman tekrar ediyorum biz bunları tel kırma dediğimiz evet bir bir kumaş üzerine uygulanan bir örme biçimidir. Biz bunu, benim en azından adlandırdığım yani hatam da olabilir, biz bunu başka bir malzemenin üzerinde de denemeliyiz. Biz bunu çeşitlendirmeliyiz. Eğer biz bunu yapmaz isek sonuç şuna geliyor: Bunu Avrupalılar belli bir zaman sonra alacaklar kumaşın üzerine değil farklı bir malzemenin üzerine koyacaklar, kullanacaklar. Bunu

endüstride de kullanılabilir; yine tasarım, dekorasyon gibi ev çeşitlemelerinde de kullanacaklar. Biz aynı işte baklava gibi efendime söyleyeyim diğer ürünler gibi "Bu bizim!" diye çırpınacağız. Önemli olan bunu sahiplenmek bir, iki de geliştirmek yani biz geliştirme konusunda biraz noksanız" (K.Ş. 28).

Tel kırmanın ve geleneksel Türk sanatları olarak ayrım yapılan hat, tezhip, minyatür, çini, ebru gibi sanatların "modern sanat" olarak adlandırılan sanatlar içerisinde kullanılırsa kullanan sanatçının bu ürünleri yorumlayışına göre sanat eseri hâline getirebileceği dile getirilmektedir. Aslında kendi başına bir sanat olarak değerlendirilmeyen el sanatları ancak modern sanatlardan örneğin bir resmin içinde yorumlanarak kullanıldığında sanata dönüşebilecektir:

"Aslında şöyle diyebilirim; tel kırma, geleneksel Türk sanatlarımız. Bizim bunları biz o dediğiniz modern sanatların içerisine katabilir miyiz? Sonra bu... Aslında katabiliriz, artık malzeme diye bir şey yok sanatta yani sadece bizim el sanatlarımız olarak değil, malzeme diye bir şey yok. Örnek vereyim; 1950'lerde, 1900'lü yıllarda diyeyim 20. yüzyılda bir tane pisuvarı Duchamp bir sanat eseri olarak ortaya koymuşsa şu anda şunu değerlendirebilir miyiz, bunu değerlendirebilir miyiz diye bir nesne yok aslında. Kesinlikle artık çevremizdeki her şey kullanım bir sanatçının dünyasına göre yorumlanılıp sanat eseri haline getirilebilir" (K.Ş. 28).

Geleneksel el sanatları ve geleneksel Türk sanatları ayrımıyla ifade edilen sanatların sanat-zanaat olması noktasında zanaattan yana görüş belirten görsel sanatlar öğretmeninin bir noktada kafası da karışabilmektedir. Öğretmenin kişisel görüşüne göre tel kırma veya diğer el sanatlarında "el emeği" söz konusudur. El emeği demek sanat demektir. Kişisel görüşüne göre bu şekilde bir değerlendirme yapan öğretmen, tel kırma veya diğer geleneksel el sanatlarının evrensel olmaması noktasına takıldığından herkesin kabul ettiği sanat kavramının içine el sanatlarının, dolayısıyla tel kırmanın giremeyeceğini belirtir. Bu yüzden el sanatlarının sanat olduğu fikrinin de kişisel bir düşünceden öteye gidemeyeceği sonucuna varır:

"O kadar karmaşık bir şey ki şimdi dediğim gibi aslında o da bir sanattır çünki kendi "el emeği", el emeği zaten bir sanat aslında. El emeği bir sanattır. Bu istersen tel kırma olsun, ister başörtü örme olsun. O bir sanattır çünkü el emeği var ortada. El emeği olan her şey

bana göre bir sanat zaten ama bunun yani sanat ama kendi içinde bir sanat. Bunun bir evrenselliği olmadığı için genel kavramda sanat diye anlamlandıramıyorum. Bu biraz kişisel bir yorum oluyor sadece yani sana göre de sanat olmayacaktır, ona göre de sanat olmayacaktır. Ben sadece bana göre el emeği olan er şey bir sanattır, diyorum ama bunun bir genelgeçerliliği yok, doğruluk payı yok, kanıtlanmışlığı da yok. Sadece kişisel bir fikir olarak kalabilir ötesine de gidemez yani" (K.Ş. 46).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatını zanaat olarak değil, güzel sanat alanları gibi sanat olarak değerlendiren veya Bartın işi tel kırmayı zanaat olarak görse de sanat olma noktasına yaklaştığını düşünen görsel sanatlar öğretmenlerinin de bulunduğu görülmüştür.

Tel kırma geleneksel el sanatı, zanaattan çok sanata yakın bir noktaya konumlandırılabilmektedir. Zanaat olan marangozluk, işin içine el emeğinin yanında makinenin ve seri üretimin girdiği bir alan olarak değerlendirilmektedir; tel kırmada ise makine kullanımı ve seri üretim yoktur:

"Şimdi geleneksel el sanatlarına baktığımızda mesela Bartın'daki bu tel kırmadan kanaviçelerden örnek verecek olursak hepsi aslında baktığında el işçiliği. Aynı modeller üzerinden yürüyor olsalar bile hepsine farklı insanların eli dokunuyor ama marangozluk da bir zanaattır mesela orada da işimize yarayan şeyler üretiliyor. Daha seri bir şekilde, makinelerle çıkabilen, siensi makineleri ile daha simetrik, işin içinde matematiği olan işler ve seri üretime dökebiliyor bunlar. Bu açıdan ayırabiliriz yani. Fotoğrafla resim arasındaki fark gibi... Fotoğraf daha böyle dijital ve makine. Aynısından defalarca çekebiliyorsun ama bir yaptığın resmi bir daha yapamıyorsun yani. Aynısını ben bile yapmış olsam aynı çizgiyi atamam, aynı fırça darbesini atamam yani her seferinde farklı olur. İnsan girdiği suda bir daha yüzemez der gibi bir şey" (K.Ş. 27).

Güzel sanatlar alanına giren bir resim ile tel kırma aralarında farklılıklar olsa da aynı kefeye koyulabilmektedir. Güzel sanatlarda da geleneksel el sanatlarında da yaratıcılık, biricik olma, el işçiliği, süre, malzeme gibi yönler benzerdir. Tel kırma geleneksel el sanatında modeller ve teknik benzer olsa da ortaya çıkan ürünlerin hepsinin farklı olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, farklı ellerden çıkan aynı yemeğin tadının farklı olmasına benzetilmektedir. Tel kırmanın belirli olan kalıplarına, insan kendi dokunuşunu katabilmektedir:

Daha çok sanatsal olarak değerlendiriyorum. İllâ ki farkları var ama aslında baktığımda amaç aynı yani. Yaratıcılık var, biriciklik var, el işçiliği var, süre var, malzeme var, hepsi var yani. Benim annem tel kırma el sanatları öğretmeni. Aynı modelden bir tane kalıp var. Aynı modeli bütün öğrencilerine işletiyor ama aynı sonuç çıkmıyor. Hepsinden... Tabii herkesin elinin farklı bir doku veriyor. Dokunduğu tül olsun, resim olsun, kâğıt olsun, kalem olsun hepsinin farklı bir dokusu var. Ayrı ellerden çıkan yemeklerin tadının aynı olmaması gibi. Hepimiz pilav yapıyoruz ama hepimizin pilavının tadı farklı. ... onlarda belirli kalıplar var, üretilmiş belli başlı modeller var. Onların üzerinden gidiyor. Annem mesela onları değiştiriyor. Aralarına serpme atıyor bir tarafında gül koyuyor, bir tarafına böyle ne bileyim çeviriyor, sur gibi şeyler yapıyor falan kendi tarzını katabiliyor (K.Ş. 27).

Tel kırmanın güzel sanatlara göre daha çok gelenek ve göreneklerden ortaya çıktığı ve geleneklerdeki şeklini çok değiştirmeden günümüze geldiği belirlenmektedir. Tel kırmanın yeri zanaat olarak belirlense de yapan kişinin kalbiyle, içsel duygularını da katarak işlemesini yapması, geçmişten gelen motiflerle beraber kendi düşüncelerini de katarak değişik motifler çıkarabilmesi onun sanatçı gibi davranması anlamına gelmektedir. Sanat için önemli olan aynısını tekrar ederek değil, sanatı ve kendini geliştirerek ilerlemektir:

"Geleneksel sanatlar daha çok hani örf ve âdetlerden meydana gelmiş hani daha eskilerden meydana gelmiş, yaşayış biçimlerinin aslında aktarılması. Mesela işte dediğiniz gibi tel kırma ta anneannelerimizden diyelim, eskilerden buraya kadar gelmiş, günümüz içinde var olmaya devam ediyor yani günümüze kadar çok değişmeden geliyor. Sanat öyle değil, aslında sanat birçok değişime uğramış. Günümüzde de hâlâ değişime devam ediyor ama geleneksel Türk sanatlarımız hâlâ eski çıktığı şeyi hâlâ koruyarak günümüze kadar geliyor, devam ediyor burada da. ... Bence bir zanaat ama şunu da söyleyebiliriz tel kırmada da yapan kişinin aslında kendi yüreğindeki, içindeki motifleri de yapıyor, işliyor diyebiliriz buna yani sanatçı da böyle çünkü sanatçı da içinden geldiği gibi bu içindekini aktarıyor diyebiliriz. Tel kırmada da içinden geldiği gibi, farklı motiflerle, işleyebiliyor. Geleneksel olan, geçmişten gelen motifleri de yapabiliyor ama bir yandan da kendi içindekileri de katıp değişik motifler çıkarıyor diyebiliriz. ... İlk bulan işte içinden geldiği gibi onu aktarıyor. Diğerleri bunu devam ettiriyor. Diğerleri devam ettirirken yanlarına bir şeyler ekledikleri zaman hani tıpatıp aynısını yapmazlarsa yine ilk bulanın şeyine dönmüş oluyorlar yani nasıl diyeyim onu? Biri bir şey buldu, devam ettirdi. Devam ettirip geliyor hep aynısı, aynısı tekrarlanıyor ama siz yaparken farklı bir motif kullanıyorsunuz, farklı bir motif

ekliyorsunuz ona. Ona bir biçimini değiştiriyorsunuz, farklı efektler veriyorsunuz. Bu sefer siz de o başlatan kişi gibi, bir şeyin öncüsü olmuş oluyorsunuz aslında. O motifin siz öncüsü olmuş oluyorsunuz. Önemli olan burada tekrar ederek değil de bir şeyleri geliştirerek ilerlemek" (K.Ş. 29).

Tel kırma geleneksel el sanatında bulunan ticari döngünün resim sanatında da bulunduğu belirlenebilmektedir. Bu, sistemin ilerlemesi için gerekli olan bir döngü olarak görülebilmektedir:

"E tabii belli bir döngüsü var. İçinde ekonomik bir döngüsü var. Sen bana para vereceksin; ben gideceğim tel alacağım, tül alacağım, iğne alacağım, kasnak alacağım ve sana bir ürün ortaya çıkaracağım. Sonra onu satacağım. Onun bana parası gelecek, ben onlarla daha fazla iş çıkartacağım. Bu bir döngü aynı şey resim için de geçerli" (K.Ş. 27).

Yapılan el sanatının veya resmin sevgi, aşkla yapılmasının ürüne etkisi faklı şekillerde değerlendirilebilmektedir. Bir görüşe göre sevgi ve aşkla yapılan iş konsantrasyonu getirmektedir fakat sanatçılar çok farklı kişiler olarak görülür. Sadece sevgi ve aşkla yapılan işin sanata dönüşeceği düşüncesi yeterli görülmez:

"Bu sanat, konu sanat olmasa da konu ne olursa olsun, bir iş aşkla sevgi ile yapılırsa yani biz buna şöyle diyoruz aynı zamanda öğretmen olarak da: konsantrasyon. Bir işe sen konsantre olarak, severek yaptığın zaman o iş sanat olmasa bile bu ders dinlemek olabilir, bu bir kitap okumak olabilir, bu bir küçük bir kalemi yontmak bile olabilir. Bu daha bir farklı ürün çıkartabilir. Burada sanat kelimesinde dediğim gibi sanatçılar çok farklı kişilerdir. Bu biraz doğuştan gelen ve çalışmayla kendini artırabileceği şeylerdir, tek başına yeterli değil benim düşüncem o. Sadece sevgi ve aşkla yaparak sanatçı olurum gibi bir düşünce ise doğru değil ama bir işin güzelleşmesini, var olan işi güzel bir şekilde yapmasını sağlar ama ortaya çıkan ürün sanat olur mu, o tartışılır" (K.Ş. 28).

Bir diğer görüşe göre yapılan işin tutkuyla yapılması, yapılan işi mekaniklikten kurtaracak mükemmel sonuçlar ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Bu durum güzel sanatlar için de el sanatları için de geçerli görülmektedir:

"Kesinlikle sevgi ve aşkla yapılmalı. Zaten işin içinde tutku yoksa senin kendi iç dünyanın dışa yansıması gibi bir durum söz konusu değilse yapılamaz. Sadece teknik ressamlar var onun gibi bir şey olur. Teknik çizimler, mimarlık vesaire. İşte bu teknik portre çizimleri falan, onun gibi bir şey olur. ... Ben bir çocuğa zorla resim yaptırıyorum; yapmıyor, çizemiyor. Sadece benim isteğimle belli şeylere uyarak çiziyor. E bir de bir tanesi hiçbir şeye dokunmuyorum, hiç bunu yapacaksın diye baskılamıyorum. Kendi isteğiyle yapıyor. Ne kadar farklı sonuç çıkıyor. Aynı modelden, aynı şey... Bu el sanatları için de geçerli. Zorla birine yaptıramazsın bir şeyi. Gerçekten içinden geliyorsa zaten o mükemmele ulaşmak için çabalar. Bir tanesi de iş bitsin diye bakar" (K.Ş. 27).

Güzel sanatlarda da geleneksel el sanatlarındakine benzer usta-çırak ilişkisine bağlı eğitimin gerekli görülebildiği tespit edilmektedir. Bu konuda sanat ve el sanatları-zanaat eğitimlerinin farklılıklarının olduğu belirtilmektedir. Sanat eğitiminde eğiten kişi, öğrencisinin farklı duygu ve düşüncelerini geliştirmesine, kendi tarzını oluşturmasına destek olmalıdır. Geleneksel el sanatlarındaki usta-çırak ilişkisi eğitiminin ise farklılık oluşturmadan tıpkı kendisi gibi bir öğrenci yetiştirmeyi hedeflediği düşünülmektedir:

"Ben bir örgün eğitimde çalışan bir öğretmen olarak usta-çırak ilişkisini sanat eğitimlerinde daha öğrencinin sağlam geldiğini düşünüyorum. Daha iyi bilgi aldığını düşünüyorum. Bu konuda usta-çırak ilişkileri ile yetişen öğrencilerin bilgi birikimlerinin daha iyi olduğunu düşünüyorum fakat buradaki önemli husus taşıyor. Buradaki ustanın sanata bakış açısı çok önemli yani tıpkı aynı kendisi gibi mi yetiştirecek yoksa onun öğrencisinin farklı duygu ve düşünceleri olan bir insan olup ben destek eğitimi altyapısını vereyim, o kendine göre bunu geliştirsin, diye mi bekleyecek? Buradaki çok önemli bir unsur. Burada okullarımızdaki verilen eğitimde biz öğretmenlerin, sanat eğitimcilerinin en çok üzerinde durduğu nokta kendimiz gibi, kendi anlayışımızda bir öğrenci profili yetiştirmemektir aynı zamanda çünkü onların, herkesin duygu ve düşünceleri farklı. Buradaki usta-çırak ilişkilerinde dışarıda bunun eğitimini almayıp sadece olayın zanaat tarafına eğilen insanlar tıpkı kendisi gibi bir öğrenci yetiştirecektir" (K.Ş. 28).

Usta-çırak ilişkisinde bir geleneksel el sanatı öğrenilirken başta, ustanın yaptığını taklit ederek öğrenim gerçekleştirilmektedir; sonrasında çırak yetkinlik seviyesine ulaştığı zaman yaptığı ürüne kendinden bazı ögeler ekleyebilmektedir. Tel kırma geleneksel el sanatı öğreniminde geçerli olan benzer bir durumun resim sanatının öğreniminde de geçerli olduğu

dile getirilmektedir. Bartın Güzel Sanatlar Lisesi resim bölümünde, öğrencinin altyapısını oluşturmak için yoğun şekilde, ünlü ressamların tabloları taklit edilmeye çalışılarak reprodüksiyon çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmaların ileride güzel sanat öğrencisinin kendi özgün tarzını bulabilmesi için elzem olduğu belirtilmektedir (K.Ş. 27; K.Ş. 29; K.Ş. 31):

"Şöyle bir şey bahsettiğim, sana ben şöyle açıklayayım. Biz buna röprodüksiyon diyoruz. Ben buraya röprodüksiyonu Güzel Sanatlar Lisesi öğretmeni olarak çokça işliyoruz. Nedeni şudur? Neden öğrenciye ilk bahsettiğimiz bu altyapı, renk bilgisi, fırça sürmesini, renk bulmasını bunları öğretmektir. Şimdi bazı yazılarda bunların öğrencilerin yaratıcılığını öldürdüğü şeklinde yazılar falan okuyorum. Ben buna inanmıyorum çünkü insan altyapı bilgilerini almadıktan sonra bunun üzerine profesyonelce geliştirmeyeceği yönünde düşünüyorum yani Güzel Sanatlar Lisesi olarak biz renk bilgisini veriyoruz. Biz bunların temelini veriyoruz. Sağlam desen nasıl çizilir yani biz ilk başta sağlam deseni öğretiyoruz. O isterse daha sonra da üniversite akademisinde kendi yolunu çizeceği zaman insanın var olan uzuvlarını istediği kadar uzatabilir, kafasını daha uzun çizebilir, bölebilir, parçalayabilir ama bunu yapmadan önce ilk başta sağlam desen bilgisinin verilmesini düşünüyoruz. Bu tel kırmada da aynı. Bir baştan onu nasıl işleyeceğini bilecek daha sonra bozmaya çalışacak" (K.Ş 28).

Geleneksel el sanatlarında ve Bartın işi tel kırmada var olan ticari kaygıların bir güzel sanat eseri için de geçerli olması görsel sanatlar öğretmenleri tarafından farklı yorumlanabilmektedir. Bir görüşe göre ticari kaygı güdülerek yapılan bir resim sanat olmaktan çıkmaktadır (K.Ş. 30; K.Ş. 46). Diğer görüşe göre maddi kaygı güdülerek yapılan bir resim sanat olmaktan çıkmamaktadır ama sanatsal kaygıdan ödün verilmiş olmaktadır (K.Ş. 31). Bir diğer görüşe göre yapılan resimden para kazanılabilir, bu da bir döngüdür ama sipariş üzerine yapılan resim tasvip edilmez. Son görüşe göre ise geleneksel el sanatı da olsa resim de olsa bunlardan para kazanılabilir, sipariş üzerine resim yapılabilir ama işin sanatsal boyutunu etkileyen şey, eserin parayla yapılıp yapılmamasından çok, sanata katılan özgün üslûp ve yeniliktir. Sipariş üzerine yapılan ürünün sanat eseri olup olmayacağının ise tartışmaya açık olduğu söylenmektedir:

"Olabilir, niye olabilir, cevabını söyleyeyim size. Şöyle bir resim istiyorum derken Leonardo Da Vinci, Rafael, Bernini... Bunlar kiliselere parayla heykel yapmış insanlar. Hepsinin

yaptıkları şu an sanat eserleri. Venedik'te, Fransa'da Da Vinci, Medici ailesine yıllarca yaptığı soyların resimleri var. Bunlar hep ısmarlama resimler. Bunlar da parayla yapılmış resimler. Burada sanatçının kullandığı teknik... Kelime biraz şu, "asla olmaz" aslında dememi bekliyorsunuz ama... Burada sanatçının özgün üslubu var mı sanata bir yenilik katmış mı? Para ile mi yapmış, parasız mı yapmış? Buradaki bir sanat yapıtını konuşmamız lazım daha çok. ... Yapan kim yani buradaki cümle o. benim düşüncem yapan kim yani söyleyebilirsiniz bunu. Ben de yapabilirim. Sizin söylediklerinizi alırım tel kırma da değil normal resim olarak söylediklerinizi yaparım. Benim farklı bir üslup kattım mı, yenilik var mı, tekniği başarıyla uygulayabildim mi, bana ait olan tekniği başarıyla uygulayabildim mi, bir yenilik katabildim mi? Bunlar önemli. Sanat eseri derken yoksa ısmarlanan şey resim olabilir ama sanat eseri mi o tartışılır yapan kişiyle" (K.Ş. 28).

"Şimdi bu kişiden kişiye göre değişiyor. Benim arkadaşlarım var, deli gibi resim satıyorlar. Sadece resim satmak için yapıyorlar. Çok da güzel paralar kazanıyorlar, para kazandıkça daha iyi malzemelerle daha iyi resim çıkartabiliyorlar ama ben yaptığım hiçbir resmi satamıyorum. Onlar benim çocuğum gibi geliyor yani anca böyle çok sevdiğim birine çok benim için öyle değerli birine hediye ederim. Onun dışında ben satamıyorum ama tabii ki elinden geliyorsa yapabiliyorsa yapılması gerekiyor yani satılsın" (K.Ş. 27).

Sanat-zanaat ayrımında Bartınlıların tel kırmaya bakışı Güzel Sanatlar'ın bakışından farklı olmaktadır. Tel kırmanın sanat olarak veya sanat olma seviyesine ulaşamadığı düşünülebilen zanaat olarak görülebildiğini düşünmezler.

Tel kırmanın şu anda sanat olarak geçse de geçmişte zanaat olarak bilindiği söylenir. Tel kırma işleyicileri de zanaatçıdır. Tel kırmanın belli teknikleri vardır ve teknikler el becerisiyle bütünleşmektedir. Eskiden zanaat olarak bilindiği söylenen nakış işleri sonradan sanat olmuştur:

"Tel kırma bir zanaat yani geçmişten günümüze gelmiş olan bir zanaat yani onu işleyenler de zanaatçı çünkü her şeyi, tekniğiyle, ne derler; teorik bilmek ayrı bir şey, uygulama çok ayrı bir şey yani tekniğiyle ve el becerisi ile bütünleşen bir şey yani düzgün iş çıkması için. Ha, elime ben aldım, işliyorum olmaz. O işin de bir matematiği var. Ben zaten bütün işleri yani nakış işlerini biz, zanaat… Zanaat bunlar yani sanattan öte… İşleyenler de… Şimdi

sanatçı diyorlar gerçi de eskiden zanaatçiydi. Eskiden zanaatkâr denirdi yani el sanatları artık evrile evrile, söylene söylene zanaat işi sanat oldu" (K.Ş. 5).

Sanat mı zanaat mı noktasında bazen bu kelimelerin anlamının işleyiciler tarafından bilinemeyebildiği gözlemlenir. Bu durum tel kırma işleyen kadınların tel kırmanın sanat veya zanaat olarak algılanmasının onların çok da ilgilendiği bir durum olmadığını gösterebilmektedir. Televizyondan duyulduğu kadarıyla beceriyle yapılan ve gelir sağlanan tel kırma zanaattır. Sanat- zanaat kavramları, aynı kavramlar olarak algılanabilmektedir. Tel kırma herkesin yaptığı bir el sanatı olarak veya zanaat olarak bir meslek şeklinde algılanabilmektedir:

"Zanaat diye geçiyor, zanaat deniyo. Zanaatkar çünkü hep televizyonlarda da izliyorum mesela kendine göre bi şeyler yapıyo. Yapan kişileri nası yaptığını bir filen gösteriyo. Onlar hep zanaatkar diye z'ynen geçiyo. ... Onnan gelir sağlıyosam onu becerebiliyorsan sağlarsın. Onu da sağladığına göre zanaatkarsın. Ben öyle diye hani hep sanat diye geçiyor ama aslında zanaatkar z'ynen geçiyo" (K.Ş. 24).

Sanat… Sanatnan zenaat nası bi şey? Sanat bu, herkesiy yapduğu el sanatı. Vallahi sanat, zanaat… Aynı gibi… "Sanat, zanaat… Pek de bi farkını düşünemedim ama" (K.Ş. 25)…

"Yani sonuçta bi meslek, bi şey. Aynı şeye geliyo da düşünüyorum pek şey yapamadım. Bence aynı o da sanat o da zanaat yani aynı kapıya çıkıyo" (K.Ş. 26).

Tel kırmanın eski kuşak tarafından sanat olarak algılanabilmesi, sanat-zanaat ayrımında Güzel Sanatların gördüğü gibi sanatı zanaattan daha evlâ görebilme şeklinde değildir. Atasözlerinde de kendini gösteren, deneyimle öğrenilen, beceri, ustalık gerektiren iş, "kolda altın bilezik" olan sanat anlamındadır denilebilir:

"Sanat canım, herkes yapamaz ki onu. Sen şindi gaka bilmeden onu yapabülü müsüy? Sanat tabi, ben oğrediyom seni. Sen kendiy yapamazsıy ki onu… Ben oğretecem ki sen yapacaksıy onu. Usulünü bilemessiy bile. Onu üğredüken düz bez üsdünde üğredüyosuy ki batmasını üğretsin. Batmasını öğrenmedükden sonra tüle nası geçecey? Geçemesiy ki… Pört de çıka o tül. Bez bile çıkıyo, yeni öğrenennede. Ya, onuy batmasını bilecesiy. Sanat tabi, para gazanıyosuy undan. Sanat tabi. Para gazanıyosuy. Ben çok para gazandım, çok para

gazandım. Hiç sıkılmadım, hiç… Çoluğuma çocuğuma… Hiç... Hiç gocaya ben "Bana para ve." demedim. Hiç demedim. Ben bi gün bi gecede bi yumag atadım. Elimde eğer tel yoksa dantel öredim" (K.Ş. 32).

Tel kırmanın estetik olarak sanatsal bir yönü olduğu düşünülse de geleneksel bir meslek olarak zanaat olduğu söylenmektedir:

"Zanaat, sanat değil yani zanaat. Zanaatkâr yani meslek, meslek yani bildiğimiz bir meslek bu yani nasıl bir tornacılık bir meslekse bunu da yapmak bir meslek yani hiç farkı yok. Tabii ki sanatsal, görsellik olarak da var sanatsal olarak da var. Tornanın görselliği yok ama tel kırmanın, tel sarmanın sanatsal özelliği de var ama meslek olarak zanaat" (K.Ş. 6).

Tel kırmanın yapımı, öğrenimi zanaat olarak algılanırken hayâl dünyasıyla ortaya konulan kimsenin yapamayacağı bir eser sanat, yapan kişi de sanatçı olarak görülebilmektedir. Sanatı da ancak zanaatkâr olanın yani o işi gelenekten gelerek iyi bilenin yapacağı söylenmektedir:

"Zanaat, yapımı sanat yani öyle diyeyim. Şimdi zanaat yapım aşaması, öğrenim şekli ama yaptığınız ürünle öyle bir şey yaparsınız ki sanat eseri olur. O ikisi bir arada aslında bence. Zanaatkarsınız, bu işi yapıyorsunuz ama öyle bir eser yaparsınız ki sanatçısınızdır. Siz yapabilirsiniz onu sadece. Onu da geleneksel olarak bilen yapar, zanaatkârı yapar" (K.Ş. 34).

Tel kırma bir yönüyle sanat, bir yönüyle de zanaat olarak değerlendirilebilmektedir. Tel kırma bir ihtiyaçtan doğmuştur ama tel kırma ihtiyaç olmadığı için kaybolan meslekler gibi de görülmek istenmez. Tel kırmayı yaparak hediye edenler için bu bir zanaat olarak görülebilir ama tel kırma bir sanat olarak da görülebilmiştir. Kendi hayâl gücüyle, içsel dünyasında yeni desenler üretenler sanatçı olarak görülmektedir. Bu şekilde yapılan eserlere bakıldığında, üreteni ve üretimi takdir etmemenin elde olmadığı söylenmektedir:

"Ben yeni desenler üretenler için sanat olarak görüyorum ama zanaat olarak da görülebilir. Artık ihtiyaç olmadığı için kaybolan mesleklerden biri gibi görülmesini istemem tel kırmanın çünki atlar olmadığı zaman nal mıhı yapan, kulübede nal mıhı üreten bir kişi o mesleği yapamayabilir. Nal mıhı… Hangi at sokakta dolaşıyor da onun nalına mıh yapacaksınız, olmaz. Hazır kıyafet giyenler için konfeksiyonlar varken terzi dükkânı açıp da çok fazla iş

yapamayabilirsiniz ama tel kırma başka yani her meslek bir ihtiyaçtan doğmuştur, evet ama zanaat olarak görüldüğünde bunu hep yapıp hediye edenler bunu zanaat olarak benimseseler iyi olur ama sanat olarak görenler de oldu. Yeni desenler üretenler, hayal edip yeni desenler ortaya çıkaranlar benim gözümde sanatçı, hiç yoktan… Yoktan demeyelim de daha önce hiç uygulanmamış bir şeyi ürettikleri için ben onları sanatçı gözüyle görüyorum. Çok şahane bir tel kırmayı tek başına yapıp getirip de bir tablo gibi, bir Hereke halısı gibi gözünüzün önüne koyunca bunu takdir etmemek elde değil. Tek başına yapmış, o motifleri hayal gücüyle birleştirmiş, gece yarısı gökyüzündeki parlayan yıldızlarla donatmış tülü sanki, çok güzel bir şey yani evet, çok güzel… Sanat bence, ben sanat olarak görüyorum" (K.Ş. 33).

Bartın işi tel kırma, bir işleme sanatı olarak Türk işlemeleri konusunda araştırma yapanların görüşlerine göre sanat-zanaat ayrımında değerlendirilebilir. Örcün Barışta, el sanatlarına bağlı olarak işlemeleri Türk plastik sanatları arasında görmekte, bazı ürünlerin el sanatları düzeyinden güzel sanatlar düzeyine yaklaştığını belirtmektedir. Macide Gönül de işlemeleri bir sanat olarak görmektedir. Kenan Özbel işlemeciliği tek başına bir sanat olarak görmezken bazı eşyaların değerini artıran yardımcı bir sanat olarak görmektedir. Ayten Sürür'ün işlemeleri bir "süsleme sanatı dalı" olarak gördüğü belirlenmektedir (H. Ö. Barışta, 1998: IX; Ö. Barışta, 2001: 1; Gönül, 1971: 6140; Özbel, t.y.: 15; Sürür, 1976: 7).

Güzel sanatları temsilen Güzel Sanatlar Lisesi görsel sanatlar öğretmenleri ve Bartın'ın gözünden sanat-zanaat, sanatçı-zanaatkâr kavramlarına bakışın farklı olduğu görülmektedir. Güzel Sanatlar sanat-zanaat kavramlarını hiyerarşik olarak konumlandırabilmektedir. Sanat kavramıyla oluşan algı, tel kırma geleneksel el sanatını sanat olarak görmeye yetmemektedir. Güzel Sanatlar'ın gözünden el sanatları arasında da hiyerarşik bir konumlandırma yapılabildiği görülmektedir. Güzel sanatlar en üst konumdayken geleneksel Türk sanatları (hat, tezhip, çini, ebru, minyatür gibi) sanat olma derecesi bakımından geleneksel el sanatlarına (Bartın işi tel kırma, ahşap oymacılığı, hasır örücülüğü gibi) göre daha üst bir konuma yerleştirilebilmektedir. Geleneksel Türk sanatlarının sanat olarak kabul görme durumu bulunurken geleneksel el sanatları bir görsel sanatlar öğretmeni haricinde zanaat olarak değerlendirmiş, diğer bir görsel sanatlar öğretmeni tarafından da zanaat olmakla birlikte geleneksel el sanatlarının ve tel kırmanın sanata yaklaşan yönlerinin fazla olduğu belirlenmiştir.

Geleneksel el sanatlarını ve tel kırmayı zanaat olarak gören görsel sanatlar öğretmenlerine göre sanatta bulunan soyut aşaması tel kırmada yoktur. Geleneksel el sanatlarında ve tel kırmada geçmişten gelen kurallar ve o kuralları kabul etme varken sanatta özgürlük vardır. Geleneksel el sanatları ve tel kırma yerel ve millî özellikler gösterirken sanat evrenseldir. Sanat birikmişlik ve yeteneğe bağlıyken bir geleneksel el sanatını ve tel kırmayı öğrenmek için yeteneğe ihtiyaç duyulmadığı belirlenir. Geleneksel el sanatları ve tel kırma özgün değildir aynı üründen birden çok yapılabilirken sanatta biriciklik vardır. Geleneksel el sanatlarında ve tel kırmada yeni desenlerle özgün bir ürün oluşturma, "tasarım" olarak algılanabilmektedir. Geleneksel el sanatlarında sanatsallığı yakalama adına geleneksel el sanatlarına sahip çıkılmalı ve bunlar geliştirilmelidir. Geleneksel el sanatlarının, modern sanatın içinde bir sanatçının bakış açısıyla değerlendirildiğinde sanat eserine dönüşebileceğiyle ilgili bir düşünce de söz konusudur.

Geleneksel el sanatlarının ve tel kırmanın sanata dair unsurları barındırdığını düşünen görsel sanatlar öğretmenleri de olmaktadır. Buna göre bir sanat eseri ve sanatçıda bulunması beklenen yaratıcılık, biricik olma, el işçiliği, süre, malzeme, kendi içsel sürecini katma gibi unsurların tel kırmada da bulunduğu tespit edilmektedir.

Geleneksel el sanatları ve tel kırma adına sanatsallık yönünü ortadan kaldırdığı düşünülen maddi kaygıların resim sanatı için de geçerli olabildiği görülmektedir. Bazı görsel sanat öğretmenleri, ticari kaygıyla yapılan ürünü sanat eseri olarak kabul etmezken bazıları para için yapılsa bile bile eserin ortaya çıkma sürecine odaklanılması gerektiğini ifade etmektedir. Geleneksel el sanatlarında ve tel kırmada bulunan usta-çırak ilişkisine benzer bir eğitimin güzel sanat eğitimlerinde de var olduğu görülmektedir. Bu konuda Güzel Sanatlar, ileride öğrencinin yaratıcılıklarını geliştirmeye yönelik eğitim verdiklerini düşünmektedir. Ünlü ressamların eserlerini taklit ederek yapılan reprodüksiyon çalışmaları da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Geleneksel el sanatlarındaki eğitimin ise "değiştirmeden aynısını yapma" şeklinde ilerlediği düşünülmektedir.

Bartınlılar için sanat-zanaat, sanatçı-zanaatkâr ayrımında Güzel Sanatlar gibi hiyerarşik bir konumlandırma yapıldığı görülmemektedir. Tel kırma geleneksel el sanatının Bartınlılar gözünde daha çok zanaat; yetenek, beceri ve ustalık gerektiren iş olarak değerlendirilmekle birlikte, kendi iç dünyasını işlemesine katarak yeni motifler oluşturanlar için sanat olarak algılanabildiği görülmektedir. Bir sanat eserini de ancak işi geleneğiyle birlikte iyi öğrenmiş

olan zanaatkârın yapabileceği öngörülmektedir. Tel kırmanın sanat olarak algılanması eski kuşağa göre atasözlerindeki zanaat kavramını da içine aldığı görülen sanat yani "kolda altın bilezik" olarak algılanabilmektedir.

El sanatları ve işlemeler konusunda araştırma yapan akademisyenlerin, bu sanatları "sanat" başlığı altında değerlendirdikleri görülmektedir.

2.15. Bartın İşi Tel Kırmanın "Meslek" veya "Ev Ekonomisine Katkı" Boyutu

Bir uğraşın meslek olabilmesi için o uğraştan beklenen bazı özellikler olduğu belirtilmektedir. Buna göre meslek; toplumun mutlaka gerekli olan bir ihtiyacını karşılamalıdır, sadece kendi zevki için değil başkalarının faydalanması için de yapılmalıdır, düzenli bir eğitimle elde edilen bilgi ve becerilere dayanmalıdır, araştırma ve deneylerle geliştirilerek kendine has donanıma sahip olmalıdır, maddi gelir elde etmek için yapılmalıdır, toplumca kabul edilmiş ahlâki değerleri olmalıdır (Aydın, 2021). Anne Roe'ya göre ise bir uğraşın meslek olabilmesi için para kazanma zorunluluğu yoktur, belirli bir olgunluk seviyesine gelmiş insanların zamanlarının önemli bir kısmını geçirdiği uğraşları onların meslekleri olmaktadır. Buna göre "hobiler, ev hanımlığı, annelik" de meslek kavramının içine girmektedir (Roe 1965'e atfen Karataş, 2016: 14).

Meslekler, halk bilimsel açıdan "meslek folkloru" bağlamında incelenebilmektedir. Meslek folklorunun kapsamı, bu alanda çalışmalar yapmış olan Robert McCarl'ın görüşlerinden hareketle açıklanacaktır. Meslek folkloru çalışmaları, sadece "yetenek ve teknikleri gayri resmi olarak" öğrenilen geleneksel mesleklerden ibaret değildir. Toplum içinde "saygı, değer ve kariyer" sahibi kişilerin profesyonel meslekleri de meslek folkloru kapsamına dâhildir. İtfaiyeci, kamyon şoförü, madenci, oduncu gibi mesleklerin kendi aralarındaki teknik bazı ifadeleri, argoları, çalışma gelenekleri, iş şarkıları, sözlü ifadeleri, birbirlerine anlattıkları işle ilgili toplu ve bireysel anlatıları vb. meslek folklorunun inceleme alanlarındandır. Mesleklerin kendi içlerinde nasıl bir folklor oluşturduğu halk bilimci tarafından önemsenmelidir. Bu bağlamda "iş kültürü" önemlidir. İşçilerin "gündelik meslek kültürü", meslek folklorunun uygulama ve değerlendirme ortamıdır. İşçiler arasında resmi olmayan bir "hiyerarşi" söz konusudur. İşin teknik kuralları ve bilgileri basitten karmaşığa doğru sıralanmıştır. Bu hiyerarşik düzende "statüler" vardır. Kendinden daha kıdemliye karşı saygı gösterilir. Herkes yazılı olmayan kurallara uygun davranmak durumundadır.

Örneğin acemi bir işçi, kendinden üst konumda olan bir kişiye şaka yapma hakkına sahip değildir. Gündelik iş kültürü içinde bir "meslek dili" geliştirilir. Mesleğe ait terimler, lakaplar ve jargon, espriler, şakalar, geleneksel anlatılar bu dilin içindedir. İşçilerin kendi aralarında oluşturduğu dilde metaforlar vardır yani o işin dışında bir kişi, aynı işteki kişilerin kendi aralarında oluşturduğu dili anlayamaz. İş hayatında önemli merhaleler olan emeklilik, terfi, aşama kaydetme gibi olaylar artık birer ritüel hâline gelmiştir. Bu merhalelerde verilen yemekler, kişisel veya toplu iş hikâyeleri anlatmak için de uygun zemini hazırlar (McCarl, 2021: 621-632).

Halk biliminde "geleneksel meslek" olarak tabir edilen meslekler de meslek folkloru kapsamında değerlendirilmektedir. Geleneksel meslek; seri üretimin olmadığı, el işçiliğine dayanan meslektir. Profesyonel mesleklerden ayrı olarak bu mesleklerde üretim yapan kişi, aynı zamanda satış ve pazarlamayı da yapan kişidir. Bu mesleklerde bir "meslekî kültür muhiti"nin olması gerektiği ifade edilmektedir yani belirli yerlerde yoğunlaşan belirli meslek grupları, ortak bazı kültürel değerleri paylaşmaktadırlar. Türk kültürünün geleneksel meslekler açısından zengin olduğu görülmektedir. Türkiye'de yöreden yöreye değişiklik gösterdiği görülen geleneksel mesleklere bıçakçılık, demircilik, kalaycılık, nalbantlık, sobacılık, şapka yapımı, terzilik, urgancılık, yorgancılık, ahşap oymacılığı, ağaç tornacılığı, bağlama yapımı, beşik yapımı, dibek yapımı, kaşık yapımı, ud yapımı, sepetçilik, taş oymacılığı, çömlekçilik, tandır yapımı, berberlik, kamyon kasası süslemeciliği, saat tamirciliği, su kabağı süslemeciliği, demircilik, kündekârlık, seramikçilik örnek verilebilir (URL-26, 2021; Yolcu, 2014). İşlemecilik de geleneksel mesleklerdendir (Oğuz, 2018). Geleneksel mesleklerdeki "kabul törenleri, inanışlar, fıkralar, hikâyeler, efsaneler, halk şiiri örnekleri, meslek mensuplarının icra ettiği oyunlar, mesleklerin özel dilleri" (Duymaz ve Şahin, 2010: 106) gibi birçok özellik meslek folkloru bağlamında değerlendirilmektedir. Bir örnek olarak Bartın'da terzilik mesleğinde bir çırak usta olurken ustası ona destur vermektedir. Bu geleneğe "destur verme" adı verilmektedir (Çilsüleymanoğlu, 1996b: 1270).

Geleneksel el sanatlarının içinde bulunduğu alan olarak işlemelerin "ev içi" ve "kadın" üzerine şekillenen bir yapısı olduğu bilinmektedir. Kadın, evinde işlemesini yaparak, çeyizini hazırlayarak kendini edineceği yeni ev içine hazırlamıştır. İşleme yapan kadının yaptığı işlemeleri çevresinde veya çarşıda satarak ev geçimine katkı sağlayabildiği de görülmektedir. Kadınların yaptıkları işlemelerden ne zamandan itibaren para kazandığı

bilinmese de en eski anlatı türlerimizden olan masallarda, kahramanların yaptıkları işlemeleri satarak para kazanabilmeleri ve evlerini bu parayla geçindirebilmeleri, işlemelerden elde edilen kazanç boyutunun ne kadar eskilere dayandığı konusunda bizi aydınlatabilir.

Türk, ataerkil aile yapısında "ev geçindirme" görevinin, ev dışında çalışarak para kazanan erkeğin olduğu bilinmektedir. Bu durumda, kadının yaptığı işlemelerden para kazanma boyutu "evin geçimine sağlanan katkı" olarak algılanabilir. Kadının yaptığı işlemeleri satarak ev geçimine katkı sağlama boyutunun geçmişten günümüze devam ettiği görülmektedir.

"Zeki kadınların hayâl gücüne dayalı" (K.Ş. 33) olarak ev içi ve kadınla bağdaştırılan işlemelerin kadın ve erkek tarafından meslek olarak benimsenip saray ve çarşıda yapıldığı döneme örnek olarak Osmanlı İmparatorluğu Dönemi örnek verilebilir. İstanbul Sarayı Ehl-i Hiref-i Hassa teşkilatında işlemeciler de bulunmaktadır. Çarşıda ise amatör ve profesyonel ustalar tarafından "bir sanat kolu" olan işlemeciliğin yapıldığı bilinmektedir (Özbel, t.y.: 6; Sürür, 1976: 58).

Bartın'da alan araştırmamız sırasında, bazı kişilerin tel kırma geleneksel el sanatını bir "meslek" olarak algılarken bazılarının ise bu sanatı "ev geçimine yardımcılık", "ek gelir", "eve katkı" bağlamında değerlendirdiği görülmüştür.

Tel kırma geleneksel el sanatından Bartınlı kadınların geçmişten günümüze para kazandıkları görülmektedir. Bu sanatın Bartınlıların geçimlerinde önemli bir payı olmuştur. Bu yüzden her evde tezgâhların bulunduğu dile getirilmektedir (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 685). Şu an 80'li yaşlardaki kaynak kişilerimizden Şükran Zırtıloğu ve Nadide Özkal, yaptıkları tel kırma işlemeleri 1950'li yıllarda ne şekilde sattıklarını anlatmaktadırlar. "Harçlığını çıkarmak", "para kazanmak" ve "ev geçindirme" söyleminin ön plana çıktığı görülmektedir.

"Harşlığımı çıkardım gibi çevreye de vedim. Anneme, babama, gardaşıma hediye. El işle yaptım, böyle tel gırmadan ay yıldızlı, örnekli bi şeyle yapdım. Gumluca göçeklerine sattım. Gobeklerine mendil yaptıla ay yıldızdan. Bi de gıyılarına iri iri, şu dırnamıy ucu gibi pulla vardın, pulnan dantel içledim. Gıylarına o ay yıldızıy pul dikedim. Çok çok... Gomşularımız

yapadın; aynı benim emsalim kadın, gızlar yapadın. Tabi sana bana bilmeyenlere, yapamayannara yapıvorulardın, satıp para kazanudun, evini geçindiridin" (K.Ş. 9).

"... ama benim çocukluğumdan, çok irelledіydin o zaman tel. Ta da işleniyodun da ama o zaman bi ara çok irelledi ben evdeyken. Çok paraynan işledük, o zaman. Ben de paraynan çok işledim. Üç büçük liraydın bi yazma işlemesi üç büçük lira. O zamanıy zamanında... Bi şal yazması üç-üç büçük lira eyyyy...Şindi, makarasını işleyala on beşe, yirmiye" (K.Ş. 10).

Tel kırma işleyiciliğini bir meslek olarak algılayanların bu mesleği diğer geleneksel mesleklerle bir tuttuğu görülür. Diğer geleneksel mesleklerden nasıl para kazanılıyorsa aynı şekilde tel kırma işleyenler de bu işten para kazanmaktadır. Bu meslek atalardan kalmıştır.[77] Bir işin meslek olması için o işten para kazanmanın öncelendiği görülür:

"Bu da bi meslek. Bu da o zaman zanaat şimdi bu da meslek yani bunu da sen… Hani bu senin artık bi mesleğin rkı yok" (K.Ş. 6).

"Yıllardır var. Çok seneler önceden beri… Bizim babaannelerimizin zamanından daha önceden beri var. Sene olarak bilmiyorum ama çok önceden beri olan bir meslek bu" (K.Ş. 2).

"Meslekdin. Esgiden beri işlellerdin" (K.Ş. 25).

Kaynak şahıslarımızdan yaptığı işi geleneksel bir meslek olarak algılayanlardan birinin (K.Ş. 6), tel kırma işlemeye başlama hikayesi dikkat çekicidir. Kendisinin ataerkil aile yapısı içinde eşinden zorluklarla izin alarak el kırma işlemeye başladığı görülmektedir. Kaynak sahsın buradaki söyleminden tel kırma işleyerek harçlıklarını çıkarttığı ve evin reisi olan eşine ev geçiminde yardımcı olduğu algılanmaktadır:

"... Kendi ihtiyaçlarımı karşılayacak harçlıklarımı çıkarttım, eşime yük olmadan. Bir de eşim izin vermedi bana ilk başta. İki tane çocuğum vardı küçük. Evde de vakit geçirecek bir olayım yoktu. Eşime dediğim zaman...Komşularım yapıyordu Çekiciler'e. Ben de yapacağım, dedim. Yok, hayır yapamazsın, dedi. Kendisi çalışıyordu. Biraz gurur

[77] Yerel folklor araştırmacısı Selahattin Çilsüleymanoğu, Bartın'da bir dönem tel kırma işlemeyi meslek edinenlerin sayısının arttığını belirtmektedir (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 685).

yaparaktan Musa'nın eşi para ile Çekiciler'e iş yapıyor diyecekler diye, yemin etti yapamazsın diye. Ben de dedim ki boşuna yemin ettin, ben bu işi yapacağım. Sen de yeminini bozacaksın, kefaretini vereceğiz. Ben el işi yapmaya başladım; ilk aldığım parayla onun kefaretini verdik, o da orucunu tuttu ve ben bu işe başlamış oldum" (K.Ş. 6).

Tel kırma işlemeyi bir meslek olarak algılayanlardan diğer bir kaynak kişi (K.Ş. 26) ise bir başka söyleminde, ev hanımlarının dışarıda çalışmadığı için evde kendilerine tel kırma işleyerek gelir oluşturduklarını, el emekleriyle para kazandıklarını düşündüğünü dile getirir:

"Satma amaçlı, para kazanmak... Biz ev hanımları hep evdeyiz yani çalışan bayanlar değiliz hani dışarıda çalışmadığımız için bizim de gelirimiz yani. Kendi emeğinnen para kazanmak çok güzel bir şey" (K.Ş. 26).

Tel kırma geleneksel el sanatını Bartın'da bazı kadınlar evde hobi olarak işlerken birçok kadın da yaptığı işlemeleri satarak bu el sanatından para kazanmaktadır. İşlemelerden para kazananlar arasında da bir farklılık olduğu belirlenmektedir. Bazı kadınlar, sosyal medya üzerinden veya çevresinden müşteri bularak işlemelerini satmakta, bazıları da tel kırma işlemelerini profesyonel denilebilecek tarzda bir sistem kurarak pazarlayan aracılarla (Aracıların birçoğunun aynı zamanda işlemeci olduğu görülmektedir.) çalışmakta ve o kişiye devamlı olarak sipariş işlemektedirler. Bu durumda, tel kırmayı devamlı olarak sipariş üzerine yapan aracılar ve aracılara işleme yapan kadınlar için tel kırma işleyenler "profesyonel anlamda bu işi yapıp meslek edinmiş para kazanan kişiler" (K. Ş. 5) değerlendirmesine tabi tutulurken diğerleri bu işi "hobi" olarak yapma boyutunda değerlendirilir. Bu meslek evde yapıldığı için "ev hanımlarının mesleği" olarak algılanır:

"Ev hanımları için meslek yani tel kırma sanatı üreten kişiler de bence zanaatkar oldular. Onlara bir meslek çünkü onunla evinin ihtiyaçlarını, çocuğunun üniversite okurkenki ihtiyaçlarını, aile bütçesine katkı yani güzel de paralar kazanıyorlar düzenli, disiplinli çalışanlar. Tabii ki her işin yetiştirilme müddeti var, sözü var. Bu kurallara uyan insanlar, sürekli iş buluyor yani bu işi profesyonel anlamda yapan insanlar, bu işin ekmeğini yiyor, meslek oldu onlar için tabii. Ev hanımlığının yanında, ev işlerini yaparken bir yandan da boş kalan zamanlarında üretim yapıyor. Güzel ekmek kapısı onlar için" (K.Ş. 5).

Amasra'da tel kırma işlemesinden para kazanmak için dükkân açanlar bulunmaktadır. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı Yüksel Gündüz'ün senelerden beri Amasra'da işlettiği bir dükkânı bulunmaktadır. Gündüz, kendisine verilen siparişleri işleyen işlemecilerin olduğunu ve birçok kadına para kazanma konusunda yardımcı olduğunu söylemektedir. Tel kırma işleyicisi olmanın bir meslek sahibi olmakla eşdeğer olduğunu vurgulamaktadır. Gündüz "kolundaki altın bilezik"le çocuk evlendirmiş, okutmuş, ailesine katkı sağlamıştır. Kendisini "iş kadını" olarak da gören Gündüz; eşinin birinci, kendininse ikinci planda olduğunu söylemektedir. "Ev hanımlığı"nda işe yaramayan bir kişiyken bu sanat sayesinde evde "patron" olarak algılanmaktadır:

"... Belki başkalarına örnek olurum. Hiç pes etmedim, mesela her gecenin bir sabahı var, ben hiç pes etmedim ama benim çalışmam lazım, çocuğumu okutucam, çocuğumu yaşatıcam, hiç pes etmedim. Bütün ne istediysem hepsi oldu. Bi de altın bilezik kolumda, hiç ummadığım zaman, doktorlar nasıl para kazanıyor, öyle fırsatlar doğuyor. İnterneti öğrendim, Vatsap'tan (WhatsApp) bu desen mi şu desen mi diyorum. Ben kendimi iş kadını görüyorum hocam. Devletime çok minnettarım yani o kadar güzel mutluyum ki bir üniversite mezunu benim yaptıklarımı yapamaz. Evimi aldım, çocuğumu evlendirdim, okuttum, aileme devamlı katkım var. Ben yaramaz bir ev hanımıyken bana patron diyorlar evde. Bundan güzel ne olabilir. ... Eşimi hiç ezmek istemedim. O öğretmen emekli önümde, ben ikinci planda durdum ama o bana bir kartını verdi. Senin borcun benim namusum, şerefim, dedi. Bir milyarlık bir kartını verdi. Ben paramı hep onlarla çevirdim ve benim birikimlerimle de evin ne ihtiyacı varsa onlara hep destek oldum ben, büyük işlerini gördüm" (K.Ş. 44).

İçine tel kırma işlemesi geçirilerek satılan tepsi çeşitleri de Bartın'da yaygın olarak yapılmaktadır. Eşi marangoz olan Nezaket Savaşer (K.Ş. 3), eşiyle birlikte tel kırma işlemeli tepsi yapımıyla uğraşmaktadır. Eşi tel kırma tepsilerin marangozluk işini yaparken Nezaket Savaşer de tepsilerin içine geçirilecek tel kırma işlemelerini evde yapmaktadır. Bu anlamda, Eşiyle birlikte Nezaket Savaşer'in "tel kırma işlemeli tepsi" yapımını bir iş hâline getirdiği görülmektedir. Burada meslek olan marangozluğun yanında, evde işlenerek marangoz ürünü tepsinin içine yerleştirilen bir işleme söz konusudur:

"Bu işi eşimle beraber yapıyoruz, eşimin atölyesi var. Eşim marangoz, emekli olduktan sonra küçük bir atölye açtık. Beraber çalışıyoruz. Eşim ahşap tepsileri kendi eliyle, emekle, itina ile yapıyor. Ham ağacı kullanılır hale getirip tepsiye dönüştürüyor. Ben de içlerine tel

*kırıp işliyorum. Boyut olarak 18*20 var, 27*35 var. Bir küçük kahve tepsisi, bir büyük çay tepsisi"* (K.Ş. 3)...

Tel kırma bazıları tarafından da "eve katkı", "ev geçimine yardımcı" ve "ek gelir" olarak değerlendirilir. Tel kırma işlemekle bir ev geçindirmenin mümkün olmadığı, onu yapabilmek için kendinden çok fazla ödün vermek, günde bir-iki tel makara bitirmek gerektiği ifade edilmektedir (K.Ş. 12). Tel kırma işlemelerini satarak çocuk okutanlar, kız evlendirenler fazladır (K.Ş. 3). Tel kırmadan kazandığı parayla evinin taksitlerini ödeyerek ev sahibi olan kadın dahi bulunmaktadır:

"... ama arada gene işleyom. Şimdi on yaşımda kendi önlüğümü kendim diktim, dördüncü sınıfa öyle gittim. Ondan sora tabi ara ara teglifler geliya. Kıramazdık biz, ilk böyle kırılmazdı, ben onu kırmasını da öğrendim tık tık, tık tık artu ben onu çevirdim kırdım, çevirdim kırdım. Elime bakarlardı böyle. Senelerdir hem terzilik yapdım ben, evlendim gene, hem terzilik yapdım hem tel kırma yapdım. Ta yakın zamana kadar, panolarım da var, bakabülüsüy, örneklerini de alabülüsüy... Ondan sora, yapdım, rahatsuz oldum, gözlerimden ameliyat oldum. Oda takımlar, ney istersey yani istedüğüy sipariş üzerine ben senelerdir çalışdım ve bu TOKİ'niy evini de tel kırma parasıynan, siparişim çoktu, TOKİ'niy parasını da tel kırma işleyerek... Çok müşterim vardı, esgi olduğum üçün, telefondan siparişleri gelirdi, alırdım, hiç uyumadan gece saat üçlere kadar işlerdim. Ben bu TOKİ'deki 2+1 evimi tel parasıynan ödedim, tel kırmaynan ve çocuklarımı okuttum, üniversitede okuttum. Okuttum, evlendirdim yani. Senelerdir yapdım, hâlâ ta yapasım var ama gözlerimden rahatsızım. ... O katgı, eve katgı... Paraynan işleyosuy, ek gelir, onu herkes işleyemezdin. Mesela benim babannem bilemezdin, bilmezdi. Annem bilirdi ama yapamazdı. Annem batmasını bilirdi ama yapamazdı. Biz mesela serhoş sokanıy kutu kutu yapardık. Biz işi bittikten sonra annem o kutularıy içini dolduruvörüdü bize. Öyle yani" (K.Ş. 32).

"Kendi ihtiyacını karşılayan da vardı, dışarıya yaparak para kazanan da. Ha, çok bir para mı kazanılıyor, hayır ama en azından ceplerinde parasız gezmiyorlar. Çok faydası olan insanlar oldu tabii; çok güzel siparişleri yaptırdığımız, yapılanlar, para kazananlar oldu" (K.Ş. 34).

"Bu işten ev geçindiren insanlar da var dernekten kaç tane ev geçindiren insan var. Mesela bizim komşumuzda var, üç tane kız evlendirdi. Annem dört çocuğunun evlenmesine yardımcı oldu. Yıllardır işliyoruz biz bunu" (K.Ş. 1).

Tel kırma işlemesi hobi olarak da olsa devamlı olarak sipariş üzerine çalışılan bir boyutta da olsa her zaman "kadınların ev içinde yaptığı" bir işlemedir. Bu yönüyle tel kırma ev ekonomisine katkıdır. İşleme yaparken kadınların bir araya geldikleri ortamlar, sohbet-muhabbet ortamlarıdır. Ev ve kapı önü oturmaları, çeşme başları tel kırma işlenebilen ortamlardır. Kadınlar önce bu işlemeyi yaparak kendi ihtiyaçlarını görmüşler, daha sonra da işlemelerini satarak para kazanmaya başlamışlardır. Sipariş olursa tel kırma işlemesinden para kazanılmaktadır. Düzenli bir maaş alma söz konusu değildir. Verilen sipariş üzerine işlenen ürün makara hesabı üzerinden fiyatlandırılmakta ve işleyenin kendisi veya aracılar yoluyla satılmaktadır. Tel kırma atölyesi hiçbir zaman olmamış, kadınlar bir arada iş olarak tel kırma üretimi yapmamışlardır. Tel kırma kadınların ev geçimlerine yardımcı, ev ekonomisine katkı olmuştur. Bazı kadınların kocaları olmadığı için tel kırma ile geçimine katkı sağlamaya çalışmıştır, bazı kadınların kocaları olduğu hâlde tel kırma işleyerek el emeğiyle para kazanma özgüvenini yaşamıştır:

"Meslek gibi olmadı, şöyle; herhangi bir makinesi olmadığı için, mecburen, el ürünü, elde üretildiği için, herhangi bir atölyesi olmadığı için, bir yere gidip, işe başlayıp, orada oturup, akşama kadar üretmedikleri için, ev işlerinden vakit buldukça yaptıkları, komşuya misafirliğe giderken ya da kapı önünde otururken çeşme başında sohbet ederken bile kasnağındaki tüle tel kırma motifi çıkarmaya çalışan insanlar bunu… Önceleri hobi gibi geldi ama yapıp satmaya başladıkça para kazandılar. Bir yerde oturup da maaş alarak üretmediler hiçbir zaman. Bir hobiler gibi… Bir tel kırma üretim atölyesi olmadı. Yazma atölyesi oldu da tel kırma değil de basılarak satılan tülbent yazmaların Tokat'taki gibi burada da üretim atölyeleri, çalışan insanlar, sigortalı genç kızlar oldu da onun atölyesi olmadı çünkü oturup, hep bir arada oturup, gene sohbet ederek yapacaklardı. O şekilde olmadı, hep evlerinde yaptılar. Getirdiler bize, biz… Kaç makara gitti? Makaranın tanesini 20 liradan yapıyorsa 10 makara gittiyse 200 lira… 200 lira ona emek ücreti ödedik. Sonra biz makara parasını ekleyip üstüne kâr koyup sattık. Malzeme parasını ekleyip… Kaça mâl oldu bize? Şu fiyata… Üzerine kâr koyup sattık, hâlâ da öyle. … Yardımcı… Bazısı kendince sigortasını ödedi, bazısı evin ihtiyaçlarını gördü, bazısı pazar alışverişini, kimi kış günleri sadece yakacağını yani odun kömürünü tel kırma işleyerek alan 20-25 kişi olduğunu

biliyorum ben bize işleyenlerden. Hani onu biriktiriyor, bizden aldığı parayı biriktiriyor, kışa yakın ya da yazın işte temmuz-ağustosta, odunumu kömürümü aldım çok şükür tel kırma parasıynan deyip de buradan… Anlatan insanları biliyorum yani. Evinin bütün kış yakacağı odun kömürü, temmuz ayında, o zamana kadar biriktirdiği parayla aldığını söylüyor. E bu da bir katkıdır ev ekonomisine. Tabii ki hepsinin kocaları ölmüş değil, aralarından eşleri vefat edip, hiçbir yerden geliri olmayıp, evini bununla geçindirenler olduğunu da söylemek için söyledim. Tamamı değil. Eşi çalışan, işi olan, durumu hatta iyi olup da gene tel kırmaya sevdiği için yapan gene, elimin emeğiyle aldım ben bunu, demek için… Bir şey, bir ütü alacak, o ütüyü o parayla alıyor. Yani o zaman şimdiki gibi karta taksitlendirme yok, kart yok, hiçbir şey yok, gidip ya peşin alıyorsunuz ya veresiye alıyorsanız gidip… Söz senet… Sözle, verdiğiniz söze sadık kalarak ayda bir oraya uğrayıp onun ücretini takdim ediyorsunuz veresiye aldıysanız. Güvenlik, karşılıklı güvene dayalı alışverişler, eskiden öyleydi, her şey öyleydi" (K.Ş. 33).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı meslek folkloru açısından değerlendirildiğinde, meslek folklorunda olması beklenen bazı özelliklerin bulunmadığı görülmektedir. Bu sanat, geçmişten günümüze, evde, kadınlar tarafından boş zamanlarında işlenen bir sanat olmuştur. İşleyenlerin bir araya gelerek işleme yaptıkları ev ve kapı önü gibi ortamlar bir "iş ortamı" değil, bir "sohbet ortamı" olarak algılanmaktadır. Bu yüzden yapılan işe dayalı bir "meslekî kültür muhiti" oluşumundan bahsedilememektedir. Meslekî kültür muhitine bağlı olarak oluşması beklenen diğer meslek folkloru özellikleri de Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı adına oluşmamaktadır. İşleyiciler arasında hiyerarşik bir düzen, statü söz konusu değildir. Yapılan işe bağlı olarak oluşan ve o işin içinde olmayan kişilerin anlayamayacağı, metaforlu "meslekî dil", Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatında yoktur. Yapılan işe dayalı şakalar, hikâye anlatma geleneği ve dikey hareketlilik, ast-üst ilişkisi de bu sanatı yapanlarda yoktur. Emeklilik, aşama kaydetme, terfi aşamalarının bir ritüele dönüştürülerek anlamlandırılmadığı görülür.

Tel kırma işleyen kadınların günümüzde bir araya gelerek işleme yaptıkları ortam Halk Eğitim Merkezi kurslarıdır. Bu ortam da bir iş ortamından ziyade bir öğrenme ortamıdır.

Bartınlı kadınlar eskiden beri tel kırma işleyerek öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamışlar, daha sonra da bu işlemelerini satarak bu işten para da kazanabilmişlerdir. Günümüzde özellikle son 15-20 senedir tel kırmadan para kazanmanın daha çok öncelendiği

belirtilmektedir (K.Ş. 5). Bartınlı kadınların bazıları tarafından bu işten para kazandıkları için bu işin kendileri için diğer geleneksel meslekler gibi bir iş hâline geldiği görüşü belirmektedir. Evde de olsa sürekli tel kırma işleyerek para kazanan kadınlar, yaptıkları işi meslekleri olarak görebilmektedir. Bu durumda Bartın işi tel kırma için "ev kadınlarının mesleği" tabiri işlemecilere yakıştırılmaktadır. Meslek tanımlarının ve mesleklerde aranan özelliklerin değişkenlik gösterebildiği de görülmektedir. Anne Roe'nun anneliğin, ev hanımlığının, hobilerin de meslek sayılabileceği görüşünden hareketle Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı da kadınların bir mesleği olarak değerlendirilebilir.

Kendisi önce tel kırma işleyicisi olup daha sonra iş yeri açarak sanatını işe dönüştüren kadınlar bulunabilmektedir. Bu şekilde sanatını işe dönüştürenlerin başka kadınlara da maddi anlamda gelir sağladığı görülmektedir. Bu kadınlar, kendini "iş kadını", sanatlarını da "kolda altın bilezik" olarak görerek yaptıkları işi diğer mesleklerle bir tutabilmektedirler. Geleneksel el sanatı sahibi olmaları, onların işe yaramaz "ev hanımlığı"ndan, evin geçimine katkı sağlayan "ev patronluğu"na geçiş yapabilmelerini sağlamıştır. Kendi işlerini kuran kadının da kendini evin erkeğinden sonraya, ikinci plana aldığı belirlenmektedir. Kadın, "evin geçimine katkı" sağladığını belirtmektedir.

Türk ataerkil aile yapısında, kadınların yaptıkları işlemelerin "ev ekonomisine katkı" boyutunun ön planda olduğu söylenebilir. Bir atölyesinin olmaması, meslekî bir kültür muhitinin oluşmaması gibi özelliklerinden dolayı tel kırma geleneksel el sanatında meslek folkloru bağlamında değerlendirilebilecek özellikler ön plana çıkmamaktadır. Tel kırma işleyerek kazanılan parayla kadınların çocuklarını okutup evlendirdikleri, ev geçimlerine katkı sağlama boyunu önceledikleri görülmektedir.

2.16. Bazı İnanış ve Uygulamaların Bartın İşi Tel Kırma Geleneksel El Sanatına Yansıması: Nazar ve Yeminli Örnek

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatıyla ilgili saha araştırmamız sırasında tel kırma kurs ortamında katılımlı gözlem yapma şansı elde edilmiştir. Bu gözlem sırasında tel kırma ile ilgili üzerinde durulması gerektiğini düşündüğümüz bazı inanç ve uygulamalar tespit edilmiştir. Tespit edilen inanç ve uygulamalar, nazar ve yeminli örnek üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan tespitten sonra Bartın genelinde devam eden görüşmelerimize nazar

ve yeminli örnek hakkında sorular eklenmiştir. Elde edilen veriler, bu kısımda değerlendirilmektedir.

Nazar, Arapça kökenli bir kelime olarak *"bakma, göz atma; düşünme, göz değme; iltifat; îtibar, yan bakış"* anlamlarına gelmektedir. Verilen anlamlardan "göz değme", Arapçada "isabet-i ayn" tamlamasının karşılığıdır (Devellioğlu, 2004: 449, 811). Nazar kelimesi Türkçede *"kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç, ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana, ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi"* (Boratav, 1984: 103-104) anlamında kullanılmaktadır. Nazar dilimizde; nazara gelmek, nazar değmek, nazarı değmek, göz değmek, göze gelmek (URL-47, 2021), nazar etmek gibi deyimlerle ifade edilmektedir.

Alan Dundes'e göre nazar; erkeğin veya kadının başka bir kişiye veya onun mülküne yalnızca bakarak veya överek, isteyerek veya istemeyerek zarar verme gücüne sahip olduğu fikrine dayanan, oldukça tutarlı ve tek biçimli bir halk inancı kompleksidir (Dundes, 2017: 258). Tanımda erkek veya kadının nazar değdirme gücü arasında bir farklılık gözetilmediği görülmektedir. Yalnızca bakışla nazar değebilirken övgü sözcükleri de nazara davetiye çıkarmaktadır. Bir kişi başka bir kişiye nazar değdirme niyetiyle yani kötü gözle baktığında da nazar değebilir veya kötü gözle bakmasa da kişi başka bir kişiyi nazar edebilir.

Bazı kişilerin daha fazla nazar değdirdiğine inanılmaktadır. Nazar değdirenlerin, kem gözlü yani kötü gözlü, kötü niyetle bakan kimseler olduğu düşünülür. Kişi veya nesnenin sağlıklı olması, güzel görünmesi yani iyi özelliklerinin olması kem gözlü kişinin dikkatini celbeder. Sağlıklı çocuklara; güzel ve becerikli kişilere; zeki, başarılı öğrencilere; yeni olan eşyalara; bahtı açık kimselere; evli mutlu, çocuklu kimselere; verimi iyi olan tarla, bağ, bahçeye; sütü iyi olan hayvana vb. canlı veya cansız varlıklara nazar değebilmektedir (Çıblak, 2004: 105; Dundes, 2017: 258).

Nazar değmesine yol açan duygunun kıskançlık (hasetlik) duygusu olduğu belirtilmektedir. Güzellik, yetenekli ve becerikli olmak vb. insanın kıskançlık duygusunu tetiklemektedir. Nazar değmesi sonucunda hastalık, yıkım hatta ölüm bile olabilmektedir. Kem göze maruz kalan canlıysa hastalanabilir, cansızsa patlayıp çatlayabilir. İştahsızlık, aşırı esneme, hıçkırık, kusma ve ateş nazar değmesi sonucunda ortaya çıkan belirtilerdendir. İyi süt veren bir ineğin sütü kesilebilir, mahsulü bol olan bir tarlanın verimi düşebilir, bir bitki veya ağaç

aniden kuruyabilir. Bazen nazara kıskançlık gibi olumsuz duygular eşlik etmez. Kişi yakınına, akrabasına beslediği hayranlık ve sevgi dolayısıyla da nazar değdirebilir (Boratav, 1984: 104; Dundes, 2017: 258).

Nazardan korunma yöntemleri arasında nazarlık, nazar boncuğu takmak; belirli el hareketleri yapmak; tükürmek; iltifattan önce veya sonra maşallah gibi koruyucu ifadeler söylemek, kem gözlerden sakınmak sayılabilir. Nazardan başka bir korunma yöntemi ise iyi talihini gizlemek hatta inkâr etmektir (Boratav, 1984: 105; Çıblak, 2004: 108-115; Dundes, 2017: 258). Örneğin; tarlanın verimi çok iyiyse birisi tarafından sana sorulursa "eh fena değil, idare eder veya iyi değil" gibi ifadeler kullanılmalıdır. Kem gözlerden sakınılmak istenen her ne ise gizlenip gösterilmeyebilir.

Nazar, İslâmiyet'te de yeri olan bir inanıştır fakat nazar değmemesi için veya nazar değdikten sonra yapılan bazı uygulamaların İslâmî inanç sisteminde yeri olmayan uygulamalar olduğu belirtilmektedir. Nazardan korunmak için veya nazar değdikten sonra yapılan bazı uygulamaların kökeni, ilkel dönemlere uzanan eski inanışlara dayandırılmakta ve "büyüsel işlem" olarak görülmektedir. Nazar değdikten sonra yapılan uygulamalar arasında kurşun dökme, köz söndürme, tütsüleme, tuz dolandırma gibi uygulamalar bulunmaktadır (Çıblak, 2004: 104-122).

Bartın işi tel kırma işlenen ortamlarda nazar inancının izlerine rastlanmaktadır. İki tel kırma kurs ortamında gerçekleştirdiğimiz katılımlı gözlemde, kursiyerlerden birinin tel kırma işlediği şalını, kursta işledikten sonra, korumak amaçlı, kenarında çengelli iğneyle tutturulmuş nazar boncuğu bulunan bir örtüye sardığı görülmüştür. Kursiyer, işlemesini nazara karşı korumak istemektedir. Kurs ortamında çok kullanılan kelimelerden birisi de "maşallah" kelimesi olmaktadır. Kurs ortamında herkes birbirinin yaptığı işi incelemektedir. "Kim hangi deseni ne kadar yapmış, kim daha fazla ilerleme kaydetmiş, kim daha iyi yapıyor veya yapamıyor?" kurs ortamındaki kursiyerler tarafından gözlemlenmektedir. Bir kişi bir tekniği yeni öğreniyorsa ve o teknikte başarılı olduğu görülmüşse veya çok becerikli bir kişiyse beğeni, iltifat, maşallah, tü tü tü maşallah gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Tel kırma-sarma alanında işinde başarılı, aktif bir usta öğretici olmak da nazara sebebiyet verebilmektedir:

"Benim mesela benim mesela bu aktifliğim; İnstagram'da, normalde, normal hocalık hayatımda ön planlarda olmam, bu herkesin bana karşı tepkisini ortaya çıkartıyor aslında. Niye? Bu daha dünki hoca? Ne özelliği var? Mesela sayılı kişiler katılıyorsa bir yere ve ben o sayılı kişilerin içine yer alıyorsam o geri kalanların ben tepkisini almış oluyorum. Bir çekememezlik ortaya çıkıyor. Ya bir kurtlar sofrası gibi düşün" (K.Ş. 6).

Tel kırma işlenen diğer ev veya ev önü ortamlarında da kaynak şahıslardan bazılarına nazar değmiştir. Nazarın sadece tel kırma işinde değil, diğer bütün işlemeler veya iyi, güzel olduğu düşünülen her durumda meydana gelebildiği belirtilmektedir. Nazar değmesi için bir art niyet; sert, hasetçi, kötü bakış veya çok beğenerek bakma aranmaktadır.

Kaynak şahıslarımızdan Meliha Çöme hem işlemelerini güzel yaptığı için hem de başka yönlerden de başarılı ve becerikli olduğu için kendisine nazar değdiren bir kadınla olan bir anısını anlatmaktadır. Anıda Bartın'da çok iyi tel kırma işleyenlerden ve becerikli biri olan (K.Ş. 38) Aysel Sakaoğlu da bulunmaktadır. Anlatıma göre kendilerine aynı kişi tarafından iki ayrı ortamda da nazar değdirilmiştir. Nazar değmesi sonucunda Çöme "külçe gibi" olmuş, tutulup kalmıştır. Aysel Sakaoğlu ise nazar değdikten sonra kaldırımda giderken düşmüştür. Nazar değdikten sonra yapılan uygulama ise hoca çağırıp kurşun döktürme olmuştur. Nazar değdirmemek için "hayır dua" ve "maşallah" beklenmektedir:

"Zaten şimdi bakan kişi ona çok beğenerek de baksa veya hasetçilikle baksa o birdenbire onu işleyen kişi hastalanır. Ben şöyle başıma geldi. Aysel ile beraber Çömeler'e gittik kabul gününe. Orada bir kadın vardı, iyi bir ailenin hanımı. Sen piko yapmıyo musun, yapıyorum. E elindeki… Akşam Kız Sanata da gidiyorum. Çocuklarım liseye giderken de gittim dedim ya... Oradan da bir el işi var, onu yapıyorum yani onu da beceriyorum onu da beceriyorum, yataraklak kayınvalideme de bakıyorum, çocuklarıma da bakıyorum. Bunu yapıyorum. Amaan hem ona gidiyosun hem onu yapıyosun, sen nası yapıyorsun? Derken çaylar geldi. Ondan sonra şey yaptı. Ben çay içeceğim, içemiyorum ki çay bardağını şöyle tutup ağzıma götüremiyorum. Külçe gibiyim. Artık işi filen bıraktım. Nereye yapacaksın yani yiyemiyorum. Tabaktakini ağzıma götüremiyorum. O derece oldu. Ben artık oradan çıktık. Aysel'in kolunda sürük sürük geldim. O habire diyo ki Celal'i çağırayım mı, yürüyemiyosun. O halde eve geldik. Kaç defa Meryem'i kurşun dökmeye filen çağırdık. Ondan sonra biz daha bir zaman geçtikten sonra Firdevs ablaya gittiydik. Benimki Firdevs ablada kaynaklandı, aynı kadın... Ürke ablaya gittik aynı kadın orada da... Şimdi başladı Aysel'e, ay Aysel ne

kadar ayakların kalın. Ayakların ne kadar kalın, ayakların nasıl beyaz, böyle diyo. Geldi; bana da hırs geldi, Aysel'e de hırs geldi. Oradan çıktık. Çömeler'den çıkınca şöyle bir dümdüz beton vardı. Betonun ortasına Aysel iki dizinin üzerine düştü. Bu dizler zırıl zırıl kanadı, çoraplar filen yırtıldı. Celal abiye çağırdı, öyle geldik eve. Aynı kadın bu ya ben bunu yaşadım. Onun için her güzel şey için illa bir maşallah demeli, bir şeyler söylemeli yani hayır dua etmeli yoksa nazarın çok aslı var" (K.Ş. 24).

Bazıları yaptığı işlemeyi evde bitirmekte ve göstermemektedir (K.Ş. 24). İşleme yaparken de işlemeyi görünce de nazar değdirilebilmektedir. Tel sarma çerçeve işlemesini devamlı yapan Solmaz Ünlü, başkaları kendisi gibi işleyemediği için ve "maşallah" demedikleri için kendisine nazar değdiğini ve başının çok ağrıdığını belirtmektedir. Ünlü, nazar değmesine karşı Kur'an-ı Kerim okumaktadır:

"Bana nazar değiya. Tabi değiya. Bunu şindi herkes yapamaya. Ben yapıyon, gelenle de "Abbı…" hani maşallah demeyala. Abıı ah gız nası gozel olmuş, maşallah eliye sağlık desele ya demeyala. Ondan sora benim başıma ağrı geliya. Yapasım gelmeya. Gunnerce yapmayom. Tabi… Okuyyon ben kendimi. Artu böyle her yellerime sürerin. Nazar duaları file va Guran'da onnadan okuyyon. Ondan sora her yerime bi hap yuduyon, yatıyon. … Yapaken de gelinci goruncü de… İkinsinde de değiya. Onla yapmayala, aşama gada televizyon başında oturyala, e ben hem televizyonu seyrediyon hem elimdekini yapıyo gece. Dizilerim olıya, açıyon. O dizileri gulamnan dinneken bunu da elimde yapıyon" (K.Ş. 25).

Ağırlık çökmesi, esneme, vücutta olan bir şey, aktarılarak düşme, baş ağrısı nazar değmesi sonucunda oluşmaktadır (K.Ş. 6; K.Ş. 26; K.Ş. 32). "Yıldızın düşük olması" da nazar değmesinin nedenlerinden biri olmaktadır. Bazıları da nazarın batıl inanç olduğunu düşünse de nazara inanmaktadır:

"Çok, agdarılu agdarıluvorudum. Tabi, hâlâ ta öyleyim. Elimde iş gor… Agdarıluvorun ben. Benim yıldızım çog düşüg. Ben durmadan Bayram'a gidiyon, okuduyon kendimi. Tabi, benim yıldızım çog düşüg (K.Ş. 32).

Ben onu hissederim. Ağırlık çöker bana. Başım ağrır, kafam kalkmaz, hiç yapasım gelmez, gözüm görmez. Benim yıldızım düşük, derler. Sana nazar değmiş. Kendimi bir okuturum böyle, üfletirim. Ya belki batıl inanç ama nazara inanıyorum, nazara inanıyorum gerçekten

ama Allah kötü gözlerden uzak tutsun, diyorum. Benim hakkımda ne düşünüyorsa Allah ona on katını versin, diyorum. Başka hiçbir şey demiyorum. Kimseye beddua etmiyorum. Benim hakkımda kim ne düşünüyorsa Allah ona on katını versin. Böyle güzel bir dua olabilir mi? Sen benim iyi bir şey düşünüyorsan sana Allah on katını versin, diyorum. Sana öyle dua etmiş oluyorum ama kötü düşünüyorsan da on katını versin diyorum. Fesatlık düşünüyorsan bana karşı mesela" (K.Ş. 6).

Nazar değecek inancıyla yapılan el işinin gösterilmemesi durumu tel kırmada bulunmaktadır. Düğün âdetlerince evlenip ayrılmış kişilere çeyiz odası düzenletmemek, işleri ters gitmiş kişilerle sohbet etmemek gibi inançlar da vardır:

"Maalesef o bizim kültürümüzde başka el işlerinde de olduğu gibi tel kırmada da var hatta onu nazar değecek diye göstermemek ayrı, işleri ters gitmiş kişilerin bile pek de o konularda onunla sohbet etmek… Bizim de işimiz ters gider korkusuyla sohbet etmek istemeyen insanlara da şahit olduk. Evlenip ayrılmış kişilere çeyiz odası düzeltmeye sokmamak gibi, eşinden ayrılmış kişilere… Bu tip saplantılı düşünceleri olanlar her zaman, her devirde olduğu gibi bu devirde de var. Şimdi de var. O bir şey, nazar değecek diye göstermemek var, maalesef (K.Ş. 33).

"Yeminli örnek" uygulaması da nazar inancı gibi önce tel kırma kurs ortamında katılımlı gözlem yapıldığı sırada tespit edilen, daha sonra da Bartın halkında bir karşılığı olup olmadığı sorgulanan bir uygulama olmuştur.

Eskiden "yeminli örnek" diye bir dantel örneği olduğu söylenmektedir. Bu örnek "burgaçlı burgaçlı" olarak tarif edilen bir modeldir. Tel kırmada ise "yeminli örnek" olarak işlenen bir desen söz konusu değildir:

"Yeminli örnek… Ganaviçe vardı. Yeminli deyi şey vardı, dantel vardı. Yeminliydi. O danteliy adı "yeminli"ydin. Burgaçlı burgaçlı işlenü… Örülüdün o da… "Yeminli örneg" dellerdin ona. O şeyde, dantelde çıkadın. Dantelde çıkadın" (K.Ş. 32).

Tel kırma işlemesinde karşımıza çıkan "yeminli örnek" uygulamasının, kıskançlık duyguları üzerinden ortaya çıkan bir uygulama olduğu söylenmektedir. Tel kırma işlemesinde eskiden

beri herkeste değil ama bazı kişilerde, özellikle aralarında rekabet bulunan bazı kadınlar arasında, birbirine örnek vermeme durumunun olabildiği belirlenmektedir:

"Kısgançlık vardı. Tabi canım, kısgançlıg vardı. Tabi vermezlerdi, ben çıkarudum. Ben kendim yaratıyon onu. Bene ganaviçeden çıkaryon onu. Ganaviçeden çıkaryon ben onu. Ganaviçe işlemeyoz mu? Ganaviçe… Ondan çıkaryon. Sen de ganaviçe işlemişiy, şuraya gomuşuy, yasdugları va bilmem şeyle va. Bebegli bilmem zart… Yasdugla yog muydun? E ben de teli öyle yapadım işde, sayadım. O da sayıynan, o da sayıynan" (K.Ş. 32)…

"Örnek vemezledin. Vemeyaladın örnek de. Tebi örneglik alacak deyi saglı, evde işlellerdin. Biri gormesin deyi. … Vemeyala işde, isdeyosuy vemeyala. Evde işleya, bütürya. O zaman gorüyosuy, isdeyosuy orneg vemeya. Vemezlerdin" (K.Ş. 25).

Kadınlar arasındaki kıskançlık ve rekabet duygularının meydana getirdiği söylenen "yeminli örnek" uygulaması tel kırma örnek/desen/motiflerinin başkalarına verilmemesi için kullanılan bir bahanedir. Bir tel kırma örneği çok beğenilir ve yapılmak istenirse işleyen kişiden örnek istenmekte ama işleyen kişi örneği vermemek için o örneğin "yeminli" olduğunu söylemektedir. Buna göre işleyen kişi o örneği başkasından almış ama aldığı kişi kendisine örneği başkasına vermemesi için yemin ettirmiştir. Yemin edildiği için örneğin verilemeyeceği söylenmektedir. Bu durumun özellikle tel kırma ticareti yapan kişiler tarafından kullanılabildiği belirtilmektedir:

"Vermemek için onu bahane kullanıyolar. Yeminli olduğu için veremiyorum, verecem ama… Bu örnek yeminli yani veren yemin ettirdi bana kimseye vermeyeceğim diye, onun için veremiyorum. Bahanesi o. Yeminli diye bir model yok yani. Yeminli olması öyle. Sen şunu çok beğendin, ay örneğini ben de alsam ama verememe ki yeminli. Yeminimi nasıl bozacam, öyle" (K.Ş. 24).

"Yeminli örnek, diye bir şeyleri çıkardılar, sonradan çıktı o. Bunu kimseye verme, demiş. Birisinden örnek istemiş, bunu kimseye verme, yemin eder misin, yemin ederim, tamam. Ben yemin ettim bunu başkasına vermemeye, yayılmasın diye, diye böyle bir şey çıkarmışlar. O da yayıldı, birbirinden insanlar öğrendi yeminli örnek diye yani ticaretini yapanlar bizdeki örnekler başkasına geçmesin diye örnek saklama gibi bir şeyleri oldu. … Örnek vermemenin bir yolu, yemin ettim bunu ben başkasından buldum, diyor. Öyle, yapıyorlar" (K.Ş. 33).

Servet Çınçın, çocukluğunda tel kırma işleyenlerin birbirlerine örneklerini verdiğini, örnek saklama gibi bir durum söz konusu olmadığını belirtmektedir. Yeminli örnek veya birbirine örnek vermeme durumunun sonradan ortaya çıkmış olabilecek bir durum olabilir:

"Yok, yok, eskiden hep örnek verirlerdi. Hiç saklama adeti yoktu. Ben onu hatırlıyorum çocukluğumdan beri hep örnek dağıtırlardı birbirlerine örnek verirlerdi. O yaygın bir şekilde bunu şundan aldım, şu örneği şundan aldım, derlerdi. Hiç ben örnek saklama Bartın'da yakın zamana kadar hatırlamıyorum, yoktu yani. Yakın zamanda varsa onu bilemeyeceğim" (K.Ş. 33).

Şu an günümüzde yeminli örnek uygulaması veya birbirine örnek vermeme durumunun pek de kalmadığı söylenmektedir çünkü bugün teknoloji gelişmiştir. Herkes internete girdiğinde istediği örneği rahatlıkla bulabilmektedir. Önceden ise tel kırma-sarma örneklerinin birbirine verilmemesi söz konusu olabilmiştir. Rekabet veya kıskançlık duygularının eşlik ettiği düşünülen bu uygulama, bir örnek çok tutulmuşsa, sipariş alıp rağbet görüyorsa, o örneği işleyen kişinin başkasının değil kendisinin para kazanmasını istemesi durumunda meydana gelmiştir (K.Ş. 26).

Bugün tel kırma kurs ortamında karşılaşılan "yeminli örnek" uygulamasının ise geçmişte kullanılan uygulamadan biraz daha farklı bir amaçla yapıldığı belirtilmektedir. Buna göre tel kırma kurslarında yeni, farklı, orijinal desenler oluşturmak için çaba gösterilmektedir, emek harcanmaktadır. Harcanılan emekle oluşturulan örnek, Halk Eğitim kurslarında her sene düzenlenen yıl sonu sergisine çıkacaktır. Tel kırma kurs hocası tarafından yeni oluşturulan örneğin öncelikle kendi sergilerinde görülmesi, daha sonra başkaları tarafından da işlenerek yaygınlaşması beklenmektedir çünkü o örneğe emek harcanmıştır. Bir kişinin emeği sonucunda oluşturduğu örneğin ilgi ve övgüsünü başka bir kişinin alamayacağı belirtilmektedir. "Yeminli örnek" tabiri sergi bitimine kadar o örneğin başka bir kişiye verilmemesi şeklinde uygulanmaktadır. Yeminli şeklinde bir örnek olmasa da yine birbirine yeni oluşturduğu deseni vermeme üzerinden gerçekleşen bir yeminli olma durumunun olduğu anlaşılmaktadır:

"Yeminli örnek, öncedenmiş o yeminli örnek mesela. Mesela bir dantel örneği olurdu örnek. O kimsede olmaz. O örneği kimseye vermezlerdi mesela. Benim şimdi şeyim şu, yeminli örnek değil. Ben bu örneği senin için, sen örnek istiyorsun. Benim için hocam şu şekilde bir

örnek çıkartır mısın, diyorsun. Ben oradan alıyorum, oradan alıyorum. Örneği oluşturuyorum. Bak! Ben ona çaba sarf ediyorum. Zaman ayırıyorum. Değil mi, bir çaba sarf ediyorum. Ben o çabayı sende uyguluyorum. Senin de ilk çalışman mesela… Bu örnek bitti. Benim sergimde ilk görünmeden başka birininkinde görünse ne düşünürsün? Benim çabamı çalmış oluyorsun. Kopyalamış oluyorsun benim çabamı. Ben buna karşıyım. Yeminli değil bak, yeminli örnek değil. Eskiden o vardı. Yeminli örnek şeyi vardı ama bu sadece bu sene sonunda sergiye çıktıktan sonra ben mesela kursta yapılan yeni örnekleri sayfamda paylaşmıyorum. Yeni örnekleri, yeni oluşturduğumuz örnekleri sayfamda paylaşmıyorum. Sergi oluyor ve ben ondan sonra paylaşıyorum. Ondan sonra kim yaparsa yapsın ama ben buna çaba gösterip ben tasarladıysam bu örneği ilk bende görünmesi gerekiyor. Ben çaba sarf ettim çünkü. Sen benim emeğimle o görselliği, o şeyi, o ilgiyi, o övgüyü alamazsın. Sen benim emeğimi çalmış oluyorsun. Ben olan bir örneği isteyip sana vermemezlik değil, benim çaba sarf ettiğim örneği vermiyorum sana. Sergi bitimine… Hani sen nasıl bu kadar çalışıyorsun, sen çalışmadan, yayınlanmadan birine bu emeğini verir misin? Aynı şekilde ben de uğraşıyorum. Öğrencim de uğraşıyor. O yüzden diyorum ki tembihliyorum. Sergi bitimine kadar bunun örneğini kimseye vermeyin. Resmi çektirmeyin, göstermeyin. İsteyince vermemezlik yapamazsanız o zaman göstermeyin. Başkasının yanında yapmayın bu örneği çünkü yüze duramayacaksınız. Deyin ki hocamız vermeyin, dedi. Benim üstüme atın, dedim yani benim üstüme atın çünkü yani dediğim mantıklı değildi ama önceden öyle değildi. Önceden dantel örneği, kişi kendisi uğraşıp çıkarma değil, normal bir yerden buluyor, hiç uzak bir yerlerden. Bartın'da bir tane var. Sende var. Ben senden görüp istiyorum. Yok, bu yeminli örnek, veremem çünkü istemiyor başkalarında olsun, çoğalsın. Kendisi yapmak istiyor. Kendisi görünmesini istiyor. Önceden yeminli örnek mevzusu o ama benim bu değil. Amaç bu değil bendeki. Ben gördüğün gibi yani fark ettiysen sergi olayından sonra benim her bir şeyimi paylaşıyorum. Bu yani bendeki olay bu" (K.Ş. 6).

Bugün tel kırma-sarma işlemesinde her geçen gün yeni tasarımlar, yeni örnekler geliştirilmektedir. Yeni örnek tasarlayan bir kişi emek harcayarak oluşturduğu yeni örneğini başkasına vermemek, o örneğin "ekmeğini yemek" isteyebilmektedir (K.Ş. 5) fakat yeni örnek meydana getirenlere örnek vermeme konusunda hak verildiği de görülmektedir. Bu durum, sanatçıların söz ve bestelerini yaptıkları şarkılarına telif hakkı verilmesi üzerinden açıklanmaktadır. Buna göre bir sanatçının şarkısı okunmak isteniyorsa önce ona telif hakkı ödenmek zorundadır. Tel kırma-sarma işlemesinde de belki ileride telif hakkı durumunun söz konusu olabileceği düşünülmektedir:

"... Sanatçılar bile ses sanatçıları, beste yapanlar bile haklarını savundular. Mesela şimdi onları, şarkılarına başkaları şey yapabiliyor mu? Anca sen şey yaparsan, satarsan öyle. Bunlar da öyle yapmak istiyor bence yani ileriki süreçte. Öyle değil mi, yapıyorlar öyle. Şimdi yani vermek istemiyorlar. Kendileri örneği çıkartan, kendisi tasarlayan vermek istemiyor mesela örneğini. Ben örnek olarak onları söyledim. Mesela besteciler nasıl haklarını yıllarca sonra aldılar kanun şeylerinde mahkemelerle?"[78]

Sonuç olarak Türk inanç sisteminde pek çok yerde pek çok şekilde karşımıza çıkabilecek nazar inancının becerikliliğin, güzelliğin ön planda olduğu ve kıskançlık, beğeni duygularını tetikleyebileceğini söyleyebileceğimiz tel kırma işlemesinde de karşımıza çıktığı görülmektedir. Gerek tel kırma kurs ortamlarında gerekse kadınların toplanıp tel kırma işlediği diğer ortamlarda nazar inancının izlerine rastlanabilmektedir. "Yeminli örnek" uygulaması ise eskiden bir "dantel örneğinin adı" ve bir örneği başkasına vermemek için "yemin etmiş olma" üzerinden gerçekleşirken bugün biraz daha şekil değiştirmiş bir şekilde tel kırma işlemesinde karşımıza çıkmaktadır. Oluşturulan yeni örneklerin ekmeğini önce örneği bulan kişinin yemesi veya ilgisini ve övgüsünü görmesi beklenmektedir. Bazıları tarafından desteklenebildiği görülen yeni oluşturulan örneği vermeme durumu, sanatçıların şarkıları için var olan telif hakkı kavramıyla bir tutulabilmektedir.

2.17. Bartın İşi Tel Kırma Geleneksel El Sanatının Tanıtım, Pazarlama ve Turistik Ürün Bağlamında Değerlendirilmesi

2.17.1. Bartın İşi Tel Kırmanın Tanıtımı

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde geçen koruma tanımı "somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma" anlamına gelmektedir. Koruma tanımı; kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, okul içi veya okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarmanın yanında "geliştirme ve güçlendirme" faaliyetlerini de içermektedir (URL-42, 2021). Tanıtma, yaygınlık ve görünürlük kazandırma faaliyetleri, geliştirme ve güçlendirme faaliyetlerinin içinde değerlendirilebilir. Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı da bir somut olmayan kültürel

[78] Bu bilgiyi veren kaynak kişi, ismini vermek istememiştir.

miras alanı olduğu için tanıtma, yaygınlık ve görünürlük kazandırması beklenen/istenen (Aral, 2018: 61) bir el sanatıdır.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının 1997-1998 yılında eğitim programı hazırlanarak tek başına ders olarak Halk Eğitim kurslarında ders olarak gösterilmeye başlanmasından sonra tanıtım faaliyetlerinde artma olduğu gözlemlenmektedir. O yıllarda köy köy dolaşılarak tel kırmanın tanıtılmaya çalışıldığı görülmüştür. İl merkezinde de ilk kez kurs açılması için yoğun talep olmuştur (K.Ş. 11).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı için Bartın'da pek çok kurum, kuruluş, dernek ve insan tarafından gerçekleştirilen tanıtım, yaygınlaştırma faaliyetleri söz konusudur. 2020 yılında yayımladığımız makalemizden hareketle Bartın'da gerçekleştirilen faaliyetlerden bazıları şu şekilde aktarılabilir:

"Bugün tel kırma tanıtımlarının güzel bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulunun açtığı tel kırma kursları, tanıtıma büyük katkı sağlamaktadır. Ayrıca İSMEK kursları, büyükşehir belediyelerinin kursları, diğer Halk Eğitim Merkezlerinin kursları tel kırmanın tanınıp yaygınlaşmasında etkilidir. Bartın'da Halk Eğitim Merkezinin ve diğer kuruluşların düzenlediği tel kırma tasarım yarışmaları da tanıtıma katkı sağlamış, birçok kişi bu yarışmalara katılmıştır. Düzenlenen tel kırma tasarım yarışmaları, Bartın işi tel kırmanın önünü çok fazla açmıştır. Ürün yelpazesini hediyelik eşya anlamında genişletmiştir. Bartın'a tayin olup gelen, özellikle subay eşleri, hemşireler, mühendisler gibi meslek grupları, buradaki tel kırma kurslarına gitmektedirler. Belgelerini aldıktan sonra, gittikleri şehirlerde kurs açıp Bartın işi tel kırmayı öğretmektedirler. Bu da tel kırmanın Türkiye'nin hemen her yerinde tanınıp yayılmasına vesile olmaktadır. Bartın Belediyesi 2020'den itibaren tel kırma ve diğer el sanatlarını canlandırmak için kapsamlı bir şekilde çalışma yapmayı planlamaktadır. Bartın Valiliği, Bartın İl Özel İdaresi de geleneksel el sanatlarına önem vermektedir. Bartın Belediyesi ve Bartın Valiliğinin Bartın'da el sanatları satış ofisleri bulunmaktadır. Yerli ve yabancı turistler, bu ofislerden alışveriş yapabilmektedir. Bartın'da her sene Çilek Festivali düzenlenmekte, bu festivale dışarıdan turistler de gelmektedir. Aynı şekilde yılbaşı fuarları da yapılmakta, çevre illerden duyanlar fuara gelmektedir. Bu tel kırmanın ve geleneksel el sanatlarının turistik ürün bağlamında değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Geleneksel el sanatçıları, usta öğreticiler, tel kırma ile ilgilenen esnaf; bu sanatı sadece Bartın'da değil, yurt içi ve yurt

dışında çeşitli fuar, festival, el sanatları günlerinde tanıtmaktadır. Tel kırma konusunda hazırlanan kitap ve dergi faaliyetleri de ürünün tanıtım ve pazarlamasını etkilemektedir. Ulusal televizyon programları, Bartın işi tel kırma sanatı için çekim yapmaya gelebilmektedir. Yine Bartın işi tel kırma sanatı, kıyafet üzerinde kullanılmakta, bu kıyafetler yerli ve yabancı ünlü insanlar tarafından giyilmektedir (K.Ş.-1; K.Ş.-3; K.Ş.-5; K.Ş.-6; K.Ş.-11; K.Ş.-12). Bu da el sanatının reklamının yapılması anlamına gelmekte olup tanıtım ve yaygınlaşmasını olumlu yönde etkilemektedir" (Gören, 2020: 360-361).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının tanıtılmasında, ekonomiye kazandırılmasında önemli bir olay olarak 2004 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen NATO Zirvesi için Türkiye'ye gelen ABD Başkanı George Bush'un eşi Laura Bush'a dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan tarafından tel kırma işlemeli şal hediye edilmesi gösterilebilir. Dönemin birçok ulusal gazetesinde haber niteliği taşıyarak yayımlanan bu haber, Bartınlılar tarafından da tel kırmanın tanıtılması adına sevinçle karşılanmıştır. Tel kırmanın tanıtımı adına önemli görüldüğü için dönemin "Bartın'da BUSH Sevinci", "Tel kırma için tanıtım atağı", "Tel kırma şalda Laura Bush dopingi yaşanıyor" başlıklı gazete haberleri Çetin Asma (bkz. K.Ş. 37) tarafından arşivlenmiştir. Hediye edilen şal, o dönem yaklaşık 100 milyona mâl edilmiştir. Bartın'ın o dönem Belediye Başkanı Rıza Yalçınkaya, "Bartın telkırmasının Bayan Bush'a hediye edilmesi mükemmel bir tanıtım oldu. Milyarlarca lira harcasak böyle bir reklam yapamazdık." şeklinde açıklamada bulunmuştur (URL-13, 2004; URL-23, 2004). Bartınlı Mustafa Aşçıoğlu ise 2004 yılında yazdığı bir köşe yazısında Laura Bush'a hediye edilen tel kırmanın basit bir hediye olmadığını, 300 yıllık bir geleneğin temsilcisi olduğunu belirterek duruma eleştirel bir gözle yaklaşmış, tel kırmanın bu şekilde gündeme gelerek "keşfedilmesini" acı bulmuştur. Köşe yazısından bazı bölümler şu şekildedir:

"... Herkesin ağzında ABD Başkanı ve eşi Laura var. Bartın'da herkes Bush'ları konuşuyor. Nedeni Bayan Erdoğan'ın First Lady Laura Bush'a Bartın'ın ünlü "tel kırması"nı hediye etmesi... ... Emine Erdoğan'ın ABD'nin first lady'si Laura Bush'a hediye ettiği tel kırma işi 300 yıllık bir geleneğin temsilcisidir, sıradan bir hediye değildir. Tel kırma, emeğin, sabrın, dikkatin ve maharetin ürünü. Ne acıdır ki, 300 yıllık bir gelenek ABD Başkanı'yla yeniden gündeme geldi. Ve ne acıdır ki, kuşaktan kuşağa aktarılarak gelen el emeği göz nuru el işi, Bush'un sayesinde keşfedildi. Bir anlamda, Bush, tel kırmanın reklamını da yapmış oldu.

Reklamın iyisi kötüsü olmaz demek de mümkün, başka şeyler de... Siz olsanız ne dersiniz" (M. Aşçıoğlu, 2004)?

Bartın işi tel kırma günümüzde Bartın'ın tanıtılması anlamında resmî kurumlar tarafından hediye verilen/götürülen "kent imgesi" durumundadır. Eskiden hediye götürülen "demode imge" bakraç yoğurdun yerini, günümüzde "moda imge" olan tel kırma almıştır:

"... Meselâ, örnek veriyorum siz burdan kalktınız, sallıyorum yani, Ankara valisini ziyarete gideceksiniz. Ne götürürsünüz? Eskiden bakraç bakraç yoğurt gidiyordu burdan. Şimdi demode oldu bu tür şeyler. Gene güzeldir ama… Bursa'dan buraya gelirken insanlar kestane şekeri getiriyorlar meselâ de mi? Burdan da giderken istedim ki ben meselâ bir valiye bir yere gidiyorsanız, Zonguldak'a veya meselâ sallıyorum Ankara'ya gidiyorsanız oraya kravat, mendil getirebilin" (K.Ş. 18).

Bartın işi tel kırmanın kültür endüstrileri aracılığıyla moda sektöründe kullanımının, sadece yurt içinde değil dünyada da tanınması/tanıtılması anlamında tel kırmaya farklı bir boyut kazandırdığı söylenebilir. Özellikle modacı Zeynep Tosun'un 2012 yılından günümüze gelinceye kadar tel kırmayı düzenli olarak kreasyonlarında kullanması, tel kırmanın moda sektörü aracılığıyla yaygınlık kazanmasında, tanıtılmasında etkili olmuştur. Tel kırmanın kazandığı yaygınlık sayesinde tel kırma bazı vakıfların da ilgisini çekebilmiş, bu sayede sosyal sorumluluk projelerinde de yer almaya başlamıştır. Bu anlamda, "Puduhepa ve Kızkardeşleri" projesi, tel kırmanın Dilhan Ege Eryurt bez bebeğiyle dâhil olduğu bir sosyal sorumluluk projesidir.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının yurt içinde ve yurt dışında tanıtımını, aktarımını sağlayan kişiler olarak somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarına da dikkat çekmek gerekmektedir. Bartın'daki somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları da tel kırmayı, tel kırmanın Bartın gelenek ve göreneklerindeki yerini tanıtmak ve aktarmak açısından Kültür Bakanlığı aracılığıyla önemli faaliyetlerde bulunmaktadırlar:

"Telin tanıtımında çok faydam oldu yani yaşadığım bölgeyi tanıtmakta faydam oldu. E bu işi yapanlara da bizim tanıdığımız için, bir pazar kapısı açılmış oldu. Bizler gittik, değişik yerlerde tanıttık yeterince hani kalitesi konusunda şey yapamam ama hiç bilmeyen yerler de

var tabii ki. Bizim fuarlara, bizim taşıyıcılığımızla tanıttığımız yerler oldu. Çok faydasını gördük" (K.Ş. 34).

"... En önemli artısı, bizi yurt dışına götürdüler el sanatlarımızı tanıtmak için. Beni, aynı şekilde el sanatlarıyla uğraşan diğer branştaki arkadaşları... Dünyaya tanıtma şansımız oldu ve öğretme şansımız oldu düşünebiliyor musun" (K.Ş. 40)?

Amasra da Bartın'da yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çeken bir mekân olarak tel kırmanın hem tanıtımının hem de pazarlamasının yoğun bir şekilde gerçekleştiği yerdir. Özellikle Çekiciler Çarşısı tel kırma-sarma işlenmiş ürünlerin görülerek satın alınabilmektedir.

Bartın Belediyesinin öncülüğünde kurulan Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği, tel kırmanın tanıtılmasında etkili olan yerlerdendir. Yerli ve yabancı turistler, Dernek'in satış ofislerinden alışveriş yapabilmektedirler. Bartınlı kadınlara Belediye destek olmakta ve onların fuarlara yurt içi ve yurt dışında fuarlara katılmalarına öncülük etmektedir (K.Ş. 26).

Tel kırmanın tanıtılmasında Bartın'da Moda Düğme adlı tuhafiyenin önemli katkıları olduğu belirtilmektedir (K.Ş. 17; K.Ş. 33; K.Ş. 34). Moda Düğme, yurt içi ve yurt dışında pek çok fuarda Bartın'ı tel kırma ile temsil etmiştir. Tel kırmanın farklı ürünler üzerine uygulanıp yaygınlaşmasında katkıları olmuştur. Moda Düğme, 2013'te İstanbul Beylikdüzü'nde "Bartın Tel Kırması" adıyla tel kırmanın farklı kıyafet ve aksesuar üzerinde kullanımıyla ilgili bir defile düzenlemiştir (URL-57, 2021). Ayrıca Moda Düğme'nin sahibi Suriya Çetin *Bartın Tel Kırması* adında senede bir kere yayımlanan bir dergi de çıkartarak tel kırmanın yaygınlaşmasına, değişik ürünler üzerine uygulanmasına, tanıtılmasına katkıda bulunmuştur.

Kurduğu Tel Kırma Derneği faaliyetleri kapsamında Mustafa Küçüktabak, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı döneminde tel kırmanın tanıtımını yapmış ve tel kırmanın farklı ürünler üzerine uygulanması çalışmalarıyla ve gerçekleştirdiği fotoğraf çekimleri, tanıtım filmleriyle tel kırmayı geliştirdiğini, yaygınlaştırdığını ve farklı ürünler üzerine taşıdığını ifade etmiştir:

"Abdullah Gül Bartın'a geldiğinde bizim Dernek'imiz vardı ve Tel Kırma Derneği olarak dışişleri bakanıyken bizi ziyaret etti. Onunla resimlerimiz var. Dernek'imin resimleri var

yani bize değer verdi. Yanlış anlaşılmasın ben kelimesini kullanmayı doğru bulmuyorum ama bu derneği kuran benim. Abdullah Gül'le birleştiren benim. Ondan söz alıp yurt dışına temsilcilik açmayı, temsilci olmasa Dubai'ye gitmeyi onunla konuşan ve insanların beynine bu vizyonu sokan kişi benim. Şimdi bunun dışında mesela George Bush'un hanımına Bartın'dan tel kırma gitti. Tel kırma işlemeyi ben bilmiyorum ama benim eşim yapıyor. Benim televizyon kayıtlarımı, televizyondaki çekimlerim var benim de yani CNR Fuarı'nda olan çekimlerimiz var. Hâlâ daha duruyor. O çekimlerdeki kullandığımız tülü, duvağı, eldiveni, ayakkabıyı, çantayı eşim ve benim grubumdaki arkadaşlarla birlikte yaptık yani ben icat ettim mi diyeyim, bir şeyi yenilemeye çalıştık yani tel kırmanın masa örtüsü olmasından çıkıp günlük hayatın her bölümüne girebilecek hediyelik eşya olmasını istedim ben. Meselâ, örnek veriyorum siz burdan kalktınız Sallıyorum yani Ankara valisini ziyarete gideceksiniz. Ne götürürsünüz? Eskiden bakraç bakraç yoğurt gidiyordu burdan. Şimdi demode oldu bu tür şeyler. Gene güzeldir ama… Bursa'dan buraya gelirken insanlar kestane şekeri getiriyorlar meselâ de mi? Burdan da giderken istedim ki ben meselâ bir valiye bir yere gidiyorsanız, Zonguldak'a veya meselâ sallıyorum Ankara'ya gidiyorsanız oraya kravat, mendil getirebilin mesela bir kutu içinde ben meselâ tel kırmanın kutusunu yapan da ilk kişiyim. Yani dört köşe kutu yaptım. Kutunun üzerinde cam bir pencere bıraktık, içindeki desen de görünüyor yani cam değil de ince jelatin elyaftan böyle şeyden jelatinden pencere bırakılmış orijinal kutusunu yaptık Bartın Tel kırmasının Amasra'da ve Safranbolu'da bildiğiniz film çeker gibi ben oralarda fotoğraf çekimleri ve tanıtım filmleri çekimleri yaptım" (K.Ş. 18).

Tel kırmanın tanınıp yaygınlaşmasında, tel kırmanın sanal ortamlarda fotoğraflarının paylaşılması, satışının, eğitim ve aktarımının yapılması da etkili olmaktadır. Tel kırmanın sanal ortamda yaygınlaşması, el sanatının "dejenere riski" olmuş olsa bile olumlu karşılanabilmektedir:

"Hem yayılmasını hem satılmasını destekliyor hem merakı artırıyor yani ne olursa olsun en güzeli ortaya çıkar. Dejenereye gitse bile bazı şeyler, sonra en iyisi bulunur diye düşündüğüm için hiç korkmuyorum. Çok rahat yayılabiliyor, öğreniliyor. Bizim işimize etki eder, diye bile zerre kadar korku yaşamadım. Bartın'da birçok kişi yapıyor artık ticaretini" (K.Ş. 33).

Bartın işi tel kırmanın tanıtımı/yaygınlaştırılması faaliyetlerinde Servet Çınçın da bu sanata emek veren bir kişi olarak adı zikredilmesi gerekenlerdendir. Çınçın, 1980'li yıllardan itibaren Bartın'da ve başka şehirlerde sergiler açarak, festival ve fuarlara katılarak tel kırmayı tanıtmaya çalışmıştır. Çınçın'ın Amasra Çekiciler Çarşısı'nda bulunan tel kırma-sarma ürünler ve Bartın yazmaları sattığı dükkânı da yerli ve yabancı turistler vasıtasıyla tel kırmanın yaygınlaşmasında etkili olmuştur.[79]

Bartın Valiliği, Belediye gibi kurum ve kuruluşların tel kırmanın tanıtılması konusundaki faaliyetleri olumlu olarak karşılansa da faaliyetlerde bazı eksiklikler görülebilmektedir. Görülen eksiklikler genel olarak Türk kültürü ve dolayısıyla gelenekleri, özel olarak da Tel kırma geleneksel el sanatı ile ilgilidir. Buna göre Türk kültürünü tanıtmada Kültür Bakanlığının kendini geliştirmesi ve tanıtma faaliyetlerine farklı bakış açılarıyla yaklaşması gerekmektedir. Yabancı ülkelerin yapabildiği ama bizim yapamadığımız, Türk kültürünün sürdürülebilir ve tanıtılabilir olma yönüdür. Dünyanın çeşitli ülkelerinde açılan sergilerde hep "ürün odaklı" bir yaklaşım söz konusudur. Etnografya Müzesi'nden ürün götürerek Türk kültürü tanıtılmış olunmamaktadır. Şu anda da geleneksel sanatları devam ettiren insanların da ürünleriyle sergilere götürülmesi, "uygulamalı olarak" sanatlarını tanıtmaları gerekmektedir. Kültürel ürünle o kültürü yaşatan insanın yani bir bütün olarak geleneğin de ön planda olması gerekmektedir. Eleştirilen diğer anlayış uygulama yapılsa bile hep aynı uygulamalarla kısır döngü içinde Türk kültürünün tanıtılmasıdır:

"Yüzeysel kalıyor. Her gelen vali, buranın el sanatı diye tel kırmayla ilgilenmiştir. Güzel şeyler yapıldı, çok hoş şeyler, sergiler açıldı, üretimler, ürünler meydana çıktı. Çok güzel şeyler yapıldı ama yeterli değil. Her zaman bir eksiği var, onun sebebi de işte yabancı ülkelerin buldukları, yürüdükleri bir yol, yöntem var. Onu biz tam şey yapamıyoruz yani o sürdürülebilir ve tanıtılabilir olması gerekir yani yurt dışında Bakanlık Türk kültürüyle ilgili sergiler açtığı zaman, sadece Ankara'nın Etnografya Müzesi'nden kıyafetler götürmekle olmuyor. Şu anda da eskiden yapılan sanatları sürdürenlerin el sanatları ürünlerini götürmek gerekiyor sergilere yani sadece Kültür Bakanlığından çalışan beş-altı kişi orada gidip sergiye işte kıl çadırlarda yaşardı. Türkler işte şu tarhana çorbası, bardakta içiliyor, şu Batı Karadeniz'in su böreği, şu laz böreği falan diye birkaç stantta tanıtmak olmuyor. Öyle değil yani onu orada uygulamalı olarak dünya el sanatları fuarlarına katılanlar da

[79] Ayrıntılı bilgi için tezin "Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları ve Geleneğe Emek Verenler" adlı bölümüne bakınız.

gözden kaçıyor. Çok küçük, uygulamalı olarak yapılması gerekiyor yani bir şeyin yani kaybolmakta olan sanatlardan bir demircilik sanatını göstermek için oraya götürüp örsle demir dövmeyi göstermek ilginç gelebilir yabancılara ama orada gergefte tel kırma yapan iki tane bayanı sadece gözleme yapan iki bayandan daha ilginç görmedikleri sürece olmuyor. Orada bir yerde, sacın üzerinde gözleme yapan kadın, başörtülü kadın bir yabancının ilgisini çekiyor. Oturtturuyorlar oraya bir tane su böreği yapan kadın, tamam. Bir tane Gaziantep baklavası ama o, tamam stant çok büyük değil o kadar ama mutlaka gergefte karşılıklı oturup da bu tel kırmayı tülün üzerinde ya da tülbendin üzerinde üreten Bartınlı iki tane kadını oraya götürmek zor geliyor onlara yani götüremiyorlar. Bir türlü olmuyor. İstanbul'da, Ankara'da fuarlara gidiyor Bartın tel kırması ama Türkiye, Türk propogandası yapar gibi durmadan aynı şeyleri… Artık tanındı Bartın tel kırması, tamam, tel kırma güzel, götürürsün gene ama benim istediğim yurt dışında daha kapsamlı fuarlara katılmak, bunu sağlamak. Biz artık yani yaşlandık. Ben bütün Türkiye'de o kadar çok sergi, bütün Türkiye'de demeyeyim de belli balı yerlerde o kadar çok sergiler açtık ki… Dükkânı bırakıp da şimdi yani bir yere geziye gidemiyoruz yani turistik yer Amasra, orada aylar boyu yazın gece ikide eve çıkıyorum oraya dükkânı bırakıp. Bir tek Taşköprü Sarımsak Festivali'ne katılabildim bir on beş yirmi sene, her sene yaz, eylül sonunda. Ona da şimdi gidemiyorum. Orada el sanatları fuarı, dünyanın her yerinden gelirlerdi, orası da çok güzeldi. Ben istiyorum dünyanın çeşitli ülkelerindeki el sanatları fuarlarına tel kırmanın çok kapsamlı, göreceli, görsel olarak da yapılıp gösterildiği fuarlara katılmamızı isterim Türkiye çapında büyük çaplı yani" (K.Ş. 33).

Türk kültürünü tanıtma faaliyetlerinde sadece "ürün odaklı" değil, "süreç odaklı" yani geleneksel ürünün insan faktörüyle beraber ele alınması gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Uygulamalı halk bilimi yaklaşımlarıyla hareket edilmesi beklenmektedir. Günümüzde, ulusal kalıtın küreselleştirilmesinde değişmesi gereken bazı anlayış ve yaklaşımların söz konusu olduğu halk bilimciler tarafından da belirlenmektedir. Eksik anlayış ve bakış açıları sonucunda "küresel merakın bir parçası olan "yerellik arayışı"na cevap verilemediği için, ulusal kalıtın yorumlanarak ve yayılarak yaşatılması, ticarileştirilmesi, kültür turizmine kazandırılması gibi süreçlerden de yeterince yararlanılamamaktadır". "Primitif müzecilik", "camekân müzeciliği" anlayışından; üretmenin, canlandırma ve uygulamanın ön planda olduğu "çağdaş müzecilik" anlayışına geçilmesi gerekliliğinin dile getirilmesi, sadece "ürün"e değil "bağlam"a da önem veren

anlayışların ön plana çıkmaya başlaması, halk biliminde yenilikçi bakış açılarına örnek olarak verilebilir (Ekici, 1998; Oğuz, 2014: 6-7).

Geçmişten günümüze Bartın'da tel kırmanın tanıtımı için önemli yol kat edilse de yaşanan eksiklikler ve tel kırmanın tanıtımında bazı bakış açısı, anlayışların değişmesi gerekliliği söz konusudur.

2.17.2. Bartın İşi Tel Kırmanın Pazarlanması

Eskiden Bartın'da daha çok çeyiz amaçlı ve kendi çevresinde sipariş edilen tel kırma işlemelerinin bugün hem pazarlama alanı genişlemiş hem de pazarlama şeklinde ve ürün çeşitliliğinde değişiklikler olmuştur. Yaşanan değişiklikte, tel kırma geleneksel el sanatının yaygınlaşması ve tanınırlığının artmasıyla artan talep etkilidir. Pazarlama şeklinin değişmesi ise günümüzün gelişen teknolojisine bağlanabilir. Akıllı telefon ve bilgisayarda bulunan internet teknolojisiyle kullanılan Instagram, Facebook, WhatsApp, Dolap, Pinterest gibi uygulamalar, tel kırma geleneksel el sanatının hem görünürlüğünü artırma hem de pazarlama alanı olmuştur. Tel kırmanın pazarlamasında internet üzerindeki sosyal ağların ve e-ticaret yönteminin payı artmıştır. Bu sayede bugün Türkiye'nin bütün illerine ve yurt dışına rahatlıkla tel kırma siparişi yapılıp gönderilebilmektedir.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı için pazarlama yeri öncelikle kadınların kendi çevreleri olmuştur. Kızlarına veya akrabalarına çeyiz yaptırmak isteyenler, tel kırma işleyenlere siparişle işleme yaptırabilmişlerdir. Eskiden de tel kırma işlemesini yaptıran kişiler olduğu, genelde onların tel kırma işlemelerini sattığı ama bireysel sipariş de verilebildiği belirtilmiştir:

"Zaten onları yaptıran kişiler oluyodu. Kendi başlarına satmazlardı. Mesela ben işletiyorum üç kişiye, beş kişiye, on kişiye. Ben onları satıyorum. O şekilde oluyodu genelde ama bunların arasından mesela ben çok beğenmişim sana kendim için yaptırıyorum, sipariş veriyorum, onu da yapıyorlar. Öyle toptan yaptıranlar da vardı" (K.Ş. 24).

Bartın içinde tel kırmayı iyi yaptığı bilinen kişilere yine sipariş verenler vardır. Tel kırma siparişi verilecek kişi, yaptığı işin iyiliğine göre seçilmektedir yani işleyen kişinin "elinin

düzgün olması" önemlidir. İşlemede el emeği fazla olduğu ve ürün pahalı olduğu için işleme yaptırılacak kadın gerekirse uzun süre beklenebilmektedir:[80]

"Tabi tabi, beni bir senedir bekliyor arkadaş. Tabii, bir seneden beri benim de elim yoğundu. Bak şu takımı yaptım ona ben. Benim elim de yoğundu. Acelem yok, dedi. Beklerim, dedi öylelikle…Bunda bakam... Üç ayda mı yaptım? Bi masa kare, iki peçete, dört tane de uzun parça. Dediğim gibi bi de ben torun torba olduğu için yanımda yavaş yavaş, akşamdan akşama, çok böyle gündüz oturup da saatlerce değil yani akşam üç saat oturcam, iki saat oturcam, bi oturcam, bi kalkacam falan öyle yani. Benim işimi bildiği için ben beklerim, dedi. Acelem… O aralar ben de yoğundum. Sen bilirsin dedim hani acelen varsa başka" (K.Ş. 26)…

Bartın'ın yerli halkı, tel kırma yaptıracakları kişiyi seçerken işlemelerinin düzgünlüğüyle isim yapmış kişileri seçerler. Ön plana çıkan isimler *"Bu işi yapar yapar, şu çok iyi yapar."* (K.Ş. 5) şeklinde bellidir. Yapan kişinin isminin duyulması, yaptığı işlemelerin başka kadınlar tarafından görülüp beğenilmesine bağlı olmaktadır:

"Ya işte işi bilen Bartın'ın yerlisi... İşi bilen tabii ki şimdi sen... Mesela sen iş yaptırdın, e sen de o kişiyi başka gomşun gelecek, görecek. Kime yaptırdın, falancıya… Ay çok güzel yap… ya da hiç güzel yapmamış diyebilir. Hani yaptırcak kişi a bu kişiye ben de yaptırayım, der yani illaki bi öyle oluyo yani" (K.Ş. 26).

Tel kırma işlemesi günümüzde pahalı olduğu ve Bartın'da her evden en az bir kişi tel kırma işlemeyi öğrendiği ve bildiği için iç pazarın düştüğü belirtilmektedir:

[80] Tel kırma işleyicileri, artan maliyetlerden sonra para kazanmak ve ellerinin boş kalmaması için bazen biraz düşük ücretlere de razı gelebildiklerini ifade etmektedirler. Bir örnek olarak Aysel Demir'e (K.Ş. 26) tel kırma işletmek için uzun süre bekleyen bir müşterisi, kendisiyle görüşmemiz sırasında gelmiş ve yaptırdığı siparişin ücretini vermiştir. Müşterisiyle daha önce pazarlık yaparak anlaşan Demir'in ücretinden 5 lira daha kesinti yapılmıştır. "Olsun, kesene bereket..." diyerek müşterisini gönderen Demir, sonrasında şöyle demiştir:

"Satışlarda, düşüş var. Düşüyor yani herkes ucuza bir şey almaya çalışıyo. Aha bak 5 liram gitti mesela. Zatten verdiğim şeylerden indirim yaptıydım hani bir 5 lira çok bi şey de değil yani bunu da ille kısmanıy alemi ne? Artuk işte üçüne beşine de bakmayon. Aynen öyle…Ya 5 lira için tabii ki zaten lafı olmaz da... Mesela zaten biz indirim yapıyoruz hani birbirimize. O benden rica ediyor, ben ona şunu anlatıyom hani yine galbi gırılmasın beş on liranıy lafı olmaz zaten indiriyosun. Böyle yaparken de işte zate indirimli oluyo yani. Helal olsun, o şey değil işte problem değil de gerek yok yani" (K.Ş. 26).

"Önceden bu kadar pahalı değildi, daha uygundu. Dernek'te mesela ben çok satış yapardım. Bugün koyardım, üç tane ürünüm satılırdı yani bu Dernek'in yeni kurulduğu zaman. Şimdi bayanlarımız daha çok öğrendi bu işi, kendisi yapıyor ve satıyor. O yüzden de kendi içimizde, iç pazarda biraz satış azaldı ama dışarılara satışımız var yine çok şükür" (K.Ş. 3).

Tel kırma bu kadar yaygınlaşmadan önce satışların daha iyi olduğu ifade edilmektedir. Şu an Türkiye'nin seksen bir ilinde tel kırma kursu açıldığı için, Bartın'a tayin olup gelenlerden tel kırma öğrenenler daha sonra gittikleri yerlerde tel kırma kursu açabildiği için tel kırma her ilde herkes tarafından yapılır hâle gelmiştir. Bu da satışların, siparişlerin düşmesine yol açmıştır:

"Her tarafa yayıldı yani mesela memur kesimleri buraya gelip, burada öğrenip gittikleri yerde kurslar açabildiler. Buradan şeylerini alıp hani Halk Eğitimden kursa gidip, diplomalarını alıp gittiği yerlerde öğretebiliyolar işte. Öğretiyorlar yani bizim şeyimizi düşürdüler, her yerde var" (K.Ş. 26).

"Güzel, ilgi güzel; ama azalma gösteriyor. Bu da neden kaynaklandı? Önceden belli bir kesimdeydi bu tel kırma. Şu anda tüm Türkiye'de görünüyor, yapıyorlar. Yaptıkları için alım da burada az biraz daha azalma gösteriyor. Herkes yapabildiği için bu sefer herkes ya kendine yapıyor ya da hediye yapıyor" (K.Ş. 6).

Tel kırma işlemeli ürünler pahalı ürünler olduğu için genelde sipariş üzerine yapılmaktadır. Çok parçalı ve büyük boyutlu bir tel kırma işlemesini yaptıktan sonra satılmasını beklemek maddi açıdan kayba yol açmaktadır. Ürün satılana kadar kirlenme ve yıpranma durumu da oluşabileceği için sipariş üzerine büyük boyutlu ürün çalışılması daha mantıklı görülmektedir:

"Tabii çok pahalı bir ürün; tamam, satılıyo ama hani sipariş üzerine yapmak daha iyi fazla parçalı bir ürünü. Mesela nasıl ben oda takımı yaptım, onu ben şimdi yapıp buraya koysam pahalı olur ama sipariş üzerine yapınca belirli bi şey gidiyo yani biliniyo yani ne kadar ne masraf çıkacağı. Onun için daha iyi sipariş üzerine yapmak… Sıkıntı yani uzun süre kalır. Belki satılır, belki satılmaz. E durdukça kirleniyo. Bir şey olur. Aç goy, aç goy yerine hani gelen bakacak, kapatacak, goycan; bakacak, goycan. Ellendikçe ellendikçe mıncıklanıyo" (K.Ş. 26).

Tanıdıklar vasıtasıyla il dışına sipariş çalışılabilse de tel kırmanın bugün Bartın'dan il dışı ve yurt dışına pazarlanması, daha çok internet üzerindeki sosyal ağlar ve e-ticaret yoluyla yapılmaktadır. Kadınlar, kişisel sosyal ağları üzerinden tel kırma-sarma ürünlerinin görsellerini paylaşmakta, tanıtmakta ve satmaktadırlar. Ürünlerin fiyatını öğrenmek isteyenlere işleyici tarafından sosyal ağdaki kişisel hesabı üzerinden mesaj yoluyla bilgi verilmektedir. Daha çok insana ulaşabilmekte internet ortamının önemli olduğu görülmektedir. Satışlar için önemli ölçüt ise işçiliğin güzel olmasıdır (K.Ş. 1; K.Ş. 2; K.Ş. 3; K.Ş. 4; K.Ş. 6).

"Tabii, daha çok kitleye ulaşabilmek için internet daha büyük etken, çünkü senin ulaşamadığın birçok yere... Meselâ benim şimdi şu gün, Gaziantep'ten tut da Kastamonu'dan tut da Türkiye'nin bütün illerinde müşterim var. Altı bine yakın takipçim var. Oralara nereden ulaşacaktım internet olmasa" (K.Ş. 2)?

Özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne satış oranı fazladır (Gaziantep, Kahramanmaraş, Şanlıurfa gibi). Bunun nedeni olarak çeyize verdikleri değer gösterilmektedir. İşleme olarak da her tarafında yoğun olarak tel kırma işi bulunan, daha ağır örnekli ürünleri tercih ettikleri belirtilmektedir. (K.Ş. 1; K.Ş. 6; K.Ş. 12; K.Ş. 17).

Tel kırma işini Bartın'dan yurt dışına pazarlayan ve bu işten para kazanan pek çok kişi bulunmaktadır (K.Ş. 1; K.Ş. 2; K.Ş. 4). Türkiye'den Almanya'ya giden gruplar aracılığıyla da tel kırma işleri yurt dışına gönderilmektedir (K.Ş. 12). Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Arabistan, İran gibi pek çok ülkeden Bartınlı kadınların müşterileri bulunmaktadır. Tel kırmanın yurt dışı siparişleri ve satışları ile ilgili şu şekilde bilgiler verilmiştir:

"Benim şahsi olarak söylemem gerekirse benim yurt dışında iki tane müşterim var. Biri Arabistan'da, biri İngiltere'de yaşıyor. İngiltere'de yaşayan panolar yaptırıyor, sergi açacak. Arabistan'da yaşayan da örtü, şal, kaftan tarzı şeyler istedi" (K.Ş. 1).

"On senedir satışını yapıyorum. Kendim bu işin ustasıyım. Siparişler çok olduğunda yardım da alıyorum. Amerika'ya gönderdim, İngiliz firması ile çalıştım, Türkiye'nin bütün illerine gönderiyorum" (K.Ş. 2).

"İran'a yazma siparişleri gittiğini çok iyi biliyorum. Başörtüsü olarak bayanlar talep ediyor örtüler de çok talep ediliyormuş İran tarafından" (K.Ş. 3).

Bartın'da tel kırma-sarmanın yurt içi ve yurt dışı pazarının her geçen gün geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bartın'da tel kırma-sarma işlemesinin yurt içi ve yurt dışı pazarlamasını "Sultan's" adıyla aile şirketi kurarak gerçekleştiren Yeşim tutumlu (K.Ş. 4), tel kırma-sarmanın pazarlama yöntemlerinin nasıl geliştirilmesi gerektiği ve e-ticaret ve sosyal ağlar üzerinden yapılan satışlarda Bartınlı kadınların kendilerini ne şekilde geliştirmeleri gerektiğiyle ilgili bilgiler vermiştir. Tutumlu, tel kırma-sarmanın yurt dışına açılarak iç ve dış pazarını artırması konusunda çalışmalar yürütmektedir. Dubai, Katar, İtalya, Arabistan gibi pek çok ülkeye Tutumlu'nun aile şirketi tarafından tel kırma-sarma ürün pazarlaması yapılmaktadır (Şekil 2.83).

Yeşim Tutumlu, önce hobi olarak başladığı tel kırma-sarma yapımını daha sonra işe dönüştürmeye karar verdiklerini ve bir aile şirketi kurduklarını ifade etmektedir. Tutumlu'ya göre pazarlamada başarılı olmasının nedeni "araştırma, ulaşım ve pazar bulma" konusunda iyi olmasıdır. E-ticaret sitesi kurarak işe başladıklarında sadece kendi çevresine pazarlama yapan Tutumlu, işleyicilerinin ve pazar ağlarının gittikçe genişlediğini ve bir dükkân açtıklarını söylemektedir. Tutumlu, pazarlamada iyi bir konuma gelmesini aldığı eğitime bağlamaktadır. Pazarlamada başarılı olmanın bir diğer etkeninin de sosyal ağları iyi kullanmaktan geçtiğini ifade eden Tutumlu, sanal ticaret ve yerinde pazarlamaya da vurgu yapmaktadır:

"Çocukluktan itibaren tel kırma işi annem tarafından ve ailemde işlendiği için, Bartın'ın yöresel el işi bu, ben de Kavaklı-Orduyeri'ne yakın yerde oturuyorum, asıl tel kırmanın çıktığı yer burasıdır. Anneden görme el alışkanlığım var, çocukluktan beri işlemecilik var. Bunun haricinde iş olarak yapmaya veya bunu farklı hale getirmeye beş sene önce başladım. Beş sene önce elişleri hobilerinin daha fazla içine girdim. Kendime eğlence yapıyordum bir şekilde. Sonra baktım bu sektör olarak para kazandırıcı şekilde ilerliyor, arkadaşlarıma da iş vermeye başladığımız zaman ailemle de bir yer açmaya karar verdik. Babamın ticari kimliği ile açıldı. Annemin de becerisi vardı bu konuda. Sonra ben onların biraz daha üzerine çıkmış oldum. Nasıl daha üzerine çıkmış oldum? Araştırma ve ulaşım yöntemleri, pazar bulma konusunda iyi olduğumuz için elde bir şey kalmadı. İlk açarken sadece e-ticaret yapabileceğimiz veb (web) site ile başlamıştık. Daha sonra kendi çevremle ve kendi

arkadaşlarımla pazarlamaya başladım. Üç tane ablamla başlamıştım, sonra on abla etti, sonra on beş abla etti, şimdi elli bir abla etti. İki sene önce dükkanımızı açtık biz babamla beraber. Her türlü e-ticaret altyapısını, kanuni, yasal yapıları ve pazar analizlerinin hepsini ben yapıyorum. O da aldığım eğitimlerden… Üniversite eğitiminden bildiğim şeylerle kendim hallediyorum hepsini. Şu anda iki tane ülkeye de altı aydan beri mal veriyorum: Dubai ve Katar'a. Onlara telkırma verdim. En son dün Katar'a giden ürünlerimiz (tel kırma) defileye çıktı. Bu bir moda defilesiydi. Şal gönderdim, tamamlayıcı tel kırma gönderdim, onlar defilelerinde kıyafet üstlerinde kullandılar ve bana bir parça gönderdiler. O parçaları ben kendi terzimle ve dizayn yapan ablalarıma işlettirdim. Şimdi de Dubai ve Katar'a gönderdiğin özel feracelerim var. İnternet sitemde ve "Sultan's Tel Kırma" tadıyla açmış olduğum sosyal medyaların hepsinde var zaten. Sosyal görünürlüğümüzü çok iyi artırdık biz. Oradan geliyor siparişler. Yurt dışı ile irtibat kuruyoruz genelde. Türkiye pazarından da siparişler var, onlayn (online) ticaret ve yerinde pazarlama yapıyorum. Yerinde pazarlama nasıldır? İllere gittiğimde, gezmeye gidiyorum. Mesela diyelim ki benim şu andaki ağımda Kayseri, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Antep, Mardin bizden çıkışlarımız var. Buradan düzenli kargolarımız gidiyor çeyiz evlerine. Zaten online ticaret olduğu için müşteri benden mal istediği anda ben gece paket yapmak zorunda kalıyorum onu. Faturasını kesiyorum, gönderiyorum. Bartın'da bu işi herkes yaptığı için ben Bartın'a ait bir satış yeri falan düşünmedim. Küçük otuz metrekarelik bir dükkanımız var" (K.Ş. 4).

Yeşim Tutumlu, pazarlamanın yapılacağı hedef pazarı seçmenin ve hedef pazarla ilgili araştırma, inceleme yapmanın, analitik düşünmemin önemli olduğunu söylemektedir. Amatör değil, profesyonel bir şekilde yapılacak pazarlamada el sanatını daha ileriye nasıl taşıyabilirim, düşüncesi olmalıdır. Yurt dışına pazarlamada dil bilmek, sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirilen iletişim önemlidir. Tel kırmanın profesyonel bir şekilde yurt içi ve yurt dışına pazarlanması kurumsal bir şekilde yürümelidir:

"Ben hedef pazarımı iyi seçtim. Naçizane çevrem de var. Yabancı dil de sorun değil. Yaptığınız işi iyi bilmek lazım bence. Biz bu işimizi nereye nasıl taşıyabiliriz, demek gerekiyor. Bunu profesyonel bir şekilde ele alıp yapmak gerekiyor. Ben bu sanatı nerede yapıyorum, hangi ülkede nasıl yapıyorlar gibi analiz etmek gereken yerler var. Ben hiç üşenmiyorum, günlük olarak belli ülkeleri firmaları arıyorum. Beni arayanlara cevap veriyorum. Dil konusunda yetersiz kaldığımda uzman kişilerden yardım istiyorum. Mesela ben Arapça bilmiyorum, bilmediğim için İngilizce görüşmesini istiyorum, o da İngilizce

bilmiyorsa eğer hemen saat verip arayacağımı söylüyorum. Kamera açık bir ortamda görüşüyoruz, benim dükkânımı görüyorlar, ürünlerimi açıp gösteriyorum. İlerlememizin nedeni dil bilmek ve ortam ile alakalı... Bir de çalıştığım ve bulunduğum yerlerde, işim gereği de bürokrasi sorunlarım hiç olmadı. Ankara'ya da gitsem işimi yaptım, İstanbul'a da gitsem işini yaptım. Yurt dışı bağlantım da benim zaten daha önce kamudaki işimden dolayı vardı. Mesela Hindistan'daki arkadaşımı arayıp kumaş isteyebilirim. Orada çok ucuz... Nakliyesi uzun sürdüğü için şu an alma gereği duymuyorum. Bana telefon açıyor, senin ürünlerinle ilgili çok güzel kumaşlar var almak ister misin, diyor. İstersen bunlarla ilgili ipekler var. Daha ucuz orada. Türkiye'ye nakliye uzun sürüyor ve pahalı. Bu şartlarda Türkiye'den almak zorundayız, ona göre fiyatlandırma yapıyoruz. Bu konularda hiç sıkıntım yok benim. Bu belki daha çok bana pazar sağlamıştır. Tel kırma işini analitik bir şekilde, ciddiyetle ve kurumsal olarak düşünmemi sağlamıştır" (K.Ş. 4).

Sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmak, her zaman ulaşılabilir olmak e-ticaret yapabilmek tel kırma-sarmanın yurt içi ve yurt dışı pazarlamasında rol oynamaktadır:

"Benim "www.sultansyorem.com" adlı maliyeye kayıtlı e-ticaret sayfam var. Üzerinde sanal olarak alışveriş yapabilecekleri yer, link var. Bunun haricinde sosyal medyalarda, Pinterest'te hesabım var. Pinterest görüntülenmem üç milyonu geçti. Bir masa örtümün görüntülenmesi doksan bin oldu. Sosyal medyayı iyi kullanıyorum. Bana telefon hattım üzerinden ulaşıyorlar. Kişilerin bana ulaşamayacağı hiçbir yer yok" (K.Ş. 4).

Araştırma kısmında Tutumlu, hedef pazarlarına göre nasıl işleme motifleri kullanması gerektiğini belirlemektedir. Tel kırmada Türkiye'de kullandıkları motiflerin yurt dışında beğenilmeyebileceğini söyleyen Tutumlu, ülkelerin kendi kültürlerine göre tel kırma-sarmayla işlenebilecek motifler araştırmaktadır. Pazarlamak için talep görebilecek şekilde tel kırma işlemesini düzenlemenin, tasarım yapmanın önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu araştırma, tasarım ve değişiklikler yapılmazsa tel kırma-sarma mesafe kaydedemeyecektir. Önemli olan AR-GE çalışmasını iyi yapmaktır:

"Önce araştırdığım pazarlara uygun gelecek şekilde, burada olmayan numuneler ürettim. Hiçbir alıcısı yokken ürün üretim. Tel sarma ferace, onların kalıplarıyla onların desenleriyle... Sonra deneme yaptım. Deri çantaya tel sarma yaptık mesela ama bunun için altı ay uğraştık. Uygun tel, uygun iğne, uygun işleme... Derisi hangi deri olmalı kuzu derisi

mi başka mı… Altı ay uğraştık, ürün yapılana kadar hepsini cebimden harcadım, firmaları aradım. Değişik teller, değişik iğneler, değişik kalınlıktaki deriler… Onların hepsine ayrı ayrı çalıştık biz. Yani işin "AR-GE"sini yaptık. Sonunda oldu, yaptık artık hatta sipariş de aldım. Benim amacım bunların bütün üretimlerini Bartın'a getirmek... Şimdi burada bir projede çalışıyorum, ayakkabı firması ile anlaştık el işinin ayakkabı kalıplarına nasıl geçirileceğini çocuklara öğretmek amacıyla kalıpları tedarik ettik, ayakkabı firması ile görüştük. Çantalar fabrikasyon çanta, deri çantanın birleştirilmesi de makineyle ama üzerindeki işlemelerin hepsi el işidir. Bunların örneklerini firmalarına verdim (K.Ş. 4).

"Ben ülkelerin el işlerini inceliyorum. Uzak Doğu'daki desenler ne deseni? Çiçek hepsi... Rus desenleri nasıl? Osmanlı ile entegre olmuş desen kalıpları var. Avrupa'daki el işlerindeki desenler biraz daha sade ve yumuşak geçiş tonlarda. Selçuklu'ya ait desenlere benziyor. Geometrik desenler... Her pazarın ayrı deseni var. Bunu bilimsel yapacağız. Tel sarma yaptım, iki tane çiçek koydum, gönderdim. Adamın ilgisi yok ki... Kültüründeki desenlerde bunu görmüyor, beğenmez ki benim yaptığımı; ama bir Arap'a sarı işlemeli, altın renkli, şakırayan bir şey gönderdin mi, kendi desenleri ile alakalı beğendikleri bakış açısına göre gönderdin mi, o onu zaten sırf görüntüsü için alacak. İşine de bakmayacak, görüntüsüne alacak. Bir de işi el işi, bir de işi tel sarma olunca bitti; sorun yok ki. Emek vermek lazım. Emek nerede var? Araştırırken var, tasarımda değişiklik yaparken var, pazarı bulurken var, satacak yeri ayarlarken var. Burada emek yok aslında fazla. Yaptın tel kırma tel sarmayı satamıyorsun. Değerini kim bilecek? Değeri yok ki" (K.Ş. 4)...

Bartın'da tel kırma-sarma işinde pazarlama sorunlarının olduğunu belirten Tutumlu, kadınlarımızın bakış açılarını genişletmek ve onlara destek, eğitim vermek gerektiğini belirtmektedir. Tel kırma-sarmada uygulanan yeni teknikleri öğrenmek, yeni fikirler ortaya koymak, sosyal medyayı pazarlama amaçlı kullanmayı öğrenmek kadınlar adına önemli görülmektedir:

"İnsanlar gittikleri yerde tıkanmışlar. O da işin metodolojisini bilmedikleri için, pazarlama sorunları olduğu için... Pazarlama sorununu da neden aşamadılar? Vizyon genişliği gerekiyor bence birazcık. Görmüşlük gerekiyor, işi yapan insanların da vizyonlarını geliştirmek lazım, onlara ikinci üçüncü eğitimler vermek gerekiyor. Bu eğitimleri ben kendi iş yaptığımız ablalarımızla şöyle yapıyorum: Bilenle bilmeyeni yan yana getiriyorum. Diyorum ki abla sen bunu bilmiyorsun. Bak burada ustası var. Gel bakalım bunu da öğren,

bundan da para kazanırsın. Ona ikinci iş imkânı da tanıyorum. Aynı zamanda bir de işi bilenlerle çalışıyorum. Sarmayı en iyi kim yapıyor, onunla iş yapıyorum. Kırmayı en hızlı, en güzel yapan kim, onunla çalışıyorum. Simi kim daha güzel sarıyor, kim pullarla dans edebiliyor, kimin hayal gücü daha geniş, bu işle ilgili kimin daha fazla vizyonu var, tasarıma katkı sunabilir, onlarla çalışıyorum. ... Kadınlara sosyal medyalarını birilerine "Geçmiş olsun" diye kullanmayıp iş için kullanmasını öğretmek istiyorum. Onlara anlatıyorum: "Şu sayfaya gir, bunu aç, kendine bunu yap!" diye. Öğrensin, kazansın, kendine de ayrı iş yapıp 300-500 lira daha fazla kazansın, kendi ayaklarının üzerinde durmayı öğrensin. Ben onlara çok destek veriyorum" (K.Ş. 4).

Tel kırma-sarma işlemesini Bartın'da, Amasra'da turiste satmak belli bir miktar gelir getirecektir ama daha geniş düşünmek ve başta para kazanmayı ikinci plana almak gerekmektedir. Başta tel kırma-sarmayı ürünlerle hedeflenen ülkeye tanıtmak ve beğendirmek önemlidir. Tel kırma-sarma yurt dışında beğenilmekte ve talep görmektedir:

"Dert o, ama o değil ki… Kaç kişiye ulaşabiliyorsun? Bir yere kadar... O değil...Bak ne güzel Katar gibi bir yerde... Buradan gönderdim ya. Teslim edesiye kadar canım attı. Niye biliyor musun? Para benim umurumda değil, parayı ben aylık kazanıyorum. Nedir? Ürün oraya gidecek, orada beğenilecek, biliyorum. Beğenildi, cevap da geldi. Arkasından ürün gelecek, o ürün artacak, insanlar beni oraya davet edecek, ediyorlar zaten. Benim yurt dışına çıkma ile ilgili de bir problemim yok. Yeşil pasaportum var zaten. Şimdi İtalya'daki işi alırsam eğer o da güzel olacak. Ayakkabı, çanta ve tül üzerine olacak. Dubai'ye altı aydan beri gidiyor ferace. Katar'a ilk parti malımı gönderdim. Defileye çıktı, gerisi geliyor. Altı ay boyunca, ayda on beş ferace yirmi ferace gitti azami. Bazen dokuz oldu, bazen otuz oldu" (K.Ş. 4).

Tel kırma-sarmanın talep görmesi, pazarlanabilmesi ve ölmemesi için "modernize olması" elzem görülmektedir. İşlemenin katma değerini artırma yolları aranmalıdır:

"Böyle olursa tel kırma ölüp gidecek. Benim amacım ölüp gitmemesi. Ölüp gitmemesi için de modernize olması lazım, pazara sunmak gerekiyor. Kendin öldürüyorsun işini sen. Yap yap kenara at. 5 liralık işi 15 liraya vereceğim diye... Kimse almasın onu orada. Öyle bir şey yok ki... Benim buraya verdiğim işlerin hesabıyla dışarıya verdiğim işlerin hesabı ayrı. Fiyatları ayrı. Ona göre de ablalarıma ben iki kat para veriyorum. Değeri artsın, onların

işinin de değeri artsın, yapım parası artsın diye bakıyorum. Ona bakarsan bana zarar değil mi bu? Zarar. Ben de ona daha fazla para vermek zorunda kalıyorum" (K.Ş. 4).

Tel kırmanın yurt dışında talep görmesini el işiyle yapılması ve *haute couture* olması sağlamaktadır:

"Yurt dışındaki firmaların tel kırmaya olan ilgisinin nedeni sadece el ile yapılmasıdır. Yurt dışında tel kırmanın değerini artıran tek özellik otkutür dediğimiz kişiye özel çalışmayı öngörüyor olmasıdır. Bir de makinenin hiçbir şekilde olmaması... Dünyada tel kırma ve tel sarmanın makinesi yok" (K.Ş. 4).

Tutumlu, Bartın'da tel kırma-sarma konusunda eksik olan sanayi altyapısıyla ilgili de çalışma yapmak istemektedir. Tel kırma-sarma pazarını genişletmeyi, devlet teşvikiyle üretimi fabrikasyon hâle getirmeyi, gerekirse "atölye" açmayı düşünmektedir (K.Ş. 4).

Tel kırmanın en yüksek katma değeri getirecek şekilde, örneğin gerçek altın telle işlenerek pazarlamasının yapılması gerektiği de ifade edilmektedir. Bartın'ın ancak bu şekilde kalkınıp büyüyebileceği öngörülebilmektedir:

"Bir metal düşünün. Bir çivi gibi bir şey düşünün. Bu çiviyi sadece çivi yaparsanız 1 lira değeri var. Çiviyi kalem yaparsanız 10 liralık kalem olur. Aynı çividen tıbbi cihaz yaparsanız 100 bin lira değeri olur. Aynı metal, ağırlığı aynı... Bakın metal aynı değil mi? Şimdi, tel kırmanın teli 1 liralık bir tel olabilir; ama bunu altınla yapsaydık ve yaptığımız altını en iyi ipeğe işleseydik ve en iyi müşteriye pazarlasaydık, bu çok büyük bir değer edecekti. Şimdi örnek vereceğim, şu anda makaranın tanesini 20 liraya boşaltıyorlar, çözüyorlar, işliyorlar diyelim. Eğer benim altın işçiliğim, benim istediğim şekilde 100 tane kadın çalışsaydı ve 100 tane kadın vereceğim 33 metrelik altın makarayı işleseydi ben tam makarnanın tanesine bin lira para verecektim işçilikten. Neden, çünkü karşımdaki insan çalmayacak, yanlış iş yapmayacak, işlediği şeyi yırtmayacak, delmeyecek, kesmeyecek yani benim umurumda olmazdı ki çünkü ben o bir makarayı 10.000 liraya satacaktım. Şimdi ben 10.000 liraya satıyorsam 1000 lirası benim için çerez parası. Ben bu rakamlardan bahsediyorum. Büyümek de böyle olur" (K.Ş. 18).

Tel kırmanın tanınırlığının/görünürlüğünün artmasıyla pazarlama yöntemlerinde de değişiklikler olduğu görülmektedir. Bugün tel kırma yurt içi ve yurt dışına daha çok sosyal medya uygulamaları üzerinden ve e-ticaret, yerinde pazarlama yöntemleriyle pazarlanmaktadır. Bartın'da herkes tel kırma yapmayı bildiği için ve ürün fiyatları arttığı için satışlarda düşüş yaşanabilmektedir. Tel kırmanın yurt içi ve dünyaya pazarlanmasının kurumsal ve metodolojik çerçevede ele alınması istenmektedir. Sosyal medyayı kullanmayı bilmeyen kadınların, ürünlerini pazarlayamadıkları düşünülmekte, onlara bu konuda verilecek eğitim gerekli görülmektedir. Tel kırmanın özellikle yurt dışındaki değerini "kişiye özel" ve "el işi" olmasının sağladığı söylenebilir. Tel kırmadan en yüksek katma değeri getirecek pazarlama yöntemleri tercih edilmelidir. Tel kırmanın ölmemesi için modernize edilerek pazarlanması elzem görülmektedir. Modernize etme yöntemlerinde tel kırmanın yozlaştırılmaması ve kimliksiz bir üretime geçilmemesi hususu önem arz etmektedir.

Şekil 2.83: Yeşim Tutumlu'nun Dubai ve Katar'a gönderdiği feracelerden bir örnek (Fotoğraf: Yeşim Tutumlu)

2.17.3. Turistik Ürün Olarak Bartın İşi tel Kırma

El sanatı ürünlerinin basit bir turistik ürün, hediyelik eşya olmasının ötesinde sanat ve kültürü de içinde barındıran anlamı vardır. El sanatı ürünü ait olduğu kentin bir imgesi olarak kent kimliğiyle de bütünleşmiştir. Bu yüzden kültür ürünlerinin turizme kazandırılması, hediyelik eşya olması hassasiyet gösterilmesi gereken bir konudur. Turistik ürün elde edelim derken kültürel mirasa zarar da verilebilmektedir. Bu anlamda maddi miraslara verilen zarar tamir edilebilirken maddi olmayan kültürel mirasa verilen zarar tamir edilememektedir. "Meşhur" bir ürün olan kültür mirasları turizmde oldukça fazla kullanılmakta, kentin ekonomisine de önemli katkılar sağlamaktadır fakat kültür mirasını turizmde değerlendirmek bir uzmanlık alanıdır. Kültür mirası turizme kazandırılırken koruma yaklaşımı ön planda olmalıdır (Öter, 2010: 176-177).

Bartın'ın turistik yerlerinin başında Amasra gelmektedir. Amasra'ya her yıl gelen turist sayısı bir milyonu bulabilmektedir (URL-1, 2019). Amasra'yla birlikte Kurucaşile, İnkumu gibi ilçe ve beldelerde yerli ve yabancı turistler önemli bir pazar oluşturmaktadır. Turistler, Bartın'ın meşhur el sanatı tel kırma işlemelerinden almak istemektedirler fakat yine artan fiyatlardan dolayı satışlarda düşme olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda tel kırmada çok parçalı ve büyük ürünlerin değil az maliyetli daha küçük ürünlerin çalışılması gerekli görülmektedir. Bartın'da iç pazarda hediyelik eşya anlamında, tel kırmada ürün çeşitliliği azdır. Bu açık kapatılmalıdır:

"Aslında buraya turistleri çekmek amaçlı, turistlere yönelik küçük ürünler çalışılması gerekiyor. Bakıyorum, çevreyi kontrol ettiğimde, yapılan ürünleri yetersiz görüyorum. Yapılan ürünlerde hediye amaçlı ürünlerin çalışılması gerekiyor. Daha küçük boyutlu, herkesin alabileceği ve hediye götürebileceği ürünlerin çalışılması gerekiyor. Burada eksiğimiz var, bunu kapatmamız gerekiyor. Öyle bir çalışma da yapmak gerekiyor" (K.Ş. 11).

Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nin satış ofislerinde de büyük parçalı ürünlerin fiyatlarının pahalı olmasından dolayı küçük ürünlerin daha fazla satıldığı doğrulanmaktadır:

"İşte onlar, hediyelikler daha güzel gidiyo. Ufak tefek şeyler, hediyelik olarak çanta oluyo, gözlük kılıfı oluyo, fularlar hani daha uygun. Sigaralıklar var, cüzdanlar var, abiye çantalar mesela boy boy onların fiyatları" (K.Ş. 26).

Turistlerin Bartın içine girmeden Amasra gibi turistik yerleri ziyaret etmesi, Bartın il merkezindeki satışların azalmasına neden olmaktadır. Bartın içine de turistlerin, turların girmesi istenmektedir (K.Ş. 3). Önceden Bartın il merkezinde olan tel kırma ürün satışları şu an daha çok Amasra'ya kaymış görünmektedir. Hem Bartın il merkezinde hem de Amasra'da tel kırma-sarma ürün satışı yapan Servet Çınçın bu konuda şu şekilde bilgi vermektedir:

"Hem Bartın'da hem Amasra'da… Burada üreticiyle birebir karşı karşıya gelebiliyor oğlum. Burada ürünleri alıyoruz, Amasra'ya götürüyoruz, orada satıyoruz. Amasra'da işleyen daha az, Bartın'da daha fazla. … Bartın'daydı daha evvel ama Amasra'da şimdi daha çok çünkü turlar, turistler, münferit gelenler, Safranbolu'ya gelenler, yerli-yabancı turistler, Bartın'a hiç uğramadan giden gruplar geliyor Amasra'ya. O bakımdan Amasra'da daha çok ulaşıyor müşteriye. Satış yapılabiliyor. Ürünleri götürebiliyoruz Amasra'ya" (K.Ş. 33).

Bartın'da Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi, Amasra Müzesi ve Bartın Kent Müzesi Bartın kültürünü anlamlandırmak ve tel kırmanın Bartın gelenekleri içindeki yerini kavramak adına yerli ve yabancı turistlerin ziyaret edebileceği yerlerdendir. Tel kırmayı sadece turistik bir ürün olarak görmeyen, gelenek içindeki hikâyesiyle yani bağlamıyla birlikte anlamlandıran kişinin tel kırmaya bakışının, vereceği değerin değişeceği söylenebilir.

Kültür koruma yaklaşımıyla hareket edildiğinde tel kırmanın Bartın'ın bir imgesi olarak Bartın ekonomisine önemli katkı sağladığı, sağlayacağı öngörülebilir. Turizme kazandırılan kültür ürününün bağlamını da turizme kazandırma yaklaşımı benimsenebilir yani tel kırma ürün satın alan bir turist, kültürel ürünle tel kırmanın Bartın geleneklerindeki yerini de yaşayarak anlamlandırabilir. Burada Öcal Oğuz'un dile getirdiği, "uygulama, üretme, gösterim, birebir canlandırma" çalışmalarının ön planda olduğu çağdaş müzecilik anlayışı devreye girebilir (Oğuz, 2014: 7).

2.18. Bartın İşi Tel Kırmada Ele Alınması Gereken Bazı Sorunlar

2.18.1. Eğitim ve Aktarım Sorunları

2.18.1.1. Bartın İşi Tel kırma ve Kuşaklar Arası Değişme

Saha araştırmamız sırasında, tel kırma kurs ortamlarında katılımlı gözlem yapma fırsatı bulduk. Katılımlı gözlem gerçekleştirdiğimiz iki tel kırma kurs ortamında da dikkat çeken taraflardan biri, tel kırma kurslarına katılanların yaşları olmuştur. Kurslara katılanların kırklı yaşlardan seksenli yaşlara kadar olduğu tespit edilmektedir yani genel olarak orta yaşlı ve yaşlı kadınlar tel kırma kurslarına gitmektedirler. Tel kırmanın aktarımında geleneksel tarzın azaldığı, yaygın eğitim yoluyla kurs ortamlarında eğitim ve aktarımın yoğunlaştığı düşünüldüğünde, tel kırmaya genç kuşağın ilgi göstermediği sonucu belirmektedir. Bu konuda, gençlerin tel kırma kurslarına devam etme vakitlerinin olmadığıyla ilgili bir seçenek olsa da iki kursta da yirmili veya otuzlu yaşlarda hemen hemen hiç kursiyerin bulunmaması tel kırmanın kuşaklar arası aktarımındaki değişime işaret etmektedir.

Tel kırmanın aktarımında genç kuşaklara aktarım, önceden, diğer işlemelerdeki gibi evdeki kadınlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu aktarım, geleneğin kendi bağlamında gerçekleşen geleneksel tarzda aktarımdı. Annesinden tel kırma işlemeyi öğrenen kız hem işleme yapmayı öğreniyor hem de kendi çeyizini hazırlıyordu. Yapılan ve sandığa kaldırılan tel kırma işlemeleri genç kızın bir nevi kendi erginliğine hazırlık süreciydi.[81] Kuşaklar değiştikçe tel kırmanın içinde bulunduğu bağlam da değişmektedir. Değişen bağlam, tel kırmanın aktarımını da değiştirmektedir. Daha çok evlerde kadınlar tarafından sürdürülen bir gelenek olan tel kırma işlemesinde de geleneksel aktarımın azalması, modern modellerin artması, kuşaklar arasındaki tercihlerin farklılaştığını göstermektedir. Değişen dünya, geçen zamanla birlikte çağın getirdikleri genç kuşakların tercihlerini etkilemektedir:

"Herakleitos da aynı fikri telkin etmekteydi. İnsan aynı nehirde asla iki kez aynı şekilde yıkanmaz, aynı kişi söz konusu olsa bile. Birey oluş halindedir, zaman ve kuşaklar içinde dönüşür. ... Eğitim, ilişkiler, çocuğun özgürleşmesi ve statüsü dönüşmektedir. Bu dönüşüm, modernist bir dünya anlayışından, postmodern bir dünya vizyonuna doğru geçişi

[81] Bartın işlemelerinin genç kızların hayatındaki yeri için bkz. E. Aşçıoğlu, 2006: 294.

yansıtmaktadır. Otuz yıl aradan sonra aileler aynı bağlamları yaşamamaktadır" (Lahaye, Pourtois ve Desmet, 2011: 322).

Kuşaklar arası değişimi gösteren kuşak adlandırmalarına bakıldığında teknoloji ölçütünün ön plana çıktığı, "1946-1964 doğumlular (bebek patlaması kuşağı) radyo; 1965- 1979 doğumlular (X kuşağı), merdaneli çamaşır makinesi, bandlı teyp ve pikap, kişisel bigisayar, e-mail, SMS; 1980- 1999 doğumlular (Y kuşağı) tablet, akıllı telefon, sosyal medya; 2000-2012 (Z Kuşağı) doğumlular Google gözlük, 3D yazıcı, şoförsüz araba, giyilebilir teknolojiler; 2012- (Alfa kuşağı) robot, hologram, artırılmış gerçeklik ve nesnelerin interneti kuşakları" (Özdemir, 2019: 129) şeklinde bir adlandırma yapıldığı görülmektedir. 1945 yılından önce doğanlara ise "sessiz kuşak" veya "gelenekseller" denmektedir (Erden Ayhün, 2013: 96). Kuşakların değişimi ele alındığında, bir önceki neslin tercihleriyle bir sonraki neslin tercihleri arasında farklılık olduğu görülmektedir. Birbirine yakın görünen kuşaklar arasında bile büyük ölçüde kültürel değişme olabilmektedir. Kuşaklar arasında yaşanan değişimler, önceki nesil-sonraki ayrımı, kuşak çatışmasını ortaya çıkarmaktadır. Kuşak çatışması kavramının olumsuz algısına karşılık Nebi Özdemir tarafından "kuşaklar arası yaratıcı, yenileyici ve canlandırıcı etkileşim" (Özdemir, 2019: 132) terimi önerilmektedir. Birey, kendi kuşağıyla sonraki kuşaklar arasında farklılık olacağını kabul etmeli ve diğer kuşaklara saygı duymalıdır. Belki de kuşaklar arasındaki çatışma kültürde istenilen davranışların ortaya çıkması için bir fırsattır:

"Önceki daha önce sonraki olduğunu, sonraki de zamanla önceki/eskiyen kuşak olacağını yaşam içinde unutur. Esnekliğini, uyum yeteneğini kaybeden kendine ait olanı yücelterek katılaşır ve kırılgan hale gelir, bir süre sonra da kaybolur. Yeni olan da hiç, öncekinin durumuna geleceğini aklına getirmez. İnsanlık, kültür ve yaşam unutulanlar ve hatırlananlar ekseninde çözümlenebilir. Belki de bu ezeli ve ebedi unutkanlık kuşaklar arası çatışmaların insanlığın, dolayısıyla yaşamın ve kültürün yenileyici ve canlandırıcı dinamiği olarak kalmasını sağlamaktadır" (Özdemir, 2019: 142).

Bugün Bartın işi tel kırma geleneğinin eğitim ve aktarımında görülen kuşaklar arasındaki değişim, daha çok eski kuşağın (sessiz kuşak, bebek patlaması ve X kuşağı) görüşleriyle yeni kuşağın da katılımıyla (Y ve Z kuşağı) anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Gençlerin tel kırma işlememesinin nedenlerinden biri olarak "okuma ve çalışma" zorunluluğu gösterilmektedir. Günümüz şartlarında okumak ve çalışmak zorunda olan gencin tel kırma işlemeyi öğrenmeye ve yapmaya vakti olmamaktadır. Önceden okumayan ve çalışmayan genç kızlar için Bartın'da birçok köyde talep üzerine açılan tel kırma kursları artık kalmamıştır, yaşam şartları değişmiştir, kızlar da iş hayatına atılmıştır. Toplumsal rollerde bir değişim olduğu fark edilmektedir. İşleme öğrenerek evlilik yapacağı güne kadar çeyizini düzen kız artık yoktur, toplumsal rollerde daha çok erkeğin üstlendiği "eve ekmek getirme" görevini artık kız da yapabilmektedir. Yine küçük yaşta evde verilen "geleneksel eğitim"in yerini "örgün eğitim" almıştır. Örgün eğitimin ilkokul, ortaokul, lise, üniversite ve sonrası aşamaları düşünüldüğünde, bu aşamaların hepsini geçirmese bile bir kızın örgün eğitimden belirli bir yaşa gelerek mezun olduğu görülmektedir. Okuyan kızların da bu anlamda tel kırma işlemesini öğrenip yapmaya vakit bulamadığı ifade edilmektedir. Tel kırma işlemeyi öğrenmeyip okumayı tercih etmenin kaynak kişiler tarafından olumsuz karşılanmadığı, "yaşam şartlarının getirdiği bir zorunluluk" olarak algılandığı görülür. Bir kız, belirli bir aşamadan sonra örgün eğitime devam etmezse tel kırma işlemesiyle ilgilenebilmektedir. Gençlerin okumak ve çalışmaktan işlemeye vakit bulamadığı, tel kırmanın kadri ve kıymetinin "orta yaşlı kadınlar" tarafından daha çok bilindiği ifade edilmektedir. Kuşaklar arasındaki değişimin etkisiyle yeni neslin tercihleri, bir önceki neslin tercihleriyle aynı değildir. X kuşağından bir tel kırma hocası Z kuşağı kızına tel kırma öğretmek istemiş ama kızı pek de ilgilenmemiştir. "Yeni yetişmeler" belki ileride hayat şartlarının değişimine göre tel kırmaya yönelecektir:

"Emeği bilen kişi zaten gelip merak edip ya kendisi yapmaya çalışıyor ya da almaya yöneliyor. Yaptırmaya yöneliyor. Şimdi yeni yetişmeler, mesela lise çağında bir kızı... Benim kızım var mesela, alıştırdım ama öyle içi alasıya diye değil. Alıştı mı alıştı, biliyor mu biliyor. Şu anda bu kadar, ilerisi yok. Canı sıkılır, yarın bir gün eline almak ister mi onu bilemem. Bu şimdi hayat şartları ile de alakalı. Çalışmayan biri için yönelebiliyor; ama çalışan biri için vakti olmuyor. Vakitsizlik bence çünkü önceden köylerde kızlar çalışmazdı, oturup el işi yaparlardı. Daha çok ilgi vardı elişine, ama şu anda köydeki bütün gençlerimizde çalışmaya yönelik olduğu için yirmi kızın on beşi gittikten sonra beşi kalıyor. Onlar da azalma gösteriyor. Kendi çaplarında yapan kişiler... Öncelerden daha çok yaparlarmış, ama şu anda yok. Sayılı köylerde talep ediyorlar muhtarlıklara gidip. Muhtarlık da Halk Eğitime geliyor "Tel kırma hocası talep ediyoruz." diye. Öylelik görevlendiriliyor, yoksa ki çok nadir eskilere nazaran" (K.Ş. 5)...

"Şimdi gençler okuyorlarsa çok da ilgilenemiyorlar haliyle vakit bulup ama okumayan, en azından liseyi bitirmiş bu Dernek'in iki üç üyesi var, çok güzel işler çıkartıyorlar. Orta yaş daha çok tercih ediyor, kıymetini daha çok biliyor. Gençler haliyle okuyoruz diye çok da ilgilenmiyorlar" (K.Ş. 1).

Sessiz kuşağın Y ve Z kuşaklarını ahlâki açıdan ciddi derecede eleştirdiği görülür. Bu kuşaklarda hayat yoktur; sadece tel kırma değil, hiçbir şey yapmak istememektedirler. Kendi kuşaklarının yaptıklarını, ahlâki değerlerini yeni kuşaklarda arayan eski nesil, aradığını yeni nesilde bulamaz. Yeni neslin erkeklerle sokak ortamındaki münasebeti, önceki nesiller tarafından kesinlikle hoş görülmez. Genç nesilde insanlık, saygı dahi yoktur. Ancak sessiz kuşak, bebek patlaması ve X kuşağı tarafından tel kırma ve diğer sanatların devam ettirilmeye çalışıldığı belirtilir:

"Hiç hiç, zatten öğrenmek de istemiyor gızlar şindi… Ay anam ben bilmiyorum. Şurda bi genç geldi yeni evlenmiş falan. Hiç sap gibi. Bütün gızla şimdi sap gibi. Gızlarda hayat yok. Benim gibi orta yaş elli yaşın üstündeki kadınlar zenaat öğrenmek içün Halk Eğitime gidiyorlar bak ama gençlerde yok. Hep ha ha ha, şa şa şa havalarındala. Onuy bunuy, deliganlılarıy gucanda. O kadar çok beter şindiki gızla" (K.Ş. 9).

"Şimdiki nesilde yok anam be, şimdiki nesil... Valla bakıyom da şöyle genç gızlarımıza, lise gızlarımıza çok çok rezillik her şey. Ben tam liseniy orda oturuyom mesela yani çok rezillik, yazık anne babalarına, yazık! Nası evlat, nası o anne baba? Üzülüyom yani gördükçe yani tamam gençler ama ulu orta değil her şey. Tamam, arkadaş olabilirler karşı değilim ama ulu ortada her şey artık… Zate genç nesilde hiçbi şey yok ki bırak bu el işini, insanlık yok, insanlık galmadı, saygı galmadı" (K.Ş. 26).

Y, Z ve Alfa kuşağı tarafından tel kırma merak edilip öğrenilse bile devam ettirilmemekte, başlanılan işleme bir köşeye atılmaktadır. Genç nesil eğlenmeye, gezmeye alışkındır, eski nesil gibi "iş" yapmaya odaklı değildir. Sessiz kuşak tarafından yeni kuşakların tel kırmayı ancak "yaşlanınca" yapacakları öngörülür. Şu an yeni kuşak olanlar, bir zaman sonra eski kuşak olacaktır:

"Aman şindikile el işi mi yapıyala Allah aşgına. Benim çocuglarımıy hepsi yapıya, ben geline de oğretdim. Abı yapıyala mı, yapmayala ki. Yeni gelin aldug biz şindi. İlle babanne,

beni üğred, beni üğred… Üğretdim onu. Telini, tülünü egitdim oraya. Abı… Ben bunu yapman, dedi. Ben yapmam, bunlan uğraşmam, dedi. Ya, yapmayala. Yapmam, dedi. Onna aluşgun gezme. Hoy hoy, hoy hoy gezme aluşgun şindikile. Tabi, gezme aluşgun. Unna oturula da onu yapalla mı unla? Oturan g.t dokumuş halıyı, otumayan ne bilecek? Sennen biz şindi aşama gada gonuşalım, iş olmadugdan sora boş gonuşusuy de mi ya? Onu ehdiyarlayıncı mecbur yapacagla onna. Eccüg yaşlansınna da… Şindi gençle yapmayala, gezme va. Gezme varken yapılu mu, yapılmaz. Bizim zamanımız yog ki şimdi. Sen sogagda gormeyo musuy? Şindikile yapmazla" (K.Ş. 32).

Yeni kuşaklar için teknoloji ve yaşam şartlarıyla "hızlı yaşam" söz konusudur. Bugünün tüketime yönlendiren tarzı, tel kırma için yeni kuşakta "yapmam ama satın alırım" tavrına dönüşür. Yine belki de kendi neslinin getirdiği bir nedenle yeni nesilde "çabuk sıkılma" söz konusudur. Tel kırma işlemesini yapmak için ona "uzun vakit" ayırmak ve "sabır taşı olmak" gerekmektedir. Tel kırma işlemesi için bu şartları teknolojiden daha uzak, daha yavaş yaşayan eski kuşaklar karşılayabilmektedir. Sessiz kuşak, yeni neslin tel kırma işlemesini isterken onların kuşaklarında bulunmadığını düşündükleri "sabrı" da öğrenmelerini ister:

"Öğrenmelerini isterim. Her şeyden önce sabrı öğretiyor. Bu tel işinin, kanaviçenin özelliği onlar. Herkes sabredemiyo bunu işlemeye. Sabır taşı olmak gerekiyo bunda. Ben sevdiğim için ben sabırnan işliyorum yani bir de bir yere yetiştirecek değilim ki. Bittiği zaman, ne zaman bitirirsem sahibine o zaman veriyorum yani ben piyasaya girmiş değilim ama piyasaya girenler işte çabuk olsun, çabuk etsin diye bilmiyorum. Onların düşünceleri ayrı olabilir. Şimdiki gençler el işi sevmiyor yani sabır yok şimdikilerde onun için. O hep gider alırım. O havadalar... Mesela geliyo, bakıyo, ben de işliyim diyo. Yalnızca o kelimede kalıyor, gerisi yok. İlla yapacağım ben bunu dese illaki işe yaramaz tül parçasını verirsin eline yapar. Ben mesela işte komşununkini yırta yırta öğrendim, pes etmedim. O gayret yok" (K.Ş. 24).

Tel kırma işlemesiyle ilgili; kadınların kısır günlerinde toplanıp, sohbet ederek tel kırma yapıp sattığını gördüğünü söyleyen bir Z kuşağı, tel kırma yapmayı denemediğini ama denerse yapabileceğini ifade etmektedir. Z kuşağının tel kırmaya ilgi duyabileceğinin nedeni olarak *"çünkü sabır gerektiren zor ve zahmetli bir iş"* (K.Ş. 41) cevabını vermesi, sessiz kuşağın "sabırsızlık" tezini çürütüyor gibi olsa da kendi kuşaklarıyla ilgili *"Bizim*

jenerasyonumuz her şeyi hemen olsun istiyor." (K.Ş. 41) tespiti, tel kırmaya duyulan ilginin, tel kırma işlerkenki sabra ne derece dönüşebileceği konusunda soru işareti uyandırmaktadır. Y kuşağı, bir önceki kuşak olan kendi annesinin tel kırma işlemesini hayranlıkla izlese de kendisi yapmak istemez. Nedeni ise sabırsızlık değil "ilgisizlik" olarak gösterilir. Tel kırma işlemeye ilgi duyulmamaktadır, ilgi gösterilen bir el sanatı ise sabırla yapılabilir:

"Yok, denemedim aslında. Belki denesem yapabilirim ama ilgi duymuyorum hiç yapayım, edeyim... Bir ara şeyi çok seviyordum, cam boyamayı. Cam boyamayı çok seviyordum. Cam kestiriyordum. Cam boyalarım vardı. Böyle müzik dinlerken… Boyama, cam… O çok hoşuma gidiyor. Bir şeyler boyamak çok hoşuma gidiyor yani böyle kupa gibi o tarz sanatsal ama hiç böyle tel kırma, yok örgü öreyim, tığ işleyeyim, hiç merakım yok ama çok özeniyorum. Annem böyle yapıyor, küçük küçük detaylar yapıyor mesela. Tülbent kenarları olsun, ne bileyim bir masa örtüsü olsun. O kadar güzel çıkıyor ki o kadar güzel çıkıyor ki ortaya. Çiçek çıkartıyor, bir şey çıkartıyor. Hayatta yapamam. ... Bence kesinlikle ilgi meselesi. İlgilendiğim şeyi ben sabrımın sonuna kadar yapabilirim. O cam boyama, istediğim olana kadar boyayabilirim, sabır gösterebilirim, istiyorum. İstemediğim bir şeye hayatta sabrımı gösteremem yani. Bence ilgi meselesi sabırsızlıktan ziyade" (K.Ş. 36).

Şu an popüler olan tel kırma işlemeciliğinin yeni kuşaklarla beraber gittikçe azalacağı X kuşağı tarafından öngörülmektedir. Özellikle Y kuşağından sonra Z ve Alfa kuşakları, tel kırmaya neredeyse hiç ilgi duymayacaktır. Bunun en büyük sebebi olarak da "teknoloji" gösterilmektedir. Teknolojinin hayatımıza getirdiği olumlu taraflar olmakla beraber tel kırmanın devamlılığı için olumsuz bir etki yapacağı düşünülür. Yeni kuşakların azalan ilgisi, tel kırmanın çeyiz olarak yapılıp saklanmamasıyla beraber, tel kırma hızlı tüketimin kurbanı olacak ve "yok olma" tehlikesiyle karşılaşabilecektir. Bugünden tel kırmanın kuşaklar arasındaki aktarımıyla ilgili çizilen olumsuz tablo, "yaşanması gereken" bir süreç olarak görülür:

"Gençlerin ilgi duymadığı şeye mesela şu anda kaç yaşında olan mesela 12-13 yaşında olanlar, ancak içlerinden nadir olanlar ilgi çekip de ilgilerini çekip de yapabilirler. Onun haricinde yani 25-30 yaşındakilerden sonra mümkün değil, yok. Çok az insan, kaybolacak yani orada, burada, ne diyeyim, bir 35-40 sene sonra çok nadir bir iş olacak. Evet şu anda 2020 yılında, mesela bu 2000'in başlarında, mesela 95'ten sonra, 2020'ye kadar çok popüler. Şimdi de popüler hani mesela ilgisi var ama bundan 15-20 sene sonra o olmayacak.

Teknoloji ile olmayacak, gençlerin ona yönelmesiyle olmayacak. Başka alanlar… … Aslında bu çok göreceli ve yaşanması gereken bir şey diye düşünüyorum. Ben de orayı çok şey yapamayabilirim ama teknoloji en büyük etki diyeyim. Teknoloji etki... Bak, teknoloji çok faydası var bize; mesela buradan pazarlıyoruz, ediyoruz. Bunlar var ama teknolojinin zararı nerede biliyor musunuz? Bu işe ilgi duyan insanların azalması olacak. Gençler yani ona ilgisi azalacak. Bu ne işe yarayacak diyor yani çünkü hızlı tüketim toplumundayız. Ya saklama olayı çok yok artık, çeyiz olayı yok. Herkes çok hızlı yaşadı. Hızdan dolayı önce, hızlı tüketimden... Bence öyle" (K.Ş. 34).

Önceki kuşaklar, sonraki kuşaklara karamsar bakmaktadır, kendinden sonraki kuşakların geleneği devam ettirme yöntemini beğenmeyebilmektedir. Teknolojiye aşina olan ve tel kırma işlemeyen bir Y kuşağı bile Z ve Alfa kuşaklarını teknolojinin içinde kaybolduğu için eleştirebilmektedir. Teknolojinin getirdiği bilgisayar oyunları ve tel kırma karşılaştığında, Z ve Alfa kuşakları için tel kırmanın şansı yoktur:

"Günümüzdeki gençler, Allah'ını seversen Papci (Pubg) varken, LoL varken, bilgisayar oyunları varken niye oturup da tel kırma işlesin? Bak, onun ilgi alanı zaten Papci, onun ilgi alanı LoL, bilgisayar, ayped (ipad), ayfon (iphone), yok bilmem... Benim 14-15 yaşında bir dayımın kızı var. Kızın Ayfon 11'i var. Ayfon 11… 14 yaşındaki kızın 14… Sana yemin ediyorum, kızı koy şuraya ama internet olsun. Sabah koy, gece al. Ne yemek yer ne su içer ne arkadaş ister ne dost ister ne iki muhabbet ister. Kız Papci, LoL, oyun… Muhabbet edemiyorsun kızla, soru soramıyorsun" (K.Ş. 36).

X kuşağı tarafından yeni kuşakların tel kırmaya ilgisinin azalmasının bir nedeni olarak resmi eğitimde nakışa verilen önemin azalması gösterilebilmektedir. Kız Meslek Liselerindeki el sanatları bölümleri "hazır giyim"e yönelmiştir, Olgunlaşma Enstitülerine kaç kişinin gidip el sanatı öğrenebildiği meçhuldür. Sonuç yine kuşaklar arası değişime bağlanır. Bir önceki kuşağın hep kendinden sonraki kuşakta geleneğin devam etmeyeceğiyle ilgili düşünceleri olduğu fark edilir:

"Yok duymuyorlar, duymuyorlar belki aralarında ilgilenenler var ama sayıları çok az. Bir de Kız Meslek Liselerinde bu el sanatları bölümü; nakış, dikiş mesela hazır giyime yönlendiler onlar. Nakış bölümleri sanırım yok şimdi. Kız Meslek Liselerinde var mı bilmiyorum ama yok ya da Meslek Yüksek Okullarında hani bir tasarım bölümü, giyim

bölümünde hazır giyime yönelindi. Nakış olarak Kız Meslek… Şeyler var, şimdi bir de Olgunlaşmalar var. Onlar da belki ama Olgunlaşmaya da kaç kişi gidiyor, bilmiyoruz. Gençler bunu çok tercih etmiyorlar artık. Bakın, orayı da araştırabilirsiniz. Çok az el sanatlarını yapan ve o tarafa ilgisi olan çok az. Ya bizden bir kuşak sonrası bitiyor" (K.Ş. 34).

Tel kırma işlemesine ilgi duyabilen yeni nesil olarak Bartın Üniversitesi öğrencileri gösterilmektedir. Üniversite öğrencileri, Halk Eğitim kursuna tel kırma öğrenmek için gelebilmektedirler. Kredi ve Yurtlar Kurumu Kız Öğrenci Yurdu'nda, öğrencilerin talebiyle tel kırma kursu da açılmıştır:

"Ben tel kırma nakış öğretmeniyim ama benim kızım bilmiyor. Gençler okumaktan çok fazla bu işe ilgi duymuyorlar, kendi çocuklarımıza öğretemiyoruz. Dışarıdan Bartın'a gelen üniversite öğrencileri, onlar daha meraklı mesela KYK' da tel kırma kursları açılıyor" (K.Ş. 12).

Bartın'da üniversitede okuduğu sırada, aynı zamanda ücretli öğretmenlik yapan ve okuldaki Bartınlı öğretmen arkadaşından tel kırma işlemeyi öğrenen, onunla tel kırma kursuna da giden Y kuşağı kaynak şahsımız tel kırmayı neden öğrenmek istediğini anlatmıştır. El sanatlarına ilgisi olmayan kaynak şahsımıza tel kırma, diğer işlemelerden çok farklı gelmiş ve yapmak istemiştir. Tel kırma üniversite öğrencisi için Bartın'ı hatırlatan bir anı olmuştur:

"Bartın'da eğitim gördüğüm sırada arkadaş çevremden gördüğüm tel kırma sanatı çok hoşuma gitmişti hatta arkadaşımla onun gittiği Halk Eğitim kursuna bile gitmiştim. Orada herkes çok güzel tel kırma ürünleri yapıyordu. Ben de arkadaşımdan rica ettim bana öğretmesi için ve kendim de bir tepsi motifi yapmıştım. Bu benim için unutulmaz bir anı oldu ve ileride de yaptığım bu Bartın'a özgü ürünlerle Bartın'ı hep anacağım (K.Ş. 42).

Üniversite öğrencileri dışında tel kırma işlemeyi seven ve bu işten para da kazanan yaşı genç meslek gruplarının olduğu da söylenmektedir:

"Bazısında hiçbir heves yok ama çok gördüğüm mühendis, doktor tanıdığım, diyetisyen, hemşire var. Çok hevesli. Vakit buldukça kurslara da geliyorlar. Yapmaya ve para

kazanmaya heves ediyorlar yani. Hem öğreniyorlar hem bir de ondan ticaret yapıyorlar. Hem yapmasını seviyorum hem de para kazanıyorum, diyorlar" (K.Ş. 3).

Tel kırma işlemeye karşı genç neslin ilgisizliğiyle ilgili tespit, tel kırmanın genç nesil tarafından günlük hayatta kullanılmayacağı anlamına gelmez. Bartın'da birçok gencin tel kırmaya evinin bir köşesinde yer verdiği söylenir. Ayrıca, kullanılıp kullanılmayacağı hakkında soru işaretleri olsa da anneler tarafından kızlarına çeyiz olarak siparişle tel kırma işletilmeye devam etmektedir. Günümüz düğünlerinde de genç nesil tel kırma işlemesini kına başörtüsü veya kaftan olarak tercih edebilmektedir (K.Ş. 1; K.Ş. 3; K.Ş. 26). Y kuşağından kaynak kişimiz, tel kırmayı yapmasa bile ona evinde yer verebileceğini ifade etmektedir. Tel kırmanın gösterişli ve başkaları tarafından da dikkate değer "görsel bir obje" olabileceği düşünülmektedir:

"Tepsi çok hoşuma gitti mesela. Ondan niye ben misafirlerime çay ikram etmeyeyim? Hoşuma gider hatta. "Ay, bakayım kız, göster!" falan demesi için bile hani göz zevkim için bile hoşuma gitti ama yapamam" (K.Ş. 36).

Tel kırmanın genç kuşaklara aktarımıyla ilgili örgün yaygın eğitimin yanında, örgün eğitim kurumlarının da bir alternatif olarak görülebildiği söylenebilir. Kaynak kişilerimizden özellikle sessiz kuşak, bebek patlaması ve X kuşağına girenler, önceden örgün eğitimde "el işi", "ev ekonomisi", "iş eğitimi" gibi derslerinin bulunduğunu ve bu uygulamalı derslerde, el işi, ev işi, dikiş-nakış gibi "insanı hayata hazırlayan" işler örendiklerini söylemişlerdir. İnsanı hayata hazırlayan bu dersler erkek-kız ayırt etmeden herkese verilmelidir. Bugün örgün eğitime devam eden gençler, aileler tarafından da öğretilmediği için bazı yaşam becerilerden mahrum kalmaktadırlar. Bundan dolayı kendi söküğünü bile dikemeyen gençler ortaya çıkmaktadır:

"Önceden bize şey yaptırırlardı okulda, örnek bezi. Siz de yaptınız mıydı bilmiyorum. İliği, düğmesi, baskısı, teğeri ve ondan sonra yün ördürtürlerdi elbezi amaçlı yani bir el işleri yaptırırlardı, bi el işi çantası yaptırırlardı basit olaraktan ama şimdi o el işleri hiç yok ki. Orta okula giderken bebek çamaşırları yapılırdı elde. Gömleğiydi, zıbınıydı, külotuydu… Şimdi hiç onlar yok ki! Onlarda antika öğreniyodun, Paris puanını öğreniyodun. Üzerine nakış işlemelerini öğreniyodun, makine dikişini öğreniyodun, hepsini biliyodun, şimdi bilinmiyor ki yani okullara mutlaka el işi girmesi lazım. … Yani bi el kırgınlığı olsun. Yarın

öbür gün bu çocuk hep anneylen, aileynen... Lise bitirdi, gurbete gitti okumaya. E bi yeri söküldü. Onu bilmiyo ki iğneye iplik takmayı bilmiyo. Nası yapacak çocuk bunu? Düğmesi koptu, nasıl dikecek? Her aile de çocuğuna öğretmiyo ki çocuğun yerine o yapıyor, ütülüyo, koyuyo onu. Hazır. Şindiki çocuklar öyle yetişiyo çünkü. Haftada bir ders olsa en azından iğne tutmayı öğrenir çünkü her aile çocuğuna onu öğretmiyor. Sonra bunun erkeği kızı deyi bi şey yoktu. Erkek de yapacak aynı şeyleri kız da yapacak, öyleydi" (K.Ş. 24).

"Şimdi ben tuhafiyeci olduğum için burada evlenmiş ya da evlenme çağına gelmiş, bana çıtçıt nasıl dikiliyor, diye soran insanlar var. Ben bunu hiçbir zaman kimseye sormadım çünkü bana bunu "ev ekonomisi" dersinde hani tamam evde annem, anneannemden dikerken görüyordum ama okulda ben bunu öğretmenimden öğrendim. Nedir? Yün örmeyi, kol kesmeyi, yaka yapmayı, etek bastırmayı, elde dikiş yapmayı… Ben bunların hepsini "ev ekonomisi" dersinde öğrendim. Şu an ben kendim mesela, makinede diker gibi elde dikiş dikerim, el bastırırım. Bunların hepsini bana otutturup da annem şöyle yapacaksın, diye terzi gibi öğretmedi ama okulda öğrendim. Bunu öğrenen çocuk da aynı ciddiyetle öğrenirse niye uygulamasın? Daha teorik öğrenir. Güzel olur, niye olmasın? Hobi olarak seçen… Resim bir hobiyse yani el sanatlarını seven çocuklar var, meraklı çocuklar var yani yün örmeyi, kanaviçe işlemeyi… Bana geliyor mesela anneler diyor ki çok ben işliyorum, benden yapmak istiyor, küçük kasnak almak istiyorum, diyor. Meraklı diyor, erkek çocuklarında bile var. Anneler onlar öğrenirken kasnak alıp da çocuğu istediği halde mesela tatil arasında özellikle isteyen çocuklar var. Ben de öğrenmek istiyorum diye… Tabii azınlık olabilir ama yani o da azınlığa göre… Ne kadar öğrenciye öğretmen gönderilir? O da tabii şeyin bileceği bir şey. Ha der ki örgün eğitim kurumları; yaygın eğitim, Halk Eğitim var, gitsin orada öğrensin. O artık kendi aralarında çözeceği bir şey, bilemiyorum ki" (K.Ş. 5).

Okuldaki dersler zorunlu bir şekilde herkes tarafından öğrenilmektedir ama Halk Eğitim kurslarına sadece istekli olanlar gitmektedir. Örgün eğitimden mezun olana kadar belirli bir yaşa gelen gençler "temel yaşam becerileri"nden mahrum kalabilmektedirler. Okullarda verilebilecek el sanatı, ev ekonomisi, iş eğitimi gibi dersler, öğrencileri "gerçek yaşama" hazırlayacaktır. Bu konuda metematik, Türkçe, fizik, kimya, tarih gibi derslerin yanında insanları hayata hazırlayacak "temel yaşam becerileri" derslerinin de okullara geri getirilmesi gerekliliği dile getirilen konulardandır (Harvey, 2018). Ayrıca Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin koruma tanımı kapsamında "okul içi veya okul dışı" eğitim ve aktarım yöntemleri de önerilmektedir. Aktarılabildiği ölçüde korunan somut olmayan

kültürel miras için eğitimle ilgili gündemin değerlendirilmesi ve eğitim imkânlarının geliştirilmesi beklenmektedir (Aral, 2018: 61).

Tel kırmanın örgün ve yaygın eğitimde tüm Türkiye'de öğretiminin Türkiye ekonomisine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Örgün eğitim olarak özellikle başta Kız Meslek Liseleri işaret edilmektedir. Bu sayede, "Bartın işi tel kırma"nın tescillenen bir marka olarak tüm dünyaya pazarlama yapılabileceği ifade edilmektedir. Tel kırma her türlü ürün üzerine uygulanabilmektedir ama el işçiliğiyle yapıldığı için ancak belirli sayıda ürün yapılabilmektedir. Örgün eğitim ve yaygın eğitimle artan tel kırma öğretimi aracılığıyla dünyaya açılabileceği ve sürdürülebilir bir el sanatı olabileceği öngörülebilmektedir:

"El sanatları bölümü olan okullarda önce başlayabilir yani Kız Meslek Liselerinde gösterilir belki ama bütün Türkiye'de olması çok güzel olur Bartın tel kırması olarak tescillendi bu şeyde ama önemli olan Türk kültürünün, Türk el sanatlarından biri yani bizim el sanatlarımızdan biri olduğu için yaygın eğitimde de yer alması, bütün Türkiye ekonomisine katkıda bulunacak bir alt yapıyı hazırlayabilir. Çin'in bütün dünyaya ürünlerini sattığı gibi bizim de bütün dünyaya satacak ürünlerimizin başında olmasa da ortalarında bir yerde olabilir genç kızların yaptığı, ürettiği, bütün dünyaya pazarladığı el işlerimizden birçok şeye uygulanan tel kırma çünkü yetişmiyor. Yedi milyarlık dünyaya, dünya pazarına yani buradan tıpkı Macaristan'ın rahibe işi gibi çok az el sanatı var, o yetişmiyor yani hiç. Buradan yirmi bin tane masa örtüsü sipariş etseler yirmi tane bir ayda zor çıkıyor yani ona imkânı yok ama bütün Türkiye üretime geçerse o zaman tel kırma, uygulanabilir ve sürdürülebilir el sanatlarından sayılır ve malzemesi var. Bütün dünyada açılan sergilerde tanıtılır. Sadece internetten görüyorlar, bu ne ki diye bakıyorlar. Yabancılar alışkın değil, metalik buluyorlar, hepsi bir değil ama isteyen olursa üretime geçilebilir" (K.Ş. 33).

Tel kırmanın kuşaklar arası aktarımında bazı değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu değişikliklere dair elde edilen tespitler; sessiz kuşağın ve bebek patlaması, X, Y, Z kuşaklarının tel kırmaya bakış açılarıyla anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Değişen yaşam koşulları, teknolojiyle birlikte genç kuşakların tel kırmaya sessiz kuşak, bebek patlaması ve X kuşakları kadar ilgi göstermediği belirlenmektedir. Okumak, çalışmak, vakitsizlik, sabırsızlık, hızlı yaşam, teknoloji, ahlâki değerlerin yozlaşması gibi etmenlerle kuşaklar arasında oluşan farklılıklar, yeni kuşakların tel kırmaya ilgisizliğin nedeni olarak

gösterilmektedir. Kuşaklar arasında aktarılamayan tel kırmanın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği öngörülmektedir. Y ve Z kuşakları; önceki kuşakların karamsar bakış açılarına karşılık, ilgi duydukları bir el sanatını sabır gerektirse de yapabileceklerini belirtmişlerdir. Bu konuda sözün işleme üstündeki sabra ne derecede dönüşebileceği bilinmemektedir. Tel kırmaya Bartın Üniversitesi öğrencileri; Bartın'a özgü, farklı bir el sanatı olduğu için ilgi gösterebilmektedir. Tel kırmayı işlemeyen genç kuşakların hayatlarının bir köşesinde tel kırmayı "görsel bir obje" olarak kullanabileceği görülmektedir. Tel kırmanın örgün eğitimde kullanımında "temel yaşam becerileri" olarak insanı hayata hazırlayabilecek derslerden olabileceği belirlenmektedir. Örgün eğitimde tel kırmanın bütün Türkiye'de öğretiminin, onu ekonomik açıdan sürdürülebilir bir el sanatı hâline getirebileceği düşünülmektedir.

2.18.1.2. Bartın İşi Tel Kırma Usta Öğreticileri ve Üründe Kalite

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının bugün daha çok resmî eğitim süreçleriyle aktarımının yapıldığı görülmektedir. Resmî eğitimin bir sonucu olarak tel kırma geleneksel el sanatı "kurumsallaşma" ve "profesyonelleşme" (Gürçayır Teke, 2013a: 37) adımı atmış olsa da tel kırma usta öğreticilerinin eğitimi-aktarımı ve eğitim-aktarımın bir sonucu olan üründe kalite konusunda bazı sorunların yaşanabildiği belirlenmektedir.

Bartın'da bir dönem çok kolay bir şekilde, sadece kurs bitirme belgesi alarak tel kırma usta öğreticisi olan kişiler olduğu söylenmektedir. Daha sonra usta öğretici olabilmek için gereken kursun süresi 600 saate çıkarılmış, bu şekilde usta öğretici yetişmiştir. Bugün ise tel kırma kurslarında usta öğretici olabilmek için en az lise mezunu olmak, sonrasında kalfalık, ustalık ve usta öğreticilik belgelerini almak gerekmektedir (K.Ş. 11). Bu durum, tel kırmanın daha iyi öğrenilip öğretilmesi için bir ilerleme olarak görülebilse de yeterliliği tartışılabilir.

Resmî eğitim süreçlerinde karşılaşılan sorunlardan biri de öğretmenlerin somut olmayan kültürel miras konusundaki bilgi eksiklikleri olmaktadır (Gürçayır Teke, 2013a: 38). Bir el sanatı ürünün hem teknik hem de kültürel yönü bulunmaktadır. Buna paralel olarak el sanatı eğiticilerinin de çift yönlü olarak yetişmesi beklenmektedir. Ülkemizde teknik yönden yetiştirilen eğiticilerin kültürel yönlerini geliştirmesi kendilerine bırakılmaktadır. Böyle olduğunda el sanatı eğitimi, yaptığı işin derinine inemeyen yüzeysel bir bakış açısına bağlı kalmaktadır. El sanatları kendilerini çok yönlü olarak geliştirmesinin yanında lisans ve

lisansüstü eğitimlerle kendini geliştirmesi de gerekmektedir (Kahveci, 1998: 394). Tel kırma geleneksel el sanatını öğretecek kişilerin akademik düzeyde eğitim alarak sanatı daha kapsamlı bir şekilde ele alması, öğretecekleri kişilere de yine aynı şekilde bilgilerini aktarması istenmektedir. Tel kırma bilimsel olarak ele alınmalıdır (K.Ş. 11). El sanatları eğiticilerinin kalitesi, ürünün kalitesine de etki eden bir durumdur. Vasıflı olmayan aktarıcılar nasıl öğretirse aktarılan kişi de o kalitede ürün ortaya çıkarmaktadır.

El sanatları eğitiminin ve ürünlerin kontrol ve kalite değerlendirmelerinin çok yönlü olarak yapılması gerektiği el sanatları alanı akademisyenleri tarafından da dile getirilen bir konudur. Bugün, el sanatları eğitimi ve ürün kalitesinin değerlendirmeye tabi tutulmasında eksiklik bulunmaktadır:

"Cumhuriyet öncesi geleneksel el sanatları teşkilatlarında eğitim, çalışma ve üretim kontrol altındaydı. Üstat, usta, kalfa ve çıraklık sistemi düzenli, ürünlerin değerlendirilmesi de örneğin; El dokumacılarına özgü; kibara mahsus, evsat, edna, andan aşağısı, cümleden aşağısı gibi aynı üründe bile ufak ayrıntılara kadar belirtilmişti. Günümüzde el sanatları ürünlerini ve çalışanlarını bu ayrıntılarla değerlendirecek güvenilir bir kurum yok. "Hand Made" diye iliştirilen etiketlerin güvenilirliğini onaylayan örgüt yok" (Uğurlu, 1994: 442).

Coğrafi Tescil Belgesi olan Bartın işi tel kırmaya belirli bir standardın gelmesi, kalitesinin yükselmesi, hangi konuda eksiklik varsa ona eğilmek için gözetimle yapılması istenmektedir. Bu anlamda dernek ve kooperatifleşme isteği dile getirilmektedir. Valilik, Belediye, Sanayi ve Ticaret Odası gibi kurum ve kuruluşlardan bu konuya daha fazla ehemmiyet göstermesi beklenmektedir (K.Ş. 11). Bartın işi tel kırmanın belirli bir kalitede yapılması sözlü olarak dile getirilse de bu konuda herhangi bir faaliyet söz konusu olmamıştır:

"İşte biz bunun kalitesini… Kültür Müdürlüğü ile görüştüğümüzde de o zamanlarda da oradaki şeylerle de bir kalitesinin, bir sınırının olması gerektiğini, bunu çok söyledik ama denetlensin, dedik hani öğretilmede, kalitesindeki en azından Bartın'ın içine yapılsın. Dışarıdakine yapamayız ama çoğu insan ona yanaşmadılar işte yine işin içine para giriyor, para kazanmak giriyor. Onun için de çok fazla söyleyecek bir şey kalmıyor" (K.Ş. 34).

Mustafa Küçüktabak 1990'lı yıllarda Bartın'da kurduğunu söylediği Tel Kırma Derneği'nde, belirli bir ürün standardı yakalamak, yüklü miktarda siparişler ve tel kırmanın kalitesini artırmak için çalışmalar yürütüldüğünü ifade etmiştir. Dernek dağıldıktan sonra çalışmalar yarım kalmıştır:

"... Yüklü siparişlerde standardı yakalamak gerekiyor asıl amaç siparişi karşılamak değil, her siparişin birbiriyle eşit ölçülerde eşit benzerlikte olması lazım ama sonuçta bu hendmeyd (handmade) yani el yapımı olduğu için muhakkak farklar vardır ama en güzel çalışma şekli büyük bir atölyede insanların aynı deseni, aynı işçilikle işlemeye gayret etmeleri ve sonuçta bir kontrol mekanizmasından geçtikten sonra kutulanarak pazarlamasıydı. Dernek olarak ben 110 kişiye ulaşmıştım. ... Dernek'imde bununla ilgili bir sınav, öğretmenlik sistemi kurmuştuk ve insanlara beş yıldıza kadar yıldız veriyorduk yani anlattığım gibi bir deseni ne kadar sürede işliyorlar veya aynı desenden 20 tane yaptığında 20 tanesinden kaç tanesinde fireli çıkartıyor veya çıkartmıyor gibi yani bir desen üzerinden değil sadece. Standart bir şey oluşturmaya çalışmıştık, Bartın'da belli şeyler vardır böyle amblemler, resimler vardır o resimleri de düğüm sayısına kadar 80'e 40 derler ya böyle ölçülerine kadar bu budur, bundan başkası olmaz anlamına getirmeye çalıştım. Derneğimiz bu çalışmaları işte bahsettiğim gibi ihtilaller sonrasında artık benim de şevkim kırıldı yani" (K.Ş. 18).

Tel kırma usta öğreticileri ve diğer emek verenlerin gayretleriyle tel kırma geleneksel el sanatı bugün güzel yerlere gelmiştir (K.Ş. 11) fakat Bartın'da tel kırmanın kalitesinin düştüğüyle ilgili genel bir kanı söz konusudur. Tel kırma eskisine göre çok daha fazla yaygınlık kazanmıştır, işlenip satılmaktadır ama ürünlerdeki tel kırma işlemesinin kalitesinin bozulduğu fark edilmektedir. Bartın'da çok az kişi tel kırma ve sarmayı hakkıyla düşürebilmektedir (K.Ş. 24).

Tel kırma düğüm tekniği ve tel kırma teliyle yapılan diğer işleme tekniklerindeki bozulmanın sebeplerinden birinin usta öğreticilerin eğitiminden ve aktarımından kaynaklandığı belirtilmektedir. Usta öğreticinin kendi alanı farklı olsa bile tel kırma kursuna giderek kısa süre sonra "tel kırma usta öğreticisi" de olması, tel kırmanın yanlış öğretilmesine ve kalitesiz ürünlerin çıkmasına neden olmaktadır. Bunun, önüne geçilemeyecek bir durum olduğu düşünülmektedir:

"Tabii ki yani şimdi mahallede burada kurs açılıyor, gidiyorsunuz. Kursiyer geliyor diyor ki hocaya, hoca aslında giyim hocası ama tel kırma biliyordur. Hocam, ben tel kırma yapmak istiyorum, diyor. O da ben bildiğim kadarıyla öğreteyim, diyor. Kursa gittiği için o da belge alıyor. Ondan sonra, birkaç sene gittikten sonra diyor ki ben gideyim bunun hocalığını yapayım, diyor. O zaman da tabii ki hem biz istismara uğramış oluyoruz hem sanatımız şeye gidiyor. Bunun önüne geçmek zor, biraz zor ya Halk Eğitimler gerçek... Halk Eğitimi buranın o konuda biraz şeyli çalışıyor yani kıymetli ustaları bulunduruyor ama dört-beş senedir bir işi yapana tutup da hani ustalık" (K.Ş. 34) ...

Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olanların bu unvanı torpille elde edebilmesinin de olumsuz sonuçlara yol açtığı düşünülmektedir. Geleneği tam olarak bilmeyen, kökten geleneksel aktarımla yetişmemiş, sanata vâkıf olmayan somut olamayan kültürel miras taşıyıcılarının Halk Eğitim Merkezlerinde tel kırmayı yanlış bir şekilde öğreterek sanatın bozulmasına yol açtığı dile getirilmektedir. Hak etmeyerek sanatçı kartı aldığı düşünülen kişilerle diğer somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının ürünleri karşılaştırıldığında; neden aynı sanatın iki kişinin ürününde çok farklı göründüğü, inceleyen kişiler için soru işaretlerine neden olmaktadır. Hak etmeyerek sanatçı kartı aldığı düşünülen kişilerden tel kırma öğrenenler, kendi öğrendiklerini doğru zannedebilmekte, diğer sanatçı kartı sahiplerinin ürünlerindeki tel kırma tekniğinin yanlış olduğunu dile getirebilmektedirler. Bu durum, hak ederek sanatçı kartı alan somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarını da zor duruma düşürebilmektedir:

"Halk Eğitimden yetişmiş oluyor. Alaylı usta değil. Halk Eğitimden yetişiyor, öğretmenlik olabilir. Tutuyor, gidiyor, diyor ki ben bu sanatı yapıyorum. Artık nasıl kanıtlıyorsa onu kendisi işte, yaptık diye jüriden onay alıyor. Yine burada şey de giriyor işin içine torpil olayı da giriyor. Tanıdığı olayı da giriyor. Sonra benimle aynı fuarda çıkıyor; birlikte, biz sanatçıyız diye aynı fuarda bulunuyoruz. Bunlar bizim ağrımıza gidiyor aslında. He, ben bu sanatı yapılsın! Kesinlikle yayılacak, öğrenilecek ama her önüne gelen, selamını veren de gidip de bu sanatçı kartını almasın. Bu benim bütün sanatçı arkadaşlarım için söyleyeceğim laf. Herkes gidip bunu alamamalı yani torpille de olsa kayırma ile de olsa alamamalı yani. Bizler zor aldık yani jürinin karşısında beş gün boyunca bu işi yaparak, üniversiteden hocaların karşısında yaparak artık ki alaylı ustaydık yani biz. ... Her yerde var çünkü mesela ben Bartın'dan gidiyorum, Ankara'da karşılaşıyorum. Sanatçı kartı var ama kadın sadece kırma yapmayı biliyor. Ürünleri başka yerlerden, başka insanlardan ya da Bartın'dan gelip

alıyor, ben sanatçıyım diye fuara katılıyor. E bu sefer bana haksızlık olmuyor mu? He, şu da var; sanatçının farkı fark ediliyor bu da var. Gelenler söylüyor. Gelen ziyaretçilerimiz diyor ki niye onda farklı da sizde farklı görünüyor hani alıcı gözüyle bakan onu söylüyor. Şimdi ben ona deyemem ki... Ben farklıyım, o farklı deyemem. Niçin, nasıl deyebilirim ki? ... Sen de fark ediyorsun; gelen ziyaretçimiz de fark ediyor zaten. Niye öyle; o farklı, o farklı. Bir fuarda; mesela ben Kırşehir'de katıldığım bir Ahilik Festivali'nde, orada artık hanım nereden öğrendiyse göstermiş öğrencilerine. Üstelik de Ahilik Festivali yani tam alaylı ustalar var. Hepimiz öyle, 81 ilden usta gelmişiz, Ahilik Festivali yapılıyor. Ahilik çok değerli bir şey bildiğiniz gibi. Ondan sonra bir şey geldi. O arada da Bakanlıktan yanımda bir daire başkanımız var. Gelen ziyaretçi dedi ki a, dedi; sizinkiler, dedi; olmamış, dedi bana. Neresi olmamış, dedim. Ama dedi; bizim hocamız, dedi; böyle göstermedi, dedi; sizinkiler yanlış, dedi; artı şeklinde olacak, dedi. Ondan sonra şimdi ben dedim ki ben işte şimdi, bir an ne desem ki diye düşündüm. Ondan sonra, ben onu söylemeden önce daire başkanımız dedi ki size kim öğretti bunu hanımefendi, dedi. İşte hocamız, dedi şey de. O zaman sizden rica ediyorum, dedi. Yarın hocanıza dedi lütfen rica edin, dedi; bugün geç oldu, dedi; hocanız gelsin ustamızla bir görüşsün, dedi. Ondan sonra tamam, dedik. Gelmedi tabii ki yani onu gelmedi ama gelenler de oluyor yani öğrenmek için çünkü artıyı, biz bu tekniği yaparken hemen yanındaki delikten çıkarız. Onlar kitaptan ya da videodan izledikleri zaman, yanlış yerden çıkıp batırıyorlar. E onlar da işte Halk Eğitimde kurs vermek için masumane aslında başlamış bir şey ama yanlış öğretiliyor" (K.Ş 34).

Tel kırma usta öğreticisi olanların kendini geliştirmediği, eğitimlerinin eksik olduğu ve usta öğreticiliğe bakış açılarının farklı amaçlara kayabildiği dile getirilmektedir. Buna göre tel kırma alanında usta öğretici olanlar kedimi nasıl geliştirebilirim; tel kırmaya tasarım, teknik veya farklı alanlarda daha ne katabilirim anlayışında değildir. Nasıl daha fazla kurs açabilirim, sigortamı nasıl doldurabilirim, uğraşıp da ne yapacağım anlayışındadır. Bu anlayışın el sanatlarına kaybettirdiği, el sanatları alanındaki bir usta öğreticinin kendini sürekli geliştirmesi, sanatına farklı bakış açılarıyla bakabilmesi, sanatını tam anlamıyla öğrenmesi ve öğretmesi, işini sadece para kazanma amaçlı görmeyip severek yapması gerektiği vurgulanmaktadır:

"Eğitiminde eksiklik var. Kendilerini geliştirmiyorlar. Sadece olduğu gibi kalıyorlar. Araştırmacı, merak, ne bileyim yaratıcılılarını koymuyorlar. Uğraşmak istemiyorlar. Maksatları çoğunun, bak tabii ki vardır aralarında, aralarında tabii ki var ama uğraşmadan

ben sigorta günümü doldurayım, maaşımı alayım, aman boşver. Ben bunu geliştirip ne yapacağım? Belki yaş dolayısıyla… Ben onların içinde gençlerden biriyim yani genç yaşlardan… Benim mesela hocalık yaptığımızın çoğunluğu 40-45'in üstünde. Ben şu anda yeni 40 yaşıma giriyorum mesela ama onların hepsi 45, 50, 55 yaşalarındalar çoğunluğu. Bu yaş içersindeler. Uğraşmıyorlar yani uğraşıp ne yapacağım, ben sigortamı doldurayım, maaşımı alayım, günümü doldurayım derdindeler. Ben kendi kendimi geliştirdim aslında. Tamam ben bunun için şöyle yaptım. Benim ilk başladığım zaman tel kırma-tel sarma biliyorum ama ben bir hesap işi bilmiyorum, bir Maraş işi bilmiyorum, bir Türk işi bilmiyorum. Ben bunu ne yapabilirim? Ben kursa başladım. Aynı zamanda ortaokul mezunuydum. Liseye açıktan devam ediyordum o zaman bu işe başladığımda. Bana Amasra'daki, şu anda da devam ediyor, Sema Hanım dedi ki; bak Emine'ciğim, dedi, ben sana şu anda kurs açıyorum ama seneden seneye bunlar çok farklılaşıyor. Senin dedi işte kalfalık alman lazım, ustalık alman lazım, işindeki belgelerini al, dedi çünkü zorlaştırıyorlar. Yapamazsın yarın bir gün. Ben bu sene açıyorum ama seneye açamayabilirsin. Ben kursa başladım. Kalfalığa yazıldım. Kalfalığa yazıldıktan sonra, biz geçiş dönemi olarak Kız Mesleğe geçiş yaptım aynı zamanda. Lise açıktan öğretim, bu sefer Kız Meslek çıkışlı olacağım. Şimdi oralarda azınlık olduğumuz için 10-12 kişi olmadığımız için branş derslerimiz açılmadı. Branş derslerimiz açılmayınca ben bunu nerede öğreneceğim? Ben bu belgeyi geleneksel el nakışları olarak, genel olarak alacağım. Sadece tel kırma-tel sarma değil ki… Benim kursuma gelecek, diyecek ki öğrenci; hocam ben hesap işi yapmak istiyorum. He, kusura bakma canım, ben hesap işi bilmiyorum mu diyeceğim? Böyle bir lüksüm var mı? Yok çünkü benim branşım belli. El sanatları, El nakışları… Bu el nakışının içine giren ne varsa benim bunu az çok bilmem gerekiyor. Ne yaptım? Kursum başladı. Amasra'ya, Halk Eğitime kadrolu bir hoca geldi. Yeni bir hoca geldi. Bilgisi de kendisi de çok mükemmel bir hoca. Nazife Özçelik diye… Ondan sonra, sabahtan öğleye kadar ona gittim. Dedim ki: Hocam ben bu işi yapıyorsam ben bunu tam anlamıyla öğrenmem lazım. İlk sene hesap işi… Hocam ben bir hesap işinden örtü yapmak istiyorum ama hesap işinde kullanılan bütün teknikleri bana bunda göster ki bende tamamıyla yerleşsin. Ben öğrencime bunu verebileyim. İlk sene hesap işine gittim. İki sene, bak sabahtan öğlene kadar ona gidiyorum, öğleden sonra kendi kursuma gidiyorum. Kendi kursumdan çıkıyorum, haftada üç gün çıraklığa geliyorum derse. E benim çocuklarım da küçüktü o zaman mesela. Ondan sonra, ilk sene "hesap işi" yaptım. Bir sene boyunca bir örtü çalıştım. İkinci sene "Türk işi" çalıştım. Üçüncü sene "Maraş işi" çalıştım. Ondan sonra "çatkı" çalıştım. Onun yanında "Antep işi" çalıştım bir sene. Dört sene… Bir yandan araştırıyorum. Bir yandan

yapıyorum, bir yandan araştırıyorum. Ben Kız Mesleğe gidip bu branş derslerini görmedim ama ben gittiğim kursta bunun altyapısını aldım ve ben kendimi bu şekilde geliştirdim. Benim derdim para kazanmak değildi. Ben işimi seviyorum ve ben verebildiğimin branşımın ne vermesi gerekiyorsa onu verebilmekti. Eksiğim tabii ki vardır. Hiç yapmadığım tabii ki teknikler vardır. El nakışları dediğinde öyle şeyler giriyor ki içine. Çok şeyler giriyor ama tabii ki ben bunu görsellik olarak bende bir el yatkınlığı olduğu için bir videodan bile görüp yapabilme olasılığım var. Yaparım. Kendime bu konuda güveniyorum mesela. Yapamadığım da olur. Yaparım genelinde istedikten sonra" (K.Ş. 6).

Tel kırma usta öğreticilerinin öğrenme ve öğretme anlamında arasında fark olduğu öğrenciler tarafından da fark edilmekte ve dile getirilmektedir. Tel kırma hocalarından "öğrettim mi öğrettim", "oldu bitti" anlayışında olanlardan tel kırma öğrenenler, diğer tel kırma hocasının kursuna gittiklerinde, önce yaptıkları ürünlerin çöp olduğunu, hiçbir işe yaramadığını, tel kırmayı yanlış bir şekilde yaptıklarını fark etmektedirler. Tel kırma öğretimini düzgün yapmayan hocaların kurs açıp para kazanmayı önceleyen, öğrencinin tam olarak el sanatını öğrenmesini amaçlamayan anlayışlarının yanında, bir de kursa gelenlere bilerek "eksik bilgi verme"leri söz konusudur çünkü eksik bilgi verdiklerinde öğrenci kursa tekrar gelmek zorunda kalacaktır. Bu sayede kursiyer sıkıntısı çekilmeyecek, para kazanmaya, sigorta doldurulmaya devam edilebilecektir. Tel kırma öğretimini hakkıyla yapmak isteyen usta öğreticiler ise diğer anlayışta olan öğreticilerden "neden bütün bildiklerini öğrettiğiyle ilgili" tepki görebilmektedirler:

"Yani oldu bitti, ha oldu hadi devam et. Özen, titizlik mesela benim kursuma gelip daha önce yaptıkları işleri, ben onları çöpe atacağım deyenler var. Başka kursta yapmış; yok hocam, ben artık onları çöpe atacam yani sizin bu gösterdiğiniz, sizin bu yaptığınızdan sonra ben öğrendim işte, diyor. Bak, diyor; onları da ben yaptım ama bunu da ben yapıyorum, ben onları çöpe atacam, diyor mesela. O derece… Uğraşmıyor, onun derdi para kazanmak… Kursu açıp para kazanmak… Birine en iyi şekilde ben bunu nasıl öğretebilirim? Bunu en iyi şekilde bu kişide nasıl oturtabilirim, düşüncesi değil. Bu sadece hocanın kursu açıp para kazanmak… Zamanını bu şekilde, hiç canını sıkmadan, uğraşmadan para kazanmak… Anlatabildim mi? İşte benim için burada devrede yok. Benim önce işim; ben bunu en iyi şekilde nasıl öğretebilirim, nasıl verebilirim, benim derdim önce o. Sonra ben mükafatını parayla alıyorum. Benim önce düşüncem para değil. Ben bunu nasıl olsa alıyorum. Aman, bunu öğretsem ne olur, bu öğrense ne olacak, öğrenmese ne olacak, demiyorum. Yaşı ne

olursa olsun yani benim bir tane yaşlı bir teyzem vardı. 65 yaşının üstü ama çok bilgili, kültürlü, hemşire emeklisi Müzeyyen teyze. Belki denk gelmişsindir beyaz saçlı, kısa saçlı. Mesela o kaç tane kursa, mesela yirmi tane kursa gitmiş ama hocam yok, diyor; yok, ben buraya gelmeyi seviyorum, sizi seviyorum diyor mesela. Sizin gibi diyor yok diyor yani öğreten. Öğretmiyorlar, diyor. Gittikleri halde bilgiyi bile eksik veriyorlar mesela, tam anlamıyla söylemiyorlar bir daha gelsin diye kursa. Kursa bir daha... Ya maksat kursu doldurmak, kursu açmak, sigortasını doldurmak, maaş almak… Bu değil yani bu değil, iş bu değil. Bana göre değil, bilmiyorum. Düşüncelerimiz buralarda farklı farklı olduğu için, ben bu yüzden kayırılıyorum yani bana tepki oluyor diğer hocalardan. Diyorlar ki mesela niye bu kadar hepsini gösteriyorsun, niye bu kadar bilgiyi veriyorsun" (K.Ş. 6)?

Tel kırmanın "aşırı yaygın" olması ve herkes tarafından yapılmasının bu sanatın kalitesine ve değerine zarar verdiği düşünülmektedir. Böyle bir durumda tel kırmanın artık "kaybolmaya yüz tutmuş olma" durumundan da çıktığı ifade edilmektedir. Tel kırma geleneksel el sanatını kısa sürede tel kırma öğrenip yapanla, tel kırmayı küçük yaştan itibaren öğrenip, bu işe emek harcayıp, kendini geliştirerek yapan ustalar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Tel kırmayı kısa sürede öğrenip yapanlar günümüzde çoktur fakat bu şekilde yapanlar tel kırmanın kalitesini ve değerini düşürmektedir. Tel kırma düğüm tekniğini hakkıyla öğreten bir kişiden öğrenmeyenlerin yaptıkları ürünler de kalitesiz olmaktadır. Tel kırma düğümünün sıkı yapılıp yapılmadığı ve genel anlamda üründe hangi hataların olduğu, bu işe emek veren usta tarafından rahatlıkla görülebilmektedir:

"Göreceli bir şey aslında bu hocam yani şey diyeyim bu sanatı yerelde insanların biliyor olması, şimdi artık kaybolmaya yüz tutmuş bir el sanatı değile geldi olay yani oraya geldi ama kaliteye bakarsanız kalite düştü. Çok insan ben yapıyorum diye çıktığı için işin kalitesi ve değeri de düştü. Anladınız mı? Şimdi benim işlediğim bir işle, ben bu işe 45-50 senemi vermişim neredeyse, benim işlediğim bir işle, bir-iki yıldır işleyen bir insanın arasında fark olmazsa, yaptığı işin arasında fiyat farkı, işleme farkı görülmezse, benim yaptığım sanatın hiçbir değeri kalmıyor yani nasıl diyeyim bunu bu usta yapmış. ... Ha ama şimdi bu kalite de düştü. Herkes yaptığı için düştü. Herkes benle şimdi aynı seviyede ama ben kendim görmüyorum aynı seviyede çünkü çok emek verdim. Benim bakışımla şey değil. Ben baktığım zaman görürüm ne resimde hata var, işleyiş tarzında nedir, düğüm sıkı mıdır, gevşek midir yani onlar bile önemli. Bunu çok güzel beceren yeni yetişenler de var tabii ki" (K.Ş. 34).

Tel kırma düğüm tekniğinin gelenekteki gibi gösterilmemesi, yapılmaması eski nesil ustalar tarafından tasvip edilmez. Tel kırma eski nesil nasıl tel kırmayı öğrendiyse o şekilde öğretilmelidir. Yetmiş senelik tel kırma ustası, tel kırmanın ancak kurslarda kendisi ve kendisi gibi ustalar tarafından düzgün öğretilebileceğini düşünmektedir. Tel kırma toplu bir şekilde değil teker teker, düğüm tekniği gösterilerek öğretilmelidir. Aralarında istisnalar bulunsa da çoğu hoca tel kırmayı "anda bunda" ve "sonradan" öğrenmiştir ve öğretmektedir. Kursa gidenlerden epey bir kişinin, tel kırmayı "alaylı" olarak tabir edilen ustalardan tekrar öğrenmek istediği söylenir. Tel kırmanın hemen öğrenilip, yapıp satılamayacağı ifade edilir. Aşama aşama gidilmelidir. Zaman içinde düzgün yapılabilen düğüm tekniğinin diğer ustaların işlerine bakarak kontrol edilmesi gerekmektedir. Hemen tel kırma öğrenerek yapıp satanların ürünleri de satılmaktadır ama bu ürünler alaylı olarak tabir edilen, gelenekten yetişenlerin kabulünden geçmez:

"Ha, hiç hiç iyi değil unna. İyi değil, iyi değil. Hocalar iyi değil. Hocalar nası olacag biliyo musuy? Şindi, oraya beni koycagsıy, beni beni, ben gibi insan. Beni gosunna gomasınna. Zate gitmen de 10 milyar vesele gene gitmen çünkü kafa yoracasıy, tansiyonum çıka. Ben gibi insanı goycagla oraya, tamam mı? Ben masa masa dolaşmam. Edirafıma geleceg, bi yol seni öğredecem, bi yol oğredecem, bi yol onu oğredecem teker teker. Öyle birden yok. Bag tel gırma o zaman nasıl oluyo? Ya gorüyom ben yapannarı. Guş baca, garimce baca gibi durıya, barmag gibi yapıyala. Tel yapıyoz deyi yanına giriyala. Gız ne biçim olıya? Altından bi de çıkıyo onna. Löp löp çıkıya, bi de onnarı nası yapacasıy? Arkasından, milletiy arkasından unnarı mı toplaycasıy? Tabi, bilmeya ki… Çoğu hoca bilmeya ki bunu. Anda bunda işde öğrenmişle; işde söyle yapıy, böyle yapıy, deya. Eğer o insanlarıy evde bildüğü bi gomşusuna… Gaç gişiye, oraya gidenderiy gaç gişi geldi buraya. Göster… Tabi canım… Tabi, öyle. Onna biliyoz deyi… … İşde, adamını bulamayala ki yapmag üçün. Adamını bulamayala, hocasını bulamayala. Unna da soğundan üğrenmişle. Gaç yaşında unnar Allah aşgına? Ordan burdan çalma çırpma işde yapduruyala goya algı sıra. … Bizim tabi yapduğumuz gibi yaparlarsa iyi. Hepsi bir değil, hepsini gasdedmeyom zaten. Hepsini gasdedmeyom. Mesela yeni öğreniyala, guş baca gibi olıya, ben tel işleyom deyi öne çıkıyola. Sen de bilmeyosuy onu, ay çok gozel, deyosuy, alıyosuy mesela. Öyle yani. Bi teli hemen öğrenip de satamasıy. Anca kendiye yapasıy bi yol. Evela kendiy yap bakam, o garşıdakine benzeyo mu benzemeyo mu bakacay. Ha, tel mi tel… İşleyala, ta, çok gozel olmuş… Yok, benim nazarımda gozel olmuş demen. Ben gusurunu bulurun ama şindi tel

işlediy mi işledi, ay ba da yapıva, ay gına başı yapıva… Öyle… Gaç dane sattı bu Reyhan. Tabi… Gız şunu doğru dürüst yap Reyhan" (K.Ş. 32)!

Eski nesil Bartınlılara göre Halk Eğitim kurslarını herkes değil, "hiç bilmeyenler" tercih etmektedir. Halk Eğitim Merkezindeki hocalar, bir işlemeye neresinden başlayacağını, nasıl devam edeceğini, simetrisini yani tekniğini tam olarak bilmemektedirler, temelleri sağlam değildir. Eski nesil el kırma ustalarına göre bu durum bir "görüntü bozukluğu" oluşturmaktadır. Yanlış, eksik bir eğitimin yapıldığı görüldüğünde, eski nesil usta işin doğrusunu bildiği ve duruma müdahale etmeden duramayacağı için onlar tarafından tel kırma kurs ortamlarının tercih edilmediği görülebilmektedir. Onlara göre herkes öğretmen olabilmekte ama eğitimci olamamaktadır:

"Onlar da genelde hiç bilmeyenler tercih ediyo. Ben öyle bir eğitime gittim. Ordan şey, örnek istiycektim. Onlar şindi yapmaya başladılar. Şeyler fakat ben şeyin doğrusunu bildiğim için konuşmadan duramadım. Lâfa atlamadan duramadım. Ben dedim buradan gidiyorum yoksa Hocayı solda bıraktım ben. Ben idare etmeye başladım. Şindi mesela şu örtüye[82] *başörtüye başlarken bunun orta yerini bulursun, bir terazileme yaparsın ona göre başlarsın. Bu, şu kenardan başlamış gidiyor eğri mi gidiyor, doğru mu gidiyor, ötede aynısı olabilecek mi ama ortadan başlarsın. Ben şu kadarcık şeyleri bile ortadan başlarım. İki sonuçlar bir olsun yani bunun özelliği budur, simetrik olmasıdır. İşte yani tam tekniğini bilmeyenler bir yerden başlıyor, öteye doğru gidiyor, olmuyo o da. ... Görüntü bozukluğu diyorum ben. Mesela bir çiçeğin dalı, yaprağı, çiçeği gidiyo. Şindi şurada çiçeği var, ötede yaprağınnan bitiyo. Olmaz şindi onu şöyle örttüğün zaman iki ucu da bir olması lazım. ... Her şeyin bir tekniği var. Şimdi sen öğretmensin. Edebiyatın da bir öğrenme tekniği var. Rastgele bir yerinden doğru başlamışsın derse. O ders, ders sayılır mı? Bir yerini başından başlıycaksın. Esas olan yerinden. ... Mesela gidiyor, kurstan öğreniyo yarım yamalak. Ondan sonra bir sınava giriyo. Hadi hoca olup geliyo. Mesela ben nakış dersine gittim. Çok küçükken de gittim, çocuklarım liseye giderken de gittim. Güler Hoca Hanım vardı. Ben onun dersine gittim, onun için ben kıymetli bir öğrenciyim. Ben şimdi kendimi methetmek gibi sevmiyorum bu tarz konuşmaya ama yani Güler Hoca'm da böyle çok tekniğine titizdir. Hiçbir problem çıkmadı. Bana şunu niye böyle yaptın demedi hiçbir zaman. Sonra epey bir seneler sonra Kız Meslekte bir tanıdık vardı. İlla dersimize şey olarak, misafir olarak*

[82] Anneden kalma başörtü gösterilmiştir.

gelsene. Gittim, örnek çizmeye başladı. Yine aynı sorun... Biz örnek çizeceğimiz zaman kâğıdı dörde böldürürlerdi. Ona göre başlatırdı yani uçlar birbirine denk gelsin. Ortada göbek tam yerine denk gelsin. Oralardan gelecek şeyler birbirine bağlantılı olsun. Baktım hoca dedi ki hani sen çiz o bayan da işte dediğim gibi bir kenardan doğru başladı, öteye geldi. Hocam dedi ama burası dedi şey olmadı dedi. O böyle atmasyon ona şey tarif ediyor. Şöyle yap, böyle et ama öyle olmaz ki! Baktım orda da karışacam. Sen Meliha dedim git evine. ... Mesela işte dediğim gibi herkes öğretmen oluyo ama eğiten olabiliyo mu herkes? Olamıyor. Hani bu tür şeyleri. Şimdi eğitme konusunda, Zehra da gayet iyi bilir yani bir eğitmenin usulü var. Usulüne göre yapmazsan hiçbir şey düzgün gitmez" (K.Ş. 24).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı ürünlerinin kalitesinin düşmesinde daha çok "para kazanmayı" önceleyen bakış açısı da etkili olmaktadır (K.Ş 34). Düzgün işlenmeyen, kalitesiz tel kırma ürünleri Bartın'ın yerlileri, bu işi bildiği için satın almazlar ama daha önce tel kırma görmemiş bir kişi, sosyal medyadan tel kırma ürünü gördüğünde, düzgün işlenmemiş olsa da ürünü çok beğenebilmekte, satın alabilmektedir. Uzaktan bakıldığında tel kırma işlemeleri aynı parlaklıkta olsa da işlemenin kalitesi yakından bakıldığı zaman rahatlıkla fark edilir (K.Ş. 26). Kalitesiz, kötü yapılan işin ancak bilmeyene "yutturulabileceği" söylenir:

"Bunlar Bartın'ın yerlisi. Biliyolar işi. Hani dışardaki birine yuttursun belki de tanımadığı için hani hiç işi görmeyen bi insan o örneği, o yani güzel işlenmemiş bi işi Feyse goydum örneğin. O kişi de onu böyle işleniyo zanneder çünkü ötekini görmemiştir. Onun da alıcısı oluyo ama bilmediği için. E sen yerlisisin, sen azcık işi biliyon, o yüzden o kişiye yutturamazsın yani işi" (K.Ş. 26).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı Bartın'daki usta öğreticiler ve emek verenlerin gayretleriyle bugün yaygınlık kazanmayı başarabilmiş bir geleneksel el sanatıdır. Çok fazla kişi tarafından yapılan tel kırma işlemelerinde "kalite" problemi yaşanmaktadır. Tel kırmaya belli bir standart getirilmesi, denetimle yapılması anlamında, Bartın'da dernekleşme ve kooperatifleşme ihtiyacı bulunmaktadır. Tel kırmada işleme kalitesinin düşmesinin önemli nedenlerinden birinin, tel kırma usta öğreticilerinin eğitiminden ve aktarımından kaynaklandığı belirlenmektedir. Tel kırma usta öğreticilerinin yetişmesinde eksiklik olduğu tespit edilmektedir. Tel kırma usta öğreticilerinin günümüz gelişmelerine cevap verecek donanımda olması sağlanmalıdır. Tel kırma usta öğreticilerinin yanlış yöne kayabildiği

söylenen bakış açıları konusunda, kursa giden öğrencinin memnuniyetini ölçen uygulamalar veya daha farklı fikirler geliştirilebilir. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmada liyakatin bozulabildiği ve bunun geleneğin yanlış aktarımında neden olabildiği dile getirilmiştir. Eski nesil tarafından gelenekteki gibi tel kırmanın işlenmeye ve aktarılmaya devam etmesi, tel kırmada kalite ölçüsüdür. Bütüne bakıldığında eğitimde, aktarımda, kalitede bozulmaların olması ön plandaki "para kazanma" kaygısına bağlanabilir.

2.18.2. Artan Maliyet ve Bartın'da Sanayileşme İhtiyacı

Bartın işi tel kırmanın satışını yapanlar, bu sanatın maliyetinin artması ve bu durumun siparişlerini ve satışlarını etkilemesiyle ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir. Tel kırma işlemesinde, artan sadece tel kırma malzemelerinin fiyatı değildir. Sistem döngüsü içindeki kalemlerden birinin fiyatının artması diğer kalemleri de etkilemektedir. Örneğin; makara ve kumaşların fiyatı yükseldiğinde, piko yapan da tepsi geçiren de fiyat artırmaktadır. Satış yapılamazsa tel kırmanın evde sadece hobi olarak yapılmasının zor olduğu söylenmektedir:

"Vallahi bayağı maliyetli oldu artık. Kumaşlara zam geldi, makaralarımız birdenbire çok yükseldi, e haliyle tabii o zaman piko yapan da yükseltiyor, tepsi geçiren de yükseltiyor; çünkü elektrik falan zamlandı diye mesela, şimdi yine yazma geçirmelere beşer lira zam gelmiş. ... Kendin yapsan bile pahalıya geliyor yapıp geçirtmesi. Yani baştan bir sermayesi olmayan kişi bunu ne kadar da yapmak istese ya m anakarasına parası yetmez ya kumaşına parası yetmez, zor yani şu anda. Eğer satış yapamıyorsa, sırf evde oyalanmak için yapılacak işi olmaktan çıktı bu. Maliyetli oldu. Yani yaparsın bir tane iki tane de tutup da evde oyalanayım diye de on tane de yapmazsın satamıyorsan eğer. Bu Dernek'in açılma amacı da bu, evdeki ürünlerin gün yüzüne çıkıp en azından müşteri ile buluşması" (K.Ş. 1)…

"Maliyeti biraz pahalı. Eğer satışını yapamazsan çok uzun süre yapılacak bir iş değil. Neden? Teli pahalı, tülü öyle, ahşap tepsilerin ürünleri de pahalı artık. Onu da içine takacaksın ya monte edeceksin bunları, kumaşı da monte edeceksin. Kumaş da pahalı. Ticareti olmazsa yapılacak bir iş değil çünkü kendi evine ne kadar yapacaksın? Bir tane yapacaksın, en fazla iki tane yapacaksın" (K.Ş. 3).

Tel kırma malzemeleri arasında en pahalı olan malzemenin tel makaralar olduğu söylenmektedir (K.Ş. 22; K.Ş. 25):

"Şindi tabi tel pahalı geliyo. Bir makara alıyosun küçüğünden, şöyle bakıyorsun kocamanca gibi ama onun altı yok. Üstünde 3-5 sıra tel var. 2-3 çekiyosun, bakıyosun dibi görülmüş. Tabii o pahalı geliyor insana. Örnek ağır olursa fazla gidiyo, örnek hafif olursa hadi kurtardı ucundan, diyosun. Tüllerde pahalılık yok. Onlar uygun, tel pahalı yalnızca" (K.Ş. 24).

Tel makaraların fiyatlarını artışı döviz kurlarındaki artış etkilemektedir. Bartın'da tel kırma malzemeleri satan Tuba Tuhafiye'nin sahibi Tuba Kazancı, tel kırma işlemesinin kurdaki artışlardan fazla etkilenmemesi için imalatçıların gayret gösterdiğini ancak artan hammadde fiyatları karşısında onların da belli bir süreden sonra fiyat yükseltmek zorunda kaldığını ifade etmektedir:

"İçinde gümüş var, hammadde gümüş, e gümüş etkilendiği müddetçe makara etkilenmekle mecbur hatta bunu imalatçılar son raddesine kadar uygulamamak için, vatandaşı etkilememek için dayandığı kadar dayanıyor ben bunu biliyorum, içindeyim çünkü ama artık en son raddesinde uygulanmak zorunda kalıyorlar, öyle uyguluyorlar yani kimse de illa ben hani zam geldi, zamanı geldi zam yapayım diye gelmiyor. Mesela iki buçuk senedir zam gelmedi bu olaya. Nedir, bu en son zam geldi. Gümüş, altın fırladı. Hammadde çok arttı, adam mecbur yani. Maliyeti artınca yansıtmak zorunda kaldı. Bunun istese her sene yapar ama yapmıyor, neden? Makul fiyatta dursun, erişilebilir olsun, sürekliliği olsun diye" (K.Ş. 5).

Tuba Kazancı, tel kırma malzemelerinin çok talep gördüğüne göre çok da ulaşılamayan bir malzeme olmadığını, belirli ölçüde hobi olarak yapmak isteyen herkesin bu malzemelere ulaşabildiğini belirtmektedir (K.Ş. 5).

Tel kırma işlemesinin bütün kalemlerinde yaşanan artış tel kırma ürünlerin satışını da olumsuz etkilemektedir. Zaten pahalı bir işleme olduğu belirtilen tel kırma işlemesinde artan maliyet, ürünün satış fiyatını da artırmaktadır. Amasra'ya çok turist gelmesine rağmen fiyatlar pahalı geldiği için tel kırma ürünlerinde çok satış yapılamadığı dile getirilmektedir (K.Ş. 3). Bartın Geleneksel El sanatları Derneği'nde tel kırma ürünlerin satışında düşüş yaşandığı ifade edilmektedir. Müşteri ile Bartınlı kadınların el emeklerinin aracısız olarak müşteriyle buluştuğu Dernek'te, en küçük ürünlerden olan üzerine tel kırma işlenmiş bir gözlük veya telefon kılıfının bile 2020 itibarıyla 30 TL olduğu ifade edilmektedir. Bu fiyat

da neredeyse kâr edilmeyen bir fiyattır, kadınlar ellerinin boş kalmasını istemedikleri için bu fiyata ürünlerini satmaktadır:

"Vallahi işte dediğim gibi sana maliyeti pahalıya geliyo. Sen de pahalıya satmak zorunda kalıyon. Makarası pahalı, kumaş pahalı, piko yaptıracaksan piko pahalı, piko makaraları pahalı, bunlar üst üste katlandığı zaman yapan kişiye de pahalıya maliyeti çıkıyo. Bu sefer satarken ne oluyo, maliyet yükseliyo. O yüzden pahalı işlerimiz yani bizim işlerimiz. ... Yansıyor satışlara, düşüş var. Düşüyor yani herkes ucuza bir şey almaya çalışıyo" (K.Ş 26).

"... Aslında 30 liraya bile az ama artık dediğim gibi hani satılsın da ben de işte elime... Bazı kişi şunu bile düşünüyo hani boş duramıyorum ama maliyetine de satılsa 5 lira, 10 lira belki kârı olmuyor bile hani o bile bir şeydir. İnsanın elinden geleni yapabilmeyi... Satıldığı zaman eline aynı parayı da alsan o insana kuvvet veriyor yani kendi emeğin sonuçta" (K.Ş. 26).

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı bugün çok değişik ürünler üzerine uygulanmaktadır. Tel kırma işlemesinin malzemeleri ve yapımı Bartın'da olsa da tel kırmanın farklı ürünler üzerine uygulanmasından ortaya çıkan taleplerin hepsi Bartın'da karşılanamamaktadır. Bartın'da ürünlerin tamamlanabilmesi için sanayi, atölye, usta eksikliği söz konusudur:

"Şimdi burada, el emeği ve malzeme burada temin ettin. Tamam da şimdi oradan sonra bunun atölyesi yok ki burada. Demek ki atölye sıkıntısı var. Burada atölye anlamına gelmek yani biraz sanayi... Şimdi çanta; bu çanta temini, bu kişi orada zaten çantacı. Bu adamlar çanta imalatçısı hem bu çantayı imalat etmiş oluyor hem de sana kaplamış oluyor. Adam bunu kaplıyor, takıyor, oluşturuyor, yolluyor sana. Burada bunu kim oluşturacak? Burada fabrikasyon aşaması yok bir... Buradan gitti. O zaman burada demek ki bir sanayileşme yapmaları gerekiyor. Onun arkasından seccade işledim, bitti. E demek ki burada bir atölye olması gerekiyor. Demek ki Bartın'da bir atölye sıkıntısı var. Bunu da düşünecek yerler Valilikler, Belediyeler. Bu, onları bağlayan bir durum. Buradan çıkan şeyler, buradan dışarı çıkmadan burada üretim aşaması bitmeli demeleri gerekiyor ya da bunu yapacak kişilerin önünü açması gerekiyor ya da ne bileyim desteklemesi gerekiyor. Tamam, elbette eğer bu proje bazında uygulanmalı ki Valiliğin önüne gelmeli. Bunlar ne nasıl oluyor, onu bilemiyorum. Gelmeli ki bu proje geliştirilmeli. Onunla ilgilenecek kişilere de ekonomik olarak finans da sağlanabilir" (K.Ş. 5).

Üzerine tel kırma işlemesi yapılan kumaşın veya tülün ayakkabı, çanta, seccade vb. ürüne dönüşebilmesi için İstanbul, Ankara, Zonguldak, Safranbolu gibi başka illere gönderilmektedir çünkü bu alanların sanayileri, ustaları o illerde vardır:

"Ankara'ya gönderiyor arkadaşlar. Olsa... Aslında Halk Eğitimde falan kurslarda çok yapılıyor çanta ama toptan Ankara'ya gönderiyorlar işte. Orada geçiren bir iki kişi var. Bir tane Safranbolu' da var zannedersem çanta geçiren. Burada yok, esas burada olması gerekirken. Seccade mesela burada diken yok. Zonguldak'a gönderiyoruz. Çok da güzel iş var seccadede" (K.Ş. 1).

Bartın'da gerekli sanayi altyapısı olsa bile çeşitli zorlukların olacağı ifade edilmektedir. Sanayi demek hızlı üretim ve makineleşme demektir. Gerekli pazar olmadıktan sonra iş yine yürümeyecektir. Önceden Bartın'da çeşitli mesleklerin ustalarının bulunduğu ama artık bu ustaların öldüğü, yerine de kimsenin devam etmediği dile getirilmektedir. Örneğin Bartın'da önceden var olan kunduracılar artık yoktur:

"Ayakkabı; ayakkabı kaplanacak mesela, tel kırma ayakkabı, tel kırma mesela… Kına gecelerinde, para harcamak isteyen çok insan var. Kına gecesi babetleri yapmak istiyor, tel kırmadan yapmak istiyor. Nerede? İşledin, nereye yaptıracaksın? Hadi İstanbullarda imalatçı ara, yok ki imalatçı burada. Kunduracılık da durdu, anladın mı? Kundura, el yapımı kundura, dedim ya sana geleneksel bazı şeyler ölünce, ustaları da bitince, şimdi bu ne oldu? Hızlı makineleşmeye döndü. Makineleşmede de ne gerekiyor? Bildiğim kadarıyla fazla sipariş gerekiyor. Bu da bir bütün yani sadece onu da yapmamak... Tamam, altyapıyı oluşturdun, yaptın. E sipariş olmayınca ne yapacaksın? Günlük on tane tel kırma ile o da dönmez. Hepsi bir bütün bunların" (K.Ş. 5).

Burada Bartın işi tel kırmanın ana malzemesi olan telin de İstanbul'da "gelin teli" adı altında üretilip Bartın'da "tel kırma teli" olarak pazarlandığını hatırlatmak gerekmektedir (K.Ş. 18). Tel kırma telinin ve diğer malzemelerin Bartın'da üretilmesinin sağlanarak daha fazla insana iş imkânı oluşturmanın ve Bartın'ı geliştirmenin yollarının aranabileceği ifade edilmektedir.

2.18.3. Aracıların Kazanması ve Kooperatifleşme İhtiyacı

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı ürünlerinin satışında, eğer Bartınlı kadınlar satış yapacakları kimseyi bulamazlarsa devreye aracılar girmektedir. Bu durum, Bartınlı kadınların dile getirdiği bir sorun olabilmektedir. Bartın Valiliği, Bartın Belediyesinin tel kırma geleneksel el sanatı adına gerçekleştirdiği çalışmalar, özellikle Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği'nin kurulması ve Bartın Valiliği El Sanatları Satış Ofisi'nin açılması çalışmaları, kadınların tel kırma ürünlerini satarken aracısız bir şekilde satış yapabilmesi ve ürünlerinden hak ettikleri ücreti alabilmeleri üzerinedir.

Alan araştırması sırasında görülmüştür ki Bartın'da kadınların yakındığı bir durum olan aracıların kazanması durumunun aracılar ve Bartınlı kadınlar açısından görülmesi gereken iki boyutu bulunmaktadır.

Bartınlı kadınlardan bazıları, tel kırma işlemesinden ve el emeğiyle kadınların yaptığı diğer işlerden her zaman aracıların daha fazla kazandığını belirtilmektedir. Yapılan el emeğinin iki katı fiyata satıldığını gören Bartınlı kadınlardan bu yüzden aracıya işlemeyi bırakanlar olmuştur:

"Aracı gazanıya tabi. Şimdi makarası hesabını bize veriyola. Biz onu gozel işleyoz ama üç makara gidiya ama dört gidiya, beş gidiya, altı gidiya ama bu aracılar anasını belleya paranıy. Anadıy mı? Bag 70 liraya işledim. 140 liraya gozümüy önünde adam fisgosu satdı. Hesab et! yedi makara o zaman gaç liraydın? 2,5 lira, 3, 5 lira deyem sana. 5 lira makarası, 7 makara 35 lira yapar. E… Fisgos da 3 lira, tül de 3, 4, 5 lira da onu de. Bag, hesab et, gaç lira gazandı? Anadıy mı? … Sorun tabi, ben onuy üçün bıragdım. Aman, dedim ben dedim ele neye işleyey? Ben kendim işle sataın, dedim. Kendim işledim, satdım. Öyle… Güzel para gazandım, gazanmadım değil" (K.Ş. 32).

"Her zaman için aracı kazanıyo. Ben zamanında piko yapıyodum. Hoş zaten torun doğana kadar hep yaptım. Bi peçetecilik işi vardı, köşeleri örümcek. Onda ben toknandiolen(?) alıyorum, kutularla bobin alıyorum, ördürüyorum, onu yapıyorum. Bütün sermaye benden, emek de benden. Ütülüyorum, poşetleyip o aracıya veriyorum zate ona yaptığım iş beni uyandırdı. O zamanki zamanda ben onu 10 liraya verdim ona. Sonradan öğrendim ki Çaycuma'dan bi bayandı o. O da 20 liraya satıyomuş. Hiçbir sermayesi yok, arada 10 lira

para kazanıyo. Ben o kadar emek, o kadar masrafa 10 lira alıyorum. O hazırını alıyor, iki katı 20 liraya satıyo. Ondan sonra bir daha peçetecilik işini bıraktım. Her zaman her yerde aracı kazanır" (K.Ş. 24).

"Ben şindi ona bunu mesela bi milyara işleyon. O satıya iki milyara, bi buçuk milyara. Aracıla öyle tabi. Şurda bi gadın va. O da kurs hocası. Bunu böyle işleddürüp çerçifesiynen billik yurt dışına yollayomuş beş milyara. Demek ba bi milyara işleddürcek, kendi beş milyara yollaycak oraya" (K.Ş. 25).

Kadınların kendileri müşteri bulamadığı sürece aracılara boyun eğmek zorunda olduğu dile getirilmektedir. Elin boş kalmaması ve ele bir para geçmesi istenmektedir:

"Direk sen bulamadığın sürece işleyecek insan, boş kalmaktansa... Sen zaten ona şey yapıyon, boyun eğiyon yani elin parasız kalmıyo hani gene de sen de para kazanmış oluyosun ama tabii ki ve öbürü parayı da o kazanıyor yani aracı tabii ki" (K.Ş. 26).

İl dışına satışlarda fiyatların iyi olduğu ama il içinde araya aracılar girdiği için fiyatların düştüğü ifade edilmektedir. Tel kırma, Araplara da işlenmeye başlamıştır fakat yine satış aracılarla yapıldığı için asıl üretici değil işi bilmeyen aracılar para kazanmaktadır (K.Ş. 12).

Duruma aracılar boyutundan da bakılabilir. Yurt dışına tel kırma-sarma ürün satışı gerçekleştiren Yeşim Tutumlu, kendisine işleme yapan kadınların hakkını gözettiğini, yurt dışına sattığı ürünlerden kadınlara iki katı fazla para verdiğini, çalışanlarına "abla" gözüyle baktığını, kendilerini hep geliştirmelerini istediğini ifade etmektedir. Birbirine karşı şeffaflık, iyi niyet söz konusu olduğunda yapılan iş de kadınlar tarafından benimsenmektedir:

"Bu çalışmaları da tasarımdan başlayarak hepsini ücretlendiriliyorum. Herkesin hakkını veriyorum, kimsenin emeğini yemiyorum. Yurt dışına yaptığım işlerde de herkese iki kat para veriyorum, hakkı onun. Ne haberi olacak benim yurt dışına verdiğimden? Benim haberim olması yeterli, benim ahlakım yeterli. Çalışan kadınlara kendi annem gibi, kendi kardeşim gibi bakıyorum. İki kat para veriyorum, bu fazla diyorlar. O iş başka, senin hakkın o, helal olsun diyorum. ... Ben gece saat 11'de gece saat 1'de telefon açıp da -çünkü yurtdışı ile gece konuşuyorum ben- onlarla konuşup da Vatsap'tan (WhatsApp) yazdığım zaman bütün

ablalarım bana: "Sen merak etme Yeşim'ciğim sabah hemen getir veya bende hazır var zaten. Şunu başlayayım at bana resmi, diyorsa orada zaten ben başarmışımdır. Onlar işini tutuyorlar elleriyle" (K.Ş. 4).

Aracılar arasında da fark olduğu dile getirilmektedir. Bazıları satarken araya çok fark koymaktadır ve üreticiyi düşünmemektedir. Araya çok fark koymadan satış yapanlar ise kazandıkları paranın kendilerinin hakkı olduğunu dile getirmektedir. İşleme olarak emek harcanmasa bile malzemeyi alma, sosyal medyaya ürünün görselini atma, müşteri bulmaya çalışma, kargo aracılığıyla alım-satım yapma gibi yönlerden harcan emek ve zaman söz konusudur:

"Evet yani ben bunu müşteriye göndereceğim. Bana bunun geri dönüşümü olacak. Beğenirse olacak, beğenmezse olmayacak ve ben bunun 5 lirasını düşünmeyeceğim mesela. Tabii ki şu anda mesela aralara çok fark koyanlar var. Ben mesela maliyetini 100 liraya mal ediyorsam, bana maliyeti 100 liraysa ben buna 150 koyuyorum ama ben o 150'nin içinde kargo da bana ait oluyor. Bana kalıyor 35 lira. Bu benim için çok değil, çok değil. Ben de çünkü onu sosyal medyadan zamanımı ayırıyorum, malzemeyi alıyorum. Ondan sonra sana veriyorum, alıyorum, ona veriyorum. Oradan alıyorum, kendim resmini çekiyorum. Bunun resmini çekmek, internete atmak bile benim zamanımı alıyor. Bu da benim emeğim mesela. Tamam, ben ona bir yapma olarak bir emek yapmıyorum ama ben onu sunum açısından, sipariş alma açısından... Alabiliyorsam siparişini ben de buna emek veriyorum ama fazla koymuyorum. Neden? Yapan kazansın, ben sürümünden kazanayım. Bir tane, iki tane siparişim olacağına on tane olsun ki on kişi bundan faydalansın. Ben o on kişininkinden ikiden kazandığımı kazanayım yani burada ben biraz aslında kendimi düşünmüyorum. Burada yapanı düşünüyorum. O yüzden de kazancım da bundan iyi mesela" (K.Ş. 6).

Yıllardan beri Bartınlı kadınlara tel kırma işletip satan Servet Çınçın, kendisi aracıların kazanmasını bir sorun olarak görmediğini ifade etmektedir. İşleme yapan kadınlara emeklerinin karşılığı zamanında verilmeye çalışılmıştır. Ücreti az bulan kadınlar işleme yapmaya devam etmemiştir. Ürünlerin fiyatlarını işlemeye giden tel makara sayısına göre belirlediklerini ifade eden Çınçın, bazı ürünlerin fiyatlarının alıcıya yüksek gelmiş olabileceğini söylemektedir. Burada moda sektöründeki tel kırma ürün fiyatlarını örnek gösteren Çınçın, kendilerinin hiçbir zaman "kullanılmış bir araba fiyatına" bir ürün

satmadıklarını, moda sektöründeki fiyatların ise fahiş fiyatlar olduğunu ifade etmektedir. Asıl burada emek hırsızlığı yapıldığı söylenerek eleştiri yapılmaktadır:

"Ben sorunlu olarak görmedim. Biz yaptırdık, emeğinin ücretini verdik. Az bulan devam etmedi, ihtiyacı olan devam etti ama biz bir sıkıntı olmadı. Ödeme sıkıntısı çektiğimiz zamanlar oldu ama genelde hep ürettiklerini alıcıya ulaştırdık. Yaşayanlar olmuş olabilir, çok örnekler pahalı gelmiş olabilir. Herkesin alım gücü farklı, sıkıntı çekmiş olabilirler. Ona bir şey diyemem öyle. Herkesin bütçesine göre yani bir de desenine göre, emeğine göre değişiyor. Giden makara sayısına göre 100 liraya da bir ürün var 500 liraya da var ama bizde 40-50 bin liraya bir elbise hiç yok tel kırma. Onlar pahalı ama 125 liraya bir fular tel kırma, emek verilmiş, üzerinde yahut da bir buçuk ay üzerinde çalışılmış bir masa örtüsü 15-20 liraya satılmaz. Vermişin ürünü kırk iki gün sonra sana getirmiş. Ona o emeğini kaç makara gittiyse ödedikten sonra, malzemelerini ekleyip, üstüne kârını koyup satmak zorundasın. Cüzi fiyatlara emek hırsızı gibi olmaz. Onun için bazıları pahalı gelebiliyor ama çok büyük, çok pahalı ürünler değil bunlar çok pahalı" (K.Ş. 33)…

Duruma işleme yapanlar ve aracılar açısından çift yönlü bakmak gerektiği de dile getirilmektedir. Aracılar; ben de çok fiyata satamıyorum, çok fazla kâr edemiyorum, piyasa fiyatını yükseltemem, demektedirler. İşleyiciler tarafından bakıldığında ise kadınların arasında da bir birlik olamadığı söylenmektedir. Bazı işleyiciler "elleri boş kalmasın" diye düşük ücretten tel kırma işleyince işleme yapan diğer kadınlar da düşük ücrete işleme yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu konuda kadınların bir duruşunun olması gerektiği, bunun için de dernekleşme, kooperatifleşme gibi oluşumlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Tel kırma işlemesinde standartlar belirlenmelidir:

"Her zaman olduğu gibi emeğin değeri yok. Veren de yok. Herkes daha çok kazanma derdinde. Kazandığından… Onlar da şöyle söylüyorlar. Ben de çok fazla fiyata satmıyorum. Benim de çok büyük kârlarım yok. Ben de bu siparişi şu paraya aldım. O yüzden bu paraya işletirim. İşletmede makara boşaltma piyasası şuysa ben de bunun üstüne çıkamam gibi yaklaşım var. Bir de şimdi şöyle bir şey; bu ama sadece aracılara da yüklememek lazım. Bir de işin şu madalyonu da var. İnsanlar işleyiciler, işleyenlerde de birlik yok. Bu işin belli bir piyasası var. Tamam, boşaltma makarası atıyorum, bunu ne bir fiyat olarak değil, şimdi sana atarak söylüyorum. Atıyorum, 10 liraya bunun bir fiks boşaltma meblağı varsa taş atıp kolum mu ağrıyor, ben de bunu evde yapıyorum, çok ihtiyacım var, deyip piyasayı aşağıya

çeken insanlar da var yani burada onların arasında da birlik yok. Sadece ona yüklememek lazım yani aracılara. Onlara işleyenlerin kendi aralarında bir tavrı olmazsa aracı olan tabii ki onun sırtından geçinecek. Meyil veren onların bir duruşunun olmaması. Ben yani benim piyasam bu, ben güzel işliyorum, benim atımım güzel, ben teknikli işliyorum, ben işimi biliyorum, benim işimin meblağı bu. Bir duruşu olması lazım. Duruşu olmazsa ben her önüne gelen tel işletirim. Onu o paraya da işleyen var, var ama nasıl işleyen var teli? Ele takılır, kapatması düzgün değil. Alta çekenler de var. Bu yüzden, kendi aralarında birlik… Emekçiler de kendi aralarında birlik olsun. Sedika mı gurıyala, dernek mi gurıyala gursunna" (K.Ş. 5).

Kooperatifleşmenin tel kırmaya belli standartlar getirmesi, ürün kalitesini artırması, kadınların bir birlik altında toplanmasının sağlaması beklenmektedir:

"Kooperatifleşme olması gerekiyor. Ben ileriki aşamalarda bunları da düşünüyorum. Bir kooperatifleşme nasıl olabilir, neler yapılabilir? Bunu yapmak gerekiyor. Valiliğin, belediyenin buna büyük bir ehemmiyet göstermesi, eğilmesi gerekiyor Sanayi ve Ticaret Odasının. Aslında onlardan beklentiniz çok. Bartın genelinde bunu kurmak şart, çünkü neden? Bu topraklar üzerinde yapılan tel kırma kıymetli, coğrafi işaret tescil belgemiz var. Bu belgeyi kullanarak bir markamız var. Bu markayı kullanarak yapılan ürün kıymetli bir ürün. Onun için bir gözetimle yapılması, kalitemizi daha artıracak. Kalitesiz yapılanları gördüğüm için söylüyorum bunu" (K.Ş. 11).

Kooperatif sayesinde, daha önce tüccarlara mahkûm olan ve düşük ücretlerle el sanatı yapan kadınların, ekonomik yönden özgürleşecekleri ve kendi ürünlerini kendilerinin pazarlar hâle gelecekleri düşünülebilir (Öter, 2010, s. 181).

3. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TAŞIYICILARI VE GELENEĞE EMEK VERENLER

"Somut olmayan kültürel miras" terimi UNESCO tarafından *"toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar"* (Oğuz, 2018: 202) olarak tanımlanmaktadır. Dille birlikte taşıyıcı işlevi olan somut olmayan kültürel miras alanları UNESCO'nun 2003 yılındaki Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde; gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve el sanatları geleneği olarak belirlenmiştir. Sözleşme'nin isminde geçen "koruma" kelimesiyle somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almak yani kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması kastedilmektedir (URL-42, 2021). UNESCO, somut olmayan kültürel mirasın korunması çalışmaları kapsamında kültürel mirası üreten insanı da ön plana çıkarmak istemektedir. Bu kapsamda, Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi'yle somut olmayan kültürel mirasın korunmasında "başyapıt ilanı", "örgün ve yaygın eğitim", "kültürel mekânların korunması" gibi konuların yanında "geleneğin ustaları"nın da kültürün aktarılmasındaki rolüne vurgu yapılmaktadır (Oğuz, 2018: 42).

Somut olmayan kültürel mirasın Türkiye'deki icracı birimi olarak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının somut olmayan kültürel mirasın korunarak yaşatılması, üretimlerin teşvik edilmesi amacıyla somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarını tespit etme çalışması yürüttüğü görülmektedir. Bu anlamda Yönerge ile kültürel miras taşıyıcılarının tespit edilmesi, değerlendirilmesi, belirli ölçütlere sahip olanların Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine kayıt edilmesi ile sanatçı tanıtma kartı düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Kültürel mirasın insan faktörünü ön plana çıkardığı görülen Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcılarının Tespit ve Kayıt İşlemlerine İlişkin Yönerge'de, miras unsurlarını yaşatan belirli ölçütlere sahip kişilerin tespit edilmesiyle ilgili "başvuru, değerlendirme, tespit ve kayıt ile sanatçı tanıtma kartı düzenlenmesi işlemlerine ilişkin usul ve esaslar" yer almaktadır. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının değerlendirilmesi, tespiti ve Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine kaydedilmeleri, Yönerge'de de belirtilen somut olmayan

kültürel miras alanlarında, kurullar tarafından yapılmaktadır. Somut olmayan kültürel miras alanlarından "el sanatları geleneği" de tespit ve değerlendirme ve kaydı yapılan alanlardan bir tanesidir. Yönerge'nin dördüncü bölümünde yer alan değerlendirme ölçütlerinden herkesin sahip olması beklenen genel ölçütler şu şekildedir:

- Alanında geleneksel bilgiye sahip olması,
- Bilgisini geleneksel aktarım yoluyla öğrenmiş olması,
- Gelenek aktarıcısı niteliğini taşıyor olması,
- Sanatıyla ilgili temsil kabiliyetinin olması.

Geleneksel el sanatları ve Türk süsleme sanatları sanatkârları için özel olarak aranacak ölçütler ise şu şekilde belirtilmiştir:

- İcra ettiği sanatın, öne çıkan türlerini bilmek, sanatın önde gelen ustalarını tanımak, sanatıyla ilgili geleneksel ve tarihi bilgiye sahip olmak,
- İcra ettiği sanatta belli bir olgunluğa erişmiş olmak,
- İcra ettiği sanatı bir ustadan geleneksel yöntemlerle öğrenmiş olmak,
- Sanatını ilgili kişilere öğretebilme yeterliğine sahip olmak,
- Geleneksel teknik ve formlara uygun ürünler ortaya koymak (URL-41, 2021).

Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden alınan bilgilere göre Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünün koordinasyonunda Somut Olmayan Kültürel Miras Bartın İl Tespit Kurulunun yürüttüğü çalışmalar sonucu, Somut Olmayan Kültürel Miras il envanterine ve ulusal envantere kabul edilmiştir. Tel kırmayla ilgili Bartın'da Hatice Karadağ, Sönmez Tığ, Hülya Köseoğlu, Rukiye Semiz, Oya Güngör, Yüksel Gündüz, Gülden Kılıç, Suriya Çetin,[83] somut olmayan kültürel miras taşıyıcısıdır. (URL-15, 2020).

Bu bölümde tel kırma-tel sarma alanında somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları tanıtılmaya çalışılacak, tel kırma geleneğini koruma, yaşatma, aktarma gibi yönlerden ne tür çalışmalar gerçekleştirdikleri, yaşadıkları sorunlar vb. üzerinde durulacaktır.

[83] Somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarından Gülden Kılıç'la ve Suriya Çetin'le görüşme sağlanmaya çalışılmış ama kendilerine bağlı nedenlerden ötürü görüşme gerçekleştirilememiştir.

Bölüm içinde, somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmayan fakat alan araştırmamız sırasında hemen bütün kaynak kişilerimiz tarafından öncü kaynak şahıs olarak gösterilen "bu işin duayeni", "Buna başlayacaksınız Servet Çınçın'dan başlayın.", "O size bu konuda en doğru bilgiyi verecektir." gibi yakıştırma ve telkinlerle kaynak kişilerin bizi her seferinde yönlendirdiği, Bartın işi tel kırma alanındaki çalışmalarıyla tanınan Servet Çınçın (E. Aşçıoğlu, 2006: 232) da geleneğe emek veren bir kişi olarak bu bölümde tanıtılacaktır.

3.1. Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları

3.1.1. Hatice Karadağ

Hatice Karadağ, 05.01.1964 tarihinde Karabük'te doğmuştur. Dört kardeştir. Mesleğine 31.12.1993 tarihinde, Bartın Halk Eğitim Merkezinde kadrolu usta öğretici olarak başlamıştır, alanı "giyim"dir. Göreve başladığında, Hatay Dörtyol Kız Meslek Lisesinden mezundur fakat daha sonra açık öğretim fakültesinin "Sosyal Bilimler" bölümünü okuyarak kendini geliştirmiş, görevde yükselmiştir. 25 yıl 6 ay Bartın Halk Eğitim Merkezinde görev yapmıştır. Yirmi yıl tel kırma eğitimi vermiştir. Kadrolu usta öğretici olarak derse girmiş, sonrasında kurumda çalışmıştır. Daha sonra da fuar ve kıyafet çalışmalarına devam etmiştir. Yirmi yedi yıldır tel kırma ile iç içedir. 2018 yılında Kültür Bakanlığı tarafından tel kırma-tel sarma alanında devlet sanatçılığı unvanı almıştır. Çalışmalarından ötürü aldığı bu unvanın kendisi için büyük bir gurur olduğunu söylemektedir.

Tel kırmayı çekirdek yemeye benzettiğini söyleyen Karadağ, tel kırma ile arasında kurulan sevgi bağını şu şekilde ifade etmiştir:

"Ben şeye de benzetiyorum hep, çekirdek yemeye benzetiyorum tel kırmayı. Hani nasıl çekirdek yemeye başlarsınız, çıt çıt çekirdeği kırınca kendinizi alamazsınız, devam edersiniz, bitirene kadar yersiniz ya... Tel kırma da öyle bir şey yani. Başlıyorsunuz, bırakamıyorsunuz. Teli kırıyorsunuz, tekrar diğer düğüme geçiyorsunuz. Düğümü bırakıyorsunuz; hadi desen çıksın, motif çıksın derken onun başından kalkamıyorsunuz yani bir sevgi oluşuyor, sevgi bağı kuruluyor tel kırma ile aranda. O, içine o kadar güzel bir huzur veriyor ki... O bağ oluştuktan sonra bırakamıyorsunuz. Ben bırakamadım, hâlâ devam ediyorum" (K.Ş. 11).
Hatice Karadağ, tel kırmanın aktarımına önem vermiştir. Usta öğretici olarak tel kırma konusunda sayısız kursiyeri olmuştur ve ustalar yetiştirmiştir. Tel kırma tekniğini önceden

bilen Karadağ, Bartın'a geldikten sonra tel kırmayla haşır neşir olmaya başlayınca bu tekniği Bartın'ın gelenekten yetişen ustalarından sorarak ve gözlemleyerek öğrenmiştir. Tekniği tam olarak öğrendikten sonra Karadağ devamlı bu geleneğe teknik, desen vb. anlamda nasıl katkı sağlayabileceği düşüncesiyle hareket etmiştir. Kendi geliştirdiği teknikleri öğrencilerine de aktarması geleneğin gelişmesine ve devamlılığına etki etmiştir:

"Bir sürü öğrencim oldu, usta öğreticiler yetiştirdim. Onlar kurs açıyorlar. Teknik olarak ben de kendimi geliştirdim çünkü tel kırmayı yaparken benim mahallemde yapan büyüklerim vardı. Onlar yaparken hep onları izliyordum Bartın'a geldiğimde. Tekniğini biliyordum ama Bartın'a geldiğimde böyle bir işe başlayacağımı bilmiyordum. Bartın'a görev icabı başlamam, tel kırma ile iç içe olmam, uzun bir yola girmeme vesile oldu. Branşım "giyim" iken ben tel kırma yaptım, çünkü bana idarecilerim dediler ki biz bu işi kurs olarak başlayacağız. Sen bu işe meraklısın, biliyorsun. Bu işi en güzel sen yaparsın. Bu kursu sana açıyoruz, dediler. Tamam, dedim ben de. Yaparım, elimden geleni yaparım, güveninizi boşa çıkarmam. Bu işe başladıktan sonra ben, tabii ki çevremi çok gözlemledim. Nasıl yaptıklarına baktım; eskilerden bunu nasıl öğrenmişler, nasıl yapıyorlar. Yaparken onlara sorular da sordum. Sorduğumda "Bu deseni nasıl koyuyorsunuz?" dediğimde, ellerinde bir fotokopileri vardı. Biz bu fotokopiye bakarak işliyoruz, dediler. Peki, başlıyorsunuz da gidişinizi nasıl gidiyorsunuz, sonda ne yapacaksınız? Yanlış bir şey olursa nasıl düzeltiyorsunuz falan dediğimde "Tül eğri çıktığında biz bunu kaya kaya düzeltiyoruz." dediler. Ben bunu öğrencilerime bu şekilde öğretemeyeceğim için, "kaya kaya" bunu herkes öğrenemez, teknik bilgi katmam gerektiğini düşündüm. Yani öğretmek için bir yol izlemem gerektiğini düşündüm. Ne yaptım? Yapacağım tülü veya kumaşı teyel aldım önce. Tülü baktım ki eğri gidiyor, düzgün yerini bulana kadar teyel aldım. Düzgün, dik açılı, doksan dereceli... Teyelim düzgün olduktan sonra yapacağım ürüne göre teyelimi tamamladım. Ondan sonra işe başladım. İşe başlamadan önce de desenimi araştırdıktan sonra -tabii ki ben bunları deneyimleyerek yaptım, deneme-yanılma yöntemlerini kullandım- desenimi hazırlamadan önce de içine yapacağım işleminin sayısını (ilk önce petekleri) saydım. Peteklere göre desenimi hazırladım. Desenimin üzerinde eksiltmeler, çoğaltmalar yaptım. Yani baktım, ben bu deseni nasıl oturtabiliyorum oraya. Bunları çalıştım, bu çalışmalarımı öğrencilerime aktardım. Bu yolda devam ederek, öğrencilerimi de yetiştirdiğim usta öğreticilerimi de bu şekilde öğreterek, teknik bilgilerle donanımlı bir şekilde bugüne kadar geldik" (K.Ş. 11).

Karadağ, sayısız kişiye Bartın işi tel kırma sanatını öğretmiştir. Uzak Doğu'dan, Japonya'dan gelen bir kadına bile 2002 yılında tel kırma tekniğini öğrettiğini söylemektedir:

"Bunun dışında mesela Japonya'dan bir şirket bize bir tane bayan getirdi. Ben ona bir günde tel kırma işlemeyi öğrettim. Bir günde öğrendi. Dilini bilmemize rağmen tekniğe bakarak öğrendi. Ondan sonra biz de hatta şöyle söyledik: "İleride bunun makinesini falan çıkartırlar herhalde." çünkü çok zekâlarını kullanıyorlar. Tekniğini ben Uzak Doğu'daki bir bayana öğrettim 2002 yılında. Şimdi olsaydı sorardım. Bunu öğrenip ne yapacaklarını öğrenirdim. Gerçekten kültürümüzü mü merak ettiler, hani Japonya bunu araştırmaları için onlara olanak mı sunuyor? Ne amaçları vardı? Ben bunu şimdi olsaydı öğrenirdim mutlaka, ama o zamanlar bunu hiç düşünemedim. Yaygınlaşmış olsaydı bir şekilde önümüze çıkardı" (K.Ş. 11).

Hatice Karadağ'ın tel kırma-tel sarma alanında yaptığı çalışmalardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Tel kırmanın eğitim programının hazırlanmasına, ilk kez ders olarak okutulmasına katkılarda bulunmuştur.
- 1997-1998 eğitim-öğretim yılında ilk kez "Bartın işi tel kırma" kursunu açmıştır.
- 2011 yılında Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu tarafından hazırlanan "Bartın İşi Tel Kırma" adlı kitabın komisyonunda yer almıştır. Tel kırma ile ilgili araştırmalar yapmıştır.
- Bartın işi tel kırmayı gelenekseli de bozmadan, kültür koruma yaklaşımı içinde gelecek nesillere aktarma amacı taşımaktadır. Geleneksel motifleri bozamadan modernize etmeye çalışmakta, petek tül yapısı vb. özelliklerini bozmamaya özen göstermektedir:

  "Evet, ben gümüşü daha çok kullanıyorum. Alternatif olarak yaptıklarım oluyor, ama gümüş ağırlıklı çalışıyorum daha çok. Hani bir şal yapacaksam onun otantik özelliği gümüş olduğu için şalımı gümüş yapıyorum, ama örtülerde renkleri katsam bile ağırlığı gümüş oluyor. Nakış tekniklerini

kullansam bile ağırlığı gümüş tel oluyor yine de yani gümüşün önüne işleme yaptığım zaman diğer teknikleri geçirmiyorum, ona dikkat ediyorum" (K.Ş. 11).

- Tel kırmayı, tüm yönleriyle, başlangıç aşamasından bitişine kadar işin matematiğini de içine katarak öğretmeye çalışmıştır.
- 2009 yılında, tel kırma ile "tül işi tekniği"ni (Halk arasında "oyulgama" olarak bilinmektedir.) birleştiren ilk kişidir. Karadağ, anlattığı bir anısına göre daha önce "giyim" bölümünde okurken kullanmak isteyip kullanamadığı "tül işi tekniği"ni tel kırmada kullanmıştır. Sonrasında bu teknik çok beğenilmiş, tel kırmada yeni bir akım başlamıştır:

"Tül işi tekniğini de ben kız meslek lisesinde giyim okurken (Bunu hiçbir yerde söylememiştim size söyleyeyim. En azından şey olsun, ben de oradan esinlendim.) Giyim öğretmenimizle giyim süsleme tekniklerinde biz hep özgün şeyler çalışıyorduk. "Tül işi tekniği"ni bize gösterdi. Motiflerinizi siz hazırlayın, "tül işi tekniği" ile bir örtü hazırlayalım, demişti. Tabii biz çok teknik göreceğiz, derken o tül işinden yaptığım örtüyü tamamlayamamıştım. Benim içimde o ukde kalmıştı ama Bartın'a ilk görev yerim başlamasıyla" (K.Ş. 11)…

- Hep "Daha üzerine ne koyabilirim?" düşüncesi ile tel kırmaya yaklaşmaktadır:

"Ben gece böyle düşünürdüm: "Şunu şöyle yapsam nasıl olur acaba?" diye. Yarın gittiğim zaman onu öğrencilerimde veya kendim mutlaka uygulardım. Düşündüğüm teknikleri, mesela pulu geçirerek ben bu teli işleyebilir miyim diye düşündüm ve hayata geçirdim, yaptım" (K.Ş. 11).

- Tel kırma çalışmalarının akademik zemine oturtulmasına önem vermektedir. Bu konuda yapılacak çalışmalara elinden geldiğince destek vermek istemektedir.
- Asıl alanı "giyim" olmasına rağmen Bartın'a geldikten sonra "tel kırma-tel sarma" alanına gönül vermiş ve bu alanda da uzmanlaşmıştır.

- Tel kırmanın "moda sektörü" ile tanışıp bu yolda ilerlemesine vesile olmuştur. Tel kırmayı *"Üstümüzde giyerek görelim, günlük hayatımıza taşıyalım."* istemiş ve bunu başarmıştır.
- İçinde tel kırmanın da yer aldığı sosyal sorumluluk projelerine destek vermektedir.
- Tel kırma ile ilgili fuarlara katılarak tel kırmanın tanınırlığının artmasını sağlamıştır.

Hatice Karadağ, 09.04.2010 tarihinde, tel kırma geleneksel el sanatıyla ilgili duygularını anlattığı "İçimdeki Ses" adlı bir şiir yazmıştır. Şiir, Hatice Karadağ tarafından ilk kez tarafımızla paylaşılmıştır:

İÇİMDEKİ SES

Hayal mi rüyamı bilemedim
İçimdeki sevda, heyecan.
Dökülüyor birer birer
Zaman uzun 1993'ten 2010'a
Çok konuştum, çok dil döktüm,
Anlattım.
Telimle işledim, ruhumla bezedim
Sensin benim sevdam.
Lavanta kesem
Çiçeklerden bir demet
Bulutlardan gökyüzüm.
Fular işledim, duvak yaptım
Telimi kırdım.

Sen bizimsin, vermeyiz başka yâre
Vermeyiz ama
Paylaşırız güzelliğini.
Anlat bakalım bugün ne getirdin bize?
Baharı mı? Denizi mi?
Yoksa yemyeşil dağları mı?

Etraf bahar dalları, mart çiçekleri,
Lâleler...
İçime çekiyorum mis gibi.
Hanımelinin kokusu burnumda tütüyor
Yedi veren gülleri de rengârenk
Süslüyor yüreğimi.
Hafif yüreğim
Şefkatli, sevda dolu
Nasıl geçti bunca yıl
Irmaklar gibi akıp uzayıp gitti.
Elimde gümüş bir tel,
Kasnağım, tülüm, iğnem.

Canım ülkem her nefesim
Tarihim, coğrafyam.
Elimde yine gümüş telim.

3.1.2. Sönmez Tığ

1965 yılında Çaycuma'da doğmuştur. Lise mezunudur. Aslında Gazi Üniversitesi, Moda Tekstil Bölümü'nü kazanmıştır ama 1980 öncesi dönemin siyasi olaylarından dolayı babası onu üniversiteye devam ettirmek istemediği için birinci sınıfta üniversiteden ayrılmıştır. Sönmez Tığ, birçok meslekle iştigal etmiştir. Terzidir, kendi tabiriyle "alaylı" konfeksiyon ustasıdır. "Alaylı" tel kırma geleneksel el sanatı ustasıdır. On yaşından beri tel kırma işlemektedir. Sönmez Tığ, mesleğini ifade ederken kullandığı "alaylı" tabirini o işi geleneksel tarzda öğrendiğini vurgulamak için kullanmaktadır:

"Alaylı tel kırma ustasıyım. Tel kırma ve sarma alanında geleneksel sanatlarda onun ustasıyım. Ondan sonra işte konfeksiyon alanında da şeyim var ama bunu da bu belgeyi de almamı sağlayan şey, babaannelerden, ninelerden öğrenmem. Alaylı bir ustayım yani tamamen şeyden öğrendik. Buranın kültüründe "destur" olayı vardır yani diploma… Diplomaya destur derler burada almaya alaylı ustalardan. Onları aldım. Sonradan Kültür Bakanlığı sanatçı kartı sahibiyim" (K.Ş. 34).

Sönmez Tığ, destur aldığı[84] ustasının babaannesinin annesi Radiye Küçükoğlu ve Mihrican teyze dediği bir tel kırma ustası olduğunu dile getirmektedir. Tığ'ın Mihrican teyzesinin yanında terzilik işleri öğrenirken onun için tel kırma işleyen kişilerden tel kırma yapmayı öğrenmiştir. O zamanlarda tel kırmanın pırıltısı çok hoşuna gitmiş ve tel kırmayı merak etmiştir.

Sönmez Tığ, tel kırmayı kendi gözünden şu şekilde tarif etmektedir:

"Ben ilk zaman şöyle söyleyeyim yani o çocuk aklımla babaannem yaparken çok hoşuma giderdi. Gergefte yapardı onu. Nine de yapıyordu. Ben tabii ki ne yaptıklarını çok şey yapmamıştım ama o gümüş telin pırıltısı benim çok hoşuma gitmişti. Bir de böyle onlar hemen böyle tek seferde koparırlardı. İşlerlerdi, tek seferde… O benim çok hoşuma… Pırıltısı çok hoşuma gitmişti. Ondan sonra, o pırıltısıyla ben ne yapıyorlar, ne ediyorlar? Sonra, bir de küçük olduğumuz için senin ellerin, parmakların yakışır buna dedi babaannem. İşte elime bir kasnak ya da gergefin önüne otururdum onun yanına. Hiç işine yaramayan bir tarafta yapıyordum onu ben de. Sonra sonra, onu çok iyi kavradım. Bir de herhalde ellerimiz, parmaklarımız küçük olduğundan, çocukların çok hareketli oluyor ya eller, öyle hoşuma gitti ve öyle başladım yani. Sonra mesela babaanneme sipariş gelirdi, yapardım ben, kumaşa olanları yapıyordum. Sonradan tüle geçtim. Elimin hafifliği alışılınca. Tel kırma benim hayatıma çok farklılık getirdi. Nasıl diyeyim? Ufkumu genişletti. Nasıl diyeyim hani ruh dünyamda… Her şeyden önce, güzel sanatlara yeteneğim olduğu çıktı ortaya. 10 yaşındayken… Okul hayatım da çok güzel geçti aslında benim. Ondan sonra ama güzel sanatlara yeteneğim ve sonradan o merak ettiğim şey benim mesleğim haline geldi yani mesleğim oldu" (K.Ş. 34).

Tel kırma kültürel mirasını taşıyan bir usta olarak Sönmez Tığ, mutlaka işlediği ürünlerin küçük bir yerine "S" ve "T" harflerini imzası olarak işlemektedir. Bu şekilde, aynı bir ressamın sanat eseri gibi kendi işlemeleri de gelecek nesillere kalacaktır.

[84] "Destur verme" geleneğinin terzilik mesleği gibi bazı mesleklerde görülebildiği ama tel kırma geleneksel el sanatı için böyle bir geleneğin olmadığı belirtilmiştir (K.Ş. 37).

Sönmez Tığ, kendisinin tel kırma-sarma alanında çevresinde tanındığını, bir marka değerinin olduğunu söylemektedir. Tığ'ın bu şekilde düşünmesinde somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmasının da etkili olduğu görülmektedir:[85]

"Ben kendi adıma düşünüyorum. Bu konuda mütevazı olamam. Olmak da istemiyorum zaten yani marka ama öyle bir şeyim oldu mu, hayır fakat bunu Sönmez Hoca yapar derlerse yaparım. Onu deyen bilir benim yapacağımı. ... Marka olduğumu düşünüyorum yani kendimce. Bir tescil, bir şey almadım ama Kültür Bakanlığı sanatçı kartı yetiyor bana" (K.Ş. 34).

Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olarak Sönmez Tığ'ın tel kırmanın ve Bartın'ın yurt içi ve yurt dışı fuarlarda tanıtılmasında katkıları olmuştur. Fuarlar, sergiler vb. yollarla yapılan tanıtma faaliyetleriyle somut olmayan miras taşıyıcılarına pazar kapısı da açılmıştır. Şu an usta öğreticilik yapan Tığ, tel kırma ile ilgili geleneksel tarzda öğrendiği bilgileri gelecek nesillere aktarmaktadır.

Sönmez Tığ, somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olarak gittikleri yerlerde hürmet gördüklerini dile getirmektedir fakat ona göre somut olamayan kültürel miras taşıyıcılarının sorunları da bulunmaktadır. Tığ, bu durumu da dile getirmektedir. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının sosyal güvencesi bulunmamaktadır, bu önemli bir sorun olarak dile getirilmektedir. Tığ, kültürel miras taşıyıcılarına az miktarda bir maaş da bağlanabileceğini ifade etmektedir. UNESCO'nun Yaşayan İnsan Hazineleri için de halk bilimciler tarafından dile getirilen bu sorunun (URL-19, 2020) somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının da sorunu ve beklentisi olduğu görülmektedir:

"... fakat şu var; somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları kendileri koruma altında mı, değil. Bizler koruma yani hiçbir sosyal güvencemiz yok. Hiçbir sosyal güvencemiz yok mesela. Bakanlık bize bunları Halk Eğitimler, şeyler veriyor. Tamam, bunlar gösteriliyor

[85] Sanal ortamda görünür olmanın işlemeye artı bir değer olarak yansıdığı görülmüştü. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olarak tanınıp yaptığı işlemelerle kabul görmenin de elde edilen kazanca artı yönde yansıyabildiği görülmektedir: *"... Fiyat farkı ben mesela söylüyorum bazı insanlara, benim mesela kalıplaşmış müşterilerimiz var. Çeyiz mağazaları, onlar biliyorlar bizim fiyatımızı ya da bir ürün yaptırmak isterlerse geliyorlar; hocam, işte şöyle şöyle. Ben de onu bu fiyata yaparım diyorum ama diyor ki o pahalı geldi bana, gidiyor bir başka insana 10 liradan, 15 liradan yaptırıyor ama kumaşı da ziyan oluyor, işinde de şey çıkıyor. E şimdi onu mu düşünürsünüz, biraz kalitesi olanı mı düşünürsünüz fakat bunu çok uygulayamıyorum, işte burada kendimizi koruyamıyoruz maalesef"* (K.Ş. 34)."

ama bu işi yapanlar olarak bizler koruma altında değiliz. Hiçbir sosyal güvencemiz yok mesela. Kültürel miras taşıyıcısıyız ama Bakanlık bizi kendi şeyleri altında usta olarak tanıtıyor, götürüyor şeylere. Tamam; belki orada yol masrafımızı, oradaki masraflarınızı, konaklamanızı karşılıyor ama ne bir sigortası olan var ne bir devlet güvencesi altındayız, değiliz. En büyük eksiklik orada. Sadece kartımız var. Kartımız var ama bir yere gittiğimizde de ne var? Bu, bu işin sanatçısı dendiğimizde, bir hürmet görüyoruz belki. O kadar. ... yani bir sosyal güvencesi olmayıp, hasta olup, mesela benim bu kolumda bu işten dolayı bir yıpranma var. Bunu ben kanıtlayamıyorum ama yani bu işten doğru, bundan ne sigortadan faydalanabiliyorum ne hastalıktan faydalanabiliyorum ne emekli olabiliyorum mesela. Onlar yok, kesinlikle yok yani o yüzden, bizim mesela çok eski semerci ustalarımız vardı. Sadece kazanmışlar, sosyal güvenceleri de yok. Adamlar bir doktora gidecek parayı bulamıyorlar. Güvenceleri de olmadığı için... Aslında Bakanlık sanatçısı ama bir sosyal güvence hakkı getirilmeli diye düşünüyorum ya da cüzi bir miktar maaş bağlanabilir. Öyle bir şey yapılabilir yani. Azıcık değer görüldüğünü hissetmesi gerek. Değerliyiz onların gözünde ama maneviyatta değerliyiz, maddiyatta bir şeyimiz yok. Sadece gittiğimiz fuarlarda sattıklarımızla kendimizin bir para kazanıyoruz ya da işlediklerimizle, en büyük eksiklik burada" (K.Ş. 34).

3.1.3. Hülya Köseoğlu

1969 yılında Bartın'da dünyaya gelmiştir. Halkla ilişkiler uzmanıdır, takı tasarımları yapmakta ve satmaktadır. Tel kırma alanında devlet sanatkârıdır.

Hülya Köseoğlu'nun tel kırma öğrendiği bir ustası bulunmamaktadır, ifadelerinden tel kırma işlemeyi etrafını gözlemleyerek sargın öğrenme yoluyla öğrendiği anlaşılmaktadır. Yaşanan çevrede tel kırma işleyenlerin fazlalığı, tel kırmanın öğrenilmesini sağlamıştır denilebilir. Zaman olarak ilkokul yılları işaret edilmiştir:

"İşte onu hiç hatırlamıyorum. Çocukken ben hep bunu söylerim, bebeklerimiz oluyor ya oyuncak bebeklerimiz, büyüdüğüm zaman gördüm ki ben oyuncak bebeklerimin elbiselerine tel kırma işlemişim ama ne ara, kimden öğrendim onu bilmiyorum Yetiştiğim zaman da ben kendimi tel kırma işlerken buldum. Mutlaka etrafımda birileri yapıyordu; onlardan gördüm, başladım ama onu hiç hatırlamıyorum yani benim mahallemde, çevremde zaten tel kırma yapanlar çoktu. Eskiden herkes dışarıya şallar işlerdi. Muhtemelen onlardan birinden

gördüm, alıştım. Anneme de ben daha önce sormuştum kimden öğrendim diye. Bilmiyorum, dedi. Baka baka öğrendin herhalde diye… Bir de el sanatlarına yatkın olmanın verdiği bir şey var ya, genlerle alakalıdır bu biliyorsun, muhtemelen öyle öğrendim ama kimden olduğunu bilmiyorum. Bayağı çocuktum yani ilkokul başlarında diyeyim sana, belki ilkokula başlamamıştım bile" (K.Ş. 40).

Sekiz sene Halk Eğitim Merkezlerinde usta öğreticilik yapan Köseoğlu, altı sene giyim branşında usta öğreticilik yapmış, iki sene de tel kırma üzerine öğreticilik yapmıştır. Giyim branşında öğreticilik yaptığı zamanlarda da zorunlu ders olarak tel kırmayı öğretmiştir.

Ben tel kırma üzerine tasarımcıyım, farklı tasarımlar üretiyorum diyen Köseoğlu, tel kırma alanında "tasarımcı" olarak ön plana çıkmıştır. Tel kırmanın değişik alanlara uygulamasını gerçekleştirmiştir. Kültür Bakanlığının resim mağazalarına birçok ürün yapmıştır. Piyasada görülen pek çok değişik tel kırma işlemesinde kendi imzasının olduğunu belirtmektedir. Tasarımlarıyla Bartın'a ekonomik olarak önemli oranda girdi sağlayan Köseoğlu'nun tasarımları arasında sigaralık, çanta, gece çantası, ayakkabı, kravat, Bartın başörtüsü üzerine tel kırma işlemesi sayılabilir:

"Gece çantasıyla Kültür Bakanlığının yarışmasına katılmıştım ben. Ondan sonra çanta yapılmaya başlandı mesela. İlk terlik ve çantasını bir arada yapmıştım. Gene işledim, ayakkabıcıya götürdüm, yaptırdım; çantacıya götürdüm, yaptırdım. Onlar mesela sonradan gündeme geldi "A ayakkabı da yapılabiliyormuş!" diye. Kravat yapmıştım mesela erkekler işte o da çok dikkat çekmişti" (K.Ş. 40).

Kültür Bakanlığının resim mağazalarına sipariş yaptığı zamanlarda Köseoğlu'nun tel kırma çalışmaları, tasarımları dikkat çekmiştir. Kendisine yaptığı çalışmalardan dolayı "sanatçı kartı" verilmek istenmiştir.

Köseoğlu, tasarımlar yaparak tel kırmayı değişik alanlara uygulamayı amaçlamış, kendini bu yönde geliştirmiştir:

"Ben tasarlamayı seviyorum, işlemekten ziyade tasarlamayı daha çok seviyorum. Nerede kullanabilirim? Günümüz şartlarına nasıl uygulayabilirim tel kırmayı, amacım budur yani. Biliyorsun günün şartları değişiyor, değişen şartlara uygulamayı seviyorum ve onların

üzerinde gelişim sağladım. Geleneksel çalışmalarımız vardır tel kırmada biliyorsun. Şallar yaparız, kına örtüleri vardır, işte karyola örtüleri eskiden… Tabii ki bunları da çalışıyoruz ama bunlarla sınırlı kalmaması gerektiğini düşündüğüm için, çok güzel bir el sanatı çünkü tel kırma ben hayranlıkla işliyorum hâlâ, onun için de dediğim gibi az önce, günümüz şartlarına uygulamak istedik ve başardık" (K.Ş. 40).

Köseoğlu farklı tasarımları tel kırma sanatının devamı ve gelişimi için gerekli görmektedir:

"Günümüz şartlarına uygulayamazsak belli başlı ölçüde kalacak. Bir karyola örtüsü şimdi kullanılmıyor mesela. Sadece orada kalmış olsaydı sınırlı kalacaktı. Belki kimse işlemeyecekti ama günümüz şartına uyguladığımız zaman, değişen şartlara uyguladığımız zaman sanatın değişimi için yol açmış oluyoruz" (K.Ş. 40).

Tel kırma adına yaptığı tasarım çalışmalarının sanata zarar vermesinin söz konusu olmadığını belirten Köseoğlu, yaptığı tasarım çalışmalarının "tel kırmayı geliştirmek" olduğunu ifade etmektedir. Geleneksel desenlerin yanında tel kırma geliştirilmelidir:

"Kalıplaşmış desenleri bunların hepsini gündemde tutmaya çalışıyoruz zaten. Bunun akabinde tabii ki mesela örnek vereceğim, şu anda "lotus çiçeği" çok değerli ve herkesin dilindedir. Neden bu lotus çiçeğini tel kırmadan yapmayayım? Madem çok beğeniliyor, isteniyor. Bu yıpratma değil, bana göre daha çok geliştirmedir. Benim düşüncem bu şekilde. Günümüz şartına uydurma felsefem bu benim yani insanların gördüğü beğendiği, görmek istediği şeyleri… Örneğin ilk Atatürk panosunu yapmıştım. Atatürk'ü mutlaka görmek istiyoruz. Tel kırmadan olduğunda daha da göz önünde, daha da gelişmiş değil mi? Zarar verir mi hiç" (K.Ş. 40)?

Köseoğlu'nun gözünden tel kırma, insanların ilaç kullanmadan iyileşebilecekleri bir terapi aracıdır. Tel kırma işlerken insanlar kötü düşüncelerden, olumsuzluklardan, yorgunluklarından uzaklaşmaktadırlar, işledikleri desene ve tel kırmanın pırıltısına odaklandıkları için iyileşmektedirler. Bu sanat, unutulmaması için gelecek nesillere aktarılması gereken bir sanattır.

Köseoğlu, somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmanın tel kırma geleneksel el sanatını tanıtma, aktarma ve geliştirme açısından kendilerine büyük imkânlar tanıdığını belirtmektedir:

"Eksisi hiçbir zaman olmadı. En önemli artısı, bizi yurt dışına götürdüler el sanatlarımızı tanıtmak için. Beni, aynı şekilde el sanatlarıyla uğraşan diğer branştaki arkadaşları… Dünyaya tanıtma şansımız oldu ve öğretme şansımız oldu düşünebiliyor musun? İnsanlar bunun ne olduğunu görüyor, nasıl kullanıldığını görüyor ve nasıl işlendiğini, nasıl yapıldığını. Onlara da öğretiyorduk aynı zamanda. Bence dünyaya taşımanın avantajı oldu bu, eksisi hiçbir zaman yok. Çok da keyifli" (K.Ş. 40).

Köseoğlu'na göre somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmanın en önemli taraflarından biri "bir çatı altında toplanma" imkânı vermesi ve kültürü taşıyan ve aktaranların bir "değer" görmesidir. Değer gördüğünü hisseden sanatkârlar, sanatlarını nasıl geliştirebilecekleri, aktarabilecekleri konusunda daha istekli, millî duygularla çalışmaktadırlar:

"Bak, kültür taşıyıcısı unvanı verildikten sonra, bir çatının altında toplanmış olmamız, birilerinin bu sanata, sanatçıya değer verdiğini gösteriyor. Bu çok önemli bir etken. Değer görmek düşüncesi, inanılmaz motive eden bir düşünce. Biliyorsun ki sen o kurum için, ülken için değerlisin çünkü bunu üretiyorsun çünkü bu sanatını başka nesillere taşıyorsun. Çok daha zevkle çalışıyorsun o zaman. Benim gelecekteki nesile bırakabileceğim bir el sanatı var. Benim sayemde bu ilerledi, düşüncesi ve aynı çatı altında toplanıp bize imkân sunulması, herkesin biliyorsun ki maddi imkânı yok gidip tanıtmak için ama o çatının altında toplandığımızda bizi hiç ummadığımız ki ben kaç sefer yurt dışına çıktım Bakanlıkla birlikte. Hiç göremeyeceğim yerleri gördüm, hiç ulaşamayacağım insanlara tel kırma öğrettim ve tanıttım. Bunun zevki bambaşka bir şey ve o zaman çok daha zevkle çalışıyorsun. Daha ne öğretebilirim, daha ne geliştirebilirim diye, böyle bir zevki var işte" (K.Ş. 40).

Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olarak Köseoğlu; Kültür Bakanlığının sanatın yaygınlaşması, aktarılması için daha farklı alanlarda çalışmalar yapabileceğini ifade etmektedir.

3.1.4. Rukiye Semiz

1969 yılında Bartın'da doğmuştur. Tel kırma alanında Bartın'da usta öğreticilik yapmaktadır. Usta öğreticiliğin yanında senelerdir, evden sipariş alarak geleneksel nakışları işlemektedir.

Semiz, Bartın'da kendi aile büyükleri ve çevresinden gördüğü tel kırma işlemeleriyle büyümüştür:

"Ben Bartın'ın yerlisiyim, has ve has yedi göbek Bartınlıyım yani biz zaten annelerimiz ayağında sallarken alttan görüyorduk. Bebekkenden beri görüyorduk, evet. Bu, bizim için aydınlık bir ışık gibiydi sana o kadar anlatayım. O parıltı hep bir cazip geldi. Demek ki benim de öyle bir o yolda ilerleyesim varmış. Çok severek senelerce yaptım, Hâlâ da yapıyorum" (K.Ş. 43).

Semiz, tel kırma işlemesini sargın öğrenme ortamı içinde nasıl öğrendiğini şu şekilde anlatmaktadır:

"Bu işi, şu anda 51 yaşındayım, 14-15 yaşından beri de elimde kasnakla daha önceden hani büyüklerimiz azıcık mutfağa gitse de biz o kasnağı kapsak biz de onu öğrenmeye çalışsak yani onlar bize göstermeden onlar yaparken öğrendik biz. ... O kadar hoşumuza gidiyordu ki diyorum size yani bi de biz böyle yaşıtım arkadaşlarımızla heves ederdik. Sen şurasını yaptın mı işte şu kadar, ben şurasını çıkarttım, sen çıkartabildin mi? Bu şekilde, çocukluk işte o zamanlar ama diyorum ya sana kendi çeyizimle başladım, ondan sonra da zaten benim bileğimde bir altın bilezik olarak ilerledi" (K.Ş. 43).

Semiz, tel kırma işlemesini bini aşkın öğrenciye aktardığını ifade etmektedir. Kendisi "alaylı" ustadır ve ailesinden tel kırmayı gelenekteki motifleri ve motiflerin hikâyeleriyle öğrendiği için öğrencilerine de tel kırma geleneğini bu şekilde aktarmaktadır. Aynı zamanda geleneğin modernize olmuş hâlini de öğretmektedir.

Semiz, tel kırma-sarmayı farklı fikirler üreterek farklı alanlara taşımak, yaşatmak, değerlendirmek adına da çalışmalar yapmaktadır. Son olarak modacı Zeynep Tosun'un 2021 koleksiyonu için Antep işi susma tekniğini tel sarma olarak sayılabilen kumaşlar üzerine

uygulamıştır. Kıyafetler üzerine yapılan uygulamada Semiz, ajur sistemini de kullanmıştır. Zeynep Tosun'la son ana kadar istişare etmişler ve kreasyondaki pelerin o şekilde ortaya çıkmıştır. Kendisi, seneler önce denemelerini yaptığı Antep işi susma tekniğini tel sarma olarak uygulamasının moda sektöründe kullanımına giden yolculuğunu şu şekilde anlatmaktadır:

"... Desenlerin yapılma şeklini... Bunu üç seneden beri sayılabilen kumaş üzerinde çalışıyorum. Desenlerin nasıl oturduğuna örnek olarak oda takımları çıkarttıydım. 2018 senesinde Zeynep Hanım burda Ticaret Odası'nın bir seminerine katıldı. Orada benden sergi açmam istendi. Orda bu örneklerimi görünce bayıldı. Bunlardan ne çalışabiliriz, bana ufak bir parça yapar mısın? Antep işi susmayı tel sarmayla yapmam çok dikkat çekti ve onları bu seferki defilede kıyafetlerle şenlendirdik. İçlerine hatta ajurlar katalım, dedim. Ajurlarla süsledik. Çok güzel yani yeni nesle de bizden bir hatıra kalsın diye bu sistemi ürettim ben bu sene" (K.Ş. 43).

2017'den beri tel kırma-tel sarma alanında somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olan Semiz, tel kırma-sarma ile ilgili yaptığı çalışmalar sonucunda, 2017'de somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmuştur:

"Ben zaten Bartın Kültür Merkezinde kurs verdim. Oradan direkt Gençlik Merkezinde, ekibimle orada kurs vermeye devam ettik ama biz o arada, o sene Kültür Merkezindeki kurstan sonra 2016'da orada yaptım, Kültür Merkezinde. Orada da "Somut Olmayan Kültür Miraslarının Gelecek Nesle Taşınması" diye bir proje için istek yapılmış. Halk Eğitim de beni oraya yönlendirdi. Öylelik orada görev yaptım 2016 senesinde. 2017'de de Bakanlığa başvuru yaptım ve o sene, ilk girdiğim sene Bakanlıktan sanatkârlık hakkımı kazandım. O seneden beri de 2016'dan beri de benim bütün yıl sonu sergilerim tek başıma Bartın Kültür Merkezinde yapıldı, oradaki diğer şey arkadaşlarla beraber ama benimki sadece sergi olarak. Onlar, diğer arkadaşlar başka bölümlerden oldukları için falan veyahut Amasra'da falan oldukları için ben direkt sergilerimi Kültür Merkezinde yaptım. Sanatçı olmanın onurunu ve gururunu taşıyorum her zaman" (K.Ş. 43).

Otuz beş senedir tel kırma işleyen Semiz, tel kırmanın sayılarını saydıkça insan ruhunu rahatlatan bir nakış tekniği olduğunu ifade etmektedir. Tel kırmayı çekirdek çitlemeye benzemektedir:

"Bunu yaptıkça yani bırakamazsın aynı bir çekirdek çitlemeye benzetiyorum ben her zaman bunu. Bir tanesini atmayı öğrendikten sonra yanına şunu da koyayım, şu deseni de çıkartayım, şu deseni döndüreyim, derken işler daha değişik yönlere gidiyor ve işledikçe, o parıltı parıltı üzerine geldikçe daha da zevk alarak yaptım" (K.Ş. 43).

3.1.5. Yüksel Gündüz

1957'de Tekirdağ'da doğmuştur, Bartın'a gelin olarak gelmiştir. Lise mezunudur. Amasra'da tel kırma-sarma ürünler satılan dükkân işletmektedir. Down (Davn) sendromlu bir oğlu olmuştur.

Gündüz, Bartın'a geldikten sonra tel kırma-sarma işlemeyi öğrenmek için Halk Eğitim Merkezi kursuna gitmiştir fakat Halk Eğitime giderken mahallelerinde çok güzel tel kırma-sarma işlediği söylenen Nuran Fındık adında bir doktor eşiyle tanışmıştır. Ondan "okulda öğrenilemeyeceğini" söylediği bilgiler öğrenmiştir. Gündüz, kadının yanına işlemeyi öğrenene kadar gitmiştir. Nuran Fındık'ın ona işlemeyi öğretirken kullandığı sözler, Yüksel'in hâlâ aklındadır. Kadın; "Yan yan kızım, yan yan kızım...", "Rüzgâr kızım rüzgâr…" gibi ifadeleri kullanarak işin püf noktalarını öğretmektedir. Gündüz, tel kırma-sarma işlemeyi nasıl öğrendiğiyle ilgili şu şekilde bilgi vermektedir:

"Bizim mahallemizde spastik çocuğu olan Nuran Fındık isminde bir yaşlı doktor hanımı vardı. Çok güzel el işleri yapıyor. O dediler ki… Ben de Halk Eğitime gittim. Senin işin iş mi, dediler; o teyzeninkini görsen, dediler bana. Çok merakım vardı, teller şıkır şıkırdı. O teyzeye gittim. Teyze o kadar güzel yapıyor ki… Bu Bartın'ın en sayılan, anılmış, ödüllü bir teyzesi Nuran Fındık. Yaşlı, 87 yaşında şu an. O beni, ara ara ben ona hatırını sordum. Bir ihtiyacı var mı diye nasılsın diye ziyaret ettim. Hep bana tiyolar verdi. "Yan yan kızım, yan yan kızım…", yapamayınca "Eline vururum ha…" diyordu. "Rüzgâr kızım rüzgâr…" diyordu teyze. Rüzgâra göre işliyceksin yani çizime rüzgâr diyordu. Rüzgâr nasıl esiyor, çizim nerden geliyor, o yöne kızım diye… Allah bin kere razı olsun, ondan esinlenerek şu an her zaman elini de öperim, saygım sonsuzdur hanfendiye. Ben de ona adresler veriyorum, şeyleri temin ederken. Mesela yazılarda, sunumlarda söylüyorum. Bakanlıkta bizi imtihan yaparlarken de sordular nerden esinlendin, diye. Mahallemizde yaşlı bir teyzemiz vardı, çok beğendim ama birkaç defa değil devamlı hep onun güzel eserlerinden yararlandım. Bu okulda filan olcak bir şey değil. Mesela okuldakiler o şeyi veremiyorlardı değişikliği. Ben

bir işletince Halk Eğitim kurslarına, popüler oluyodum. Bu bizden, diyorlardı. Ben o cesaretle kaç defa sergi açtım, Halk Eğitim hocaları bu bizden, diyorlardı yani öyle bir cesaretlendim ben" (K.Ş. 44).

Yüksel Gündüz'ün bir kadın olarak hayat mücadelesinde tel kırma-sarma geleneksel el sanatını öğrenmesinin önemli yardımları olmuştur. Down sendromlu oğlunun doktor masraflarını karşılamak için paraya çok ihtiyacı vardır. Sanatını bu yüzden işe dönüştürmek istemiştir. Bir ev hanımıyken kendisi işleme yapıp satarken daha sonra başka kadınların da işlemelerini satar hâle gelmiştir. Gündüz, kendi işini kurmadan önce Amasra'daki dükkânlara taşeronluk yapmıştır. Kültür Bakanlığının düzenlediği yarışmalarda, yaptığı el işleriyle iki kez ödül almıştır. Aldığı ödüller, bir ev hanımının para kazanması, Yüksel için önemli motivasyon kaynakları olmuştur ve ona özgüven kazandırmıştır. Sürekli kendini geliştirmek için uğraştığını belirten Gündüz, ödül kazandığı bir yarışmadan sonra Kültür Müdürlüğünde çıktığı sahnede el sanatıyla ilgili yapmak istediklerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *"Burası dereydi, deniz olmasını istiyorum önümün. Daha büyük okyanuslara açılmak istiyorum çünkü o kadar çok ihtiyacı olan var veyahut da çalışmak isteyen bayan var ki hem öğretiyorum hem kendimi de geliştiriyorum."*.

Tel kırma-sarma geleneksel el sanatını yapmak ve bu işten para kazanmak, Yüksel'e yaşamak ve ayakta durmak için mücadele gücü vermiştir. Down sendromlu oğluna bakmak zordur. Ona sabırlı, iyi davranması gerekmektedir. Her gün başka bir zorlukla geçmektedir. Farkında olmadan Gündüz, kendisini sanatında geliştirmiştir:

"... Bu arada ben aynı zamanda da derdimi unutuyordum. Dovn sendromlu oğlum vardı. Ona hep sabırlı, iyi davranıyordum hem dışarsı beni dışlamasın diye hep böyle kurslara gidiyordum. Çevrede iki insan göreyim, kimsenin evine gidemiyorsun. Delikanlı oğlum vardı 26 yaşında. Böyle işte dükkânlarda beraber çay içiyodum, pasta yapıyodum, götürüyordum. Hep böyle bir şeyler hep öğrendim ama ben. Ben onu farkında olmadan geliştirdim. Ben ilk önce yaşamak için, ayakta durmak için, oğlumu avundurmak için yani topluma kazandırmak için uğraştım. Oğlan mutlu olunca, zekâsında böyle çocuk akıllıydı, o da mutlu oluyordu. Ben o günümü kullandığıma, iyi geçirdiğime bakıyordum. Böyle bu kadar ufkum açılacağını hiç tahmin etmemiştim" (K.Ş. 44).

Yüksel Gündüz kendi öğrendiği teknikleri, işleme tapan kadınlara da öğretmeye çalışmaktadır. Nuran Fındık'tan nasıl tel kırma-sarmayı öğrendiyse o şekilde kadınlara aktarmaya çalışmaktadır. Kendisine tel kırma işleyen kadınlara kendilerini hem teknikte hem de pazarlamada geliştirmelerini öğütlemektedir. Onları kazandıkları paraları değerlendirme konusunda yönlendirmektedir. İşlemelerini aracılarla değil, kendileri sattıklarında daha kazançlı olacaklarını belirtmektedir. Kadınların sosyal ağlar üzerinden kendilerini geliştirerek el sanatı adına ilerleme kaydetmeleri Yüksel'i mutlu etmektedir. Önce pek aktif olmayan, kendisine işleme yapan ev hanımı kadınlardan bazıları şu an ilerleme kaydetmişlerdir, kendi işlemelerini kendileri pazarlamaktadırlar. Tel kırma Yüksel'e göre kadınların önünü aydınlatan bir ışık olmaktadır:

"... Uzun yıllardır çalıştığım... Mesela hiç paralarını bekletmem, anında veririm veyahut da onlara da destek oluyorum, onların mallarını da satıyorum. Bunları da böyle ne eksikleri varsa bilmediklerini öğretiyorum. Malzemeyse melzemesini alıp kendimden veriyorum, durumları olunca alıyorum paramı. Anneleri gibi görüyorlar beni. ... Mesela sarmanın tekniğini, aynı ben o teyzeden gördüğümü, dört-beş kişi var sarma işleyen, rüzgâra göre diyorum, çizgiye göre... Onlar fır gidiyorlar, beni geçtiler, benim gözlerim on oldu numarası, onlar şeytan gibi yapıyor. Muşabak öğretiyorum, muşabak öğrendim. Onu da TÜYAP Fuarı'nda Bursalı, Yalovalı bir öğretmen tekniğini gösterdi. Ben kaç kişiye öğrettim Dernek'te full... Bir şeyin püf noktasını söylüyorlar, bakın diyorum, ben bugün yapıyorum, yarın yapamıycam. Gözlerim, yaşlanıyorum. Çok da bir takım 1000 lira, 2000 liraysa şimdi 5000 lira muşabaklı takım. Gördüğümü onlara konuşuyorum ki siz de bunu takip edin diye çünkü ben bugün varım, yarın yokum. ... Kaç tane bayan şimdi şu an mesela Filiz Taşkıran var, o da böyle oldu. Gülay Demir var Dernek başkanı, onlar hep bana makara işliyorlardı. Daha önce ben onlar ev hanımıydı ama ben sosyaldim. ... Şimdi ben o kadar mutluyum ki benimle çalışanlar da patron oldu. Şimdi yeni yetişenler mesela yapanlar diyorum ki bundan bir sigortanız var, hiçbir şey yapamazsanız bir yere üç kuruş para koyun. Hayat sigortanız veyahut da yani kendinizi geliştirin. Bunu kendi adınıza yapın, satın ki daha değsin yani. Kendi geçtiğim yolları onlara çünkü ben yapamadığım zaman olcak, yaşım gidiyor. Şimdi onlar da başladılar artık internetten sattık demeye. Dolap var, Trendkont var ben onlara çok giremiyorum böyle şeyliğim yok pratikliğim. Ben onlar mutlu olunca çünkü ışık bu. Ailelerini, çocuklarını okutcaklar. Huzurları değişcek çünkü asgari ücretle geçinmek çok zor, hayat çok pahalı. Bir ışık yani hep üniversite mezunu insan ev bakmıyor" (K.Ş. 44).

Gündüz, tel kırma-sarmayı günümüz modasında nasıl isteniyorsa o şekilde uygulayarak kullandığını ifade etmektedir. Kendi tabiriyle "eski işleri bugüne" çevirmektedir. Tel kırma teliyle yeni çıkan teknikleri öğrenerek işlemelerde kullanmaktadır. Çeyiz evleri ve diğer pazarlar, tel kırmayı ne şekilde kullanmak istiyorsa o yere işlemeyi uygulamaktadır. Bazen hiç bilmediği desenlerde tel kırma-sarma kullanılabilmektedir. Bu desenler, kültürel olarak yabancı ve değişik gelse de kendileri için nereye, ne şekilde işlendiğinden çok işleme yapmanın önemli olduğu anlaşılmaktadır:

"Mesela Beyoğlu, Nişantaşı'ndaki mağazalarım var, çeyiz mağazalarım var. Onlar ne istiyorsa ben onlara yöneliyorum. Onlar ne istiyorsa ben sanatımı onların istediği alanda kullanıyorum. Benim istediği değil yani onlara... Mesela onların geometrik çizgileri var, yabancıların inançları değişik, yabancılara… Mağazaları ordaymış, bunlar ne, diyorum; sen karışma diyorlar. Sonra Hititlerden kalma kanunları, devrimleri belli ediyormuş o çizgiler, biz işliyoruz, işliyoruz ama işi verenler büyük insanlar, okumuş insanlar… Tanrıçalarmış, bilmem nelermiş… Ben bunları duydukça gülüyorlar. Sen başka şekil bulamadın mı, diyince kah kah kah gülüyor bayan. Yılmaz Güney'in geliniymiş Amerika'dan gelmiş. Beni de fuarda tanıdı. Ben, dedi senin işleme şeklini beğendim, dedi; çalışabilir miyiz? Daima Dizayn diye İstanbul'da… Biz valla dedim ben dedim ev hanımıyım, dedim. Çok affedersin don getir, don işlerim. Biz işleriz, dedim bir çizgiyi buldu mu yönüne doğru işleriz. Kah kah kah… Vehbi Koç'un kızının giydiği elbiseyi işledik biz. Bir konferansa yetişcekmiş. Onlar böyle çiziyorlar, bize veriyorlar o kumaşları, onlar dikiyolar sora" (K.Ş. 44).

Gündüz, tel kırma işlemesinde yeni kullanılacak tekniklerden birinin "tel kırmalı rokoko" olduğunu söylemektedir. Gündüz de tel kırmayı değişik tekniklerle değişik kumaşlara uygulayabilmektedir. Renkli şifon üzerine, işlenmiş tülleri dikerek yeni bir fular çeşidi yapmıştır, bu uygulama rağbet görmüş ve diğer işlemeciler tarafından da yapılmıştır:

"Ben öyle modaları bilmiyorum. Şu an mesela çeyiz evleriyle çalışıyorum. Rokokolar öğrendim, tel kırmalı rokokoyu çağrışım yapıyorum şimdi. Şindi o da piyasaya çıkacak. Bu renkli fularları ilk önce ben Amasra'ya yaydım. Bir beden eğitimi öğretmeni vardı Suat Hoca diye dedi ki hep siyah tül işliyorlar, benim sanatçı arkadaşlarım bile Beşiktaşlıydı bayan, Fenerbahçeliydi bey. O da bir öğretmendi. Biz bunları renkli yapamaz mıyız? Yaparız

hocam, dedim. Şifon alırız, tüllere bunları dikeriz, dedim. Bütün millet para yiyor şimdi. Onlar bilmezler, bilmesinler, Allah biliyor beni" (K.Ş. 44).

Yüksel Gündüz "Eşek ölür kalır semeri; insan ölür kalır eseri." (K.Ş. 44) anlayışında olduğu için somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmak istemiştir ve somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmak hayatına birçok artı getirmiştir. Gündüz, devlet sanatçısı olduğu için gördüğü saygı ve itibarın ona paha biçilmez bir mutluluk yaşattığını ifade etmektedir. Devlet sanatçısı olduktan sonra yurt içi ve yurt dışında pek çok fuara katılan, deneyimlerini aktarma imkânı bulan Gündüz, bu fuarlar sayesinde kendini geliştirme ve yeni pazarlar bulma imkânı da elde ettiğini söylemektedir:

"Ben kendime geldim, o kadar çok mutlu oldum ki benim dükkânıma gelip de çerçeve içinde benim "devlet sanatçısı" diye levhamı gören o kadar saygı duyuyor ki bana, o itibar yeter bana. Devlet benim layık olduğum yerlere, her zaman her yere davet etti. Çok güzel hep katkıları oldu yani çok olmasa da yani o onure olmak o kadar güzel bir şey ki… Daha doğrusu bu kartı alırken istek üzerine yani kimin var kimin yok diye konuşurlarken burda bir Sevgi Can var. Onlar fuara katıldı diye almış. Hiçbir şey bilmeyen bunu alıyorsa ben biliyorum, alacağım dedim. Bana da yarışmada dediler ki profesörler; sen, dediler bunu niye almak istiyorsun? Ben dedim, kızımı okuttum öğretmen yaptım, ev istiyordum, aldım. Her şeyimi hâllettim ama ben dedim onure olmak istiyorum. Ben dedim öldükten sonra da bu bayanın katkısı oldu, çok işledi diye adım kalsın diye düşünüyorum, onure olmak istiyorum, dedim" (K.Ş. 44).

Gündüz, somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarına az da olsa bir maaş bağlanabileceğini çünkü bu işlemeyi yapamayacakları zaman olacağını ifade etmektedir. Devlet sanatçısı olmanın verdiği gururun yanında bu maaşın çok da önemsenmediği anlaşılmaktadır:

"Ya şöyle olsa hoşuma gider, mesela bize de düşük bir ücret para gösterseler aylık gibi böyle veya hediye babında. Ben şindi çalışıyosam alıyorum bunu. Fena olmaz yani düşük de olsa mesela yarın işleyemediğim zaman olcak, bu benim eserimdi, derim, benim mesleğim, derim ama benim için sorun değil" (K.Ş. 44).

Devamlı yenilikleri öğrenmeye ve kendini geliştirmeye çalıştığı görülen Gündüz, hep yenilik peşinde olduğunu söylemektedir. Tel kırma-sarma işemesinde otuz senede geldiği

noktayı “Hamdım, piştim, kül oldum.” diyerek ifade eden Gündüz’ü en sonunda tel kırma-sarmayı öğrendiği ustası Nuran Fındık aramış ve “Seni tebrik ederim, ne diyebilirim, seninle gurur duyuyorum.” demiştir. Ustasının bu arayışı Gündüz’ün çok hoşuna gitmiştir.

3.1.6. Oya Güngör

1968 Bartın doğumludur. Lise mezunudur. Aslında Kız Meslek Lisesinde okumuştur ama daha sonra üniversiteyi kazanmada yaşayabileceği bazı zorluklardan dolayı düz liseye geçmiştir. Şu anda Bartın Halk Eğitim Merkezine bağlı usta öğreticilik yapmaktadır.

Güngör, Bartın’da tel kırma işlemeleri yapılan bir ailede büyüdüğü için tel kırma yapmayı aile büyüklerinden öğrenmiştir:

“Tel kırmayı ninemden öğrendim ben. Ninem derken babaannemin kayınvalidesinden öğrendim çünkü o çok yaparmış. Gergeflerde işlerlermiş onu o zaman. İki halamın ikisi de biliyorlardı, onlar da hatta dışarıya iş yaparmış ninem, onlar da yaparlarmış, ona yardım ederlermiş. Ondan sonrası ben de ninemden öğrendim. Mahallede komşumuz vardı, o da rahmetli oldu. O da çok işlerdi. O da dışarıya, Ankara’ya hatta Ankara’nın… Gerede’ye çok iş yapardı o da. Çok iyi hatırlıyorum yani çocukken aklımda kalmış” (K.Ş. 45).

Güngör çocukluğunda tel kırma işlemesinin unutulmaya yüz tuttuğunu, kendisinin küçükken yaptığı bazı işlemeleri geçirtmeye dahi vermediğini söylemektedir. Güngör, aile büyüklerinden kalma tel kırma işlemeleri saklamaktadır. Bu işlemeler arasında, ninesi tarafından mavi tül üzerine işlenmiş bir şal ve Bartın dokuması bez üzerine işlenmiş bir yatak örtüsü bulunmaktadır.

Güngör evlendikten sonra 1990 yılında, Zonguldak’ta makine nakışı kursuna gitmiştir. Kurs hocası ona “Sen kurs öğretmenliği yapabilirsin.” dedikten sonra 1992 yılında ilk kursunu makine nakışı alanında açmıştır. Bu yıllar tel kırmanın artık neredeyse unutulmaya yüz tutmuş zamanlarıdır. 1994 yılından yaklaşık 2005’e kadar tel kırmanın kurslarında ne şekilde gösterildiğini Güngör şu şekilde açıklamaktadır:

“O zamanlar bizim kurslarımıza haftada bir gün bir tane tel kırma hocası arkadaşımız gelirdi. Köylerde öğrencilere tel kırma göstermek için ve bu nerdeyse 2005 yılına kadar bu

şekilde devam etti hatta bizim kurslarımıza gelmesi 94 yılındaydı aslında yani 94 yılından sonra kurslarımıza gelmeye başladı ama bu arada giyim kursundaki hocalar tel kırma gösteriyorlardı. Biz nakışlar göstermiyorduk" (K.Ş. 45).

Güngör, makine nakışı alanında kursa başladıktan sonra kendini el nakışı alanında da geliştirmiştir. 2005 yılında Hak Eğitim Merkezi müdürü, tel kırmanın artık unutulmaya yüz tuttuğunu ve bu sanatı canlandırmaları gerektiğini ifade etmiş ve tel kırma öğretmek için dört-beş kurs hocasını görevlendirmiştir. Güngör, daha çok çevre sitelere (Bugün Bartın'da Çatmaca, TOKİ mevki tarafları gibi) gidip tel kırma öğrettiklerini ifade etmektedir. Unutulmaya yüz tutan tel kırma geleneksel el sanatını yaygınlaştırma faaliyetleri olumlu sonuç vermiş ve bu sanat günümüze gelinceye kadar gelişerek, yayılarak, ürün açısından çeşitliliğini artırarak gelmiştir.

Tel kırma kurs ortamlarında bu sanatın aktarımını yapan Güngör, şimdiye kadar çok sayıda öğrenciye tel kırma öğretmiştir. Kendi kurslarına gelen polis, asker eşleri; tayinleri çıkıp gittiğinde, gittikleri yerlerde tel kırma kursları açmışlardır. Güngör'ün öğrencilerinden tel kırma işleyerek evlerine ek gelir sağlayanlar bulunmaktadır.

Güngör, eski tel kırma işlemelerine bakıldığında, bazı yerlerinde eğrilikler olabildiğini görmektedir. Tel kırma kurslarında kendilerinin tel kırmayı daha düzgün ve güzel işlemek adına yeni teknikler geliştirdiklerini ifade etmektedir. Önceden daha çok boyuna işleme yapılırken sonra enine işleme bulunmuştur. Dantel veya kanaviçe örneklerinden tel kırmaya desen uygulaması denendiğinde, enine işleme yöntemiyle güzel sonuçlar alınmıştır. Bunun dışında, daha birçok teknik ve bilgi kursların da katkısıyla tel kırmaya eklenmiştir:

"Mesela benim öğrendiğimde, eski tüllere baktığımızda mesela ninemin işlediklerine ben baktığımda, mesela tülün boyundan işlenmiş. Atıyorum bir şal mesela tül boyundan işlenmiş ama tülün eğriliğini dikkate almamışlar. Artık teyellememişler mi mesela tül eğri gittikçe bir basamak yukarıya çıkmış, bir basamak yukarıya çıkmış. O şekilde işlemiş. En kısmına geldiğinde tülü enden işlemiş. Bizim buna katkımız ne oldu? Biz 97 yılında Halk Eğitimin o zaman, gene kurumun içinde Halk Eğitim bize bu sekiz arkadaştık. Kurum içinde bize kurs açtılar. Bizim oraya, kuruma hem öğrencilerimiz geliyordu hem de aynı zamanda biz kurumun işlerini yapıyorduk dışarıya. Orda mesela arkadaşlarla beraber enine işlemeyi çıkarttık. Enine işleme; dantel örneklerinden, kanaviçe örneklerinden… Mesela atıyorum,

dantel örneğinde örnek yapacağımız tel, bir taneyse bir çarpıysa o bir taneyi iki tane, iki taneyi dört tane… Çifte çoğalttık ve bunu çifte çoğalttığımızda, yuvarlak olan bir örnek, tülümüzün gözleri de eğer güzel delikliyse tam yuvarlak durdu. Kare olan bir örnek, tam kare durdu yani hani eninde veya boyunda herhangi bir örneğin uzama, uzayıp da desenin bozulma gibi bir durumu olmadı. Katkılarımız bunlar oldu. Takılar yapılmıyordu, takı yapıldı. O zamanlar mesela başörtü krep üzerine yapılmamış ama şimdi mesela krep üzerine yapıyoruz, çizerek yapıyoruz. Beze işlenmiş tel kırma beze işlenmiş, beze de mesela o zaman hepsinin gözleri şey olarak yapılmış, iplik sayılarak yapılmış. Biz üzerine çizerek de yapıyoruz. Parşömen kâğıdı kullanarak deseni direk kumaşın üzerine aktarıp çizginin üzerinden de yapabiliyoruz. Bu arada mesela sarma çok gelişti. Tel kırmanın yanında muşabak dediğimiz teknik gelişti tel sarmayla beraber. Bizim de geliştirdiğimiz şeyler onlar oldu" (K.Ş. 45).

Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olmak Güngör'e fuarlara katılarak tel kırmayı yaygınlaştırma, öğretme, satışını yapma fırsatı vermiştir. Ayrıca farklı alanlarda somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarıyla iletişimde olmak kendini geliştirme, yeni teknik ve bilgiler öğrenme imkânı da vermektedir. Pandemi döneminde farklı alanlardan somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının ve diğer el sanatları ustalarının bir araya geldiği bir sosyal medya platformu olarak Güngör tarafından Facebook'ta Yasemin Akbulut aracılığıyla açılan "İşleyen Eller.. Milenyum Atölyesinde" adlı sayfa örnek olarak verilmektedir.[86] Sanatçı ve ustalar fuar ve sergileri yüz yüze gerçekleştiremedikleri için sosyal medya aracılığıyla çevrimiçi ortamda bir araya gelmişlerdir. Güngör de pandemi döneminde bu sayfada iki kere canlı yayın yapmıştır. Kendi sanatını tanıtma, öğretme; diğer sanatları öğrenme, sanatçıları tanıma somut olmayan kültürel miras taşıyıcısına önemli katkılar sağlamaktadır:

"Ben mesela 2019, tam tarihini hatırlamaya çalışıyorum, evet 2019 yılında Kültür Bakanlığı beni İzmit Kartepe'ye gönderdi fuar için, festival vardı. Kartepe Festivali vardı. Unutulmaya Yüz Tutmuş Değerler Festivali'ydi evet, adı buydu. Oraya gönderdi. Orda ben birçok ustayla

[86] 27 Mayıs 2020'de Yasemin Akbulut tarafından Covid-19 pandemisi sürecinde kurulan grupta, somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları, UNESCO yaşayan insan hazineleri ve diğer el sanatı ustaları çevrimiçi ortamda bir araya gelmekte, el sanatlarını tanıtmakta, öğretmekte, tarihi geçmişleri hakkında bilgiler vermektedir. El sanatlarında usta-çırak ilişkisinin önemi ön plana çıkarılmaktadır. El sanatlarının unutulmaması, geliştirilmesi hedeflenmektedir. Grup sosyal medyada herkes tarafından ulaşılabilen bir grup özelliğindedir (URL-33, 2020).

tanıştım, sanatçıyla tanıştım ve ordaki usta arkadaşlardan bir tanesi, Yasemin Hanım, geçen sene bana bir telefon açtı. Hocam, dedi; biz, dedi hani bu pandemi girdi ya pandemi girdiğinde, fuarları şimdi yapamadığımız için dedi, etkinlikleri dedi her gün bir tane ustamızı dedi atıyorum yarım saat, kırk beş dakika, en fazla bir saat dedi Feysbuk'tan "İşleyen Eller Milenyum Atölyesi" adı altında bir sayfa açtı. Orda ben yer aldım iki sefer canlı yayın yaptım yani o çok güzel bir şeydi gerçekten yani ben çok sevindim yani insanla tanışıyorsunuz. Onlardan kendiniz bir şey öğreniyorsunuz yani başka şeyler öğrenmesi de çok güzel yani ben Kültür Bakanlığı sanatçısı olmayı bu yönden çok… İyi ki olmuşum, dedim yani çok seviniyorum hani" (K.Ş. 45)…

Somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarına devlet tarafından bağlanacak küçük bir miktar maaş, Güngör'ün beklentisidir. Yaklaşık otuz senedir Halk Eğitimde usta öğreticilik yapan Güngör, pirim eksikliğinden dolayı emekli olamadığını belirtmektedir. Pandemi döneminde fuar ve sergilere gidememek, satış yapamamak, tel kırma kursu açamamak, eşinden de ayrı yaşayan Güngör için olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

3.1.7. Değerlendirme

SOKÜM taşıyıcılarının dördü tel kırma geleneksel el sanatını geleneksel aktarım yoluyla öğrenmiştir. Bir SOKÜM taşıyıcısı, Bartın'a gelmeden önce tel kırma tekniğini bilmektedir fakat Bartın'a geldikten sonra Bartınlı ustaları gözlemleyerek bu sanatın püf noktalarını onlardan öğrenmiştir. Diğer SOKÜM taşıyıcısı, tel kırmayı Bartın'a geldikten sonra kursta öğrenmiş ama daha sonra kendine geleneksel tarzda aktarım yapan bir kişi bularak ondan sanatın inceliklerini öğrenme şansı elde etmiştir.

SOKÜM taşıyıcılarının hepsi tel kırmanın eğitim, aktarımına önem vermektedirler ve tel kırma alanında pek çok usta yetiştirmişlerdir.

SOKÜM taşıyıcılarının hepsinin üzerinde önemle durduğu nokta, tel kırmanın modernize olması, günümüze uyarlanmasıdır. SOKÜM taşıyıcılarının hepsi, tel kırmayı farklı alanlarda, farklı şekillerde ve farklı tekniklerle geliştirerek kullanmaya, yeni tasarımlar ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Tel kırmanın modernize olmaması, farklı alanlara taşınmaması, sanatın devamlılığı anlamında kaygılara yol açabilmektedir. Her bir SOKÜM

taşıyıcısının tel kırmanın gelişimi, ilerlemesi konusunda farklı fikir ve tasarımlar üzerinde çalıştıkları tespit edilmektedir.

SOKÜM taşıyıcısı olmak, SOKÜM taşıyıcılarına kendilerini geliştirme, sanatlarını tanıtma, belki kendileri gidemeyecekleri yerlerde yeni insanlarla tanışıp yeni sanatlar öğrenme, gittikleri yerlerde yeni pazarlar bularak maddi kazanç sağlama imkânı vermiştir. SOKÜM taşıyıcısı olmanın önemli artısı olarak ise devlet tarafından değer görme, bir çatı altında toplanma, ülkelerini ve sanatlarını temsil etme gururunu yaşama gösterilmektedir. Her bir SOKÜM taşıyıcısı, tel kırma geleneksel el sanatının kedilerine ve hayatlarına artı bir değer kattığını ifade etmektedir.

SOKÜM taşıyıcılarının hepsinde tespit edilen özelliklerden biri de yaptıkları sanata sevgiyle bağlı olmalarıdır. Konuşmalarda dile getirilen bu durum; tavır, hâl ve hareketlerden de hissedilmektedir.

SOKÜM taşıyıcıları, kendilerine devlet tarafından küçük de olsa bir maaş bağlanması ve sosyal güvence beklentisi içinde olabilmektedirler.

3.2. Geleneğe Emek Verenler

3.2.1. Servet Çınçın

1959 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Bir yaşından itibaren Bartın'da babaannesi ve dedesi tarafından büyütülmüştür. İlkokulu Bartın Atatürk İlkokulunda okumuş, sonra ortaokula ve Erkek Sanat Okuluna gitmiştir. Ortaokul mezunudur, liseden ayrılmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Çınçın, babasından kalan Bartın yazmacılık mesleğini devam ettirmektedir.

Çınçın'ın Bartın Kent Müzesi arkasında "Servet Yazma" isimli Bartın yazmalarını sattığı bir dükkânı bulunmaktadır. Ayrıca Amasra Çekiciler Çarşısı'nda da Bartın yazmaları ve Bartın işi tel kırma-tel sarma ürünler sattığı bir dükkânı daha bulunmaktadır. Dükkânlarında işleterek sattığı tel kırma-tel sarma ürünlerle Çınçın, Bartınlı kadınlara iş imkânı da sağlamış olmaktadır.

Servet Çınçın, tiyatro yazarıdır ve köşe yazarlığı yapmıştır. Amatör olarak devam ettirdiğini söylediği on yedi tiyatrosu bulunmaktadır. Bu tiyatroların büyük bir çoğunluğu Bartın ağzıyla yazılmıştır ve komedi türündedir. Çınçın'ın tiyatroları Bartınlılar tarafından ilgi görmektedir. Esen Aliş'in sahibi olduğu Bartın Gazetesi'nde on sekiz yıl köşe yazarlığı yapmıştır, bazen yine aynı gazetede yazmaktadır.

Servet Çınçın koleksiyonerdir. Kendisine ait özel koleksiyonları bulunmaktadır. Tel kırma geleneksel el sanatının kültürel ve tarihi geçmişine ışık tutabilecek ürünler, Çınçın'ın koleksiyonunda mevcuttur.

Servet Çınçın, tel kırmanın tanıtım ve yaygınlaşması için birçok faaliyette bulunmuştur. Çınçın'ın özellikle Amasra'da tel kırma ürünleri sattığı dükkânı yerli ve yabancı turistler tarafından ilgi görmektedir. Çınçın, tel kırmanın tanıtımında, yaygınlaşmasında etkili olan pek çok sergi ve fuara katılmış, kendisi de sergiler açmıştır; özellikle Topkapı Sarayı'nda el sanatlarıyla ilgili açtığı sergi, yerli ve yabancı turistler tarafından ilgi görmüştür. Çınçın, tel kırmanın Bütün illerde tanınıp yaygınlaşmasının nedeninin Bartın'daki tanıtım ve satışlar; Bartın ve diğer mekânlarda gerçekleştirilen sergi, fuar vb. faaliyetler olduğunu ifade etmektedir:

"... 80'li yıllardan itibaren yıllar boyu yaptırdığım sattığım el işlerinden tel kırma başka yerlerde sergiler açarak tanıtmaya çalıştım Ankara'da, İstanbul'da. 1983 yılında İstanbul'da, Hobi Sanat Galerisi'nde, Nişantaşı, Valikonağı Caddesi'nde ilk sergimi açtığımda, kıyafetler ve el sanatları sergisi çok ilgi görmüştü. Oradan itibaren açılan çok sayıda, şu anda sayısını hatırlayamayacağım kadar, var sayısı mutlaka ama çok sayıda sergide tel kırmayı tanıtmaya çalıştık ve tel kırma sadece Bartın'daki ve yirmi yıldır Amasra'daki dükkanımızda tanıtmaya, satmaya, para kazandığımız tel kırmayı satmaya çalışmakla kalmadı tanıtımımız, başka yerlerdeki sergilerle de duyulmasını sağladı. Ben bütün Türkiye'deki el sanatları kurslarının İSMEK dahil, bütün Türkiye'de açılan, bütün illerde açılan kursların Bartın'daki tel kırmadan etkilenerek, bizim faaliyetlerimizden etkilenerek yıllar içindeki birikimle büyüdüğünü düşünüyorum. Benim bütün Türkiye'de tel kırmanın tanıtılmasında katkım olduğunu (düşünüyorum)" (K.Ş. 33).

Servet Çınçın, kültürel aktarıma önem vermektedir. Genç yaşından beri kaynak kişi olarak tel kırma alanıyla ve diğer bilgili olduğu alanlarla ilgili Türkiye'nin her yerinden lisans,

yüksek lisans, doktora öğrencilerine bilgilerini aktarmaktadır. Şimdiye kadar 700'e yakın öğrenciye kültürel aktarımda bulunmuştur. Bu aktarım sürecini Çınçın şu şekilde anlatmaktadır:

"... Bir de Türkiye'nin her tarafından gelen öğrencilere tez hazırlanmasında yardımcı oluyorum. O var, evet. O zamandan beri, dükkânı açtığımdan beri, o zaman daha gençtim ama bildiğim için bana sorarlardı. Seneler içinde birçok üniversitede, Batı Karadeniz Bölgesi, Safranbolu, Bartın, kaynak kişi olarak ismimi not etmişler. Öğrenciler gelir bazen burada otelde kalırlar, 10-15 gün anlatırım. Bazen bir hafta, bazen birkaç gün bazen birkaç saat, teybi olan, eskiden telefon yoktu, teybe alırdı, oradan çözüp tezlerini hazırlarlardı. Kapıdan yıllar sonra giriyorlar çocuklarıyla, bakıyorum. Hocam, biz sizinle hazırladığımız tezle üniversiteyi bitirdik, ondan sonra diye... Evlenmişler, karı-koca çocukları var. Büyümüş onlar o zaman sizin gibi genç, mesela bekar öğrencilerdi. Yıllar geçmiş aradan... A, bi bakıyorum şeyden, Mersin'den gelmişler, bir bakıyorum bir yerden... Mersin'den mandalina getirdiler bir gün hiç unutmam, neredeyse ağlayacaktım. On beş sene önce burada tez hazırlamış, hiçbir şey getiremedim ne lokum ne bir şey Mersin'den mandalina dedi. On beş yıl sonra, ben hiçbir şey bekleyerek değil, yüzlerce öğrenciye hiçbir şey istemedim ama Allah rızası için severek bildiklerimi anlattım; gene de getirmişler, hiç unutmam onu. Öyle çok şeydi, hediye getirmek isteyenler olurdu. Duygulanıyorsun. Evlenmiş, yuva kurmuş, çocukları olmuş mesela. Bir de böyle bir tarafımız oldu. Yüzlerce genç, Türkiye'nin her yerinde, kim bilir nerelerdeler oturuyorlar ama okul zamanları okurken ben onlara burada hep anlatmışımdır salı ve cuma günleri dışında. Salı-cuma günleri buranın pazarı[87] *olduğu için kalabalık olurdu. Salı-cuma dışında çarşamba, perşembe, cumartesi, pazartesi anlatırdım"* (K.Ş. 33).

Servet Çınçın, 1981 yılında dükkân açtığında Bartın'da tel kırma geleneksel el sanatının yok olmak üzere olduğunu fark etmiş, son kalan yaşlı kişilere giderek bu sanatı canlandırma faaliyeti yürütmüştür.[88] Bu canlandırma faaliyetleri sırasında Çınçın, kendi özel

[87] Bartın'da salı ve cuma günleri geleneksel "galla bazarı" kurulmaktadır. Bu pazarda Bartın'ın çevre köylerinden gelen kadınlar, yetirtirdikleri sebze, meyve ve diğer ürünleri satmaktadırlar. "Galla bazarı", "karılar pazarı" tamlamasının Bartın ağzıyla söylenmiş şeklidir.

[88] Tezin tel kırmanın Bartın'da ortaya çıkışıyla ilgili bölümünde bu konu ele alındığı için burada üzerinde ayrıntılı durulmamıştır.

koleksiyonunda yer alan; çevre, yağlık, havluların üzerindeki geleneksel motifleri tekrar gün yüzüne çıkararak kullanılmasını sağlamıştır. Eski motiflerde hesap işi tekniği üzerine aralarda tel kırma yapılarak işlenen bu ürünleri, kanaviçe tekniği ve tel kırma olarak uygulamışlardır. Geleneksel motiflerin dışında tül üzerine yeni motiflerle tel kırmalar da yapmışlardır:

"Önce kendi yaptığım koleksiyonlardan çıkan desenlerle bütünleştirdim. O desenlerden de fotokopiler… Fotokopiler yokken önce aynısından çizerek yapmaya başladılar kareli kâğıda. Çok desenler vardı koleksiyonumda büyüklerden kalan ve sonradan benim bunları ben de almalıyım, dediğim dışarıdan aldığım parçaların içinde. Modellerden, bunlardan da yapabilir miyiz diye… Hesap işi tekniğiyle yapılmış bazı çevrelerin, havluların, yağlıkların içine tel kırma uygulanmış hesap işinden… Herkes hesap işi yapamadığı için kanaviçeye dönüştürmelerini yapabilir misiniz el dokuması beze kanaviçe tekniğiyle, dediğimde yaparız, dediler. Hesap işinden kanaviçeye çevirdiler. Kanaviçenin yani bu etamin üzerine kanaviçe gibi görünmedi bez üzerine… Patiska üzerine kanaviçe gibi de görünmedi. El dokuması bez üzerine hesap işi bez işler gibi aynı uzmanı tarafından ayırt edilecek kadar benzeri oldu hesap işinin kanaviçe. Kanaviçe üzerine tel kırma uygulayarak çok güzel şeyler ortaya çıkardılar bize işleyenler de. Sonra tül üzerine tel kırmada da farklı motifler denediler. Benim katkım 80'li yıllarda kaybolmaya yüz tuttuğuna inandığım, yaygınlaşmasına ön ayak olduğum için kendimi şanslı ya da kendimi sevinçli hissettiğim bir katkım olmuştur" (K.Ş. 33).

Servet Çınçın, kültürel-sanatsal hayatı ve iş hayatını bir bütün olarak bir arada, ailesinin desteğiyle yürütmüştür. Babasından kalan Bartın yazmacılık sanatını devam ettirmesi, tel kırma geleneksel el sanatının canlandırılması, korunması, aktarımı, tanıtılıp yaygınlaştırılması adına yürüttüğü çalışmalar onu zaman içinde Bartın yazmacılık sanatı ve tel kırma geleneksel el sanatıyla özdeşleştirmiştir. Bir tiyatro yazarı olarak da takdir gören Çınçın'ın tiyatroları, Bartın ağzıyla yazılmakta ve Bartın kültürel hayatından izler taşımaktadır. Mekân olarak geleneksel ev ortamı içinde geçen oyunlarında Çınçın tel kırmayı on yedi oyunundan on tanesinde, Bartın kültürel yaşamı içindeki şekliyle kullanmıştır:

"Tekniğinden öte, motiflerin bulunması, motiflerin yaygınlaşması, tavsiyeler, karşılıklı etkilenmeler, kurslar, birçok yerde açılan sergiler, seneler içinde beni özdeşleştirdi. Servet

Çınçın deyince tel kırma, yazmacılık sanatı ve Bartın Gazetesi'nde yazdığım yazılardan ötürü yazarlık yönü, tabii o 18 yıl sürdü. 1983'ten sonra 18 yıl boyunca, sonra 1990'dan itibaren de tiyatrolar var. Tiyatro yazarlığım da olduğu için... Bir tiyatro konusundaki emeklerimden dolayı anarlar bir de bu tel kırma konusunda, yazmacılık konusunda takdir ederler sağ olsunlar çünkü çok uzun yıllar geçti aradan. Uzun yıllar sayılır, 42 yıl az bir zaman değil bu şeyin içinde. Tabii on yedi tane tiyatro oyunu yazdım, tiyatro oyunlarının bazılarında bile tel kırmayı ellerinde işleyerek gösterdim orada. Gergefte işleyen de oldu. Hangi dönemi yansıtıyorsa o dönemin eşyaları ve sanatı ile ilgili yani on yedi oyun yazdım. Bu on yedi oyundan bir sekizinde, dokuzunda, belki onunda tel kırmadan ya söz edilmiştir ya da gösterilmiştir. Yapanlar yani elinde tel kırma işleyen bir ya da iki kişi olmuştur o sahnede. O Bartın evi içinde, canlandırma içinde... O bakımdan tel kırma bizim için çok önemli bir sanat dalıydı ve benim ve eşim için tabii. 19 Mayıs 1984'te evlendik. O zamandan beri o da benim her zaman destekçim oldu. Sağ olsun gerek sergilerimde sergilerimizi birlikte yaptık her şeyi, tiyatrolarda... Çok uzun, otuz altıncı evlilik yıldönümümüz, çok koşuşturmalar oldu, Allah ömür verirse yaşatırsa beraber minnettarız. Eşimin güzel katkılarına minnettarım. O da benim için aynı şeyleri söylüyor. Tabii bu geçen süre içinde, tabii birçok üzüntülerimiz olmuş olabilir ama çok güzel geçti; çok olağanüstü, etkileyici günler geçirdik" (K.Ş. 33).

Servet Çınçın'ın Bartın ağzıyla komedi türünde yazdığı oyunlarında tel kırma geleneksel el sanatını kullandığı yerlere örnek vermek gerekirse *Aynalı Dolap* oyununda tel kırmanın Bartın geleneksel evi içinde sehpa örtüsü olarak kullanıldığı görülmektedir (URL-5, 2020). *Dudu Teyze* oyununda evlenen iki genç kızın düğün kıyafetleri üstünde tel kırma yazma kullanılmıştır (URL-6, 2020). *Neşeli Günler* oyununda Bartın yöresel kıyafetleri üzerinde tel kırma yazma kullanılmıştır (URL-9, 2019). *Garelle* oyununda eski Bartın düğün gelenekleri içinde yer alan kına gecesi sıraya çıkma âdetinde, sıraya çıkacak genç kızların yöresel düğün kıyafetleri üzerine tel kırma yazma takmış oldukları görülmektedir, kızlar sıraya çıkacakları için heyecanlıdır, birbirlerine mâniler okuyarak kendilerini sıraya çıktıklarında beğenebilecek erkeklere söyleyecekleri mânileri kararlaştırmaktadırlar. Bir sonraki sahnede yöresel kıyafetleri ve tel kırma işli kıyafetleriyle sıraya çıkan iki genç kız, daraba arkasından kendilerini beğenen erkeklerle mânileşmektedirler. Yine aynı oyunda başka bir genç kız gergef üstünde yöresel Bartın el dokuması beze tel kırma işlemektedir (URL-7, 2020; URL-8, 2020). *Sevgili Kiracılarım* oyununda bir genç kızın evlenirken kına gecesinde kullanacağı tel kırma yazmayı kırmızı tül üzerine işlediği görülmektedir (URL-

10, 2019). Çınçın'ın tiyatrolarında kullanılan tel kırma, Bartın geleneksel yaşamında tel kırmanın yerini göstermektedir. Aynı zamanda tiyatro, sanatın üç boyut kazandığı yer olarak gerçek hayatı yansıtma derecesi yüksek olduğu için (Kısakürek, 2016: 10) tel kırmanın tiyatroda Bartın geleneklerinin içinde yaşatıldığı gibi kullanımının geleneğin devamlılığına ve yaygınlık kazanmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Servet Çınçın'ın Bartın'da tel kırma üzerine bir merkez kurulması hayâli bulunmaktadır. Bu merkezde, içinde tel kırmanın da olduğu Bartın gelenek ve göreneklerinin kendi bağlamı içinde canlandırılmak istendiği görülmektedir. Çınçın'ın bu hayâli, Öcal Oğuz'un dile getirdiği el sanatlarının "yeniden biçimlendirilerek ve uygulamalı müzelerde doğal ortamlar yaratılarak" (Oğuz, 2014, s. 10) ele alınması anlayışıyla bağdaşmaktadır. Yeni neslin de gelenek ve görenekleri tanıması istenmektedir. Çınçın'ın hayâlinde somut olmayan kültürel miras unsurunun bağlamından kopmamasını önemsediği görülmektedir:

"Sadece tel kırmanın üretildiği, yapıldığı ve yaşatıldığı bir merkez olsa ve Bartın kına gecelerinin canlandırıldığı eski bir Bartın evi olup hafta sonları orada Bartın'ın kaybolmaya yüz tutmuş, unutulan, zorlukla yapılabilen ama yaşatılması iyi olan, yeni nesillere tanıtılmasında fayda olacak olan yemekleriyle birlikte, Bartın düğünlerinin canlandırılabildiği bir eski Bartın evinde, kına geceleri canlandırılıp kına gecelerinde, o evin de bahçesinde, tel kırmalarıyla oturan sıraya çıkmış genç kızların haftada bir, sadece turistik gösteri gibi değil de Bartınlılara da yeni nesillere ya da ayda bir, bir gösteri, bir sunum yapmasını çok isterdim. Bunun devam etmesini isterim, olmasını… Yıllar önce Bartın Gazetesi'nde yazı yazarken Belediye başka bir yere taşınsa da burası müze olsa diye yazmıştım belki bir 20-25 sene önce ama birkaç sene önce müze oldu. Bazı düşünceler ve dualar gerçekleşiyor, yaptılar, müze oldu. Küçük oğlum da müzede çalışıyor şimdi" (K.Ş. 33).

Servet Çınçın tarafından, Bartın'da somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olarak tespit edilmeyen ama tel kırma geleneğinin taşıyıcısı olarak Sevim Kalafat, Aysel Kalafat, Aynur Güçlü ve Fatma Kaya adları verilmiştir. Bu kişiler yaşları ilerlemiş oldukları hâlde tel kırma işlemeye devam etmektedirler.

SONUÇ

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatı; Bartın'ın kültürel, coğrafi ve demografik yapısından etkilenen bir işleme sanatıdır. İşlemenin ortaya çıkışı, gelişmesi, motifleri, gelenek-göreneklerdeki yerinde bu etkiler hissedilmektedir. Bartın'da yapıldığı görülen diğer el sanatlarından işlemelerin, dokumacılığın, yazmacılığın ve çatkının tel kırma işlemesine çeşitli yönlerden etki eden tarafları bulunmaktadır.

Gelenek, aklımıza hep geçmişte olanı eskiyi getirmekte iken gelenek kavramına gelenek ve yeni, gelenek ve yenilik gibi açılardan da bakılması gerekmektedir. Gelenek, geçmişteki gibi kalmayan, yavaş da olsa değişen ve gelişen yönüyle tel kırma geleneksel el sanatını da etkilemiştir. Tel kırma geleneksel el sanatının geçmişten günümüze güncellenerek, modernize olarak, çağa ayak uydurarak geldiği görülmektedir. Modernize olmak, Bartınlılar tarafından geleneği bozmak olarak değil, geleneğin yaşamasına katkı sağlamak olarak algılanmaktadır. Modernleşmenin sınırlarının neler olması gerektiği konusunda Bartınlıların herhangi bir kaygı hissetmediği tespit edilmiştir.

Gelenek, modernize olmasının yanında kendisine yine uzak görülebilecek moda kavramıyla da yan yana gelmektedir. Eskidikçe geride kalması, unutulması veya yok olması beklenen gelenekler, mod kavramındaki döngünün de etkisiyle bugün moda hâline gelmiş görünmektedir. Bugün moda olan geleneklerden birinin de Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatıdır. Tel kırma kültür endüstrilerinin de etkisiyle bugün moda sektöründe yoğunlukla kullanılan bir geleneksel el sanatı hâline gelmiştir. Moda sektöründe boy gösteren tel kırma, gelenek modasının getirdiği kavramlardan sayılabilecek; sürdürülebilir moda, yavaş moda, yavaş tasarım, *haute couture* gibi kavramlarla ön plana çıkarılarak endüstride kullanılmakta ve pazarlanmaktadır. Moda endüstrisi için olumsuz olarak geleneği meta hâline getirdiği, olumlu olarak yaratıcı endüstri olarak algılanıp geleneğin ilerlemesini sağladığı düşünülebilmektedir. Tel kırmanın moda sektöründe kullanımının fikri mülkiyet hakları bağlamında mutlaka değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Bartın işi tel kırmanın geleneksel el sanatları içindeki yerini daha iyi anlamlandırabilmek adına geleneksel el sanatları ve el sanatları geleneğinin bir alanı olan işlemeler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. El sanatları geleneğinde geçmişten günümüze bir adlandırma

probleminin olduğu, bu durumun geleneksel el sanatı algısına etki ettiği görülmektedir. Geleneksel el sanatlarında işlemeler, UNESCO'nun korumaya aldığı somut olmayan kültürel miras alanlarından biridir.

Bartın işi tel kırma işleme sanatının cinsiyet olarak kadın kimliğiyle mekân olarak ise daha çok ev içiyle özdeşleşen bir yapısının bulunduğu görülmektedir. Kadının erkekler tarafından cinsel kimlik olarak Türk toplumunda algılanışıyla beraber, işlemenin cinsiyet ve mekân ilişkisi tarafı, kadınların geçmişten günümüze işleme geleneğini ne şekilde devam ettirdiği, Türk işlemeleri üzerinde Türk kadınının etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bartın işi tel kırmanın ne olup olmadığı; tel kırmada kullanılan malzemeler olan iğne, gergef/kasnak, kumaş, desen/motif; tel kırmanın düğüm tekniği ve tel kırmayla kullanılan diğer teknikler, tel kırmanın kullanım alanları, yıkanması, ütülenmesi, korunması üzerinde ayrıntılı halk bilimsel tespitler gerçekleştirilmiştir. Tel kırmanın malzemelerinde geçmişten günümüze değişim olduğu görülmüştür, bu değişimler Bartın halkından toplanan bilgilerin yanında literatürle de desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Gelenek ve yeni(lik), tel kırmanın malzemelerinden tekniğine, desenlerinden korunmasına etki etmiş görünmektedir. Tel kırmanın malzemelerinde, işlenişinde, tekniğinde vb. gerçekleşen geleneksellik algısındaki değişim belirlenmiştir. Modern yöntemlerle sağlanmaya çalışılan bir geleneksellik algısı söz konusudur.

Tel kırma Bartın'da kurumsallaşma sürecine giderken inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Son olarak tel kırmanın kaybolmayan yüz tuttuğu 1980'li yıllardan sonra, Servet Çınçın'ın bu sanatı canlandırma faaliyetleri, Halk Eğitim kurslarında ders olarak gösterilmese bile haftanın bir günü tel kırma öğretmeye ayrılan iki saatlik süre ve diğer emek verenlerin faaliyetleri, Kültür Bakanlığının da teşvikiyle tel kırma Halk Eğitim Merkezinde 1997-1998 eğitim-öğretim yılından itibaren ders olarak gösterilmeye başlanmıştır. Tel kırma, kurumsallaşmayla beraber gelişerek, yaygınlaşarak günümüze kadar gelmiştir.

Bartın'da tel kırma üzerine Moda Düğme adlı tuhafiye *Bartın Tel Kırması* adıyla senede bir kere dergi çıkarmaktadır. Hatice Karadağ'ın çıkardığı *Tel kırma 2* adıyla bir kitap çıkarmıştır. Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü *Bartın İşi Tel Kırma* adıyla bir kitap hazırlatmıştır. Tel kırma üzerine farklı kişilerin dergi çıkarma

hazırlıkları olduğu tespit edilmektedir. Bartın'da farklı kaynaklarda tel kırma geleneksel el sanatı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Tel kırma üzerine gerçekleştirilen projelere bakıldığında devlet eliyle gerçekleştirilen, 2010 yılında Bartın Belediyesi desteğiyle kurulan Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği, Bartın'da daha çok tel kırma işleyen fakat müşteri bulamayan kadınların yaptıkları işleri aracısız olarak alıcıyla buluşturduğu bir ortamdır. Dernek'e Bartın Belediyesi tarafından çeşitli şekillerde destek olunmaktadır. Bartın Valiliği Geleneksel El Sanatları Satış Ofisi 2019 yılında açılmıştır. Amaç yine Bartınlı kadınlara destek olarak üretilen el sanatı ürünlerinin aracısız olarak müşteriyle buluşturulması ve kadınların kazanmasıdır. Bartın Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı da gerçekleştirdiği tel kırmanın içinde olduğu projelerle Bartınlı dezavantajlı durumda olan kadınların kendi ayakları üzerinde durmalarında, rehabilitelerinde, topluma kazandırılmalarında rol oynamaktadır.

Kültür Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünün teknik danışmanlığında gerçekleşen "Bir Usta Bin Usta" projesinde tel kırma 2015 yılında yer almıştır.

Moda sektöründe yer almasıyla daha görünür hâle gelen tel kırmanın yer aldığı bazı özel projeler bulunmaktadır. Renan Tan Tavukçuoğlu'nun başlattığı sosyal sorumluluk projesi olan Puduhepa ve Kız Kardeşleri Projesi'ne tel kırma, NASA'da çalışan ilk Türk olan Dilhan Ege Eryurt bez bebeğinin kıyafetiyle dâhil olmuştur. Tasarlanan bez bebeklerle kız çocuklarına ilham olmak, okuyan kız çocuklarına maddi destek ve kadınlara iş imkânı sağlamak amaçlanmaktadır. Projede, çocukların sarı saçlı plastik bebeklerden değil, Anadolu kadınlarının gelenek ve hikâyelerinden ilham aldığı belirtilerek geleneği ön plana çıkarma söyleminde bulunduğu görülmektedir.

Bartın'da Tel Kırma Derneği kurma faaliyetleri kişi bazında ve Halk Eğitim Merkezi aracılığıyla denenmiş fakat çeşitli nedenlerden ötürü başarıya ulaşamamıştır. Bugün Bartın'da, Tel Kırma Derneği adıyla faaliyet gösteren bir dernek yoktur.

Bartın'da tel kırma geleneksel el sanatının ortaya çıkışı üzerine ayrıntılı tespitler yapılmıştır. Tel kırmanın Bartın'da ortaya çıkışı ve gelişiminin geleneğe etki eden yönleri bulunmaktadır. Tel kırmanın Bartın'da ortaya çıkışında ve gelişmesinde Bartın'ın coğrafi yapısı, Rumlarla olan etkileşimlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Tel kırmanın Bartın'da

ortaya çıkışına dair Bartın halkının verdiği bilgi ve var olan kanıtlar, tel kırmanın Bartın'da ortaya çıktığına dair güçlü bulgular olarak görülmektedir. 1750'li yıllardan itibaren Bartın'da tel kırmanın kullanıldığı ürünlere rastlanmaktadır. Tel kırmanın Bartın'da ortaya çıktığı yer olarak Bartın halkı tarafından Orduyeri ve çevresi gösterilmektedir. Kitaplarda yer alan ve halk nezdinde de karşılık bulduğu görülen tel kırmanın ilk olarak Hatice Ağaçkıran tarafından yapıldığı bilgisi, Hatice Ağaçkıran'ı bizzat tanıyan kişiler olarak Servet Çınçın, Solmaz Ünlü gibi kaynak şahıslar tarafından çürütülmektedir. Tel kırmayı ölmeye yüz tuttuğu bir döneminde canlandıran kişi olarak veya bazı kaynak şahıslar tarafından Hatice Ağaçkıran tel kırmayı tüle uygulayan kişi olarak gösterilebilmektedir. Halk nezdinde, tel kırmanın başka şehir veya yerlerden çeşitli vasıtalarla Bartın'a geldiği bilgisi de bulunmaktadır fakat buna dair herhangi bir somut kanıt olmadığı ifade edilmiştir. Tel kırma geleneğinin Bartın'da 1980'li yıllarda ölmeye yüz tuttuğu bir dönemde, Servet Çınçın vasıtasıyla canlandırılmaya çalışıldığı ve bu konuda çeşitli çalışmaların yapıldığı tespit edilmektedir.

Tel kırma gelenek ortamlarında geçmişten günümüze geleneğin değişimi anlamında, halk nezdinde geleneğin kaybolması olarak algılanan bazı olumsuz değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler "yeni Bartın" ve "eski Bartın" kavramlarıyla imgeleştirilerek aktarılmaya çalışılmıştır. Bartın'ın eskiden yeniye değişmesiyle tel kırma gelenek ortamları da değişmiştir. Yeni Bartın'dan eski Bartın'a bakan kaynak kişiler eskiyi; hep olumlu, geleneğe sahip çıkan, onu yaşatan özellikleriyle ön plana çıkarırken yeniyi; geleneği terk eden, yozlaştıran özellikleriyle ön plana çıkarmaktadırlar.

Tel kırma, Bartınlıların kültürel kimliğinde yer edinmiş; benimsenen bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Tel kırma, işlemeler konusunda araştırma yapanlar tarafından çeşitli yerlere ait gösterilebilmekte ve çeşitli mekânlar tel kırmayı kendi gelenekleri olarak görebilmektedirler. Tel kırmanın çeşitli mekânlar tarafından sahiplenilmesi işleme sanatının ne kadar fazla yaygınlaştığıyla da ilgilidir. Çeşitli mekânlar tarafından kendisine ait gösterilebilen tel kırma geleneği, bu geleneğin hangi mekân için folklorun gerçeği olabileceğini de akla getirmektedir. Tel kırmanın geleneklerindeki varlığını elde olan en eski tel kırma işlemeli ürünlerle açıklamaya ve geçmişten günümüze gündelik kültür içindeki yerini geleneği yaşayarak ve yaşatarak aktarmaya çalışan bir Bartın ve Bartın halkı söz konusudur. Bartınlılar tel kırma geleneğinin kendilerine aidiyeti konusunda tereddütsüzdürler, bu aidiyet kuru bir lâftan ibaret olmayıp geçmişte birincil sözlü kültürün

kaybolmadığı ortamlarda ve günümüzde tel kırmanın Bartın'daki varlığıyla desteklenmektedir. Bartın, yüzyıllardan beri tel kırma geleneğine emek veren bir mekân olarak geleneğine sahip çıkmaktadır. Gelenek için verilen emekler sonucunda 2009 yılında Coğrafi Tescil Belgesi alan tel kırma, "Bartın işi tel kırma" olmuştur. Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'yle de tespit edilen "kimlik ve devamlılık duygusu"nun tel kırma geleneği için Bartın'da oluştuğu görülmektedir. Bartın işi tel kırmanın, tel kırmaya sahip çıkmak isteyen diğer mekânlara karşı savunulduğu ve diğer mekânlarda yapılan tel kırmanın kullanılan malzeme, teknik vb. yönlerden eleştirildiği görülür. Geleneğin hangi mekân için tarihsel olarak eski olduğunun yanında; folklor açısından hangi mekânın geleneği benimsediği, geleneğe emek vererek yaşatmaya çalıştığı göz ardı edilmemelidir.

Bartın işi tel kırma, bir geleneksel el sanatı olarak Bartın'da bireyin ve toplumun psikolojisine olumlu anlamda etki etmektedir. Tel kırma işleyen çoğu kişinin ifade ettiği gibi tel kırma bir işleme sanatı olmasının yanında psikolojik olarak bir rahatlama aracıdır. Bartın'da devlet eliyle açılan çeşitli kurslarla ve projelerle tel kırmadan dezavantajlı bireylerin topluma kazandırılmasında bir terapi aracı olarak yararlanıldığı söylenebilir. Tel kırmanın hem bireyin hem toplumun ruh sağlığına olumlu etkileri olduğu tespit edilmektedir.

Covid-19 pandemisi sürecinde alan araştırmasına devam edildiği için tel kırmanın bu dönemdeki etkileri konusunda da veriler elde edilmiştir. Tel kırma, pandemi koşullarından genel olarak olumsuz etkilenmiştir. El sanatları geleneği olarak tel kırma karantina süreçlerinde evde daha fazla üretilmiş, zorlu sürecin atlatılmasına olumlu etki etmiştir. Sosyal medyayı iyi kullanan tel kırma işleyicilerinin kazançlarında artış görülürken sosyal medyayı iyi kullanamayanlar, sipariş alamadıkları ve çeyiz evleri de kapalı olduğu için maddi anlamda zorluk yaşamışlardır. Tel kırma kursları kapandığı için pandemi sürecinde tel kırmanın resmi eğitim süreçlerinde aktarımı yapılamamış, tel kırma öğrenimi sanal ortama kaymıştır fakat yüz yüze eğitim ortamının aktarım açısından sağladığı çeşitli artıları sanal ortam sağlayamamıştır.

Bartın işi tel kırmanın aktarım mekân ve modellerinde geçmişten günümüze değişiklikler olduğu tespit edilmiştir. Doğal gelenek ortamlarında gerçekleşen geleneksel aktarımın yanında bugün daha çok modern model olduğu dile getirilen Halk Eğitim kursları yoluyla tel kırmanın aktarımı sağlanmaktadır. Modern modeller, geleneğin devamı anlamında

olumlu görülmektedir. Tel kırmanın aktarımında teknolojik şartlara uyum sağlanarak sanal yolla aktarım da sağlanmaktadır. Özellikle YouTube ortamındaki video paylaşımlarıyla tel kırmanın öğretilebildiği tespit edilmektedir. Kültür endüstrisi ortamı olan YouTube'un bir aktarım ortamı olarak artı ve eksileri bulunabilmektedir. Bakış açısına göre Arnordo'nun tabiriyle metalaştırılan bir kültürden, diğer bakış açısına göre yaratıcılık ve gelişme sağlayan bir sektörden bahsedilebilmektedir. Bartın'da YouTube ortamında sanal öğreticilik yapan bir kişi tespit edilmiştir: Emine Gökçimen. Emine Gökçimen'in sanal ortamı iyi kullanan bir kadın olarak maddi kazancını artırdığı ve sanal ortamın kendi ismiyle marka oluşturmasına katkı sağladığı görülmüştür. Gökçimen için maddi bir karşılık beklemeden sevgiyle yaptığını söylediği sanal öğreticilik, geri bildirimler bakımından tatmin edici bir ortamdır. Pandemi sürecinde sanal öğreticiliğin arttığı tespit edilmektedir. Sanal ortamın yüz yüze öğrenmeye alternatif olamayacağı ancak kursa gidemeyecekler için tel kırmanın öğrenilmesi anlamında katkı sağlayabileceği görülmektedir.

Tel kırmanın moda endüstrisi ile tanışmasında, modernize olmasının etkisi olmuştur. Çeyiz ürünleriyle kalmayan, farklı ürünler üzerine uygulanan tel kırma, Bartın'daki tel kırma tasarım yarışmalarının da etkisiyle moda endüstrisinin yoğun bir şekilde kullanımına girmiştir. Günümüzde modacı Zeynep Tosun ile Hatice Karadağ (K.Ş. 11), 2012'den beri her sene içinde tel kırma-sarmanın olduğu moda kreasyonları hazırlamaktadırlar. Moda endüstrisi, tel kırmanın tanıtımında, yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur. Türk ünlüler ve dünya ünlüleri tarafından tel kırma işlemeli kıyafetler tercih edilmektedir. Tel kırmanın modernize olması ve moda endüstrisiyle tanışması, geleneğin ölmemesi ve ilerlemesi için arzulanan bir hedeftir. Moda endüstrisinin tel kırmayı kullanırken geleneklerin moda oluşunun bazı unsurlarından yararlandığı görülmektedir. Tel kırma geleneğinin hikâyesi, Bartınlı kadınların el emeği olması*, haute couture* özelliği taşıması gibi yönler, moda endüstrisinin önceledeği "yavaş moda", "yavaş tasarım", "sürdürülebilir moda" gibi kavramları da ön plana çıkarmakta, tel kırmanın moda endüstrisindeki katma değerini artırmaktadır. Tel kırmanın moda endüstrisindeki kullanımında olumlu ve olumsuz bulunan taraflar olabilmektedir. Olumsuz bulunan taraflar; moda endüstrisinin geleneği değil parayı öncelemesi, tel kırmayı bağlamından uzaklaştırması, tel kırmayı bir yörenin kültürü olarak değil kendi markası olarak ön plana çıkarması, tel kırmanın moda endüstrisinde sadece seçkin kesimin ulaşabileceği bir duruma gelmesi, geleneğin endüstrideki yozlaşma ihtimali olabilmektedir. Olumlu bulunan taraflar ise geleneğin çağa ayak uydurarak modernize olması ve ölmemesi, moda sektörüyle kadınlara açılan yeni ekmek kapısı olması, tel

kırmanın tanınırlığının artması ve yaygınlaşması olabilmektedir. Tel kırmanın moda sektöründeki kullanımında kültürel kimliğin korunması, belirli kişilerin değil yöre halkının gelenekten hak ettiği kazancı sağlayabilmesi için koruma tedbirleri ve düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bartın'ın tel kırmadan kültürel bir imgesi olarak herhangi bir alanda yararlanılmadığı tespit edilmektedir. Tel kırma imgesinin Bartın'da değişik alanlarda kullanımı, kültürel mirasın görünürlüğünü, tanınırlığını ve farkındalığını artıracaktır. Şehirlerin kentsel imgelerinin "kent simgesi" hâline dönüşebildiğinden hareketle tel kırmanın da kentin bir simgesi olarak kullanılabileceği üzerinde durulmuştur. Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alan tel kırma, Bartın'ın bir markası olma yolunda adım atsa da kent markası olarak kat etmesi gereken aşamalar olduğu tespit edilmektedir. UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı Programı, tel kırma geleneğinin kentin markalaşmasına ne şekilde etki edebileceği ve tanınırlığını, görünürlüğünü, farkındalığını, katma değerini artırma potansiyeli bakımından örneklenmektedir. Bartın işi tel kırma markasının uluslararası anlamda korunması gerekliliğine dikkat çekilerek bu anlamda WIPO'nun geleneksel bilgi ve kültürel ifade çeşitliliğinin korunması konusundaki yaklaşımı bir alternatif olarak gösterilmektedir.

Sanat/zanaat buna bağlı olarak sanatçı/zanaatkâr ayrımı genel olarak el sanatlarının özel olarak da tel kırmanın üzerinde durulması gereken bir yön olarak belirlenmiştir. Bu anlamda "güzel sanatlar"ı temsilen Bartın Güzel Sanatlar Lisesi görsel sanatlar öğretmenlerinden, geleneksel el sanatı tel kırmayı temsilen Bartınlılarla yapılan görüşmelerden faydalanılmıştır. Güzel Sanatlar'ın ve Bartın'ın tel kırmanın sanat veya zanaat oluşu konusundaki algılarının farklı olduğu tespit edilmektedir. Güzel Sanatlar, sanat-zanaat ayrımında hiyerarşik bir konumlama yapabilmektedirler. Bu konumlamada resim en üstte yer alırken geleneksel Türk sanatları olarak nitelendirilen hat, tezhip minyatür, çini, ebru gibi el sanatları, imparatorluk geçmişleri olmaları ve tarihi belge niteliği taşımaları, tüm dünya bu sanatları tanıdığı için evrensele yaklaştıklarının düşünülmesi gibi nedenlerden ötürü tel kırma, ahşap oymacılığı, hasır örücülüğü vb. el sanatlarından sanat olma derecesi bakımından daha üst konumda gösterilebilmektedirler. Bazı görsel sanatlar öğretmenleri, tel kırmanın bir resmin içinde bir sanatçı tarafından yorumlandığında sanatsal özellik kazanabileceğini düşünebilmektedirler. Bazı görsel sanatlar öğretmenleri ise tel kırmayı sanat olarak görmeye yaklaşır ve sanatta olması gereken el-beyin-kalp unsurlarının tel kırmada da bulunduğunu belirtir. Güzel Sanatlar'ın el sanatlarını sanatsallıktan çıkardığı

düşünülen bazı özelliklerin benzerlerinin resim sanatı için de geçerli olabilmesi, görsel sanatlar öğretmenleri tarafından açıklanarak aradaki farkın belirtilmesi gerektiği bir durumdur. Resim sanatı için şu an geçerli olan usta-çırak ilişkisi eğitimi, büyük bir sanatçının resmine bakılarak yapılan reprodüksiyon çalışmaları, ileride öğrencinin kendi bireysel tarzını oluşturması için bir zemin olarak algılanır. El sanatlarında görülebilen ürün taklidi, usta-çırak ilişkisinin yaratıcılığı sınırlandırdığı, el sanatlarını zanaat hâline getirdiği düşünülebilmektedir. Maddi kaygının öncelenmesi filtresi de bazı Güzel Sanatlar öğretmenlerinin sanat süzgecinden geçmez. Resim sanatı için yaparken değil ama sonrasında kabul edilebilen maddi kaygılar, tel kırmada asıl amacın maddi olmasından dolayı kabul görmez. Bartınlılar ise sanat/zanaat ayrımında tel kırmayı hiyerarşik bir konumlamaya tabi tutmaz. Genel olarak tel kırmanın bir zanaat olarak algılanabildiği görülür. Bazı el sanatı ürünleri ise eşsiz kabul edilerek sanat derecesine yaklaştırılabilmektedir. Tel kırmanın Bartınlılar tarafından sanat olarak algılanması atasözlerinde de karşımıza çıkan beceri, ustalık gerektiren iş, "kolda altın bilezik" şeklinde olabilmektedir.

Bartın işi tel kırma, kadınlar için ticari boyutu olan bir işleme sanatıdır. Tel kırma "meslek" veya "ev ekonomisine katkı" boyutunda değerlendirilebilmektedir. Tel kırmada meslek folkloru bağlamında değerlendirilebilecek özelliklerin genel olarak oluşmadığı tespit edilmektedir. Meslek tanımlarına bakıldığında farklılıklar olduğu görülebilmekte, kişinin vaktinin fazla bölümünü harcadığı uğraşı onun mesleği olarak da algılanabilmektedir. Tel kırma da kadınlar için evde zamanının büyük bölümünü bu sanat ve bu sanattan para kazanma için harcayanlar için meslek olarak algılanabilir. Tel kırmanın meslek olarak algılanabilmesinin yanında Türk ataerkil aile yapısı içinde, "ev ekonomisine katkı" boyutunun ön plana çıktığı düşünülebilir.

Nazar ve yeminli örnek tel kırma işleyenler arasında varlığını sürdürdüğü tespit edilebilen inanç ve uygulamalardandır. Tel kırma kurs ortamları görsel ürünlerin, becerinin, haset edilebilecek, imrenilebilecek veya beğenilebilecek durumların ön plana çıktığı bir yer olarak nazar inancının yansımalarının görüldüğü bir ortamdır. Bunun dışında ev ve diğer ortamlarda yapıldığı görülen işlemeler, çeşitli şekillerde nazarı celp edebilmektedir. Yaptığı el işini nazara karşı korumak için nazar boncuğu kullanma ve sözel olarak maşallah deme şeklinde uygulamalar görülmektedir. Nazar değdiğinde ise kurşun döktürme, Kur'an okuma uygulamaları yapılmaktadır. "Yeminli örnek" ise eskiden bir dantel örneğinin adı olduğu söylenen fakat daha sonra haset ve kıskançlık duygularıyla yemin edilerek örneğin bir başka

kadına verilmemesi şekline dönüşen bir uygulamadır. Her kadın tarafından yapılmayacağı söylenen bu uygulama bugün tel kırma kurslarında işlenen örneklerin sene sonu sergiye çıkıncaya kadar bir başka kişiye verilmek istenmemesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bugün yeminli örnek veya örnek vermemenin iki boyutu; kıskançlık, haset duyguları ve örneği oluştururken verilen emeğin korunmak istenmesi şeklinde belirlenmektedir.

Tel kırmanın tanıtımı ve yaygınlaşmasında geçmişten günümüze Bartınlı kadınlar ve tel kırmaya emek verenler tarafından gösterilen çaba söz konusudur. Bugün ise tel kırmanın tanıtımında ve yaygınlaşmasında yenilikçi bakış açıları geliştirilmesi gerekliliği tespit edilmektedir. Tel kırmanın pazarlamasında önceden daha çok kendi çevresinde sipariş verilerek yaptırılan işleme söz konusuyken bugün tel kırmada aracılar vasıtasıyla ve sanal pazarlama yaygındır. Bartın'da herkes tel kırma işleyebildiği için iç pazar azalmıştır. Tel kırmada yurt içi ve yurt dışı satışlar daha fazla olmaktadır. Tel kırmanın tanınırlığı, yaygınlaşması arttıkça pazarlama ağı da genişlemiştir. Tel kırmada pazar ağının geliştirilmesi için AR-GE, modernizasyon, tel kırmanın katma değerinin yükseltilmesi, Bartın'da sanayi altyapısının geliştirilmesi gibi çalışmalar gerekli görülmektedir. Kadınların sanal pazarlamayı öğrenmeleri için onlara eğitim verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Tel kırma Bartın'da turistik ürün olarak Amasra başta olmak üzere pazarlanmaktadır. Pahalı bir ürün olan tel kırmada küçük turistik ürünlerin çalışılmasının satışları artıracağı belirlenmektedir. Bartın il merkezinde turistik ürün satışının düşük olması, il merkezine uğramayan turlara bağlanabilmektedir. Bartın'da bulunan müzelerin "çağdaş müzecilik" anlayışına göre düzenlenmesi, tel kırmanın turistlere gelenekteki bağlamıyla öğretilmesi için bir alternatif olarak önerilmektedir.

Bartın işi tel kırmanın eğitim ve aktarımında kuşaklar arasında değişmeler tespit edilmektedir. Bu değişmeler sessiz kuşak, bebek patlaması, X, Y, Z ve Alfa kuşakları ayrımına göre incelenmiştir. Sessiz kuşak, bebek patlaması ve X kuşaklarının Y, Z ve Alfa kuşaklarının tel kırmaya olan ilgisizliğine karşı olumsuz bir tavır takınabildikleri görülmektedir. Eski kuşakların yeni kuşaklara karşı üstünlük duyması gözlemlenebilen bir durumdur. Y ve Z kuşaklarının, tel kırmayı öğrenmeye meyilli olmasa da evlerinde görsel bir obje olarak kullanabilecekleri belirlenmektedir. Tel kırma işlemesini yapmasa bile severse sabır gösterebileceğini söyleyen yeni kuşak da bulunmaktadır. Bu konuda sözün işlemedeki sabra ne derecede dönüşeceği bilinmemektedir. Tel kırmanın örgün eğitimde

uygulamalı olarak gösterilebilecek “temel yaşam becerileri” dersleri arasında olabileceği belirlenmektedir.

Tel kırma usta öğreticilerinin yetişmesinden ve kişiler arası anlayış, görüş farklılıklarından dolayı bazı sorunlar yaşanabilmektedir. Usta öğreticilerde görülen eğitim ve buna bağlı olarak aktarım eksikliği tel kırmada kaliteyi düşürmektedir. Tel kırma usta öğreticilerinde kendini geliştirmeyen, yeniliklere ayak uydurmadan sadece para kazanmayı hedefleyen bir anlayışın tel kırmaya zarar verdiği tespit edilmektedir.

Bartın işi tel kırmanın üretim, pazarlama döngüsünde bir kalemde gerçekleşen fiyat artışı, diğer kalemleri de etkilemektedir. Döviz kurlarının sürekli artması tel kırma işlemesinin maliyetini de artırmaktadır. Tel kırma işleyicileri arasında bu durumdan mustarip olanlar fazladır. Bartın’da yeterli sanayi altyapısının olmaması, tel kırmanın günümüz şartlarında uygulandığı yeni ürünlerin şehir dışına gönderilerek yaptırılmasına neden olmakta, bu da maliyeti artırmaktadır. Yeterli sanayi Bartın’da olsa bile gerekli pazar sağlanamadıktan sonra yine çeşitli sorunların baş göstereceği belirlenmektedir.

Tel kırmada sorun olarak gösterilen aracıların kazanması durumuna aracılar ve tel kırma işleyicileri açısından olmak üzere iki farklı perspektiften bakılabilmektedir. Birincisi, tel kırma ürünlerin aracılar aracılığıyla satılması işleyici kadınların hak ettiklerinin çok daha altında bir ücretle ürünlerini satmalarına neden olmaktadır. İkincisi, aracılar olmasa ürünlerini satacak müşteri bulamayan kadınlar, aracılar vasıtasıyla ürünlerini satabilmektedirler. Aracılar da kendilerinin müşteri bulmak için emek harcadıklarını, ürünlerden fahiş kârlar elde etmediklerini ifade etmektedirler. Bu konuda moda endüstrisinin tel kırmadan elde ettiği fahiş kârlar eleştirilebilmektedir.

Bartın’da tel kırma alanında somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olarak sekiz kişi bulunmaktadır. Bunlardan altı tanesiyle görüşme gerçekleştirilebilmiştir. SOKÜM taşıyıcılarının tel kırmanın eğitiminde, aktarımında, modernize olmasında önemli görevler üstlendikleri tespit edilmektedir. Genel olarak SOKÜM taşıyıcıları tel kırmanın modernize olmasını, gelenekteki gibi kalmamasını istemekte; gelenekteki şekliyle kalan tel kırmanın öleceğini düşünmektedirler. Modernize olmanın sınırlarının ise belirlenmediği fark edilmektedir. SOKÜM taşıyıcıları tarafından tel kırma millî duygularla temsil edilmektedir. SOKÜM taşıyıcısı olmak yeni tanıtım, eğitim ve aktarım olanakları da sağlamaktadır. Bir

sorun olarak SOKÜM taşıyıcılarının sosyal güvencelerinin ve az da olsa bir maaşlarının olmaması gösterilebilmektedir. Bu konuda devletten bir beklenti söz konusudur.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatına emek veren kişi olarak Bartın'da Servet Çınçın tespit edilmektedir. Çınçın, ölmek üzere olan tel kırma sanatının canlandırılmasında, yaşatılmasında, geliştirilmesinde, tanıtılmasında, eğitiminde ve aktarımında katkı sağlamaıştır. Kendi şahsi koleksiyonunda tel kırmanın Bartın'a aidiyeti konusunda tarihi parçalar bulunan Çınçın, aynı zamanda bir tiyatro yazarı olarak Bartın kültürünü ağız özellikleriyle tiyatrolarında yaşatmış, tel kırmayı Bartın gelenekleri içinde yer aldığı şekliyle on yedi tiyatrosundan onunda kullanmıştır. Tel kırmanın gelenekteki şekliyle yaparak yaşayarak canlandırıldığı bir merkez kurulması, Çınçın'ın hayâlidir.

Bartın işi tel kırma geleneksel el sanatının halk bilimsel açıdan geçirdiği değişimler ve geldiği noktanın ele alındığı bu tez çalışmasının; genel olarak el sanatlarını halk bilimsel olarak ele alan çalışmaların azlığı, özel olarak da bir işleme sanatı olan tel kırmayı halk bilimsel açıdan geniş perspektifte ele alan ilk çalışma olması nedeniyle yapılacak diğer el sanatı geleneği çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Adaş, S. (2019). *Bartın'ın Kentsel İmgeleri ve Kent Kimliği Oluşumundaki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi.

Akkaya, S. (2016). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kent İmgeleri ve Günümüz Kent Markası Tasarımına Etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.

Aktan, O. (1989). *El Sanatları*. Ankara: Makro Yayıncılık.

Alangu, T. (1993). *Billûr Köşk Masalları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Altınköprü, T. (2015). *El Yazısı ile Karakter Analizi*. Ankara: Hayat Yayıncılık.

Altuntaş, Y. (1994). El Sanatlarının Dünü Bugünü ve Sorunları. İçinde *Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Aral, A. E. (2018). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Eğitim: Eğitimin Periyodik Raporlardaki Görünümüne Eleştirel Bir Bakış. *Millî Folklor*, (120), 59-71.

Arendt, H. (2020). *Geçmişle Gelecek Arasında*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arlı, M. (1990). *Köy El Sanatları*. Ankara: Anakara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Aşçıoğlu, E. (2001). *Bartın*. Bartın: Sanayi ve Ticaret Odası Yayını.

Aşçıoğlu, E. (2006). *Bartın ve Kökleri*. Bartın.

Aşçıoğlu, E. (2011). *Bartın'da Tarih -Kökler 2-*. Bartın: Sargın Ofset Matbaacılık.

Atay, T. (2019). *Görünüyorum O Halde Varım "Meşhuriyet Çağı"nda Kültür ve İnsan*. İstanbul: Can Yayınları.

ATLAS. (2015). *Anadolu'nun Toprağında Kültür Ağaçları Yetişiyor-III: Bir Usta Bin Usta*. İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

Ayvazoğlu, B. (1997). *Geleneğin Direnişi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Barışta, H. Ö. (1998). *Türk El Sanatları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, Ö. (1984). *Türk İşleme Sanatı Tarihi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.

Barışta, Ö. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barışta, Ö. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bartın Ticaret ve Sanayi Odası (Ed.). (2006). *Bartın Ticaret ve Sanayi Odasının Yüzüncü Yılı 1906-2006*. Bartın: Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.

Başbuğ, S. (1964). *Türk İşlemeleri*. İstanbul: Ceylan Yayınları Matbaası.

Bayburtlu, Ç. (2017). Şile Bezi'nin Yeniden Yorumlanması ve Özgün Ürünlere Dönüştürülmesinin Önemi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, (2), 449-460.

Begiç, H. N. ve Öz, C. (2019). Geleneksel El Sanatlarımızdan Elazığ "Palu Çakması"nın Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Çalışma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *29*(2), 181-190.

Berker, N. (1980). Türk El İşlemelerinde Semboller. *Sanat Dünyamız*, (20), 32-35.

Berker, N. (t.y.). *Türk İşlemeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Brronner, S. J. (2018). Halk Biliminin Dijitalleştirilmesi ve Sanallaştırılması. İçinde Ş. Yılmaz ve Z. Bayır (Çev.), *İnternet Folkloru: Netlore ve Netnografi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Burke, P. (2008). *Kültür Tarihi* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Campbell, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Celâl, M. (1939). *Türk İşlemeleri*. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.

Çetin, S. (2011). *Bartın Tel Kırması*, (5), 3-70.

Çıblak, N. (2004). Halk kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (15), 103-125.

Çilsüleymanoğlu, S. (1996a). *Bartın Halk Kültürü* (C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çilsüleymanoğlu, S. (1996b). *Bartın Halk Kültürü* (C. 3). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Demir, M., ve Varol, A. (2019). Bartın Yöresine Ait Tarihsel ve Kültürel Bir Değer: Tel Kırma İşi. *Social Sciences Studies Journal*, *5*(37), 3142-3153.

Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca—Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dinçsoy, S., ve Polat, A. (1963). *Elişleri*. İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.

Dorson, R. M. (2011). *Günümüz Folklor Kuramları*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Duymaz, A., ve Şahin, H. İ. (2010). Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Millî Folklor*, (87), 101-112.

Ekici, M. (1998). Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin Önemi. *Millî Folklor*, (39), 25-34.

Ekici, M. (2008). Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine bir Değerlendirme. *Millî Folklor*, (80), 33-38.

Ekici, M. (2019). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Ercan Doğu, S. (2019). *Şizofreni Olan Bireylerde Ergoterapi ve Sosyal Beceri Eğitiminin Etkinliğinin Karşılaştırılması* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Erden Ayhün, S. (2013). Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 93-112.

Ergin, M. (2002). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Erol Çalışkan, Ş. S., ve Kabak, T. (2019). *Hayvancılık Etrafında Gelişen Silifke Yöresi Dokuma Kültürü*. Ankara: Gece Akademi.

Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam / Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fırat, Y. (2020). *Gösteri Toplumunun Yeni Aktörleri: Youtuberlar* (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi.

Glassie, H. (2002a). Tradition-Gelenek. *folklor / edebiyat*, (32), 17-28.

Glassie, H. (2002b). *Turkish Traditional Art Today*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gönül, M. (1971). Türk Nakış ve İşlemeleri. *Türk Folklor Araştırmaları*, (268), 6140-6143.

Gören, S. (2020). Gelenekten Geleceğe Bartın İşi Tel Kırma. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(21), 344-369.

Güldoğan, T. M. (1989). *Beypazarı İlçe Merkezinde Yapılan Tel Kırma İşi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

Gümüş, İ. (2011). *Sözlü Kültür Ortamı Ürünlerinin Sanal Kültür Ortamında Yeniden Yaratılmaları* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

Gümüş, İ. (2018). *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gümüş, İ. (2019a). Bir kültür ekonomisi dönüşüm serüveni: ‘Okuntu’dan ‘e-davetiye’ye. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 227-241.

Gümüş, İ. (2019b). Kültür Endüstrisinin Yeniden Üretim Sürecinde Sinema ve Mitoloji: Sinemitoloji. İçinde *Mitoloji Araştırmaları* (ss. 175-198). İstanbul: Hiperyayın.

Gürçayır, S. (2007). *Folklorun Sahtesi: Fakelore*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Gürçayır Teke, S. (2013a). Geleneksel Tarzlar, Modern Modeller: Resmî, Resmî Olmayan Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras. *Millî Folklor*, (100), 31-39.

Gürçayır Teke, S. (2013b). *Resmî Eğitim Süreçlerinde Gelenek Aktarımı ve Kadın: Ankara ve Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü Örneği* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.

Gürçayır Teke, S. (2016). Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara’da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenliği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 44-59.

Gürçayır Teke, S. (2017). Seçkinleştirilen El Sanatları ve Geleneğin Sınırları: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği. *Millî Folklor*, (116), 58-72.

Gürçayır Teke, S. (2020). *Türk Halk Biliminde Derleme Çalışmalar, Tartışmalar*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Hakverdioğlu, M. (2016). *Mihrî Hatun’u Anlamak /Tahlil*. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayını.

Hançerlioğlu, O. (1979). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* (C. 6). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hart, K. (2011). *Modernliği Dokumak Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek* (E. Gen, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Haşim, A. (1988). *Üç Eser Bize Göre Gurebâhâne-i Laklakan Frankfurt Seyahatnamesi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (2020). *Geleneğin İcadı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Horkheimer, M. ve Arnordo, T. W. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar* (E. Öztarhan Karadoğan ve N. Ülner, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kahveci, M. (1998). 21. Yüzyıla Girerken Geleneksel Türk El Sanatları. *Folkloristik*, 387-397.

Karabulut, B. (2013). *Logonun Kent Markalaşmasına Olan Etkisi: Ege Bölgesi’nde Yer Alan Şehirlerin Logolarının Görsel Göstergebilimsel Analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi.

Karaçorlu, H. (2013). *Amasra Müzesi’nde Bulunan Tel kırma (Bartın İşi) ve Hesap İşi Ürünler Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

Karadağ, H. (2012). *Tel Kırma 2*. İstanbul: Tuva Yayıncılık.

Karataş, P. (2016). *Meslek Folkloru Bağlamında Hekimlik* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Kaya Göktepe, A. (2015). *Sanat Terapi*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Kayalı Orta, N. (2017). *Türk Anlatı Geleneğindeki Kahraman Tiplerinin 1980 Sonrası Türk Sinemasındaki Yolculuğu* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.

Kısakürek, N. F. (2016). *Tiyatro ve Tesiri*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kitta, A. (2019). *The Kiss of Death Contagion, Contamination, and Folklore*. Logan: Utah State University Press.

Komisyon. (2007). *Mitolojiden Gezginlere Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*. Bartın: Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.

Komisyon. (2011). *Bartın İşi Tel kırma*. Bartın: Bartın HEM ve ASO Müdürlüğü.

Korkusuz, S. (1971). *Nakış Temel Bilgileri Tekniği Uygulamaları ve Örnekleri*. Ankara: TİSA Matbaacılık Sanayii.

Lahaye, W., Pourtois, J.-P., ve Desmet, H. (2011). *Kuşaktan Kuşağa Aktarım Çocuklarımız Çocuklarını Nasıl Eğitiyor?* İstanbul: İletişim Yayınları.

Lynch, K. (2011). *Kent İmgesi* (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Maria, G., Zoi, A., Xanthippi, F., ve Evagelia, R. (2018). Folklor Araştırması ve Yeni Zorlukları: Etnografiden Netnografiye. İçinde Z. S. Baki Nalcıoğlu (Çev.), *İnternet Folkloru: Netlore ve Netnografi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

McCarl, R. (2021). Meslekî Folklor (S. Sarıtaş ve B. Ayaz, Çev.). *folklor / edebiyat*, (106), 621-632.

Murat, M. (2002). *Zonguldak ve Bartın Çevrelerinde Halk Bilimi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.

Oğuz, M. Ö. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân. *Millî Folklor*, (76), 30-32.

Oğuz, M. Ö. (2014). Ulusal Kalıtın Küreselleştirilmesi ve Türk El Sanatları. *Millî Folklor*, (54), 5-10.

Oğuz, M. Ö. (2017). *Hem Varmış Hem Yokmuş Anlatı Kahramanları Üzerine Yazılar*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Oğuz, M. Ö. (2018). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Oğuz, M. Ö. (2020). *Paldır Kültür Kentleşmeler*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Okumuşoğlu, B. (2020). *Kent Markalaşmasında Müze* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi.

Olguner Ergene, P. (2011). *18.Y.Y ve 19.Y.Y Türk İşleme Motiflerinde Sembol Dili ve Sembolizm İçerikli Yeni Yorumlar* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Ölçer Özünel, E. (2006). *Masal Mekânında Kadın Olmak Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Ölçer Özünel, E. (2017). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Karanlık Yüzleri: Turistifikasyon, Bağlamından Koparma, Millileştirme, Müzeifikasyon, Otantifikasyon ve Aşırı Ticarileşme*. Program adı: Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Bursa Sempozyumu.

Örnek, S. V. (2018). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Ankamat Matbaacılık.

Öter, Z. (2010). Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Millî Folklor*, (22), 174-185.

Özbel, K. (t.y.). *El Sanatları IV Eski El İşlemeleri*. C.H.P. Halkevleri Bürosu.

Özcan (Tuğtaş), F. (1994). *Türk Nakışları Öğretim Yaprakları*. Ankara: Önder Matbaacılık Ltd. Şti.

Özdemir, N. (2009). Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi. *Millî Folklor*, (84), 73-86.

Özdemir, N. (2011). Kentlerin Gezgin İmgeleri veya Kent İmgeleri Giydirilen Otobüsler. *Millî Folklor*, (89), 41-53.

Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (18), 1-28.

Özdemir, N. (2019). Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme. *Çocuk ve Medeniyet*, (1), 125-148.

Özdemir, N. (2021, Mayıs). *Bartın Üniversitesi Bartın ve Yöresi Tarih-Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çeşm-i Cihan Konferansları 4*. Program adı: Gelenek ve Moda.

Öznehir Çakır, B. (2017). *Bolu İli Mengen İlçesinde Bulunan Tel kırma İşlemelerinin İncelenmesi ve Yeni Tasarımlar* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

Öztürk, İ. (1994). *Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş*. Ankara: Özdemir Basım Yayım ve Dağıtım Ltd. Şti.

Öztürk, İ. (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler).

Atatürk Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, (7), 67-75.

Raglan, Lord. (2019). Tarih ve Mit. İçinde L. Soysal (Çev.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (ss. 181-188). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Sain, B. (1990). Türk İşlemeleri. *Millî Kültür*, (74), 19-22.

Salar, S. (2018). *Şiddet Görmüş Kadınlarda Ergoterapinin Aktivite ve Rol Yeterliliğine Etkisi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Sarıoğlu, H. (2005). El Sanatlarını Milli Değer Olarak Algılamak. *Millî Folklor*, (66), 72-74.

Semiz, Özgür. (2015). "Geleneksel Bilgi, Folklor ve Fikri Mülkiyet Hukuku: Yerel Kollektif Bilginin Hukuki Korunması", *Fikri Mülkiyet Hukuku Yıllığı- 2013*, (Ed. Prof. Dr. T. Memiş), Ankara: Yetkin.

Shils, E. (2003). Gelenek. *Doğu Batı*, (25), 101-131.

Shiner, L. (2013). *Sanatın İcadı Bir kültür Tarihi* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sürür, A. (1976). *Türk İşleme Sanatı*. İstanbul: AK Yayınları.

Şahin, S. (1998). *Bartın İlinin Beşerî Coğrafyası* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.

Şahin, Y. (2016). *Her Yönüyle Günümüz Zonguldak İşlemeleri ve Replikalar*. Ankara: Ürün Yayınları.

Şen, C. (2017). *Körlüğü Zedelemek: Necip Fazıl Kısakürek Tiyatrosu Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Şeref, A. (2020). *Bartın Doğal Durumu ve Tarihi*. Ankara: Bartın Belediyesi Kültür Yayınları.

Taner, H. (2020). *Fazilet Eczanesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tatar, T. (2011). Gelenek ve Gelecek. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (26), 199-215.

Ther, U. (1994). 16. Ve 20. Yüzyıl Gezi Edebiyatında Yerli Türk İşlemeleri. *Türkiyemiz*, (72), 14-25.

Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tüzel, B. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde El Sanatları Geleneği Deneyimleri. *Millî Folklor*, (127), 87-100.

Uğurlu, A. (1994). El Sanatları Örneklerinde Kalite ve Değerlendirme Ölçütleri. İçinde

Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ünal, Y. (2020). *Bartın Şehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Yetim, F. (2014). Beypazarı İlçesinde Tel Kırma İşlemeli Hamam Beyazı Tülbentler. *Akademik Bakış Dergisi*, (42), 1-8.

Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yolcu, M. A. (2014). *Nevşehir Yöresinde Yaşayan Geleneksel Meslekler*. Ankara: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.

URL-1 (2019). Amasra, 1 Milyon Turist Ağırladı. https://www.bartin.info/turizm/amasra-1-milyon-turist-agirladi-h34135.html (07.06.2021).

URL-2 (2009). Amasya'nın sembolü "Misket Elma" heykel oldu https://web2.yenicaggazetesi.com.tr/amasyanin-sembolu-misket-elma-heykel-oldu-22648h.htm (01.06.2021).

URL-3 (2021). American Occupational Therapy Association. https://www.aota.org/Conference-Events/OTMonth/what-is-OT.aspx (10.04.2021).

URL-4 (2021). Bartın (il). https://tr.wikipedia.org/wiki/Bart%C4%B1n_(il) (22.05.2021).

URL-5 (2020). Bartın Şivesi "AYNALI DOLAP" (Part 1). https://www.youtube.com/watch?v=fyyvmzqnD9A&list=PLj6TzurZO2malwswt6rkDLwF3a7vN1L4s&index=37 (12.05.2021).

URL-6 (2020). Bartın Şivesi "DUDU TEYZE" 2.Perde (Part 2). https://www.youtube.com/watch?v=hwPuRra1IkU&list=PLj6TzurZO2malwswt6rkDLwF3a7vN1L4s&index=36 (12.05.2021).

URL-7 (2020). Bartın Şivesi "GARELLE" (Kara Aliler) (Part 2). https://www.youtube.com/watch?v=NgHRF1waWYQ&list=PLj6TzurZO2malwswt6rkDLwF3a7vN1L4s&index=34 (12.05.2021).

URL-8 (2020). Bartın Şivesi "GARELLE" (Kara Aliler) (Part 3). https://www.youtube.com/watch?v=BGTJ7dCqLvY (12.05.2021).

URL-9 (2019). Bartın Şivesi "NEŞELİ GÜNLER" 2.Perde 3.Sahne Devamı (Part 13). https://www.youtube.com/watch?v=L-feHhMcwrI&list=PLj6TzurZO2malwswt6rkDLwF3a7vN1L4s&index=33 (12.05.2021).

URL-10 (2019). Bartın Şivesi "SEVGİLİ KİRACILARIM" 2.Perde 2.Sahnenin Devamı—3.Sahne (Part 4). https://www.youtube.com/watch?v=FW0yI9p-Dzg&list=PLj6TzurZO2malwswt6rkDLwF3a7vN1L4s&index=35 (12.05.2021).

URL-11 (2020). Bartın, Tel Kırmanın tescilini aldı. https://bartinhergungazetesi.com/bartin-

tel-kirmanin-tescilini-aldi/11048/ (06.02.2021).

URL-12 (2021). Bartın Tel Kırması. http://www.bartintelkirmasi.com.tr/ (06.05.2021.)

URL-13 (2004). Bartın telkırmasını Bush'la dünya öğrendi. https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/bartin-telkirmasini-bush-la-dunya-ogrendi-38621396 (23.01.2021).

URL-14 (2019). Bartın Valiliği El Sanatları Satış Ofisi Açıldı. http://www.bartin.gov.tr/bartin-valiligi-el-sanatlari-satis-ofisi-acildi (06.05.2021).

URL-15 (2020). Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. *Bartın İşi Telkırma* https://outlook.live.com/mail/0/inbox/id/AQMkADAwATY3ZmYAZS1hN2FiLTk2OGMtMDACLTAwCgBGAAADndcS58MIDkiD8xV5lymAMQcAGMf2n43iW0CG7301wseR%2FQAAAgEMAAAAGMf2n43iW0CG7301wseR%2FQAEA05GswAAAA%3D%3D (20.01.2021).

URL-16 (2021). Bartın'ın 6 yöresel lezzeti Coğrafi İşaret Tescil Belgesi aldı. https://www.haberturk.com/bartin-in-6-yoresel-lezzeti-cografi-isaret-tescil-belgesi-aldi-2888191 (01.06.2021).

URL-17 (2015). Bir Usta, 29 Tel Kırma Ustası. https://www.bartin.info/kultur-sanat/bir-usta-29-tel-kirma-ustasi-h21300.html (23.01.2021).

URL-18 (2015). Bir Usta Bin Usta Bartın—Tel Kırma. https://www.youtube.com/watch?v=sEL-_iAMvAQ (23.01.2021).

URL-19 (2020). Ders 2: SOKÜM'ün Korunmasında Envanterler. https://www.youtube.com/watch?v=YMSiP_7swK8 (15.06.2021.).

URL-20 (2020). Ders—6 El Sanatları Geleneği. https://www.youtube.com/watch?v=s0q0pLhIRSY (24.06.2021).

URL-21 (2008). Digitizing Traditional Culture. https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2008/03/article_0009.html (02.06.2021).

URL-22 (2014). El işi yapmanın faydaları. https://www.haberturk.com/yasam/haber/1016749-el-isi-yapmanin-faydalari (10.04.2021).

URL-23 (2004). Emine Erdoğan'dan Laura Bush'a Bartın işi telkırma şal... https://www.haber7.com/guncel/haber/1382-emine-erdogandan-laura-busha-bartin-isi-telkirma-sal (23.01.2021).

URL-24 (2011) Erkan Aşçıoglu'ndan Anılarla Bartın. https://w3.bartin.edu.tr/haberler/erkan-ascioglundan-anilarla-bartin.html (07.02.2021).

URL-25 (2021). Geleneksel el sanatları. https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12750/geleneksel-el-sanatlari.html (18.06.2021).

URL-26 (2021). Geleneksel Meslekler. https://corum.ktb.gov.tr/TR-163368/geleneksel-

meslekler.html (08.06.2021).

URL-27 (2021). Geographical Indications. https://www.wipo.int/geo_indications/en/ (02.06.2021).

URL-28 (2021). Gidiyom Gidemiyom. https://tr.wikipedia.org/wiki/Gidiyom_Gidemiyom (15.01.2021).

URL-29 (2021). Gösterge (iletişim). https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6sterge_(ileti%C5%9Fim) (13.05.2021).

URL-30 (2020). Halkın Sanatı/Bartın https://www.youtube.com/watch?v=weSOrKNplUs (19.05.2021).

URL-31 (2020). Haute couture. https://tr.wikipedia.org/wiki/Haute_Couture (2.01.2020).

URL-32 (2021). İllere göre şehir ve köy nüfusları. http://rapory.tuik.gov.tr/16-01-2021-13:56:47-13617783962054145579144808869 4.html? (16.01.2021).

URL-33 (2020). İŞLEYEN ELLER.. MİLENYUM ATÖLYESİNDE. https://www.facebook.com/groups/3542082495819897 (14.06.2021).

URL-34 (2019). Kültürel miras Tel Kırma Tavaslı kadınlara emanet. http://www.denizlibulten.com/yasayan-denizli/kulturel-miras-tel-kirma-tavasli-kadinlara-emanet-h27478.html (23.01.2021).

URL-35 (2021). Kütahya. https://en.unesco.org/creative-cities/k%C3%BCtahya (01.06.2021).

URL-36 (2021). Mod, Medyan, Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Hesaplama ve Veri Sıralama. https://standart-sapma-hesaplama.hesabet.com/ (16.05.2021).

URL-37 (2021). Nedir bu "Haute Couture"? https://www.milliyet.com.tr/pembenar/nedir-bu-haute-couture-1201316 (17.05.2021).

URL-38 (2021). Ören Bayan. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96ren_Bayan (23.02.2021).

URL-39 (2016). *Ören Bayan Safranbolu—Perran Kutman (Reklam Filmi)*. (2016). https://www.youtube.com/watch?v=D3kR-k1j1Uo (15.02.2021).

URL-40 (2011). *Ören Bayan—Türkan Şoray reklamı (1)*. https://www.youtube.com/watch?v=24MI2pACYmA (15.02.2021).

URL-41. (2021). Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcılarının Tespit ve Kayıt İşlemlerine İlişkin Yönerge. https://aregem.ktb.gov.tr/Eklenti/71756,yeni-sokum-yonergesi-16032020pdf.pdf?0 (10.05.2021).

URL-42 (2021). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf (13.01.2021).

URL-43 (2021). Sürdürülebilir moda. https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_moda#H%C4%B1zl%C4%B1_moda (17.05.2021).

URL-44 (2021) T.C. AMASYA BELEDİYESİ. https://amasya.bel.tr/ (01.06.2021).

URL-45 (2009). *T.C. TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ Patent Sy 125*. https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B2CFCC1-2729-482E-B493-8CB71EC66514.pdf (01.10.2020).

URL-46 (2021). Training Program. https://www.wipo.int/tk/en/resources/training.html (02.06.2021).

URL-47 (2021) Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/ (01.06.2021).

URL-48 (2021). UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı https://www.unesco.org.tr/Pages/88/129/UNESCO-Yarat%C4%B1c%C4%B1-S%CC%A7ehirler-Ag%CC%86%C4%B1 (01.06.2021).

URL-49 (2021). *Yeni Amasya Spor Kulübü*. http://www.futbollogo.com/takim.php?id=1337 (01.06.2021).

URL-50 (2010). Yozgat'ın Yöresel Sanatlarından Tel Kırma Defilelerin Motifini Süsledi. https://beyazgazete.com/haber/2010/9/24/yozgat-in-yoresel-sanatlarindan-tel-kirma-defilelerin-motifini-susledi-322277.html (19.05.2021).

URL-51 (2020). T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI website: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-51141/telkari-sanati.html (07.01.2020).

URL-52 (2021) MUŞABAK ETRAFINA TEL SARMA NASIL YAPILIR? Cevaplar bu videoda Sonuna kadar izleyin püf noktalarıyla. https://www.youtube.com/watch?v=BA7ogWP6SNo (18.05.2021).

URL-53 (2020) *Tel kırma renkli tel yapılışı*. https://www.youtube.com/watch?v=bQIi0q5t5dg (05.05.2021).

URL-54 (2020). *Tel renklendirme (bakır renk teller)*. https://www.youtube.com/watch?v=XmSTJApDaPs (05.05.2021).

URL-55 (2020). *TEL RENKLENDİRME NASIL YAPILIR? KÜKÜRTLÜ SABUNLA ÇIKAN RENKLER GÖZ KAMAŞTIRIYOR*. https://www.youtube.com/watch?v=rCF1f800vW4 (05.05.2021).

URL-56 (2020). *TELKIRMA Nasıl yıkanır? CEVAP BU VIDEODA !!!!!!!* https://www.youtube.com/watch?v=PYEi7aiIL-0 (05.05.2021).

URL-57 (2021). Bartın Moda Düğme Bartın Tel Kırması. https://www.facebook.com/Bart%C4%B1n-Moda-D%C3%BC%C4%9Fme-Bart%C4%B1n-Tel-K%C4%B1rmas%C4%B1-322410547792021 (01.07.2021).

URL-58 (2018). https://www.facebook.com/Sariyer.web.tr/photos/pcb.1086122694901594/1086122658234931/ (01.07.2021).

URL-59 (2021). Tarihi Bartın ve Portreler. https://www.facebook.com/groups/329291753742 (01.07.2021).

URL-60 (2021). Zeynep Tosun. https://www.facebook.com/photo?fbid=304213617930436&set=a.245476677137464 (29.05.2021).

URL-61 (2021). Zeynep Tosun. https://www.facebook.com/zeyneptosunofficial (17.05.2021).

URL-62 (2021). ZEYNEPTOSUN. https://zeyneptosun.com/tr/shop/ (17.05.2021).

URL-63 (2021). ZEYNEPTOSUN. https://zeyneptosun.com/tr/collections/ss18-haute-couture/ (17.05.2021).

URL-64 (2019). Puduhepa'nın İlk Kız Kardeşi Dilhan Ege Eryurt Karşınızda. https://banunundunyasi.com/puduhepanin-ilk-kiz-kardesi-dilhan-ege-eryurt-karsinizda/ (01.07.2021).

URL-65 (2019). Puduhepa'nın İlk Kız Kardeşi-Dihan Ege Eryurt. https://fongogo.com/Project/puduhepanin-ilk-kiz-kardesi---dilhan-ege-eryurt (01.07.2021).

URL-66 (2021). Servet Yazma. https://www.facebook.com/servetyazma/photos/a.1642568309116266/3872324142807327/ (01.07.2021).

URL-67 (2021). https://tr.pinterest.com/pin/416090453069058676/ (01.07.2021).

URL-68 (2021). https://divamagazin.com/ozge-ozpirincci-elestirilere-yanit-verdi/ozge-ozpirn3/ (01.07.2021).

URL-69 (2021). http://www.bartin.gov.tr/kemal-samancioglu-etnografya-muzesi (01.07.2021).

URL-70 (2019). https://www.bartin.info/magazin/modaci-cemil-ipekci-tel-kirmayi-anlatti-h33647.html (16.05.2021).

URL-71 (2021). https://in.pinterest.com/pin/378443174909679634/ (01.07.2021).

URL-72 (2018). https://tr.pinterest.com/pin/861876447443192088/ (01.07.2021).

Alkan, M. Ç. (2019). https://www.mentalup.net/blog/sayisal-zeka-nedir-nasil-gelistirilir#:~:text=Say%C4%B1sal%20Zeka%3A%20Sorunlar%C4%B1%20ya%20da,matematiksel%20i%C5%9Flemleri%20kolayca%20%C3%A7%C3%B6zebilme%20yetene%C4%9Fidir. (23.03.2021).

Arman, A. (2019). Puduhepa ve Kız Kardeşleri' bez bebekleri: Şahane proje... Anadolu kadınlarının başarıları kız çocuklarına ilham oluyor. https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/puduhepa-ve-kiz-kardesleri-bez-bebekleri-sahane-proje-anadolu-kadinlarinin-basarilari-kiz-cocuklarina-ilham-oluyor-41257499 (09.05.2021).

Arslan, M. (2014). Mihrî Hatun. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü website: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mihri-hatun (21.02.2021).

Aşçıoğlu, M. (2004). Emek, sabır ve Bush... http://arsiv.ntv.com.tr/news/277994.asp (23.01.2021).

Aydın, İ. (2021). Kamuda Etik. https://web.archive.org/web/20111025145248/https://www.tbmm.gov.tr/etik_komisyonu/belgeler/makale_KamudaEtik-InayetAydin.pdf (08.06.2021).

Cingöz, A. (2010). Çağdaşla gelenekselin arasında. https://www.sabah.com.tr/pazar/2010/03/07/cagdasla_gelenekselin_arasinda (17.06.2021).

Dundes, A. (2017). Wet and Dry, the Evil Eye: An Essay in Indo-European and Semitic Worldview. İnternet Archive website: https://archive.org/details/AlanDundesWetAndDryTheEvilEye.AnEssayInIndoEuropeanAndSemiticWorldview/mode/2up (12.06.2021).

Gedik, S. (2020). Maske, mesafe ve temizlik—Haberler Milliyet. https://www.milliyet.com.tr/gundem/maske-mesafe-ve-temizlik-6229489 (06.08.2020).

Harvey, M. (2018). Bring back home economics class because our kids lack basic life skills. https://www.dallasnews.com/opinion/commentary/2018/08/04/bring-back-home-economics-class-because-our-kids-lack-basic-life-skills/ (25.06.2021).

Jorgensen, J. (2020). Folklore, Pandemic and You. https://www.patheos.com/blogs/foxyfolklorist/folklore-pandemic-and-you/ (13.04.2021).

Kara, S. Ç. (2018). Dileğinizi bir kere de Telli Baba'ya anlatın. http://www.istanbulgazetesi.com.tr/istanbul/dileginizi-bir-kere-de-telli-baba-ya-anlatin-h16617.html (24.01.2021).

Korçan, B. (2004). AN.lar. https://www.hurriyet.com.tr/an-lar-271963 (18.05.2021).

Sözen, M. (2021). Türklerde Geleneksel El sanatları. http://katalogtarama.cekulvakfi.org.tr/resimler/3/20/2333/rap0000019.pdf (24.02.2021).

Tural, S. (2021). Benlik, Kimlik ve Kişilik Kavramları III: Kültürel Kimlik. https://millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=10&Sayfa=9 (08.03.2021).

Warman, B. and Cleto, S. (2020). *5 Ways To Soothe Anxiety Through Folklore*. https://carterhaughschool.com/5-ways-to-soothe-anxiety-through-folklore/ (13.04.2021).

Warman, B. and Cleto, S. (2021). Folklore? Now? Um, There's a Pandemic Going On? : Or, How Folklore Will Help You Weather The Storm. https://carterhaughschool.com/folklore-now-um-theres-a-pandemic-going-on-or-how-folklore-will-help-you-weather-the-storm/ (13.04.2021).

Yüksel, M. (2018). Boğazı bekleyen dört evliyadan biri Telli Baba. https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/05/28/bogazi-bekleyen-4-evliyadan-biri-telli-baba (02.01.2021).

KAYNAK ŞAHISLAR

K.Ş. 1: Gülay Demir, 53 Yaşında, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Belediye Parkı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 2: Nazan Tokgöz, 50 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Tuba Tuhafiye, Bartın/Merkez.

K.Ş. 3: Nezaket Savaşer, 53 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 4: Yeşim Tutumlu, 43 Yaşında, Yüksek Lisans Mezunu, Kamu Görevlisi, Tuba Tuhafiye, Bartın/Merkez.

K.Ş. 5: Tuba Kazancı, 43 yaşında, Lise Mezunu, Esnaf, Tuba Tuhafiye, Bartın/Merkez.

K.Ş. 6: Emine Gökçimen, 38 Yaşında, Lise Mezunu, Usta Öğretici, Millet Konağı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 7: Nedret Dokucu, 51 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Millet Konağı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 8: Sevim Köse, 65 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Millet Konağı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 9: Nadide Özkal, 82 yaşında, okuma-yazma kursu mezunu, ev hanımı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 10: Şükran Zırtıloğlu, 82 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 11: Hatice Karadağ, 57 yaşında, üniversite mezunu, emekli usta öğretici, Bartın/Merkez.

K.Ş. 12: Hülya Sallantı, 52 yaşında, lise mezunu, emekli usta öğretici, Bartın/Merkez.

K.Ş. 13: Behice Bayraklı, 45 yaşında, lise mezunu, ev hanımı, Amasra/Kaleşah Mahallesi.

K.Ş. 14: Güllü Sarıer, 66 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bartın/Arıönü köyü.

K.Ş. 15: Necla Işık, 40 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı, Amasra/Kaleşah Mahallesi.

K.Ş. 16: Mücahit Akarsu, 28 yaşında, üniversite mezunu, Oöğretmen, Bartın/Kozcağız.

K.Ş. 17: Gül Önce, 55 yaşında, lise mezunu, usta öğretici, Bartın/Merkez.

K.Ş. 18: Mustafa Küçüktabak, 54 yaşında, lise mezunu, kuyumcu, Bartın/Merkez.

K.Ş. 19: Nurten Reis, 46 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı, Amasra/Kaleşah Mahallesi.

K.Ş.-20: Mehmet Sarıer, 74 yaşında, ilkokul mezunu, emekli, Bartın/Arıönü köyü.

K.Ş. 21: Fati Teke, 64 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bartın/Güzelcehisar köyü.

K.Ş. 22: Sultan Ergüntaş, 45 yaşında, işçi, Millet Konağı, Bartın/ Merkez.

K.Ş. 23: Ayşen Savar, 49 yaşında, lise mezunu, ev hanımı (Eskiden dikiş-nakış hocalığı yapmış), Bartın/Merkez.

K.Ş. 24: Meliha Çöme, 78 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bartın/Asma Caddesi.

K.Ş. 25: Solmaz Ünlü, 76 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı (terzi), Bartın/ Merkez.

K.Ş. 26: Aysel Demir, 61 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği, Bartın/Merkez.

K.Ş. 27: Sevtap Pala, 34 yaşında, üniversite mezunu, "Görsel Sanatlar" öğretmeni, Bartın/Merkez.

K.Ş. 28: Özer Başpınar, 42 yaşında, üniversite mezunu, "Görsel Sanatlar" öğretmeni, Bartın/Merkez.

K.Ş. 29: Kenan Kemer, 37 yaşında, üniversite mezunu, "Görsel Sanatlar" öğretmeni, Bartın/Merkez.

K.Ş. 30: Fırat Yıldırım, 32 yaşında, üniversite mezunu, "Görsel Sanatlar" öğretmeni, Bartın/Merkez.

K.Ş. 31: Abdüllatif Cemal Dağalp, 59 yaşında, üniversite mezunu, "Görsel Sanatlar" öğretmeni, Bartın/Merkez.

K.Ş. 32: Şükran Yoğurtçu, 78 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu, Bartın/Merkez.

K.Ş. 33: Servet Çınçın, 62 yaşında, ortaokul mezunu, esnaf, Bartın/Merkez.

K.Ş. 34: Sönmez Tığ, 56 yaşında, lise mezunu, terzi ve tel kırma-tel sarma ustası, Bartın/Merkez.

K.Ş. 35: Emircan Sucu, 46 yaşında, üniversite mezunu, Bartın Belediyesi "Basın-Yayın Halkla İlişkiler" personeli, Bartın Belediyesi, Bartın/Merkez

K.Ş. 36: Neslihan Taşdelen, 27 yaşında, üniversite mezunu, ücretli öğretmen, Bartın/Merkez.

K.Ş. 37: Çetin Asma, 66 yaşında, emekli, Bartın/Merkez.

K.Ş. 38: Zehra Gören, 43 yaşında, üniversite mezunu, memur, Bartın/Merkez.

K.Ş. 39: Fatma Gören, 44 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bartın/Akağaç Köyü.

K.Ş. 40: Hülya Köseoğlu, 52 yaşında, üniversite mezunu, halkla ilişkiler uzmanı, Bartın/Merkez.

K.Ş. 41: Elis Şilan Mudanyalı, 17 yaşında, lise öğrencisi, Bartın/Merkez.

K.Ş. 42: Emine Güldemir, 31 yaşında, üniversite mezunu, ücretli öğretmen, Bartın/Merkez.

K.Ş. 43: Rukiye Semiz, 52 yaşında, usta öğretici, Bartın/Merkez.

K.Ş. 44: Yüksel Gündüz, 64 yaşında, lise mezunu, ev hanımı, Bartın/Amasra.

K.Ş. 45: Oya Güngör, 53 yaşında, lise mezunu, usta öğretici, Bartın/Amasra.

K.Ş. 46: Nurten Aslı Şen, 34 yaşında, üniversite mezunu, "Görsel Sanatlar" öğretmeni, Bartın/Merkez.

EKLER

EK 1. Coğrafi İşaret Tescil Belgesi (URL-45, 2009)

T. C.
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

COĞRAFİ İŞARET TESCİL BELGESİ

Tescil No	: 125
Başvuru Tarihi	: 18/11/2004
Başvuru No	: C 2004/020
Yayın Tarihi	: 10/03/2009
Coğrafi İşaretin Türü	: Mahreç İşareti
Başvuru Sahibi	: BARTIN İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
Başvuru Sahibinin Adresi	: Kırtepe Mahallesi Asma Caddesi Kuyuluyol No: 30 74100 BARTIN
Ürünün Adı	: Telkırma
Coğrafi İşaretin Adı	: Bartın İşi Telkırma
Kullanım Biçimi	: Markalama
Diğer bilgiler ektedir.	

Teknik özellikleri ve denetim biçimi ekte verilen coğrafi işaret; 10.03.2009 tarih ve 27165 sayılı Resmi Gazetede ilan edilmiştir. 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'nin 12 nci maddesi gereğince 18.11.2004 tarihinden geçerli olmak üzere tescil edilmiştir.

Kutlu RUMBASAR
Enstitü Başkanına
Markalar Dairesi Başkanı

TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

Tescil No : 125
Coğrafi İşaret : Bartın İşi Telkırma

Ürünün Tanımı: Telkırma İşi, Türklere özgü orijinal ve güzel bir işleme sanatıdır. İşleme tekniğinde, kumaş, kasnak, İğne ve madeni tel kullanılır. İşleme yapılırken tel makas kullanılmadan kıvrılarak koparıldığından bu ismi almıştır. XVIII. yüzyıldan bu yana yapılmakta olan Telkırma İşi'nin diğer adı ise Bartın İşi'dir. İncelemelerde, Telkırma İşi'nin ilk kez Bartın'da yapılıp geliştirilmesi ve bu yöreden yayılması nedeniyle bu işleme tekniğine yörenin adı verildiği anlaşılmaktadır. Geçmişte daha çok çarşaf, yatak örtüsü, yastık örtüsü, kırlent, karyola eteği, bohça, çeşitli boyda örtüler vb. ürünler üzerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde ise bu tekniği; oda takımlarında, yatak takımlarında, yemek ve çay takımlarında, dış giyim ve giyim aksesuar ürünlerinde uygulamak mümkündür.
- Oda takımlarında; masa örtüleri, panolar, kırlentler, çeşitli büyüklükte örtüler, tuvalet takımı örtüleri, abajurlar, kutular vb. ürünler,
- Yatak takımlarında; yatak örtüsü, kırlent, bohça vb. ürünler,
- Yemek ve çay takımlarında; tepsi örtüleri, amerikan servisleri vb. ürünler,
- Dış giyimde; fantezi elbiseler, bluz, pantolon vb. kıyafetler,
- Giyim aksesuarlarında; çanta, kemer, eşarp, fular, şal, etol, şapka, mendil vb. ürünler,
Bartın'da bilinen ve yaygın olarak üretilen ürünlerdir.

Üretim Alanı : Telkırma işi, ilk kez Bartın'da yapılıp geliştirilmiştir. Halen üretimi merkez ve bazı köylerde sürdürülmektedir. 19 yy'dan 20 yy ortalarına kadar bir liman şehri olan Bartın'ın, ticari faaliyetlerin getirdiği dışa açık sosyal yapısı ve son yıllarda da Kültür ve Turizm Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Genel Müdürlüğü'nce açılan kurslar sonucu üretimin zaman içinde daha geniş alanlara yayıldığı anlaşılmaktadır. İlk kez Bartın'da yapıldığı bilinmekle birlikte, günümüzde ülkemizin değişik yörelerinde de (Bursa, İzmir, Aydın) aynı adla üretilmektedir.

Üretim Metodu: Üretim, herhangi bir teknolojik araç kullanılmadan tamamen el marifetiyle yapılmaktadır. Üretimde kullanılacak araç ve gereçler, üretim tekniği ve aşamaları, aşağıda açıklanmaktadır.

- KULLANILAN ARAÇ VE GEREÇLER
Ölçü almada kullanılan araç ve gereçler

a) Cetvel
b) Mezür

Desen hazırlığında kullanılan araç ve gereçler

a) Kağıt makası
b) Kalem Açacağı
c) Çeşitli desen kaynakları; Dergiler, kitaplar, desen paftaları; kartlar, müzeler, koleksiyonlar, eski işlemeli ürünler, kanava desenleri, hesap işi desenleri, goblen desenleri ve dantel desenlerinden yararlanılabilir.
d) Kalemler; kurşun kalem (HB)
e) Kalıtlar; kareli ve milimetrik kağıt
f) Silgi

İşleme sırasında kullanılan araç ve gereçler

a) Makaslar; kumaş makası
b) İğneler; dikiş iğnesi, telkırma iğnesi
c) Kasnak: el nakısı kasnağı (vidalı, vidasız ya da ayaklı)
d) Kasnak bezleri; 8 adet
e) Dikiş yüksüğü
f) Kumaşlar; Tel kırma İşi'nde sert olmayan ipliği sayılabilen ve seyrek dokunuşlu kumaşlar tercih edilmektedir. Keten, mermerşahi, yün tela, kıl tela, yöresel dokumalar; Ayancık keteni, Rize keteni, şile bezi vb. tülbent, şifon, jorjet, keten tül, naylon tül üzerine tel kırma tekniğini uygulamak mümkündür. Özellikle keten tül sağlamlık, seyrek dokunuş özelliği ve işleme tekniğine uygunluğu yönünden tercih edilmelidir.
g) İplikler; tel

Tescil No : **125**
Coğrafi İşaret : **Bartın İşi Telkırma**

Ütüleme sırasında kullanılan araç ve gereçler

a) Ütü b) Ütü Masası c) Ütü Bezi d) Su kabı e) Borax f) Oksijen

- KULLANILAN TEKNİKLER

- Telkırma Desen Geçirme Tekniği: Telkırma tekniğinde ' desen kumaşa sayılarak geçirilir. Bu nedenle sayılabilen kumaşlar tercih edilmelidir.
- Telkırma Kenar Temizleme Teknikleri: Telkırma tekniği ile süslenen bir üründe kumaş özelliği, kullanım alam ve kişisel zevk dikkate alınarak birçok değişik kenar temizleme tekniği uygulanabilmektedir.

Bu tekniklerden bazılarını; köşe yaparak, baskı dikişi yaparak, saçak bırakarak, saçak bükerek, basit saçak yaparak vb. şeklinde sıralamak mümkündür.

- İğne Teknikleri:

Telkırma İğnesine Tel Geçirme Tekniği:

Kullanılan araç ve gereçler:

a) Tel
b) Telkırma iğnesi

İşlem basamakları:

a) İğne, baş kısmı yukarıda olacak şekilde parmaklar arasında tutulur.
b) Tel, üst delikten geçirilir ve ikinci deliğe kadar kıvrılır.
c) Telin diğer ucu alt delikten geçirilerek üst delikten çıkarılır.
d) Tel tırnak yardımı ile iğnenin üzerine yerleştirilir.

(+) Artı puan tekniği:

Kullanılan araç ve gereçler:

a) İşleme kumaşı
b) Tel
c) Telkırma iğnesi
d) Desen
e) Kasnak ve kasnak bezleri

İşlem basamakları:

a) Hazırlanan işleme kumaşı kasnağa gerilir.
b) Telkırma iğnesine tel geçirilir.
c) İğne, başlangıç noktasından kumaşın deliğine üstten alta doğru batırılır.
d) Yukarıdan aşağıya doğru 8 iplik sayılarak iğne kumaş yüzeyine çıkarılır.
e) Kumaşın yüzünde kalan telin serbest ucuna yarım boy kadar uzunluk bırakılarak kıvrılır.
f) İğne, başlanılan noktadan tekrar alta geçirilir.
g) Tırnak yardımı ile tel kumaşa yerleştirilerek bastırılır.
h) İşlenen dikey hattın ortası bulunur ve sola doğru 3 iplik sayılarak iğne kumaşın yüzeyine çıkarılır.
i) Çıkılan noktadan sağa doğru iplik takip edilerek iğne, 6 iplik ileri batırılır.
j) Tel, çekilerek tırnak yardımı ile kumaşa yerleştirilir ve bastırılır.
k) İğne dikey hattın alt ucundan çıkarılır.
l) Dikey hattın üzerinde kalan yatay hattın altından iğne yukarı doğru geçirilir.
m) Tel, çekilerek tırnak yardımı ile kumaşa yerleştirilir ve bastırılır.
n) Tel, yatay hattın dibinden içe (kendine) doğru yatırılır.
o) Tel, aşağı-yukarı hareket ettirilerek kopardır ve tırnak yardımı ile düzeltilir.

Tescil No : **125**
Coğrafi İşaret : **Bartın İşi Telkırma**

(x) Çarpı puan tekniği:

Kullanılan araç ve gereçler;

a) İşleme kumaşı
b) Tel
c) Telkırma iğnesi
d) Desen
e) Kasnak ve kasnak bezleri

İşlem basamakları:

a) Hazırlanan işleme kumaşı kasnağa gerilir,
b) Telkırma iğnesine tel geçirilir,
c) İşleme yapılacak yer belirlenir,
d) İğne, kumaşın yüzeyinde sol üst köşeden alta doğru batırılır,
e) İğne, 6 iplik aşağıya 6 iplik sağa doğru sayılarak kumaş yüzeyine çıkarılır,
f) Kumaşın yüzünde kalan telin serbest ucu yarım boy kadar uzunluk bırakılarak kıvrılır,
g) Tel bükülmeden iğne tekrar başlangıç noktasından alta geçirilir,
h) Batırılan yerden 6 iplik aşağıya sayarak bu noktadan yukarıya çıkarılır,
i) Tel çekilerek tırnak yardımı ile kumaşa yerleştirilerek bastırılır,
j) Başlangıç noktasından sağa doğru 6 iplik sayılarak iğne aşağıya doğru batırılır,
k) Batırılan yerden 6 iplik aşağıya sayarak bu noktadan tekrar yukarıya çıkarılır,
1) İğne, oluşturulan X tekniğinin ikinci verevinin altından teli bükmeden geçirilir,
m) Tel çekilerek tırnak yardımı ile kumaşa yerleştirilir ve bastırılır.
n) Tel, aşağı-yukarı hareket ettirilerek koparılır ve tırnak yardımı ile düzeltilir.

Ürünün Ayırt Edici Özellikleri : Bartın işinin (Telkırma) diğer nakışlardan en önemli farkı hiç iplik kullanılmadan sadece özel iğnesi ve telle çalışılmasıdır. İşlemi ilk yapıldığında telin rengi gümüş beyazıdır. Fakat bir süre sonra tel madensel özelliğinden dolayı oksitlenerek hafif sarımtırak bir renge döner ve bu renk yapılan işe doğal bir görünüm verir.

Telkırma tekniği incelendiğinde, kullanılan desenlerin büyük bir çoğunluğunun doğadan esinlenerek yapıldığı görülmektedir. Bitkiler ve bezemeler yoğunlukta olmak üzere geometrik, nesnel ve figüratif bezemeler de kullanılmaktadır.

Günümüzde Telkırma İşi'nin uygulanmasında eskiden kalmış Telkırma işi ürünler, Müzeler, koleksiyonlar, kanava desenleri, goblen desenleri, dantel desenleri, hesap işi, vb. desenlerden faydalanılmakladır.

Telkırma İşi'nde kullanılan bezemeleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Bitkisel bezemelerde; gül, lale, karanfil vb. Çiçek Motifleri, dallar ve S kıvrım dallar, asma yaprağı, gül yaprağı, vb. yaprak motifleri, nesnel bezemelerde; sinek, bal arısı, kelebek, örümcek, vb. hayvansal figürlü motifler, geometrik bezemelerde; baklava, üçgen dörtgen, yıldız vb.formlu motifler kullanılmaktadır.

Bartın'da ürünün ürünün ayırt edici özelliklerinden en önemlisi tel kırma işlemi artı(+)şeklinde tüm deseni kaplamakta, diğer yörelerde ise genellikle yardımcı işlem olarak hesap işi ve Türk işi nakışlarının yanısıra tel sarma şeklinde uygulanmaktadır.

Ürünün Menşe Ad veya Mahreç İşaret Olmasına İlişkin Bilgi ve Belgeler : Telkırma İşi, Bartın çıkışlı bir nakış türü olmakla birlikte Türkiye'de başka yörelerde de üretilmektedir.

Denetleme : Telkırma İşi'nin teknik özelliklere uygun üretimi, pazarlanması, tescilli ad veya işaretin kullanım biçimi, markalanması ve ürün üzerinde belirtilmesi, işaretleme ve etiketleme şekilleri vb. hususlar 555 Sayılı K.H.K hükümlerine uygun olarak denetlenecektir. Denetim hizmetleri; Bartın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü koordinasyonu ile Müdürlük görevlisinin Başkanlığında, Kız Meslek Lisesinden bir Uzman Öğretmen ve Halk Eğitim Merkezinden bir Usta Öğreticiden oluşan komisyon tarafından yürütülecektir

EK 2. Fotoğraflar

Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları ve Servet Çınçın

Fotoğraf 1: Hatice Karadağ

Fotoğraf 2: Sönmez Tığ

Fotoğraf 3: Rukiye Semiz

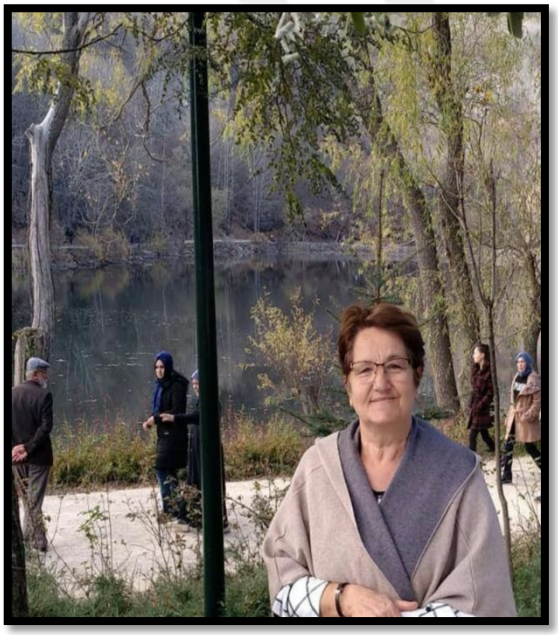

Fotoğraf 4: Yüksel Gündüz

Fotoğraf 5: Hülya Köseoğlu

Fotoğraf 6: Oya Güngör

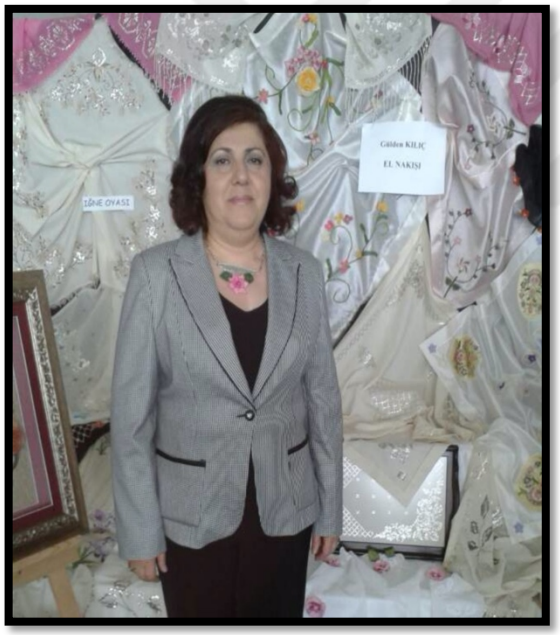

Fotoğraf 7: Gülden Kılıç

Fotoğraf 8: Suriya Çetin (Çetin, 2011)

Fotoğraf 9: Servet Çınçın

Eski Bartın ve Gelenek Ortamları

Fotoğraf 10: Atatürk İlkokulu civarından çekildiği belirtilen "Bartın-çarşı manzarası" yazılı eski bir Bartın fotoğrafı (URL-59, 2021)

Fotoğraf 11: 1932 Cumhuriyet Bayramı'nda Bartın Yukarı Çarşı'nın görünüşü. Şehirleşmenin olmadığı bir Bartın göze çarpmaktadır (URL-59, 2021).

Fotoğraf 12: Tel kırmanın geleneksel tarzda aktarımı (Fotoğraf: Bartın Kent Müzesi)

Fotoğraf 13: Sünnet çocuğu, eskiden Bartın'da süslenmiş atla dolaştırılırmış. Fotoğrafta, sünnet çocuğunun atının süslemesinde kullanılan tel kırma işlemesi görülmektedir. (Fotoğraf: Bartın Kent Müzesi)

Fotoğraf 14: 1945'te bir düğün hatırası (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 15: 1945 yılında, yöresel kıyafetleriyle bir düğün gününde sıraya çıkan Kırtepe Mahallesi kızları (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 16: Tel kırma işlemeli yazmalarıyla Bartınlı kızlar (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 17: Eski Bartın'da yöresel kıyafetli Bartınlı kızlar (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 18: Bartınlı kızlar (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 19: Yöresel kıyafetleriyle Bartınlı kızlar (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 20: Yöresel kıyafetleriyle Bartınlı kızlar ve erkekler (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 21: 13.09.1937'de Münevver Pamukçu'nun (Kabarık) düğününde sıraya çıkan kızlar. Asma Caddesi'nde bugün yerinde olmayan Pamukçular evi önü (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 22: 1945'te uskufa giyinmiş Bartınlı kızlar (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 23: Fotoğrafın arkasında "15.05.1945 Salı günü arkadaşlarımızla birlikte çektirdiğimiz ebedi bir hatıra" yazmaktadır. (Çetin Asma)

Fotoğraf 24: 1955'te Bartınlı iki genç kız (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 25: Çetin Asma'nın halası yöresel kıyafeti üzerinde tel kırma işlemeli yazmasıyla (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 26: Daha günümüze yakın bir tarihte yöresel kıyafetleriyle Bartınlı kızlar (Fotoğraf: Çetin Asma)

Fotoğraf 27: Gençken sıraya çıktıkları, elmas taçlar taktıkları zamanları anlatan ve o zaman arkadaşları arasında kendisine "taş bebek" denildiğini söyleyen Şükran Yoğurtçu'nun (bkz. K.Ş. 32) kırk yaşındaki fotoğrafı.

Fotoğraf 28: Şükran Yoğurtçu'nun "*Ud çalmayan yokdun ki o zaman."* (K.Ş. 32) dediği eski Bartın gelenek ortamının Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi'ndeki canlandırması (URL-69, 2021).

Bartın El Sanatlarından Örnekler

Fotoğraf 29: Bartın Kent Müzesi'nde sergilenen, Bartın işlemelerinin yer aldığı bir çeyiz sandığı

Fotoğraf 30: Bartın'da geçmiş dönemlerden kalan çark-ı felek motifli bir çatkı örneği. (Fotoğraf: Erhan Ertosun)

Fotoğraf 31: Servet Çınçın koleksiyonundan Bartın yöresel el dokuması örneği (Fotoğraf: Erhan Ertosun)

Fotoğraf 32: Bartın'da geçmiş dönemden kalan bir sırma işleme örtü. Örtünün kenarlarında "Çevremin ucı penbe, hiç canım kalmadı tende, efendim nazlı yârim hiç insâf yok mıdur sende âh efendim / Çevremin ucı sarı, çekmem âh ile zârı, elimden aldırmam nazlı yâri âh efendim gice gündüz hasretinle / 'Arz eylerim hâlimi, 'aşkına yanıyorum kimse bilmez hâlimi, âh efendim firkatinle Ahmed'im yandırırım âlemi / Kimse bilmez hâlimi, hasretine hüsranla âh efendim, maşallah işleyen ellere âh efendim"[89] yazmaktadır (Fotoğraf: Erhan Ertosun).

Fotoğraf 33: Bartın'da geçmiş dönemden kalan bir sırma işleme örtü (Fotoğraf: Erhan Ertosun)

[89] İşleme üzerindeki Osmanlı Türkçesi yazı tarafımızdan okunmuştur.

Fotoğraf 34: Bartın'da dut ağacı çok olduğundan ipek kozacılığı da çok yapılırmış (K.Ş. 37). Çetin Asma'nın evinde ipek kozasından yapılan bir pano. Pano üzerinde "121 Teşrîn-i Sânî sene 1929 Garîk-i bahr-i isyânım dahîlek Yâ Rasûlallah" yazmaktadır.

Fotoğraf 35: Bir Bartın yazması örneği

Fotoğraf 36: Antika Bartın yazması (URL-66, 2021)

Servet Çınçın Koleksiyonundan[90]

Fotoğraf 37: Çok kullanımlı olabilecek bir örtü; iki ekli olanlar sünnet çocuğunun altına, atın üstüne serilebilmiştir.

[90] Bu başlık altında yer alan fotoğraflar Erhan Ertosun'a aittir ve kendisi tarafından Servet Çınçın'ın koleksiyonundan bizzat çekilmiştir. Fotoğraflar kendisinden temin edilmiş ve izniyle teze koyulmuştur. İşlemelerin genellikle 19. yüzyıl son çeyreği ve 20. yüzyıl başlarına ait olduğu belirtilmiştir. Çok azı 19. yüzyıl ortalarına aittir. İşlemeler yöresel el dokuması beze işlenmiştir. Fotoğraf altındaki bilgiler Erdenay Çınçın tarafından verilmiştir.

Fotoğraf 38: Türk işi sarma yağlık

Fotoğraf 39: Hesap işi tel sarma yağlık

Fotoğraf 40: Hesap işi tel kırma uçkur

Fotoğraf 41: Hesap işi tel kırma yağlık (havlu, peşkir)

Fotoğraf 42: Hesap işi tel kırma başörtü

Fotoğraf 43: İp sarma, tel sarma çok amaçlı örtü

Fotoğraf 44: 1881 yılında Erdenay Çınçın'ın dedesinin babaannesi doğduğu zaman, anneannesi tarafından çeyiz olarak işletilmiş aile yadigârı yağlık

Fotoğraf 45: 1880'li yıllarda yapılmış aile yadigârı yağlık

Fotoğraf 46: Hesap işi tel kırma yağlık

Fotoğraf 47: Üç tarafı işli tel kırma hesap işi yatak çarşafı

Fotoğraf 48: Tel kırma hesap işi yağlık

Fotoğraf 49: Tel kırma hesap işi yağlık

Fotoğraf 50: İp sarma ve tel sarma uçkur (damat kuşağı)

Fotoğraf 51: Hesap işi tel kırma uçkur (damat kuşağı)

Fotoğraf 52: Bartınlıların evlerinde bir dönem çok bulunan karanfil desen Türk işi, sarma ve tel kırma yağlık. Kenarları antika tekniğidir.

Fotoğraf 53: Aile yadigârı hesap işi tel kırma yağlık

Fotoğraf 54: Hesap işi tel kırma yağlık

Fotoğraf 55: Hesap işi tel kırma yağlık

Fotoğraf 56: Tel kırma baş yastığı örtüsü

Fotoğraf 57: Üç tarafı tel kırma işli çarşaf

Fotoğraf 58: Hesap işi tel kırma yağlık

Fotoğraf 59: Tel kırma baş yastığı örtüsü

Fotoğraf 60: Hesap işi tel sarma yağlık

Fotoğraf 61: Üç kenarı tel kırma işli yatak çarşafı

Çetin Asma Koleksiyonundan

Fotoğraf 62: 1939'da işlenmiş bir tel sarma pano. Eskiden hemen hemen her genç kızın çeyizinde bulunduğu söylenen bu türden panonun ortasında resimlik bulunmaktadır. Resimliklere evlilik fotoğrafları koyulmaktadır.

Fotoğraf 63: Tel kırma yağlık

Fotoğraf 64: Tel kırma yağlık

Fotoğraf 65: Tel kırma peçete

Fotoğraf 66: Tel kırma peçete

Fotoğraf 67: Tel kırma sehpa örtüsü

Fotoğraf 68: Çetin Asma'nın annesinin genç kızlığında yani yetmiş sene önce yaptırılan tel kırma radyo örtüsü.

Fotoğraf 69: Tel kırma baş çarşafından kopma bir örnek

Fotoğraf 70: Çetin Asma'nın evinde set örtüsü olarak kullandığı tel kırma işlemesi

Fotoğraf 71: Çetin Asma'nın evinde set örtüsü olarak kullandığı tel kırma işlemesi

Fotoğraf 72: Oya Güngör'ün anneannesinin çeyizinden üzüm bağı desenli yüz yıl önce işlenmiş karyola eteği. Hatice Taşçı'dan Nurten Çelik'e, ondan da Oya Güngör'e geçmiştir.

Fotoğraf 73: Oya Güngör'ün anneannesinin çeyizinden tavus kuşu ve üzüm bağı desenli yüz yıl önce işlenmiş yatak örtüsü. Hatice Taşçı'dan Nurten Çelik'e, ondan da Oya Güngör'e geçmiştir.

Fotoğraf 74: Fotoğraf 73'teki tavus kuşu detayı

Fotoğraf 75: Ayşe Çelik tarafından torunu Sevgi Bayrak'a altmış beş yıl önce mavi tül üzerine işlenmiş tel kırma şal

Fotoğraf 76: Oya Güngör'ün babaannesinin kayınvalidesi Ayşe Çelik tarafından Oya Güngör için mavi tül üzerine elli yıl önce işlenmiş lâle desen tel kırma şal

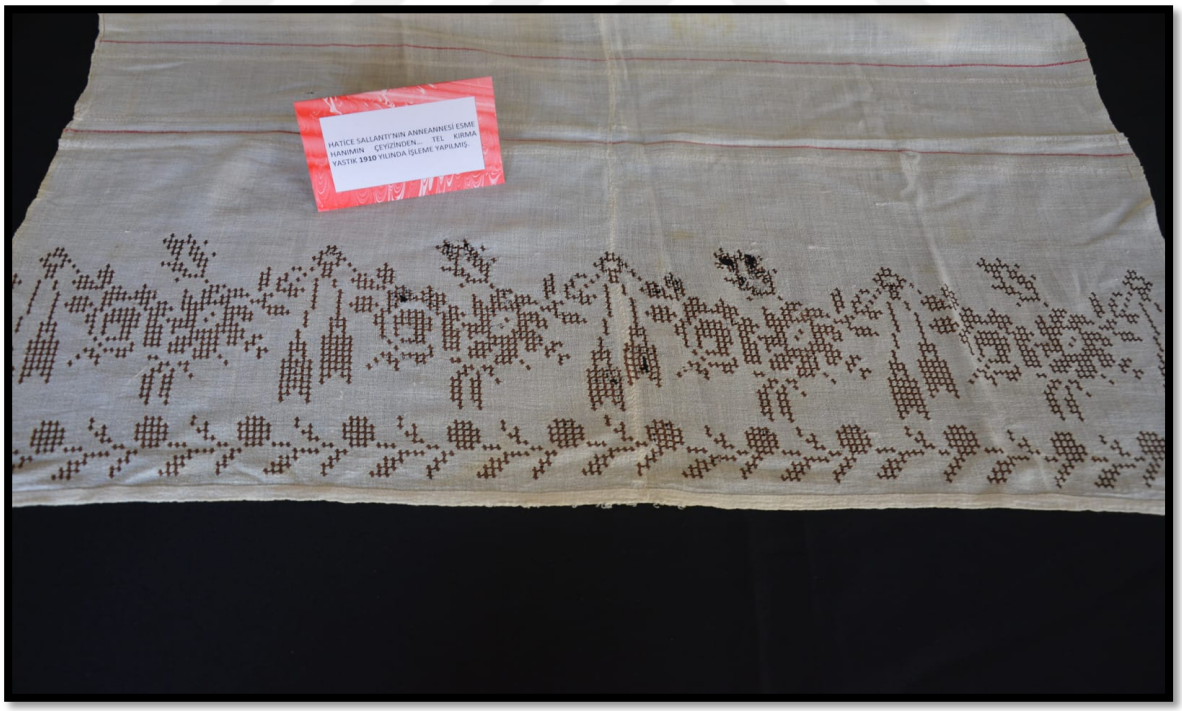

Fotoğraf 77: Hatice Sallantı'nın anneannesi Esme Hanım'ın çeyizinden 1910 yılında yapılmış tel kırma işlemeli yastık (Hatice Karadağ)

Fotoğraf 78: Nadide Özkal'ın evinde kullandığı tel kırma işlemeli pano

Fotoğraf 79: Nadide Özkal bu kırlentleri zamanında altı tane işlemiş. Fotoğraf çekerken beş tanesi bulunabilmiştir.

Fotoğraf 80: Nadide Özkal'ın işlediği kuş motifli kırlent detayı

Fotoğraf 81: Tel kırma işlemeli yatak çarşafı (Erhan Ertosun)

Fotoğraf 82: Tel kırma işlemeli bir parça (Erhan Ertosun)

Fotoğraf 83: Emine Gören'in evinden tel kırma işlemeli eski bir örtü, şu an Kur'an-ı Kerim örtüsü olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 84: Emine Gören'in evinden yöresel el dokuması bez üzerine örtü

Fotoğraf 85: Emine Gören'in evinden yöresel el dokuması bez üzerine örtü

Fotoğraf 86: Hacıkaptanlar evinden tel kırma işlemeli yatak örtüsü. İlknur Erkan tarafından müzeye bağışlanmak istenmektedir (URL-59, 2021).

Bartın Kent Müzesinden

Fotoğraf 87: Bartın yöresi geleneksel erkek ve kadın kıyafetleri

Fotoğraf 88: Tel kırma işlemeli yağlık ve örtü

Fotoğraf 89: Tel kırma işlemeli örtüler

Fotoğraf 90: Gergefte tel kırma işleyen kadın canlandırması

Fotoğraf 91: Tel kırma işlemeli peçete

Fotoğraf 92: Tel kırma işlemeli örtü

Fotoğraf 93: Tel kırma işlemeli yatak çarşafı

Amasra Müzesinden

Fotoğraf 94: Peşkir, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 95: Yatak örtüsü kenarı, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 96: Çarşaf kenarı, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 97: Yastık çarşafı, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 98: Yastık çarşafı, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 99: Peşkir (damat havlusu), hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 100: Yastık çarşafı, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 101: Yastık çarşafı, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 102: Yastık çarşafı, hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 103: Peşkir (damat havlusu), hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Fotoğraf 104: Peşkir (damat havlusu), hesap işi üzerine tel kırma, dokuma kumaş, Osmanlı geç dönemi

Yeni Bartın ve Gelenek Ortamları

Fotoğraf 105: Bartın'ın yeşil doğasından da esinlenerek tel kırmanın geleneksel bir motifine ilham veren Kemerköprü

Fotoğraf 106: Fatih Sultan Mehmet'in 1460 yılında Amasra'yı fethinde ordularını konaklatmasından adını alan Orduyeri Mahallesi'nden bir görünüm ve 2012'de dikilen Fatih Sultan Mehmet Heykeli

Fotoğraf 107: Covid-19 salgınında sokağa çıkma yasağının olduğu bir günde Bartın Irmağı ve Orduyeri Köprüsü.

Fotoğraf 108: Şehirleşmenin arttığı Bartın sokaklarından

Fotoğraf 109: Kederine terk edilmiş bir Bartın tarihî evi, satılmak isteniyor ama tarihî ve vârisleri olduğu için satılamadığı söyleniyor. Çeşmeyanı Sokak'ta yer alan bu evin yukarı tarafında tarihî bir ev seneler önce bir gece ansızın yanmaya başlamış. Evin bilerek yakıldığına dair söylentiler bulunmaktadır (K.Ş. 38).

Fotoğraf 110: Bir on sene öncesine kadar yaşantının devam ettiği fakat şu an kimsenin yaşamadığı Varnalıların evi. Bartın il merkezinde çoğu mahallede karşınıza bu şekilde terk edilmiş bir ev çıkabilir.

Fotoğraf 111: Bazı Bartın tarihî evlerinde yaşam devam ediyor. Kaynak şahıslarımızdan Meliha Çöme (K.Ş. 24) Asma Mahallesi'ndeki evinde yalnız yaşıyor.

Fotoğraf 112: Asma Mahallesi'nde Kesükler evi. Bartınlılar, geçmişlerinin bu şekilde yok olmasından üzüntü duymaktadırlar. Bartınlıların üye olduğu bir sosyal medya sayfasından alınan ve Cavit Şehirci'nin çektiği bu fotoğrafa şu şekilde yorumlar yapılmıştır: *"Bugün pazar ve sanki ruh halimi yansıtıyor, yıkılmadım ayaktayım der gibi*", *"Eskiden ne güzel günlerdi"*, *"3 yıldır bu evin fotoğrafını her yıl çekiyorum ve her yıl daha çökmüş görüyorum"*, *"Zamana direnen bir bartın evi.. Burada ne hatıralar vardır.. Bu evin sahibi kesüklerin sabriye... Terzi idi.. Kızlar ilkokulu bitirince terzilik meslegini ögrenmek için sabriye teyzeye verilir.. Ve 4..5..6 senede meskegi ögrenir.. Sonra destur alırdı.. Eşi asaf burgucu idi.. Bartında her evin bir hikayesi vardır... Artık bunlarda kayboluyor"*, *"Bartın, daki çoğu tarihi yok ettiler değer verilseydi şimdi safranboludan ileri olurduk yazık beton bilokları diktiler toprak kalmadı su gidecek yer, yok"* (URL-59, 2021).

Fotoğraf 113: Tel kırmanın Bartın'da değişen gelenek ortamlarında bir düğünde kullanımı. Gelin, düğünün bir aşamasında kına yakılacağı zaman, gelinliğinin üstüne bir kıyafet giymiş ve tel kırma kınalığını takmış (Fotoğraf: Filiz Özkır).

Fotoğraf 114: Performans gerçekleştirmeye hazırlanan Bartın yöresi halk oyunu ekibi (Fotoğraf: Filiz Özkır)

Fotoğraf 115: 1989 Bartın Halk Eğitim Merkezi Tel Kırma El İşleri Sergisi açılışından bir görüntü (Çilsüleymanoğlu, 1996a: 701). Önceden Halk eğitim Merkezinin yıl sonu sergilerinde kursiyerler fotoğraftaki gibi kendilerine kıyafet diktirerek sergiye hazırlık yaparlarmış (K.Ş. 39).

Fotoğraf 116: Bir tel kırma kursu ortamı (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 117: 2021'in ikinci yarısında, pandemiden dolayı ancak açılabilen bir tel kırma kursundan… Kursiyer kadınlar her gün öğle aralarında evlerinden getirdikleri yemekleri yiyor.

Fotoğraf 118: Millet Konağı'nda açılan tel kırma kursunda bir kadın tel kırma işlemesini gösteriyor.

Fotoğraf 119: Bartın'da Tel kırma malzemelerinin satıldığı, tel kırma tepsi geçirme, işlenen ürünün piko yaptırılması gibi pek çok işin halledilebildiği, işleme yapan kadınların sohbet ortamı işlevi de olan, Orta Cami altındaki Tuba Tuhafiye, nam-ı diğer "güccük gızıy güccük dükkânı". Tuhafiye, iki kişinin içinde hareket edemeyeceği kadar küçük.

Fotoğraf 120: Emine Gökçimen (K.Ş. 6), Tuba Tuhafiye'de sohbet ediyor ve piko yaptırdığı tel kırma namaz başörtüsünün muntazamlığını kontrol ediyor.

Fotoğraf 121: Tuba Tuhafiye'nin sahibi Tuba Kazancı (bkz. K.Ş. 5) tel kırma tepsi geçirirken

Fotoğraf 122: Tel kırma işlemesi tepsiye geçirildikten sonraki son hâli

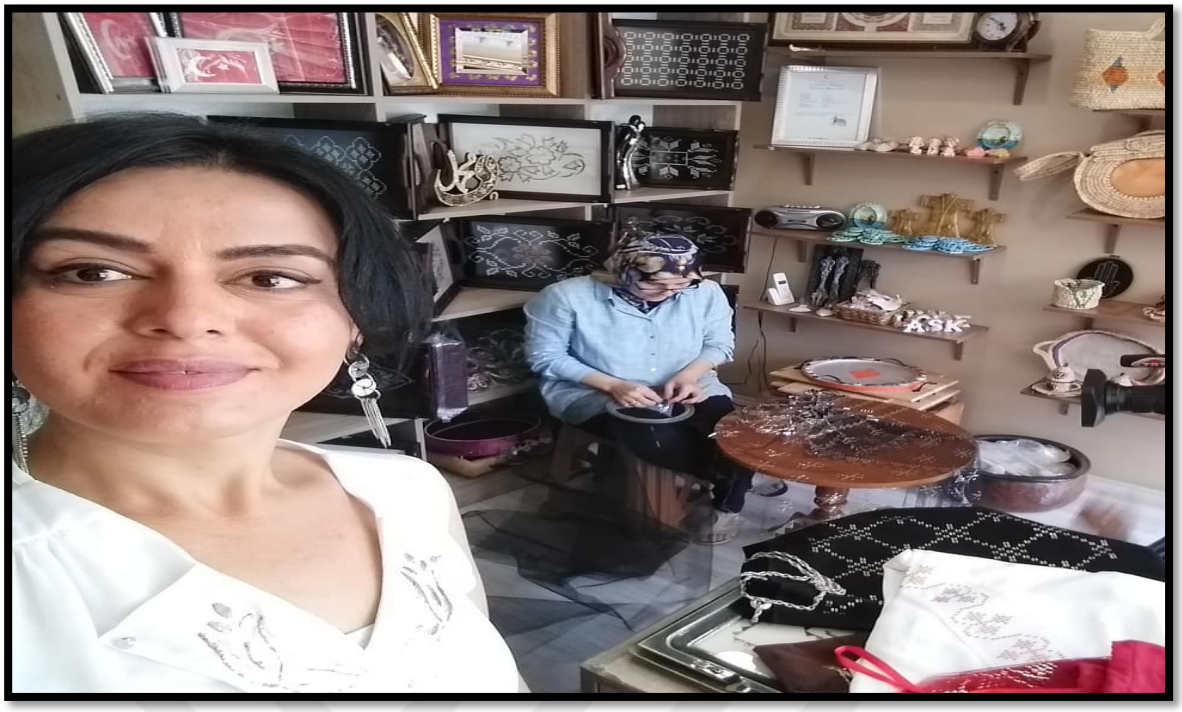

Fotoğraf 123: Yeşim Tutumlu (bkz. K.Ş. 4) ve ailesinin Sultan's Geleneksel El İşi ve Yöresel Ürünler adlı dükkânından bir görünüm (Fotoğraf: Yeşim Tutumlu)

Fotoğraf 124: Bartın'da tel kırma-sarma malzemeleri ve ürünlerinin satıldığı Moda Düğme adlı tuhafiye

Fotoğraf 125: Moda Düğme adlı tuhafiyenin içinden bir görüntü (URL-57, 2021)

Fotoğraf 126: Yukarı Çarşı'da tel kırma tepsi geçiren bir çerçeveci

Bartın Geleneksel El Sanatları Derneği ve Kurs Ürün Örnekleri

Fotoğraf 127: Tel kırma işlemeli ürünlerden

Fotoğraf 128: Tel kırma-sarma işlemeli tepsiler

Fotoğraf 129: Tel kırma işlemeli çantalar

Fotoğraf 130: Tel kırma işlemeli namaz başörtüleri

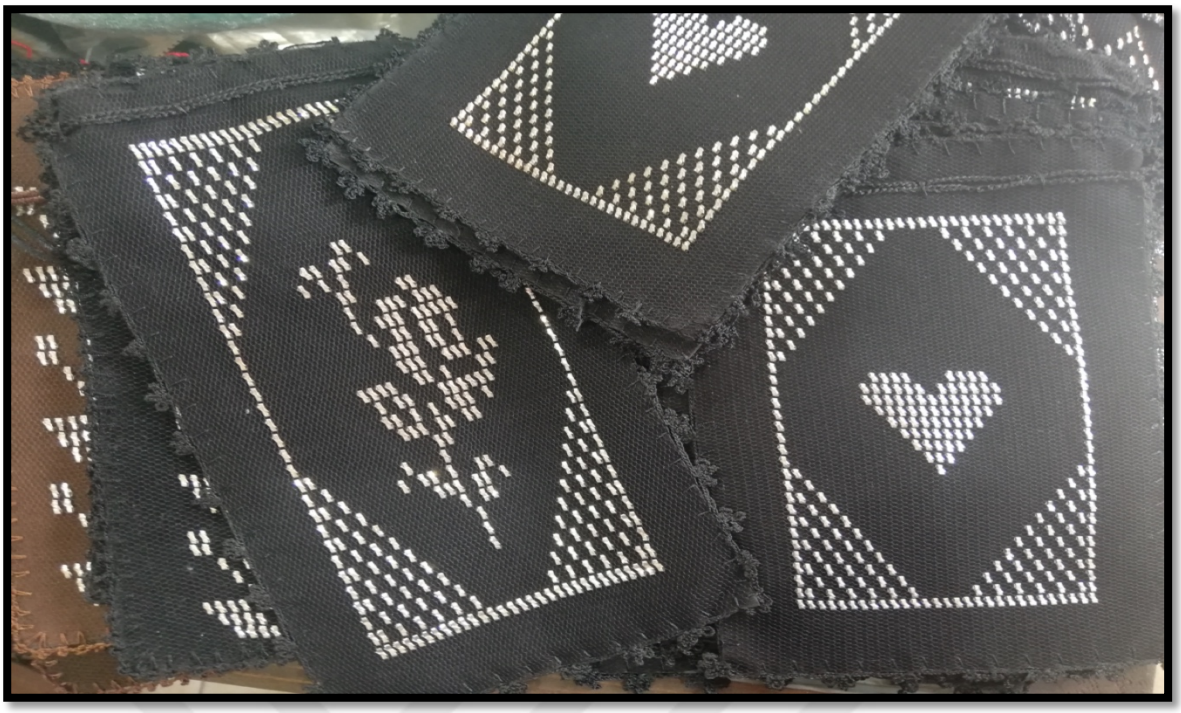

Fotoğraf 131: Tel kırma işlemeli keseler

Fotoğraf 132: Tel kırma işlemeli sigaralık

Fotoğraf 133: Tel kırma işlemeli abiye bir çanta

Fotoğraf 134: Bartın yazması deseninin tel kırma ile uygulandığı bir namaz başörtüsü

Fotoğraf 135: Tel sarma işlemeli keseler

Fotoğraf 136: Sarma işlemeli havlu

Fotoğraf 137: Kaydırma tekniğiyle işlendiği belirtilen tel kırma işlemeli örtü

Fotoğraf 138: Millet Konağı'nda 2020'de kursiyerlerin işledikleri küçük ebatlı ürünleri sergiledikleri pano

Amasra ve Bartın İşi Tel Kırma

Fotoğraf 139: Tel kırmanın turistik ürün olarak satıldığı Bartın'ın Amasra ilçesi

Fotoğraf 140: Tel kırmanın turistik ürün olarak satışının yapıldığı Çıkrıkçılar Çarşısı

Fotoğraf 141: Somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarından Oya Güngör (bkz. K.Ş. 45), Çıkrıkçılar Çarşısı'ndaki dükkânının önünde tel kırma işliyor.

Fotoğraf 142: Çıkrıkçılar Çarşısı'nda Servet Çınçın'ın tel kırma-sarma ürünler de sattığı dükkânı

Fotoğraf 143: Çıkrıkçılar Çarşısı'nda bir dükkânın önünde satılık tel kırma işlemeli tepsiler

Fotoğraf 144: B&Y Ferforje isimli, özellikle tel kırmanın geçirileceği tepsilerin çerçevesini imâl edip Bartın'a ve çeşitli şehirlere pazarlayan, aynı zamanda tel kırma işlemesini siparişle tepsiye de geçiren, turistlerin alışveriş edebileceği bir dükkân. Bu dükkânın Bartın il merkezinde, Kırmızı Cadde'de de yakın zamana kadar bir şubesi mevcuttu. Pandemiden önce açık olan dükkânın pandemi sürecinde kapatıldığı ve yerine başka bir dükkânın açıldığı, normalleşme sürecinde fark edilmiştir.

Fotoğraf 145: Servet Çınçın'ın eşi Oya Çınçın, dükkanlarında boş kalan vakitlerinde tel kırma-sarma işlediğini söylemiştir.

Hatice Karadağ'ın Bartın Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulundaki Çalışmalarından Örnekler

Fotoğraf 146: Tel kırma ve muşabak tekniğiyle işlenmiş örtü tasarımı (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 147: Hatice Karadağ'ın öğrencisine işlettiği bu seccade takımı 2013 yılında Belediyenin düzenlediği tel kırma yarışmasında birincilik ödülü almıştır. (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 148: Ödül alan tel kırma işlemeli farklı bir tasarım (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 149: Hatice Karadağ'ın tül işi tekniğini ilk uyguladığı masa örtüsü. İki kez ödül alan bu örtünün adını Karadağ "Anadolu'dan esintiler" koymuştur. (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 150: Hatice Karadağ'ın yaptırdığı farklı ürünler üzerinde (kese, kına eldiveni, kitap ayracı, ayakkabı, çanta, anahtarlık, kemer) tel kırma tasarımları (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 151: Tel kırma namaz başörtüsü çalışması (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 152: Bartın yazması deseninin tel kırma işlemesiyle kullanımı (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 153: Tel kırma işlemeli kıyafet tasarımı (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

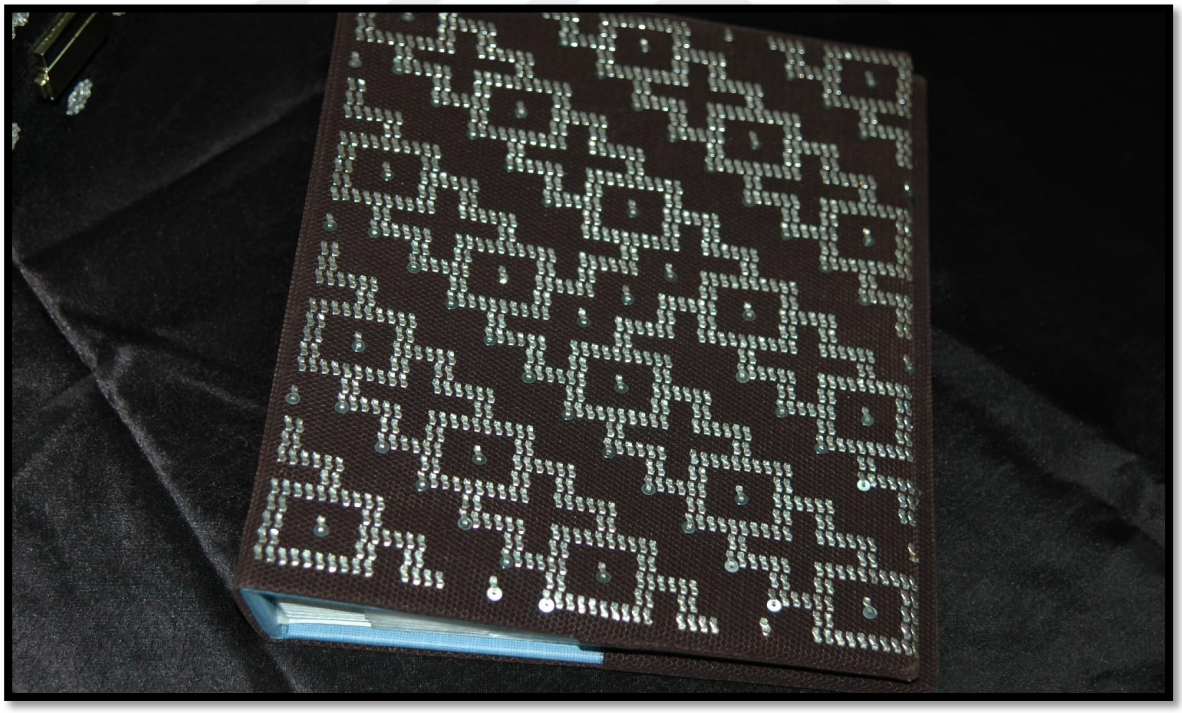

Fotoğraf 154: Hatice Karadağ'ın albüm tasarımı. Bu albümde Karadağ, tel kırma tekniğinin arasında pul kullanmıştır. (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 155: Tel kırma işlemeli bayrak tasarımı (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 156: 2012 yılında Ankara'da uluslararası bir fuardan (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Fotoğraf 157: Bartın işi tel kırmanın televizyon programları aracılığıyla tanıtımı (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Moda Düğme'nin Bartın İşi Tel Kırma Faaliyetleri ve 2013'te İstanbul'da Gerçekleştirilen Defilesinden Örnekler[91]

Fotoğraf 158: 11-23 Eylül 2012 7. Altın Eller Geleneksel El Sanatları Günleri

Fotoğraf 159: Japonya'da 2014'te düzenlenen geleneksel el sanatı etkinlikleri

[91] Bu başlık altındaki fotoğraflar Moda Düğme'nin sosyal medya sayfasından alınmıştır (URL-57, 2021).

Fotoğraf 160: 2015 EMITT Turizm Fuarı

Fotoğraf 161: 2015 Dubai

Fotoğraf 162: 2015 Kırşehir'de Ahilik Haftası'ndan

Fotoğraf 163: 2015 Beyoğlu Geleneksel El Sanatları Fuarı'ndan

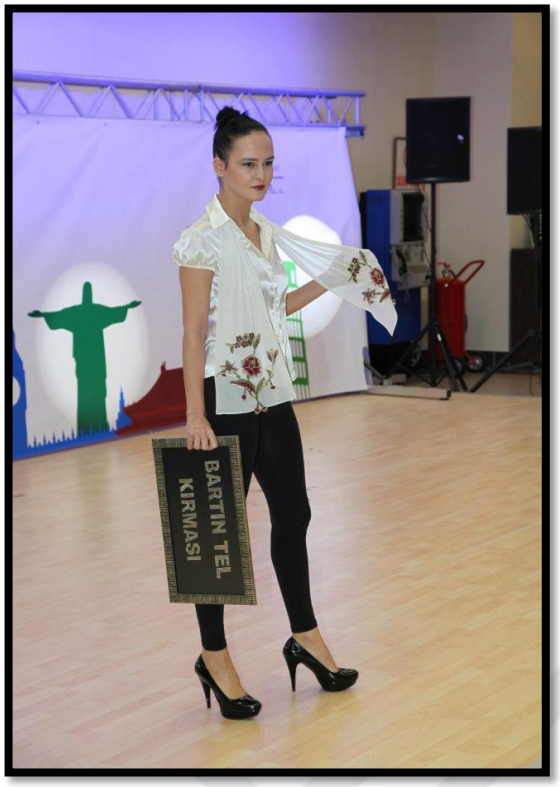

Fotoğraf 164

Fotoğraf 165

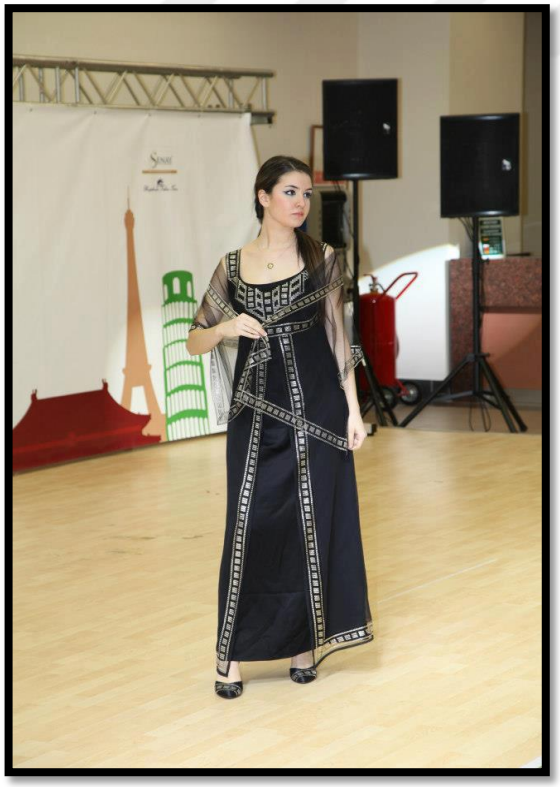

Fotoğraf 166

Fotoğraf 167

Fotoğraf 168

Fotoğraf 169

Fotoğraf 170

Fotoğraf 171

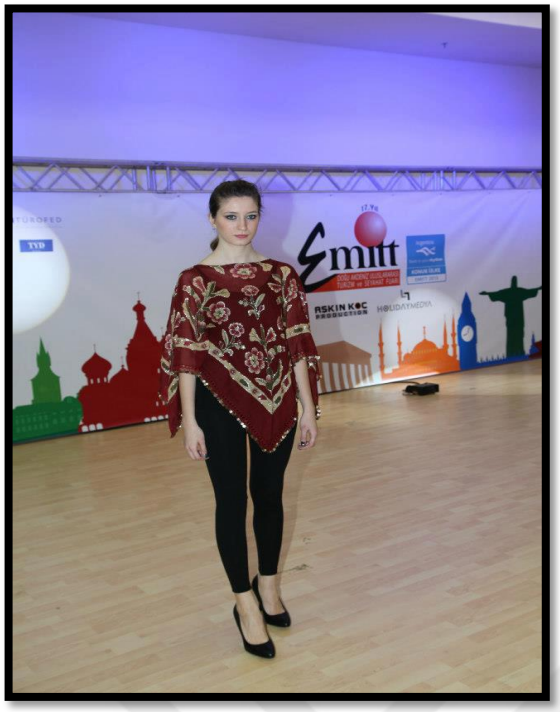

Fotoğraf 172

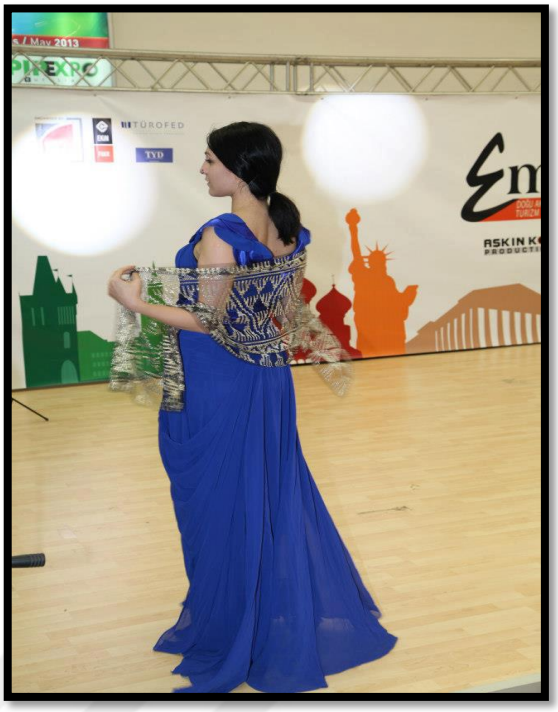

Fotoğraf 173

Tel Kırma Derneği Kurduğu Dönemde Mustafa Küçüktabak'ın Çalışmalarından Örnekler

Fotoğraf 174: Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı döneminde Bartın'ı ziyaretinden (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Fotoğraf 175: Tel kırma öğreten bir kadın (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Fotoğraf 176: Tel kırma işleyen bir kadın (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Fotoğraf 177: Deri mont üzerine tel kırma işlemesi (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Fotoğraf 178: Farklı ürünleri üzerinde kullanılan tel kırma (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Fotoğraf 179: Tel sarma işlemeli padişah kaftanı tasarımı (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Fotoğraf 180: Tel sarma işlemeli padişah kaftanı tasarımı (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Fotoğraf 181 (Fotoğraf: Mustafa Küçüktabak)

Servet Çınçın'ın Çıkrıkçılar Çarşısı'ndaki Dükkânından Tel kırma-Sarma Örnekleri

Fotoğraf 182

Fotoğraf 183

Fotoğraf 184

Fotoğraf 185

Fotoğraf 186

Fotoğraf 187

Fotoğraf 188

Fotoğraf 189

Fotoğraf 190

Fotoğraf 191

Fotoğraf 192

Fotoğraf 193

Fotoğraf 194

Fotoğraf 195

Fotoğraf 196

Fotoğraf 197

Fotoğraf 198

Fotoğraf 199

Bartın İşi Tel Kırma ile İlgili Gazete Haberlerinden Örnekler

Emine Erdoğan yardımcı olacak

Başbakan Tayyip Erdoğan'ın geçitğimiz ay Bartın ziyaretinde yanında olan eşi Emine Erdoğan'a, AKP Kadın Kolları üyeleri tarafından, yöreye özgü tel kırma işlemeli şal hediye edilmişti. Tel kırma motiflerine hayran kaldığı belirtilen Emine Erdoğan'ın Bartın tel kırmasının tanıtılmasına yardımcı olacağı belirtildi.

Tel kırma için tanıtım atağı

BARTIN (İHA) - Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan, Bartın tel kırma işlemelerinin tanıtılmasına yardımcı olacak.

Başbakan Tayyip Erdoğan'ın geçitğimiz ay Bartın ziyaretinde yanında olan eşi Emine Erdoğan'a, AKP Kadın Kolları üyeleri tarafından, yöreye özgü tel kırma işlemeli şal hediye edilmişti. Tel kırma motiflerine hayran kaldığı belirtilen Emine Erdoğan'ın Bartın tel kırmasının tanıtılmasına yardımcı olacağı belirtildi. AKP Bartın İl Başkanı Ayhan Sütlü, yöredeki ev hanımlarının aile ekonomilerine katkı sağlamak amacıyla yaptıkları işlemelerin Emine Erdoğan'a verilmesinin büyük bir fırsat olduğunu ifade ederek, "Emine Erdoğan tarafından daha önce de ABD Başkanı Bush'un eşi Laura Bush'a tel kırma işlemeli çanta hediye edilmişti. Bartın tel kırma işleri bütün kadınlar tarafından beğenilmektedir. Emine Erdoğan da, kadın kolları üyelerimize tel kırma motifli işlemeleri bundan böyle daha çok hediye etmeyi düşündüğünü söyledi. Bu bizim için büyük bir avantaj. Bartın'a özgü tel kırmanın değişik platformlarda ilgi görmesi, tanıtım açısından büyük fayda sağlayacaktır" dedi.

> M.Ahmet Oktay

20-02-2005-Perşembe-Türkiye

Fotoğraf 200 (Fotoğraf: Çetin Asma)

Bartın'da BUSH Sevinci!

● İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi için Türkiye'ye gelen ABD Başkanı George Bush'un eşi Laura Bush'a Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi tarafından verilen gümüş tel kırma işlemeli şalın, Bartın'da yapılması Bartınlıları sevindirdi. Ulus Kaymakamı Veysel Beyru, tel kırmanın ABD ile isminin tüm dünyaya duyurulacağını belirtti.

● 3'de

Fotoğraf 201 (Fotoğraf: Çetin Asma)

Bartın'da BUSH Sevinci!

Biraraya gelen Laura Bush ve Emine Erdoğan görüşmesinin sonunda Emine Erdoğan, Laura Bush'a Bartın işi gümüş tel kırma işlemeli şal hediye etti. Bartın'ın Ulus İlçesi'nde yapılan tel kırma şalın, ilin tanıtımı açısından büyük önem taşıdığını belirten Ulus Kaymakamı Veysel Beyru, "Emeklerimiz boşa gitmedi. Laura Bush'un omuzlarında ABD'ye gidecek olan tel kırma, dünyaya daha hızlı açılmamızı sağlayacaktır. Geçimini El Sanatları Geliştirme Merkezi'nde yaptığı hediyelik eşyalarla sağlayan ev hanımları, bu işe emek veren Ulus Kaymakamlığı ve tüm kurumlar böyle bir hediyenin Laura Bush'a verilmesinden oldukça memnun kalmıştır. Unutulmaya yüz tutmuş yöresel kültürümüze sahip çıkma ve bunları ekonomiye kazandırma adına böyle bir şalın dünya liderinin eşine hediye edilmesi, arzu edilen değerine kavuşması noktasında büyük bir adım olmuştur" dedi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi tarafından ABD Başkanı George W. Bush'un eşi Laura Bush'a hediye edilen Bartın işi gümüş tel kırma işlemeli şalın, yaklaşık 100 milyon liraya mal edildiği öğrenildi.

Fotoğraf 202 (Fotoğraf: Çetin Asma)

20 | ZAMAN | HABERLER

PAZAR 8 AĞUSTOS 2004

Tel kırma şalda Laura Bush dopingi yaşanıyor

Hasan Önder | Bartın

ABD Başkanı George W. Bush'un eşi Laura Bush'a, Türkiye ziyaretleri sırasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan tarafından Bartın'a özgü şal hediye edilmesi, tel kırma şalda talep patlamasına yol açtı. Laura Bush'a Bartınlı şal ustası kadınlar tarafından dokunan tel kırma şalın hediye edilmesi sonrasında dünyanın çeşitli ülkelerinden ve yurt içinden Bartın'a sipariş yağmaya başladı. Ulus Kaymakamlığı'na bağlı Köylere Hizmet Götürme Birliği katkıları ile açılan Ulus El Sanatları Atölyesi'nde üretilen Bartın'a özgü hediyelik ürünler ile ilgili açıklama yapan Ulus Kaymakamı Veysel Beyru, tel kırma hediyelik eşyaların 8 Avrupa ülkesi ile 3 Arap ülkesine pazarlandığını belirterek tel kırma şalın Laura Bush'a hediye edilmesinin hem tel kırmanın hem de Bartın'ın adının duyurulmasına büyük katkı sağladığını anlattı. Amerika, Japonya, Kanada, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Arabistan, Avustralya, Cezayir, Fas ve Tunus'a tel kırmanın kına takımı, eldiven, kınalık, kına yastığı, kına elbisesi, gelinlik, duvak, para kesesi, nikah şekeri ve davetiye kurdelası, damatlık, kravat/fular, mendil, kuşak, çanta, cüzdan, perde gibi çeşitli işleme ürünleri ihraç ediliyor. Bartın'da üretilen tel kırma ürünler, 5 ile 800 milyon arasında değişen fiyatlardan satılıyor.

Emine Erdoğan tarafından Laura Bush'a hediye edilen tel kırma şal.

Fotoğraf 203 (Fotoğraf: Çetin Asma)

6 17 ARALIK 2013 SALI Bartın Halk

MODA DÜNYASI BARTIN TEL KIRMASINI KONUŞUYOR

BARTIN – Bartın yöresine has el sanatlarından Tel Kırma, İstanbul Fashion Week'in ardından şimdi de Mercedes Benz Fashion Week'te ilgi odağı oldu.

Geçtiğimiz yıllarda Bartın Ticaret ve Sanayi Odası (TSO) Kadın Girişimciler Kurulu tarafından Bartın'a ait değerlerin unutulmaması ve dünya pazarına çıkartılması adına büyük özveri ve gayretlerle düzenlenen Bartın Yöresel El Sanatları Projesi sonrasında tel kırma moda dünyasının göz bebeği olmayı başardı. Bartın TSO Kadın Girişimciler kurulu tarafından düzenlenen Modacı Sunset Mayoları Firma Sahibi Ayşegül Güneş, Gazi Üniversitesi El Sanatları Bölüm Başkanı Öğretim Görevlisi Mustafa Büyüktürkmen, Takı Tasarımcısı ve eğitmen Aynur Dereli, ünlü modacı Zeynep Tosun ile Kredi Garanti Fonu Şube Müdürü Bülent Esatoğlu'nun konuşmacı ve jüri olarak katılımlarıyla gerçekleşen Bartın Yöresel El Sanatları Projesi meyvelerini vermeye başladı.

Fashion Week'lerin vazgeçilmezi oldu

Ünlü modacı Zeynep Tosun "İstanbul Fashion Week Zeynep Tosun" defilesinde boy gösteren koleksiyonlarında tel kırmaya geniş yer vermiş ve moda dünyasının dikkatini tel kırmaya çekmişti. Modacı Zeynep Tosun bu defa Kuruçeşme Arena'da gerçekleşen Mercedes Benz Fashion Week'te de koleksiyonlarında tel kırmaya geniş yer vererek bir kez daha Bartın'ın tel kırmasını dünyanın gözleri önüne serdi.

Kadın girişimcilerin gururu

YKM mağazaları için tasarladığı koleksiyonların yanı sıra Londra Moda Haftası'nda sunduğu koleksiyonla da adından ve koleksiyonlarından yine başarıyla bahsettiren, ayrıca moda yazarları ve otoritelerin tarafından her projesinde tam not almayı başarıp moda dünyasında cesur ve güçlü koleksiyonların sahibi olarak nitelendirilen Zeynep Tosun tarafından hazırlanan İstanbul Fashion Week Zeynep Tosun Defilesi'nde Bartınlı kadınlar tarafından Anka kuşu deseninin rugan üzerine tel kırma işlemesi ile yapılan bluzlardan sonra Mercedes Benz Fashion Week'te tel kırma tüm kıyafetlere ve aksesuarlara kadar yayıldı. Derin bir tarihe sahip ve Bartın'la özdeşleşmiş tel kırma için büyük bir tanıtım imkanı sağlayan defilelerde dünyaca ünlü mankenlerin üzerinde boy gösteren Tel Kırmalı kıyafetler Bartın'ın tel kırmasının dünya pazarında ki yerini alması için TSO Kadın Girişimciler Kurulu tarafından atılan adımların birer meyvesi durumunda.

Tel Kırma Kıskandırdı

Ünlü Modacı Zeynep Tosun'un tel kırmalı koleksiyonları moda dünyasının önemli isimlerini kıskandırmaya başladı. İsmi ile açılan blog sayfasında moda dünyasını yakından takip edip meraklılarına tüm ayrıntıları ile duyuran Berna Akkurt'a Zeynep Tosun'un Bartın'da hazırlattığı tel kırma ürünlerini kıskananlar arasında.

"Benden önce keşfedilmiş olmasına üzüldüm"

Hatta bunu blog sayfasında tatlı bir dille ifade ediyor. İşte Akkurt'un 10 Ekim 2013 tarihli tel kırma hakkında ki söyledikleri; "Tel Kırma'nın hayat bulduğu tasarımlar. Evet Zeynep Tosun'un son iki koleksiyonu gelinda tamamen bu işleme üzerine. Hikayeleri farklı olsa da bu etnik hava içinde kaybolmuş gibi. Bartın'da yaptırdığı bu işlemeleri mezuniyet sunumumda ben de kullanmıştım. Piştigim vakit ben de tel kırma koleksiyonu hazırlamayı hep düşünürken ocağıma resmen incir ağacı diktiği. Ama gurur da duydum bu güzelliğimizi herkese sunduğu için, üzüldüm benden önce keşfedilmiş olmasına".

"Bizler için ayrı bir mutluluk"

Tel kırma ürünlerinin moda dünyasının çok önemli defilelerinde yer alması TSO Kadın Girişimciler tarafından büyük bir sevinçle karşılanırken, TSO Kadın Girişimciler Yönetim Kurulu Başkanı Nurten Şahiner; "Bartın'ın değerleri için gayretlerimiz sonuç vermeye başlıyor. Geçtiğimiz yıl Haziran ayında Bartın'da düzenlediğimiz Yöresel El Sanatları Projesi kapsamında ki panolarımize katılan dünyaca ünlü ve başarılarıyla adını moda dünyasına ilmik ilmik işleyen Zeynep Tosun'un, İstanbul'da düzenlediği İstanbul Fashion Week Zeynep Tosun Defilesinde tel kırma ile işlenen koleksiyon parçaları büyük beğeni aldı. Mercedes Benz Fashion Week'te de Zeynep Tosun'un tel kırma işlemeli koleksiyonları yine ilgi odağı oldu. Ulusal ve uluslar arası basınında yakında takip ettiği böylesi önemli defilelerde, Bartın tel kırmasının da yer alması bizler adına son derece sevindirici. TSO Kadın Girişimciler grubu olarak çalışmalarımızın böyle neticeler alması bizleri mutlu etmekle kalmıyor daha da azimle çalışmamız için heyecan veriyor. Arkadaşlarımla birlikte çok daha başarılı işlere imza atacağımıza inandığımı çok öncelerinde söylemiştim. Kurulumuzun üyeleriyle birlikte Bartın'ın değerlerinin dünya pazarında hak ettiği yeri alması için ne gerekiyorsa yapmaya devam edeceğiz. Ünlü modacı Zeynep Tosun'a tel kırmamıza koleksiyonun da ki ürünler arasında yer verdiği için çok teşekkür ediyoruz. Birebir görüşmelerimizin devamı ettiği Zeynep Hanım tel kırmanın çok değerli olduğunu ve koleksiyonlarında yer vermeye devam edeceğini söyledi. Buda bizler için ayrı bir mutluluk. Bizlere inanıp destek olan tüm kurum ve şahıslara teşekkür ediyoruz." dedi.

Önce üretmeyi sonra pazarlamayı öğrendiler

Bartın'da mikro kredi uygulamasından faydalanılarak açılan kursta yöresel tel kırma işini öğrenen ev hanımları, örtüden şala, kına kıyafetinden çantaya, ayakkabıdan cüzdana kadar ürettikleri birçok ürünü fuarlarda ve kurulan özel internet sitesi üzerinden satarak gelir elde ediyor. Halk Eğitim ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü, İl Özel İdaresi'nin desteğiyle mikro kredisi uygulamasından faydalanarak kadınlara yönelik "Hanım eller yöresel el sanatları" projesi başlattı. Projeyle, kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan kadınların iş sahibi olması, sosyo-kültürel olarak gelişmelerine ve ev ekonomilerine katkı sunmaları amaçlanıyor. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın da (BAKKA) 65 bin lira destek verdiği proje kapsamında Halk Eğitim Merkezi öncülüğünde Bartın El Sanatları ve Kültür Derneği kurularak mikro kredi kullanan kadınlara demek çatısı altına tel kırma işi öğretildi. Kadınlara kurs kapsamında, pazarlama, finansal yönetim ve etkili iletişim eğitimleri de verildi. Proje kapsamında Bartın patentli tel kırma sanatını öğrenen 50 kadın, el işi ürünlerini Halk Eğitim Merkezi'nde kendilerine tahsis edilen yerde yapmaya başladı. Örtüden şala, kına kıyafetinden çantaya, ayakkabıdan cüzdana kadar birçok ürünü ortaya çıkaran ev hanımları, kurdukları internet siteleri ve katıldıkları fuarlarda ürünlerini 20 lira ile 400 lira arasında değişen fiyatlarla satarak önemli bir gelir elde etmeye başardılar.

Devamı 2'de

Kaçmaz Emlak
"Kaçmaz Emlak artık Bartın'da"
*Satılık ve kiralık evlerinizi, işyerlerinizi ve arsalarınızı en kısa sürede değerlendirmek için KAÇMAZ EMLAK'ı seçin
Farkı Göreceksiniz...
Hakan Dalgakıran
Adres: Orta Mah. Karakaş Cad. No:14/3 Bartın / Merkez (Güven Eczanesi Üstü)
Tel:0378 227 87 78 Gsm: 0531 276 03 74
web: www.kacmazemlak.com

TOKSÖZLER OUTLET
(İndirim Mağazası)
365 Gün İndirim
KOSGEB Kobi proje destek programı

MANŞET
BARTIN
bartinmanset@gmail.com
Gücü Bağımsızlığı
03 Ocak Perşembe 2013 Yıl: 4 Sayı: 956 Fiyat: 50 kr Tel: 0378 228 10 35

Fotoğraf 205 (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

29/06/2016 BARTIN HERGÜN GAZETESİ SAYFA 4

BARTIN TEL KIRMASI AMERİKA'DA DEFİLEYE ÇIKTI

Ünlü modeller tel kırma tasarımı kıyafetleri sergiledi

Bartınlı Tel Kırma Ustası Hatice Karadağ'ın tel kırmadan yaptığı tasarım kıyafetler, Amerika'da bir defilede ünlü modeller tarafından sergilendi.

300 yılık bir geleneği halen devam ettiren Bartınlı Tel Kırma Ustası Hatice Karadağ, büyük bir başarıya imza attı. 23 yıldır tel kırma sanatıyla uğraşan Karadağ, tasarladığı birbirinden farklı ve özel tel kırma kıyafetleriyle dikkat çekiyor. Karadağ'ın tel kırmadan yaptığı son tasarım kıyafetler ise Amerika bir defilede ünlü modeller tarafından sergilendi. Ünlü modellerin defilede giydiği kıyafetler Amerikalılar tarafından oldukça beğenilirken Hatice Karadağ, sosyal paylaşım sitesindeki hesabından yanında olan ve kendisini tebrik eden herkese teşekkür etti.

"TEL KIRMANIN BARTIN'LA ÖZDEŞLEŞMESİ EN BÜYÜK ARZUM"

23 yıl önce tel kırma ile tanıştığını ifade eden Karadağ, "Teşekkür ederim arkadaşlar. Ben bu yolculuğa 23 yıl önce dahil oldum. Bu süreçte önce tanıtım sonrasında eğitim ve yaygınlaştırma, geliştirerek zenginleşmesi için çalışmalar yaptım. Bartın işi Tel Kırma Bartın'la özdeşleşmesi en büyük arzum ve bunun için çalışmalarıma devam ediyorum. Sonrasında hedeflerim devam ediyor büyük bir aşkla ve şevkle" dedi.

İŞTE BARTIN TEL KIRMANIN TARİHÇESİ

Bartın işi Tel Kırma'nın gelişimine ilişkin bilgiler somut verilerin ve yazılı kaynakların kısırlığı yüzünden oldukça yetersizdir. Araştırmalara göre 1890-1900 yılları arasında ilk defa görülmüş olup ilk tel kırma işinin Bartın'ın Asma mahallesinde oturan ve Katip kızı adıyla anılan Hatice Ağaçkıran tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Tel Kırma, yöre halkının kendine özgü sanat anlayışı ile yoğrulup yörenin vazgeçilmez bir otantiği haline gelmiştir.

TEL KIRMA HALK OZANLARININ MISRALARINDA DA YER ALIYOR

Tel Kırma halk arasında çok güzel çağrışımlarla halk ozanlarının mısralarında yöresel yaşamlarını dile getirmiştir. Tel Kırma yöre halkının zevkini, düşüncesini, duygularını ve doğayla bütünleşmesini günümüze taşımıştır. Zamanla iç ve dış turizmin gelişmesi sonucu yöreye gelen yerli ve yabancı turistlerin Tel Kırmaya büyük ilgi gösterdikleri görülmüştür. Tel Kırma, kompozisyon ve desenlerinde 18. ve 19. Yüzyıl ilk örneklerinden başlayarak sürekli değişme görülmektedir.

TEL KIRMA ORTAMA MİSTİK BİR HAVA VERİYOR

Birçok yerde olduğu gibi Bartın'da da evlenme çok önceleri mahalli geleneklere göre yapılırdı. Bartın'ın mahalli düğün kıyafetlerini giymiş genç kızlar, gelin evinde tertip edilmiş yüksek bir yere yan yana oturup mahalli kıyafetlerini sergilerlerdi. Kızların giydikleri elbiseleri uskufa, yelek, şalvar, çatku ve kepten ibarettir. Uskufa - yelek belden üstünü örter ve işelemelidir. Kızın başını örten tel yazmasıdır. Tel Kırma işi ilk zamanlar çarşaf, kırlent, yastık örtüsü, bohça, karyola örtüsü ve çeşitli örtüler üzerine işlenmekteydi. Günümüzde ise bulunduğu ve kullanıldığı ortama mistik bir hava veren Tel Kırma işi yaygınlaşıp gelişerek şal, gece çantası, başörtüsü, fular, yatak örtüsü, oda takımı, gözlük kılıfı, mendil, abajur, pano ve giysi aksesuarları gibi çeşitli ürünlerde uygulanmaktadır.

Fotoğraf 206 (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

4 Aralık 2012 Salı

Magazin

Hürriyet

Vegas'a uçtu

MISS Turkey 2012 ikincisi Çağla Özge Özkul, 19 Aralık'ta düzenlenecek Miss Universe (Kainat Güzeli) yarışması için Las Vegas'a gitti. 81 güzelin katılacağı, Planet Hollywood Oteli'nde düzenlenecek yarışmada kraliçelik tacını Türkiye'ye getirmek için podyuma çıkacak olan Özkul'u havaalanında ailesi yolcu etti. Özkul, yarışmada Kıbrıslı modacı Raşit Bağzıbağlı'nın tasarladığı bir kıyafetle jüri karşısına çıkacak.

Biletler satışta

...M zamanların en önem-...gitaristleri arasında ...erilen Slash, Türkiye'ye ...or. Rock müzik tut-...arının uzun zamandır ...ediği Slash, 2 Şubat'ta projesi "Slash Featu-...Myles Kennedy & the ...gurators" ile Küçükçift-...ık sahnesinde olacak. ...erin biletleri, bugün ...'te satışa çıkıyor.

Nicole, Zeynep Tosun'u seçti

Nicole Scherzinger, jüri üyeliği yaptığı "X Factor"e Zeynep Tosun'un imzasını taşıyan elbisesiyle damga vurdu.

Sinem VURAL

MODACI Zeynep Tosun'un tasarımları, dünyaca ünlü Amerikalı şarkıcı Nicole Scherzinger'in de dolabına girdi. İngiltere'de yayınlanan yetenek yarışması "X Factor"de jüri üyeliği yapan Scherzinger, programın geçtiğimiz akşam yayınlanan bölümünde Tosun'un imzasını taşıyan bir elbiseyle seyirci karşısına çıktı. Şarkıcı, çok beğendiği tasarımla programın kulisinde çektirdiği fotoğrafı da Twitter'daki sayfasına yükledi. Moda dergisi Vogue'un İngiliz edisyonu da o kareyi kendi sayfasına kopyalayarak Zeynep Mansur'un adını takipçilerine duyurdu.

Zeynep Tosun

Nicole Scherzinger

Pussycat Dolls grubuyla ünlenen Nicole Scherzinger, kulisinde Zeynep Tosun'un tasarımıyla fotoğraf çektirdi.

KIŞKANMAYIN!

Fotoğraf 207 (Fotoğraf: Hatice Karadağ)

Araştırmacının Katılımlı Gözlem Sırasında Yaptığı Ürünler

Fotoğraf 208: Araştırmacının tel kırma kursunda işlediği tel sarma kemer ve çanta. Bitirdikten sonra işleme Ankara'ya gönderilerek çanta, Tuba Tuhafiye'ye verilerek kemer hâline gelmiştir. İşleme, Millet Konağı'nda açılan tel kırma kursunda, 2020'nin ilk aylarında Emine Gökçimen'in öğretimiyle yapılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ